

Znaczenie służb doradczych
w przemianach gospodarstw rolnych
w województwie dolnośląskim

Znaczenie służb doradczych
w przemianach gospodarstw rolnych
w województwie dolnośląskim

pod redakcją
Juliana Kalinowskiego

Autorzy:

Andrzej Dyszewski, Julian Kalinowski,
Barbara Kutkowska, Krzysztof Prymon

Opiniodawca

dr hab. inż. Józef Kania, prof. UR

Redaktor merytoryczny

prof. dr hab. inż. Zofia Spiak

Opracowanie redakcyjne

Magdalena Kozińska

Korekta

Elżbieta Winiarska-Grabosz

Łamanie

Halina Sebzda

Projekt okładki

Paweł Wójcik

Monografie CXXXIX

Ilustracja na okładce dzięki uprzejmości John Deere Polska Sp. z o.o.

Publikacja finansowana ze środków budżetu województwa dolnośląskiego

© Copyright by Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu, Wrocław 2011

ISSN 2083-5531

ISBN 978-83-7717-101-1

WYDAWNICTWO UNIwersYTETU PRZYRODnicZEGO WE WROcŁAWIU

Redaktor Naczelny – prof. dr hab. inż. Andrzej Kotecki

ul. Sopocka 23, 50-344 Wrocław, tel. 71 328 12 77

e-mail: wyd@up.wroc.pl

Nakład 100 + 16 egz. Ark. wyd. 20,3 Ark. druk. 20,0

Druk i oprawa: EXPOL, P. Rybiński, J. Dąbek, Spółka Jawna

ul. Brzeska 4, 87-800 Włocławek

SPIS TREŚCI

WSTĘP	7
ROZDZIAŁ 1. UWARUNKOWANIA PRZYRODNICZO-EKONOMICZNE I DEMOGRAFICZNE ROLNICTWA I OBSZARÓW WIEJSKICH WOJEWÓDZTWA DOLNOŚLĄSKIEGO (Barbara Kutkowska)	21
ROZDZIAŁ 2. CHARAKTERYSTYKA BADANYCH ROLNIKÓW I ICH GOSPODARSTW (Julian Kalinowski)	49
ROZDZIAŁ 3. WDRAŻANIE INSTRUMENTÓW WSPÓLNEJ POLITYKI ROLNEJ W GOSPODARSTWACH INDYWIDUALNYCH WOJEWÓDZTWA DOLNOŚLĄSKIEGO (Barbara Kutkowska)	79
ROZDZIAŁ 4. ROLA DORADZTWA ROLNICZEGO WE WDRAŻANIU PROGRAMÓW ROLNOŚRODOWISKOWYCH (Barbara Kutkowska)...	119
ROZDZIAŁ 5. DORADZTWO ROLNICZE W WOJEWÓDZTWIE DOLNOŚLĄSKIM I JEGO ZNACZENIE W FUNKCJONOWANIU GOSPODARSTW (Andrzej Dyszewski)	155
5.1. Organizacja państwowego doradztwa rolniczego w województwie dolnośląskim	155
5.2. Znaczenie doradztwa rolniczego w rozwiązywaniu problemów rolników w opinii doradców terenowych Dolnośląskiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego we Wrocławiu	168
5.3. Oddziaływania doradcze Dolnośląskiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego we Wrocławiu i ich znaczenie w funkcjonowaniu gospodarstw w opinii rolników	183
ROZDZIAŁ 6. ZNACZENIE DORADZTWA ROLNICZEGO WE WPROWADZANIU TECHNOLOGII INFORMATYCZNEJ NA OBSZARACH WIEJSKICH (Julian Kalinowski)	229
ROZDZIAŁ 7. ROLA DORADZTWA WE WPROWADZANIU RACHUNKOWOŚCI W GOSPODARSTWACH ROLNYCH NA PRZYKŁADZIE WOJEWÓDZTWA DOLNOŚLĄSKIEGO (Krzysztof Prymon)	265

WSTĘP

Ośrodki Doradztwa Rolniczego oferując usługi konsultingowo-doradcze dla swoich klientów, należą do sektora usług¹, którego znaczenie we współczesnym świecie wzrasta² coraz bardziej [Kalinowski 2009]. G. Rosa [2005] podkreśla charakterystyczne cechy rozwoju rynku usług, wyrażające się po pierwsze wzrostem konkurencyjności związanej z pogłębiającą się rywalizacją zewnętrzną i wewnętrzną, a po drugie zanikaniem tradycyjnych barier pomiędzy różnego rodzaju usługami. Obserwowany rozwój sektora usług jest prawidłowością ekonomiczną. Wyraża się ona w ten sposób, że w miarę rozwoju gospodarczego stopniowo, relatywnie zmniejsza się znaczenie sektora pierwszego – rolnictwa. Z kolei zwiększa się, stabilizuje, a następnie maleje rola sektora drugiego (przemysłu i budownictwa), a równocześnie przez cały czas wzrasta rola sektora usług. Przy czym S. Flejterski i P. Wahl [2003] zwracają uwagę, że w dobie globalizacji, szczególnie w społeczeństwach wkraczających w fazę postindustrialną według określenia D. Bella'a (lub trzeciej fali wg A. Tofflera albo stadium usługowej opcji rozwoju gospodarczego wg K. Kłosińskiego), celowy wydaje się być podział gospodarki na 4 sektory.

¹ W ujęciu encyklopedycznym [Encyklopedia ... 2007] usługi są sektorem gospodarki narodowej (obok rolnictwa i przemysłu), który nie wytwarza dóbr, lecz działa na rzecz innych podmiotów. Rozróżnia się usługi materialne (transport, handel, gospodarka komunalna, komunikacja) i niematerialne (wymiar sprawiedliwości, administracja państwowa, oświata, ochrona zdrowia, usługi finansowe, w tym bankowe i ubezpieczeniowe). Inną kategorią będą usługi osobiste (fryzjerstwo, masaż, kosmetyka). Udział usług w tworzeniu PKB jest dobrą syntetyczną miarą poziomu rozwoju kraju, im jest on większy, tym wyższy poziom rozwoju. najbardziej W rozwiniętych krajach przekracza 60% PKB, m.in. w 2003 roku: Hongkong – 79,9%, Holandia – 71,8%, Japonia – 71,3%, Austria – 65,1%, USA – 64,8%, Francja – 63,3%, W. Brytania – 61,8%, Niemcy – 60,7%, Polska – 52,6% [Świat ... 2003]. W 2008 roku wskaźnik ten w całej UE wynosił – 71,6%, w 16 „starych” krajach UE – 71,7%, w Polsce – 64,3%. [Rocz. Statyst. Rzecz. ... 2010].

² W tym kontekście znaczenie samego doradztwa rolniczego w funkcjonowaniu i rozwoju rolnictwa znane jest już od dawna [Kalinowski 2009]. Jak zauważa J. Kania [2007], rolnictwo osiągnęło najwyższy poziom rozwoju w tych krajach, gdzie najwcześniej zaczęły powstawać instytucje doradztwa rolniczego (Japonia – 1893 r., USA – 1914 r., Wielka Brytania – 1946 r.), ściśle współpracujące z nauką bądź też będące integralną częścią uczelni rolniczych. Tym samym możliwa stała się szybka transmisja innowacji do praktyki rolniczej, jak również przekazywanie aktualnych problemów rolników do rozwiązania przez naukowców [Swanson i in. 1984, Seevers i in. 1997, Kania 2007]. Z kolei K. Duczkowska-Małysz [2009] stwierdza, że „w krajach wysoko rozwiniętych istnieje system instytucji doradczych, świadczących szeroki wachlarz usług doradczych w wielu dziedzinach. Bogata oferta zaspokaja niejednokrotnie bardzo zróżnicowane potrzeby. Nieznany jest w świecie przykład kraju, który zmodernizowałby rolnictwo oraz zmienił charakter i funkcje wsi bez doradztwa. Ma ono ze swej istoty złożoną naturę. Natomiast jako społeczny proces komunikowania się doradztwo jest nerwem rozwoju gospodarczego, który dotyczy przekształceń jakościowo-strukturalnych (wieś – rolnictwo – gospodarstwo rolne – rodzina wiejska)”.

A mianowicie w przypadku dotychczasowego sektora trzeciego można dzisiaj wydzielić sektor usług tradycyjnych i sektor usług intelektualnych [Flejterski, Wahl 2003, Flejterski i in. 2005]. Do tego ostatniego należy przypisać również działalność prowadzoną przez organizacje zajmujące się doradztwem rolniczym.

Jedną z najczęściej przytaczanych w polskiej literaturze ekonomicznej definicji usług sformułował O. Lange [1978], według którego „wszelkie czynności związane bezpośrednio lub pośrednio (np. przy podziale produktów) z zaspokajaniem potrzeb ludzkich, ale niesłużące do wytwarzania przedmiotów, nazywamy usługami”. W innym ujęciu usługi są „działalnością lub zbiorem działalności o mniej lub bardziej niematerialnej naturze, które normalnie, ale niekoniecznie, mają miejsce podczas kontaktu klienta z pracownikiem świadczącym usługę i/lub fizycznymi zasobami i/lub systemem przedsiębiorstwa usługowego, które zapewniają rozwiązanie problemów klienta” [Gronroos 1990]. Definicje pojęcia akcentują podstawową cechę usług, do jakich należy ich niematerialny charakter³. I właśnie usługi konsultingowo-doradcze cechują się najwyższym stopniem niematerialności spośród wszystkich znanych usług [Kalinowski 2009].

Wyjaśniając pojęcie usług konsultingowo-doradczych, można wyróżnić dwa podejścia w definiowaniu konsultingu i doradztwa oraz co do istnienia różnic między nimi [Kalinowski 2009 za: Dorozik i in. 2005]. Część badaczy uważa je za tożsame, a z kolei inni wyraźnie różnicują je od siebie. Ci ostatni postrzegają konsulting jako usługę bardziej zaawansowaną niż doradztwo. Jest on bardziej kompleksowy, często związany z uczeniem klienta, wspólną pracą nad osiągnięciem celów bądź wykonywaniem zdefiniowanych produktów. Doradztwo natomiast to udzielanie wsparcia przy rozwiązywaniu problemów fragmentarycznych, przy stosunkowo małym nakładzie pracy ze strony doradcy i zwykle brakiem odpowiedzialności za skutki porad. Usługi doradcze świadczy na ogół jedna osoba znająca problem (ekspert) i prawie nigdy nie wdraża w życie zaproponowanych rozwiązań. Konsulting to asystowanie przy rozwiązywaniu złożonych problemów, dotyczących jakiegoś znacznego i spójnego obszaru działalności firmy, które wymaga zwiększonych nakładów pracy oraz zaawansowanych prac analitycznych. Często usługa realizowana jest jako projekt zespołowy, a niezbędny zakres wiedzy znacznie wykracza poza możliwości jednej osoby. Do obszaru konsultingu często również zalicza się wdrożenie proponowanego rozwiązania. Konsulting jest więc tu pojęciem szerszym – może obejmować doradztwo (sfera strategiczna – bez wdrażania rozwiązań) oraz część operacyjną (pomoc w wykonaniu lub wykonawstwo proponowanego rozwiązania). Należy przy tym zauważyć, że ważnym czynnikiem różniącym pojęcia doradztwa i konsultingu jest odpłatność za te usługi. Termin konsulting pojawił się bowiem wraz z komercjalizacją doradztwa i powstaniem firm konsultingowych. Doradztwo natomiast kojarzy się z działalnością nieodpłatną. Z kolei inni ekonomiści uważają oba pojęcia za synonimy, a słowo doradztwo za polski odpowiednik angielskiego terminu konsulting. W podsumowaniu powyższych rozważań trzeba stwierdzić, że usługi konsultingowo-doradcze zaliczane są do usług profesjonalnych [Dorozik i in. 2005]⁴. Cechami takich usług są: wysokie kwalifikacje zawodowe usługodawców potwierdzone dyplomem akademickim, powiązania tych

³ Do innych cech usług należą: jednoczesność procesu świadczenia i konsumpcji, niejednorodność usług (trudności w ich standaryzacji), nietrwałość usług, brak możliwości nabycia usług na własność, substytucyjność i komplementarność [Panasiuk, Tokarz 2005].

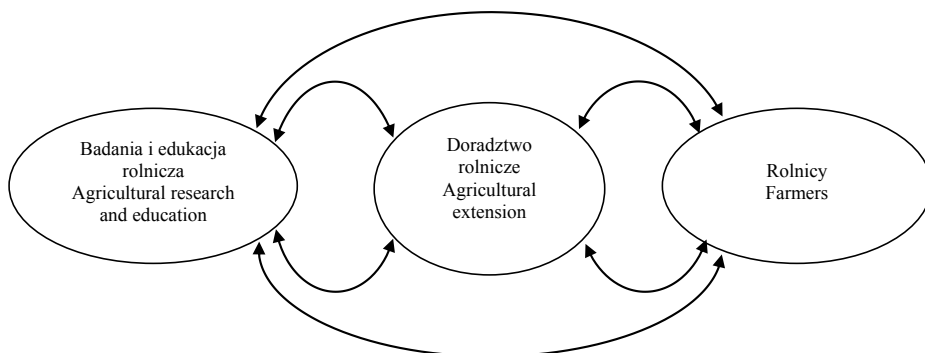
⁴ Do usług profesjonalnych należą m.in. usługi prawnicze, medyczne, marketingowe, komputerowe, architektoniczne, konsulting biznesowy [Dorozik i in. 2005].

usług z nauką, zorientowanie głównie na obsługę sfery biznesu, przynależność do grupy usług „human based” (ważna jest osoba i osobowość profesjonalisty), niechęć do marketingu (bo wykonawcy tych usług są przekonani, że profesjonalizm broni się sam) [Rogoziński 2000]. Cechy te można odnaleźć również w polskim publicznym doradztwie rolniczym [Kalinowski 2009]. Większość kadry doradczej posiada wyższe wykształcenie specjalistyczne – jak podaje P. Kijanowski [2000] – spośród 5700 specjalistów zakładowych i doradców terenowych zatrudnionych w Ośrodkach Doradztwa Rolniczego (ODR) w 1996 roku – 67% miało dyplom wyższej uczelni, a 90% wykształcenie rolnicze. Z kolei w 2005 roku, według A. Pabicha [2005], udział doradców i specjalistów zakładowych z wyższym wykształceniem podniósł się do 76%. Klientami doradztwa rolniczego są nie tylko rolnicy, ale również rozmaite podmioty ze sfery agrobiznesu. Współpracuje ono z różnymi ośrodkami naukowo-badawczymi w procesie transmisji wyników badań do praktyki i zwrotnego przekazu informacji o efektach wdrożeń nowych rozwiązań. Sylwetki doradców – ich profesjonalizm i osobowość, wpływające na skuteczność doradztwa, charakteryzują m.in. takie cechy jak: umiejętność komunikowania się z klientami, specjalistyczna wiedza fachowa, znajomość specyfiki i środowiska wiejskiego, rzetelność zawodowa, umiejętności praktyczne, wyższe wykształcenie, zmysł organizacyjny, życzliwość wobec ludzi oraz zamiłowanie do pracy na wsi [Kania 2007].

Doradztwo rolnicze jest różnie definiowane przez badaczy zagadnienia [Kalinowski 2009]. A. P. Wiatrak [1996] określa doradztwo rolnicze jako świadomą, zorganizowaną pomoc instytucji doradczej w zapobieganiu, uświadamianiu i rozwiązywaniu problemów, udzielaną ludności rolniczej znajdującej się lub mogącej się znaleźć w określonej sytuacji problemowej. Autor akcentuje znaczenie dostarczania rolnikom informacji ekonomiczno-rynkowych, o wynikach badań naukowych, innowacjach, możliwościach usprawnień organizacyjnych oraz aktywność edukacyjną doradztwa. Według M. Drygasa [2001] doradztwo rolnicze należy rozumieć jako „zorganizowane, edukacyjne (intelektualne) oddziaływania instytucji doradczych na rolników i ich rodziny w celu skutecznego rozwiązywania ich ekonomicznych (zawodowych) i społecznych (socjalnych) problemów. Podkreślone jest tu znaczenie doradztwa rolniczego mającego charakter edukacyjnego i informacyjnego wspierania rolników, przygotowującego ich do podejmowania samodzielnych decyzji. Z kolei B. M. Wawrzyniak [2003] definiuje doradztwo w agrobiznesie, oznaczające wyodrębnioną działalność konsultingową, której istota polega na pomocy rolnikom w rozwiązywaniu ich problemów gospodarczych powstających w wyniku działalności na rynku rolnym. Wspólnym elementem tych i innych definicji pojęcia jest wskazywanie na pomoc (wsparcie, świadczenie usług doradczych) udzielaną rolnikom (ich rodzinom, ludności rolniczej) przez doradców rolniczych w związku z pojawianiem się różnych sytuacji problemowych w gospodarstwie rolnym (domowym, w sferze zawodowej, rodzinnej, społecznej).

Doradztwo rolnicze stanowi istotny element Systemu Wiedzy i Informacji Rolniczej (rys. 1), którego modelową koncepcję przedstawił N. Röling [1988], definiując go jako „osoby, sieci i instytucje oraz kontakty i relacje między nimi, zajmujące się tworzeniem, gromadzeniem, selekcją, przetwarzaniem i wykorzystywaniem wiedzy i informacji w celu zrównoważonego rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich”⁵ [Kania 2007 za: Röling, Engel 1991].

⁵ Według Banku Światowego System Wiedzy i Informacji Rolniczej jest to system ludzi i instytucji, który generuje wiedzę i informacje oraz transferuje je i wykorzystuje w praktyce rolniczej [Kania 2007]. Podobne stanowisko odnoszące się do znaczenia sektora Badań i Rozwoju (R&D) w rozwoju wsi i rolnictwa, wyrażające się w „zintegrowanym podejściu do organizacji i funkcjonowania instytucji wcho-

Źródło: [Röling, Engel 1991, Kania 2007]
Source

Rys. 1. System Wiedzy i Informacji Rolniczej (SWIR)
Fig. 1. Agricultural Knowledge and Information System

Model ten składa się z trzech podsystemów: badań i edukacji, doradztwa rolniczego oraz rolników. Według N. Rölinga rolnicy ze swoimi potrzebami doradczymi, edukacyjnymi i informacyjnymi nie są w tym systemie jedynie biernymi odbiorcami wiedzy i informacji. Wywierają oni określony wpływ na kształt organizacyjny pozostałych podsystemów SWIR, źródła jego finansowania, identyfikację priorytetowych problemów, ukierunkowanie prac badawczych, zadań doradczych oraz monitoringu i oceny uzyskiwanych efektów. Badacz postrzega edukację wraz z doradztwem, jako środki kreujące u rolników krytycyzm, inspirujące ich do samodzielnego rozwiązywania własnych problemów oraz aktualizowania i poszerzania wiedzy, a także do dzielenia się informacją i współpracy z innymi [Kalinowski 2009 za: Röling 1997, Kania 2007].

Z kolei K. Duczowska-Małysz [2009] w opracowaniu dotyczącym miejsca doradztwa w innowacyjności sektora rolno-spożywczego wskazuje na jego rolę jako motora postępu, co wiąże się ze zmianami w kierunku podnoszenia poziomu techniki, ekonomiki gospoda-

dzących w skład Systemu Wiedzy Rolniczej (SWR)”, reprezentuje OECD [Kalinowski 2009 za: Kania 2007, Drygas 2001]. Organizacja akcentuje znaczenie partnerskiej współpracy trzech podstawowych elementów Systemu Wiedzy i Informacji Rolniczej tj.: badań, doradztwa rolniczego oraz szkolnictwa, uwzględniając jednocześnie globalne uwarunkowania związane z rosnącą konkurencyjnością na rynkach międzynarodowych, reformami rynkowymi polegającymi na zmniejszaniu subsydiów w ramach WTO, wymogami i oczekiwaniami odnośnie jakości i bezpieczeństwa żywności, dążeniami do zrównoważonego rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich i wskazuje na wynikający z tych uwarunkowań nowy rodzaj odpowiedzialności SWR. W tego rodzaju podejściu do zadań spełnianych przez SWIR (SWR) konieczne staje się większe ukierunkowanie instytucji wchodzących w skład systemu na wspomaganie władz podejmujących decyzje w identyfikowaniu i rozwiązywaniu problemów, niż jak to było wcześniej, na podawanie gotowych standardowych rozwiązań, koncentrujących się na zagadnieniach produkcji i efektywności. Takie postrzeganie wzajemnej współpracy wszystkich ogniw SWIR silnie akcentuje wymiar społeczny, poprzez włączanie metod uczestniczących, dynamizujących społeczności lokalne do interakcji i aktywnego działania. Jego rezultaty będące wspólnym efektem aktywności odpowiednich ogniw systemu służyć winny kreowaniu i realizacji polityki wobec wsi i rolnictwa [Drygas 2001, Kania 2007].

rowania, warunków pracy i życia ludności wiejskiej, w tym rolniczej. Podkreśla przy tym, że doradztwo rolnicze stanowi zarazem system wdrażania innowacji, postępu biologicznego, technicznego, technologicznego, organizacyjnego, ekonomicznego, społecznego oraz know-how (wiem jak). Autorka przedstawia za Ch. Jacobsonem [1993] szerszy niż wspomniany wcześniej model przepływu informacji i wiedzy w sektorze rolno-spożywczym, w którym służby doradcze zajmują również centralną pozycję⁶.

Sprawność i efektywność wypełniania zadań przez służby doradcze zależą w dużym stopniu od drożności kanałów informacyjnych istniejących pomiędzy poszczególnymi ogniwami Systemu Wiedzy i Informacji Rolniczej⁷ [Kalinowski 2009]. Szczególnie ważną sprawą jest przepływ informacji z różnych ogniw systemu, tych zinstytucjonalizowanych i innych do

⁶ Zbieżne spojrzenie reprezentują badacze zajmujący się problematyką [Kalinowski 2009 za: Kania 2007, Wiatrak 2000, Wilkin 2002], postrzegając w ujęciu praktycznym SWIR jako system wspomaganie rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich. Wyróżnić w nim można sześć głównych ogniw funkcjonalnych, powiązanych ze sobą i wzajemnie od siebie zależnych, takich jak: 1) Produkcja – przedstawicielami jej są rolnicy (właściciele i użytkownicy gospodarstw rolnych oraz osoby zarządzające nimi) razem z rodzinami i w szerszym ujęciu cała ludność wiejska; 2) Zaoptowanie – są to organizacje (instytucje), osoby fizyczne i prawne – dostarczające rolnikom środki do produkcji, świadczące usługi na ich rzecz, udzielające im pożyczek i kredytów itp.; 3) Sprzedaż/Marketing – osoby fizyczne i prawne, organizacje producenckie, przedsiębiorstwa, które prowadzą skup produktów rolnych, ich magazynowanie, przygotowanie i przetwarzanie na potrzeby odbiorców hurtowych i detalicznych; 4) Polityka Rolna, ustawodawstwo, inspekcja – politycy, urzędnicy administracji państwowej i samorządowej oraz inspektorzy, kształtujący politykę rolną, prawo i jego egzekwowanie w zakresie jakości, higieny, bezpieczeństwa, ochrony środowiska itp.; 5) Badania i Edukacja – kadra naukowa i dydaktyczna szkół rolniczych, która dostarcza nową wiedzę i informacje służące wzmocnieniu systemu (innowacyjności), prowadzi analizy efektywności stosowanych technologii produkcyjnych, analizuje i rozwija sposoby zarządzania w poszczególnych członach systemu, kształci nowe kadry na potrzeby systemu; 6) Doradztwo Rolnicze – specjaliści zakładowi i terenowi doradcy rolniczy, do zadań których należy m.in. zbieranie, przetwarzanie i udostępnianie informacji rynkowych, wdrażanie i upowszechnianie innowacji rolniczych (technologicznych, produktowych, ekonomicznych, organizacyjnych), edukacja ustawiczna, świadczenie porad i wspieranie klientów doradztwa w rozwiązywaniu ich problemów, przy współpracy z przedstawicielami pozostałych ogniw systemu, a zwłaszcza Badań i Edukacji [Kania 2007].

⁷ Wypowiadając się o drożności systemu wiedzy rolniczej, K. Duczkowska-Małysz [1996] zwraca uwagę na szerszy wymiar zagadnienia, stwierdzając, że przesądzają o tym takie czynniki jak: 1) wzajemne powiązania jego elementów; 2) dostępność (szansa korzystania z wiedzy); 3) mobilność (skłonność systemu do kreowania innowacji); 4) otwartość (związki między wszystkimi elementami systemu wiedzy rolniczej i możliwość włączania nowych elementów); 5) efektywność społeczna związana ze spełnieniem przez system oczekiwań i wyzwań. Autorka stwierdza dalej, że w takim rozumieniu systemu doradztwa w Polsce nie ma, choć zmiany wprowadzone po 1990 r. wywarły pozytywny wpływ na doradztwo. Mocną stroną polskiego doradztwa jest stabilna sieć Ośrodków Doradztwa Rolniczego i ich rejonów, nowe treści merytoryczne i formy doradztwa, które ODR podjęły na skutek transformacji gospodarki i integracji z UE, nowe doświadczenia wynikające z metod pracy z rolnikami w wyniku licznych programów współpracy międzynarodowej, bezpłatny dostęp do usług doradczych mających charakter powszechny. Jednak o niewydolności systemu doradztwa przesądzają słabe strony w postaci braku powiązań merytorycznych i organizacyjnych między istniejącymi placówkami doradztwa, obowiązkowych więzi z placówkami naukowymi (wyższe uczelnie, instytuty PAN, instytuty resortowe), niezdrowej rywalizacji Ośrodków Doradztwa Rolniczego z izbami rolniczymi, braku systemu naboru i kształcenia doradców, ekspertów wywodzących się z nauki, relatywnie skromnych środków kierowanych na doradztwo, niedostrzegania rangi doradztwa i niejasnych zasad jego finansowania

producentów (rolników i mieszkańców wsi). Najbardziej krytycznymi częściami Systemu są lokalne organizacje pośredniczące: Ośrodki Doradztwa Rolniczego, izby rolnicze, oddziały terenowe Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa, Agencja Rynku Rolnego, Agencja Nieruchomości Rolnych, samorządy gminne i powiatowe, banki, szkoły rolnicze i inne, które wykorzystują nie tylko tradycyjne kanały przekazu informacji (poczta, faks, telefon), ale również zaawansowane technologie informatyczne (poczta elektroniczna, Internet, Intranet) [Kania 2007 za: Future ... 2003]. Do kluczowych elementów i cech przekazu wiedzy i informacji w SWIR należą ważność informacji zwrotnej, przepływ informacji przez każde ogniwo czy element systemu, znaczenie organizacji pośredniczących jako pomostu pomiędzy zaawansowanymi i tradycyjnymi technologiami przekazu informacji, wielość organizacji i instytucji połączonych technologiami informatyczno-komunikacyjnymi, będącymi nowymi źródłami informacji dla rolników i społeczności lokalnych [Kalinowski 2009 za: Kania 2007]. Znaczenie Systemu Wiedzy i Informacji Rolniczej jest o tyle istotne, że umożliwia nieodpłatne otrzymywanie przez rolników informacji, mających charakter dobra publicznego i którego dostarczaniem nie są zainteresowane podmioty prywatne. Ponadto zapewnia informacje również tym rolnikom, których gospodarstwa nie są wyposażone w elementy nowoczesnych technologii informatycznych, a takich jest wciąż w kraju duża liczba.

W Polsce największe znaczenie spośród różnych służb doradczych⁸ ma państwowe doradztwo rolnicze, co wynika z powszechnego, obiektywnego i w większości nieodpłatnego charakteru świadczonych usług konsultingowo-doradczych. Zadania państwowego doradztwa rolniczego oraz jego kształt organizacyjny począwszy od 2005 roku określa ustawa o jednostkach doradztwa rolniczego z 22 października 2004 roku⁹ [Kalinowski 2009]. Ustawa nadała osobowość prawną państwowym jednostkom doradztwa rolniczego^{10,11}, umożliwiając im odpłatne wykonywanie usług doradczych. Zakres doradztwa świadczonego przez Ośrodki Doradztwa Rolniczego realizują w ramach określonych ustawą odpowiednich komórek organizacyjnych – Działu Technologii Produkcji i Doświadczalnictwa, Działu Rozwoju Obszarów Wiejskich, Działu Ekonomiki i Przedsiębiorczości, Działu Gospodarstwa Wiejskiego i Agro-

w przyszłości, wreszcie nadmiernego udziału polityki i politykierstwa, co powstrzymuje przygotowanie sensownych rozwiązań systemowych [Duczkowska-Małysz 2009].

⁸ Organizacje świadczące usługi doradztwa rolniczego mają zarówno w kraju, jak i za granicą rozmaity status organizacyjny, prawny, różnią się formami finansowania działalności, a także wielkością wpływu rolników na ich funkcjonowanie [Kalinowski 2009]. Wyróżnić można następujące rodzaje służb doradczych [Drygas i Kania 1996, Kania 2001, Krosny 2001]: 1) państwowe; 2) działów surowcowych przedsiębiorstw przemysłu rolno-spożywczego; 3) przedsiębiorstw produkujących i handlujących środkami produkcji dla rolnictwa; 4) samorządowe; 5) organizacji związkowych i zrzeszeń zawodowych producentów; 6) fundacji, stowarzyszeń, instytucji z otoczenia rolnictwa; 7) służby specjalistyczne (np.: Centrale Nasienne, Wojewódzcy Inspektorzy Ochrony Roślin i Nasiennictwa, Stacje Chemiczno-Rolnicze, Stacje Hodowli i Unasienniania Zwierząt, lecznice weterynaryjne itp.).

⁹ Ustawa z dnia 22 października 2004 roku o jednostkach doradztwa rolniczego. Dz. U. Nr 251 z 2004 roku, poz. 2507.

¹⁰ Z początkiem 2009 roku Ośrodki Doradztwa Rolniczego przekształcone zostały w samorządowe wojewódzkie osoby prawne, a nadzór nad nimi przekazany został Urzędowi Marszałkowskiemu danego województwa.

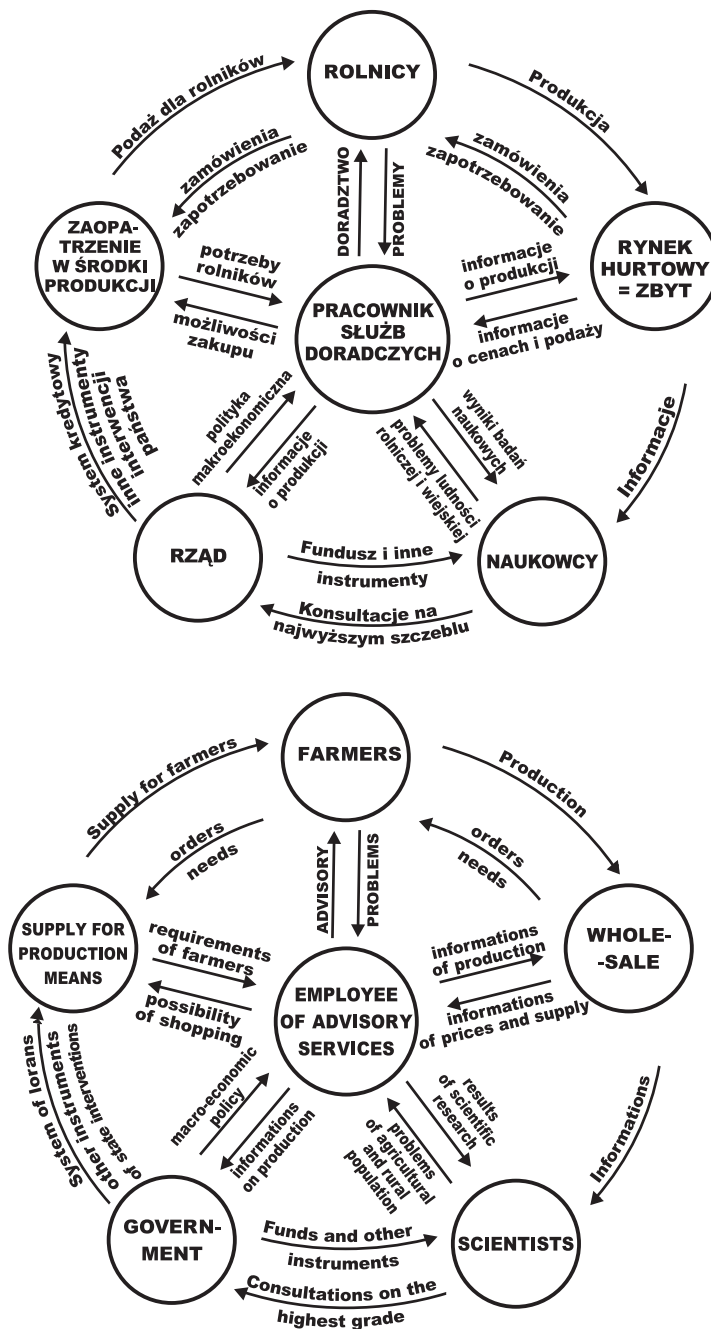
¹¹ Jednostkami doradztwa rolniczego według zapisów ustawy są [Kalinowski 2009]: Centrum Doradztwa Rolniczego (CDR) w Brwinowie z oddziałami w Poznaniu, Krakowie i Radomiu oraz 16 Wojewódzkich Ośrodków Doradztwa Rolniczego (WODR), które na szczeblu powiatów reprezentowane są przez Powiatowe Zespoły Doradców.

turystyki, Działu Ekologii i Ochrony Środowiska, Działu Metodyki Doradztwa, Oświaty i Szkoleń, Działu Wydawnictw i Informacji. Jest on zbieżny z głównymi rodzajami doradztwa realizowanymi w UE¹², do których należą m.in.: 1) Doradztwo technologiczne, prowadzone dzięki informacjom pochodzącym ze stacji badawczych należących do państwa, gospodarstw wdrożeniowych ośrodków doradczych i uczelni rolniczych oraz związków i organizacji rolniczych; 2) Doradztwo organizacyjno-ekonomiczne, obejmujące różnego rodzaju analizy ekonomiczne funkcjonowania gospodarstw, sporządzanie biznesplanów, ocenę zdolności kredytowej, rozwijania dodatkowej działalności gospodarczej, form organizacyjno-prawnych działalności gospodarczej na obszarach wiejskich, wypełnianie wniosków o dopłaty bezpośrednie i inne środki objęte WPR i polityką strukturalną UE; 3) Doradztwo marketingowe, związane z koniecznością konkurencyjności na rynku nadwyżek żywności i trudności z jej zbytem, które obejmuje m.in. wsparcie rolników w zakresie utrzymywania ciągłości dostaw, standaryzacji produktów (ilość i jakość), stosowania nazw branżowych, reklamy i informowania odbiorców o oferowanym towarze, samoorganizowania się producentów [Kania 2007]; 4) Doradztwo rolnośrodowiskowe – świadczone przez certyfikowaną grupę doradców, znających Kodeks Dobrej Praktyki Rolniczej, systemy gospodarki wodnej zgodne z wymogami ochrony środowiska, zagadnienia ochrony przyrody, ekologiczne zasady kształtowania krajobrazu, mających wiedzę o obiektach o znaczeniu kulturowym, historycznym, archeologicznym, znających procedury ubiegania się o środki pomocowe, inne zagadnienia i instrumenty zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich i rolnictwa UE, metody i techniki komunikowania w doradztwie rolnośrodowiskowym [Kania 2003, Matusz 2006].

Rodzaj i skala realizowanych przez doradztwo rolnicze zadań zmieniają się. Wynika to z różnych zjawisk i procesów, jakie pojawiają się we współczesnych gospodarkach w sferze społecznej, technologicznej, środowisku – potęgowanych postępującą globalizacją i rosnącą konkurencją międzynarodową. Jedną z wizji zadań, przed jakim stoi doradztwo rolnicze w kontekście obecności Polski w Unii Europejskiej oraz istniejących powiązań w sektorze rolno-żywnościowym, przedstawia K. Duczkowska-Małysz [2009] (rys. 2). Autorka podkreślając fakt rosnącej złożoności zadań doradztwa, stwierdza, że koncentrować się ono będzie w takich zakresach jak:

- Doradztwo techniczno-ekonomiczne, zajmujące się promowaniem i wdrażaniem innowacji, prowadzeniem działalności uświadamiającej, która sprzyja umacnianiu się grupy gospodarzy rozumiejących i wykorzystujących informacje w procesie podejmowania decyzji (dotyczy gospodarstw rozwojowych);
- Doradztwo socjalno-ekonomiczne, dotyczące gospodarstw o wadliwych strukturach, nieosiągających odpowiednich dochodów (poradnictwo w zakresie alternatywnych źródeł dochodów lub działalności nierolniczej, informacje o kursach i szkoleniach, podnoszenie mobilności na rynkach pracy) (dotyczy gospodarstw stagnujących);

¹² J. Kania oprócz wskazanych wyżej głównych rodzajów doradztwa w UE zalicza do nich także [Kalinowski 2009 za: Kania 2007]: 1) Edukację ustawiczną – polegającą na prowadzeniu specjalistycznych kursów i szkoleń dla rolników oraz ludności wiejskiej, co miało szczególne znaczenie w latach 1968–1991 z powodu zmniejszenia liczby pracujących w rolnictwie w krajach UE oraz wymogów wspólnotowego prawa dotyczącego bezpieczeństwa i higieny pracy w rolnictwie; obecnie w związku z istnieniem w UE znacznej liczby instytucji zajmujących się oświatą rola edukacyjna doradztwa rolniczego pozostała głównie w sferze technologii produkcji; 2) Doradztwo kompleksowe spółdzielczości wiejskiej, co związane jest funkcjonowaniem w krajach UE silnej spółdzielczości wiejskiej zajmującej się magazynowaniem, przetwórstwem i handlem produktami rolnymi.

Źródło: [Duczowska-Malysz 2009 za: Jacobson 1993]

Source: [Duczowska-Malysz 2009 based on data from: Jacobson 1993]

Rys. 2. Sieć powiązań informacyjnych dla pracowników służb doradczych

Fig. 2. Net connections for agricultural advisory workers

- Doradztwo socjalno-strukturalne, obejmujące rolników, którzy muszą lepiej przystosować swoje gospodarstwa do warunków narzuconych przez rynek i społeczeństwo lub są gotowi zrezygnować z gospodarstwa rolnego w ogóle (dotyczy gospodarstw słabych, nierentownych);
- Doradztwo w zakresie ekonomiki gospodarstwa domowego, czyli poradnictwo dla: rodziny wiejskiej (zaspokajanie aspiracji socjalnych i zawodowych, model konsumpcji, zdrowie i bezpieczeństwo, budżet w rodzinie, walory kształcenia, urządzenie domu wraz z otoczeniem, stosunki w rodzinie); kobiety wiejskiej (odżywianie rodziny, zajęcia domowe, zdobywanie kwalifikacji pozarolniczych, alternatywne źródła zarobkowania); młodzieży (możliwość zdobywania zawodu poza rolnictwem, doskonalenie umiejętności, podnoszenie kwalifikacji w rolnictwie i przygotowanie do pracy poza rolnictwem); ludzi starszych (opieka socjalna, przewyciężanie izolacji i samotności, organizacja osiedli i czasu wolnego); dzieci (wychowanie w rodzinie i społeczności lokalnej, opieka nad małym dzieckiem);
- Doradztwo w zakresie przygotowania i realizacji polityki rozwoju regionalnego, w tym polityki rolnej, obejmujące zadania wynikające z koncepcji zagospodarowania terenu, programów rozwoju lokalnego, wykorzystania zasobów terenu i pozarolniczych walorów wsi, aktywizacji społeczności lokalnych, w tym rolników, w procesie tworzenia regionalnej polityki rozwoju gospodarczego; informowania władz krajowych (regionalnych) o sytuacji socjalnej i ekonomicznej ludności rolniczej i wskazywania płaszczyzn, na których powinny być podjęte działania zapobiegawcze (interwencyjne); informowania odpowiednich władz o sprzeczności i wadliwym systemie zastosowanych środków w polityce rolnej i jednoczesnym informowaniu rolników o decyzjach sprzyjających ich interesom; przekazywania opinii rolników odnośnie polityki rolnej i decyzji będących w fazie przygotowania.

Przedłożona monografia jest efektem badań przeprowadzonych w związku z projektem badawczym nr N N112 237835 finansowanym przez MNiSW „Znaczenie służb doradczych w przemianach gospodarstw rolnych po roku 2004”, zrealizowanym przez Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu. Celem naukowym projektu była ocena roli służb doradczych w procesach przemian zachodzących w indywidualnych gospodarstwach rolnych po akcesji Polski do Unii Europejskiej. Do osiągnięcia zamierzonego celu naukowego wyodrębniono 4 zadania badawcze:

1. Określenie problemów doradczych związanych z przystosowaniem się gospodarstw rolnych do uwarunkowań oraz instrumentów Wspólnej Polityki Rolnej.
2. Ocena roli służb doradczych we wdrażaniu programów rolnośrodowiskowych w gospodarstwach rolnych.
3. Określenie zapotrzebowania na prowadzenie rachunkowości rolniczej w indywidualnych gospodarstwach rolnych oraz stopnia wykorzystania rachunkowości przez rolników.
4. Ocena wykorzystania technologii informatycznych w pracy doradczej oraz stanu i uwarunkowań stosowania tych technologii w gospodarstwach rolnych.

Badania zrealizowane zostały w latach 2008–2010 na obszarze województwa dolnośląskiego, stanowiącego zasięg oddziaływań doradczych Dolnośląskiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego we Wrocławiu. Otrzymane wyniki prezentuje niniejsza praca składająca się z siedmiu rozdziałów i części podsumowującej.

Rozdział pierwszy zawiera obszerną charakterystykę rolnictwa i obszarów wiejskich województwa dolnośląskiego. Przedstawiono w nim uwarunkowania przyrodniczo-ekonomiczne i demograficzne rzutujące na stan rolnictwa i obszarów wiejskich województwa. Charak-

teryzując rejon badań w układzie 5 regionów funkcjonalnych, zgodnie ze „Strategią rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich województwa dolnośląskiego”, zwrócono uwagę na zróżnicowanie warunków przestrzennych mających wpływ na produkcję rolniczą w poszczególnych regionach województwa, dostępne zasoby i pełnione przez nie funkcje.

W rozdziale drugim przedstawiono charakterystykę 200 rolników i kierowanych przez nich gospodarstw oraz ich szczegółową analizę w ramach realizowanego projektu badawczego. W części początkowej rozdziału przedstawiono metodykę badań: zakres badań, kryteria doboru obiektów badawczych, sposób pozyskania materiałów źródłowych oraz metody ich opracowania. Wyodrębniono podział na cztery grupy badawcze (wg lokalizacji w poszczególnych regionach funkcjonalnych obszarów wiejskich województwa dolnośląskiego, wieku kierowników gospodarstw, podziału na grupy obszarowe użytków rolnych, kwalifikacji zawodowych rolników). Następną, wynikową część rozdziału zawiera analizę sylwetek badanych rolników i prowadzonych przez nich gospodarstw.

Rozdział trzeci prezentuje zagadnienia wdrażania instrumentów Wspólnej Polityki Rolnej w gospodarstwach rolnych województwa dolnośląskiego. Na wstępie wyczerpująco omówiono w nim rodzaj, zakres, skalę wsparcia i wykorzystania środków oraz narzędzi WPR na rzecz rolnictwa i obszarów wiejskich województwa dolnośląskiego, poczynając od 2004 roku w ujęciu powiatów i poszczególnych regionów funkcjonalnych. Zasadniczą część rozdziału przedstawia wyniki badań, których celem była ocena wykorzystania instrumentów WPR w gospodarstwach dolnośląskich w latach 2008–2009 w odniesieniu do 100 gospodarstw realizujących programy rolnośrodowiskowe oraz stworzenie płaszczyzny porównawczej dodatkowo w 100 gospodarstwach typowo rolniczych, określonych jako gospodarstwa konwencjonalne.

Treścią rozdziału czwartego jest ocena roli służb doradczych we wdrażaniu programów rolnośrodowiskowych w gospodarstwach rolnych. Rozdział ten jest istotny ze względu na znaczenie tych programów w zachowaniu walorów środowiska przyrodniczego, ochronie gruntów rolnych i krajobrazu wiejskiego przed dewastacją. Wprowadzanie do gospodarstw programów rolnośrodowiskowych przyczynia się do redukcji presji rolnictwa na środowisko, a zwłaszcza na jakość wód powierzchniowych i gruntowych, glebę oraz zmniejszanie negatywnych wpływów na różnorodność biologiczną, poprzez promocję praktyk rolniczych sprzyjających zachowaniu takiej różnorodności. Jest to ważne ze względu na ziemiochłonność produkcji rolniczej, przyrodniczy charakter wytwarzania i nierozzerwalny związek ze środowiskiem naturalnym. Biorąc pod uwagę ograniczoność zasobów ziemi, warto przytoczyć w tym miejscu opinie A. Wosia [2000] oraz A. Czyżewskiego i A. Henisz-Matuszczak [2004], którzy stwierdzają, że za sprawą popytu na różnorodne usługi, jakie może świadczyć czynnik ziemi, jest ona nie tylko zasobem służącym wytwarzaniu produktów rolnych, lecz również przedstawia walory o charakterze „nierolniczym” – stanowiąc jako „dobrostan wiejski” zasób o walorach krajobrazowych, przyrodniczych, turystycznych i rekreacyjnych.

Rozdział piąty traktuje o funkcjonowaniu i zadaniach państwowego doradztwa rolniczego w kraju. Przedstawia ewolucję form i metod oddziaływań doradczych i organizację pracy oraz aktualny stan tych zagadnień na przykładzie Dolnośląskiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego we Wrocławiu ze szczególnym uwzględnieniem doradców terenowych. Charakteryzuje aktualne problemy doradcze w gospodarstwach, potrzeby rolników oraz zakres, skalę i intensywność ich współpracy z doradcami, a także ocenę kierowników gospodarstw dotyczącą oddziaływań oraz efekty pracy doradczej.

W rozdziale szóstym podjęto próbę oceny wykorzystania technologii informatycznej w realizacji zadań doradczych oraz jej znaczenia w funkcjonowaniu gospodarstw rolnych. Coraz większa obecność elementów nowoczesnej technologii teleinformatycznej na obszarach wiejskich jest przejawem kształtowania się społeczeństwa informacyjnego również wśród mieszkańców wsi. Technologie są ważnym czynnikiem wsparcia procesów decyzyjnych w gospodarstwach rolnych. Poprzez usprawnienie pozyskiwania informacji technologicznych, ekonomicznych, rynkowych i innych stają się istotnym źródłem innowacji. Ich umiejętne stosowanie w oddziaływaniach doradczych powinno podnosić jakość świadczonych usług doradczych (terminowość, aktualność, dostępność) oraz usprawnić spełnianie pozostałych funkcji zawodowych realizowanych przez doradców rolnych.

Rozdział ostatni prezentuje wyniki badań dotyczących oceny wykorzystania przez rolników rachunkowości do celów bieżącego funkcjonowania oraz planowania rozwoju gospodarstw i roli doradztwa rolniczego. Od 1 stycznia 2004 roku wdrażana jest w Polsce rachunkowość w gospodarstwach rolnych według zasad systemu Polski FADN (skrót angielskiej nazwy Farm Accountancy Data Network – sieć danych rachunkowości gospodarstw rolniczych). Nie jest to zadanie łatwe, bowiem jak stwierdzają autorzy „Sprawozdania z realizacji programu rocznej działalności doradczej DODR we Wrocławiu w 2005 roku”, realizacja wdrażania tego systemu okazała się prawdziwym wyzwaniem dla kadry doradczej Ośrodka. Jednak tego rodzaju system zbierania i wykorzystania danych rachunkowych z gospodarstw rolnych, którym dysponuje Komisja Europejska, jest niezwykle przydatnym narzędziem do oceny sytuacji ekonomicznej gospodarstw rolnych na terenie Wspólnoty.

Uzyskane wyniki pozwoliły na przybliżenie istotnych kwestii związanych z funkcjonowaniem w dzisiejszych realiach państwowego doradztwa rolniczego, takich jak:

- aktualne problemy doradcze występujące w warunkach WPR oraz ich główne uwarunkowania,
- znaczenie pakietów rolnośrodowiskowych w funkcjonowaniu gospodarstw oraz roli w tym zakresie Ośrodków Doradztwa Rolniczego,
- stosowane przez służby doradcze formy i metody pracy doradczej z rolnikami,
- stan i aktualne bariery wykorzystania technologii informatycznych w doradztwie rolniczym oraz na poziomie gospodarstw, a także wpływ tych technologii na jakość pracy doradczej i funkcjonowanie gospodarstw,
- potrzeby rolników odnośnie prowadzenia rachunkowości w gospodarstwach rolnych oraz wykorzystanie przez rolników rachunkowości do celów bieżącej działalności i planowania rozwoju gospodarstw.

Piśmiennictwo

- Czyżewski A., Hennisz-Matuszczak A., 2004. Rolnictwo Unii Europejskiej i Polski. Studium porównawcze struktur wytwórczych i regulatorów rynków rolnych. AE, Poznań.
- Dorozik L., Flejterski S., Rozenberg L., 2005. Usługi konsultingowo-doradcze, [w:] Współczesna ekonomika usług, (red.) Flejterski S., Panasiuk A., Perenc J., Rosa G. Wyd. Nauk. PAN, Warszawa, 508–531.
- Drygas M., 2001. Wiedza rolnicza jako podstawa działań edukacyjnych na obszarach wiejskich, [w:] Kierunki rozwoju doradztwa rolniczego w Polsce na tle tendencji świato-

- wych, (red.) Drygas M., Kania J., Wiatrak A.P. PAN – Inst. Rozwoju Wsi i Rol. Warszawa, 26–45.
- Drygas M., Kania J., 1996. Doradztwo rolnicze na świecie – tendencje rozwojowe. *Wies i Dor.* nr 2, 25–33.
- Duczowska-Małysz K., 1996. Zadania systemu wiedzy rolniczej w procesach przeobrażeń wsi i rolnictwa, [w:] *Doradztwo rolnicze jako ogniwo systemu wiedzy rolniczej w procesach modernizacji wsi i rolnictwa oraz integracji z UE.* ODR Poświętne.
- Duczowska-Małysz K., 2009. Miejsce doradztwa w innowacyjności sektora rolno-spożywczego. *Zag. Dor. Rol.* nr 4 (59), 19–32.
- Encyklopedia podręczna. *Ekonomia od A do Z.*, 2007. Wyd. Akademickie i Profesjonalne Spółka z o.o. Warszawa.
- Flejterski S., Klóska R., Majchrzak M., 2005. Usługi w teorii ekonomii, [w:] *Współczesna ekonomia usług*, (red.) Flejterski S., Panasiuk A., Perenc J., Rosa G. Wyd. Nauk. PAN, Warszawa, 13–40.
- Flejterski S., Wahl P., 2003. *Ekonomia globalna. Synteza.* Difin, Warszawa.
- Future directions in agriculture and information and communication technologies (ICTs) at USAID, 2003. Background paper, AED and Winrock International, Washington DC, USA.
- Gronroos Ch., 1990. *Service, Management and Marketing. Managing the Moments of Truth in Service Competition*, Maxwell Macmillan International Editions, Massachusetts – Toronto.
- Jacobson Ch., 1993. *Principles and methods of extension work.* CINADCO, Hajfa.
- Kalinowski J., 2009. Oddziaływania doradcze w indywidualnych gospodarstwach rolnych korzystających z kredytów inwestycyjnych. *Zesz. Nauk. UP we Wrocławiu*, Nr 570, Rozprawy CCLV
- Kania J., 2001. Doradztwo rolnicze w świetle doświadczeń krajów Unii Europejskiej, [w:] *Kierunki rozwoju doradztwa rolniczego w Polsce na tle tendencji światowych* (red.) Drygas M., Kania J., Wiatrak A.P. PAN – Inst. Rozwoju Wsi i Rol. Warszawa, 15–25.
- Kania J., 2003. Wyzwania dla doradztwa w aspekcie zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich. *Acta Agraria et Silvestria*, ser. Agraria, Sekcja Ekonomiczna, XL, 143–149.
- Kania J., 2007. Doradztwo rolnicze w Polsce w świetle potrzeb i doświadczeń zagranicznych. *Zesz. Nauk. AR im Hugona Kołłątaja w Krakowie*, Kraków, Nr 440. Rozprawy, Zeszyt 318.
- Kijanowski P., 2000. System państwowego doradztwa rolniczego w warunkach reformy administracyjnej kraju. *Komunikaty Raporty Ekspertyzy.* Nr 460. IERiGŻ, Warszawa.
- Krosny J., 2001. Oświata i doradztwo rolnicze w RFN. PAN Inst. Rozwoju Wsi i Rol. Warszawa.
- Lange O., 1978. *Ekonomia polityczna.* T. 1, PWE, Warszawa.
- Matusz B., 2006. Doradztwo rolnośrodowiskowe rok po wdrożeniu rozporządzenia. *Zag. Dor. Rol.* nr 1 (45), 111–118.
- Pabich A., 2005. Stan zatrudnienia w jednostkach doradztwa rolniczego w 2005 r. *Zag. Dor. Rol.* nr 3 (43), 87–93.
- Panasiuk A., Tokarz A., 2005. Specyfika i klasyfikacja usług, [w:] *Współczesna ekonomia usług*, (red.) Flejterski S., Panasiuk A., Perenc J., Rosa G. Wyd. Nauk. PAN, Warszawa, 41–58.
- Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej, 2010. Rok LXX. GUS, Warszawa.

- Rogoziński K., 2000. Usługi rynkowe. Wyd. AE w Poznaniu, Poznań, 85–86.
- Rosa G., 2005. Struktura współczesnego sektora usług, [w:] Współczesna ekonomika usług. Red nauk.: Flejterski S., Panasiuk A., Perenc J., Rosa G. Wyd. Nauk. PAN, Warszawa, 59–80.
- Röling N., 1988. Extension science: Information systems in agricultural development. Cambridge University Press, Cambridge.
- Röling N., Engel P., 1991. From a knowledge system perspective: Concepts and issues, [in:] Proceedings of the European seminar on Knowledge Management and Information Technology. Agricultural University, Department of extension science, Wageningen, 3–15.
- Röling N., 1997. The changing information needs of rural communities, [in:] Central and Eastern Europe, (ed.) Wallace I. AERDD University of Reading, ADAS, SAC, Reading, UKJ, 50–67.
- Seevers B., Graham D., Gannon J., Conklin N., 1997. Education through cooperative extension. Delmar Publishers, Albany, New York, USA.
- Swanson B. E., Clair J. B., 1984. The history and development of agricultural extension, [in:] Agricultural extension. A reference manual, (ed.) Swanson B.E. Chapter 1, FAO, Rome, Italy, 1–19.
- Świat w liczbach 2003, 2003. Studio Emka, Warszawa.
- Wawrzyniak B.M., 2003. Doradztwo i postęp w rolnictwie polskim. Włoc. Tow. Nauk. Włocławek.
- Wiatrak A.P., 1996. Rola i znaczenie doradztwa rolniczego w rolnictwie polskim. Wieś i Dor. nr 3, MSDR, 2–5.
- Wiatrak A.P., 2000. Obszary działania publicznych jednostek doradztwa rolniczego w warunkach przemian społeczno-ekonomicznych na terenach wiejskich, [w:] Kierunki rozwoju doradztwa rolniczego u progu XXI wieku. MRiRW, KCDRRiOW, Poznań, 121–132.
- Wilkin J., 2002. Budowa instytucji wspierających rozwój wsi i rolnictwa w kontekście integracji Polski z Unią Europejską, [w:] Wieś i rolnictwo, perspektywy rozwoju. IERiGŻ, IRWiR, SGH – Katedra Agrobiznesu, Warszawa, 199–222.
- Woś A., 2000. Makroekonomiczne uwarunkowania rozwoju sektora żywnościowego, [w:] Analiza produkcyjno-ekonomicznej sytuacji rolnictwa i gospodarki żywnościowej w roku 1999. (red.) Woś A. IERiGŻ, Warszawa, 1–26.

ROZDZIAŁ I

UWARUNKOWANIA PRZYRODNICZO-EKONOMICZNE I DEMOGRAFICZNE ROLNICTWA I OBSZARÓW WIEJSKICH WOJEWÓDZTWA DOLNOŚLĄSKIEGO

Województwo dolnośląskie to region położony w południowo-zachodniej części Polski, w dolinie rzeki Odry u stóp Sudetów. Południową i zachodnią granicę województwa stanowią granice państwowe, które w przeważającej długości mają charakter naturalny. Wyznaczają je grzbiety górskie lub koryta cieków powierzchniowych. W Sudetach przebiega granica z Republiką Czeską, dzieląca ten górski region fizycznogeograficzny na część polską i czeską. Wzdłuż rzeki Nysy Łużyckiej przebiega natomiast granica z Niemcami. Od strony północnej województwo dolnośląskie graniczy z województwem lubuskim i wielkopolskim, a od strony wschodniej – z województwem opolskim.¹³ Jest to część kraju bogata w walory środowiskowe, jak i wysoce zurbanizowana, znajduje się tu wiele ośrodków przemysłowo-produkcyjnych i skupisk kulturalnych, z których największe to metropolia – Wrocław oraz sieć mniejszych miast i miasteczek. Rzeka Odra ma szczególne znaczenie komunikacyjne i jest jednym z licznych walorów przyrodniczych tego terenu.

Województwo dolnośląskie to duży obszarowo region, zajmuje powierzchnię 19 947 km², co stanowi 6,4% powierzchni kraju. Mieszka tu prawie 3 mln osób, z czego przeważająca większość to ludność osiedlona na terenach miejskich. Mieszkańcy wsi stanowią tylko 29% ogółu, co odbiega od przeciętnych warunków w Polsce, gdzie na terenach wiejskich mieszka 38% ludności. Na terenie omawianego województwa występuje większa od przeciętnej gęstość zaludnienia, wynosząca 145 osób/ km²¹⁴. Województwo dolnośląskie ma jedno z najwyższych wskaźników zaludnienia w kraju¹⁵. W skład województwa dolnośląskiego wchodzi: 26 powiatów, 169 gmin, 2557 wsi oraz 90 miast, stanowiących 10% wszystkich miast w Polsce¹⁶.

Do celów statystyki terytorialnej NUTS województwo dolnośląskie podzielone zostało na trzy subregiony obejmujące grupy powiatów: subregion wrocławski, legnicki i jeleniogórsko-wałbrzyski (mapa 1)¹⁷.

¹³ Raport o stanie środowiska województwa dolnośląskiego 2007, 1.

¹⁴ Średnia krajowa wynosi 122,1 osób/km².

¹⁵ Rocznik statystyczny, 2009. GUS, Warszawa.

¹⁶ Rocznik op.cit.

¹⁷ W opracowaniu, za zgodą ich autorów, wykorzystano fragmenty prac magisterskich napisanych w INEIS UP we Wrocławiu w 2011 r. pod promotorstwem B. Kutkowskiej. 1. Maciołek M., *We-wnątrzregionalne zróżnicowanie przemian rolnictwa i obszarów wiejskich Dolnego Śląska po 2004 roku.*

Demografia i aktywność zawodowa

W latach 2003–2009 obserwuje się nieznaczny spadek liczby ludności w województwie o 0,74%. Dotyczy to przede wszystkim mieszkańców gmin miejskich, gdzie spadek ten wynosi prawie 2%. Zmniejszyła się zwłaszcza liczba mężczyzn zamieszkujących miasta dolnośląskie. W gminach miejsko-wiejskich i wiejskich sytuacja demograficzna jest bardziej korzystna. W tym czasie wzrasta liczba ludności na obszarach wiejskich, zarówno wśród kobiet, jak i mężczyzn o około 2% (tab. 1).

Źródło: <http://p4g-project.eu>
Source

Mapa 1. Województwo dolnośląskie (NUTS 2) w podziale na powiaty i subregiony (NUTS 4 oraz NUTS 3)

Map 1. Dolnośląskie – Lower Silesian voivodship (NUTS 2), division into poviats and subregions (NUTS 4 and NUTS 3)

2. Kliszewski M., *Przemiany w rolnictwie i na obszarach wiejskich po 2004 roku na przykładzie woj. dolnośląskiego.*

Tabela 1

Table 1

Dynamika zmian liczby ludności województwa dolnośląskiego w latach 2003–2009 [%]
Dynamics of the changes in the population of Lower Silesian voivodship in the years 2003–2009

Wyszczególnienie Specification	Ogółem – Total		Mężczyźni – Men		Kobiety – Women	
	2003	2009	2003	2009	2003	2009
Dolnośląskie ogółem Lower Silesian total	100,00	99,26	100,00	98,97	100,00	99,52
Dolnośląskie – gminy miejskie Lower Silesian city commune	100,00	97,68	100,00	97,14	100,00	98,16
Dolnośląskie – gminy miejsko-wiejskie Lower Silesian city-rural commune	100,00	100,62	100,00	100,49	100,00	100,73
Dolnośląskie – gminy wiejskie Lower Silesian rural commune	100,00	102,43	100,00	102,50	100,00	102,37
Dolnośląskie – miasto Lower Silesian city	100,00	98,02	100,00	97,53	100,00	98,47
Dolnośląskie – wieś Lower Silesian rural area	100,00	102,30	100,00	102,37	100,00	102,22

Źródło: Maciołek 2011 na podstawie GUS

Source: Maciołek 2011, based on data from the Main Statistical Office

W 2009 roku spośród prawie 3 mln mieszkańców województwa dolnośląskiego 1,14 mln, czyli 38% stanowiły osoby pracujące. Dominuje zatrudnienie w sektorze usług (58%) i w przemyśle (35%) (tab. 2). Zatrudnienie w rolnictwie jest niskie i kształtuje się w granicach 7% ogółu pracujących wobec 15% zatrudnionych w rolnictwie w Polsce¹⁸. Część firm pozarolniczych zlokalizowanych jest na obszarach wiejskich. Według badań Kropsz [2010] liczba podmiotów gospodarczych w przeliczeniu na 10 tys. mieszkańców w wieku produkcyjnym w latach 2005–2008 w województwie dolnośląskim wyraźnie wzrosła, lecz wskaźnik ten jest w dalszym ciągu zdecydowanie niższy w porównaniu ze średnią sytuacją na obszarach miejskich (tab. 3).

Tabela 2

Table 2

Pracujący według sektorów ekonomicznych w województwie dolnośląskim w 2009 roku
Work force according to economic sectors in Lower Silesian voivodship in 2009

Sektory – Sectors:	[tys. osób] – [thousands of people]	[%]
Ogółem – Total	1144	100,0
Rolniczy – Agricultural	84	7,4
Przemysłowy – Industrial	402	35,1
Usługowy – Service	657	57,5

Źródło: Maciołek 2011 na podstawie GUS

Source: Maciołek 2011, based on data from Main Statistical Office

¹⁸ Według GUS za 2009 r.

Tabela 3

Table 3

Podmioty gospodarcze ogółem w przeliczeniu na 10 tys. mieszkańców w wieku produkcyjnym
Total number of enterprises per 10 thous. of population in at productive age

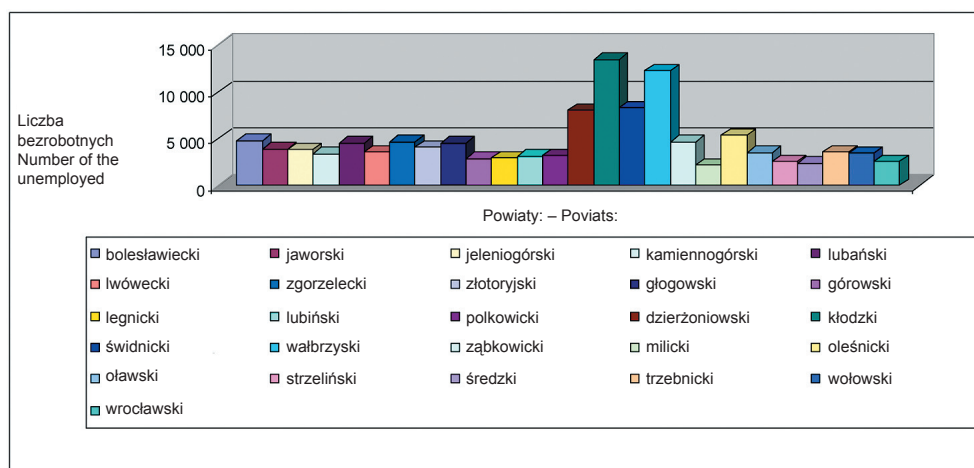
Wyszczególnienie Specification	Liczba podmiotów gospodarczych w przeliczeniu na 10 tys. mieszkańców w wieku produkcyjnym Number of enterprises per 10 thous. of population at productive age			
	2005	2006	2007	2008
dolnośląskie – Lower Silesian	1597	1597	1624	1670
obszar miejski – city area	1837	1836	1867	1914
obszar wiejski – rural area	983	996	1026	1078

Źródło: [Kropsz 2010]

Source

W dalszym ciągu problemem województwa dolnośląskiego jest wysokie bezrobocie. W 2009 roku stopa rejestrowanego bezrobocia w Polsce wynosiła 12,1% oraz 12,8% w województwie dolnośląskim [GUS 2010]. Dotyczy ono wybranych podregionów, a także obszarów wiejskich ze znanym problemem bezrobocia ukrytego.

Bezrobocie to problem przede wszystkim mieszkańców powiatu kłodzkiego, gdzie zanotowano 11% ogółu bezrobotnych w województwie, i powiatu wałbrzyskiego z 10% udziałem osób bezrobotnych w regionie. Mieszkańcy powiatów zlokalizowanych wokół aglomeracji wrocławskiej (wrocławski, strzeliński, średzki i milicki) mają większe możliwości podjęcia pracy i tam bezrobocie w 2009 roku wynosiło tylko 2% ogólnej liczby bezrobotnych w województwie dolnośląskim (rys. 3).

Źródło: Maciołek 2011 za GUS

Source: Maciołek 2011, based on data from Main Statistical Office

Rys. 3. Bezrobotni w województwie dolnośląskim według powiatów w 2009 roku
Fig. 3. The unemployed in Lower Silesian voivodship according to poviats in 2009

Tabela 4
Table 4

Ludność według typu aktywności i wykształcenia
Population according to the type of activity and level of education

Wyszczególnienie Specification	Wyższe Higher		Policealne oraz średnie zawo- dowe Post secondary/ and vocational		Średnie ogólnokształcące Secondary general educa- tion		Zasadnicze zawodowe Vocational		Gimnazjalne, podstawowe i niższe Gymnasium and below	
	[tys. osób] [thous. of people]	[%]	[tys. osób] [thous. of people]	[%]	[tys. osób] [thous. of people]	[%]	[tys. osób] [thous. of people]	[%]	[tys. osób] [thous. of people]	[%]
Ogółem – Total	371	15,7	571	24,2	253	10,7	627	26,6	536	22,7
Aktywni zawodowo pracujący Active professionally, working	278	24,3	340	29,7	109	9,5	340	29,7	77	6,7
Aktywni zawodowo bezrobotni Active professionally, unemployed	14	10,9	32	25,0	17	13,2	48	37,5	17	13,3
Bierni zawodowo Professionally passive	80	7,3	198	18,2	127	11,7	238	21,9	442	40,7

Źródło: Maciołek 2011 za GUS

Source: Maciołek 2011, based on data from Main Statistical Office

Prawie 16% mieszkańców województwa to ludzie posiadający wyższe wykształcenie, z czego 24% ludności stanowią aktywni zawodowo pracujący, 11% aktywni zawodowo bezrobotni oraz 7% bierni zawodowo. Najwięcej osób posiada wykształcenie zasadnicze zawodowe (ponad 26%) i policealne oraz średnie zawodowe (ponad 24%) (tab. 4). Na obszarach wiejskich sytuacja jest zdecydowanie gorsza. Jak wykazały badania Frenkła [2008], w latach 2000–2006 zaobserwowano tendencję poprawy poziomu wykształcenia ludności wiejskiej, przy czym jej tempo we wsiach było szybsze aniżeli w miastach. Odsetek osób posiadających wyższe wykształcenie w ogólnej liczbie ludności w wieku 15 lat i więcej w 2006 roku był dwukrotnie większy na wsi niż w roku 2000, a z wykształceniem średnim – o ponad 25% wyższy. Jednak osoby, które ukończyły tylko szkołę podstawową, stanowiły na obszarach wiejskich 37,5%, a w miastach 19,5%. Ludność wiejska w porównaniu z miejską kończy kształcenie na niższych szczeblach edukacji. Jak stwierdza Frenkiel [2008], „opóźnienie edukacyjne wsi względem miast w zakresie wykształcenia wyższego i średniego jest mniejsze wśród kobiet niż mężczyzn oraz tym mniejsze, im młodsza grupa wiekowa”.

Uwarunkowania przyrodnicze

Region dolnośląski znajduje się w obrębie trzech wielkich jednostek geologicznych: Sudetów, bloku przedsudeckiego i monokliny przedsudeckiej. Klimat kształtowany jest przez masy powietrza napływającego głównie znad Atlantyku, Skandynawii i północno-wschodniej Europy.

Tabela 5

Table 5

Wskaźniki waloryzacji przyrodniczej rolniczej przestrzeni produkcyjnej Dolnego Śląska w ujęciu powiatowym
Coefficients of natural valorization of agricultural productive space in the poviats of Lower Silesia

Region/powiat Region/powiat	Jakość i przydatność rolnicza gleb Quality and agricultural usability of soils	Agroklimat Agroclimate	Rzeźba terenu Terrain formation	Warunki wodne Water conditions	Syntetyczny wskaźnik waloryzacji wg IUNG Synthetic valorisation indicator IUNG
I. Intensywnego rolnictwa¹⁹ – Intensive farming					
Dzierżonowski	71,6	5,8	3,5	4,4	85,3
Jaworski	62,9	8,2	3,4	4,3	78,8
Oleśnicki	48,6	13,7	4,1	3,2	69,4
Oławski	58,6	14,3	4,4	3,6	80,9
Strzeliński	75,0	14,5	3,9	4,2	97,6
Średzki	63,9	13,8	4,2	3,6	85,7
Świdnicki	71,1	11,1	3,7	4,2	90,2
Wrocławski	72,1	14,0	4,3	4,2	94,5
Ząbkowicki	65,8	4,3	3,3	4,1	77,4
Złotoryjski	66,6	8,2	3,5	4,1	82,5
II. Rolniczo-rekreacyjny – Farming-recreational					
Górowski	47,7	13,0	4,4	2,9	68,1
Milicki	38,6	13,4	4,4	3,0	59,4
Trzebnicki	50,8	13,2	4,0	3,3	71,4
Wołowski	49,7	13,2	4,0	3,4	70,3
III. Rekreatyjno-turystyczny – Recreational-turistic					
Jeleniogórski	43,9	3,0	2,7	4,3	53,9
Kamienogórski	50,2	5,1	3,1	4,4	62,8
Kłodzki	47,8	3,1	2,8	4,5	58,3
Wałbrzyski	40,5	3,0	3,2	4,4	51,2
IV. Rolniczo-przemysłowy – Farming-industrial					
Głogowski	57,3	12,9	4,4	3,6	78,1
Legnicki	58,9	13,5	4,0	3,5	79,8
Lubiński	53,6	13,4	4,1	3,6	74,8
Polkowicki	43,2	13,1	4,3	3,2	63,9
V. Rolniczo-przemysłowo-rekreacyjny – Farming-industrial-recreational					
Bolesławiecki	50,7	11,1	4,0	3,6	69,4
Lubański	59,7	4,2	3,3	4,4	71,7
Lwówecki	53,2	5,7	3,3	4,4	66,5
Zgorzelecki	56,0	10,7	3,9	3,7	74,3
Średnio województwo	56,9	10,4	3,8	3,8	74,5
Średnio Polska	49,5	9,9	3,9	3,3	66,6

Źródło: opracowano na podstawie Witek i in. 1993

Source: based on Witek et al. 1993

¹⁹ Według Strategii rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich województwa dolnośląskiego z 2001 r.

Tabela 6
Table 6

Regiony występowania najlepszych gleb w województwie dolnośląskim
Regions with the best soils in Lower Silesian voivodship

Rejon – Region	Gminy – Communes
Wrocławski	Borów, Kąty Wrocławski, Kobierzyce, Łagiewniki, Strzelin, Święta Katarzyna, Żurawina
Wałbrzyski	Strzegom, Ząbkowice, Ziębice, Żarów, Ciepłowody, Jaworzyna Śląska, Dzierżoniów, Kłodzko, Niemcza
Jeleniogórski	Bogatynia, Lwówek, Lubań Śląski, Świerzawa
Legnicki	Udanin, Żukowice, Złotoryja, Mściwojów, Zagrodno, Pielgrzymka, Legnickie Pole, Wądroże Wielkie, Krotoszyce

Źródło: „Diagnoza stanu i kierunki rozwoju rolnictwa na Dolnym Śląsku”. Wrocław 2007, 16

Source: „Diagnosis of the state and the directions of agricultural development in Lower Silesia”. Wrocław 2007, 16

Źródło: [Drozd 2006]

Source

Mapa 2. Waloryzacja warunków przyrodniczych produkcji roślinnej w województwie dolnośląskim
Map 2. Valorization of natural conditions for plant productions in Lower Silesian voivodship

Jest to klimat umiarkowany o cechach oceanicznych, charakteryzujący się względnie łagodnymi zimami i niezbyt upalnymi latami. Nizina Śląska jest obszarem Polski o najdłuższym okresie wegetacyjnym (225 dni z temperaturą ponad +5°C). Bardziej ostry jest klimat Sudeków i ich pogórzy. Północna część województwa jest najcieplejszym regionem – długie, ciepłe lato oraz krótka, łagodna zima, zaś pokrywa śnieżna zalega około 50 dni. W Sudetach śnieg utrzymuje się 60–150 dni, okres wegetacji trwa 200 dni.

Region dolnośląski to obszar przyrodniczo korzystny dla rolnictwa, o czym świadczy wysoki wskaźnik rolniczej przestrzeni produkcyjnej szacowany przez IUNG w Puławach, wynoszący 74,5 pkt. (tab. 5, mapa 2). Jest to wyższy wskaźnik niż przeciętny w Polsce, który wynosi 66,6 pkt. Zarówno jakość i przydatność rolnicza, jak i agroklimat, rzeźba terenu i warunki wodne są zadowalające. Warunki te zmieniają się w różnych rejonach województwa, bowiem jest to teren rozległy, na przestrzeni którego istnieją duże różnice klimatyczne, ukształtowania terenu itp. Gorsze warunki występują na południu województwa, gdzie tereny górskie charakteryzują się niską średnią roczną temperaturą oraz silnym nachyleniem zboczy, co istotnie wpływa na naświetlenie i warunki wodne oraz szereg innych czynników wpływających na powodzenie upraw. O wiele lepsze warunki występują w środkowej i północnej części regionu. Równinny teren znajdujący się pod wpływem stref klimatu umiarkowanego kontynentalnego i oceanicznego przynosi ciepłe lato i krótkie, łagodne zimy. Dodatkowym atutem są żyzne gleby o dobrej kulturze rolnej. Warunki agrometeorologiczne sprawiają, iż dolnośląskie jest jednym z uprzywilejowanych regionów Polski, jeśli chodzi o rolnictwo. Znacząca obecność urodzajnych gleb i odpowiednie warunki klimatyczne powodują, że sprzyja to na ogół rozwojowi rolnictwa (mapa 2)²⁰.

Na terenie województwa dolnośląskiego występują gleby rolniczo przydatne – terenów nizinnych i wyżynnych, ale także trudne do uprawy gleby górskie (tab. 6). Ponadto rozbudowany przemysł spowodował przekształcanie się gleb i tworzenie gleb antropogenicznych. Występują tutaj różnorodne typy gleb i wyraźnie zróżnicowana rzeźba terenu. Warunki topograficzne są szczególnie urozmaicone na obszarze Przedgórze Sudeckiego i Sudetów. Wpływa to na zróżnicowanie warunków ekologicznych – wysokości nad poziomem morza, nachylenia i wystawę stoku, które z kolei wymuszają strefowość (zwłaszcza w terenach górskich) i utrudniają uprawę gleby. Duże nachylenie stoków na obszarze górskim i podgórskim jest ponadto przyczyną powstawania zjawiska erozji gleb [Drozd 2006].

Według oceny Parylak²¹ najkorzystniejsze warunki przyrodnicze do produkcji rolnej występują w środkowo-wschodniej i centralnej części województwa. Wyjątkowo korzystne panują w powiecie strzelińskim, świdnickim i wrocławskim (syntetyczny wskaźnik waloryzacji powyżej 90 pkt.). Bardzo korzystne warunki do produkcji roślinnej istnieją także w powiatach przylegających – oławskim, dzierzoniowskim, średzkim i złotoryjskim (80–90 pkt.). W obszarach tych powinna rozwijać się intensywna gospodarka rolnicza. Pozostały obszar województwa to obszar przenikania się funkcji rolniczej z innymi funkcjami – gospodarką leśną (obszar północny i południowy), gospodarką rybacką, turystyką itp. Najmniej korzystne warunki do prowadzenia produkcji rolnej występują na południu regionu – w Sudetach i Przedgórzu Sudeckim (powiaty kłodzki wałbrzyski, jeleniogórski, lwówecki), a na północy w powiecie milickim²² (mapa 2).

²⁰ Opracowano na podstawie: Kutkowska B., Parylak D. i in. 2007. Diagnoza stanu i kierunki rozwoju rolnictwa na Dolnym Śląsku. Dolnośląskie Centrum Studiów Regionalnych, 10–29.

²¹ Kutkowska B., Parylak D. i in. 2007. Diagnoza stanu i kierunki rozwoju rolnictwa na Dolnym Śląsku. Dolnośląskie Centrum Studiów Regionalnych, 10–29.

²² op. cit.

Obszary wiejskie na terytorium województwa zajmują ponad 90% ogólnej powierzchni.²³ Poszczególne powiaty odznaczają się wysoko zróżnicowanymi warunkami przyrodniczo-ekonomicznymi. Próbę usystematyzowania podjął Urząd Marszałkowski we Wrocławiu, tworząc w 2001 roku „Strategię rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich województwa dolnośląskiego”²⁴. W strategii tej województwo podzielone zostało na 5 regionów funkcjonalnych obszarów wiejskich (mapa 3), przy czym każdy region został wydzielony na podstawie posiadanych zasobów oraz pełniących funkcji.

Źródło: Studia nad rozwojem Dolnego Śląska, 2001, Urząd Marszałkowski woj. dol., Nr 5, Wrocław, 21–22
 Source: Studies over the development of Lower Silesia, 2001, the Marshal's Office of Lower Silesia, No. 5, Wrocław, 21–22

Mapa 3. Dolny Śląsk z podziałem na regiony funkcjonalne obszarów wiejskich
 Map 3. Lower Silesia with division into functional regions of rural areas

²³ Bank Danych Lokalnych stat.gov.pl

²⁴ Kutkowska B., 2010, Charakterystyka rolnictwa i obszarów wiejskich województwa dolnośląskiego, [w:] Rozwój zrównoważony rolnictwa i obszarów wiejskich na Dolnym Śląsku, (red.) Kutkowska B., wyd. IRWiR PAN, Warszawa, 16.

Region I – intensywnego rolnictwa, charakteryzuje się dobrym i średnim poziomem i warunków rozwoju społeczno-gospodarczego. Wśród wszystkich wydzielonych regionów funkcjonalnych ma najlepsze możliwości do rozwijania intensywnego, towarowego rolnictwa, na co wskazują wyższe wskaźniki waloryzacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej gmin tego regionu w porównaniu ze średnim w województwie i kraju²⁵. Cel wiodący: modernizacja kompleksu gospodarki żywnościowej.

Region II – rolniczo-rekreacyjny, charakteryzuje się niskim i średnim poziomem rozwoju społeczno-gospodarczego oraz słabymi i średnimi warunkami rozwoju. Walory przyrodnicze obszaru, jak i rozwijające się już usługi agroturystyczne predestynują go do lokalizacji turystyki i rekreacji kwalifikowanej oraz rozwoju rolnictwa ekologicznego i produkcji rybackiej. Cel wiodący: rozwój turystyki i rekreacji.

Region III – przemysłowo-turystyczno-rekreacyjny, cechuje się niskim poziomem rozwoju społeczno-gospodarczego i średnimi warunkami rozwoju. Ze względu na niską jakość rolniczej przestrzeni produkcyjnej, ale wysoką wartość środowiska przyrodniczego podstawowym źródłem utrzymania ludności zamieszkującej ten region powinny być usługi rekreacyjno-turystyczne, a w dalszej kolejności działalność przemysłowa i rolnicza. Rolnictwo na tym obszarze w przeważającej mierze powinno być ekstensywne lub specjalistyczne, ukierunkowane w produkcji roślinnej na zboża i ziemniaki oraz produkcję roślin włóknistych, warzyw i ziół, a w produkcji zwierzęcej na hodowlę bydła i owiec. Cel wiodący: kształtowanie krajobrazu przyrodniczego.

Region IV – rolniczo-przemysłowy, charakteryzuje się dobrym i średnim poziomem rozwoju społeczno-gospodarczego oraz ma dobre i średnie warunki rozwoju. Obejmuje on obszar będący w oddziaływaniu przemysłu miedziowego. Charakteryzuje się dobrymi warunkami klimatyczno-glebowymi dla rozwoju rolnictwa. Obszary wiejskie tego regionu powinny być ukierunkowane na rozwój funkcji rolniczych i bezpośrednio związanych z rolnictwem. Cel wiodący: podniesienie dochodów mieszkańców przez łączenie działalności rolniczej z aktywnością zawodową pozarolniczą.

Region V – rolniczo-przemysłowo-rekreacyjny, region ten charakteryzuje się niskim i średnim poziomem rozwoju społeczno-gospodarczego oraz słabymi i średnimi warunkami rozwoju. Szansę na rozwój w tym regionie funkcjonalnym mają: średnio intensywne lub ekstensywne rolnictwo, przemysł bazujący na surowcach lokalnych oraz rekreacja kwalifikowana. Cel wiodący: odbudowa i ochrona krajobrazu przyrodniczego²⁶.

Rolnicze użytkowanie gruntów

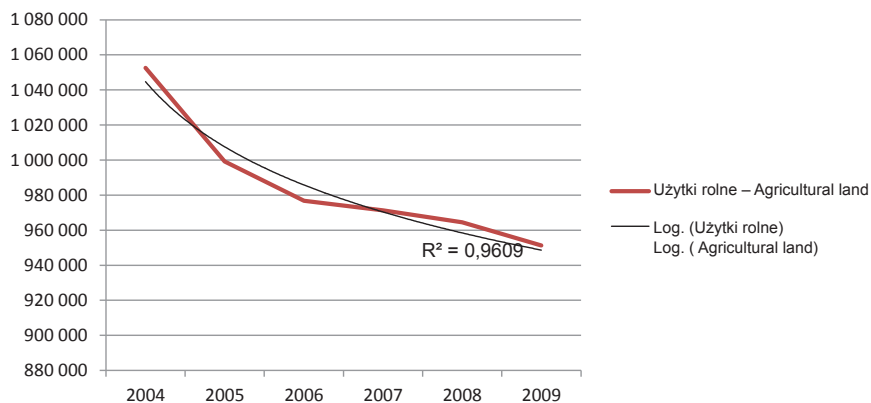
Region dolnośląski dysponuje arealem użytków rolnych wynoszącym nieco poniżej 1 mln ha. Powierzchnia ta ulega systematycznemu zmniejszeniu. W okresie 2004–2009 powierzchnia UR zmniejszyła się o prawie 10%. Z 1052,5 tys. ha w 2004 roku do nieco ponad 950 tys. ha w roku 2009. Oznacza to systematyczne przeznaczanie gruntów rolnych na cele nierolnicze (budowa dróg, urbanizacja) lub pod zalesienie. Najlepiej dopasowanym trendem do owej zmiennej jest postępujący trend logarytmiczny o współczynniku determinacji R^2 wynoszącym 0,96. Jego przebieg na wykresie sygnalizuje, iż w najbliższym czasie należy spodziewać się systematycznego spadku powierzchni UR w województwie dolnośląskim (rys. 4) [Kliszewski 2011].

²⁵ Studia nad rozwojem Dolnego Śląska, 2001. Urząd Marszałkowski woj. dol. Nr 5, Wrocław.

²⁶ Opis regionów za: Studia nad rozwojem Dolnego Śląska, 2001. Urząd Marszałkowski woj. dol. Nr 5.

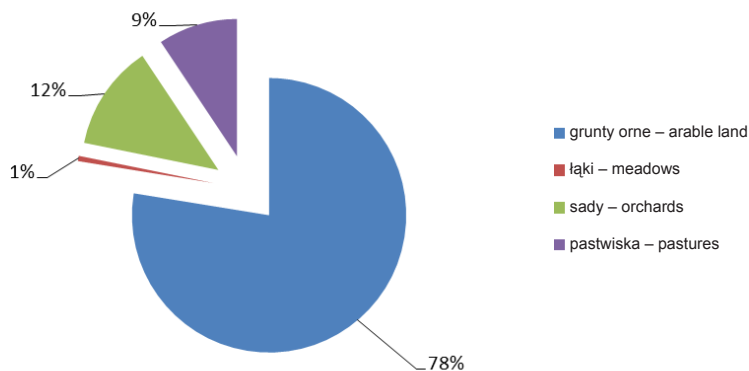
Powierzchnia UR w całym kraju wynosi 16,1 mln ha (tab. 7). Użytki rolne w województwie dolnośląskim zajmowały 951 tys. ha. Region dolnośląski zajmuje ósmą lokatę pod względem wielkości areału gruntów rolnych w Polsce.

Struktura użytków rolnych w województwie dolnośląskim jest podobna do średniej struktury w całej Polsce. Największy obszar (78% ogółu użytków rolnych) zajmują grunty orne, zaś 21% przypada na użytki zielone, a pozostałą część zajmują sady i plantacje wieloletnie (1%) (rys. 4, 4a)²⁷.

Źródło: Kliszewski M.: 2011 na podstawie BDL GUS
Source: Kliszewski M.: 2011 on the basis of BDL MSO

Rys. 4. Powierzchnia użytków rolnych – dolnośląskie
Fig. 4. Area of agricultural land in Lower Silesian voivodship

Źródło: GUS
Source: Main Statistical Office

Rys. 4a. Powierzchnia użytków rolnych na Dolnym Śląsku w 2008 roku
Fig. 4a. Area of agricultural land in Lower Silesia in the year 2008

²⁷ Korzeniowska J., 2009. Rolnictwo województwa dolnośląskiego na tle kraju. Studia i raporty IUNG-PIB Zeszyt 15, 81–94.

Tabela 7
Table 7

Użytkowanie gruntów rolnych w roku 2009 województw oraz Polski
Use of agricultural soils in the year 2009 in the voivodships and in Poland

Jednostka terytorialna Territorial unit	Powierzchnia ogółem Area total	Użytki rolne Agricultural land	Łąki i pastwiska trwałe Permanent meadows and pastures	Grunty orne Arable land
	[ha]	[ha]	[ha]	[ha]
Polska	31 267 938	16 119 584	3 179 687	11 997 844
Mazowieckie	3 668 881	2 190 256	513 651	1 488 732
Wielkopolskie	3 041 040	1 807 258	241 734	1 517 376
Lubelskie	2 508 877	1 584 332	256 150	1 214 074
Podlaskie	2 018 975	1 148 773	394 582	729 130
Łódzkie	1 812 947	1 097 741	166 444	873 731
Kujawsko-pomorskie	1 808 141	1 087 485	106 537	955 544
Warmińsko-mazurskie	2 322 011	995 805	269 144	665 164
Zachodniopomorskie	2 236 835	952 326	144 147	722 245
Dolnośląskie	1 973 408	951 342	139 612	752 864
Pomorskie	1 854 777	772 309	125 598	621 038
Podkarpackie	1 777 469	746 806	210 440	478 070
Małopolskie	1 517 986	690 663	218 032	421 100
Świętokrzyskie	1 149 796	578 415	124 451	389 571
Opolskie	950 932	561 404	61 429	493 037
Lubuskie	1 383 879	500 189	108 816	346 146
Śląskie	1 241 984	454 479	98 921	330 021

Źródło: [Kliszewski 2011] na podstawie BDL GUS
Source: [Kliszewski 2011] on the basis of BDL MSO

Rozmieszczenie użytków rolnych jest nierównomierne w poszczególnych regionach funkcjonalnych. W regionie I (intensywnego rolnictwa) zlokalizowanych jest 43% użytków rolnych, w regionie II znajduje się 16% użytków, w regionie III – 14%, w IV regionie 14% i w V regionie funkcjonalnym 13% użytków rolnych (rys. 5). Prawie połowa gruntów ornych województwa zlokalizowana jest w regionie intensywnego rolnictwa (I), natomiast użytki zielone dominują w regionie III obejmującym tereny sudeckie.

W ujęciu powiatowym, największej gruntów rolniczych usytuowanych jest na terenie powiatu wrocławskiego i kłodzkiego. Znacznie mniejszymi arealami ziem rolniczych dysponują pozostałe powiaty: wałbrzyski, kamiennogórski, jeleniogórski oraz lubański, zgorzelecki, milicki, lubiński i głogowski (mapa 3).

Rolnictwo charakteryzuje ciągle proces przemian strukturalnych. W porównaniu z 2002 rokiem zmniejszyła się powierzchnia ogólna gruntów należących do gospodarstw rolnych,

jak również powierzchnia użytków rolnych. Wynika to przede wszystkim ze zmiany funkcji gruntów rolnych na inną niż rolnicza, a tym samym wyłączeniem ich z uprawy. W latach 2002–2007 powierzchnia użytków rolnych spadła o prawie 7%, w tym o 11% zmniejszyła się powierzchnia gruntów ornych, o 2,5% powierzchnia łąk i aż o 42% powierzchnia pastwisk²⁸.

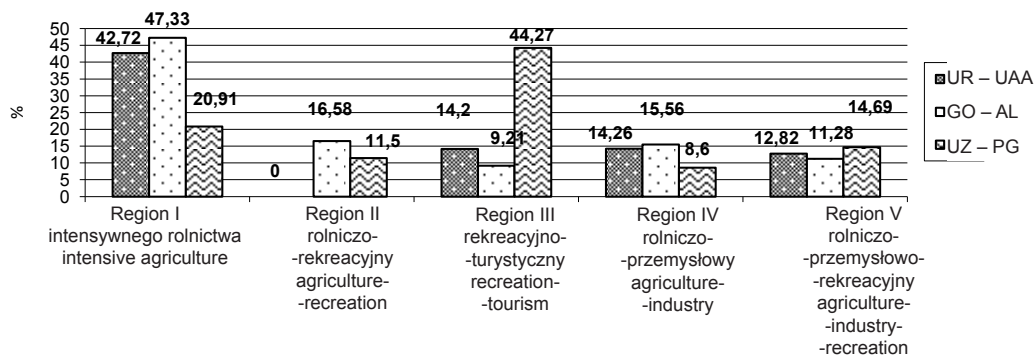
Jednocześnie obserwuje się korzystne zjawisko zmniejszania się powierzchni ugorów i odłogów (tab. 8). Tendencja ta wystąpiła w całej Polsce, lecz w województwie dolnośląskim z większym nasileniem niż przeciętnie. W latach 2000–2006 udział procentowy ugorów i odłogów zmniejszył się z 8,1% UR do 2,1% UR.

Tabela 8
Table 8

Powierzchnia ugorów i odłogów w woj. dolnośląskim na tle kraju
The surface of fallow and laid aside land in Lower Silesian voivodship as compared to total in Poland

Wyszczególnienie Specification	Polska – Poland			Dolnośląskie – Lower Silesian		
	2000	2005	2006	2000	2005	2006
Powierzchnia w tys. ha Area in thous ha	1288,9	1028,6	498,4	90,2	73,9	19,8
% użytków rolnych % of agricultural land	7,2	6,5	3,1	8,1	7,6	2,1

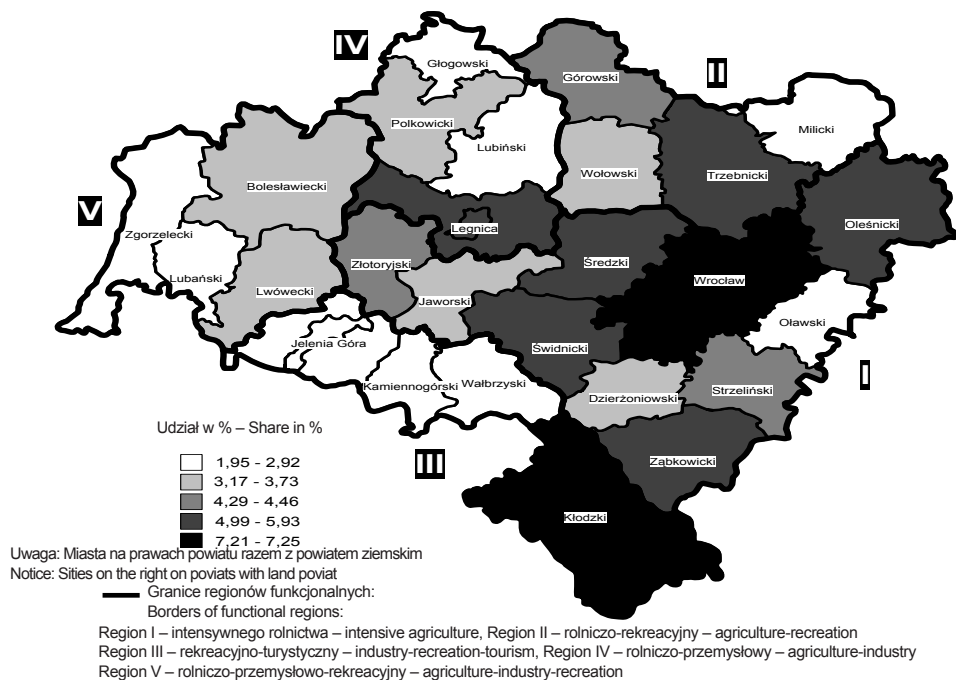
Źródło: Rocznik Statystyczny Rolnictwa 2010. GUS, Warszawa
Source: The statistical book of agriculture 2010. MSO, Warsaw

Źródło: [Kutkowska 2010a]
Source

Rys. 5. Rozkład użytków rolnych w regionach funkcjonalnych Dolnego Śląska [dolnośląskie = 100%]
Fig. 5. Distribution of agricultural land in functional regions of Lower Silesia [Lower Silesian = 100%]

²⁸ Kutkowska B., 2009. Przemiany w rolnictwie i na obszarach wiejskich Dolnego Śląska po 2004 roku, [w:] Współczesne problemy rozwoju wsi i rolnictwa w Europie Środkowo-Wschodniej. Wyd. Wieś Jutra. Warszawa, 125–131.

Źródło: [Kutkowska 2010a]
Source

Mapa 4. Rozkład użytków rolnych w powiatach [dolnośląskie = 100%]
Map 4. Distribution of agricultural land in the poviats of Lower Silesia [Lower Silesia = 100%]

Tabela 9
Table 9

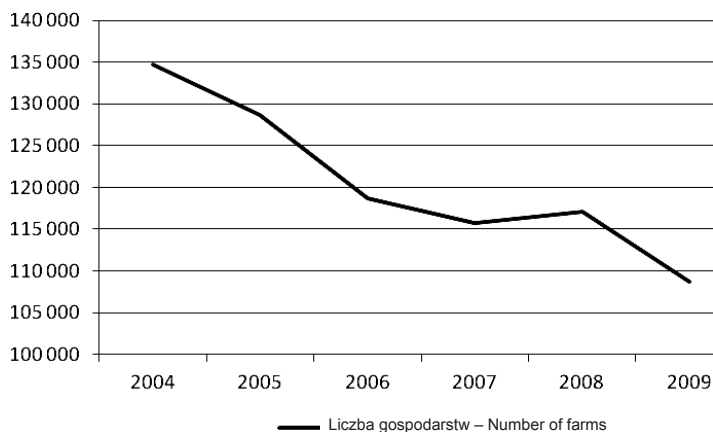
Użytkowanie gruntów w woj. dolnośląskim ogółem według powierzchni użytków rolnych i liczby gospodarstw na tle kraju
Total land use in Lower Silesian according to the area of agricultural land and the number of farms compared to the total in Poland

Wyszczególnienie Specification	2008	
	Dolny Śląsk	Polska
Powierzchnia UR [ha] – AL Area	1 199 034	18 980 740
Liczba gospodarstw [szt.] – Number of farms [pcs.]	117 138	2 565 969
% powierzchnia UR na tle kraju Area of AL compared to the total of the country	6,32	100,00
% liczba gospodarstw na tle kraju Number of farms compared to the total of the country	4,57	100,00

Źródło: Maciołek 2011 na podstawie Rocznika Statystycznego Rolnictwa i Obszarów Wiejskich 2008 i Rocznika Statystycznego Województwa Dolnośląskiego 2008
Source: Maciołek 2011 based on data from Statistical Book of Agriculture and Rural Areas 2008 and Statistical Yearbook of Lower Silesia 2008

W 2008 roku powierzchnia użytków rolnych w województwie dolnośląskim stanowiła 6,32% powierzchni użytków rolnych w Polsce i wynosiła 1 199 034 ha, zaś liczba gospodarstw stanowiła 4,57% gospodarstw krajowych i wynosiła 117 tys. gospodarstw (tab. 9).

W 2009 roku w regionie znajdowało się nieco ponad sto tysięcy gospodarstw rolnych. Ogólna liczba gospodarstw w województwie dolnośląskim ulega ciągłemu zmniejszeniu.

Źródło: [Kliszewski 2011] na podstawie BDL GUS
Source: [Kliszewski 2011] based on data from BDL MSO

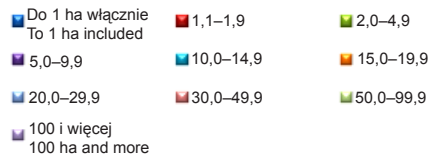
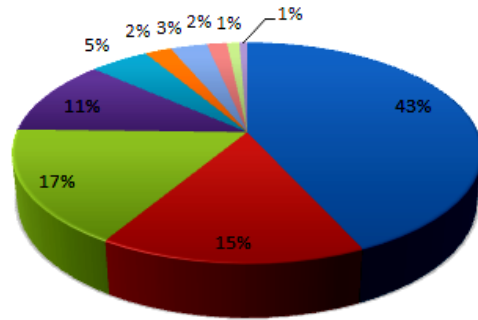
Rys. 6. Liczba gospodarstw rolnych ogółem – woj. dolnośląskie
Fig. 6. Total number of agricultural farms – Lower Silesian voivodship

W ciągu pięciu lat, w okresie 2004–2009, liczba gospodarstw dolnośląskich zmalała o 26 tysięcy, co stanowi spadek o 19% (rys. 6). W województwie dominują gospodarstwa małe i średnie obszarowo. Ponad 80% gospodarstw to obiekty nieprzekraczające areału 10 ha UR. W latach 2004–2009 zauważa się korzystną tendencję zmniejszenia się udziału gospodarstw najmniejszych do 1 ha, zwiększył się natomiast udział gospodarstw z grup obszarowych 1–15 ha, lecz są to niewielkie zmiany (rys. 7). Wzrasta liczba producentów rolnych wpisanych do ewidencji producentów w województwie dolnośląskim, w 2005 roku 2005 77 580²⁹, a w 2009 już 87 247 gospodarstw.

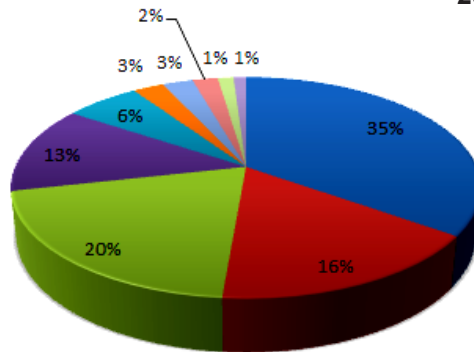
Gospodarstwa rolne zlokalizowane są nierównomiernie na obszarze województwa. W regionie funkcjonalnym I – intensywnego rolnictwa (41%), w regionie II – rolniczo-rekreacyjnym (17%), w regionie III – przemysłowo-rekreacyjno-turystycznym (15%), w regionie IV – rolniczo-przemysłowym (13%) i w regionie V – rolniczo-przemysłowo-rekreacyjnym (14%) [Kutkowska 2010]. W roku 2007 średnia powierzchnia gospodarstwa wynosiła 10,2 ha UR [Korzeniowska 2009] i była o około 30% większa aniżeli średnia w kraju. W 2007 roku aż 95,3% gospodarstw dolnośląskich prowadziło działalność rolniczą. W stosunku do roku 2002 odsetek ten wzrósł, ponad 10 tys. gospodarstw w tym czasie wznowiło działalność rolniczą. Jest to widoczny efekt wprowadzenia instrumentów WPR, a w szczególności dopłat bezpośrednich [Kutkowska 2010].

²⁹ Na mocy ustawy o krajowym systemie ewidencji producentów, ewidencji gospodarstw rolnych oraz ewidencji wniosków o płatności (Dz.U. z 2004 r. nr 10 poz. 76) [ARiMR].

2004

2009

Źródło: [Kliszewski 2011] na podstawie BDL GUS
Source: [Kliszewski 2011] based on data from BDL MSO

Rys. 7. Struktura obszarowa gospodarstw rolnych według grup obszarowych UR – woj. dolnośląskie
Fig. 7. Area structure of agricultural farms according to size groups of UAA – Lower Silesian voivodship

W gospodarstwach dolnośląskich dominuje produkcja roślinna (tab. 10). W latach 2004–2009 udział produkcji roślinnej w strukturze towarowej produkcji rolniczej zwiększył się o 5%. Podstawowe znaczenie mają uprawa zbóż oraz rzepaku. W roku 2008³⁰ dolnośląskie wytwarzało 4,7% rolniczej produkcji globalnej i tyle samo rolniczej produkcji towarowej w skali Polski. Towarowa produkcja roślinna stanowiła udział 7,4-procentowy, a zwierzęca tylko 2,6% [GUS 2010].

³⁰ W cenach stałych 2007 r. według GUS.

Tabela 10
Table 10

Struktura produkcji towarowej gospodarstw rolnych [%]
The structure of market production of agricultural farms

Roślinna – Plant				
2004	2005	2006	2007	2008
64,4	64,2	58,3	66,9	69,3
Zwierzęca – Animal				
2004	2005	2006	2007	2008
35,6	35,8	41,7	33,1	30,7

Źródło: [Kliszewski 2011] na podstawie BDL GUS
Source: [Kliszewski 2011] on the basis of BDL GUS

Tabela 11
Table 11

Powierzchnia i struktura zasiewów województwa dolnośląskiego na tle kraju w 2009 roku
Surface and structure of sowings of Lower Silesian province on background of country in 2009

Zasiewy – Sowings	Polska Poland	Dolnośląskie Lower Silesian	Udział w kraju Share in the country
	[ha]	[ha]	[%]
Pszenica – Wheat	2 346 215	280 184	11,94
Żyto – Rye	1 395 702	48 993	3,51
Jęczmień – Barley	1 157 029	83 113	7,18
Owies – Oat	525 272	23 343	4,44
Pszenżyto – Triticale	1 464 981	27 563	1,88
Ziemniaki – Potatoes	507 952	22 550	4,44
Buraki cukrowe – Sugar beet	199 936	20 564	10,29
Rzepak i rzepik – Rape and agrimonia	809 970	109 515	13,52

Źródło: [Maciołek 2011] na podstawie materiałów GUS
Source: [Maciołek 2011] on the basis of the materials of GUS

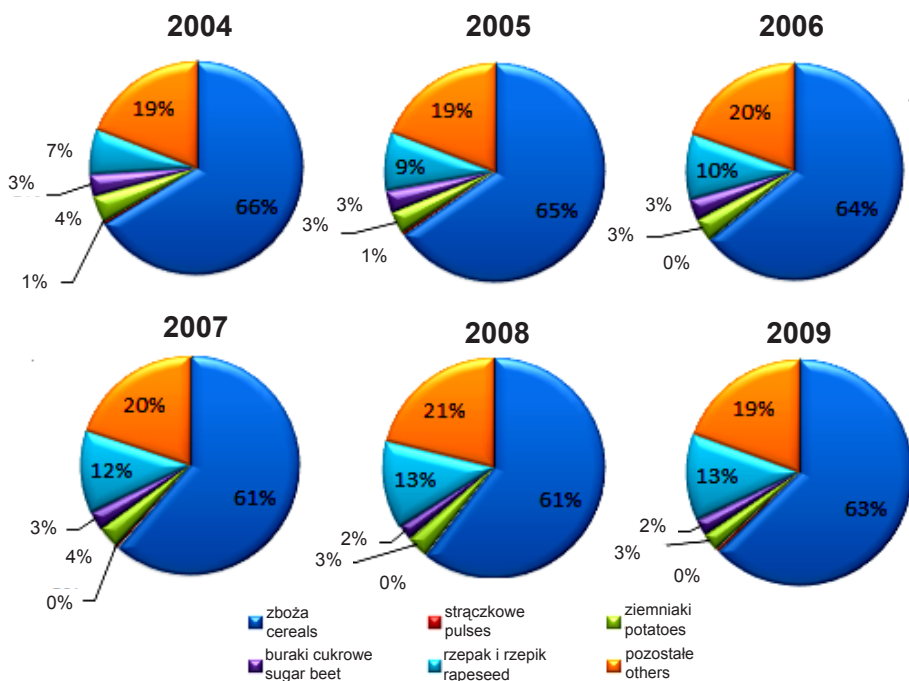
W 2009 roku na terenie województwa dolnośląskiego rolnicy uprawiali prawie 12% krajowego areалу pszenicy, 13,5% rzepaku, 7% jęczmienia oraz ponad 10% powierzchni uprawnej buraka cukrowego w Polsce (tab. 11).

Struktura zasiewów w gospodarstwach na Dolnym Śląsku jest ustabilizowana i wykazuje niewielkie wahania w latach 2004–2009 (rys. 8). W 2004 roku powierzchnia zbóż wynosiła 66% całkowitej powierzchni zasiewów, natomiast powierzchnia rzepaku i rzepiku oscylowała w granicach 7% ogólnej powierzchni zasiewów. W udziale zbóż w strukturze zasiewów województwo dolnośląskie zajmuje wysokie, szóste miejsce po województwach: kujawsko-pomorskim, lubelskim, łódzkim, mazowieckim i wielkopolskim. Od lat dominującym zbożem jest pszenica. Wspomniane wcześniej rzepak oraz rzepik systematycznie zwiększają swoje znaczenie. Od 2004 do 2009 roku udział tych roślin przemysłowych w strukturze zasiewów wzrósł niemal o sześć punktów procentowych. Producenci dostrzegli zalety zastępowania upraw zbóż

na rzecz ww. roślin w związku z możliwością zastosowania ich w przemyśle olejarskim czy sprzedaży jako komponenty biopaliw. Pozostałe analizowane uprawy, w tym ziemniaki oraz rośliny strączkowe, mają dużo mniejsze znaczenie. Uprawa roślin strączkowych przez wszystkie lata oscylowała w granicach jednego punktu procentowego, aby na koniec analizowanego okresu osiągnąć wartość niższą niż pół procenta. Uprawa ziemniaków nie ulegała znaczącym zmianom i oscylowała w granicach 3–4 punktów procentowych³¹ [Kliszewski 2011].

Rysunek 9 przedstawia porównanie uzyskiwanych plonów w Polsce i w województwie dolnośląskim w 2009 roku. Region ten uzyskuje większe plony z 1 ha z upraw zbożowych średnio o 5–18%. Plony z buraka cukrowego, rzepaku i rzepiku na są na poziomie średniej krajowej, natomiast trwałe łąki i pastwiska mają najmniejszą wydajność w porównaniu z krajowymi. Wielkość plonu różni się od krajowych o około 20%.

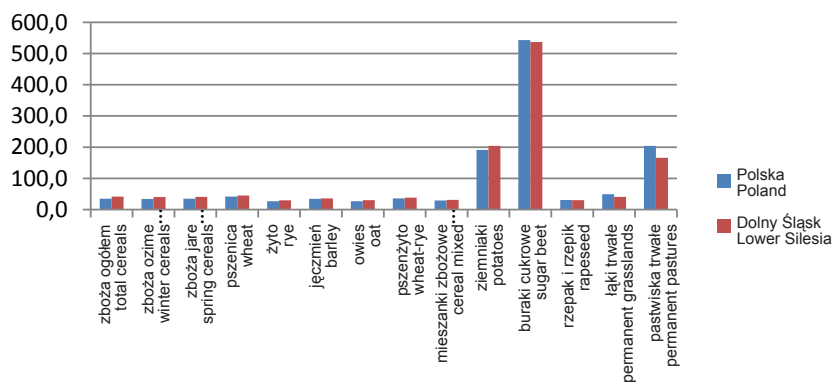
Województwo dolnośląskie wraz z województwem opolskim przoduje na polskim rynku w produkcji i wielkości plonów głównych roślin uprawnych, mianowicie pszenicy, rzepaku i rzepiku. Bardzo dobre warunki klimatyczno-glebowe pozwalają w województwie dolnośląskim uzyskać plony pszenicy około 45 dt z hektara (rys. 10). Istotne znaczenie w regionie ma również rzepak. Województwo dolnośląskie w 2004 roku plasowało się na trzecim miejscu ze średnią plonu na poziomie 34 dt/ha. W 2009 roku nastąpił spadek 12,5% do 30 dt/ha oraz ogólny przyrost w Polsce na poziomie 1,6% (rys. 11).

Źródło: [Kliszewski 2011] na podstawie BDL GUS
Source: [Kliszewski 2011] on the basis of BDL GUS

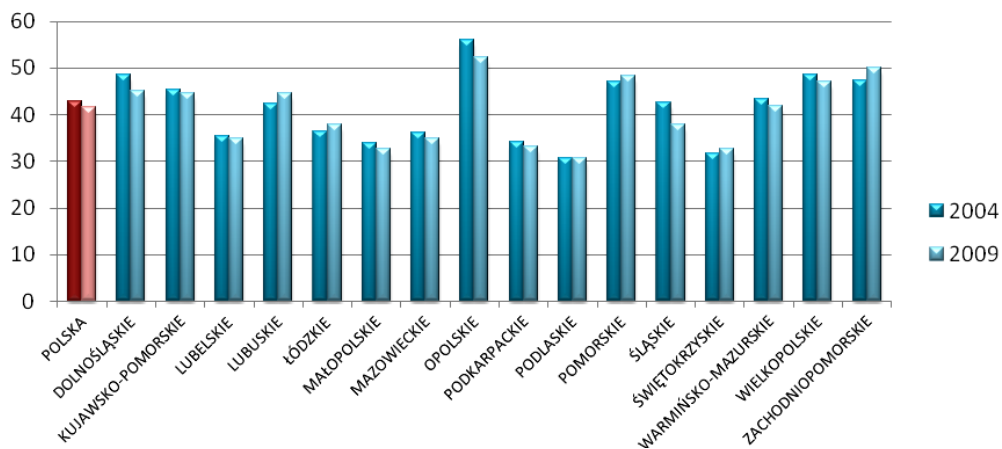
Rys. 8. Struktura zasiewów w województwie dolnośląskim w latach 2004–2009
Fig. 8. Structure of sowings in Lower Silesian province in years 2004–2009

³¹ Kutkowska B. i in., op.cit., 25.

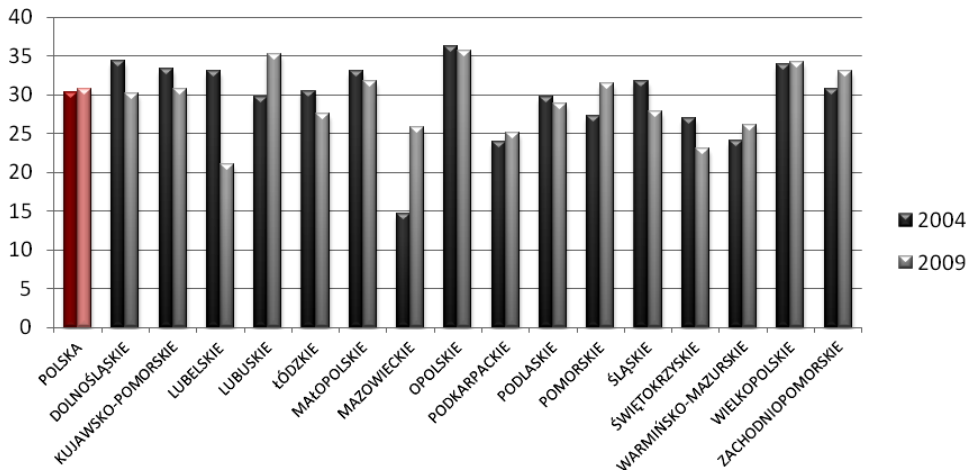
Źródło: [Maciołek 2011] na podstawie materiałów GUS
 Source: [Maciołek 2011] based on data from MSO

Rys. 9. Wysokość plonów z 1 ha roślin uprawnych w 2009 roku [dt]
 Fig. 9. Yields of plant production from 1 ha in 2009

Źródło: [Kliszewski 2011] na podstawie BDL GUS
 Source: [Kliszewski 2011] on the basis of BDL GUS

Rys. 10. Plony pszenicy według województw w roku 2004 i 2009 [dt/ha]
 Fig. 10. Yields of wheat according to voivodships in 2004 and 2009

Źródło: [Kliszewski 2011] na podstawie BDL GUS
 Source: [Kliszewski 2011] on the basis of BDL GUS

Rys. 11. Plony rzepaku i rzepiku według województw 2004 i 2009 [dt/ha]
 Fig. 11. Yields of rapeseed and agrimonia according to voivodships in 2004 and 2009

Tabela 12
 Table 12

Zużycie nawozów w przeliczeniu na czysty składnik na 1 ha w roku gospodarczym 2008/2009
 Fertilizers use in pure component per 1 ha in economic year 2008/2009

Wyszczególnienie Specification	Nawozy mineralne lub chemiczne Chemical or mineral fertilizers		Nawozy organiczne pochodzenia zwierzęcego Organic fertilizers of animals origin	
	[kg]	[%]	[kg]	[%]
Polska – Poland	117,9	100	45,8	100
mazowieckie	186,8	158	26,5	57
kujawsko-pomorskie	175,5	148	52,1	113
dolnośląskie	158,9	134	14,6	32

Źródło: Rocznik statystyczny rolnictwa 2010. GUS Warszawa
 Source: Statistical yearbook of agriculture 2010. GUS Warszawa

Wyższe plony upraw w województwie dolnośląskim są konsekwencją wyższego w porównaniu z innymi regionami Polski nawożenia mineralnego (tab. 12). Województwo to zajmuje trzecią lokatę w kraju (po mazowieckim i kujawsko-pomorskim) w poziomie zużycia nawozów mineralnych na 1 hektar. Nawożenie to było o 34% wyższe niż przeciętne w roku gospodarczym 2008–2009. Niska obsada zwierząt gospodarskich powoduje, że zużycie nawozów organicznych w województwie dolnośląskim jest znikome i w analizowanym roku wynosiło 32% średniego nawożenia w kraju.

Zwierząt gospodarskich w województwie dolnośląskim jest mało. Region zajmuje przedostatnią 15. lokatę w kraju – przed zachodniopomorskim – pod względem obsady zwierząt gospodarskich na 100 ha UR. Obsada ta jest bardzo niska i wynosi 34% obsady krajowej. W gospodarstwach dolnośląskich w 2009 roku trzymano około 2% ogółu bydła i trzody chlewnej w Polsce, około 4% owiec i koni oraz 6,5% kóz (tab. 13).

Liczba zwierząt w gospodarstwach dolnośląskich systematycznie maleje. Obserwując stan pogłowia trzody chlewnej i bydła na 100 ha UR w latach 2004–2009, można stwierdzić, iż poza niewielkimi fluktuacjami w poszczególnych latach trend jest cały czas spadkowy (rys. 12, 13).

Tabela 13

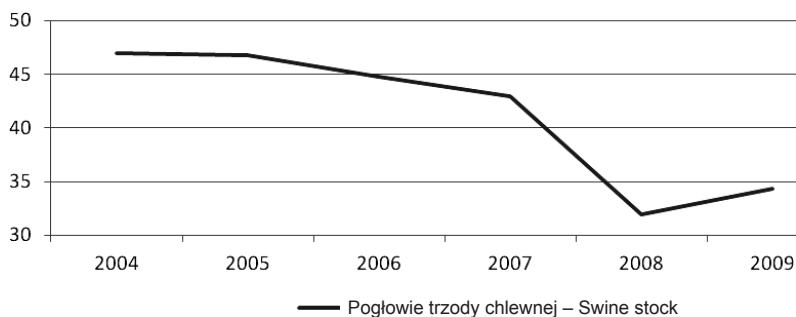
Table 13

Zwierzęta inwentarskie w 2009 roku w województwie dolnośląskim na tle kraju
Farm livestock in 2009 in Lower Silesian voivodship as compared to the country

Wyszczególnienie Specification	Bydło [szt. fiz.] Cattle no	Trzoda chlewna [szt. fiz.] Pigs no	Owce [szt. fiz.] Sheep no	Kozy [szt. fiz.] Goats no	Konie [szt. fiz.] Horses no	Ogółem in- wentarz żywy SD/100 haUR living
Dolnośląskie Lower Silesian	98 932	326 421	9373	7729	12 494	15,3
Polska Poland	5 590 219	14 252 509	224 034	118 842	297 942	44,8
udział woj. dolnośląskie- go w kraju [%] share of Lower Silesian voivodship in the country	1,77	2,29	4,18	6,50	4,19	34,1

Źródło: [Maciołek 2011] na podstawie materiałów GUS

Source: [Maciołek 2011] based on GUS materials

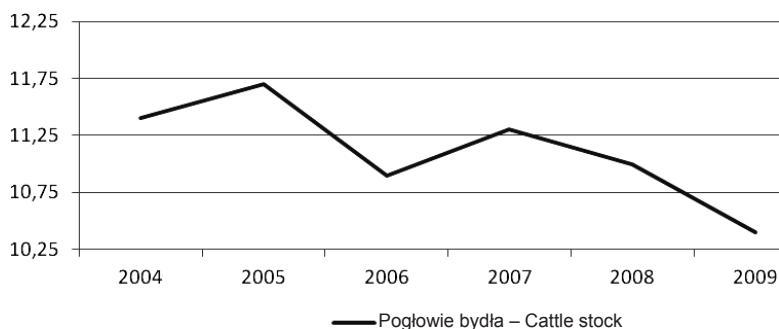

Źródło: [Kliszewski 2011] na podstawie BDL GUS

Source: [Kliszewski 2011] on the basis of BDL GUS

Rys. 12. Pogłowia trzody chlewnej w szt. fizycznych na 100 ha UR

Fig. 12. Number of pigs in real units per 100 ha of UAA

Źródło: [Kliszewski 2011] na podstawie BDL GUS
Source: [Kliszewski 2011] on the basis of BDL GUS

Rys. 13. Pogłowie bydła w szt. fizycznych na 100 ha UR
Fig. 13. Number of cattle in real units per 100 ha of UAA

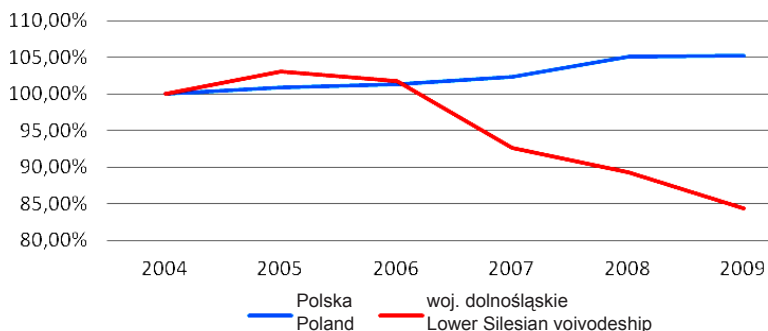
Pogłowie bydła w sztukach fizycznych na przestrzeni sześciu lat ulegało niewielkim fluktuacjom, niestety trend jest nadal spadkowy. W 2004 roku liczba sztuk fizycznych bydła wyniosła nieco ponad 11 na 100 ha UR. W 2009 roku było to już 10 sztuk. Podobnie sytuacja przedstawia się w przypadku trzody chlewnej. Jej pogłowie z 47 sztuk fizycznych na 100 ha UR w 2004 roku spadło do nieco ponad 34 sztuk fizycznych na 100 ha UR. Na przestrzeni sześciu lat daje to różnicę niecałych 13 sztuk. Najniższy zanotowany stan w analizowanym okresie można odnotować w 2008 roku. Wtedy liczba sztuk na 100 ha UR spadła nieznacznie poniżej 32 sztuk.

Liczba sztuk fizycznych bydła w przeliczeniu na 100 ha UR stanowi jedynie 34% obsady krajowej, co daje województwu 13. miejsce. Również obsada w przypadku trzody chlewnej to 55% obsady krajowej oraz 14. miejsce wśród województw w Polsce.

Produkcja mleka krowiego w dolnośląskim jest jedną z najniższych w kraju. Województwo pod względem produkcji w tysiącach litrów pozostaje od 2004 roku na odległym, 14. miejscu. Całkowita produkcja mleka w Polsce stanowiła 12 084 634 tys. litrów (2009 r.), z czego województwo dolnośląskie z produkcją 195 995 tys. dostarczyło jedynie 1,6%.

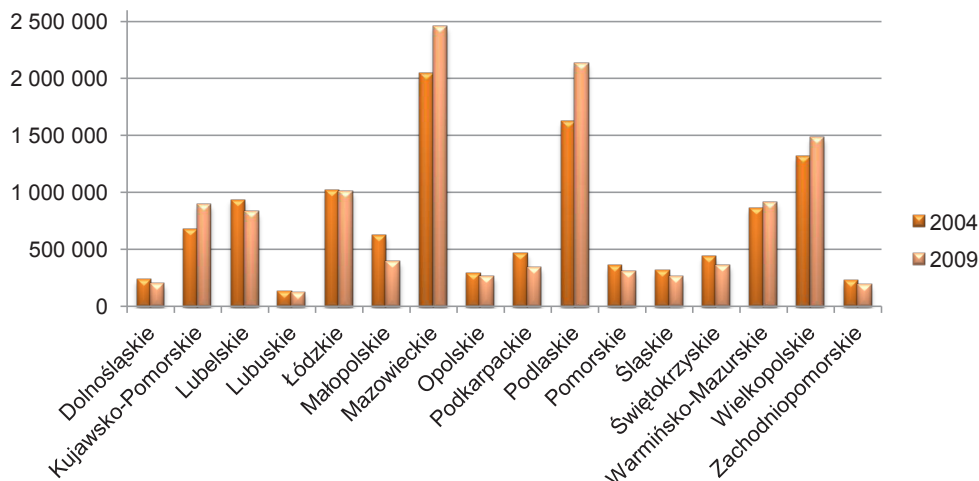
Dynamikę produkcji mleka przedstawia rysunek 14. Produkcja ogólna w całym kraju charakteryzuje się ponad 5% przyrostem w badanym okresie. Produkcja wzrosła z 11 477 652 do 12 084 634 tys. litrów. W województwie dolnośląskim od 2005 roku można obserwować dynamiczny spadek w produkcji mleka krowiego. Od roku 2004 produkcja obniżyła się aż o 16%, co spowodowało spadek ogólnego udziału województwa w skali kraju z 2,02 do 1,62%. Szczegółową, graficzną prezentację produkcji mleka w województwie dolnośląskim przedstawia rysunek 15.

Przyczyną ograniczania produkcji zwierzęcej jest opłacalność w stosunku do opłacalności produktów roślinnych w ciągu ostatnich kilkunastu lat oraz konieczność dostosowania się do rygorów sanitarno-weterynaryjnych Unii Europejskiej i wprowadzenie ograniczeń ilościowych (kwot) w produkcji mleka.

Źródło: [Kliszewski 2011] na podstawie BDL GUS
 Source: [Kliszewski 2011] on the basis of BDL GUS

Rys. 14. Dynamika produkcji mleka – Polska i woj. dolnośląskie 2004–2009 [2004=100%]
 Fig. 14. Dynamics of milk production – Poland and Lower Silesian voivodship 2004–2009 [2004=100%]

Źródło: [Kliszewski 2011] na podstawie BDL GUS
 Source: [Kliszewski 2011] on the basis of BDL GUS

Rys. 15. Produkcja mleka krowiego według województw – 2004 i 2009 [tys. litrów]
 Fig. 15. Milk production according to voivodeships 2004 and 2009 [thous. liters]

Walory przyrodnicze obszarów wiejskich

O walorach przyrodniczych regionu dolnośląskiego decydują m.in. występujące na jego terenie cenne przyrodniczo obszary chronione, lasy i inne regionalne atrakcje. Powierzchnia lasów stanowi 28,3% województwa dolnośląskiego. Lasy Dolnego Śląska wykazują duże zróżnicowanie pod względem typów siedliskowych, z przewagą siedlisk nizinnych, które stanowią 59,7% powierzchni lasów województwa. Siedliska wyżynne i górskie zajmują łącznie 40,3%

powierzchni leśnej. W składzie gatunkowym lasów dolnośląskich przeważają drzewostany iglaste, dominując na 75% powierzchni. W Sudetach są to głównie drzewostany świerkowe, a na nizinach – sosnowe. Głównymi liściastymi gatunkami domieszkowymi są buk, dąb, olcha i brzoza. Najcenniejsze lasy występują w dolinach rzecznych – szczególnie Odry, Bystrzycy, Strzegomki, na Pogórzu Kaczawskim i Górach Kaczawskich oraz w Borach Dolnośląskich, a także obszarze Parku Krajobrazowego Dolina Baryczy [Kutkowska 2010b].

Do głównych form ochrony przyrody w Polsce, zgodnie z Ustawą o ochronie przyrody³², należą: parki narodowe, parki krajobrazowe, rezerваты przyrody, obszary chronionego krajobrazu, obszary Natura 2000, pomniki przyrody, stanowiska dokumentacyjne, użytki ekologiczne, zespoły przyrodniczo-krajobrazowe i ochrona gatunkowa roślin, zwierząt i grzybów. Występowanie obszarów prawnie chronionych pociąga za sobą konsekwencje w postaci zakazów dotyczących ich eksploatacji. Są one szczególnie restrykcyjne w stosunku do parków narodowych i rezerwatów przyrody. Na obszarach Natura 2000 zabrania się podejmowania działań mogących w istotny sposób pogorszyć stan siedlisk przyrodniczych oraz siedlisk gatunków roślin i zwierząt, a także negatywnie wpłynąć na gatunki, które na tym obszarze są pod ochroną. Na obszarach parków krajobrazowych grunty rolne i leśne oraz inne nieruchomości znajdujące się w granicach parku pozostawia się w wykorzystaniu gospodarczym, istnieją jednak możliwości wprowadzania zakazów dotyczących realizacji przedsięwzięć mogących w znaczący sposób oddziaływać na środowisko przyrodnicze.

Dominującą formą działalności gospodarczej na obszarach chronionych jest rolnictwo. Działalność rolnicza ma mniej ograniczeń w otulinach parków narodowych i w parkach krajobrazowych. Zezwala się na taką działalność, która eliminuje funkcje i obiekty degradujące środowisko, zwłaszcza wodę i powietrze. Oprócz działalności rolniczej i leśnej na terenach o wysokich walorach przyrodniczych prowadzi się także nierolniczą działalność gospodarczą, tj. przetwórstwo drewna, handel, transport, gastronomię. Tereny te są szczególnie atrakcyjne w rozwoju turystyki wiejskiej.

W regionie dolnośląskim 18% powierzchni stanowią obszary chronione prawem (tab. 14). Występują tu dwa parki narodowe i 12 parków krajobrazowych. Część tych terytoriów ma dobre warunki do produkcji rolniczej. Ze względu na jakość środowiska na tych terenach zalecany jest rozwój gospodarstw ekologicznych. Badania Golinowskiej wykazały [2010], że rolnictwo ekologiczne w województwie dolnośląskim rozwija się bardzo dynamicznie. W latach 1999–2008 liczba gospodarstw ekologicznych wzrosła z 16 do 879, czyli 55-krotnie. Największy przyrost gospodarstw ekologicznych nastąpił w latach 2004 i 2005, czyli po integracji z UE (tab. 15). Powierzchnia upraw ekologicznych w regionie w latach 1999–2008 wzrosła z 302,1 do 16 035,3 ha i był to wzrost ponad 53-krotny. Średnia powierzchnia gospodarstwa ekologicznego w badanym okresie zmniejszała się systematycznie z około 60 do 32 ha.

Inną formą aktywności rodzin rolniczych na terenach cennych przyrodniczo jest działalność agroturystyczna. Liczba kwater agroturystycznych zwiększa się systematycznie. Badania Kurtyki [2010] szacują, że w województwie dolnośląskim funkcjonuje ponad 600 gospodarstw agroturystycznych, 80% z nich położonych jest w Sudetach i na Polesiu. Według danych Instytutu Turystyki, w 2009 roku, liczba kwater agroturystycznych na Dolnym Śląsku wynosiła 397 i stanowiła 8,2% takich obiektów w Polsce (tab. 16). Są to wyłącznie obiekty zarejestrowane w ewidencji gminnej i dane te są zdecydowanie zaniżone.

³² Ustawa o ochronie przyrody z dnia 16 kwietnia 2004 r. (Dz.U. Nr 92, poz. 880).

Tabela 14
Table 14

Tereny o szczególnych walorach przyrodniczych prawnie chronione na Dolnym Śląsku
Areas with great natural values protected by law on Lower Silesia

Wyszczególnienie Specification	Powierzchnia Area	
	[ha]	% pow. województwa voivodship area
Parki narodowe National parks	11 920,2	0,6
Rezerваты przyrody Natural reserves	10 339,7	0,5
Parki krajobrazowe Landscape parks	196 727,4	9,9
Obszary chronionego krajobrazu Areas of protected landscape	136 228,2	6,8
Zespoły przyrodniczo-krajobrazowe Nature – landscape units	1 578,8	0,1
Użytki ekologiczne Ecological area	4 803,1	0,2
Razem Total	361 597,4	18,1

Źródło: Rocznik Statystyczny woj. dolnośląskiego, WUS, Wrocław 2009
Source: Statistical year book of Lower Silesian voivodship, WUS Wrocław 2009

Tabela 15
Table 15

Liczba gospodarstw ekologicznych Dolnego Śląska
The number of ecological farms in Lower Silesia

Rok Year	Ogółem Total	% gosp. w kraju % of farms in Poland	Z certyfikatem With a certificate	Bez certyfikatu Without a certificate	% w trakcie przetawiania % during transformation
1999	16	2,9	7	9	56
2000	33	3,4	9	24	72
2001	54	3,0	17	37	69
2002	82	4,1	37	45	55
2003	110	4,8	52	58	53
2004	197	5,2	89	108	55
2005	396	5,5	113	160	70
2006	481	5,3	178	303	63
2007	652	5,5	358	294	55
2008	879	5,9	456	423	52

Źródło: [Golinowska 2010]
Source

Tabela 16
Table 16

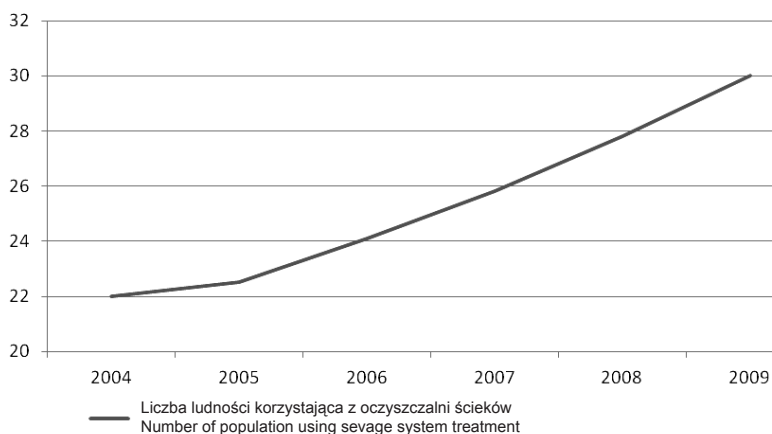
Kwatery agroturystyczne w Polsce według województw w latach 2007 i 2009
Agro-touristic lodgings in Poland according to voivodships in the years 2007 and 2009

Wyszczególnienie Specification	2007			2009		
	obiekty buildings	miejsca places	razem=100 total=100	obiekty buildings	miejsca places	razem=100 total=100
Małopolskie	1 590	17 927	20,6	819	9 845	17,2
Podkarpackie	1 074	8 288	9,5	995	8 482	14,9
Pomorskie	770	7 565	8,7	416	4 861	8,5
Warmińsko-mazurskie	869	8 164	9,4	444	4 799	8,4
Dolnośląskie	592	6 475	7,4	397	4 660	8,2
Podlaskie	629	5 751	6,6	478	4 382	7,7
Wielkopolskie	474	4 703	5,4	271	3 191	5,6
Zachodniopomorskie	491	5 616	6,4	302	3 187	5,6
Śląskie	384	5 296	6,1	209	2 491	4,4
Mazowieckie	378	3 322	3,8	230	2 222	3,9
Lubelskie	408	3 445	3,9	249	2 045	3,6
Świętokrzyskie	355	2 896	3,3	218	1 996	3,5
Kujawsko-pomorskie	333	3 544	4,1	182	1 940	3,4
Łódzkie	167	1 427	1,6	106	1 362	2,4
Opolskie	112	1 110	1,3	91	917	1,6
Lubuskie	164	1 615	1,9	66	715	1,3
Polska	8 790	87 144	100	5 473	57 095	100

Źródło: [Instytut Turystyki, MRiRW, 2010]

Source: [Institute of Tourism, MRiRW, 2010]

Po akcesji Polski do UE samorządy lokalne sformułowały wiele programów ochrony środowiska. Działania te są ważne dla zachowania przyrodniczych walorów wsi i jakości życia ich mieszkańców. Jednym z ich głównych celów jest budowa lokalnych oczyszczalni ścieków. Analizując postęp w tym sektorze można stwierdzić, iż realizacja podłączeń gospodarstw domowych przebiega nadzwyczaj sprawnie. Obszary wiejskie województwa dolnośląskiego przez osiem lat znacząco poprawiły swoją gospodarkę ściekową (rys. 16). W latach 2004–2009 liczba oczyszczalni ścieków na obszarach wiejskich wzrosła z 109 do 120. W tym czasie w związku z programami ochrony środowiska wskaźnik podłączenia do komunalnej oczyszczalni ścieków zwiększył się o osiem punktów procentowych – z 22 do 30%. Świadczy to o tym, iż co trzecia osoba zamieszkująca dolnośląską wieś jest podłączona do oczyszczalni ścieków. Wskaźnik nie obejmuje użycia przydomowej oczyszczalni ścieków.

Źródło: [Kliszewski 2011] na podstawie BDL GUS
Source: [Kliszewski 2011] based on BDL MSO

Rys. 16. Ludność korzystająca z oczyszczalni ścieków na wsi [% ogółu mieszkańców wsi]
Fig. 16. Population using sewage treatment plants in rural areas [% of total rural population]

Powiększenie się liczby osób korzystających z komunalnych oczyszczalni ścieków ma swoje odzwierciedlenie we wskaźniku pokazującym liczbę oczyszczalni ścieków na obszarach wiejskich w regionie (tab. 17).

Tabela 17
Table 17

Liczba oczyszczalni ścieków na obszarach wiejskich woj. dolnośląskiego
Number of sewage treatment plants in rural areas of Lower Silesian

[szt.] – [pcs.]					
2004	2005	2006	2007	2008	2009
109	112	112	113	116	120

Źródło: [Kliszewski 2011] na podstawie BDL GUS
Source: [Kliszewski 2011] based on BDL MSO

Podsumowanie

Województwo dolnośląskie to region silnie zurbanizowany. Na obszarach wiejskich mieszka 29% ludności, a 7% pracuje w rolnictwie. Dolnośląskie cechuje się dobrymi warunkami do produkcji rolnej, jednak są one przestrzennie zróżnicowane. Zasoby ziemi rolnej stanowią 6% zasobów krajowych. Region ten ma typową w Polsce strukturę użytków rolnych o dominacji gruntów ornych, około 20% udziale TUZ i niewielkich areałach sadów i plantacji wieloletnich. W produkcji rolnej zasadnicze znaczenie ma produkcja roślinna, a zwłaszcza uprawa zbóż i rzepaku. Obsada inwentarza żywego jest jedną z najniższych w kraju. Struktura obszarowa gospodarstw rolnych jest rozdrobniona, chociaż dolnośląskie ma o 30% większą przeciętną powierzchnię UR w gospodarstwie w porównaniu ze średnią krajową. Występowanie na terenie województwa obszarów o wysokich walorach przyrodniczych sprzyja rozwojowi rolnictwa ekologicznego i agroturystyki.

Piśmiennictwo

- Charakterystyka gospodarstw rolnych w 2007 roku, 2008. GUS, Warszawa.
- Drozd J., 2006. Gleby, [w:] Przyroda Dolnego Śląska, (red.) Fabiszewski J., Wyd. PAN Oddział we Wrocławiu.
- Informacje o realizacji Planu Rozwoju Obszarów Wiejskich, System Informacji Zarządczej AR i MR, 2011, MRiRW.
- Frenkiel I., 2008. Przemiany demograficzne i aktywność ekonomiczna ludności wiejskiej w latach 2000–2006. Studia i Monografie nr 2. Wyd. IRWIR PAN Warszawa, 5–93.
- Golinowska M., 2010. Realizacja celu produkcyjno-ekonomicznego rozwoju zrównoważonego w gospodarstwach ekologicznych Dolnego Śląska, [w:] Rozwój zrównoważony rolnictwa i obszarów wiejskich na Dolnym Śląsku, (red.) Kutkowska B., IRWiR PAN, Warszawa, 121–144.
- Kliszewski M., 2011. Przemiany w rolnictwie i na obszarach wiejskich po 2004 roku na przykładzie woj. dolnośląskiego. Praca magisterska.
- Korzeniowska J., 2009. Rolnictwo województwa dolnośląskiego. IUNG PIB, Studia i Raporty nr 15, Puławy, 81–94.
- Kropsz I., 2010. Dynamika zmian liczby podmiotów gospodarczych na obszarach wiejskich w wybranych województwach. Roczniki Naukowe SERiA, t. XII, z. 2, 142–147.
- Kurtyka I., 2010. Agroturystyka jako forma przedsiębiorczości na terenie Parku Krajobrazowego Dolina Baryczy. ACTA Scientiarum Polonorum. Oeconomia 2, 111–119.
- Kutkowska B., Parylak D., Patkowska-Sokoła B., Kordas L., 2007. Diagnoza stanu i kierunki rozwoju rolnictwa na Dolnym Śląsku. Dolnośląskie Centrum Studiów Regionalnych, 10–29.
- Kutkowska B., 2009. Przemiany w rolnictwie i na obszarach wiejskich Dolnego Śląska po 2004 roku, [w:] Współczesne problemy rozwoju wsi i rolnictwa w Europie Środkowo-Wschodniej. Wyd. Wieś Jutra, Warszawa, 125–131.
- Kutkowska B., 2010a. Charakterystyka rolnictwa i obszarów wiejskich województwa dolnośląskiego, [w:] Rozwój zrównoważony rolnictwa i obszarów wiejskich na Dolnym Śląsku, (red.) Kutkowska B., IRWiR PAN, Warszawa, 15–38.
- Kutkowska B., 2010b. Wpływ funduszy unijnych na rozwój gospodarstw położonych na terenie o wysokich walorach przyrodniczych. Roczniki naukowe SERiA. T. XII, z. 3, 242–246.
- Maciołek M., 2011. Wewnątrzregionalne zróżnicowanie przemian rolnictwa i obszarów wiejskich Dolnego Śląska po 2004 roku. Praca magisterska.
- Powszechny Spis Rolny, 2002. GUS, Warszawa.
- Raport o stanie środowiska województwa dolnośląskiego 2007 US we Wrocławiu.
- Rocznik Statystyczny, 2009. GUS, Warszawa.
- Rocznik Statystyczny Rolnictwa i Obszarów Wiejskich 2008.
- Rocznik Statystyczny woj. dolnośląskiego 2008.
- Rocznik Statystyczny woj. dolnośląskiego, 2009. WUS, Wrocław.
- Strategia rozwoju obszarów wiejskich i rolnictwa na lata 2007–2013, 2005. Warszawa.
- Studia nad rozwojem Dolnego Śląska, 2001. Urząd Marszałkowski Województwa Dolnośląskiego, Nr 5, Wrocław, 21–22.
- Witek T., Górski T., Kern T., 1993. Waloryzacja rolniczej przestrzeni produkcyjnej według gmin. Puławy, Instytut Nawożenia i Gleboznawstwa.
- Wyniki badania struktury gospodarstw rolnych w województwie dolnośląskim w 2007 roku, 2008 UE, Wrocław.

ROZDZIAŁ 2

CHARAKTERYSTYKA BADANYCH ROLNIKÓW I ICH GOSPODARSTW

Niniejszy rozdział przedstawia ogólną charakterystykę całej zbiorowości 200 rolników i kierowanych przez nich gospodarstw, wybranych do szczegółowej analizy w związku z realizowanym projektem badawczym „Znaczenie służb doradczych w przemianach gospodarstw rolnych po roku 2004”.

Metodyka badań

Zakres terytorialny badań obejmował obszar województwa dolnośląskiego z uwzględnieniem jego podziału na 5 regionów funkcjonalnych obszarów wiejskich³³. Zbieranie materiałów źródłowych w gospodarstwach rolnych odbyło się w roku 2009 i pozwoliło na uzyskanie danych i zdarzeń za rok 2008.

W związku z podjętym w projekcie tematem wytypowano do badań szczegółowych w sposób celowy³⁴ 200 gospodarstw rolnych, których kierownicy wyrazili zgodę na udział w badaniu. W procesie doboru obiektów badawczych przyjęto następujące kryteria:

- lokalizacja gospodarstw w regionach funkcjonalnych obszarów wiejskich województwa dolnośląskiego;
- współpraca kierowników gospodarstw ze służbami doradczymi;
- wykorzystywanie w gospodarstwach instrumentów Wspólnej Polityki Rolnej (WPR) realizowanej w Unii Europejskiej.

³³ Uchwała Nr XXXV/583/2001 Sejmiku Województwa Dolnośląskiego z dnia 25 maja 2001 roku w sprawie Strategii Rozwoju Obszarów Wiejskich Województwa Dolnośląskiego.

³⁴ Dobór celowy należy do nielosowych metod doboru jednostek do próby [Kędzior 2005] i określany jest również jako dedukcyjny sposób tworzenia prób [Auger 1964]. Dobór celowy charakteryzuje się świadomą selekcją obiektów wchodzących w skład interesującej badacza zbiorowości ogólnej i włączaniu do próby ich cech. Zakłada się, że liczebność próby powinna wynosić 20–30% całej populacji, jednak przy zachowaniu reprezentatywności można wyznaczyć niższą liczebność badanych obiektów. Wyznaczenie odpowiednich kryteriów doboru celowego daje odpowiednie podstawy do zachowania reprezentatywności próby, a więc do mniejszej jej liczebności aniżeli przytoczony powyżej przedział procentowy [Ryznar 1999, 24]. Przyjęto, że do realizacji założonych zamierzeń badawczych liczebność wybranej zbiorowości gospodarstw jest wystarczająca ze względu na ich celowy dobór oraz regionalny zakres badań [Bazarnik i in. 1992].

Materiały źródłowe, na podstawie których przygotowano charakterystykę rolników i gospodarstw, mają charakter pierwotny i uzyskano je dzięki metodzie wywiadu standaryzowanego [Stachak 1997]. Narzędziem badawczym był 4-częściowy kwestionariusz wywiadu [Ryznar 1999] opracowany w 2008 roku w ówczesnej Katedrze Ekonomii i Zarządzania Uniwersytetu Przyrodniczego we Wrocławiu. Zawiera on pytania otwarte, półotwarte oraz zamknięte, a także został rozbudowany o elementy tabelaryczne. Za pomocą wstępnej części kwestionariusza pozyskano podstawowe dane dotyczące badanych rolników (m.in.: wieku, wykształcenia, stażu pracy, liczebności rodziny, uzyskiwanych dochodów, sposobu nabycia gospodarstwa i planów na przyszłość) i ich gospodarstw (m.in.: powierzchni i jakości gruntów, organizacji produkcji roślinnej i zwierzęcej, stanu oraz wartości budynków i budowli, a także maszyn i urządzeń), które zostały wykorzystane w niniejszym rozdziale.

Następna część kwestionariusza umożliwiła zebranie danych dotyczących opinii rolników na temat skuteczności metod pracy doradczej, ich oczekiwań co do zakresu oddziaływania doradców na procesy decyzyjne i rozwojowe w gospodarstwach oraz instrumentów Wspólnej Polityki Rolnej. Dalsze części kwestionariusza wywiadu posłużyły do uzyskania informacji dotyczących wykorzystania komputerów i sieci internetowej w gospodarstwach, możliwości i potrzeb zastosowania rachunkowości rolniczej oraz realizacji programów rolnośrodowiskowych przez rolników (m.in.: korzyści wynikających z wprowadzenia programów rolnośrodowiskowych do gospodarstw, a także roli doradców w podejmowaniu tych programów przez rolników). Materiał badawczy uzyskany za pomocą tych części kwestionariusza został wykorzystany na potrzeby kolejnych rozdziałów monografii od 3 do 7.

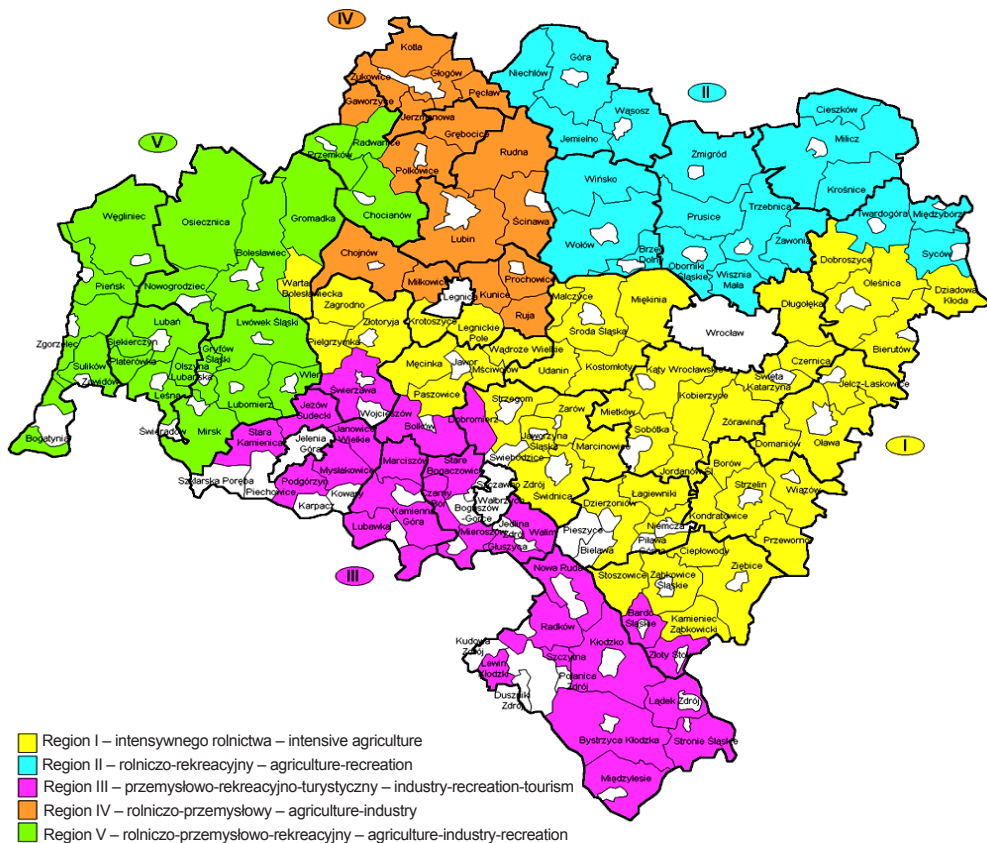
Zebrane materiały źródłowe wykorzystane w rozdziale charakteryzującym rolników i ich gospodarstwa opracowano z zastosowaniem analizy poziomej, używając ponadto metody opisowej i porównawczej. Metod tych użyto również w kolejnych rozdziałach monografii, korzystając dodatkowo z elementów analizy SWOT oraz z wybranych miar statystycznych. Otrzymane wyniki zaprezentowano z użyciem techniki tabelarycznej i graficznej w postaci wykresów.

Do uzyskania szerszego wymiaru analizy zebranych materiałów źródłowych wytypowaną próbę 200 gospodarstw podzielono na cztery grupy badawcze. W tym celu przyjęto następujące kryteria podziałów badanych obiektów:

- lokalizacja w poszczególnych regionach funkcjonalnych obszarów wiejskich województwa dolnośląskiego;
- wiek kierowników gospodarstw;
- powierzchnia użytków rolnych w gospodarstwach (podział na grupy obszarowe);
- poziom kwalifikacji zawodowych kierowników gospodarstw.

Kryterium lokalizacji gospodarstw w regionach funkcjonalnych obszarów wiejskich województwa dotyczyło takiego wyboru obiektów badawczych, ażeby rozmieszczone były one we wszystkich pięciu regionach zgodnie ze Strategią Rozwoju Obszarów Wiejskich Województwa Dolnośląskiego [Uchwała ... 2001]. Według tego opracowania w województwie dolnośląskim wyróżnia się następujące regiony funkcjonalne obszarów wiejskich: I – intensywnego rolnictwa, II – rolniczo-rekreacyjny, III – przemysłowo-rekreacyjno-turystyczny, IV – rolniczo-przemysłowy, V – rolniczo-przemysłowo-rekreacyjny (mapa 5).

Kolejny podział badanych gospodarstw służył wyróżnieniu grupy rolników młodszych (do 40. roku życia włącznie) oraz starszych (powyżej 40. roku życia). Przyjęty wiek 40 lat umownie uznaje się za graniczny pomiędzy średnim wiekiem dojrzałym i późnym wiekiem dojrzałym. Natomiast sam wiek badanych osób zaliczany jest do głównych czynników decydujących o osobowości rolników i skuteczności oddziaływania na nich służb doradczych [Ryznar 1995].

Źródło: [Uchwała ... 2001]

Source: [Act. ... 2001]

Mapa 5. Regiony funkcjonalne obszarów wiejskich Dolnego Śląska
 Map 5. Functional regions of rural areas in Lower Silesia

Następne kryterium związane z zasobami użytków rolnych w badanych gospodarstwach pozwoliło podzielić je na cztery grupy obszarowe zgodnie z następującymi przedziałami: do 10 ha UR, od 10,01 do 20,00 ha UR, od 20,01 do 50,00 ha UR i powyżej 50 ha UR.

Ostatni podział związany był z poziomem kwalifikacji zawodowych badanych rolników. Przyjmuje się, że kwalifikacje zawodowe są wypadkową wiedzy szkolnej oraz doświadczenia i umiejętności zdobywanych w trakcie wykonywania pracy. W niniejszym opracowaniu do określenia stopnia kwalifikacji zawodowych zastosowano metodę punktową opracowaną przez M. Jerzaka [1984], gdzie za jedną jednostkę kwalifikacyjną przyjęto wykształcenie na poziomie zasadniczej szkoły zawodowej. Metodę tę uzupełnił J. Ryznar, który uwzględnił dodatkowo staż pracy [Ryznar 1990]. W efekcie, obliczanie poziomu kwalifikacji rolników, wyrażonych w jednostkach kwalifikacji zawodowych (jedn. kw.), wykonano zgodnie z następującym wzorem:

$$Kw = Wsz + Sp$$

gdzie:

Kw – kwalifikacje zawodowe,

Wsz – poziom wykształcenia szkolnego,

Sp – staż pracy.

Szczegółowe współczynniki do obliczania poziomu kwalifikacji zawodowych rolników biorących udział w opisywanych badaniach, zaczerpnięte z opracowań J. Ryznara, przedstawia tabela 18.

Tabela 18

Table 18

Współczynniki kwalifikacji zawodowych rolników [jedn. kw.]
Coefficients of professional qualifications of farmers [qualification units]

Lp. No.	Poziom wykształcenia zawodowego Level of professional education	Współczynnik w chwili ukończenia Coefficient on completion	Od 1 od 5 lat From 1 to 5 years	Po 5 latach pracy After 5 years of work	Za staż pracy – For duration of employment							
					od 6 do 10 lat pracy from 6 to 10 years	po 10 latach pracy after 10 years	od 11 do 15 lat pracy from 11 to 15 years	po 15 latach pracy after 15 years	od 16 do 20 lat pracy from 16 to 20 years	po 20 latach pracy after 20 years	od 21 do 25 lat pracy from 21 to 25 years	po 25 latach pracy after 25 years
1.	Kwalifikacyjny kurs rol. i z.p.r. Agricultural qualifications course	0,25	0,09	0,70	0,08	1,10	0,07	1,45	0,06	1,75	0,05	2,00
2.	Kurs mistrzowski Master course	0,50	0,08	0,90	0,07	1,25	0,06	1,55	0,05	1,80	0,04	2,00
3.	Zasadnicza szkoła rolnicza Vocational agricultural school	1,00	0,07	1,35	0,06	1,65	0,05	1,90	0,04	2,10	0,03	2,25
4.	Technikum rolnicze Agricultural technical school	1,50	0,06	1,80	0,05	2,05	0,04	2,25	0,03	2,40	0,02	2,50
5.	Wyższe rolnicze (inż.) Higher agricultural education (B.Sc.)	2,00	0,05	2,25	0,04	2,45	0,03	2,60	0,02	2,70	0,01	2,75

Źródło: Ryznar J., 1999: Metody stosowane w pracy badawczej z zakresu doradztwa rolniczego. Wydawnictwo Akademii Rolniczej we Wrocławiu, 64

Source: Ryznar J., 1999: Methods applied in research on agricultural extension. Publishers of the Agricultural University of Wrocław, 64

Korzystając z przedstawionego powyżej wzoru oraz współczynników z tabeli 1, określono poziom kwalifikacji zawodowych kierowników wszystkich 200 gospodarstw wziętych do badań. Następnie pogrupowano rolników na tych o kwalifikacjach niskich, przeciętnych, ponadprzeciętnych i wysokich. W tym celu wykorzystano statystyczną miarę położenia, dzielącą badaną zbiorowość według kwartyli, uzyskując w każdej podgrupie równą liczbę obiektów badawczych (po 50 gospodarstw). Analizowaną cechą, na podstawie wartości której podzielono całą zbiorowość, był poziom kwalifikacji zawodowych rolników biorących udział w badaniach. Opierając się na przeprowadzonych obliczeniach, otrzymano następujące wartości graniczne: kwartył pierwszy $Q_1 = 1,75$ jedn. kw., kwartył drugi (mediana) $Q_2 = 2,08$ jedn. kw., kwartył trzeci $Q_3 = 2,10$ jedn. kw. W ten sposób utworzono 4 następujące podgrupy gospodarstw stosownie do kwalifikacji zawodowych posiadanych przez ich kierowników:

- Kwalifikacje niskie – gospodarstwa rolników mających mniej niż 1,75 jednostek kwalifikacji zawodowych,
- Kwalifikacje przeciętne – gospodarstwa rolników posiadających od 1,75 do 2,08 jedn. kw.,
- Kwalifikacje ponadprzeciętne – gospodarstwa rolników mających od 2,08 do 2,10 jedn. kw.,
- Kwalifikacje wysokie – gospodarstwa rolników posiadających więcej niż 2,10 jedn. kw.

Podział według kwartyli umożliwił pogrupowanie badanej zbiorowości na cztery równoliczne części, ponieważ zgodnie z teorią statystyki kwartył pierwszy Q_1 powoduje podział badanej zbiorowości na dwie części w taki sposób, że 25% jednostek zbiorowości ma wartości niższe lub takie same jak kwartył pierwszy Q_1 , natomiast pozostałe 75% jednostek ma wartości równe albo wyższe niż ten kwartył. Kwartył drugi (nazywany również medianą – Me lub wartością środkową) dzieli zbiorowość na dwie równoliczne połowy, z których jedna ma wartości cechy niższe albo równe medianie, a druga połowa – wartości cechy równe bądź wyższe od Me. Kwartył trzeci Q_3 dzieli zbiorowość na dwie części, w których 75% jednostek ma wartości cechy mniejsze bądź równe Q_3 , a 25% równe lub większe od kwartyla trzeciego [Ostasiewicz i in. 2006].

W tabeli 19 zestawiono szczegółowe dane związane z przyjętymi kryteriami dla poszczególnych podgrup obiektów badawczych oraz ich liczebności.

Biorąc pod uwagę kryterium rozmieszczenia badanych gospodarstw w regionach funkcjonalnych obszarów wiejskich województwa dolnośląskiego, ich rozkład (region I – 37% gospodarstw, II – 10,5%, III – 22,5%, IV – 10%, V – 20%) zbliżony był do tego, jaki charakteryzuje całą zbiorowość gospodarstw rolnych województwa³⁵. Dzieląc gospodarstwa ze względu na wiek kierowników, okazało się, że większość – 3/4 badanych obiektów (143 gospodarstwa) była prowadzona przez osoby powyżej 40. roku życia, natomiast do osób młodszych należało ich mniej (57 gospodarstw)³⁶. Analizując podział na grupy obszarowe, można stwierdzić, że najliczniejszą grupę stanowiły gospodarstwa o powierzchni UR pomiędzy 20,01–50,00 ha (31%), natomiast wśród badanych podmiotów najmniej było gospodarstw małych o areale poniżej 10 ha (19,5%).

³⁵ Zobacz rozdział 1.

³⁶ Według danych Centrum Informacji Europejskiej (Departamentu Informacji Europejskiej Urząd Komitetu Integracji Europejskiej) 1/3 użytkowników polskich gospodarstw to rolnicy w wieku do 40 lat, a w gospodarstwach powyżej 15 ha udział rolników młodych wynosi 43% [Fiszka informacyjna 07/01/04 2001].

Liczebność badanych gospodarstw w poszczególnych podgrupach
zgodnie z przyjętymi kryteriami podziału
Number of surveyed farms in individual subgroups according to the accepted criteria of division

Kryteria grupowania badanych gospodarstw Criteria of grouping of studied farms	Liczebność obiektów w danej podgrupie (ogółem n=200) Number of farms in a given subgroup (total n=200)
Regiony funkcjonalne obszarów wiejskich Dolnego Śląska: Functional regions of rural areas in Lower Silesia:	
I intensywnego rolnictwa intensive agriculture	74
II rolniczo-rekreacyjny agricultural-recreation	21
III przemysłowo-rekreacyjno-turystyczny industrial-recreation-touristic	45
IV rolniczo-przemysłowy agricultural-industrial	20
V rolniczo-przemysłowo-rekreacyjny agricultural-industrial-recreation	40
Wiek rolnika – Age of farmers	
a) do 40 lat włącznie – up to 40	57
b) powyżej 40 lat – over 40	143
Grupa obszarowa: Area group	
a) do 10,00 ha UR – up to 10 ha AL	39
b) 10,01 – 20,00 ha UR – 10.01 – 20.00 ha AL	51
c) 20,01 – 50,00 ha UR – 20.01 – 50.00 ha AL	62
d) powyżej 50,00 ha UR – over 50.00 ha AL	48
Poziom kwalifikacji zawodowych: The level of professional qualifications:	
a) niskie (poniżej 1,75 jedn. kw.) low (below 1.75 q.units)	50
b) przeciętne (1,75–2,08 jedn. kw.) average (1.75–2.08 q. units)	50
c) ponadprzeciętne (2,08–2,10 jedn. kw.) over average (2.08–2.10 q. units)	50
d) wysokie (powyżej 2,10 jedn. kw.) high (over 2.10 q. units)	50

Źródło: badania własne
Source: own study

Struktura obszarowa analizowanych gospodarstw jest znacznie korzystniejsza od tej, jaką cechuje dolnośląskie rolnictwo (zob. rozdz. 1). Wiąże się to z tym, że do badań wzięte zostały gospodarstwa rolników, którzy utrzymują aktywny kontakt z doradcami rolniczymi i współpracują z Dolnośląskim Ośrodkiem Doradztwa Rolniczego we Wrocławiu. Jednostki te mają większy potencjał wytwórczy i dużą skalę produkcji w porównaniu z ogółem gospodarstw w województwie. Ich kierownikom zależy na rozwijaniu gospodarstw i korzystają ze wsparcia doradztwa rolniczego. Podobne spostrzeżenia wynikają z badań innych autorów. Między

innymi M. Dudek [2009] stwierdził, że aktywna współpraca rolnika z osobami udzielającymi niematerialnego wsparcia³⁷ łączyła się stosunkowo najbardziej z posiadanym arealem UR oraz skalą prowadzonej produkcji. Jednostki o znacznej powierzchni UR, w których produkty rolnicze wytwarzano na dużą skalę, w większości korzystały z opisywanego wsparcia. W grupie gospodarstw powyżej 30 ha UR okresową i stałą współpracę z instytucjami tej sfery zadeklarowało odpowiednio 45,0 i 35,6% właścicieli. Takie działania charakteryzowały również 36,6 i 17,4% rolników, w gospodarstwach których produkcja towarowa prowadzona była na dużą skalę. Badacz dodaje, iż należy przypuszczać, że właścicielom gospodarstw dobrze wyposażonych w majątek wytwórczy, uzyskujących wyniki produkcyjne pozwalające nie tylko na zaspokojenie potrzeb użytkowników, ale i na odtwarzanie potencjału produkcyjnego, najczęściej potrzebna była aktualna informacja i profesjonalna pomoc, m.in. z zakresu analizy ekonomicznej, planowania, zarządzania czy marketingu. Osoby z silniejszych ekonomicznie gospodarstw mogły być również bardziej zainteresowane kwestiami zmian technik i technologii produkcji rolnej, a także możliwościami publicznego i komercyjnego wsparcia dalszych inwestycji.

W przypadku ostatniego zastosowanego podziału, dotyczącego kwalifikacji zawodowych rolników, badane gospodarstwa pogrupowano w czterech zbiorach, z których każdy zawierał po 50 obiektów (po 25% badanej próby), zgodnie z podzielonym na kwartyle poziomem jednostek kwalifikacji zawodowych rolników (tab. 19).

Wyniki badań

Przeciętny wiek rolnika biorącego udział w badaniach wyniósł 45 lat, a jego kompetencje zawodowe kształtowały się na poziomie 1,96 jednostki kwalifikacyjnej. Liczebność rodziny gospodarza wynosiła najczęściej od 3 do 4 osób (45,5% rodzin). Rodziny wielopokoleniowe stanowiły prawie 1/3 i składały się z 5 lub więcej osób. Rodzin małych liczących do 2 osób było najmniej – 1/5 wszystkich (tab. 20).

Analizując strukturę wykształcenia gospodarzy, okazało się, że wykształcenie typowo rolnicze posiadała ponad połowa rolników, natomiast pozostali ukończyli szkoły o innym profilu kierunkowym. Większość badanych posiadała wykształcenie średnie lub zawodowe, natomiast 6,5% gospodarzy legitymowało się ukończonymi studiami wyższymi. Na uwagę zasługuje fakt, że wraz ze wzrostem wielkości gospodarstw powiększał się udział rolników z wykształceniem rolniczym i w gospodarstwach największych stanowił 65,5%. Podobna prawidłowość miała miejsce w odniesieniu do wzrostu poziomu kwalifikacji zawodowych, gdzie w grupie o bardzo wysokich kwalifikacjach 90% rolników posiadało wykształcenie rolnicze. Z kolei osoby z wykształceniem wyższym częściej występowały wśród rolników młodszych niż starszych, co należy wiązać z lepszymi możliwościami edukacyjnymi dostępnymi aktualnie aniżeli w przeszłości.

W jednym z pytań kwestionariusza poproszono badanych rolników o określenie planów co do przyszłości ich gospodarstw, a strukturę odpowiedzi w tym zakresie przedstawiono w tabeli 21.

³⁷ Autor do usług niematerialnego wsparcia rolników zalicza: działalność doradczą, kształceniową, informacyjną, innowacyjną, w tym przygotowywanie dokumentacji niezbędnej do ubiegania się o wsparcie z funduszy unijnych [Dudek 2009].

Wiek i wykształcenie rolników oraz liczebność rodzin w badanych gospodarstwach
Age and education of farmers and the number of families in the studied farms

Wyszczególnienie Specification	Gospo- darstwa ogółem Farms total	Gospodarstwa wg regio- nów funkcjonalnych obszarów wiejskich Dolnego Śląska Farms according to func- tional rural areas of Lower Silesia					Gospo- darstwa wg wieku rolników Farms to farmers age		Gospodarstwa wg grup obszarowych Farms according to area groups				Podział gospodarstw w zależności od kwalifikacji zawodowych rolników (podział próby wg kwartyl): dla $Q_1 = 1,75$ jedn. kw., $Q_2 = 2,08$ jedn. kw., $Q_3 = 2,10$ jedn. kw.) Farms according to professional quali- fications of the farmers (division accor- ding to quartiles: $Q_1 = 1.75$ u.q., $Q_2 = 2.08$ u.q., $Q_3 = 2.10$ u.q.)				
		Region I	Region II	Region III	Region IV	Region V	Do 40 lat - below 40	Powyżej 40 lat - over 40	Do 10 ha UR - Up to 10 ha AL	10,01-20,00 ha UR	20,01-50,00 ha AL	UR/20,01-50,00 ha AL	Powyżej 50 ha UR	Over 50 ha AL	Kwalifikacje niskie Low qualifications	Kwalifikacje przeciętne Average qualifications	Kwalifikacje ponad- przeciętne Over-average quali- fications
1	2	3	4	5	6	7	8	9	0	11	12	13	14	15	16	17	
Średni wiek gospodarza (lata) Average age of farmer	45	47	47	48	42	48	33	51	45	48	44	46	40	46	48	48	
Poziom kwalifikacji zawodowych (jednostki kwalifikacyjne) Level of professional qualifications (qualification units)	1,96	1,99	1,91	1,86	1,93	2,06	1,76	2,04	1,81	1,96	1,95	2,11	1,49	1,87	2,12	2,38	
Struktura wykształcenia rolników [%] – Structure of education																	
1. Wykształcenie rolnicze, w tym: Agricultural education incl.:	51,5	53,5	52,4	28,4	45,0	23,7	49,9	52,6	36,0	44,7	59,4	65,5	30,0	34,0	52,0	90,0	
a) podstawowe + KKR – primary + KKR	4,0	4,0	4,8	1,1	0,0	3,9	0,0	5,7	5,1	5,6	3,2	4,9	8,0	8,0	0,0	0,0	
b) zawodowe – vocational	15,5	17,9	23,8	5,7	15,0	5,3	7,1	19,1	10,1	12,9	21,1	13,9	14,0	12,0	34,0	2,0	
c) średnie – secondary	25,5	22,2	19,0	17,0	25,0	14,5	26,1	25,0	10,5	17,4	33,4	38,5	8,0	12,0	10,0	72,0	
d) wyższe – higher	6,5	9,4	4,8	4,6	5,0	0,0	16,7	2,8	10,3	8,8	1,7	8,2	0,0	2,0	8,0	16,0	

Tabela 20 cd.
Table 20 cont.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	0	11	12	13	14	15	16	17
2. Wykształcenie nierolnicze, w tym: Non-agricultural education incl.:	48,5	46,5	47,6	71,6	55,0	76,3	50,1	47,5	64,0	55,3	40,6	34,6	70,0	66,0	48,0	10,0
a) podstawowe – primary	1,0	1,2	0,0	0,0	0,0	1,3	0,0	1,5	2,7	0,0	1,7	0,0	0,0	4,0	0,0	0,0
b) zawodowe – vocational	17,5	17,0	33,3	55,7	10,0	10,5	9,8	20,0	25,7	23,5	11,3	11,2	34,0	30,0	6,0	0,0
c) średnie – secondary	23,5	22,5	14,3	10,2	40,0	36,9	27,6	21,9	28,0	25,7	21,0	16,7	30,0	24,0	40,0	0,0
d) wyższe – higher	6,5	5,8	0,0	5,7	5,0	27,6	12,7	4,1	7,6	6,1	6,6	6,7	6,0	8,0	2,0	10,0
Liczebność rodziny [% gospodarstw]: – Number of persons in a family [% farms]																
1 osoba – 1 person	5,0	4,1	14,3	3,4	5,0	0,0	5,1	4,9	7,5	7,1	3,20	6,7	6,0	6,0	0,0	8,0
2 osoby – 2 persons	17,0	9,5	14,3	18,2	15,0	12,5	24,7	14,7	25,4	14,7	12,9	19,4	20,0	12,0	14,0	22,0
3 osoby – 3 persons	21,5	16,2	19,0	11,4	25,0	30,0	26,1	18,8	23,0	24,7	24,2	10,9	24,0	22,0	28,0	12,0
4 osoby – 4 persons	24,0	29,6	9,5	9,1	30,0	27,5	26,7	23,8	20,8	31,8	24,2	22,4	24,0	20,0	22,0	32,0
5 osób – 5 persons	15,5	14,9	14,3	6,8	15,0	20,0	8,3	18,2	10,3	15,7	14,5	22,1	12,0	20,0	22,0	8,0
6 osób – 6 persons	12,0	17,5	23,8	50,0	5,0	10,0	9,1	13,3	13,0	3,0	9,7	18,5	14,0	8,0	12,0	14,0
7 osób – 7 persons	4,0	6,8	4,8	1,1	5,0	0,0	0,0	5,6	0,0	3,0	9,7	0,0	0,0	12,0	0,0	4,0
8 osób – 8 persons	1,0	1,4	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,7	0,0	0,0	1,6	0,0	0,0	0,0	2,0	0,0

Źródło: badania własne
Source: own study

Plany rolników co do przyszłości gospodarstw [% wypowiedzi]
Farmers' plans for the future [% replies]

Wyszczególnienie Specification	Gospodarstwa ogółem Farms total					Gospodarstwa wg regionów funkcjonalnych obszarów wiejskich Dolnego Śląska Farms according to functional regions of rural areas of Lower Silesia				Gospodarstwa wg wieku rolników Farms according to the age of farmers		Gospodarstwa wg grup obszarowych Farms according to size groups				Podział gospodarstw w zależności od kwalifikacji zawodowych rolników (podział próby wg kwartyli: $Q_1 = 1,75$ jedn. kw., $Q_2 = 2,08$ jedn. kw., $Q_3 = 2,10$ jedn. kw.) Farms according to professional qualifications of the farmers (division according to quartiles: $Q_1 = 1,75$ u.q., $Q_2 = 2,08$ u.q., $Q_3 = 2,10$ u.q.)			
	Region I	Region II	Region III	Region IV	Region V	Do 40 lat Below 40	Powyżej 40 lat Over 40	Do 10 ha UR Up to 10 ha AL	10,01-20,00 ha UR	20,01-50,00 ha UR	Powyżej 50 ha UR Over 50 ha	Kwalifikacje niskie Low qualifications	Kwalifikacje przeciętne Average qualifications	Kwalifikacje ponadprzeciętne Over-average qualifications	Kwalifikacje wysokie High qualifications				
Dzierżawa nowych gruntów – Land lease	33,0	31,6	38,1	6,8	50,0	47,4	43,0	28,5	7,6	27,0	50,6	45,2	36,0	34,0	28,0				
Dokupienie ziemi – Purchase of extra land	34,5	29,5	33,3	70,5	35,0	18,4	49,4	28,0	23,2	23,5	57,6	45,8	36,0	32,0	38,0				
Sprzedaż ziemi – Land sale	8,5	17,0	0,0	2,3	5,0	2,6	7,6	9,1	20,7	11,6	10,6	0,0	8,0	12,0	10,0				
Scalenie gruntów – Land integration	7,0	8,8	9,5	2,3	5,0	4,0	12,7	4,8	0,0	4,6	17,1	9,7	10,0	4,0	4,0				
Zmiana kierunku produkcji Change of production types	5,5	4,3	4,8	3,4	10,0	26,3	3,1	6,1	5,1	4,3	12,0	0,0	8,0	6,0	2,0				
Wprowadzenie nowego kierunku produkcji Introduction of a new type of production	6,0	5,5	9,5	3,4	10,0	1,3	7,6	5,6	0,0	10,1	12,4	6,4	6,0	4,0	6,0				
Rozpoczęcie prowadzenia działalności pozarolniczej Beginning of non-agricultural activity	8,0	7,0	14,3	4,6	5,0	27,6	9,1	6,9	12,8	4,3	12,3	3,3	10,0	8,0	8,0				
Przekazanie gospodarstwa następcy Transfer of the farm to the successor	23,5	29,8	23,8	60,2	15,0	9,2	5,6	30,8	23,0	35,9	15,5	19,4	20,0	18,0	28,0				
Sprzedaż lub inna forma rezygnacji z pracy w rolnictwie Sale or other form of giving up employment in agriculture	0,5	1,5	0,0	0,0	0,0	0,0	2,0	0,0	0,0	1,5	20,8	0,0	0,0	2,0	0,0				

Zródło: badania własne

Source: own study

Analizując wypowiedzi respondentów, można stwierdzić, że większość (2/3) badanych rolników nastawiona była na rozwój swoich gospodarstw, zamierzając je powiększyć poprzez dzierżawę dodatkowych gruntów lub dokupienie ziemi. Dotyczyło to szczególnie rolników z regionu IV, młodszych i z większych gospodarstw. Jedynie nieliczne odpowiedzi wskazywały na chęć rezygnacji z działalności rolniczej. Jednak również znaczna część rolników (23,5%) deklarowała chęć przekazania gospodarstwa następcy (zwłaszcza w regionie III), spośród osób po 40. roku życia i z gospodarstw obszarowo mniejszych. Niewielki udział w wypowiedziach dotyczył zmiany kierunku produkcji czy też rozpoczęcia prowadzenia działalności pozarolniczej, z wyjątkiem ponad 1/4 rolników z regionu V rolniczo-przemysłowo-rekreacyjnego, charakteryzującego się zarazem największym odsetkiem badanych nieposiadających wykształcenia rolniczego.

W tabeli 22 przedstawiono wybrane dane charakteryzujące badane gospodarstwa w roku 2008. Dotyczą one średniej powierzchni UR, udziału gruntów dzierżawionych, zasobów pracy, a także źródeł pochodzenia i roku nabycia gospodarstw przez rolnika.

Tabela 22
Table 22

Wybrane informacje charakteryzujące badane gospodarstwa
Selected information on farms under investigation

Wyszczególnienie – Specification	Gospodarstwa ogółem – Farms total				
Średnia powierzchnia [ha UR] Average area [ha AL]	48,32				
Odsetek gruntów dzierżawionych [% UR] Percentage of leased land [%AL]	24,4				
Zasoby pracy [JPZ*/100 ha UR] Work resources [AWU*/100 ha AL]	5,2				
Rok nabycia gospodarstwa – Year of purchase	1991				
Źródło nabycia gospodarstwa [% wypowiedzi] – Source of purchase [% replies]					
a) przekazane przez rodziców transferred by parents	81,0				
b) przekazane przez dziadków transferred by grandparents	2,0				
c) kupno – purchase	17,0				
Gospodarstwa wg regionów funkcjonalnych obszarów wiejskich Dolnego Śląska Farms according to functional regions of rural areas in Lower Silesia					
Wyszczególnienie – Specification	Region I	Region II	Region III	Region IV	Region V
Średnia powierzchnia [ha UR] Average area [ha AL]	27,59	26,82	48,29	50,49	96,89
Odsetek gruntów dzierżawionych [% UR] Percentage of leased land [% AL]	18,1	18,5	21,3	20,4	31,0
Zasoby pracy [JPZ/100 ha UR] Work resources [AWU/100 ha AL]	9,7	8,8	4,6	4,6	2,8
Rok nabycia gospodarstwa – Year of purchase	1991	1992	1990	1994	1994
Źródło nabycia gospodarstwa [% wypowiedzi] – Source of purchase [% replies]					
a) przekazane przez rodziców transferred by partners	86,6	76,2	80,7	100,0	44,8
b) przekazane przez dziadków transferred by grandparents	2,5	0,0	1,1	0,0	1,3
c) kupno – purchase	10,9	23,8	18,2	0,0	53,9

Tabela 22 cd.
Table 22 cont.

Gospodarstwa wg wieku rolników Farms according to farmers' age				
Wyszczególnienie Specification	Wiek do 40 lat Below 40		Wiek powyżej 40 lat Over 40	
Średnia powierzchnia [ha UR] Average area [ha AL]	36,31		51,84	
Odsetek gruntów dzierżawionych [% UR] Percentage of leased land [% AL]	24,8		24,3	
Zasoby pracy [JPZ/100 ha UR] Work resources [AWU/100 ha AL]	5,2		5,2	
Rok nabycia gospodarstwa Year of purchase	2002		1983	
Źródło nabycia gospodarstwa [%wypowiedzi] Source of purchase [% replies]				
a) przekazane przez rodziców transferred by partners	83,3		80,2	
b) przekazane przez dziadków transferred by grandparents	0,0		2,9	
c) kupno – purchase	16,7		16,9	
Gospodarstwa wg grup obszarowych Farms according to size groups				
Wyszczególnienie Specification	Do 10 ha UR Up to 10 ha AL	10,01–20,00 ha UR 10.01–20.00 ha AL	20,01–50,00 ha UR 20.01–50.00 ha AL	powyżej 50 ha UR over 50 ha AL
Średnia powierzchnia [ha UR] Average area [ha AL]	7,07	14,88	31,4	171,1
Odsetek gruntów dzierżawionych [% UR] Percentage of leased land [% AL]	6,3	14	23,6	26,6
Zasoby pracy [JPZ/100 ha UR] Work resources [AWU/100 ha AL]	31,0	16,2	8,2	2,0
Rok nabycia gospodarstwa – Year of purchase	1991	1990	1992	1990
Źródło nabycia gospodarstwa [%wypowiedzi] Source of purchase [% replies]				
a) przekazane przez rodziców transferred by parents	71,8	80,8	87,1	77,0
b) przekazane przez dziadków transferred by grandparents	5,3	1,5	1,6	0,0
c) kupno – purchase	22,9	17,7	11,3	23,0

Tabela 22 cd.
Table 22 cont.

Podział gospodarstw w zależności od kwalifikacji zawodowych rolników (podział próby wg kwartyli: dla $Q_1 = 1,75$ jedn. kw., $Q_2 = 2,08$ jedn. kw., $Q_3 = 2,10$ jedn. kw.) Division of farms according to professional qualifications of the farmers (division according to quartiles: $Q_1 = 1.75$ u.q., $Q_2 = 2.08$ u.q., $Q_3 = 2.10$ u.q.)				
Wyszczególnienie Specification	Kwalifikacje niskie Low qualifications	Kwalifikacje przeciętne Average qualifications	Kwalifikacje ponadprzeciętne Over-average qualifications	Kwalifikacje wysokie High qualifications
Średnia powierzchnia [ha UR] Average area [ha AL]	29,59	30,78	38,88	94,01
Odsetek gruntów dzierżawionych [% UR] Percentage of leased land [% AL]	25,7	21,7	25,7	24,9
Zasoby pracy [JPZ/100 ha UR] Work resources [AWU/100 ha AL]	8,2	8,2	7,0	2,6
Rok nabycia gospodarstwa – Year of purchase	1999	1991	1988	1988
Źródło nabycia gospodarstwa [% wypowiedzi] – Source of purchase [% replies]				
a) przekazane przez rodziców – transferred by parents	78,0	82,0	88,0	76,0
b) przekazane przez dziadków transferred by grandparents	2,0	2,0	0,0	4,0
c) kupno – purchase	20,0	16,0	12,0	20,0

Źródło: badania własne, * JPZ – oznacza pełnozatrudnioną jednostkę siły roboczej zdolną do przepracowania na rzecz gospodarstwa 2200 godzin rocznie; 1 jednostką pełnozatrudnioną jest kierownik gospodarstwa, członkom jego rodziny przypisuje się odpowiednio mniejszy wskaźnik [Kopeć 1969, 1980]
Source: own investigations, * AWU – annual work unit – able to work 2200 hours yearly in farm. Farm manager is an equal to 1 unit, and members of family have smaller coefficient [Kopeć 1969, 1980]

Najczęściej nabycie badanych gospodarstw (średnio przed 18 latami) odbyło się w drodze przekazania go przez rodziców, co świadczy o zachowaniu ciągłości tradycji rodzinnych i trwałości gospodarowania, przywiązaniu do miejsca i w większości o chęci rozwoju działalności rolniczej w przyszłości (por. tab. 21). Wyjątkiem jest region V, gdzie ponad połowa gospodarstw została nabyta poprzez kupno i gdzie spora część badanych myśli o zmianie organizacji produkcji lub uruchomieniu dodatkowej działalności nierolniczej (tab. 4). Natomiast w 17% przypadków źródłem nabycia gospodarstwa było jego kupno. Szczegółowy rozkład odpowiedzi o źródłach nabycia według przyjętych kryteriów podziałowych badanych gospodarstw przedstawiono w tabeli 22.

Badane gospodarstwa jak na warunki polskie były relatywnie duże, ze średnią powierzchnią użytków rolnych przypadających na jeden obiekt wynoszącą ponad 48 ha, podczas gdy w województwie dolnośląskim przeciętne gospodarstwo miało 10,2 ha UR (por. rozdz. 1). Większość tych gruntów była własnością badanych rolników, ale duże znaczenie miała też dzierżawa, która znacząco sprzyjała podniesieniu powierzchni w badanych jednostkach, ponieważ jej średni udział w strukturze własnościowej użytków rolnych wynosił niemal 25%.

Spśród badanych obiektów największe obszarowo podmioty znajdowały się w V regionie funkcjonalnym województwa dolnośląskiego (średni areal prawie 97 ha UR), gdzie udział gruntów dzierżawionych był również najwyższy (31% wykorzystywanych UR). Natomiast relatywnie najmniejsze były gospodarstwa w II regionie (średnio 26,82 ha UR). Z kolei udział gruntów dzierżawionych w strukturze własnościowej był najniższy w I regionie, gdzie wynosił 18,1% ogółu UR.

Uzyskane wyniki wskazały, że wyraźnie powiązany z wielkością gospodarstwa był wiek ich kierowników. Rolnicy starsi gospodarowali na przeciętnie 52 ha UR, natomiast w grupie rolników młodszych średnia wielkość gospodarstwa wynosiła około 36 ha UR. Udział gruntów dzierżawionych w obu grupach wiekowych był taki sam i wynosił około 24%. Natomiast wyraźne różnice co do udziału dzierżawy wystąpiły w różnych grupach obszarowych – im większe gospodarstwa, tym wyższy był udział dzierżaw w strukturze własnościowej (od 6,3% w gospodarstwach najmniejszych do 26,6% w gospodarstwach powyżej 50 ha UR).

Biorąc pod uwagę podział gospodarstw według poziomu kwalifikacji zawodowych ich kierowników, można stwierdzić, że im wyższe kwalifikacje mieli rolnicy, tym większa była średnia powierzchnia ich gospodarstwa. Te które prowadzili gospodarze o niskim i średnim poziomie kwalifikacji były ponad trzykrotnie mniejsze niż w przypadku osób o bardzo wysokich kwalifikacjach.

W roku 2008 zasoby pracy w badanych gospodarstwach wynosiły średnio 5,2 JPZ/100 ha UR. Wielkość zasobów pracy i ich relacja do zasobów kapitału uzależnione były od powierzchni gospodarstw (skali produkcji) oraz kwalifikacji właścicieli. Jak można zauważyć, ilość siły roboczej w JPZ/100 ha UR zmniejszała się wraz ze wzrostem arealu gospodarstw (wynosząc od 31,0 JPZ/100 ha UR w grupie obszarowej do 10 ha UR, 16,2 JPZ/100 ha UR w grupie obszarowej 10,01–20,00 ha; 8,2 JPZ/100 ha UR w grupie obszarowej 20,01–50,00 ha UR oraz jedynie 2,0 JPZ/100 ha UR w gospodarstwach powyżej 50 ha UR). Z kolei w przypadku podziału gospodarstw ze względu na poziom kwalifikacji zawodowych ich właścicieli wyraźnie najwyższe zasoby pracy wystąpiły w gospodarstwach rolników posiadających niskie i przeciętne kwalifikacje (8,2 JPZ/100 ha UR). Natomiast w obiektach prowadzonych przez osoby o bardzo wysokich kwalifikacjach pracę żywą w najwyższym stopniu zastępowała praca uprzedmiotowiona i wskaźnik ten wyniósł 2,6 JPZ/100 ha UR.

Tabela 23 prezentuje strukturę użytków rolnych w badanych gospodarstwach.

Tabela 23

Table 23

Struktura użytków rolnych w badanych gospodarstwach [% UR]
Farmland structure in the studied farms [% AL]

Wyszczególnienie Specification	Gospodarstwa ogółem Farms total	Dolny Śląsk Lower Silesia
GO – AL	86,9	80,0
TUZ – Permanent grassland	12,8	14,0
Sady – Orchards	0,1	0,6
Inne UR – Other AL	0,2	5,4
Razem – Total	100,0	100,0

Tabela 23 cd.
Table 23 cont.

Gospodarstwa wg regionów funkcjonalnych obszarów wiejskich Dolnego Śląska Farms according to functional regions of rural areas in Lower Silesia					
Wyszczególnienie Specification	Region I	Region II	Region III	Region IV	Region V
GO – AL	95,4	77,0	63,8	97,9	93,8
TUZ – Permanent grassland	4,4	20,8	36,2	0,8	6,0
Sady – Orchards	0,1	2,2	0,0	0,0	0,0
Inne UR – Other AL	0,1	0,0	0,0	1,3	0,2
Razem – Total	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Gospodarstwa wg wieku rolników – Farms according to the age of farmers					
Wyszczególnienie Specification	Do 40 lat Below 40		Powyżej 40 lat Over 40		
GO – AL	89,90		85,90		
TUZ – Permanent grassland	9,8		13,7		
Sady – Orchards	0,2		0,1		
Inne UR – Other AL	0,1		0,3		
Razem – Total	100,0		100,0		
Gospodarstwa wg grup obszarowych – Farms according to size groups					
Wyszczególnienie Specification	Do 10 ha UR Up to 10 ha AL	10,01–20,00 ha UR 10.01–20.00 ha AL	20,01–50,00 ha UR 20.01–50.00 ha.AL	powyżej 50 ha UR over 50 ha AL	
GO – AL	74,8	76,3	80,4	90,5	
TUZ – Permanent grassland	23,8	23,1	18,9	9,3	
Sady – Orchards	0,6	0,6	0,4	0,0	
Inne UR – Other AL	0,8	0,0	0,3	0,2	
Razem – Total	100,0	100,0	100,0	100,0	
Podział gospodarstw w zależności od kwalifikacji zawodowych rolników (podział próby wg kwartyli: dla $Q_1 = 1,75$ jedn. kw., $Q_2 = 2,08$ jedn. kw., $Q_3 = 2,10$ jedn. kw.) Division of farms according to professional qualifications of the farmers (division according to quartiles: $Q_1 = 1.75$ u.q., $Q_2 = 2.08$ u.q., $Q_3 = 2.10$ u.q.)					
Wyszczególnienie Specification	Kwalifikacje niskie Low qualifica- tions	Kwalifikacje przeciętne Average qualifications	Kwalifikacje ponadprzeciętne Over-average qualifications	Kwalifikacje wysokie High qualifi- cations	
GO/AL	74,8	76,3	80,4	90,4	
TUZ – Permanent grassland	23,9	23,1	18,9	9,4	
Sady – Orchards	0,5	0,6	0,4	0,0	
Inne UR – Other AL	0,8	0,0	0,3	0,2	
Razem – Total	100,0	100,0	100,0	100,0	

Źródło: badania własne [Rocz. Statyst. Woj. ... 2009]
Source: own study

W strukturze użytków rolnych gospodarstw przeważały grunty orne z 86,9% udziałem w UR, przekraczając tym samym wskaźnik dla województwa dolnośląskiego, wynoszący 80%. Trwałe użytki zielone stanowiły 12,8%, sady zajmowały 0,1% UR, natomiast 0,2% powierzchni zajmowały pozostałe użytki rolne. Przytoczone dane wskazują na duże różnice regionalne. Gospodarstwa zlokalizowane w regionach I, IV i V miały ponad 93% GO w strukturze użytków rolnych, a niewielki obszar zajmowały w nich TUZ oraz inne kategorie użytków rolnych. Z kolei gospodarstwa zlokalizowane w regionach II i III, związanych z pełnieniem funkcji rekreacyjnych, charakteryzowały się stosunkowo wysokim udziałem łąk i pastwisk trwałych (odpowiednio 20,8% UR i 36,2% UR). W tym podziale gospodarstw sady wystąpiły tylko w I i II regionie, natomiast w pozostałych nie było tego typu użytków.

Dzieląc obiekty badawcze według wieku rolników, zauważyć można wyższy udział gruntów orných w gospodarstwach kierowanych przez osoby młodsze (niemal 90% UR). Z kolei rolnicy starsi mieli więcej TUZ w strukturze użytków rolnych. Udział GO zwiększał się ponadto wraz z rosnącym areałem gospodarstw i wzrostem poziomu kwalifikacji zawodowych, przy jednoczesnym zmniejszaniu się tam udziału łąk i pastwisk w strukturze użytków rolnych.

W tabelach 24 i 25 przedstawiono strukturę zasiewów w badanych gospodarstwach oraz plonowanie głównych upraw w 2008 roku.

Tabela 24
Table 24

Struktura zasiewów w badanych gospodarstwach [% GO]
Sowing structure in studied farms [% AL]

Wyszczególnienie Specification	Gospodarstwa ogółem Farms total			Dolny Śląsk Lower Silesia	
Zboża – Cereals	69,6			72,6	
Buraki cukrowe – Sugar beet	1,4			3,1	
Ziemniaki – Potatoes	4,7			3,8	
Rzepak ozimy – Winter rape	18,6			15,3	
Pozostałe uprawy na GO Other cultivations on AL	5,7			5,2	
Razem – Total				100,0	
Gospodarstwa wg regionów funkcjonalnych obszarów wiejskich Dolnego Śląska Farms according to functional regions of agricultural areas in Lower Silesia					
Wyszczególnienie Specification	Region I	Region II	Region III	Region IV	Region V
Zboża – Cereals	73,3	81,0	72,3	70,2	66,7
Buraki cukrowe – Sugar beet	1,7	0,6	0,4	0,4	1,9
Ziemniaki – Potatoes	3,1	1,5	2,9	1,0	8,3
Rzepak ozimy – Winter rape	16,6	3,8	5,0	27,2	22,0
Pozostałe uprawy na GO Other cultivations on AL	5,3	13,1	19,4	1,2	1,1
Razem – Total	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Tabela 24 cd.
Table 24 cont.

Gospodarstwa wg wieku rolników Farms according to farmers' age				
Wyszczególnienie Specification	Do 40 lat Up to 40	Powyżej 40 lat Over 40		
Zboża – Cereals	65,6	71,9		
Buraki cukrowe – Sugar beet	1,5	1,4		
Ziemniaki – Potatoes	0,9	5,0		
Rzepak ozimy – Winter rape	24,7	16,4		
Pozostałe uprawy na GO Other cultivations on AL	7,3	5,3		
Razem – Total	100,0	100,0		
Gospodarstwa wg grup obszarowych Farms according to size groups				
Wyszczególnienie Specification	Do 10 ha UR Up to 10 ha AL	10,01–20,00 ha UR 10.01–20.00 ha AL	20,01–50,00 ha UR 20.01–50.00 ha AL	powyżej 50 ha UR over 50 ha AL
Zboża – Cereals	70,5	74,7	77,5	67,6
Buraki cukrowe – Sugar beet	3,7	1,5	0,8	1,5
Ziemniaki – Potatoes	5,4	3,7	1,7	5,1
Rzepak ozimy – Winter rape	10,3	12,6	13,3	21,3
Pozostałe uprawy na GO Other cultivations on AL	10,1	7,5	6,7	4,5
Razem – Total	100,0	100,0	100,0	100,0
Podział gospodarstw w zależności od kwalifikacji zawodowych rolników (podział próby wg kwartyli: dla $Q_1 = 1,75$ jedn. kw., $Q_2 = 2,08$ jedn. kw., $Q_3 = 2,10$ jedn. kw.) Division of farms according to professional qualifications of the farmers (division according to quartiles: $Q_1 = 1.75$ u.q., $Q_2 = 2.08$ u.q. $Q_3 = 2.10$ u.q.)				
Wyszczególnienie Specification	Kwalifikacje niskie Low qualifica- tions	Kwalifikacje przeciętne Average quali- fications	Kwalifikacje ponadprzeciętne Over-average qualifications	Kwalifikacje wysokie High qualifica- tions
Zboża – Cereals	78,0	73,1	71,5	68,9
Buraki cukrowe – Sugar beet	0,4	0,9	1,5	1,5
Ziemniaki – Potatoes	2,1	1,5	3,1	6,2
Rzepak ozimy – Winter rape	17,2	16,7	17,0	19,4
Pozostałe uprawy na GO Other cultivations on AL	2,3	7,8	6,7	4,0
Razem – Total	100,0	100,0	99,8	100,0

Źródło: badania własne [Rocz. Statyst. Woj. ... 2009]
source: own study

Struktura zasiewów w badanych obiektach nie różniła się znacząco od tej, którą miało przeciętne gospodarstwo rolne w województwie dolnośląskim. Nieco mniej uprawiano w nich zbóż, które liczone razem (zboża podstawowe, kukurydza na ziarno, gryka i inne zbożowe) zajmowały średnio 69,6% zasiewów. Najwięcej uprawiali go rolnicy starsi (71,9% zasiewów) i o niskim poziomie kwalifikacji zawodowych (78%). Bardzo duże znaczenie miał rzepak ozimy, którego zasiewy stanowiły ponad 18%, tj. o około 4% więcej niż w województwie. Chętniej uprawiany przez rolników młodszych (blisko 1/4 w strukturze zasiewów). Mniejszy udział miały podstawowe rośliny okopowe, tzn. ziemniaki i buraki cukrowe (odpowiednio 4,7 i 1,4% zasiewów), uprawiane częściej w gospodarstwach małych o dostatecznych zasobach siły roboczej. Inne uprawy nie przekraczały 6%. Wysoki udział rzepaku ozimego należy wiązać z atrakcyjnymi cenami skupu i dużymi możliwościami zbytu nasion ze względu na potrzeby przemysłu olejarskiego i produkcji biopaliw, a same warunki glebowo-klimatyczne na większości obszaru Dolnego Śląska sprzyjają jego uprawie. Ponadto warto podkreślić tu aspekt fitosanitarny uprawy rzepaku, bowiem przy niewielkim odsetku powierzchni zajmowanej przez inne rośliny w płodozmianie (zwłaszcza niskim udziale okopowych) rzepak jest doskonałym przedplonem dla zbóż. Dzięki niemu możliwe jest łatwiejsze utrzymanie właściwego agrotechnicznie zmianowania. Obserwując różnice między gospodarstwami w poszczególnych regionach funkcjonalnych województwa dolnośląskiego, najwięcej zbóż uprawianych było w II regionie (81% zasiewów), natomiast rzepak ozimy miał największe znaczenie w regionie IV (ponad 27% zasiewów). Udział ziemniaków w zasiewach wahał się od 1% w regionie IV do 8,3% w regionie V. W przypadku buraków cukrowych największe znaczenie w strukturze zasiewów miały w gospodarstwach z regionu V (1,9%), a najmniejsze w regionach III i IV – po 0,4%. W przypadku podziału gospodarstw na grupy obszarowe zauważyć można rosnące znaczenie rzepaku – w grupie najmniejszych obiektów zasiewy tej rośliny stanowiły nieco ponad 10% upraw na GO, a w grupie największych dwukrotnie więcej, tzn. 21,3%. Z kolei udział buraków cukrowych w strukturze zasiewów rósł wraz ze wzrostem kwalifikacji zawodowych od 0,4% w obiektach prowadzonych przez rolników o niskim ich poziomie, przez 0,9% (średni poziom kwalifikacji), do 1,5% w gospodarstwach kierowanych przez osoby z wysokim i bardzo wysokim poziomem kwalifikacji.

Jeśli chodzi o plony wybranych roślin, było one wyższe niż wartości średnie dla województwa dolnośląskiego w 2008, co dobrze świadczy o kwalifikacjach badanych rolników i efektywności ich pracy, czemu sprzyjała ponadto dobra współpraca ze służbą doradczą DODR we Wrocławiu (tab. 25).

Jak można stwierdzić na podstawie danych zawartych w tabeli 25, w grupie rolników młodszych uzyskiwano wyższe plony pszenicy, jęczmienia, żyta, buraków cukrowych i rzepaku. Jedyną rośliną, która wyżej plonowała w grupie rolników starszych, były ziemniaki, co może mieć związek z lepszymi możliwościami nawożenia organicznego z racji posiadania przez nich większej obsady bydła (tab. 26). Biorąc pod uwagę rozlokowanie gospodarstw w poszczególnych regionach funkcjonalnych oraz kwalifikacje rolników, wysokość plonów była dosyć zróżnicowana. W przypadku roślin bardziej wymagających (rzepak, buraki cukrowe i ziemniaki) można zauważyć, że ich plony zwiększały się wraz ze wzrostem poziomu kwalifikacji zawodowych rolników.

W tabelach 26 i 27 przedstawione zostały obsada i struktura inwentarza żywego w analizowanych gospodarstwach.

Tabela 25
Table 25

Plonowanie głównych upraw w badanych gospodarstwach [dt/ha]
Yields of main crops in the studied farms

Wyszczególnienie Specification	Gospodarstwa ogółem Farms total		Dolny Śląsk Lower Silesia		
Pszenica – Wheat	54,1		45,5		
Jęczmień – Barley	45,0		35,3		
Żyto – Rye	34,7		29,2		
Buraki cukrowe – Sugar beet	479,7		462,0		
Ziemniaki – Potatoes	518,9		209,0		
Rzepak – Rape	32,0		26,3		
Gospodarstwa wg regionów funkcjonalnych obszarów wiejskich Dolnego Śląska Farms according to functional regions of rural areas in Lower Silesia					
Wyszczególnienie Specification	Region I	Region II	Region III	Region IV	Region V
Pszenica – Wheat	54,4	40,3	48,5	57,1	54,4
Jęczmień – Barley	53,5	34,8	43,8	45,4	43,2
Żyto – Rye	33,9	33,7	34,9	30,8	36,2
Buraki cukrowe – Sugar beet	361,0	400,0	450,0	510,0	499,5
Ziemniaki – Potatoes	229,0	187,0	168,8	242,1	578,2
Rzepak – Rape	28,7	32,7	30,4	33,2	33,1
Gospodarstwa wg wieku rolników Farms according to farmers' age					
Wyszczególnienie Specification	Do 40 lat Up to 40		Powyżej 40 lat Over 40		
Pszenica – Wheat	56,8		52,7		
Jęczmień – Barley	51,2		31,5		
Żyto – Rye	35,0		34,5		
Buraki cukrowe – Sugar beet	475,8		480,4		
Ziemniaki – Potatoes	179,4		529,0		
Rzepak – Rape	32,4		31,7		

Tabela 25 cd.
Table 25 cont.

Gospodarstwa wg grup obszarowych – Farms according to size groups				
Wyszczególnienie Specification	Do 10 ha UR Up to 10 ha AL	10,01–20,00 ha UR	20,01–50,00 ha UR 20.01–50.00 ha AL	Powyżej 50 ha UR Over 50 ha AL
Pszenica – Wheat	48,5	47,9	53,7	55,5
Jęczmień – Barley	34,9	39,5	48,1	46,2
Żyto – Rye	35,2	25,8	35,0	35,9
Buraki cukrowe – Sugar beet	450,0	466,7	408,3	492,3
Ziemniaki – Potatoes	203,9	247,8	200,8	558,1
Rzepak – Rape	40,9	25,1	27,6	32,8
<p>Podział gospodarstw w zależności od kwalifikacji zawodowych rolników (podział próby wg kwartyli: dla $Q_1 = 1,75$ jedn. kw., $Q_2 = 2,08$ jedn. kw., $Q_3 = 2,10$ jedn. kw.) Division of farms according to professional qualifications of the farmers (division according to quartiles: $Q_1 = 1.75$ u.q., $Q_2 = 2.08$ u.q., $Q_3 = 2.10$ u.q.)</p>				
Wyszczególnienie Qualifications	Kwalifikacje niskie Low qualifica- tions	Kwalifikacje przeciętne Average quali- fications	Kwalifikacje ponadprzeciętne Over-average qualifications	Kwalifikacje wysokie High qualifica- tions
Pszenica – Wheat	56,1	55,4	52,7	53,5
Jęczmień – Barley	50,5	43,4	46,2	42,4
Żyto – Rye	37,1	32,3	31,5	32,8
Buraki cukrowe – Sugar beet	477,8	356,7	463,1	491,4
Ziemniaki – Potatoes	222,1	211,8	231,3	580,0
Rzepak – Rape	30,9	30,0	31,0	33,2

Źródło: badania własne [Rocz. Statyst. Woj. ... 2009]
Source: own study

Tabela 26
Table 26

Obsada inwentarza żywego w badanych gospodarstwach [SD/100 ha UR]
Livestock density in the farms under investigation [BU/100 ha of AL]

Wyszczególnienie Specification	Gospodarstwa ogółem Farms total
Bydło – Cattle	12,1
Trzoda chlewna – Pigs	2,1
Konie – Horses	1,3
Owce – Sheep	0,1
Drób – Poultry	0,1
Kozy – Goats	0,1
Razem – Total	15,8

Tabela 26 cd.
Table 26 cont.

Gospodarstwa wg regionów funkcjonalnych obszarów wiejskich Dolnego Śląska Farms according to functional regions of rural areas in Lower Silesia					
Wyszczególnienie Specification	Region I	Region II	Region III	Region IV	Region V
Bydło – Cattle	3,2	22,0	35,6	2,5	5,5
Trzoda chlewna – Pigs	3,8	4,4	1,4	1,3	1,8
Konie – Horses	1,8	6,1	1,0	0,3	0,6
Owce – Sheep	0,5	0,0	0,1	0,1	0,0
Drób – Poultry	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1
Kozy – Goats	0,0	0,0	0,2	0,0	0,0
Razem – Total	9,5	32,6	38,4	4,3	8,0
Gospodarstwa wg wieku rolników Farms according to farmers' age					
Wyszczególnienie Specification	Do 40 lat – Up to 40		Powyżej 40 lat – Over 40		
Bydło – Cattle	9,4		12,9		
Trzoda chlewna – Pigs	2,3		2,1		
Konie – Horses	2,9		0,8		
Owce – Sheep	0,1		0,2		
Drób – Poultry	0,1		0,1		
Kozy – Goats	0,2		0,0		
Razem – Total	15,0		16,1		
Gospodarstwa wg grup obszarowych Farms according to size groups					
Wyszczególnienie Specification	Do 10 ha UR Up to 10 ha AL	10,01–20,00 ha UR 10.01–20.00 ha AL	20,01–50,00 ha UR 20.01–50.00 ha AL	Powyżej 50 ha UR Over 50 ha AL	
Bydło – Cattle	14,0	17,6	16,0	10,2	
Trzoda chlewna – Pigs	2,7	5,3	3,0	1,5	
Konie – Horses	14,9	0,7	1,8	0,4	
Owce – Sheep	0,0	1,4	0,1	0,0	
Drób – Poultry	0,6	0,3	0,1	0,1	
Kozy – Goats	1,8	0,0	0,0	0,0	
Razem – Total	34,0	25,3	21,0	12,2	

Tabela 26 cd.
Table 26 cont.

Podział gospodarstw w zależności od kwalifikacji zawodowych rolników (podział próby wg kwartyli: dla $Q_1 = 1,75$ jedn. kw., $Q_2 = 2,08$ jedn. kw., $Q_3 = 2,10$ jedn. kw.) Division of farms according to professional qualifications of the farmers (division according to quartiles: $Q_1 = 1.75$ u.q., $Q_2 = 2.08$ u.q., $Q_3 = 2.10$ u.q.)				
Wyszczególnienie Specification	Kwalifikacje niskie Low qualifica- tions	Kwalifikacje przeciętne Average qualifi- cations	Kwalifikacje ponadprzeciętne Over-average qualifications	Kwalifikacje wysokie High qualifica- tions
Bydło – Cattle	12,40	17,10	23,40	6,90
Trzoda chlewna – Pigs	1,10	6,10	3,70	0,60
Konie – Horses	1,60	2,40	1,00	0,90
Owce – Sheep	0,00	0,00	0,50	0,10
Drób – Poultry	0,20	0,10	0,10	0,10
Kozy – Goats	0,00	0,00	0,30	0,00
Razem – Total	15,30	25,70	29,00	8,60

Źródło: badania własne
Source: own study

Tabela 27
Table 27

Struktura inwentarza żywego w badanych gospodarstwach [% SD]
Structure of livestock in studied farms [% BU]

Wyszczególnienie Specification	Gospodarstwa ogółem – Farms total				
	Bydło – Cattle	76,8			
Trzoda chlewna – Pigs	13,6				
Konie – Horses	8,0				
Owce – Sheep	0,8				
Drób – Poultry	0,5				
Kozy – Goats	0,3				
Razem – Total	100,0				
Gospodarstwa wg regionów funkcjonalnych obszarów wiejskich Dolnego Śląska Farms according to functional regions of rural areas in Lower Silesia					
Wyszczególnienie Specification	Region I	Region II	Region III	Region IV	Region V
Bydło – Cattle	34,0	67,7	92,8	57,9	69,1
Trzoda chlewna – Pigs	40,0	13,5	3,7	31,6	22,2
Konie – Horses	19,1	18,7	2,7	8,3	7,9
Owce – Sheep	5,1	0,0	0,1	0,5	0,0
Drób – Poultry	1,8	0,1	0,1	1,7	0,8
Kozy – Goats	0,0	0,0	0,6	0,0	0,0
Razem – Total	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Tabela 27 cd.
Table 27 cont.

Gospodarstwa wg wieku rolników Farms according to farmers' age				
Wyszczególnienie Specification	Do 40 lat Up to 40		Powyżej 40 lat Over 40	
Bydło – Cattle	62,6		80,6	
Trzoda chlewna – Pigs	15,8		13,0	
Konie – Horses	19,5		4,9	
Owce – Sheep	0,1		1,0	
Drób – Poultry	0,5		0,5	
Kozy – Goats	1,5		0,0	
Razem – Total	100,0		100,0	
Gospodarstwa wg grup obszarowych Farms according to size groups				
Wyszczególnienie Specification	Do 10 ha UR Up to 10 ha AL	10,01–20,00 ha UR 10.01–20.00 ha AL	20,01–50,00 ha UR 20.01–50.00 ha AL	Powyżej 50 ha UR Over 50 ha AL
Bydło – Cattle	41,3	69,5	76,4	84,3
Trzoda chlewna – Pigs	7,9	20,9	14,3	12,3
Konie – Horses	43,8	2,9	8,8	3,3
Owce – Sheep	0,0	5,7	0,1	0,0
Drób – Poultry	1,7	1,0	0,4	0,1
Kozy – Goats	5,3	0,0	0,0	0,0
Razem – Total	100,0	100,0	100,0	100,0
Podział gospodarstw w zależności od kwalifikacji zawodowych rolników (podział próby wg kwartyli: dla $Q_1 = 1,75$ jedn. kw., $Q_2 = 2,08$ jedn. kw., $Q_3 = 2,10$ jedn. kw.) Division of farms according to professional qualifications of the farmers (division according to quartiles: $Q_1 = 1.75$ u.q., $Q_2 = 2.08$ u.q., $Q_3 = 2.10$ u.q.)				
Wyszczególnienie Specification	Kwalifikacje niskie Low qualifica- tions	Kwalifikacje przeciętne Average qualifi- cations	Kwalifikacje ponadprzeciętne Over-average qualifications	Kwalifikacje wysokie High qualifica- tions
Bydło – Cattle	80,9	66,6	80,6	81,6
Trzoda chlewna – Pigs	7,5	23,7	12,7	7,0
Konie – Horses	10,4	9,3	3,5	10,6
Owce – Sheep	0,0	0,0	1,9	0,4
Drób – Poultry	1,2	0,4	0,4	0,4
Kozy – Goats	0,0	0,0	0,9	0,0
Razem – Total	100,0	100,0	100,0	100,0

Źródło: badania własne
Source: own study

Badani rolnicy nastawieni byli na produkcję roślinną, co zbieżne jest z sytuacją całego dolnośląskiego rolnictwa. Uprawiali przede wszystkim rośliny zbożowe, przy wzrastającym znaczeniu roślin przemysłowych, których plony daje się łatwo wprowadzić na rynek, ograniczając areale stanowiące powierzchnię paszową. Upraszczały w ten sposób strukturę organizacji gospodarstw, prowadząc chów inwentarza tylko w 60% analizowanych obiektów.

Obsada inwentarza żywego wynosząca w gospodarstwach w 2008 roku 15,8 SD/100 ha UR była nieznacznie mniejsza od średniej dla województwa dolnośląskiego – 16,7 SD/100ha UR³⁸). Przeważała zdecydowanie hodowla bydła z obsadą 12,1 SD/100 ha UR. Na drugiej pozycji znalazła się trzoda chlewna, której chów był jednak o wiele mniej intensywny (2,1 SD/100 ha UR). Obsada zwierząt w zależności od regionu funkcjonalnego była dosyć zróżnicowana. Najwięcej zwierząt utrzymywano w gospodarstwach znajdujących się w regionie III (38,4 SD/100 ha UR) i w regionie II (32,6 SD/100 ha UR), a najmniejsza obsada wystąpiła w regionie IV (tylko 2,6 SD/100 ha UR). Więcej inwentarza utrzymywali rolnicy starsi i w gospodarstwach mniejszych, gdzie znajdowały się także znacznie większe zasoby siły roboczej (por. tab. 22).

Struktura inwentarza żywego wyrażona udziałem procentowym SD danego gatunku zwierząt w całym stadzie wskazuje, że największe znaczenie miała dla rolników hodowla bydła.

Bydło stanowiło średnio 77% inwentarza, kolejne pozycje zajmowały trzoda chlewna – 13,6% i konie – 8%. W przypadku grup wiekowych rolnicy powyżej 40. roku życia mieli w swoich gospodarstwach wyższy udział bydła niż młodsi, którzy z kolei chętnie utrzymywali konie stanowiące niemal 20% udziału w strukturze inwentarza żywego. Rolnicy młodsi hodowali ponadto także niewielką liczbę kóz (1,5%), których mleko z powodów dietetycznych uzyskuje wysokie ceny detaliczne.

W tabeli 28 przedstawiono wybrane informacje o majątku trwałym w badanych gospodarstwach.

Przeciętna wartość budynków i budowli w analizowanych obiektach wyniosła w 2008 roku 334 tys. zł na gospodarstwo przy poziomie zużycia 42%. Wartość maszyn i urządzeń była zbliżona, podobnie jak poziom zużycia tych składników kapitału (odpowiednio 322 tys. zł i 42,4%). Najwyższą wartość środków trwałych miały gospodarstwa zlokalizowane w regionie V, które były zarazem największe obszarowo i posiadały najmniejsze zasoby pracy, co spowodowało konieczność odpowiedniego wyposażenia ich w kapitał. Z kolei rolnicy młodsi, gospodarujący przeciętnie dopiero od 2002 roku (tab. 22), zdołali wyposażyć swoje gospodarstwa w mniejsze zasoby kapitału niż rolnicy w wieku powyżej 40 lat zajmujący się działalnością rolniczą znacznie dłużej. Na podstawie danych z tabeli można stwierdzić, że wartość środków trwałych powiększała się wraz ze wzrostem powierzchni gospodarstw i kwalifikacji rolników.

Odpowiadając na pytanie – czy posiadany park maszynowy jest wystarczający? – udział odpowiedzi pozytywnych i przeczących był zbliżony, oscylując w pobliżu 50%. Więcej odpowiedzi pozytywnych dali rolnicy z regionów IV i V, rolnicy młodsi, ci z gospodarstw najmniejszych i posiadający wyższy poziom kwalifikacji zawodowych.

³⁸ Roczn. Statyst. Woj. ... 2009.

Tabela 28
Table 28

Wybrane informacje o zasobach kapitałowych i struktura odpowiedzi rolników na pytanie,
czy posiadany park maszynowy jest wystarczający
Selected information about capital structure and farmers' replies to the question
if the possessed machinery is adequate

Wyszczególnienie Specification	Gospodarstwa ogółem Farms total				
Wartość budynków i budowli [tys. zł] Value of buildings [thousand PLN]	334,05				
Poziom zużycia budynków i budowli [%] Level of depreciation of the buildings	42,0				
Wartość maszyn i urządzeń [tys. zł] Value of machinery and equipment [thousand PLN]	322,46				
Poziom zużycia maszyn i urządzeń [%] Level of machinery depreciation	42,4				
Struktura odpowiedzi na pytanie, czy posiadany park maszynowy jest wystarczający [%] Structure of replies to the question if the possessed machinery is adequate					
Tak – Yes	48,5				
Nie – No	46,5				
Brak odpowiedzi – No reply	5,0				
Gospodarstwa wg regionów funkcjonalnych obszarów wiejskich Dolnego Śląska Farms according to functional regions of rural areas in Lower Silesia					
Wyszczególnienie Specification	Region I	Region II	Region III	Region IV	Region V
Wartość budynków i budowli [tys. zł] Value of buildings [thousand PLN]	345,78	249,58	269,25	354,50	850,62
Poziom zużycia budynków i budowli [%] Level of depreciation of the buildings	39,5	38,3	48,8	39,4	36,1
Wartość maszyn i urządzeń [tys. zł] Value of machinery and equipment [thousand PLN]	207,78	172,56	337,22	230,68	1655,18
Poziom zużycia maszyn i urządzeń [%] Level of machinery depreciation	44,6	43,0	50,1	37,7	27,6
Struktura odpowiedzi na pytanie, czy posiadany park maszynowy jest wystarczający [%] Structure of replies to the question if the possessed machinery is adequate					
Tak – Yes	42,9	38,1	31,8	50,0	48,7
Nie – No	51,9	52,4	64,8	50,0	50,0
Brak odpowiedzi – No reply	5,2	9,5	3,4	0,0	1,3
Gospodarstwa wg wieku rolników Farms according to farmers' age					
Wyszczególnienie Specification	Do 40 lat Up to 40		Powyżej 40 lat Over 40		
Wartość budynków i budowli [tys. zł] Value of buildings [thousand PLN]	292,70		348,19		
Poziom zużycia budynków i budowli [%] Level of depreciation of the buildings	37,2		44,2		
Wartość maszyn i urządzeń [tys. zł] Value of machinery and equipment [thousand PLN]	267,98		343,61		
Poziom zużycia maszyn i urządzeń [%] Level of machinery depreciation	38,2		44,1		

Tabela 28 cd.
Table 28 cont.

Struktura odpowiedzi na pytanie, czy posiadany park maszynowy jest wystarczający [%] Structure of replies to the question if the possessed machinery is adequate				
Tak – Yes	53,0		46,8	
Nie – No	39,9		49,1	
Brak odpowiedzi – No reply	7,10		4,10	
Gospodarstwa wg grup obszarowych – Farms according to size groups				
Wyszczególnienie Specification	Do 10 ha UR Up to 10ha AL	10,01–20,00 ha UR 10.01–20.00 ha AL	20,01–50,00 ha UR 20.01–50.00 ha AL	powyżej 50 ha UR over 50 ha AL
Wartość budynków i budowli [tys. zł] Value of buildings [thousand PLN]	234,32	248,41	329,94	594,71
Poziom zużycia budynków i budowli [%] Level of depreciation of the buildings	42,7	47,3	40,0	37,8
Wartość maszyn i urządzeń [tys. zł] Value of machinery and equipment [thousand PLN]	123,42	84,49	203,56	1156,67
Poziom zużycia maszyn i urządzeń [%] Level of machinery depreciation	48,4	47,3	38,4	36,0
Struktura odpowiedzi na pytanie, czy posiadany park maszynowy jest wystarczający [%] Structure of replies to the question if the possessed machinery is adequate				
Tak – Yes	56,3	47,7	46,9	49,6
Nie – No	28,3	44,0	53,1	45,5
Brak odpowiedzi – No reply	15,4	8,3	0,0	4,9
Podział gospodarstw w zależności od kwalifikacji zawodowych rolników (podział próby wg kwartyli: dla $Q_1 = 1,75$ jedn. kw., $Q_2 = 2,08$ jedn. kw., $Q_3 = 2,10$ jedn. kw.) Division of farms according to professional qualifications of the farmers (division according to quartiles: $Q_1 = 1.75$ u.q., $Q_2 = 2.08$ u.q., $Q_3 = 2.10$ u.q.)				
Wyszczególnienie Specification	Kwalifika- cje niskie Low qualifica- tions	Kwalifikacje przeciętne Average qualifica- tions	Kwalifi- kacje ponad- przeciętne Over-average qualifications	Kwalifika- cje wysokie High quali- fications
Wartość budynków i budowli [tys. zł] Value of buildings [thousand PLN]	259,12	269,06	347,72	469,13
Poziom zużycia budynków i budowli [%] Level of depreciation of the buildings	41,6	41,6	45,9	41,3
Wartość maszyn i urządzeń [tys. zł] Value of machinery and equipment [thousand PLN]	178,44	169,84	468,95	481,02
Poziom zużycia maszyn i urządzeń [%] Level of machinery depreciation	38,7	42,8	46,0	42,4
Struktura odpowiedzi na pytanie, czy posiadany park maszynowy jest wystarczający [%] Structure of replies to the question if the possessed machinery is adequate				
Tak – Yes	46,0	42,0	54,0	52,0
Nie – No	44,0	54,0	40,0	48,0
Brak odpowiedzi – No reply	10,0	4,0	6,0	0,0

Źródło: badania własne
Source: own study

Tabela 29
Table 29

Kształtowanie się dochodu osobistego rolników i jego struktura [%]
Creation of private income of farmers and income structure

Wyszczególnienie Specification	Gospodarstwa ogółem Farms total						Gospodarstwa wg regionów funkcyjalnych obszarów wiejskich Dolnego Śląska Farms according to functional regions of rural areas in Lower Silesia				Gospodarstwa wg wieku rolników Farms according to farmers' age		Gospodarstwa wg grup obszarowych Farms according to size groups				Podział gospodarstw w zależności od kwalifikacji zawodowych rolników (podział próby wg kwartyli: dla $Q_1 = 1,75$ jedn. kw., $Q_2 = 2,08$ jedn. kw., $Q_3 = 2,10$ jedn. kw.) Division of farms according to professional qualifications of the farmers (division according to quartiles: $Q_1 = 1.75$ u.d., $Q_2 = 2.08$ u.d., $Q_3 = 2.10$ u.d.)			
	Region I	Region II	Region III	Region IV	Region V		Do 40 lat Up to 40	Powyżej 40 lat Over 40	Do 10 ha UR Up to 10 ha AL	10,01-20,00 ha UR/ 10,01-20,00 ha AL	20,01-50,00 ha UR/ 20,01-50,00 ha AL	Powyżej 50 ha UR Over 50 ha AL	Kwalifikacje niskie Low qualifications	Average qualifications	Kwalifikacje ponadprzeciętne Over-average qualifications	Kwalifikacje wysokie High qualifications				
Dochoły z produkcji rolniczej Income from agricultural production	57,3	61,6	59,8	75,8	72,7	64,3	56,8	67,2	44,4	55,0	68,5	84,5	61,2	63,3	70,1	64,5				
Dochoły ze źródeł pozarolniczych Income from non-agricultural sources	42,7	38,4	40,2	24,2	27,3	35,7	43,2	32,8	55,6	45,0	31,5	15,5	38,8	36,7	29,9	35,5				
Dochoły ogółem Total income	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0				
Struktura dochodu osobistego w badanych gospodarstwach Structure of personal income in the studied farms																				

Tabela 29 cd.
Table 29 cont.

Struktura odpowiedzi rolników na pytanie – o ile podniósł się dochód osobisty dzięki wsparciu finansowemu wynikającemu ze Wspólnej Polityki Rolnej UE?																
Structure of replies to the question „How much did your personal income increase as a result of financial support related to CAP?”																
< 10%	33,0	44,4	23,8	4,6	25,0	48,7	32,8	32,2	44,0	39,2	17,8	30,0	30,0	34,0	30,0	36,0
10–20%	35,0	37,1	47,6	59,1	55,0	17,1	27,8	37,7	35,9	31,4	44,1	28,2	32,0	44,0	40,0	26,0
20–50%	26,0	17,3	19,1	28,4	20,0	7,9	35,4	23,1	17,6	23,5	30,3	33,6	34,0	16,0	20,0	34,0
> 50%	6,0	1,2	9,5	7,9	0,0	26,3	4,0	7,0	2,5	5,9	7,8	8,2	4,0	6,0	10,0	4,0
Razem: – Total:	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Struktura odpowiedzi na pytanie – jaka jest wielkość dochodu osobistego w stosunku do przeciętnego wynagrodzenia w gospodarce narodowej? Structure of replies to the question „What is your personal income in relation to average in the national economy?”																
< 20%	32,0	36,2	23,7	14,8	25,0	43,4	23,4	35,6	38,5	35,1	29,0	25,1	24,0	42,0	36,0	28,0
< 20–50%	30,5	28,6	38,1	69,4	25,0	10,5	36,1	28,8	30,7	24,8	35,7	32,1	40,0	28,0	32,0	22,0
< 50%	16,0	17,3	23,8	6,8	15,0	6,6	18,5	14,6	20,4	28,5	12,9	6,4	20,0	12,0	16,0	16,0
Taka sama – The same	10,0	7,0	4,8	3,4	10,0	35,5	13,8	8,5	7,9	7,3	6,5	19,1	6,0	10,0	8,0	14,0
> 20%	3,5	3,0	4,8	1,1	15,0	0,0	5,1	2,7	0,0	1,5	4,8	6,4	2,0	4,0	2,0	6,0
> 20–50%	3,5	2,7	4,8	3,4	0,0	1,3	0,0	4,8	2,5	0,0	6,3	4,8	2,0	2,0	2,0	8,0
> 50%	4,5	5,2	0,0	1,1	10,0	2,7	3,1	5,0	0,0	2,8	4,8	6,1	6,0	2,0	4,0	6,0
Razem: – Total:	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Odsetek rolników uzyskujących dodatkowe dochody z pracy zarobkowej poza gospodarstwem [%] Percentage of farmers with extra income from work outside the farm	37,0	48,4	19,1	67,0	30,0	14,5	45,4	34,0	54,2	25,0	48,0	10,9	22,8	36,0	34,0	40,0

Źródło: badania własne
Source: own study

Tabela 29 prezentuje wypowiedzi rolników odnośnie ich sytuacji dochodowej i pracy poza gospodarstwem. Zawiera ona dane dotyczące struktury dochodów uzyskiwanych przez badanych rolników, poziomu wzrostu dochodów w następstwie wsparcia finansowego otrzymywanego w ramach Wspólnej Polityki Rolnej Unii Europejskiej, a także porównania dochodu osobistego ze średnim wynagrodzeniem w gospodarce narodowej w 2008 roku.

Większość (ponad 64%) dochodu osobistego uzyskiwanego przez badanych rolników pochodziła z działalności rolniczej. Źródła nierolnicze stanowiły nieco ponad 1/3 w strukturze dochodu osobistego, a w 37% przypadków gospodarstwa nie były jedynym miejscem pracy ich kierowników. Największy udział dochodów z rolnictwa wystąpił w gospodarstwach zlokalizowanych w regionach IV i V, w grupie rolników starszych. Zwiększał się on wraz ze wzrostem powierzchni gospodarstw i poziomem kwalifikacji zawodowych (wyjątkiem byli rolnicy o najwyższych kwalifikacjach).

Na pytanie, o ile powiększył się dochód osobisty w związku ze wsparciem otrzymywanym w ramach WPR, najwięcej rolników – 35% wskazało przedział wzrostu dochodu od 10 do 20%. Podobny odsetek – 1/3 badanych wymieniła wzrost mniejszy niż 10%, a nieco ponad 1/4 respondentów wskazała na wzrost od 20 do 50%. Niewiele – 6% rolników określiło większą skalę wzrostu dochodu, przekraczającą 50%. Biorąc pod uwagę różne kryteria podziału gospodarstw, odpowiedzi są zróżnicowane, ale większość dotyczy przedziału wzrostu dochodu do 20%. Wyjątkiem jest 26,3% rolników posiadających gospodarstwa w regionie V, największe obszarowo, którzy uzyskali ponad 50% wzrost dochodu. Ponadto, jak wynika z wypowiedzi rolników, wraz z powiększaniem się areалу UR nastąpiło wyraźne powiększenie się dochodu osobistego – o ponad 20%.

Znacząca większość badanych rolników (78,5%) uważała, że ich dochód osobisty kształtuje się poniżej średniej krajowej. 1/10 kierowników gospodarstw określiło poziom swojego dochodu osobistego jako równy przeciętnemu wynagrodzeniu w gospodarce narodowej Polski, a jedynie 11,5% rolników stwierdziło, że mają dochód wyższy od średniej w gospodarce narodowej.

Piśmiennictwo

Komunikat Prezesa ARiMR w sprawie średniej wielkości powierzchni gruntów rolnych w gospodarstwach rolnych w poszczególnych województwach oraz średnia wielkość powierzchni gruntów rolnych w gospodarstwie rolnym w kraju w 2008 roku, 2008. ARiMR. Informacje opublikowane w Dzienniku Urzędowym MRiRW z dnia 30.09.2008 r. oraz dostępne na stronie internetowej <http://www.arimr.gov.pl/dla-beneficjenta/srednia-powierzchnia-gospodarstwa.html>.

Auger P., 1964. *Techerche et chencheur scientifignes*. Paris.

Bazarnik J., Grabiński T., Kąciak E., Mynarski S., Sagan A., 1992. *Badania marketingowe. Metody i oprogramowanie komputerowe*. Wyd. Akademia Ekonomiczna, Kraków.

Dudek M., 2009. *Korzystanie z usług niematerialnego wspierania rolników po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej*. Zag. *Dor. Rol.* nr 4 (59), 118–128.

Fiszka informacyjna 07/01/04, 2001. *Rolnictwo. Polskie rolnictwo na tle rolnictwa Unii Europejskiej*. Centrum Informacji Europejskiej. Departamentu Informacji Europejskiej. Urząd Komitetu Integracji Europejskiej.

- Jerzak M., 1984. Jak mierzyć społeczny poziom kwalifikacji w rolnictwie. Służba Rolna, nr 10.
- Kopec B., 1969. *Ekonomika i organizacja gospodarstw rolniczych w zarysie*. PWRiL, Warszawa.
- Kopec B., 1983. *Metodyka badań ekonomicznych w gospodarstwach rolnych (wybrane zagadnienia)*. AR, Wrocław.
- Kędzior Z. (red.), 2005. *Badania rynku – metody, zastosowania*. Wyd. PWE, Warszawa, 78.
- Ostasiewicz S., Rusnak Z., Siedlecka U., 2006. *Statystyka – elementy teorii i zadania*. Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej im. Oskara Langego we Wrocławiu.
- Ryznar J., 1990. Ocena wykształcenia zawodowego rolników indywidualnych o zróżnicowanym stażu pracy. *Zeszyty Naukowe AR we Wrocławiu, Rolnictwo LII*, 195–202.
- Ryznar J., 1995. *Doradztwo rolnicze w zarysie*. Wyd. Akademii Rolniczej we Wrocławiu, Wrocław, 132–134.
- Ryznar J., 1999. *Metody stosowane w pracy badawczej z zakresu doradztwa rolniczego*. Wydawnictwo Akademii Rolniczej we Wrocławiu.
- SROWWD, 2001. *Strategia Rozwoju Obszarów Wiejskich Województwa Dolnośląskiego. Uchwała Nr XXXV/583/2001 Sejmiku Województwa Dolnośląskiego*. Wrocław.
- Stachak S., 1997. *Wstęp do metodologii nauk ekonomicznych*. Wyd. Książka i Wiedza, Warszawa, 157–166.
- Uchwała Nr XXXV/583/2001 Sejmiku Województwa Dolnośląskiego z dnia 25 maja 2001 roku w sprawie Strategii Rozwoju Obszarów Wiejskich Województwa Dolnośląskiego.
- Rocznik statystyczny województwa dolnośląskiego, 2009. Urząd Statystyczny we Wrocławiu, 290–302.

ROZDZIAŁ 3

WDRAŻANIE INSTRUMENTÓW WSPÓLNEJ POLITYKI ROLNEJ W GOSPODARSTWACH INDYWIDUALNYCH WOJEWÓDZTWA DOLNOŚLĄSKIEGO

Po roku 2004 rolnictwo i obszary wiejskie w Polsce objęte zostały regułami Wspólnej Polityki Rolnej. Przedsięwzięcia umożliwiające realizację celów tej polityki finansowane były do roku 2006 przez Europejski Fundusz Orientacji i Gwarancji Rolnej (EFOGR). Integracja rolnictwa i obszarów wiejskich ze strukturami Unii Europejskiej umożliwiła sięgnięcie po instrumenty finansowego wsparcia rolnictwa i obszarów wiejskich w ramach tego funduszu.

W Polsce w latach 2004–2006 wspieranie rolnictwa i terenów wiejskich odbywało się według Planu Rozwoju Obszarów Wiejskich (PROW), natomiast działania realizujące przemiany o charakterze strukturalnym wchodziły w skład Sektorowego Programu Operacyjnego (SPO) „Restrukturyzacja i modernizacja sektora rolno-żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich”. Oba programy finansowane były przez Europejski Fundusz Orientacji i Gwarancji Rolnej [Czykier-Wierzba 2006, Ustawa 2003]. Wsparcie rozwoju obszarów wiejskich od 2007 roku finansowane jest w ramach Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW).

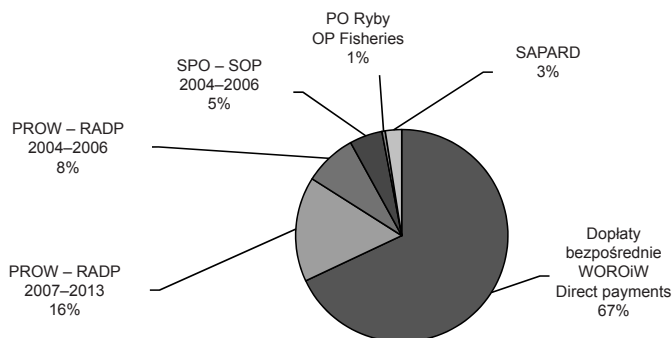
Zgodnie z Rozporządzeniem Rady (WE) 1698/2005³⁹ każdy kraj członkowski zobowiązany został do opracowania Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich (PROW 2007–2013), którego zadaniem było określenie zakresu i formy wsparcia rolnictwa i obszarów wiejskich.

Wprowadzanie instrumentów finansowanych z funduszy unijnych na obszary wiejskie województwa dolnośląskiego rozpoczęło się w roku 2004. Poprzedził je program SAPARD wdrażany już w okresie przedakcesyjnym. Po roku 2004 gospodarstwa rolnicze objęte zostały systemem dopłat bezpośrednich. Podstawową instytucją wdrażającą programy pomocy dla rolnictwa jest ARiMR z jej oddziałami terenowymi⁴⁰. Do końca września 2010 roku za pośrednictwem tej instytucji skierowano do sektora rolnego i na wieś dolnośląską prawie 5 mld złotych. Około 70% tej kwoty dotyczyło wsparcia poprzez system dopłat bezpośrednich do

³⁹ Dz.Urz. WE L 277, z 21.10.2005.

⁴⁰ Wszystkie działania PROW oraz większość działań SPO wdrażane były przez Agencję Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa i jej oddziały terenowe. Część działań SPO, takich jak scalenia gruntów rolnych, odnowa wsi oraz ochrona i zachowanie dziedzictwa kulturowego, także gospodarowanie rolniczymi zasobami wodnymi, prowadzona była przez Urzędy Marszałkowskie. Działanie związane ze szkoleniami, wsparciem doradztwa rolniczego oraz z programem Leader wdrożono za pośrednictwem FAPA.

gospodarstw, około 16% to działania PROW 2007–2013, 8% PROW 2004–2006 i inne formy wsparcia finansowego (rys. 17). Zatem, podstawowy strumień finansowania gospodarstw rolniczych odbywa się w formie wsparcia bezpośredniego i jest to stosunkowo łatwo dostępne dla rolników źródło pozyskiwania środków finansowych, niewymagającego wkładu własnego oraz zawiłych procedur. Przestrzeganie dobrych praktyk rolniczych oraz obowiązujących obecnie zasad cross-compliance to podstawowe wymogi tego systemu. Dofinansowanie rolnictwa dolnośląskiego to nieco ponad 5% wsparcia krajowego. Przeliczając tę pomoc na 1 hektar użytków rolnych, wynosi to 4867 złotych, czyli 85,6% w stosunku do średniej w kraju. Zdecydowanie lepiej kształtuje się ta relacja w przeliczeniu subsydiowania rolnictwa na 1 gospodarstwo o powierzchni powyżej 1 ha (127% średniej krajowej) [ARiMR OT we Wrocławiu].

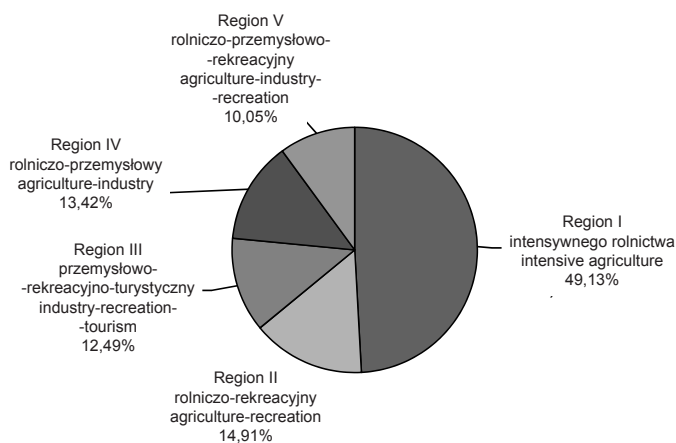

Źródło: Kutkowska B., Golinowska M., Berbeka T. 2010, za ARiMR OT we Wrocławiu⁴¹
 Source: Kutkowska B., Golinowska M., Berbeka T. 2010, based on data from ARMA in Wrocław

Rys. 17. Formy dofinansowywania rolnictwa dolnośląskiego w ramach WPR
 – zrealizowane płatności do 30.09.2010
 Fig. 17. Forms of subsidising Lower Silesian agriculture within CAP
 – payments made till 30.09.2010

Analizując rozkład środków wspierających rolnictwo w poszczególnych regionach funkcjonalnych zauważa się dominację regionu I – intensywnego rolnictwa, na terenie którego wykorzystano połowę kwoty dofinansowania (rys. 18). Jest to region obszarowo największy o największej liczbie gospodarstw rolnych i powierzchni gruntów rolnych w województwie. Prawie 15% dofinansowania skierowano do regionu II – rolniczo-rekreacyjnego. Najmniejszy udział w wykorzystaniu środków WPR ma region V obejmujący powiaty zachodniej części województwa. Największy strumień wsparcia finansowego dotyczył dopłat bezpośrednich, zatem alokacja przestrzenna finansowania rolnictwa z funduszy unijnych wynika z rozmieszczenia użytków rolnych w poszczególnych subregionach regionu dolnośląskiego.

⁴¹ Wykorzystano eksperckie opracowanie wykonane dla UM we Wrocławiu: Kutkowska B., Golinowska M.M., Berbeka T., 2010. „Ocena efektów wsparcia finansowego obszarów wiejskich województwa dolnośląskiego” Wrocław.

Źródło: [Kutkowska B. 2010, Kutkowska B., Golinowska M., Berbeka T. 2010]
Source

Rys. 18. Dofinansowywanie rolnictwa dolnośląskiego w ramach WPR wg regionów funkcjonalnych obszarów wiejskich

Fig. 18. Financial aid for agriculture in Lower Silesian within CAP according to functional regions of rural areas

Wsparcie finansowe, jakie otrzymali rolnicy w przeliczeniu na jeden hektar użytków rolnych, rozłożyło się bardzo nierównomiernie w skali województwa⁴². Wynosiło ono w zależności od powiatu – od 2511 do 5650 zł. Najwyższe kwoty otrzymali rolnicy dwóch powiatów: wrocławskiego i oławskiego, nieco niższe w granicach od 4075 do 4629 zł wypłacono rolnikom z powiatów: milickiego, świdnickiego, strzelińskiego, jaworskiego i kamiennogórskiego. Najniższe dofinansowanie do jednego hektara w skali województwa dolnośląskiego w granicach od 2,5 do 3,5 tys. zł skierowano aż do 11, czyli 70% ogółu powiatów. Wsparcie finansowe w przeliczeniu na jedno gospodarstwo o powierzchni ponad 1 ha UR w wysokości 94 i 69,9 tys. zł otrzymali rolnicy dwóch powiatów: głogowskiego i wrocławskiego, co wynika z otrzymanej sumy wsparcia (powiat wrocławski) i niewielkiej liczby gospodarstw o większych obszarach (powiat głogowski). Przeciętne dofinansowanie w największej liczbie powiatów dolnośląskich wynosiło od 38 do 46 tys. zł na gospodarstwo⁴³.

Jednym z podstawowych instrumentów wsparcia rolnictwa w ramach WPR są dopłaty bezpośrednie. Instrument ten został wprowadzony w UE w wyniku reformy Mc'Sharrego w roku 1992⁴⁴. Zadaniem dopłat bezpośrednich było podtrzymywanie dochodów rolników w sytuacji stopniowej obniżki cen podstawowych produktów rolniczych, jaka zapoczątkowana została właśnie w tym czasie. W Polsce wynegocjowany został uproszczony system dopłat bezpośrednich. W 2004 roku wprowadzono w kraju system jednolitej płatności obszarowej SAPS. W odróżnieniu od państw „starej piątnastki” gdzie do 2006 roku obowiązywał system

⁴² Na podstawie badań prowadzonych w ramach projektu badawczego MNiSW nr NN114 207834 „Ocena realizacji celu produkcyjno-ekonomicznego rolnictwa dolnośląskiego w warunkach zrównoważonego rozwoju” prowadzonego przez IRWiR PAN w Warszawie. Kierownik projektu: Kutkowska B.

⁴³ Op. cit.

⁴⁴ Więcej [Kutkowska B. 2009c].

dopłat do produkcji, system uproszczony ma charakter dopłat powierzchniowych (do hektara). Stawka dopłat składa się z jednolitej płatności obszarowej do hektara UR⁴⁵ finansowanej w całości z budżetu UE oraz z uzupełniającej płatności obszarowej do powierzchni upraw uprawionych⁴⁶ pochodzącej z budżetu krajowego. Zatem w Polsce w latach 2004–2006 dopłaty finansowano z dwóch źródeł, a mianowicie z I filaru i II filaru Sekcji Gwarancji EFOGR oraz z budżetu krajowego. Wynegocjowany poziom dopłat bezpośrednich stanowił w 2004 roku 55% poziomu dopłat starych państw członkowskich UE, w 2005 roku 60%, a w 2006 roku 65% tych dopłat z pięcioprocentowym wzrostem w latach kolejnych⁴⁷. W nowym okresie programowania 2007–2013 dopłaty bezpośrednie finansowane są z Europejskiego Funduszu Rolniczego Gwarancji (EFRG)⁴⁸ uzupełnione o kwoty z budżetu krajowego. Obok jednolitej płatności obszarowej, uzupełniającej płatności obszarowej do grupy upraw uprawionych i płatności do uprawy chmielu, pojawiły się uzupełniające płatności obszarowe do upraw przeznaczonych na paszę na trwałych użytkach zielonych (płatność zwierzęca), płatność cukrowa, płatność do upraw rzepaku i roślin energetycznych.

W latach 2004–2006 do gospodarstw rolnych w Polsce napłynęło około 21,4 mld złotych z tytułu dopłat bezpośrednich [Poczta 2008], z czego 9,95 mld zł (46%) stanowiła jednolita płatność obszarowa, a 11,45 mld zł (54%) uzupełniająca płatność obszarowa. W roku 2007 do gospodarstw skierowano 4,24 mld zł z tytułu jednolitej płatności obszarowej, 1,27 mld zł w ramach uzupełniających płatności obszarowych oraz 2,13 mld zł płatności do uprawy chmielu, 796 mln płatności zwierzęcej, 462 mln zł płatności cukrowej i 1,69 mln zł dopłat do roślin energetycznych⁴⁹. Łączne wsparcie wynosiło 6,8 mld zł, z czego 62% stanowiły jednolite płatności obszarowe finansowane z budżetu UE, a 38% pozostałe płatności otrzymane z tytułu płatności bezpośrednich [Kutkowska 2009c]. W roku 2008 kwota płatności ogółem wynosiła 8,6 mld zł, w tym 56% stanowiły jednolite płatności obszarowe. W roku 2009 wypłacono rolnikom 11,6 mld zł, w tym 59% jednolitych płatności obszarowych.

W analizowanym okresie w regionie dolnośląskim dopłaty bezpośrednie otrzymało ponad 60 tys., czyli 80% ogółu gospodarstw w województwie o powierzchni ponad 1 ha⁵⁰. Stanowiło to nieco ponad 4% ogółu gospodarstw otrzymujących dopłaty bezpośrednie w Polsce. Z tego tytułu rolnicy dolnośląscy otrzymali w ciągu trzech pierwszych lat członkostwa w UE 1,3 mld zł. Kwota zrealizowanych płatności na Dolnym Śląsku stanowiła około 6% kwoty krajowej, co odpowiada procentowemu udziałowi gruntów rolnych województwa w zasobie krajowym. Ponieważ dopłaty bezpośrednie mają charakter powierzchniowy, najwięcej środków finansowych skierowano do gospodarstw położonych na terenie regionu I – intensywnego rolnictwa. Najmniejsze kwoty dopłat skierowane zostały do gospodarstw z regionu III. Gospodarstwa rolnicze regionu V uzyskały dopłaty stanowiące około 2–3% kwoty dopłat zrealizowanych na terenie woj. dolnośląskiego w latach 2004–2006 [Kutkowska 2009a, b, c].

⁴⁵ Według EUROSTAT-u do użytków rolnych zaliczono: grunty orne, trwałe użytki zielone, plantacje wieloletnie oraz ogrody przydomowe.

⁴⁶ Wykaz roślin uprawionych corocznie określa Rada Ministrów.

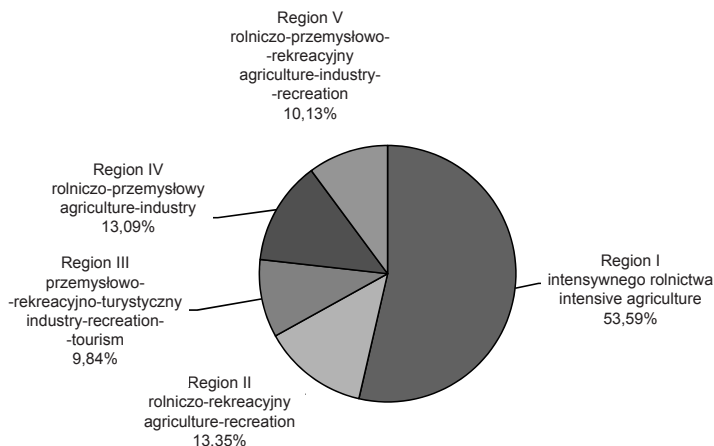
⁴⁷ W roku 2006 zgodnie z rozporządzeniem Rady Ministrów (Dz.U. nr 186. z roku 2006) stawka jednolitej płatności obszarowej wynosiła 276,28 zł/ha i uzupełniającej płatności obszarowej 313,45 zł/ha (do uprawy chmielu 962,75 zł/ha).

⁴⁸ Rozporządzenie Rady 1290/2005 z dnia 21 czerwca 2005 r.

⁴⁹ System informacji Zarządczej ARiMR sporządzono w dn. 16.01.2009 w Departamencie Analiz i Sprawozdawczości ARiMR.

⁵⁰ Powierzchnia gospodarstwa ponad 1 ha jest jednym z warunków otrzymania dopłat.

W latach 2007–2009 producenci rolni w województwie dolnośląskim otrzymali kwotę równą prawie 1,89 mld złotych. Podobnie jak w okresie poprzednim 54% tej kwoty przypadło gospodarstwom zlokalizowanym w regionie I – intensywnego rolnictwa (rys. 19). Mniejsze wsparcie dochodów z tytułu dopłat otrzymali rolnicy gospodarujący na terenach sudeckich (region III – 9,2%) oraz w zachodniej części woj. dolnośląskiego (region V – 9,8%).

Źródło: [Kutkowska B. 2010; Kutkowska B., Golinowska M., Berbeka T. 2010]
Source

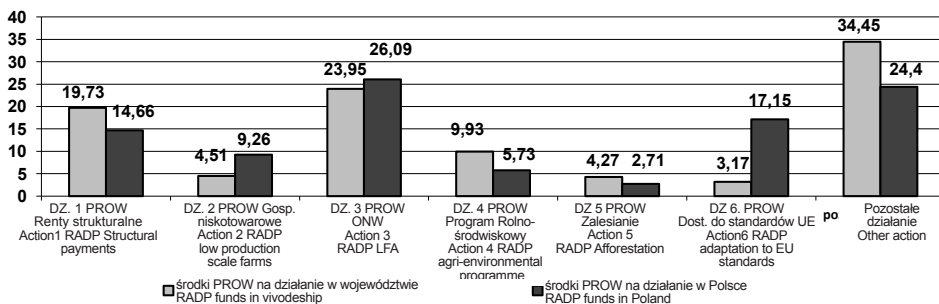
Rys. 19. Dopłaty bezpośrednie w latach 2004–2009 w regionach funkcjonalnych obszarów wiejskich [%]
Fig. 19. Direct payments in the years 2004–2009 in functional regions of rural areas

Po akcesji, w latach 2004–2006, do rolnictwa dolnośląskiego skierowano kwotę 563 mln złotych na wdrażanie działania Planu Rozwoju Obszarów Wiejskich (PROW). Kwota ta stanowiła 4% wsparcia krajowego. Województwo dolnośląskie otrzymało najmniejszą w skali kraju kwotę wsparcia w stosunku do udziału w zasobach krajowych gruntów rolnych (6,2%) [Wstępna analiza... 2009].

Porównując strukturę nakładów PROW według działań w województwie dolnośląskim na tle struktury krajowej, zauważa się różnice (rys. 20). W regionie tym większy niż przeciętny w Polsce mają udział programy rolnośrodowiskowe (o 5%), ważne z punktu widzenia ekorozwoju obszarów wiejskich oraz renty strukturalne (o 5%) [Wstępna analiza ... 2009]. Relatywnie mniejszy udział, w porównaniu ze średnią krajową i innych regionów, miało przede wszystkim wsparcie dostosowań gospodarstw rolniczych do standardów UE i gospodarstw niskotowarowych. Z pewnością zadecydowało to o relatywnie niższym wykorzystaniu kwot PROW w woj. dolnośląskim w latach 2004–2006 w porównaniu z innymi województwami. Najwięcej środków finansowych (24%) PROW z sumy przeznaczonych dla województwa dolnośląskiego skierowano na wspieranie rolnictwa obszarów o niekorzystnych warunkach gospodarowania (ONW). Kwota ta jest adekwatna do udziału tych terenów w zasobach gruntów rolnych województwa oraz w drugiej kolejności – na program rent strukturalnych (19,7%) [Kutkowska 2006, Wijatyk 2006].

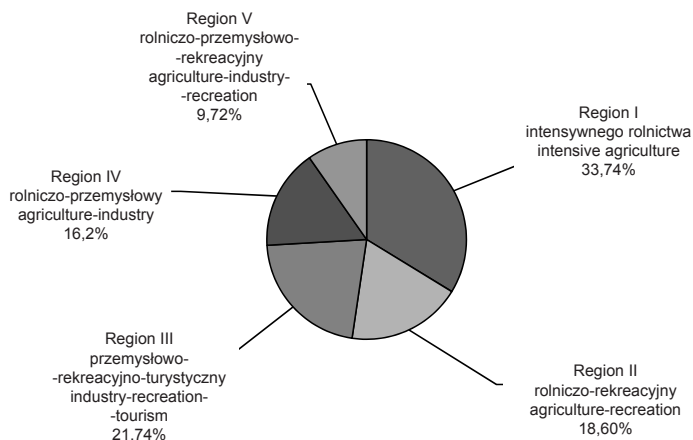
Analizując dofinansowanie gospodarstw i wsi dolnośląskich w ramach PROW w ujęciu wewnątrzregionalnym, dostrzega się duże różnice pomiędzy terenami wiejskimi zlokalizowanymi w poszczególnych regionach funkcjonalnych [Kutkowska, Łabędzki 2008, Kutkowska 2009a,b, 2010].

W regionie I – intensywnego rolnictwa wykorzystano 34% ogólnej kwoty PROW, w tym 50% wojewódzkiego programu rent strukturalnych i 45% wsparcia gospodarstw niskotowarowych (rys. 21).

Rys. 20. Struktura nakładów PROW 2004–2006 według działań w województwie dolnośląskim, na tle struktury krajowej [%]

Fig. 20. Structure of spendings within the Programme for the Development of Rural Areas (PDRA) in 2004–2006 according to activities in Lower Silesian in comparison to the structure in Poland

Źródło: [Kutkowska B. 2009, 2010]

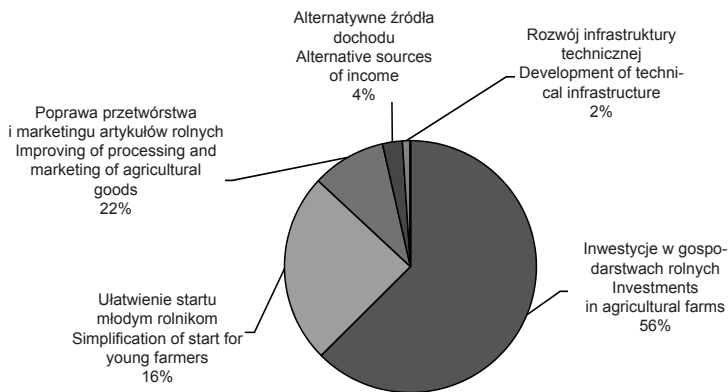
Source

Rys. 21. Rozdysponowanie działań PROW 2004–2006 w regionach funkcjonalnych obszarów wiejskich
Fig. 21. Distribution of PDRA 2004–2006 activities in functional regions of rural areas

W regionie II – rolniczo-rekreacyjnym, w którym wykorzystano 19% wsparcia PROW, największe znaczenie miało wsparcie terenów ONW. W regionie III – (22% dofinansowania) dominowały programy rolnośrodowiskowe i wsparcie do obszarów ONW. W regionie IV – (16% dofinansowania) największe znaczenie miał program zalesień. Region V – rolniczo-przemysłowo-rekreacyjny wykorzystał najmniej, bo 10% ogólnej kwoty wsparcia, głównie na wspieranie gospodarstw położonych na obszarach ONW. Rozdysponowanie kwot poszczególnych działań PROW odzwierciedla zróżnicowanie warunków przyrodniczych i ekonomicznych obszarów wiejskich województwa dolnośląskiego.

Realizując program SPO „Restrukturyzacja i modernizacja sektora rolno-żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich”, w latach 2004–2006 na obszary wiejskie woj. dolnośląskiego skierowano prawie 193 mln złotych (około 3% budżetu działań SPO w Polsce). Prawie 60% budżetu SPO obejmującego dofinansowanie działań realizowanych przez ARiMR wykorzystali rolnicy na inwestycje w swoich gospodarstwach. Na to działanie również w innych regionach kraju przeznaczano kwoty największe [Piechowicz 2006]. Pomoc w wysokości ponad 105 mln złotych dotyczyła 756 złożonych wniosków. Większość (95%) umożliwiła zakup wyposażenia i sprzętu ruchomego na kwotę przy dofinansowaniu UE w wysokości 99,9 mln złotych. Pozostałe wnioski związane były z modernizacją budynków oraz zakładaniem plantacji wieloletnich.

W regionie dolnośląskim 16% środków SPO wykorzystane zostało na wspieranie młodych rolników, a 22% wojewódzkiego dofinansowania na poprawę przetwórstwa i marketingu artykułów rolnych, 4% na pozyskiwanie alternatywnych źródeł zarobkowania mieszkańców wsi i zaledwie 2% na wspieranie rozwoju infrastruktury technicznej (rys. 22).

Źródło: [Kutkowska B., Łabędzki H. 2008, Kutkowska B. 2010]
Source

Rys. 22. Struktura zrealizowanych działań wg wypłaconych kwot w województwie dolnośląskim w ramach SPO „Restrukturyzacja i modernizacja sektora rolno-żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich”

Fig. 22. The structure of realised activities according to amounts paid in Lower Silesia within the programme „Restructuring and modernization of the agri-food sector and development of rural areas”

W związku z działaniem „Poprawa przetwórstwa i marketingu produktów rolnych” dofinansowano przedsięwzięcia w kwocie 48,7 mln złotych i w 66% dotyczyło to poprawy oraz kontroli warunków zdrowotnych, czyli dobrostanu zwierząt i lepszych warunków sanitarno-epidemiologicznych, 16% wsparcia umożliwiło poprawę i kontrolę jakości.

Działanie „Różnicowanie działalności rolniczej i zbliżonej do rolniczej w celu zapewnienia różnorodności działań lub alternatywnych źródeł dochodów” wsparte zostało kwotą pomocy 7,3 mln zł, przede wszystkim na usługi na rzecz rolnictwa i gospodarki leśnej (41%), agroturystykę (20%) oraz drobne usługi na rzecz mieszkańców obszarów wiejskich (27%) [Kutkowska, Łabędzki 2008, Kutkowska 2010].

Największymi beneficjentami rolniczego SPO w województwie byli, podobnie jak w PROW, mieszkańcy regionu I. Do regionu tego trafiło ponad 45% ogółu dofinansowania, co wynika ze skali i znaczenia rolnictwa w tej części woj. dolnośląskiego (tab. 30). W programie tym w najmniejszym stopniu partycypowali rolnicy terenów sudeckich regionu III i przygranicznego regionu V.

Poprzez ARiMR we Wrocławiu w latach 2007–2009 do gospodarstw i wsi dolnośląskich skierowano wsparcie finansowe związane z realizacją działań PROW w kwocie wynoszącej ponad 528 mln zł. Środki te finansowały dziesięć działań skupionych wokół trzech osi priorytetowych. Konstrukcja alokacji środków według osi odzwierciedla ideę zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich. Ponad połowa wsparcia finansowego kierowanego do rolnictwa dolnośląskiego za pośrednictwem ARiMR dotyczyła priorytetu „Poprawa konkurencyjności sektora rolnego i leśnego” (oś gospodarcza), 45% kwoty finansowało priorytet „Poprawa środowiska naturalnego i obszarów wiejskich” (oś środowiskowa), a tylko 1,8% „Jakość życia na obszarach wiejskich i różnicowanie gospodarki wiejskiej” (oś społeczna). Dwa największe strumienie płatności dotyczyły instrumentów: „Modernizacja gospodarstw rolnych” oraz „Wspieranie gospodarowania na terenach ONW”. Były to działania absorbujące 68% zrealizowanych płatności PROW w latach 2007–2009 (tab. 31).

Wykorzystanie środków finansowych działań PROW 2007–2013 w poszczególnych regionach funkcjonalnych obszarów wiejskich województwa dolnośląskiego, podobnie jak w latach 2004–2006, jest nierównomierne. Dominuje nadal region I – intensywnego rolnictwa (34%) i region III – rekreacyjno-turystyczny (24%) (rys. 23). Dominacja tych regionów wynika ze skali rolnictwa (region I) i zasięgu terenów ONW (region III).

W regionie I szczególnie znaczenie miały takie instrumenty jak: „Zwiększanie wartości dodanej podstawowej produkcji rolnej i leśnej” (66% kwoty województwa), „Modernizacja gospodarstw rolnych” (54% tej kwoty), „Renty strukturalne” (50%) oraz „Różnicowanie w kierunku działalności nierolniczej” (33%). Gospodarstwa regionów II i III wykorzystały natomiast ponad 60% ogółu wsparcia z tytułu użytkowania na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania (ONW) oraz 30% dofinansowania pakietów rolnośrodowiskowych, co jest korzystne ze względu na wysokie walory środowiska naturalnego na tych terenach⁵¹.

⁵¹ Na podstawie [Wijatyk B. 2006, Kutkowska B. 2006, Kutkowska B. 2010].

Wykorzystanie wsparcia finansowego z programu SPO „Restrukturyzacja i modernizacja sektora rolno-żywnościowego i rozwój obszarów wiejskich” w regionach funkcjonalnych obszarów wiejskich woj. dolnośląskiego [województwo = 100%]

The use of financial support within the programme „Restructuring and modernization of the agri-food sector and development of rural areas” in functional regions of rural areas in Lower Silesia [voivodship = 100%]

Lp. No.	Wyszczególnienie Specification	I – intensywne rolnictwo I – intensive agriculture	II – rolniczo-rekreacyjny II – agriculture and recreation	III – rekreacyjno-turystyczny III – recreation and tourism	IV – rolniczo-przemysłowy IV – agriculture and industry	V – rolniczo-przemysłowo-rekreacyjny V – agriculture, industry and recreation
1.	Inwestycje w gospodarstwach rolnych Investments in farms	51,69	18,78	8,72	13,71	7,10
2.	Ułatwianie startu młodym rolnikom Aid for young farmers	52,08	17,86	8,49	14,27	7,3
3.	Poprawa przetwórstwa i marketingu artykułów rolnych Improvement of processing and marketing of agricultural products	79,60	0,00	6,94	0,00	13,46
4.	Alternatywne źródła dochodów Alternative sources of income	42,85	9,95	27,15	10,73	9,32
5.	Rozwój infrastruktury technicznej Development of technical infrastructure	27,65	37,23	11,49	23,63	1,12
6.	Razem SPO Programme total	45,43	24,55	7,77	11,77	10,49

Źródło: [Kutkowska B., Łabędzki H. 2008]

Source

Tabela 31

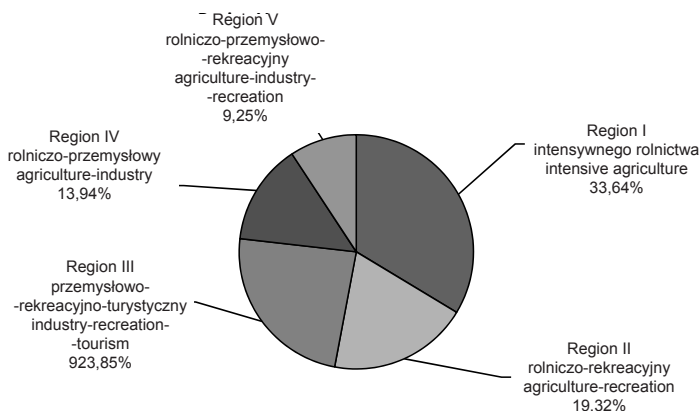
Table 31

Wykorzystanie środków finansowych PROW 2007–2013 wdrażanych przez ARiMR OT we Wrocławiu
The use of financial support of PDRA 2007–2013 implemented by ARMR in Wrocław

Lp. No.	Osie i działania Axes and activities	Kwota płatności Amount	
		[zł]	[%]
1.	Grupy producenckie Producer groups	11 437 399	2,7
2.	Renty strukturalne Structural pensions	27 343 077	6,5
3.	Ułatwienie startu młodym rolnikom Aid for young farmers	7900	0,2
4.	Modernizacja gospodarstw rolnych Modernisation of farms	132 758 835	31,4
5.	Zwiększenie wartości dodanej podstawowej produkcji rolnej i leśnej Increasing the added value of basic agricultural and forest production	11 965 692	2,8
6.	Poprawa przetwórstwa i marketingu produktów rolnych Improvement of processing and marketing of agricultural products	21 735 370	5,1
7.	Zobowiązania z okresu 2004–2006 dla działania „Wspieranie gospodarstw niskotowarowych” Obligations from the period 2004–2006 for the activity „Support for semi-subsistence farms”	19 672 951	4,7
8.	Razem oś 1. „Poprawa konkurencyjności sektora rolnego i leśnego” Total axis 1. „Improvement of the competitiveness of agri-forest sector”	224 921 224	53,2
9.	Program rolno-środowiskowy Agri-environmental programme	32 512 599	7,7
10.	Wspieranie gospodarowania na obszarach górskich i innych obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania (ONW) Support for farming in mountain areas and other less favoured areas (LFAs)	149 364 387	35,3
11.	Zalesianie gruntów rolnych oraz zalesianie gruntów innych niż rolne Afforestation of agricultural and non-agricultural land	8 436 410	2,0
12.	Razem oś 2. „Poprawa środowiska naturalnego i obszarów wiejskich” Total axis 2. „Improvement of natural environment and rural areas”	190 313 396	45,0
13.	Różnicowanie w kierunku działalności nierolniczej Differentiation towards non-agricultural activity	6 245 315	1,5
14.	Tworzenie i rozwój mikroprzedsiębiorstw Creation and development of micro-firms	1 417 748	0,3
15.	Razem oś 3. „Jakość życia na obszarach wiejskich i różnicowanie gospodarki wiejskiej” Total axis 3. „Quality of life in rural areas and differentiation of rural economy”	7 663 063	1,8
	Razem Total	42 2897 683	100,00

Źródło: na podstawie informacji ARiMR OT we Wrocławiu (stan na 12.02.2010) [Kutkowska B. 2010]

Source: based on data from ARMA in Wrocław (as of 12.02.2010) [Kutkowska B. 2010]

Źródło: [Kutkowska B. 2010, Kutkowska B., Golinowska M., Berbeka T. 2010]
Source

Rys. 23. Wykorzystanie środków finansowych PROW 2007–2013 wdrażanych przez ARiMR OT we Wrocławiu w regionach funkcjonalnych obszarów wiejskich Dolnego Śląska
Fig. 23. The use of financial support of PDRA 2007–2013 implemented by ARMR in Wrocław in the functional regions of rural areas in Lower Silesia

Wyniki badań

W roku 2009 przeprowadzono badania ankietowe w 200 gospodarstwach indywidualnych⁵² położonych na terenie województwa dolnośląskiego. Sto gospodarstw były to obiekty, w których wdrażane są programy rolnośrodowiskowe, a kolejne 100 to gospodarstwa typowo rolnicze na potrzeby tego opracowania nazwane gospodarstwami konwencjonalnymi. Celem badań była ocena wykorzystania instrumentów WPR w gospodarstwach dolnośląskich w latach 2008–2009.

Podobnie jak w kraju i na terenie województwa dolnośląskiego podstawowym instrumentem oddziaływania na ankietowane gospodarstwa obu grup badawczych były dopłaty bezpośrednie. W analizowanym okresie skorzystali z nich niemal wszyscy rolnicy. Tylko pojedyncze gospodarstwa nie otrzymały dopłat, a wynikało to głównie z przyczyn formalnych. Gospodarstwa zlokalizowane na obszarach o niekorzystnych warunkach produkcji rolniczej (ONW) otrzymały dodatkowe subwencje.

Do terenów ONW w Polsce zaliczają się obszary górskie, obszary nizinne I i obszary nizinne II oraz obszary ze specyficznymi utrudnieniami, które obejmują gminy i obręby geodezyjne rejonów podgórskich⁵³. Wspieranie tych terenów było częścią całościowego Planu

⁵² Ich charakterystykę oraz rozkład w grupach badawczych przedstawiono w rozdziale 2 monografii.

⁵³ Rozporządzenie Rady Ministrów z 14 kwietnia 2004 r. w sprawie szczególnych warunków i trybu udzielania pomocy finansowej na wspieranie działalności rolniczej na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania objęte planem rozwoju obszarów wiejskich (Dz.U. z 2004, nr 73, poz. 657).

Rozwoju Obszarów Wiejskich 2004–2006⁵⁴ i w obecnym okresie Program Rozwoju Obszarów Wiejskich 2007–2013⁵⁵ jako działanie: „Wspieranie gospodarowania na obszarach górskich i innych obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania (ONW)”.

Na terenie województwa dolnośląskiego powierzchnia terenów zakwalifikowanych do wszystkich czterech stref stanowi około 24% ogółu użytków rolnych i 24% gospodarstw Dolnego Śląska [Kutkowska 2006, Wijatyk 2006]. Wśród obszarów ONW w województwie dominuje typ ONW nizinne I (50% gruntów ONW). Tereny te zlokalizowane są przede wszystkim w II regionie funkcjonalnym obszarów wiejskich obejmującym powiaty: trzebnicki, twardogórski, milicki, górowski, a także w regionie IV (powiaty: głogowski, legnicki, lubiński). Strefy ze specyficznymi utrudnieniami stanowią 42% obszarów ONW i występują na Podsudociu, w regionie funkcjonalnym III ONW górskie stanowią 6% gruntów rolnych i występują w Sudetach (region III – powiaty: kłodzki, wałbrzyski, jeleniogórski i kamiennogórski). Tereny nizinne ONW II stanowią zaledwie 1% tych terenów, mają więc śladowe znaczenie i są rozproszone na terytorium Dolnego Śląska [Kutkowska 2006].

Subwencje dla gospodarstw położonych na terenach zakwalifikowanych do ONW naliczane są na podstawie wielkości stawek dopłat do 1 ha UR. Stawki dopłat wynoszą dla ONW nizinne I – 179 zł/ha, ONW nizinne II – 264 zł/ha, ONW ze specyficznymi utrudnieniami – 264 zł/ha oraz dla ONW górskie – 320 zł/ha. Płatności te podlegają degresywności w miarę powiększania się areалу gospodarstwa. System płatności do ONW został powiązany organizacyjnie z systemem dopłat obszarowych.

Spośród ankietowanych gospodarstw na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania ONW położonych jest 56% gospodarstw rolnośrodowiskowych i 13% gospodarstw konwencjonalnych. W grupie gospodarstw rolnośrodowiskowych ponad połowa rolników, oprócz kwot dopłat bezpośrednich, otrzymuje wsparcie z tytułu niekorzystnego usytuowania ich gospodarstw w terenie. Szczególnie dotyczy to gospodarstw regionów: III i II, gdzie około 80% gospodarstw otrzymuje dodatkowe płatności z tytułu ONW. Dominują wśród nich użytkownicy gospodarstw dużych, o arealach powyżej 50 ha UR (tab. 32).

Łączne kwoty dopłat bezpośrednich i subwencji ONW w skali roku stanowią znaczące wsparcie finansowe, szczególnie w gospodarstwach większych, gdyż płatności te mają charakter obszarowy.

W gospodarstwach rolnośrodowiskowych większość ankietowanych (około 70%) przeznaczało uzyskane tą drogą pieniądze na zakup środków do produkcji. Dotyczyło to zwłaszcza gospodarstw zlokalizowanych na terenach intensywnego rolnictwa (region I) i w regionie II – rolniczo-rekreacyjnym. Duży udział w przeznaczaniu subwencji unijnych na zakup środków do produkcji miały w 2008 roku gospodarstwa prowadzone przez rolników młodszych (72%), a w roku 2009 starszych (72%) i posiadającymi gospodarstwa o arealach 10–20 ha oraz powyżej 50 ha (tab. 33). Zakup środków do produkcji był głównym celem przeznaczenia otrzymanych dopłat niezależnie od poziomu wiedzy i kwalifikacji zawodowych ankietowanych rolników.

⁵⁴ Obwieszczenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z 15 listopada 2004 r. (MP, nr 56, poz. 938).

⁵⁵ Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z 11 marca 2010 r. (Dz.U., 39, poz. 219).

Tabela 32
Table 32

Dopłaty bezpośrednie i wsparcie z tytułu ONW w badanych grupach gospodarstw
Direct payments and support for LFAs in groups of farms

Gospodarstwa wg regionów funkcjonalnych obszarów wiejskich Dolnego Śląska [%] Farms according to the functional regions of rural areas in Lower Silesia												
Wyszczególnienie Specification	Region I		Region II		Region III		Region IV		Region V			
	2008	2009	2008	2009	2008	2009	2008	2009	2008	2009		
Gospodarstwa rolnośrodowiskowe Agri-environmental farms	100	93	100	100	98	98	-	-	100	100		
Gospodarstwa konwencjonalne Conventional farms	100	100	-	-	-	-	100	100	97	97		
w tym: dopłaty ONW including LFA subsidies												
Gospodarstwa rolnośrodowiskowe Agri-environmental farms	10	10	76	76	85	85	-	-	-	-		
Gospodarstwa konwencjonalne Conventional farms	14	14	-	-	-	-	-	5	27	16		
Gospodarstwa wg wieku rolników [%] Farms according to farmers' age												
Wyszczególnienie Specification	Wiek do 40 lat Up to 40				Wiek powyżej 40 lat Over 40							
	2008		2009		2008		2009		2008		2009	
Gospodarstwa rolnośrodowiskowe Agri-environmental farms	96		100		100		97					
Gospodarstwa konwencjonalne Conventional farms	100		100		100		97					
w tym: dopłaty ONW including LFA subsidies												
Gospodarstwa rolnośrodowiskowe Agri-environmental farms	48		52		58		57					
Gospodarstwa konwencjonalne Conventional farms	10		10		22		20					

Tabela 32 cd.
Table 32 cont.

Gospodarstwa wg grup obszarowych [%] Farms according to size groups								
Wyszczególnienie Specification	Do 10 ha UR Up to 10 ha AL		10,01–20,00 ha UR 10.01–20.00 ha AL		20,01–50,00 ha UR 20.01–50.00 ha AL		Powyżej 50 ha UR Over 50 ha AL	
	2008	2009	2008	2009	2008	2009	2008	2009
Gospodarstwa rolnośrodowiskowe Agri-environmental farms	100	96	96	96	100	100	100	100
Gospodarstwa konwencjonalne Conventional farms	100	100	100	95	100	100	100	100
w tym: dopłaty ONW including LFA subsidies								
Gospodarstwa rolnośrodowiskowe Agri-environmental farms	65	65	46	46	51	51	73	73
Gospodarstwa konwencjonalne Conventional farms	21	21	33	16	6	10	18	18
Podział gospodarstw w zależności od kwalifikacji zawodowych rolników (podział próby wg kwartyli: dla $Q_1 = 1,75$ jedn. kw., $Q_2 = 2,08$ jedn. kw., $Q_3 = 2,10$ jedn. kw.) Division of farms according to professional qualifications of the farmers (division according to quartiles: $Q_1 = 1.75$ u.q., $Q_2 = 2.08$ u.q., $Q_3 = 2.10$ u.q.)								
Wyszczególnienie Specification	Kwalifikacje niskie Low qualifica- tions		Kwalifikacje przeciętne Average qualifica- tions		Kwalifikacje ponadprzeciętne Over average qualifications		Kwalifikacje wysokie High qualifications	
	2008	2009	2008	2009	2008	2009	2008	2009
Gospodarstwa rolnośrodowiskowe Agri-environmental farms	96	96	100	96	100	100	100	100
Gospodarstwa konwencjonalne Conventional farms	100	100	100	96	100	100	100	100
w tym: dopłaty ONW including LFA subsidies								
Gospodarstwa rolnośrodowiskowe Agri-environmental farms	56	56	48	48	60	56	60	64
Gospodarstwa konwencjonalne Conventional farms	12	13	12	12	20	20	24	16

Źródło: badania własne
Source: own study

Tabela 33

Table 33

Przeznaczenie dopłat bezpośrednich i dopłat ONW w gospodarstwach rolnośrodowiskowych
[% gospodarstw]

Allocation of direct payments and LFA subsidies in agri-environmental farms [% farms]

Wyszczególnienie Specification	Gospodarstwa ogółem – Farms total							
	2008	2009						
Remont domu – Renovation of the house	21	17						
Zakup sprzętu RTV i AGD Purchase of electronic equipment and household appliances	12	–						
Modernizacja parku maszynowego Modernisation of machinery	33	41						
Zakup środków produkcji Purchase of means of production	67	69						
Zakup ziemi – Purchase of land	6	5						
Splata kredytu, pożyczki Paying back a loan	1	19						
Gospodarstwa wg regionów funkcjonalnych obszarów wiejskich Dolnego Śląska [%] Farms according to functional regions of rural areas in Lower Silesia								
Wyszczególnienie Specification	Region I		Region II		Region III		Region V	
	2008	2009	2008	2009	2008	2009	2008	2009
Remont domu – Renovation of the house	15	15	4	4	31	25	50	50
Zakup sprzętu RTV i AGD Purchase of electronic equipment and household appliances	15	–	23	–	4	–	–	–
Modernizacja parku maszynowego Modernisation of machinery	36	54	23	23	34	38	50	50
Zakup środków produkcji Purchase of means of production	81	81	80	80	50	52	50	50
Zakup ziemi – Purchase of land	3	3	9	4	6	6	–	–
Splata kredytu, pożyczki Paying back a loan	3	15	–	8	–	22	–	–
Gospodarstwa wg wieku rolników [%] – Farms according to farmers' age								
Wyszczególnienie Specification	Wiek do 40 lat Up to 40		Wiek powyżej 40 lat Over 40					
	2008	2009	2008	2009				
Remont domu – Renovation of the house	14	12	22	18				
Zakup sprzętu RTV i AGD Purchase of electronic equipment and household appliances	4	–	1	–				
Modernizacja parku maszynowego Modernisation of machinery	36	48	32	37				
Zakup środków produkcji Purchase of means of production	72	56	69	72				
Zakup ziemi – Purchase of land	8	8	6	4				
Splata kredytu, pożyczki Paying back a loan	–	20	–	17				

Tabela 33 cd.
Table 33 cont.

Gospodarstwa wg grup obszarowych [%] Farms according to size groups								
Wyszczególnienie Specification	Do 10 ha UR Up to 10 ha AL		10,01–20,00 ha UR 10.01–20.00 ha AL		20,01–50,00 ha UR 20.01–50.00 ha AL		Powyżej 50 ha UR Over 50 ha AL	
	2008	2009	2008	2009	2008	2009	2008	2009
Remont domu – Renovation of the house	25	5	10	16	28	25	20	13
Zakup sprzętu RTV i AGD Purchase of electronic equipment and household appliances	–	–	–	–	2	–	6	–
Modernizacja parku maszynowego Modernisation of machinery	24	45	23	43	31	37	60	40
Zakup środków produkcji Purchase of means of production	60	65	70	80	65	54	73	86
Zakup ziemi – Purchase of land	5	5	6	–	2	2	13	13
Splata kredytu, pożyczki Paying back a loan	–	10	–	10	2	17	–	40
<p>Podział gospodarstw w zależności od kwalifikacji zawodowych rolników (podział próby wg kwartyli: dla $Q_1 = 1,75$ jedn. kw., $Q_2 = 2,08$ jedn. kw., $Q_3 = 2,10$ jedn. kw.) Division of farms according to professional qualifications of the farmers (division according to quartiles: $Q_1 = 1.75$ u.q., $Q_2 = 2.08$ u.q., $Q_3 = 2.10$ u.q.)</p>								
Wyszczególnienie Specification	Kwalifikacje niskie Low quali- fications		Kwalifikacje przeciętne Average qu- alifications		Kwalifikacje ponadprze- ciętne Over avera- ge qualifica- tions		Kwalifikacje wysokie High qualifi- cations	
	2008	2009	2008	2009	2008	2009	2008	2009
Remont domu – Renovation of the house	12	16	16	12	28	12	28	28
Zakup sprzętu RTV i AGD Purchase of electronic equipment and house- hold appliances	8	–	8	–	16	–	16	–
Modernizacja parku maszynowego Modernisation of machinery	28	40	24	44	20	44	60	36
Zakup środków produkcji Purchase of means of production	65	64	72	76	68	68	65	68
Zakup ziemi – Purchase of land	4	4	4	–	4	4	12	8
Splata kredytu, pożyczki Paying back a loan	–	20	–	4	–	12	–	24

Źródło: badania własne
Source: own study

Rolnicy z gospodarstw rolnośrodowiskowych w prawie 40% uzyskane subwencje wykorzystali, kupując i modernizując park maszynowy. Byli to zwłaszcza rolnicy, których gospodarstwa zlokalizowane są w regionach: I i IV, a więc na terenach o najlepiej rozwiniętym rolnictwie. Relatywnie najwięcej środków pieniężnych na ten cel przeznaczali rolnicy z gospodarstw o powierzchni powyżej 50 ha i z wysokimi kwalifikacjami (2008 r. – 60%). W stosunku do roku 2008 – w 2009 wyraźnie wzrósł udział modernizacji parku maszynowego w wykorzystaniu wsparcia w ramach WPR w większości obserwowanych gospodarstw.

Około 5–6% gospodarstw przeznaczało uzyskane wsparcie na zakup ziemi, głównie są to rolnicy młodszy, z grupy obszarowej powyżej 50 ha UR. Ponad 30% ankietowanych rolników wskazało, że wykorzystano uzyskane w latach 2008–2009 dopłaty na cele domowe: remont domu czy też zakup sprzętu RTV i AGD.

Podobne tendencje wykorzystywania środków uzyskanych przez rolników w ramach systemu dopłat bezpośrednich i dopłat do terenów ONW zaobserwowano w gospodarstwach konwencjonalnych. Większość rolników (80%) wspomagając się funduszami unijnymi, dokonuje zakupu środków do produkcji, w drugiej kolejności modernizuje posiadany park maszynowy (tab. 34). Uzyskane wsparcie wykorzystują głównie użytkownicy większych gospodarstw, niezależnie od wieku i posiadanych kwalifikacji.

Wykorzystanie innych, poza dopłatami bezpośrednimi i dopłatami do terenów ONW, instrumentów Wspólnej Polityki Rolnej było znikome. W grupie gospodarstw rolnośrodowiskowych najbardziej powszechnym działaniem wspierającym procesy modernizacyjne były inwestycje w gospodarstwach rolnych, skorzystało z niego 29% ankietowanych rolników. Przede wszystkim byli to rolnicy, których gospodarstwa zlokalizowane są w regionie V i III, nieco młodszy wiekiem, z gospodarstw o większych areałach i legitymujący się przeciętnymi, ponadprzeciętnymi i wysokimi kwalifikacjami. Rolnicy młodszy, w grupie wiekowej do 40 lat, w 12% skorzystali z działania wspierającego gospodarstwa niskotowarowe i tylko w 4% przypadków sięgnęli po działanie wyłącznie przeznaczone dla nich i umożliwiające pomoc finansową ze środków unijnych dla młodych rolników (tab. 35).

Tabela 34

Table 34

Przeznaczenie dopłat bezpośrednich i dopłat do ONW w gospodarstwach konwencjonalnych [% gospodarstw]

Allocation of direct payments and LFA subsidies in conventional farms [% farms]

Wyszczególnienie Specification	Gospodarstwa ogółem Farms total	
	2008	2009
Remont domu – Renovation of the house	11	9
Zakup sprzętu RTV i AGD Purchase of electronic equipment and household appliances	1	1
Modernizacja parku maszynowego Modernisation of machinery	42	31
Zakup środków produkcji Purchase of means of production	87	79
Zakup ziemi – Purchase of land	5	5
Spłata kredytu, pożyczki – Paying back a loan	0	12

Tabela 34 cd.
Table 34 cont.

Gospodarstwa wg regionów funkcjonalnych obszarów wiejskich Dolnego Śląska Farms according to functional regions of rural areas in Lower Silesia								
Wyszczególnienie Specification	Region I		Region IV		Region V			
	2008	2009	2008	2009	2008	2009		
Remont domu – Renovation of the house	9	2	10	10	13	5		
Zakup sprzętu RTV i AGD Purchase of electronic equipment and household appliances	0	0	5	5	0	0		
Modernizacja parku maszynowego Modernisation of machinery	29	24	40	35	55	36		
Zakup środków produkcji Purchase of means of production	87	82	90	80	84	76		
Zakup ziemi – Purchase of land	0	2	10	5	7	7		
Splata kredytu, pożyczki – Paying back a loan	0	17	0	10	0	10		
Gospodarstwa wg wieku rolników – Farms according to farmers' age								
Wyszczególnienie Specification	Wiek do 40 lat Up to 40		Wiek powyżej 40 lat Over 40					
	2008	2009	2008	2009				
Remont domu – Renovation of the house	9	13	11	5				
Zakup sprzętu RTV i AGD Purchase of electronic equipment and household appliances	0	0	1	1				
Modernizacja parku maszynowego Modernisation of machinery	59	34	33	29				
Zakup środków produkcji Purchase of means of production	78	81	92	77				
Zakup ziemi – Purchase of land	6	6	5	4				
Splata kredytu, pożyczki – Paying back a loan	0	12	0	11				
Gospodarstwa wg grup obszarowych – Farms according to size groups								
Wyszczególnienie Specification	Do 10 ha UR Up to 10 ha AL		10,01–20,00 ha UR		20,01–50,00 ha UR 20,01–50,00 ha AL		Powyżej 50 ha UR Over 50 ha AL	
	2008	2009	2008	2009	2008	2009	2008	2009
Remont domu – Renovation of the house	10	12	27		13	7	0	0
Zakup sprzętu RTV, AGD Purchase of electronic equipment and household appliances	5	7	0	2	0	4	0	0
Modernizacja parku maszynowego Modernisation of machinery	31	27	22	28	56	42	45	43
Zakup środków produkcji Purchase of means of production	84	87	34	42	83	92	90	91
Zakup ziemi – Purchase of land	0	0	0	0	3	4	7	6
Splata kredytu, pożyczki Paying back a loan	0	0	0	0	0	10	0	13

Tabela 34 cd.
Table 34 cont.

Podział gospodarstw w zależności od kwalifikacji zawodowych rolników (podział próby wg kwartyli: dla $Q_1 = 1,75$ jedn. kw., $Q_2 = 2,08$ jedn. kw., $Q_3 = 2,10$ jedn. kw.) Division of farms according to professional qualifications of the farmers (division according to quartiles: $Q_1 = 1.75$ u.q., $Q_2 = 2.08$ u.q., $Q_3 = 2.10$ u.q.)								
Wyszczególnienie Specification	Kwalifikacje niskie Low qualifications		Kwalifikacje przeciętne Average qualifications		Kwalifikacje ponad-przeciętne Over average qualifications		Kwalifikacje wysokie High qualifications	
	2008	2009	2008	2009	2008	2009	2008	2009
Remont domu Renovation of the house	12	4	20	4	0	8	12	4
Zakup sprzętu RTV, AGD Purchase of electronic equipment and household appliances	0	0	0	0	0	0	4	4
Modernizacja parku maszynowego Modernisation of machinery	44	28	48	21	28	24	48	48
Zakup środków produkcji Purchase of means of production	92	72	84	80	92	92	84	72
Zakup ziemi Purchase of land	4	4	4	8	8	4	8	0
Splata kredytu, pożyczki Paying back a loan	0	12	0	8	0	16	0	12

Źródło: badania własne
Source: own study

Tabela 35
Table 35

Korzystanie z programów UE przez gospodarstwa rolnośrodowiskowe [% gospodarstw]
The use of EU programmes in agri-environmental farms [% farms]

Wyszczególnienie Specification	Gospodarstwa ogółem Farms total
1. Programy rolnośrodowiskowe Agri-environmental programmes	100
2. Gospodarstwa niskotowarowe Semi-subsistence farms	8
3. Inwestycje w gospodarstwach rolnych Investments in farms	29
4. Młody rolnik Young farmer	1
5. Korzystanie z usług doradczych The use of extension services	6

Tabela 35 cd.
Table 35 cont.

Gospodarstwa wg regionów funkcjonalnych obszarów wiejskich Dolnego Śląska [% gospodarstw] Farms according to functional regions of rural areas in Lower Silesia [% farms]				
Wyszczególnienie Specification	Region I	Region II	Region III	Region V
1. Programy rolnośrodowiskowe Agri-environmental programmes	100	100	100	100
2. Gospodarstwa niskotowarowe Semi-subsistence farms	6	9	9	0
3. Inwestycje w gospodarstwach rolnych Investments in farms	24	23	34	50
4. Młody rolnik – Young farmer	3	0	0	0
5. Korzystanie z usług doradczych The use of extension services	3	9	6	0
Gospodarstwa wg wieku rolników [%] Farms according to farmers' age				
Wyszczególnienie Specification	Wiek do 40 lat Up to 40		Wiek powyżej 40 lat Over 40	
1. Programy rolnośrodowiskowe Agri-environmental programmes	100		100	
2. Gospodarstwa niskotowarowe Semi-subsistence farms	12		6	
3. Inwestycje w gospodarstwach rolnych Investments in farms	32		28	
4. Młody rolnik Young farmer	4		0	
5. Korzystanie z usług doradczych The use of extension services	12		4	
Gospodarstwa wg grup obszarowych [%] Farms according to size groups				
Wyszczególnienie Specification	Do 10 ha UR Up to 10 ha AL	10,01–20,00 ha UR 10.01–20.00 ha AL	20,01–50,00 ha UR 20.01–50.00 ha AL	Powyżej 50 ha UR Over 50 ha AL
1. Programy rolnośrodowiskowe Agri-environmental programmes	100	100	100	100
2. Gospodarstwa niskotowarowe Semi-subsistence farms	10	13	5	0
3. Inwestycje w gospodarstwach rolnych Investments in farms	10	23	25	73
4. Młody rolnik Young farmer	0	8	0	0
5. Korzystanie z usług doradczych The use of extension services	0	3	5	20

Tabela 35 cd.
Table 35 cont.

Podział gospodarstw w zależności od kwalifikacji zawodowych rolników (podział próby wg kwartyli: dla $Q_1 = 1,75$ jedn. kw., $Q_2 = 2,08$ jedn. kw., $Q_3 = 2,10$ jedn. kw.) Division of farms according to professional qualifications of the farmers (division according to quartiles: $Q_1 = 1.75$ u.q., $Q_2 = 2.08$ u.q., $Q_3 = 2.10$ u.q.)				
Wyszczególnienie Specification	Kwalifikacje niskie Low qualifi- cations	Kwalifikacje przeciętne Average qualifications	Kwalifikacje ponad- przeciętne Over aver- age qualifi- cations	Kwalifikacje wysokie High qualifi- cations
1. Programy rolnośrodowiskowe Agri-environmental programmes	100	100	100	100
2. Gospodarstwa niskotowarowe Semi-subsistence farms	12	4	8	8
3. Inwestycje w gospodarstwach rolnych Investments in farms	25	24	35	35
4. Młody rolnik Young farmer	0	0	4	0
5. Korzystanie z usług doradczych The use of extension services	4	8	0	12

Źródło: badania własne
Source: own study

Zaledwie kilka procent respondentów z gospodarstw rolnośrodowiskowych wskazało, że korzysta z programu wsparcia usług doradczych (średnio 6%). Częściej byli to rolnicy młodszy (12%), z dużych gospodarstw (10%) i o wysokich kwalifikacjach (12%).

W gospodarstwach konwencjonalnych tylko 18% respondentów wskazało, że uczestniczyło w badanym okresie w programie „Inwestycje w gospodarstwach rolnych”. Głównie byli to rolnicy, których gospodarstwa położone są w regionie IV i V, z grupy respondentów młodszego wiekiem (37%) prowadzący gospodarstwa na arealach 20–50 ha UR (16%) i powyżej 50 ha UR (40%) (tab. 36). W tej grupie gospodarstw zdecydowanie więcej, bo około 30% rolników uprawnionych (do 40 lat) korzystało z działania „Młody rolnik”. Byli to także użytkownicy raczej większych gospodarstw, niezależnie od posiadanych kwalifikacji zawodowych.

Podobnie jak w gospodarstwach rolnośrodowiskowych także w gospodarstwach konwencjonalnych niewielkim zainteresowaniem cieszyło się działanie „Korzystanie z usług doradczych”. Brało w nim udział zaledwie 4% badanych, przede wszystkim młodych rolników, z gospodarstw 20–50 ha i powyżej 50 ha UR.

Korzystanie z programów unijnych przez gospodarstwa konwencjonalne [% gospodarstw]
The use of EU programmes by conventional farms [% farms]

Wyszczególnienie Specification	Gospodarstwa ogółem Farms total				
1. Gospodarstwa niskotowarowe Semi-subsistence farms	6				
2. Dostosowanie do standardów UE Adaptation to EU standards	2				
3. Renty strukturalne – Structural pensions	1				
4. Zalesienie – Afforestation	1				
5. Wsparcie dla grup producenckich Support for producer groups	2				
6. Inwestycje w gospodarstwach rolnych Investments in farms	18				
7. Młody rolnik – Young farmer	9				
8. Różnicowanie działalności Differentiation of activity	1				
9. Poprawa przetwórstwa i marketingu Improvement of processing and marketing	0				
10. Korzystanie z usług doradczych The use of extension services	4				
Gospodarstwa wg regionów funkcjonalnych obszarów wiejskich Dolnego Śląska [% gospodarstw] Farms according to functional regions of rural areas in Lower Silesia [% farms]					
Wyszczególnienie Specification	Region I	Region II	Region III	Region IV	Region V
1. Gospodarstwa niskotowarowe Semi-subsistence farms	0	–	–	0	15
2. Dostosowanie do standardów UE Adaptation to EU standards	0	–	–	0	5
3. Renty strukturalne – Structural pensions	0	–	–	0	2
4. Zalesienie – Afforestation	0	–	–	0	2
5. Wsparcie dla grup producenckich Support for producer groups	2	–	–	0	2
6. Inwestycje w gospodarstwach rolnych Investments in farms	9	–	–	25	23
7. Młody rolnik – Young farmer	9	–	–	5	10
8. Różnicowanie działalności Differentiation of activity	0	–	–	0	2
9. Poprawa przetwórstwa i marketingu Improvement of processing and marketing	0	–	–	0	0
10. Korzystanie z usług doradczych The use of extension services	2	–	–	5	5

Tabela 36 cd.
Table 36 cont.

Gospodarstwa wg wieku rolników [%] – Farms according to farmers' age				
Wyszczególnienie Specification	Wiek do 40 lat Up to 40	Wiek powyżej 40 lat Over 40		
1. Gospodarstwa niskotowarowe Semi-subsistence farms	6	8		
2. Dostosowanie do standardów UE Adaptation to EU standards	3	1		
3. Renty strukturalne – Structural pensions	0	1		
4. Zalesienie – Afforestation	3	0		
5. Wsparcie dla grup producenckich Support for producer groups	3	1		
6. Inwestycje w gospodarstwach rolnych Investments in farms	37	8		
7. Młody rolnik – Young farmer	28	0		
8. Różnicowanie działalności Differentiation of activity	3	0		
9. Poprawa przetwórstwa i marketingu Improvement of processing and marketing	0	0		
10. Korzystanie z usług doradczych The use of extension services	6	2		
Gospodarstwa wg grup obszarowych [%] – Farms according to size groups				
Wyszczególnienie Specification	Do 10 ha UR Up to 10 ha AL	10,01– 20,00 ha UR 10.01– 20.00 ha AL	20,01– 50,00 ha UR 20.01– 50.00 ha AL	Powyżej 50 ha UR Over 50 ha AL
1. Gospodarstwa niskotowarowe Semi-subsistence farms	26	5	6	3
2. Dostosowanie do standardów UE Adaptation to EU standards	0	0	6	6
3. Renty strukturalne – Structural pensions	0	0	0	3
4. Zalesienie – Afforestation	0	0	0	3
5. Wsparcie dla grup producenckich Support for producer groups	6	0	0	3
6. Inwestycje w gospodarstwach rolnych Investments in farms	0	0	16	40
7. Młody rolnik – Young farmer	0	5	13	12
8. Różnicowanie działalności Differentiation of activity	0	0	3	0
9. Poprawa przetwórstwa i marketingu Improvement of processing and marketing	0	0	0	0
10. Korzystanie z usług doradczych The use of extension services	0	0	3	6

Tabela 36 cd.
Table 36 cont.

Podział gospodarstw w zależności od kwalifikacji zawodowych rolników (podział próby wg kwartyli: dla $Q_1 = 1,75$ jedn. kw., $Q_2 = 2,08$ jedn. kw., $Q_3 = 2,10$ jedn. kw.) Division of farms according to professional qualifications of the farmers (division according to quartiles: $Q_1 = 1.75$ u.q., $Q_2 = 2.08$ u.q., $Q_3 = 2.10$ u.q.)				
Wyszczególnienie Specification	Kwalifikacje niskie Low qualifi- cations	Kwalifikacje przeciętne Average qualifica- tions	Kwalifikacje ponad- przeciętne Over average qualifica- tions	Kwalifikacje wysokie High quali- fications
1. Gospodarstwa niskotowarowe Semi-subsistence farms	8	4	8	8
2. Dostosowanie do standardów UE Adaptation to EU standards	0	0	8	0
3. Renty strukturalne – Structural pensions	0	0	4	0
4. Zalesienie – Afforestation	0	0	4	0
5. Wsparcie dla grup producenckich Support for producer groups	0	0	4	4
6. Inwestycje w gospodarstwach rolnych Investments in farms	16	24	8	24
7. Młody rolnik – Young farmer	4	12	8	12
8. Różnicowanie działalności Differentiation of activity	0	0	4	0
9. Poprawa przetwórstwa i marketingu Improvement of processing and marketing	0	0	0	0
10. Korzystanie z usług doradczych The use of extension services	4	4	4	4

Źródło: badania własne
Source: own study

W ankietowanych gospodarstwach produkcja rolnicza oraz dopłaty do produkcji wynikające z funkcjonowania gospodarstw w ramach WRP są podstawą kształtowania się dochodu osobistego rodziny rolniczej. Dochód osobisty jest sumą dochodu rolniczego powstałego w wyniku działalności rolniczej, dochodu dodatkowego kreowanego w przypadku realizowania w gospodarstwach działalności pozarolniczej (np. agroturystyki) i dochodów spoza gospodarstwa (renty, emerytury, dochody z pracy poza gospodarstwem).

Większość respondentów z gospodarstw rolnośrodowiskowych źle ocenia swoją sytuację dochodową, uznając w przypadku 80% ankietowanych, że ich dochód osobisty kształtuje się poniżej średniego wynagrodzenia w kraju szacowanego przez GUS. Tylko około 9% z nich ocenia, że dochód ten jest na poziomie średniej krajowej, a 9–10% powyżej tej średniej. Nie widać w tych opiniach istotnych różnic w grupach badawczych, tylko respondenci – użytkownicy gospodarstw o areałach powyżej 50 ha w 20% uznali, że ich dochody kształtują się powyżej średniej w Polsce, w tym 13% z nich ocenia, że ich dochody osobiste oscylują między 20–50% powyżej średniej krajowej (tab. 37).

Większość rolników uznaje, że unijne dopłaty, które trafiają do gospodarstw, zwiększają ich dochody osobiste nawet do 50%. Tak twierdzili rolnicy zamieszkujący na terenie regionu III (56% respondentów uznało, że ich dochód pod względem dopłat powiększył się 20–50%), młodszy wiekiem (52% respondentów oceniło, że dopłaty unijne powiększyły dochód od 20 do 50%), z gospodarstw większych, powyżej 20 ha o przeciętnych i ponadprzeciętnych kwalifikacjach zawodowych.

Tabela 37

Table 37

Kształtowanie się dochodu osobistego w opinii rolników z gospodarstw rolnośrodowiskowych [% gospodarstw]

Structure of personal income as defined by farmers from agri-environmental farms [% farms]

Lp. No.	Wyszczególnienie Specification	Gospodarstwa ogółem Farms total		
1.	Poniżej średniej krajowej – Below national average	–		
2.	do 20% – up to 20%	35		
3.	20–50%	30		
4.	> 50%	16		
5.	Na poziomie średniej krajowej – At the level of national average	9		
6.	Powyżej średniej krajowej – Over the national average	–		
7.	do 20% – up to 20%	4		
8.	20–50%	5		
9.	> 50%	1		
10.	Zwiększenie dochodu pod wpływem dopłat Increased as a result of subsidies	–		
11.	do 10%	28		
12.	10–20%	28		
13.	20–50%	35		
14.	> 50%	9		
Gospodarstwa wg regionów funkcjonalnych obszarów wiejskich Dolnego Śląska [% gospodarstw] Farms according to functional regions of rural areas in Lower Silesia [% farms]				
Lp. No.	Wyszczególnienie Specification	Region I	Region II	Region III
1.	Poniżej średniej krajowej – Below national average	–	–	–
2.	do 20% – up to 20%	47	24	31
3.	20–50%	19	39	37
4.	> 50%	16	24	15
5.	Na poziomie średniej krajowej – At the level of national average	9	5	7
6.	Powyżej średniej krajowej – Over the national average	–	–	–
7.	do 20% – up to 20%	6	4	2
8.	20–50%	3	4	6
9.	> 50%	0	0	2
10.	Zwiększenie dochodu pod wpływem dopłat Increased as a result of subsidies	–	–	–
11.	do 10%	54	23	9
12.	10–20%	30	47	18
13.	20–50%	16	19	56
14.	> 50%	0	11	17

Tabela 37 cd.
Table 37 cont.

Gospodarstwa wg wieku rolników [%] Farms according to farmers' age					
Lp. No.	Wyszczególnienie Specification	Wiek do 40 lat Up to 40	Wiek powyżej 40 lat Over 40		
1.	Poniżej średniej krajowej – Below national average	–	–		
2.	do 20% – up to 20%	28	35		
3.	20–50%	44	27		
4.	> 50%	12	18		
5.	Na poziomie średniej krajowej – At the level of national average	12	7		
6.	Powyżej średniej krajowej – Over the national average	–	–		
7.	do 20% – up to 20%	4	4		
8.	20–50%	0	7		
9.	> 50%	0	2		
10.	Zwiększenie dochodu pod wpływem dopłat Increased as a result of subsidies	–	–		
11.	Do 10%	28	28		
12.	10–20%	12	33		
13.	20–50%	52	28		
14.	> 50%	8	11		
Gospodarstwa wg grup obszarowych [%] Farms according to size groups					
Lp. No.	Wyszczególnienie Specification	Do 10 ha UR Up to 10 ha AL	10,01–20,00 ha UR 10.01–20.00 ha AL	20,01–50,00 ha UR 20.01–50.00 ha AL	Powyżej 50 ha UR Over 50 ha AL
1.	Poniżej średniej krajowej Below national average	–	–	–	–
2.	do 20% – up to 20%	35	50	30	20
3.	20–50%	35	23	30	40
4.	> 50%	25	16	14	7
5.	Na poziomie średniej krajowej At the level of national average	0	10	8	13
6.	Powyżej średniej krajowej Over the national average	–	–	–	–
7.	do 20% – up to 20%	0	1	6	7
8.	20–50%	5	0	14	13
9.	> 50%	0	0	0	0
10.	Zwiększenie dochodu pod wpływem dopłat Increased as a result of subsidies	–	–	–	–
11.	do 10%	30	40	17	26
12.	10–20%	35	30	25	20
13.	20–50%	30	23	48	46
14.	> 50%	5	7	10	8

Tabela 37 cd.
Table 37 cont.

Podział gospodarstw w zależności od kwalifikacji zawodowych rolników (podział próby wg kwartyli: dla $Q_1 = 1,75$ jedn. kw., $Q_2 = 2,08$ jedn. kw., $Q_3 = 2,10$ jedn. kw.) Division of farms according to professional qualifications of the farmers (division according to quartiles: $Q_1 = 1.75$ u.q., $Q_2 = 2.08$ u.q., $Q_3 = 2.10$ u.q.)					
Lp. No.	Wyszczególnienie Specification	Kwalifikacje niskie Low qualifi- cations	Kwalifikacje przeciętne Average qual- ifications	Kwalifikacje ponad- przeciętne Over aver- age qualifi- cations	Kwalifika- cje wysokie High quali- fications
1.	Poniżej średniej krajowej Below national average	–	–	–	–
2.	do 20% – up to 20%	32	44	40	16
3.	20–50%	44	20	32	28
4.	> 50%	12	16	20	16
5.	Na poziomie średniej krajowej At the level of national average	4	8	4	16
6.	Powyżej średniej krajowej Over the national average	–	–	–	–
7.	do 20% – up to 20%	0	8	0	8
8.	20–50%	4	0	0	16
9.	> 50%	4	4	0	0
10.	Zwiększenie dochodu pod wpływem dopłat Increased as a result of subsidies	–	–	–	–
11.	Do 10%	48	22	32	20
12.	10–20%	20	32	28	28
13.	20–50%	24	40	32	38
14.	> 50%	8	6	8	14

Źródło: badania własne
Source: own study

Bardzo podobnie ocenili poziom dochodu osobistego rolnicy użytkujący gospodarstwa konwencjonalne. Może nieco więcej spośród tej grupy respondentów uznało, że ich sytuacja dochodowa kształtuje się na poziomie średniej krajowej i powyżej tej średniej (ponad 12% ankietowanych) (tab. 38). Bardziej korzystnie niż przeciętnie w tej grupie badawczej oceniają swoje dochody rolnicy z regionu IV i V, nieco młodszy, prowadzący gospodarstwa większe o powierzchni ponad 50 ha oraz o ponadprzeciętnych i wysokich kwalifikacjach zawodowych.

Ponad jedna trzecia respondentów uznała, że dopłaty unijne powiększyły ich dochody osobiste w granicach od 20 do 50%. Prawie 30% twierdzi, że w granicach do 10% i tyle samo, że dochody te zwiększyły się jedynie o 10–20%. Tak wskazali rolnicy prowadzący gospodarstwa w regionie I i IV z grup obszarowych powyżej 20 ha – niezależnie od wieku i kwalifikacji zawodowych.

Kształtowanie się dochodu osobistego w opinii rolników z gospodarstw konwencjonalnych
[% gospodarstw]

Structure of personal income as defined by farmers from conventional farms [% farms]

Lp. No.	Wyszczególnienie Specification	Gospodarstwa ogółem Farms total		
1.	Poniżej średniej krajowej Below national average	-		
2.	do 20% – up to 20%	30		
3.	20–50%	30		
4.	> 50%	16		
5.	Na poziomie średniej krajowej At the level of national average	12		
6.	Powyżej średniej krajowej Over the national average	-		
7.	do 20% – up to 20%	3		
8.	20–50%	2		
9.	> 50%	7		
10.	Zwiększenie dochodu pod wpływem dopłat Increased as a result of subsidies	-		
11.	do 10%	35		
12.	10–20%	45		
13.	20–50%	18		
14.	> 50%	2		
Gospodarstwa wg regionów funkcjonalnych obszarów wiejskich Dolnego Śląska [% gospodarstw] Farms according to functional regions of rural areas in Lower Silesia [% farms]				
Lp. No.	Wyszczególnienie Specification	Region I	Region IV	Region V
1.	Poniżej średniej krajowej Below national average	-	-	-
2.	do 20% – up to 20%	27	25	35
3.	20–50%	39	25	22
4.	> 50%	20	15	14
5.	Na poziomie średniej krajowej At the level of national average	5	10	22
6.	Powyżej średniej krajowej Over the national average	-	-	-
7.	do 20% – up to 20%	0	15	0
8.	20–50%	3	0	3
9.	> 50%	9	10	4
10.	Zwiększenie dochodu pod wpływem dopłat Increased as a result of subsidies	-	-	-
11.	do 10%	33	24	44
12.	10–20%	45	57	38
13.	20–50%	20	19	15
14.	> 50%	2	0	3

Tabela 38 cd.
Table 38 cont.

Gospodarstwa wg wieku rolników [%] – Farms according to farmers' age					
Lp. No.	Wyszczególnienie Specification	Wiek do 40 lat Up to 40	Wiek powyżej 40 lat Over 40		
1.	Poniżej średniej krajowej – Below national average	–	–		
2.	do 20% – up to 20%	19	35		
3.	20–50%	28	30		
4.	> 50%	25	10		
5.	Na poziomie średniej krajowej At the level of national average	16	–		
6.	Powyżej średniej krajowej – Over the national average	–	2		
7.	do 20% – up to 20%	6	4		
8.	20–50%	0	7		
9.	> 50%	6	–		
10.	Zwiększenie dochodu pod wpływem dopłat Increased as a result of subsidies	–	–		
11.	do 10% – up to 10%	38	32		
12.	10–20%	44	47		
13.	20–50%	18	17		
14.	> 50%	0	4		
Gospodarstwa wg grup obszarowych [%] – Farms according to size groups					
Lp. No.	Wyszczególnienie Specification	Do 10 ha UR Up to 10 ha AL	10,01–20,00 ha UR 10.01–20.00 ha AL	20,01–50,00 ha UR 20.01–50.00 ha AL	Powyżej 50 ha UR Over 50 ha AL
1.	Poniżej średniej krajowej Below national average	–	–	–	–
2.	do 20% – up to 20%	43	24	22	30
3.	20–50%	24	24	44	24
4.	> 50%	14	41	15	6
5.	Na poziomie średniej krajowej At the level of national average	14	6	7	18
6.	Powyżej średniej krajowej Over the national average	–	–	–	–
7.	do 20% – up to 20%	0	0	2	3
8.	20–50%	0	0	1	6
9.	> 50%	5	5	1	13
10.	Zwiększenie dochodu pod wpływem dopłat Increased as a result of subsidies	–	–	–	–
11.	do 10% – up to 10%	65	39	16	33
12.	10–20%	35	39	65	33
13.	20–50%	–	17	19	25
14.	> 50%	–	5	0	9

Tabela 38 cd.
Table 38 cont.

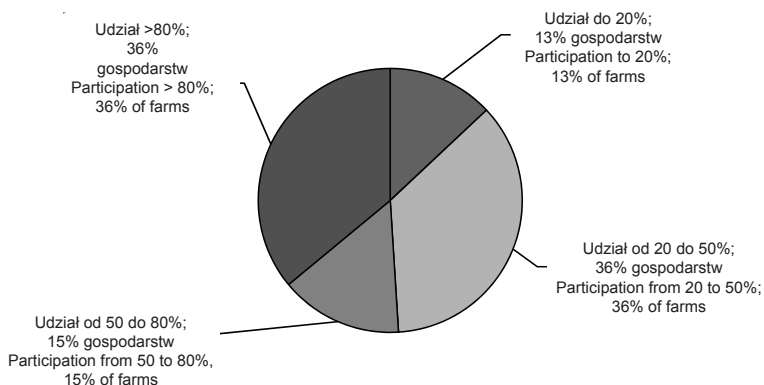
Podział gospodarstw w zależności od kwalifikacji zawodowych rolników (podział próby wg kwartyli: dla $Q_1 = 1,75$ jedn. kw., $Q_2 = 2,08$ jedn. kw., $Q_3 = 2,10$ jedn. kw.) Division of farms according to professional qualifications of the farmers (division according to quartiles: $Q_1 = 1.75$ u.q., $Q_2 = 2.08$ u.q., $Q_3 = 2.10$ u.q.)					
Lp. No.	Wyszczególnienie Specification	Kwalifikacje niskie – Low qualifications	Kwalifikacje przeciętne Average qualifications	Kwalifikacje ponadprzeciętne Over average qualifications	Kwalifikacje wysokie High qualifications
1.	Poniżej średniej krajowej Below national average	–	–	–	–
2.	do 20% – up to 20%	16	38	26	40
3.	20–50%	36	38	35	16
4.	> 50%	28	6	13	16
5.	Na poziomie średniej krajowej At the level of national average	8	13	13	16
6.	Powyżej średniej krajowej Over the national average	–	–	–	–
7.	do 20% – up to 20%	4	0	0	8
8.	20–50%	0	5	4	0
9.	> 50%	8	0	9	4
10.	Zwiększenie dochodu pod wpływem dopłat Increased as a result of subsidies	–	–	–	–
11.	Do 10% – up to 10%	41	33	35	32
12.	10–20%	45	48	43	44
13.	20–50%	14	17	19	21
14.	> 50%	0	2	3	3

Źródło: badania własne
Source: own study

W większości gospodarstw zarówno tych rolnośrodowiskowych, jak i konwencjonalnych podstawą dochodów osobistych jest produkcja rolnicza.

W gospodarstwach rolnośrodowiskowych 36% respondentów uznaje, że produkcja rolna tworzy od 20–50% i powyżej 80% dochodu osobistego, a tylko 13% sądzi, że dochód rolniczy w 20% wpływa na poziom dochodu osobistego rodziny wiejskiej (rys. 24). Większość respondentów, którzy twierdzą, że dochód rolniczy w ponad 80% stanowi o dochodzie osobistym pochodzi z grup obszarowych 20–50 ha oraz powyżej 50 ha i są to gospodarze o wysokich kwalifikacjach (tab. 39).

W gospodarstwach konwencjonalnych produkcja rolnicza ma w tworzeniu dochodu osobistego większe znaczenie niż w gospodarstwach rolnośrodowiskowych. Większość (52%) ankietowanych twierdzi, że działalność rolnicza tworzy ponad 80% dochodu osobistego rodziny wiejskiej. Szczególnie dotyczy to użytkowników gospodarstw usytuowanych w regionie V i IV o powierzchni powyżej 50 ha, prowadzonych przez rolników legitymujących się ponadprzeciętnymi kwalifikacjami zawodowymi (rys. 25, tab. 40).

Źródło: badania własne
Source: own study

Rys. 24. Udział produkcji rolniczej w tworzeniu dochodów osobistych w gospodarstwach rolnośrodowiskowych [%]

Fig. 24. Participation of agricultural production in creating personal income in agri-environmental farms

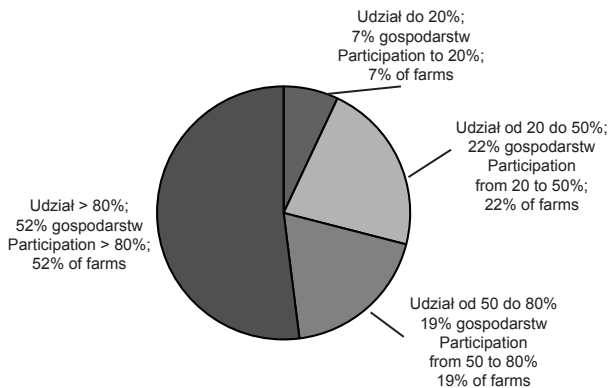
Tabela 39
Table 39

Dochód z produkcji rolniczej w gospodarstwach rolnośrodowiskowych [% gospodarstw]
Income from agricultural production in agri-environmental farms [% farms]

Gospodarstwa wg regionów funkcjonalnych obszarów wiejskich Dolnego Śląska Farms according to functional regions of rural areas in Lower Silesia					
Wyszczególnienie Specification	Region I	Region II	Region III	Region IV	Region V
Liczba gospodarstw – Number of farms	33	21	44		2
do 20% – up to 20%	15	14	23		–
20–50%	24	33	38		50
50–80%	18	19	21		–
>80%	42	33	18		50
Gospodarstwa wg wieku rolników Farms according to farmers' age					
Wyszczególnienie Specification	Wiek do 40 lat Up to 40		Wiek powyżej 40 lat Over 40		
Liczba gospodarstw – Number of farms	25		75		
do 20% – up to 20%	24		6		
20–50%	40		32		
50–80%	4		20		
>80%	32		42		

Gospodarstwa wg grup obszarowych Farms according to size groups				
Wyszczególnienie Specification	Do 10 ha UR Up to 10 ha AL	10,0–20,00 ha UR	20,01–50,00 ha UR 20.01–50.00 ha AL	Powyżej 50 ha UR Over 50 ha AL
Liczba gospodarstw – Number of farms	20	30	35	15
do 20% – up to 20%	20	10	2	6
20–50%	50	7	37	6
50–80%	10	16	8	13
>80%	20	7	53	75
Podział gospodarstw w zależności od kwalifikacji zawodowych rolników (podział próby wg kwartyli: dla $Q_1 = 1,75$ jedn. kw., $Q_2 = 2,08$ jedn. kw., $Q_3 = 2,10$ jedn. kw.) Division of farms according to professional qualifications of the farmers (division according to quartiles: $Q_1 = 1.75$ u.q., $Q_2 = 2.08$ u.q., $Q_3 = 2.10$ u.q.)				
Wyszczególnienie Specification	Kwalifikacje niskie Low qualifi- cations	Kwalifikacje przeciętne Average qualifications	Kwalifikacje ponadprze- ciętne Over average qualifications	Kwalifikacje wysokie High qualifi- cations
Liczba gospodarstw – Number of farms	25	25	25	25
do 20% – up to 20%	12	16	28	12
20–50%	52	24	40	36
50–80%	12	28	16	8
>80%	24	32	16	44

Źródło: badania własne
Source: own study

Źródło: badania własne
Source: own study

Rys. 25. Udział produkcji rolniczej w tworzeniu dochodów osobistych w gospodarstwach konwencjonalnych [%]
Fig. 25. Participation of agricultural production in creating personal incomes in conventional farms

Tabela 40
Table 40

Dochód z produkcji rolniczej w gospodarstwach konwencjonalnych [% gospodarstw]
Income from agricultural production in conventional farms [% farms]

Gospodarstwa wg regionów funkcjonalnych obszarów wiejskich Dolnego Śląska Farms according to functional regions of rural areas in Lower Silesia				
Wyszczególnienie – Specification	Region I	Region IV	Region V	
Liczba gospodarstw – Number of farms	41	20	38	
do 20% – up to 20%	17	0	2	
20–50%	29	25	13	
50–80%	17	20	21	
>80%	37	55	64	
Gospodarstwa wg wieku rolników – Farms according to farmers' age				
Wyszczególnienie Specification	Wiek do 40 lat Up to 40	Wiek powyżej 40 lat Over 40		
Liczba gospodarstw – Number of farms	32	68		
do 20% – up to 20%	9	5		
20–50%	21	20		
50–80%	15	23		
>80%	55	52		
Gospodarstwa wg grup obszarowych – Farms according to size groups				
Wyszczególnienie Specification	Do 10 ha UR Up to 10 ha AL	10,01– 20,00 ha UR	20,01–50,00 ha UR 20.01–50.00 ha AL	Powyżej 50 ha UR Over 50 ha AL
Liczba gospodarstw – Number of farms	19	18	30	33
do 20% – up to 20%	31	11	0	0
20–50%	26	22	30	6
50–80%	10	22	23	15
>80%	33	45	47	79
Podział gospodarstw w zależności od kwalifikacji zawodowych rolników (podział próby wg kwartyli: dla $Q_1 = 1,75$ jedn. kw., $Q_2 = 2,08$ jedn. kw., $Q_3 = 2,10$ jedn. kw.) Division of farms according to professional qualifications of the farmers (division according to quartiles: $Q_1 = 1.75$ u.q., $Q_2 = 2.08$ u.q., $Q_3 = 2.10$ u.q.)				
Wyszczególnienie Specification	Kwalifika- cje niskie Low quali- fications	Kwalifika- cje prze- ciętne Average qualifica- tions	Kwalifikacje ponadprze- ciętne Over average qualifications	Kwalifika- cje wysokie High quali- fications
Liczba gospodarstw – Number of farms	25	25	25	25
do 20% – up to 20%	8	12	12	4
20–50%	20	28	0	40
50–80%	36	25	16	20
> 80%	9	40	72	36

Źródło: badania własne
Source: own study

Zamiar przystąpienia do programów UE w przyszłości – gospodarstwa rolnośrodowiskowe
[% gospodarstw]

Intention to use EU programmes in the future – agri-environmental farms [% farms]

Lp. No.	Wyszczególnienie Specification	Gospodarstwa ogółem Farms total			
1.	Programy rolnośrodowiskowe Agri-environmental programmes	79			
2.	Renty strukturalne – Structural pensions	21			
3.	Wsparcie dla grup producentów rolnych Support for producer groups	3			
4.	Modernizacja gospodarstw rolnych Modernisation of farms	49			
5.	Młody rolnik – Young farmer	1			
6.	Różnicowanie działalności Differentiation of activity	14			
7.	Korzystanie z usług doradczych Use of extension services	27			
Gospodarstwa wg regionów funkcjonalnych obszarów wiejskich Dolnego Śląska [% gospodarstw] Farms according to functional regions of rural areas in Lower Silesia [% farms]					
Lp. No.	Wyszczególnienie Specification	Region I	Region II	Region III	Region V
1.	Programy rolnośrodowiskowe Agri-environmental programmes	69	80	84	100
2.	Renty strukturalne – Structural pensions	24	23	11	0
3.	Wsparcie dla grup producentów rolnych Support for producer groups	0	0	6	0
4.	Modernizacja gospodarstw rolnych Modernisation of farms	27	42	54	100
5.	Młody rolnik – Young farmer	0	0	0	0
6.	Różnicowanie działalności Differentiation of activity	6	9	13	50
7.	Korzystanie z usług doradczych Use of extension services	12	19	47	0
Gospodarstwa wg wieku rolników [%] – Farms according to farmers' age					
Lp. No.	Wyszczególnienie Specification	Wiek do 40 lat Up to 40	Wiek powyżej 40 lat Over 40		
1.	Programy rolnośrodowiskowe Agri-environmental programmes	80	80		
2.	Renty strukturalne – Structural pensions	0	29		
3.	Wsparcie dla grup producentów rolnych Support for producer groups	8	1		
4.	Modernizacja gospodarstw rolnych Modernisation of farms	60	45		
5.	Młody rolnik – Young farmer	4	0		
6.	Różnicowanie działalności Differentiation of activity	16	13		
7.	Korzystanie z usług doradczych Use of extension services	40	22		

Tabela 41 cd.
Table 41 cont.

Gospodarstwa wg grup obszarowych [%] – Farms according to size groups					
Lp. No.	Wyszczególnienie Specification	Do 10 ha UR Up to 10 ha AL	10,01–20,00 ha UR 10.01–20.00 ha AL	20,01–50,00 ha UR 20.01–50.00 ha AL	Powyżej 50 ha UR Over 50 ha AL
1.	Programy rolnośrodowiskowe Agri-environmental programmes	80	83	94	93
2.	Renty strukturalne – Structural pensions	35	33	11	0
3.	Wsparcie dla grup producentów rolnych Support for producer groups	5	0	2	6
4.	Modernizacja gospodarstw rolnych Modernisation of farms	30	40	60	66
5.	Młody rolnik – Young farmer	0	3	0	0
6.	Różnicowanie działalności Differentiation of activity	20	6	4	40
7.	Korzystanie z usług doradczych Use of extension services	25	20	34	26
Podział gospodarstw w zależności od kwalifikacji zawodowych rolników (podział próby wg kwartyli: dla $Q_1 = 1,75$ jedn. kw., $Q_2 = 2,08$ jedn. kw., $Q_3 = 2,10$ jedn. kw.) Division of farms according to professional qualifications of the farmers (division according to quartiles: $Q_1 = 1.75$ u.q., $Q_2 = 2.08$ u.q., $Q_3 = 2.10$ u.q.)					
Lp. No.	Wyszczególnienie Specification	Kwalifikacje niskie Low qualifi- cations	Kwalifikacje przeciętne Average qualifi- cations	Kwalifikacje ponadprze- ciętne Over avera- ge qualifi- cations	Kwalifikacje wysokie High quali- fications
1.	Programy rolnośrodowiskowe Agri-environmental programmes	80	80	72	88
2.	Renty strukturalne – Structural pensions	20	28	24	16
3.	Wsparcie dla grup producentów rolnych Support for producer groups	0	4	4	4
4.	Modernizacja gospodarstw rolnych Modernisation of farms	48	56	40	52
5.	Młody rolnik – Young farmer	0	0	0	4
6.	Różnicowanie działalności Differentiation of activity	8	16	24	8
7.	Korzystanie z usług doradczych Use of extension services	36	20	12	40

Źródło: badania własne
Source: own study

W ocenie rolników wsparcie wynikające z realizacji programów unijnych miało istotny wpływ na ich sytuację dochodową, dlatego wielu z nich zamierza przystąpić do tych programów również w najbliższej przyszłości. Rolnicy z gospodarstw rolnośrodowiskowych najbardziej zdecydowanie, bo w prawie 80% chcą kontynuować programy rolnośrodowiskowe w kolejnych latach. Zaznaczają się w tej kwestii różnice regionalne (tab. 41). Respondenci

z regionu I – intensywnego rolnictwa w 31% przypadków zamierzają zrezygnować z prowadzenia pakietów rolnośrodowiskowych. Są to zwłaszcza rolnicy z najmniejszych obszarowo gospodarstw, co jest zrozumiałe, gdyż płatności rolnośrodowiskowe mają głównie charakter powierzchniowy. Spośród innych instrumentów WPR około 50% respondentów chce kontynuować działania dotyczące inwestycji w gospodarstwach rolnych (obecne działanie: „Modernizacja gospodarstw rolnych”). Na działania modernizacyjne nastawieni są zwłaszcza rolnicy z regionu III i V, młodszy wiekiem i z większych gospodarstw, o przeciętnych i wysokich kwalifikacjach.

Więszym zainteresowaniem w porównaniu z innymi programami cieszy się wsparcie usług doradczych. Z tej formy pomocy chce w przyszłości skorzystać prawie co trzeci użytkownik gospodarstw rolnośrodowiskowych zwłaszcza z regionu III, w wieku do 40 lat i grupy obszarowej 20–50 ha. Część respondentów (14%) zamierza korzystać z pomocy finansowej na różnicowanie działalności w gospodarstwach. Przede wszystkim dotyczy to gospodarstw dużych, powyżej 50-hektarowych prowadzonych przez rolników o ponadprzeciętnych kwalifikacjach. Pozostałe instrumenty proponowane przez WPR w latach 2007–2013 cieszą się wśród ankietowanych rolników mniejszym zainteresowaniem.

W grupie gospodarstw konwencjonalnych co trzeci rolnik w przyszłości chce podjąć się prowadzenia pakietów rolnośrodowiskowych. Tak deklarują respondenci zwłaszcza z regionu V i z grup większych obszarowo, o ponadprzeciętnych kwalifikacjach (tab. 42). Jednak aż 57% chce skorzystać z pomocy unijnej na modernizację warsztatu rolnego. Inwestycje w gospodarstwach chcą przeprowadzić rolnicy z regionu IV i V, młodszy wiekiem i prowadzący raczej duże gospodarstwa, niezależnie od posiadanych kwalifikacji. Jedna trzecia rolników prowadzących gospodarstwa konwencjonalne pragnie korzystać z finansowania unijnego usług doradczych. Dotyczy to użytkowników większych gospodarstw, położonych zwłaszcza w regionie IV o dobrych warunkach do produkcji rolniczej.

Tabela 42

Table 42

Zamiar przystąpienia w przyszłości do programów UE – gospodarstwa konwencjonalne
[% gospodarstw]

Intention to use EU programmes in the future – conventional farms [% farms]

Lp. No.	Wyszczególnienie Specification	Gospodarstwa ogółem Farms total
1.	Programy rolnośrodowiskowe Agri-environmental programmes	30
2.	Renty strukturalne – Structural pensions	15
3.	Wsparcie dla grup producenckich	7
4.	Modernizacja gospodarstw rolnych Modernisation of farms	57
5.	Młody rolnik – Young farmer	8
6.	Różnicowanie działalności Differentiation of activity	8
7.	Korzystanie z usług doradczych Use of extension services	30

Tabela 42 cd.
Table 42 cont.

Gospodarstwa wg regionów funkcjonalnych obszarów wiejskich Dolnego Śląska [% gospodarstw] Farms according to functional regions of rural areas in Lower Silesia [% farms]					
Lp. No.	Wyszczególnienie Specification	Region I	Region IV	Region V	
1.	Programy rolnośrodowiskowe Agri-environmental programmes	26	20	39	
2.	Renty strukturalne – Structural pensions	7	15	23	
3.	Wsparcie dla grup producenckich	7	0	10	
4.	Modernizacja gospodarstw rolnych Modernisation of farms	41	70	68	
5.	Młody rolnik – Young farmer	7	10	7	
6.	Różnicowanie działalności Differentiation of activity	7	5	10	
7.	Korzystanie z usług doradczych Use of extension services	19	45	34	
Gospodarstwa wg wieku rolników [%] – Farms according to farmers' age					
Lp. No.	Wyszczególnienie Specification	Wiek do 40 lat Up to 40	Wiek powyżej 40 lat Over 40		
1.	Programy rolnośrodowiskowe Agri-environmental programmes	25	32		
2.	Renty strukturalne – Structural pensions	3	43		
3.	Wsparcie dla grup producenckich	6	7		
4.	Modernizacja gospodarstw rolnych Modernisation of farms	65	52		
5.	Młody rolnik – Young farmer	25	0		
6.	Różnicowanie działalności Differentiation of activity	9	7		
7.	Korzystanie z usług doradczych Use of extension services	34	27		
Gospodarstwa wg grup obszarowych [%] – Farms according to size groups					
Lp. No.	Wyszczególnienie Specification	Do 10 ha UR Up to 10 ha AL	10,01–20,00 ha UR 10.01–20.00 ha AL	20,01–50,00 ha UR 20.01–50.00 ha AL	Powyżej 50 ha UR Over 50 ha AL
1.	Programy rolnośrodowiskowe Agri-environmental programmes	10	16	33	45
2.	Renty strukturalne – Structural pensions	15	38	6	9
3.	Wsparcie dla grup producenckich	10	5	0	12
4.	Modernizacja gospodarstw rolnych Modernisation of farms	20	33	67	81
5.	Młody rolnik – Young farmer	5	0	6	15
6.	Różnicowanie działalności Differentiation of activity	0	0	16	6
7.	Korzystanie z usług doradczych Use of extension services	5	16	33	48

Tabela 42 cd.
Table 42 cont.

Podział gospodarstw w zależności od kwalifikacji zawodowych rolników (podział próby wg kwartyli: dla $Q_1 = 1,75$ jedn. kw., $Q_2 = 2,08$ jedn. kw., $Q_3 = 2,10$ jedn. kw.) Division of farms according to professional qualifications of the farmers (division according to quartiles: $Q_1 = 1.75$ u.q., $Q_2 = 2.08$ u.q., $Q_3 = 2.10$ u.q.)					
Lp. No.	Wyszczególnienie Specification	Kwalifikacje niskie Low qualifi- cations	Kwalifikacje przeciętne Average qualifica- tions	Kwalifikacje ponadprze- ciętne Over avera- ge qualifica- tions	Kwalifikacje wysokie High quali- fications
1.	Programy rolnośrodowiskowe Agri-environmental programmes	28	28	40	24
2.	Renty strukturalne – Structural pensions	3	12	24	20
3.	Wsparcie dla grup producenckich	0	4	12	12
4.	Modernizacja gospodarstw rolnych Modernisation of farms	68	48	48	64
5.	Młody rolnik – Young farmer	8	12	8	4
6.	Różnicowanie działalności Differentiation of activity	8	4	12	8
7.	Korzystanie z usług doradczych Use of extension services	28	32	28	32

Źródło: badania własne
Source: own study

Podsumowanie

Podstawowym instrumentem wsparcia ankietowanych gospodarstw są dopłaty bezpośrednie. Skorzystali z nich niemal wszyscy gospodarze. Prawie 60% rolników prowadzących gospodarstwa rolnośrodowiskowe otrzymało dodatkowo płatność z tytułu usytuowania na obszarach o niekorzystnych warunkach do produkcji rolniczej (ONW). Łączne kwoty dopłat bezpośrednich i rekompensat ONW stanowią znaczące wsparcie finansowe, szczególnie w większych gospodarstwach, gdyż płatności te mają charakter obszarowy. Rolnicy obu grup gospodarstw przeznaczali uzyskane środki finansowe przede wszystkim na zakup środków do produkcji i modernizację parku maszynowego. Wykorzystanie innych instrumentów Wspólnej Polityki Rolnej było niewielkie. W grupie gospodarstw rolnośrodowiskowych najbardziej powszechnym działaniem wspierającym procesy modernizacyjne były inwestycje w gospodarstwach rolnych, skorzystała z niego prawie jedna trzecia ankietowanych rolników. W gospodarstwach konwencjonalnych 18% respondentów wskazało, że uczestniczyło w badanym okresie w programie „Inwestycje w gospodarstwach rolnych”. Pozostałe działania nie cieszyły się zbytnim zainteresowaniem. Podobne jak w gospodarstwach rolnośrodowiskowych także w gospodarstwach konwencjonalnych niewielkim zainteresowaniem cieszyło się działanie „Korzystanie z usług doradczych”. Brało w nim udział zaledwie kilka procent badanych.

Większość badanych z gospodarstw rolnośrodowiskowych źle ocenia swoją sytuację dochodową, tylko użytkownicy gospodarstw o areałach powyżej 50 ha w 20% uznali, że ich dochody kształtują się powyżej krajowej. Znaczna liczba rolników rolnośrodowiskowych

wskazuje, że dopłaty unijne zwiększają ich dochody osobiste do 20%, a nawet do 50%. Wydaje się jednak, że rolnicy z tych gospodarstw nie wykorzystali w pełni możliwości większego dofinansowania gospodarstw, realizując najczęściej tylko 1–2 pakiety rolnośrodowiskowe, podczas gdy w latach 2004–2006 można było w ramach jednego gospodarstwa prowadzić do 3 pakietów, a w latach 2007–2013 liczba pakietów rolnośrodowiskowych jest nieograniczona. Bardzo podobnie ocenili poziom dochodu osobistego i wpływ dopłat na wysokość tego dochodu rolnicy użytkujący gospodarstwa konwencjonalne. Gospodarze ci w większym procencie niż rolnicy prowadzący gospodarstwa rolnośrodowiskowe uznają, że decydujące znaczenie w tworzeniu dochodów osobistych ma produkcja rolnicza. Zdecydowana większość ankietowanych rolników zamierza przystąpić do programów UE również w przyszłości. Rolnicy z gospodarstw rolnośrodowiskowych w prawie 80% chcą kontynuować programy rolnośrodowiskowe, zamierza je podjąć również jedna trzecia respondentów z gospodarstw konwencjonalnych. Spośród innych instrumentów WPR rolnicy chcą kontynuować działania dotyczące procesów modernizacyjnych w gospodarstwach rolnych. Większym zainteresowaniem na przyszłość cieszy się także wsparcie usług doradczych.

Piśmiennictwo

- Czykier-Wierzba D., 2006. Finansowanie z budżetu Unii Europejskiej polityki strukturalnej w Polsce w latach 2004–2006. *Więś i Rolnictwo*, nr 4 (133), 9–27.
- Kutkowska B., 2006. Wspieranie rolnictwa na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania (ONW) na Dolnym Śląsku ze szczególnym uwzględnieniem terenów sudeckich, [w:] *Rozwój regionalny i wielofunkcyjny na obszarach wiejskich*. Acta Agraria at Silvestria Series Agraria. Sekcja Ekonomiczna, vol. XLVI/1, wyd. Oddział PAN, Kraków, 49–56.
- Kutkowska B., Łabędzki H., 2008. Finansowe wsparcie rolnictwa i obszarów wiejskich Regionu Dolnośląskiego z Europejskiego Funduszu Orientacji i Gwarancji Rolnej. *Roczniki Naukowe SERiA*, T. X, z. 1, Warszawa–Poznań–Lublin, 226–232.
- Kutkowska B., 2009a. Przemiany w rolnictwie i na obszarach wiejskich Dolnego Śląska po 2004 r., [w:] *Współczesne problemy rozwoju wsi i rolnictwa w Europie Środkowo-Wschodniej* (red.) Musiał W., Tyran E., Wyd. *Więś Jutra*, Warszawa, 125–131.
- Kutkowska B., 2009b. Regionalne wykorzystanie instrumentów wsparcia rolnictwa i obszarów miejskich z uwzględnieniem ich zrównoważonego rozwoju. *Zeszyty Naukowe SGGW w Warszawie, Polityki Europejskie, Finanse i Marketing*, nr (1) 50, 33–45.
- Kutkowska B., 2009c. Wspieranie dochodów rolniczych przez dopłaty bezpośrednie w gospodarstwach Dolnego Śląska. *Journal of Agribusiness and Rural Development* (nr 2/12), Wyd. Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu, 101–109.
- Kutkowska B., Golinowska M., Berbeka T., 2010. Ocena efektów wsparcia finansowego obszarów wiejskich województwa dolnośląskiego. Ekspertyza wykonana dla UM we Wrocławiu.
- Kutkowska B., 2010. Skala i formy oddziaływania instrumentów Wspólnej Polityki Rolnej wspierających rozwój zrównoważony w rolnictwie i na obszarach wiejskich Dolnego Śląska, [w:] *Rozwój zrównoważony rolnictwa i obszarów wiejskich na Dolnym Śląsku*, (red.) Kutkowska B., Wyd. IRWiR PAN, Warszawa, 39–170.

- Piechowicz B., 2006. Wykorzystanie środków Unii Europejskiej w sektorze rolno-żywnościowym Roczniki Naukowe SERiA, T. VIII, z. 4, Warszawa–Poznań, 272–276.
- Strategia rozwoju obszarów wiejskich województwa dolnośląskiego, 2001. Studia nad Rozwojem Dolnego Śląska, z. 5 (12), Urząd Marszałkowski Województwa Dolnośląskiego, Wrocław, 3–60.
- Ustawa z dnia 28 listopada 2003 r. o wspieraniu rozwoju obszarów wiejskich ze środków pochodzących z Sekcji Gwarancji Europejskiego Funduszu Orientacji i Gwarancji Rolnej (Dz.U. nr 229, poz. 2273 z późn. zm.).
- Wijatyk B., 2006. Oddziaływanie instrumentów UE skierowanych do gospodarstw rolnych położonych na terenach o niekorzystnych warunkach gospodarowania. Praca doktorska, promotor, Kutkowska B., UP we Wrocławiu.
- Wstępna analiza realizacji planu rozwoju obszarów wiejskich na lata 2004–2006, 2009. MRiRW, Warszawa.

ROZDZIAŁ 4

ROLA DORADZTWA ROLNICZEGO WE WDRAŻANIU PROGRAMÓW ROLNOŚRODOWISKOWYCH

Produkcja rolnicza różni się od innych rodzajów działalności gospodarczej tym, że jej cechą specyficzną jest przyrodniczy charakter wytwarzania i nierozzerwalny związek ze środowiskiem naturalnym. Rodzi to konieczność takiego sposobu postępowania, aby dążąc do uzyskania efektów produkcyjno-ekonomicznych, nie powodować nieodwracalnych strat środowiskowych⁵⁶.

Po roku 2004 wraz z integracją polskiego rolnictwa ze strukturami UE rolnicy uzyskali możliwości wykorzystywania instrumentów finansowego wsparcia działalności rolniczej, część tych instrumentów służy bezpośrednio wspieraniu dochodów rolniczych i ochronie środowiska na poziomie gospodarstwa. Są nimi programy rolnośrodowiskowe [Bereźnicka 2004, Niewęgłowska 2002, 2005]. Programy te dają możliwość zachowania cennych walorów środowiska przyrodniczego, a szczególnie chronią grunty rolne i krajobraz wiejski przed dewastacją. Zatem służą wspieraniu dostosowania przez rolnictwo i obszary wiejskie dóbr o charakterze dóbr publicznych [Wilkin 2010].

Celem działań rolnośrodowiskowych jest dążenie do redukcji presji rolnictwa na środowisko, a w szczególności na jakość wody, gleby i różnorodność biologiczną, jak również promocja praktyk rolniczych koniecznych do zachowania różnorodności biologicznej i krajobrazów wiejskich [Liro 2000]. Programy te są w UE obowiązkowe od 1993 roku w przypadku drugiego filaru Wspólnej Polityki Rolnej (WPR) i stanowią instrument rozwoju obszarów wiejskich o charakterze proekologicznym. Podstawę prawną ich wprowadzania stanowi Rozporządzenie Komisji Europejskiej nr 445 z 2002 roku ustanawiające zasady stosowania Rozporządzenia Rady Wspólnoty Europejskiej nr 1257 z 1999 roku dotyczącego wspierania rozwoju wsi ze środków Europejskiego Funduszu Orientacji i Gwarancji Rolnej⁵⁷. Kraje członkowskie są zobowiązane do stosowania programów rolnośrodowiskowych, natomiast ich szczegółowe rozwiązania (wybór celów, kryteria klasyfikacja, warunki uczestnictwa, poziom płatności) mogą być dowolne, pod warunkiem że odzwierciedlają zróżnicowaną sytuację geograficzną, walory przyrodnicze, strukturę obszarów wiejskich, sytuację ekonomiczną gospodarstw oraz typ gospodarki rolnej.

Do roku 2006 działania rolnośrodowiskowe były ograniczone do wybranych stref priorytetowych lub też obejmowały cały kraj [Popławski 2004]. W obecnym okresie programo-

⁵⁶ więcej Kutkowska B. 2008.

⁵⁷ także Rozporządzenie Rady 1750/99/WE z 23 lipca 1999 r.

wania 2007–2013 ograniczenia strefowe zostały zniesione i działania te mogą być realizowane na terenie całego kraju. Programy rolnośrodowiskowe nie są obowiązkowe dla rolników, którzy decydują się na nie dobrowolnie, w zamian uzyskując wsparcie finansowe, pod warunkiem jednak realizowania działań według ściśle określonych zasad. Zatem udział państw członkowskich Wspólnoty w tych programach jest obligatoryjny, za ich realizacją odpowiadają upoważnione agendy rządowe⁵⁸, a udział rolników dobrowolny [Klisowska 2001].

W warunkach polskich programy te objęte zostały pomocą w ramach Planu Rozwoju Obszarów Wiejskich w latach 2004–2006, zgodnie z Rozporządzeniem Rady Ministrów z dnia 20 lipca 2004 r. (Dz.U. nr 174, poz. 1809), gospodarstwa usytuowane na obszarach gmin znajdujących się w strefach priorytetowych mogły realizować takie pakiety rolnośrodowiskowe jak: Rolnictwo zrównoważone, Rolnictwo ekologiczne, Utrzymanie łąk ekstensywnych, Utrzymanie pastwisk ekstensywnych, Ochrona gleb i wód, Strefy buforowe oraz Ochrona rodzimych ras zwierząt gospodarskich.

Niektóre z zaprogramowanych pakietów jak np. Rolnictwo ekologiczne czy Rolnictwo zrównoważone mogły podejmować gospodarstwa położone terenie całego kraju. Lokalizacja większości pakietów rolnośrodowiskowych w strefach priorytetowych wiązała się ściśle z ochroną środowiska terenów o wysokich walorach przyrodniczych [Kutkowska 2007]. Polska nie ma wyraźnie wyznaczonych obszarów cennych przyrodniczo dla rolnictwa czy leśnictwa, co wynika z braku jasnej definicji określającej, jakie tereny wchodzą w skład tego rodzaju obszarów. Wyznaczone są różne formy obszarów chronionych, które obejmują tereny rolne i leśne, tj. rezerваты przyrody, parki narodowe, parki krajobrazowe, obszary chronionego krajobrazu, obszary Natura 2000, zespoły przyrodniczo-krajobrazowe i użytki ekologiczne. W Polsce większość najcenniejszych przyrodniczo obszarów objęto ochroną prawną⁵⁹ w formie 23 parków narodowych, 1395 rezerwatów przyrody, 120 parków krajobrazowych i 449 obszarów chronionego krajobrazu. Około 32,0% powierzchni kraju objętych jest ochroną przyrody⁶⁰. Wiele obszarów wyróżniających się szczególnymi wartościami przyrodniczymi położonych jest na użytkach rolnych. W 2005 r. 12% powierzchni parków narodowych stanowiły grunty rolne. Tereny rolne w parkach krajobrazowych obejmują w poszczególnych regionach Polski od 35–50% ich powierzchni. To przede wszystkim do gospodarstw tam zlokalizowanych adresowane są pakiety programów rolnośrodowiskowych.

Programy rolnośrodowiskowe były jednymi z trudniejszych i bardziej nowatorskich działań PROW 2004–2006. W Polsce, w tym czasie, dopłaty do programów rolnośrodowiskowych wypłacono do powierzchni około 1 mln ha UR⁶¹. Z takiego wsparcia skorzystało 71 tys. rolników, najwięcej z województw: lubelskiego i wielkopolskiego, najmniej z opolskiego i śląskiego. Największą popularnością cieszył się pakiet *Ochrona gleb i wód oraz Utrzymanie łąk ekstensywnych* [Kutkowska 2008]. Województwo dolnośląskie pod względem podejmowania przez rolników działań rolnośrodowiskowych plasowało się na poziomie średniej krajowej.

W latach 2007–2013 pakiety rolnośrodowiskowe proponowane są jako działanie osi II Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich – „Poprawa środowiska naturalnego i obszarów wiejskich”. W stosunku do obowiązującego w poprzednim okresie programowania wprowa-

⁵⁸ w Polsce ARiMR.

⁵⁹ Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz.U. nr 92 poz.880 z późn. zm.).

⁶⁰ PROW 2007–2013, 79–80.

⁶¹ Około 6% powierzchni użytków rolnych w kraju.

dzono nowe propozycje związane z: gospodarowaniem na obszarach Natura 2000⁶² i ochroną zagrożonych ras zwierząt gospodarskich oraz lokalnych odmian roślin. Zrezygnowano również ze stref priorytetowych. Programy te mogą być zatem realizowane przez rolników na terenie całego kraju. Alokacja środków finansowych z budżetu UE na lata 2007–2013 określona została na poziomie 2,3 mld euro, natomiast przewidywana liczba beneficjentów to 200 tys. rolników⁶³.

Celem działań zgromadzonych w osi II „Poprawa środowiska naturalnego i obszarów wiejskich” jest:

- przywracanie walorów lub utrzymanie stanu cennych siedlisk użytkowanych rolniczo
- promowanie zrównoważonego systemu gospodarowania
- odpowiednie użytkowanie gleb i ochrona wód
- ochrona zagrożonych lokalnie ras zwierząt gospodarskich i lokalnych odmian roślin

Program ten obejmuje 9 pakietów rolnośrodowiskowych. W przypadku tych działań proponowanych jest 49 wariantów, których realizacja nie pokrywa się z innymi instrumentami wsparcia gospodarstw w ramach Wspólnej Polityki Rolnej⁶⁴.

Pakiety obowiązujące w latach 2007–2013 to:

Pakiet 1. *Rolnictwo zrównoważone*

Pakiet 2. *Rolnictwo ekologiczne*

Pakiet 3. *Ekstensywne trwałe użytki zielone*

Pakiet 4. *Ochrona zagrożonych gatunków ptaków i siedlisk przyrodniczych poza obszarami Natura 2000*

Pakiet 5. *Ochrona zagrożonych gatunków i siedlisk na obszarach Natura 2000*

Pakiet 6. *Zachowanie zagrożonych zasobów genetycznych roślin w rolnictwie*

Pakiet 7. *Zachowanie zagrożonych zasobów genetycznych zwierząt w rolnictwie*

Pakiet 8. *Ochrona gleb i wód*

Pakiet 9. *Strefy buforowe.*

Rolnicy przystępujący do tych programów, podczas pięcioletniego kontraktu, otrzymują coroczne wsparcie finansowe stanowiące rekompensatę utraconego dochodu oraz dodatkowo

⁶² Więcej Zegar J. [2011].

⁶³ Na podstawie opracowania „Wstępna analiza realizacji Planu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2004–2006”, cz. 2, MRiROW, Warszawa 2009, 18.

⁶⁴ Zasady działania programu rolnośrodowiskowego regulują przepisy:

a) Unijne:

Rozporządzenie Rady (WE) nr 1698/2005 z dnia 20 września 2005 r. w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich przez EFRROW (Dz. U. UE L277 z 21.10.2005 r.),

Rozporządzenie Rady (WE) nr 1463/2006 z dnia 15 czerwca 2006 r. zmieniające rozporządzenie (WE) nr 1648/2005

Rozporządzenie Rady (WE) nr 1944/2006 z dnia 19 grudnia 2006 r. zmieniające rozporządzenie (WE) nr 1698/2005,

Rozporządzenie Rady (WE) nr 473/2009 z dnia 25 września 2009 r. zmieniające rozporządzenie (WE) nr 1698/2005.

b) Krajowe:

Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z 28 lutego 2008 r. w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania pomocy w ramach Programu Rolnośrodowiskowego objętego programem Rozwoju Obszarów Wiejskich lata 2007–2013 (Dz.U. nr 34, poz. 200) zmieniona przez Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z 30.09.2009 r. (Dz.U. nr 161, poz. 1286), z dnia 11 marca 2010 r. (Dz.U. nr 39, poz.218 i z dnia 10 marca 2011 r. (Dz.U. nr 55, poz. 289).

ponoszonych na realizację pakietów kosztów. Płatności te, w zależności od wariantu, kształtują się w granicach 320–1800 zł/ha.

Pakiety: *rolnictwo ekologiczne, rolnictwo zrównoważone, ekstensywne trwałe użytki zielone, ochrona gleb i wód* objęte zostały zasadą degresywności, co oznacza, że wielkość wsparcia finansowego uzależniona jest od areалу objętego pomocą.

Beneficjentami programów rolnośrodowiskowych mogą być rolnicy, właściciele (samoistni lub zależni) gospodarstwa rolnego o powierzchni nie mniejszej niż 1 ha użytków rolnych, którzy zobowiązują się do: realizacji programów rolnośrodowiskowych przez około 5 lat, zgodnie z opracowanym planem rolnośrodowiskowym, przestrzegania podstawowych wymagań na obszarze całego gospodarstwa rolnego⁶⁵ wynikających z poszczególnych pakietów [Program rolnośrodowiskowy 2007–2013].

W roku 2010 liczba złożonych i pozytywnie rozpatrzonych wniosków o realizację programów rolnośrodowiskowych w kraju wynosiła 65,6 tys. na kwotę prawie 710 mln złotych (tab. 43). Jest to liczba znikoma w stosunku do prawie 1,4 mln gospodarstw polskich, które uzyskują wsparcie w ramach systemu dopłat bezpośrednich.

Tabela 43
Table 43

Realizacja Programu rolnośrodowiskowego PROW 2007–2013
Realisation of agri-environmental programme PDRA 2007–2013

Województwo Voivodship	Wnioski Applications			Kwota wnioskowana Amount applied for		
	2008	2009	2010	2008	2009	2010
	liczba – number			zł		
Dolnośląskie – Lower Silesia	858*	1425*	2453*	9 936 080	19 886 690	40 602 459
Polska – Poland	21 724	37 387	66 538	184 357 881	368 942 174	773 405 053
Dolnośląskie jako % kraju Lower Silesia as % of the country	3,9	3,8	3,7	5,2	5,3	5,4
Województwo Voivodship	Wydane decyzje Decisions made			Kwoty wydanych decyzji Amounts approved		
	2008	2009	2010	2008	2009	2010
	liczba – number			zł		
Dolnośląskie – Lower Silesia	809	1389	2299	8 746 723	18 742 942	38 067 082
Polska – Poland	20 532	36 427	65 559	168 937 554	345 981 030	709 770 023
Dolnośląskie jako % kraju Lower Silesia as % of the country	3,9	3,8	3,8	0	0	0

Źródło: [ARiMR wg stanu na 31.05.2011 r.]
Source: [ARMA as on 31.05.2011]

⁶⁵ Wymagania podstawowe oznaczają normy obowiązkowe, które muszą być przestrzegane przy prowadzeniu działalności rolniczej, związane w szczególności z ochroną środowiska. Podstawowe wymagania dla programu rolnośrodowiskowego obejmują, zgodnie z art. 39 ust. 3. Rozporządzenia Rady (WE) nr 1698/2005, następujące zagadnienia: minimalne normy (art. 5. rozporządzenia Rady (WE) nr 1782/2003), wymogi podstawowe w zakresie zarządzania (SMR) oraz prawodawstwo krajowe (załącznik 11 do PROW).

Realizacja programów rolnośrodowiskowych na terenie województwa dolnośląskiego

Region dolnośląski charakteryzują duże zróżnicowania warunków do prowadzenia produkcji rolniczej. Występują tutaj obszary o bardzo sprzyjającym rolnictwu klimacie i glebach, jak również tereny o cechach mniej korzystnych z punktu widzenia działalności rolniczej, posiadające jednak wysokie walory przyrodniczo-krajobrazowe. Około 20% powierzchni ogólnej województwa dolnośląskiego zlokalizowanych jest na terenach cennych przyrodniczo, prawnie chronionych [Kutkowska 2007]. W najbliższej przyszłości region dolnośląski objęty zostanie rozległą siecią systemu Natura 2000. Już teraz obszary te zajmują około 10% powierzchni województwa i trwają dalsze prace nad wyznaczeniem nowych obszarów chronionych Dyrektywą ptasią⁶⁶ oraz Dyrektywą siedliskową⁶⁷.

Prawie 10% gmin wiejskich województwa dolnośląskiego charakteryzuje się ponad 50% udziałem obszarów chronionych w powierzchni całkowitej. Są to przede wszystkim rejony sudeckie (powiaty: kłodzki, jeleniogórski, kamiennogórski, wałbrzyski należące do III regionu funkcjonalnego), ale także inne, zwłaszcza tereny Parku Krajobrazowego Doliny Baryczy, największego areałowo parku krajobrazowego w Polsce (powiaty: milicki, żmigrodzki – II region funkcjonalny).

W latach 2004–2006 na terenie województwa dolnośląskiego realizowanych było prawie 4,3 tys. pakietów programów rolnośrodowiskowych (wnioski złożone na rok 2004, 2005, 2006 i 2007) na łączną kwotę wsparcia ponad 69 mln złotych, co stanowi około 6% wsparcia krajowego [Kutkowska 2008] (tab. 44). Programy te objęły łączną powierzchnię ponad 110 tys. ha, czyli 11% ogólnej powierzchni użytków rolnych na Dolnym Śląsku. Największym zainteresowaniem cieszył się pakiet *Ochrona gleb i wód*, na który złożono najwięcej wniosków (45,5%). Również ten pakiet objął największą powierzchnię gruntów ornych (54%) (rys. 26, 27). Równie atrakcyjny dla rolników był pakiet *Utrzymanie łąk ekstensywnych*, na który złożono 29% ogólnej liczby wniosków i objął on 17% wspieranej w ramach tego działania powierzchni. Trzecim z kolei pakietem było *Rolnictwo ekologiczne* obejmujący 15% ogólnej liczby wniosków i 19% powierzchni w skali województwa. Stosunkowo niewielkie zainteresowanie wzbudził pakiet *Rolnictwo zrównoważone* (3,5% wniosków i prawie 8% powierzchni) oraz pakiet związany z tworzeniem stref buforowych. Prawdopodobnie spowodowane to było zbyt niską, relatywnie do innych programów, stawką dopłat. Podobne tendencje wystąpiły również w innych regionach naszego kraju [ARiMR – dwa lata po akcesji 2006].

Dokonując analizy struktury wypłaconych kwot wsparcia dotyczących poszczególnych pakietów rolnośrodowiskowych stwierdzono, że największe dofinansowanie skierowano do gospodarstw realizujących pakiety: *Ochrona gleb i wód* (54%), *Rolnictwo ekologiczne* (19%) oraz *Utrzymanie łąk ekstensywnych* (17%) (rys. 28).

Realizacja programów rolnośrodowiskowych była wewnątrzregionalnie zróżnicowana. Powiaty sudeckie (kłodzki, jeleniogórski, kamiennogórski, wałbrzyski) realizowały 31,5% ogólnej liczby pakietów rolnośrodowiskowych w skali województwa. Jest to zjawisko korzystne, gdyż na tych terenach znajduje się większość obszarów chronionych: 2 parki narodowe oraz 9 parków krajowych, jak również liczne obszary sieci Natura 2000.

⁶⁶ Dyrektywa Rady 79/409/EWG z 2 kwietnia 1979 r.

⁶⁷ Dyrektywa Rady 92/43/EWG z 21 maja 1992 r.

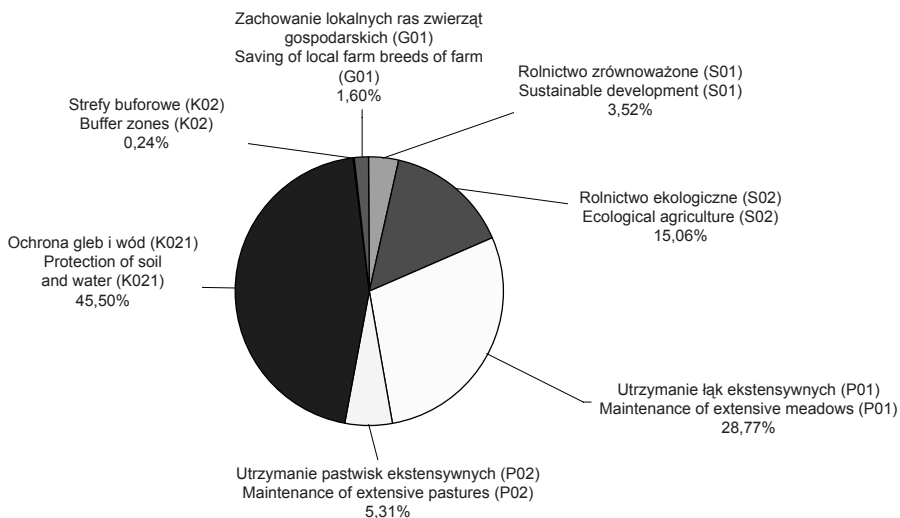
Pakiety rolnośrodowiskowe w woj. dolnośląskim realizowane w latach 2004–2006
Agri-environmental packages in Lower Silesian realised in the years 2004–2006

Pakiety Packages	2004 (1.09.2004–15.06.2005)				2005 (marzec–kwiecień 2005) (March–April 2005)				2006 (1.08.2005–31.12.2005)			
	wnioski applica- tions liczba number	po- wierzchnia area [ha]	kwota amount [zł]	wnioski applica- tions liczba number	po- wierzchnia area [ha]	kwota amount [zł]	wnioski applica- tions liczba number	po- wierzchnia area [ha]	kwota amount [zł]	wnioski applica- tions liczba number	po- wierzchnia area [ha]	kwota amount [zł]
Rolnictwo zrównoważone Sustainable agriculture	52	3195	275 690	55	3236	309 823	13	836	66 279			
Rolnictwo ekologiczne Ecological agriculture	173	7833	3 030 876	205	6096	2 830 738	79	2097	1 232 954			
Utrzymanie łąk ekstensywnych Management of extensive grassland	341	5998	4 613 376	360	6555	5 268 316	147	1670	1 267 573			
Utrzymanie pastwisk ekstensywnych Management of extensive pastures	73	650	303 589	75	712	325 657	22	161	67 615			
Ochrona gleb i wód Protection of soils and water	357	13 777	7 187 366	363	14 817	7 572 230	686	18 259	9 213 240			
Strefy buforowe Buffer zones	5	-	5823	4	-	5819	-	-	-			
Zachowanie lokalnych ras zwierząt gospodarskich Protection of local breeds of farm animals	23	102 szt.	112 860	23	113 szt.	121887	13	58 szt.	45 500			
Razem Total	1024	31 457	15 529 580	1085	31 416	1 6461 470	960	23 023	11 893 161			

Tabela 44 cd.
Table 44 cont.

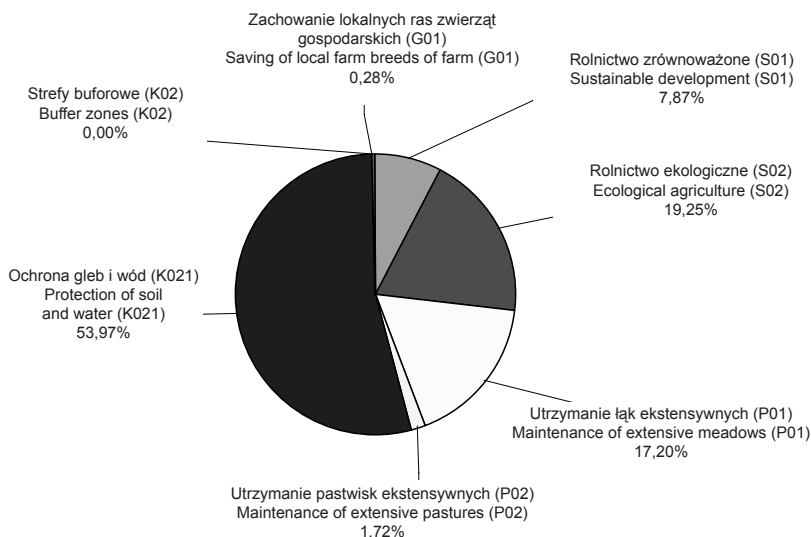
Pakiety Packages	2007 (1.05.2006–31.08.2006)				Razem Total (2004–2006)			
	wnioski applications	powierzchnia area	kwota amount		wnioski applications	powierzchnia area	kwota amount	
	liczba number	[ha]	[zł]		liczba number	[ha]	[zł]	
Rolnictwo zrównoważone Sustainable agriculture	29	1404	176 151		149	8671	827 943	
Rolnictwo ekologiczne Ecological agriculture	181	5191	4 422 662		638	21 217	11 517 230	
Utrzymanie łąk ekstensywnych Management of extensive grassland	371	4741	3 020 875		1219	18 964	25 319 405	
Utrzymanie pastwisk ekstensywnych Management of extensive pastures	55	370	178 714		225	1 893	875 575	
Ochrona gleb i wód Protection of soils and water	522	12 643	6 323 333		1 928	59 496	30 296 169	
Strefy buforowe Buffer zones	1	-	56		10	-	11 698	
Zachowanie lokalnych ras zwierząt gospodarskich Protection of local animal breeds	9	34 szt.	40 300		68	307 szt.	320 547	
Razem Total	1168	24 349	14 162 091		4237	110 241	69 168 567	

Źródło: ARiMR OT we Wrocławiu
Source: ARMA in Wrocław

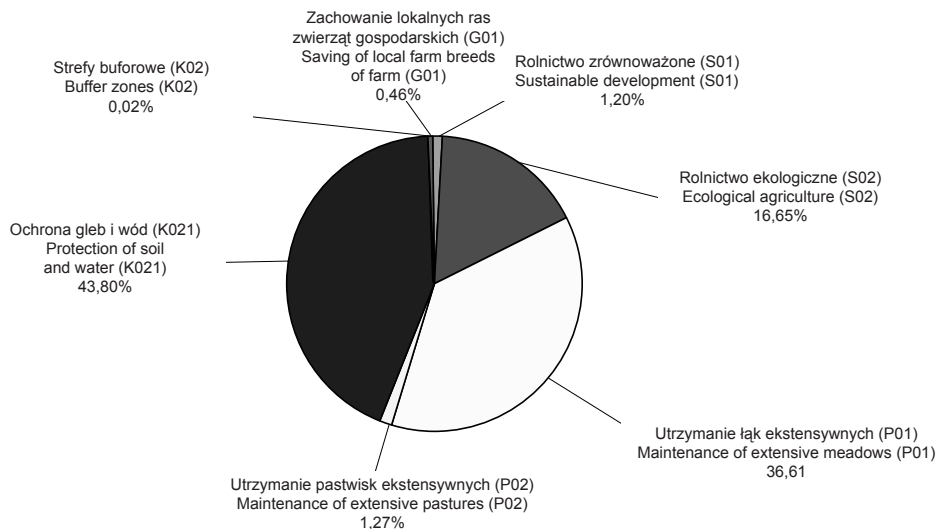
Źródło: Opracowanie na podstawie materiałów Oddziału Terenowego we Wrocławiu ARiMR [Kutkowska B. 2008]
 Source: Analysis based on data from ARMA in Wrocław [Kutkowska B. 2008]

Rys. 26. Struktura pakietów rolnośrodowiskowych wg liczby wniosków w latach 2004–2006 [%]
 Fig. 26. The structure of agri-environmental packages according to the number of applications in the years 2004–2006

Źródło: Opracowanie na podstawie materiałów Oddziału Terenowego we Wrocławiu ARiMR [Kutkowska B. 2008]
 Source: Analysis based on data from ARMA in Wrocław [Kutkowska B. 2008]

Rys. 27. Struktura pakietów rolnośrodowiskowych wg powierzchni w latach 2004–2006 [%]
 Fig. 27. The structure of agri-environmental packages according to area in the years 2004–2006

Źródło: Opracowanie na podstawie materiałów Oddziału Terenowego we Wrocławiu ARiMR [Kutkowska B. 2008]
Source: Analysis based on data from ARMA in Wrocław [Kutkowska B. 2008]

Rys. 28. Struktura pakietów rolnośrodowiskowych wg wypłaconych kwot w latach 2004–2006 [%]
Fig. 28. The structure of agri-environmental packages according to amounts paid in the years 2004–2006

Największą sumę dopłat z tytułu podejmowania w gospodarstwach rolniczych tych przedsięwzięć uzyskał powiat kłodzki, gdzie złożono ponad 10% ogólnej liczby wniosków i uzyskano 7% dofinansowania w skali województwa. Łączna powierzchnia objęta programami rolnośrodowiskowymi w tym powiecie wynosiła prawie 8,5 tys. ha i była największa spośród 26 powiatów regionu dolnośląskiego. W powiecie kłodzkim dominowały zwłaszcza pakiety: *Rolnictwo ekologiczne* i *Utrzymanie łąk ekstensywnych*. Podobnie było w innych powiatach sudeckich.

Innym rejonem przyrodniczo cennym jest rejon obejmujący Park Krajobrazowy Dolina Baryczy administracyjnie związany przede wszystkim z powiatem milickim. W powiecie tym, chociaż znacznie mniejszym powierzchniowo od powiatu kłodzkiego, zrealizowano około 3,5% ogólnej liczby pakietów rolnośrodowiskowych. Ponad 20% pakietów związanych z zachowaniem lokalnych ras zwierząt gospodarskich w województwie dolnośląskim podjętych zostało przez rolników zamieszkujących ten właśnie powiat.

Od roku 2008 rozpoczął się na terenie województwa dolnośląskiego nabór wniosków na realizację działań rolnośrodowiskowych w nowym okresie programowania 2007–2013. W roku 2010 programy rolnośrodowiskowe realizowane były w prawie 2,3 tys. gospodarstwach dolnośląskich, czyli w około 4% gospodarstwach rolnośrodowiskowych w skali kraju (tab. 43). W roku 2011⁶⁸ na terenie Dolnego Śląska złożono 3113 wniosków na łączną kwotę 60 mln zł. Zatem tylko około 5% ogólnej liczby gospodarstw dolnośląskich o powierzchni powyżej 1 ha UR zdecydowało się na realizację tych programów.

⁶⁸ Według danych ARiMR w czerwcu 2011 r.

Według opinii eksperta – pracownika DODR-u we Wrocławiu, w latach 2008–2011 rolnicy wybierają najczęściej pakiety: *Ochrona gleb i wód*, *Ekstensywne trwałe użytki zielone* oraz pakiety przyrodnicze związane z obszarami Natura 2000.

Program rolnośrodowiskowy jest jednym z trudniejszych i bardziej nowatorskich działań wdrażanych w ramach WPR. Opracowanie jego założeń uwzględniających w pełni przyrodniczo-ekonomiczne uwarunkowania krajowe, a także wprowadzenie do gospodarstw wymaga głębokiej i wszechstronnej wiedzy rolniczej, biologicznej, z zakresu ochrony środowiska, genetyki itp. Było to i jest możliwe dzięki wykwalifikowanej kadrze ośrodków doradztwa rolniczego [Kania 2008, Gugala 2007, Czubak, Sadowski 2010]. Sporządzanie planów działalności rolnośrodowiskowej, pomoc w prowadzeniu bieżącej dokumentacji, szkolenia, porady bezpośrednio to działania służb rolnych umożliwiające popularyzację tych programów i wprowadzenie ich na szeroką skalę w Polsce. Ze względu na wysokie wymagania merytoryczne gospodarstwami rolnośrodowiskowymi opiekują się wyspecjalizowani doradcy rolnośrodowiskowi zarejestrowani w Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie. Centrum to jest instytucją odpowiedzialną za prowadzenie szkoleń i egzaminów dla kandydatów na ekspertów. Doradcy rolnośrodowiskowi świadczą usługi doradcze związane z programem rolnośrodowiskowym⁶⁹. Są to osoby z wyższym wykształceniem, o określonym ukierunkowaniu, legitymujące się odpowiednim stażem na stanowisku doradczym, które ukończyły stosowne szkolenia i zdały egzamin na doradcę rolnośrodowiskowego. Obecnie na liście krajowej znajduje się ponad 1900 takich doradców, w tym z województwa dolnośląskiego 82. Prawie wszyscy związani są zawodowo z Dolnośląskim Ośrodkiem Doradztwa Rolniczego we Wrocławiu⁷⁰.

Metodyka badań

W roku 2009 badaniom ankietowym poddano 100 gospodarstw rolniczych realizujących pakiety programów rolnośrodowiskowych położonych na terenie woj. dolnośląskiego. Celem badań była ocena roli doradztwa w funkcjonowaniu programów rolnośrodowiskowych na poziomie pojedynczego gospodarstwa. Spośród około 1,4 tys. gospodarstw dolnośląskich prowadzących te programy wybrano celowo 100 takich obiektów, uwzględniając ich lokalizację przestrzenną. Rozkład liczebności próby badawczej w subregionach woj. dolnośląskiego odpowiada rozmieszczeniu całej populacji tych obiektów. Na potrzeby tego badania opracowany został formularz kwestionariusza wywiadu. Informacje zdobywano drogą wywiadu bezpośredniego. Zakres pracy doradców rolnośrodowiskowych zatrudnionych w DODR we Wrocławiu przeanalizowano, wykorzystując do tego celu sprawozdanie z realizacji „Programu Działalności Doradczej DODR we Wrocławiu z roku 2005 i 2009” (metoda dokumentacyjna). Wykorzystano również wiedzę w tym zakresie doświadczonego doradcy rolnośrodowiskowego (metoda ekspercka).

⁶⁹ Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 7 maja 2008 r. w sprawie szkoleń dla podmiotów, których dotyczą działania objęte Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007–2013 oraz doradzania odnośnie do sporządzania dokumentacji nierolniczej dla uzyskania pomocy finansowej.

⁷⁰ Na podstawie artykułu: Kutkowska B. [2011] Rola doradztwa rolniczego we wdrażaniu programów rolnośrodowiskowych. Roczniki Naukowe SERiA, T. XIII, z. 4, 96–100.

Liczebność ankietowanych gospodarstw rolnośrodowiskowych w regionach funkcjonalnych obszarów wiejskich na Dolnym Śląsku
The number of surveyed agri-environmental farms in the functional regions of rural areas in Lower Silesia

Lp. No.	Region funkcjonalny Functional region	Liczba gospodarstw Number of farms
1.	I – intensywnego rolnictwa intensive agriculture	33
2.	II – rolniczo-rekreacyjny agriculture-recreation	21
3.	III – rekreacyjno-turystyczny recreation-tourism	44
4.	IV – rolniczo-przemysłowo-turystyczny agriculture-industry-tourism	2
5.	Razem – Total	100

Źródło: badania własne

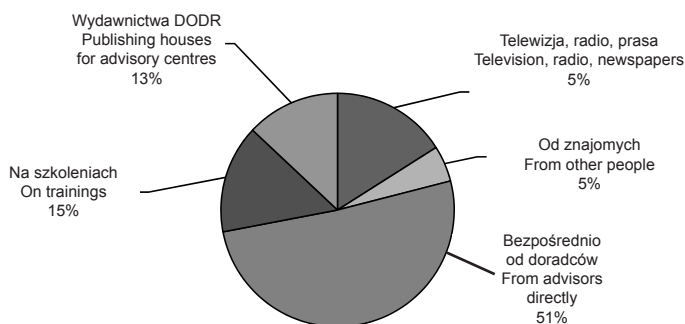
Source: own study

Są to gospodarstwa obszarowo większe niż średnio w województwie, o zasobach około 4,4 RP/100 ha UR. Prowadzone są przez rolników, z których ponad połowa (52%) posiada wykształcenie rolnicze, w tym 13% zawodowe, 28% średnie i 8% wyższe. Rolnicy w większości mają duże doświadczenia zawodowe, gdyż od około 20 lat prowadzą swoje gospodarstwa.

Wyniki badań

Wytypowane do badań gospodarstwa położone są w czterech regionach funkcjonalnych woj. dolnośląskiego, najwięcej z nich (44 obiekty) znajduje w rejonie sudeckim i w regionie funkcjonalnym intensywnego rolnictwa (33 gospodarstwa), a także na terenie Parku Krajobrazowego Doliny Baryczy i Borów Dolnośląskich (23 gospodarstwa) (tab. 45). Większość z nich zlokalizowana jest na terenach o wysokich walorach przyrodniczych: w parkach krajobrazowych, na obszarach Natura 2000, a także innych o dużym znaczeniu w rozwoju turystyki wiejskiej.

Jak wykazały badania, podstawowym źródłem informacji o programach rolnośrodowiskowych dla rolnika był doradca, który dzięki bezpośrednim kontaktom z użytkownikami gospodarstw zachęcał ich do wprowadzania pakietów rolnośrodowiskowych jako alternatywnego sposobu prowadzenia działalności rolniczej (tab. 46, rys. 30). Rolnicy dowiadywali się o tych programach również na szkoleniach, z broszur oraz innych wydawnictw publikowanych przez Dolnośląski Ośrodek Doradztwa Rolniczego we Wrocławiu. Większość (80% ankietowanych rolników) po raz pierwszy dowiedziało się o programach rolnośrodowiskowych właśnie za pośrednictwem instytucji doradztwa rolniczego. Pozostała część respondentów uzyskała tę informację drogą popularnych środków przekazu (televizja, radio, prasa), również od znajomych. Bezpośrednie kontakty z doradcą i wydawnictwem DODR były źródłem informacji w gospodarstwach obszarowo większych, powyżej 20 ha, ale także tych do 10 ha. Natomiast radio, telewizja, prasa oraz znajomi wskazywali na taką możliwość prowadzenia produkcji użytkownikom gospodarstw o areale do 20 ha (tab. 46).

Źródło: badania własne
Source: own study

Rys. 29. Źródła informacji o programach rolnośrodowiskowych
Fig. 29. Sources of information about agri-environmental programmes

Tabela 46
Table 46

Źródła informacji rolników o programach rolnośrodowiskowych [% gospodarstw]
Sources of information about agri-environmental programmes [% farms]

Lp. No.	Wyszczególnienie Specification	Gospodarstwa ogółem [%] Farms total			
1.	Bezpośrednio od doradcy Directly from advisor	51			
2.	Na szkoleniach ODR At trainings organised by AEC	15			
3.	Wydawnictwa ODR Publications of AEC	13			
4.	Telewizja, radia, prasa TV, radio, press	16			
5.	Od znajomych From acquaintances	5			
Gospodarstwa wg regionów funkcjonalnych obszarów wiejskich Dolnego Śląska [%] Farms according to functional regions of rural areas in Lower Silesia					
	Wyszczególnienie Specification	Region I	Region II	Region III	Region V
1.	Bezpośrednio od doradcy Directly from advisor	45	38	54	100
2.	Na szkoleniach ODR At trainings organised by AEC	11	0	20	0
3.	Wydawnictwa ODR Publications of AEC	5	7	18	0
4.	Telewizja, radia, prasa TV, radio, press	28	38	4	0
5.	Od znajomych From acquaintances	11	17	4	0

Tabela 46 cd.
Table 46 cont.

Gospodarstwa wg wieku rolników [%] – Farms according to farmers' age					
	Wyszczególnienie Specification	Wiek do 40 lat Up to 40	Wiek powyżej 40 lat Over 40		
1.	Bezpośrednio od doradcy Directly from advisor	43	60		
2.	Na szkoleniach ODR At trainings organised by AEC	22	8		
3.	Wydawnictwa ODR Publications of AEC	16	10		
4.	Telewizja, radia, prasa TV, radio, press	12	18		
5.	Od znajomych From acquaintances	7	4		
Gospodarstwa wg grup obszarowych [%] – Farms according to size groups					
	Wyszczególnienie Specification	do 10 ha up to 10 ha	10–20 ha	20–50 ha	powyżej 50 ha over 50 ha
1.	Bezpośrednio od doradcy Directly from advisor	53	35	66	44
2.	Na szkoleniach ODR At trainings organised by AEC	6	20	8	22
3.	Wydawnictwa ODR Publications of AEC	14	5	12	22
4.	Telewizja, radia, prasa TV, radio, press	14	30	8	16
5.	Od znajomych From acquaintances	13	10	6	0
Podział gospodarstw w zależności od kwalifikacji zawodowych rolników (podział próby wg kwartyli: dla $Q_1 = 1,75$ jedn. kw., $Q_2 = 2,08$ jedn. kw., $Q_3 = 2,10$ jedn. kw.) Division of farms according to professional qualifications of the farmers (division according to quartiles: $Q_1 = 1.75$ u.q., $Q_2 = 2.08$ u.q., $Q_3 = 2.10$ u.q.)					
	Wyszczególnienie Specification	Kwalifikacje niskie Low qualifi- cations	Kwalifikacje przeciętne Average qu- alifications	Kwalifikacje ponad- przeciętne Over average qualifications	Kwalifikacje wysokie High qualifi- cations
1.	Bezpośrednio od doradcy Directly from advisor	52	40	51	52
2.	Na szkoleniach ODR At trainings organised by AEC	10	3	13	19
3.	Wydawnictwa ODR Publications of AEC	12	10	13	14
4.	Telewizja, radia, prasa TV, radio, press	24	10	17	9
5.	Od znajomych From acquaintances	2	7	6	6

Źródło: badania własne
Source: own study

Kontakty z doradcą rolniczym, szkolenia ODR i wydawnictwa ODR jako źródła informacji o programie rolnośrodowiskowym miały duże znaczenie dla wszystkich rolników, niezależnie od ich wieku. Pewne zróżnicowanie zauważyć można w ujęciu regionalnym i przy uwzględnieniu poziomu kwalifikacji ankietowanych rolników.

Dla gospodarzy z regionu I – intensywnego rolnictwa i regionu II – rolniczo-rekreacyjnego większe niż przeciętne znaczenie miały inne źródła, takie jak: telewizja, radio, prasa jako źródło wiedzy o pakietach oraz wiedza znajomych (region II). Byli to rolnicy o zdecydowanie najniższych kwalifikacjach. Rolnicy o wyższym poziomie kwalifikacji zawodowych bazowali na ośrodku doradztwa rolniczego jako źródła informacji o możliwości programów rolnośrodowiskowych (tab. 46).

Wspomniano wcześniej o podstawowych celach pakietów rolnośrodowiskowych, polegały one na podtrzymaniu walorów środowiska przyrodniczego i ochronie lokalnych ras zwierząt inwentarskich i lokalnych odmian roślin uprawnych. Zapytano zatem rolników, jakie motywy przyświecały im przy podejmowaniu decyzji o wprowadzaniu programów rolnośrodowiskowych do gospodarstw. Na pewno nie były to decyzje łatwe, bo są to jedne z najtrudniejszych instrumentów wspierania rolnika w ramach WPR, trudnych zarówno dla rolnika, jak i doradcy.

Rezultaty badań wskazały, że były to przede wszystkim względy finansowe. Tak uznało prawie trzy czwarte badanych (tab. 47, rys. 30). Jedynie 12% uznało, że kierowało się chęcią szeroko pojętej ochrony środowiska, a 7% zamiarem wytwarzania zdrowej żywności. Wyniki tego badania są zapewne rezultatem niskiej dochodowości gospodarstw rolnych w Polsce.

Tabela 47
Table 47

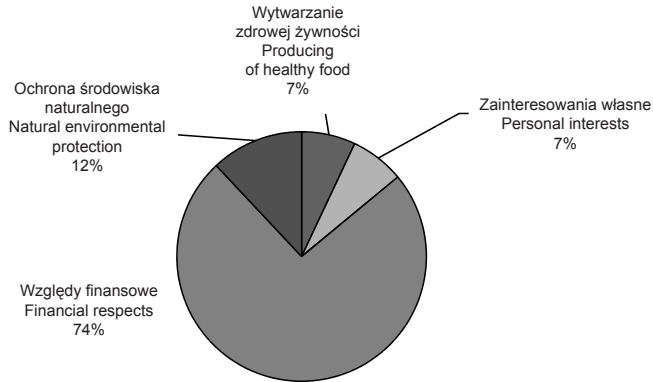
Motywacje wprowadzenia działalności rolnośrodowiskowych [% gospodarstw]
Reasons for introduction of agri-environmental activity [% farms]

Lp. No.	Wyszczególnienie Specification	Gospodarstwa ogółem Farms total			
1.	Względy finansowe Financial aspects	74			
2.	Odnowa środowiska naturalnego Revitalisation of natural environment	12			
3.	Wytwarzanie zdrowej żywności Production of healthy food	7			
4.	Zainteresowanie własne Own interests	7			
Gospodarstwa wg regionów funkcjonalnych obszarów wiejskich Dolnego Śląska [%] Farms according to functional regions of rural areas in Lower Silesia					
	Wyszczególnienie Specification	Region I	Region II	Region III	Region V
1.	Względy finansowe Financial aspects	85	90	65	55
2.	Odnowa środowiska naturalnego Revitalisation of natural environment	5	10	13	22
3.	Wytwarzanie zdrowej żywności Production of healthy food	0	0	13	15
4.	Zainteresowanie własne Own interests	10	0	19	8

Tabela 47 cd.
Table 47 cont.

Gospodarstwa wg wieku rolników [%] Farms according to farmers' age					
	Wyszczególnienie Specification	Wiek do 40 lat Up to 40	Wiek powyżej 40 lat Over 40		
1.	Względy finansowe Financial aspects	62	84		
2.	Odnowa środowiska naturalnego Revitalisation of natural environment	16	10		
3.	Wytwarzanie zdrowej żywności Production of healthy food	15	0		
4.	Zainteresowanie własne Own interests	7	6		
Gospodarstwa wg grup obszarowych [%] Farms according to size groups					
	Wyszczególnienie Specification	do 10 ha	10–20 ha	20–50 ha	powyżej 50 ha
1.	Względy finansowe Financial aspects	58	76	81	72
2.	Odnowa środowiska naturalnego Revitalisation of natural environment	17	0	13	18
3.	Wytwarzanie zdrowej żywności Production of healthy food	17	12	0	0
4.	Zainteresowanie własne Own interests	8	12	6	10
Podział gospodarstw w zależności od kwalifikacji zawodowych rolników (podział próby wg kwartyli: dla $Q_1 = 1,75$ jedn. kw., $Q_2 = 2,08$ jedn. kw., $Q_3 = 2,10$ jedn. kw.) Division of farms according to professional qualifications of the farmers (division according to quartiles: $Q_1 = 1.75$ u.q., $Q_2 = 2.08$ u.q., $Q_3 = 2.10$ u.q.)					
	Wyszczególnienie Specification	Kwalifikacje niskie Low qualifi- cations	Kwalifikacje przeciętne Average qualifica- tions	Kwalifikacje ponadprze- ciętne Over average qualifica- tions	Kwalifikacje wysokie High quali- fications
1.	Względy finansowe Financial aspects	87	88	62	66
2.	Odnowa środowiska naturalnego Revitalisation of natural environment	6	7	18	13
3.	Wytwarzanie zdrowej żywności Production of healthy food	7	5	7	8
4.	Zainteresowanie własne Own interests	0	0	13	13

Źródło: badania własne
Source: own study

Źródło: badania własne
Source: own study

Rys. 30. Motywy wprowadzenia działalności rolnośrodowiskowych
Fig. 30. Reasons for introduction of agri-environmental activity

Względami finansowymi jako podstawą do podjęcia decyzji o realizację tych programów kierowała się większość rolników, ale głównie tych starszych, powyżej 40 lat z regionu II i I oraz z grupy obszarowej 20–50 ha, o niskich i przeciętnych kwalifikacjach (tab. 47). W innych grupach badawczych relatywnie większe znaczenie jako motyw podjęcia się prowadzenia pakietów rolnośrodowiskowych miała chęć ochrony środowiska i produkcji zdrowej żywności. Tak wskazywali użytkownicy gospodarstw i powierzchni powyżej 20 ha, a także rolnicy młodszy o ponadprzeciętnych i wysokich kwalifikacjach.

Działania na rzecz ochrony środowiska czynione przez rolników mają istotne znaczenie, gdyż ankietowane gospodarstwa położone są na terenach o wysokich walorach przyrodniczych: parkach krajobrazowych, obszarach Natura 2000 czy też w gminach o dużym znaczeniu dla rozwoju turystyki wiejskiej (tab. 48). Szczególnie dotyczy to gospodarstw zlokalizowanych w regionie III (Sudety i Polesie) oraz w regionie II (Park Krajobrazowy Dolina Baryczy).

Większość (55%) rolników – respondentów rozpoczęła wdrażanie programów rolnośrodowiskowych w latach 2007–2009, a znaczna ich liczba wcześniej – w latach 2005–2006 (45%). Podobnie jak w kraju i ogółem w województwie dolnośląskim w ankietowanych gospodarstwach przeważają pakiety: *Ochrona gleb i wód*, *Utrzymanie łąk ekstensywnych*, obecnie *Ekstensywne trwałe użytki zielone* oraz *Rolnictwo ekologiczne*.

We wszystkich ankietowanych gospodarstwach realizowanych było 127 pakietów rolnośrodowiskowych. Jest to niewiele, gdyż wskaźnik określający liczbę pakietów w przeliczeniu na 1 gospodarstwo wynosi 1,27.

W 47% ankietowanych gospodarstw rolnicy prowadzili tylko pakiet *Ochrona gleb i wód*. Jedynie w 8% gospodarstw powiązany był z pakietem *Rolnictwo zrównoważone*, *Ekstensywne trwałe użytki zielone* oraz z pakietem *Zachowanie zagrożonych zasobów genetycznych zwierząt w rolnictwie*. W 10% obiektów realizowano pakiet związany z *ekstensywną gospodarką na użytkach zielonych*, w 5% gospodarstwach realizowano wyłącznie *Rolnictwo ekologiczne*, a w 15% pakiet ten był łączony z *Utrzymaniem łąk ekstensywnych*.

Tylko w 5% badanych gospodarstw podjęto się prowadzenia rolnictwa zrównoważonego, w 5% łącząc je z innymi pakietami. Najwięcej, bo trzy pakiety realizowało tylko jedno z badanych gospodarstw, które weszło do programu w roku 2009. Na terenie tego gospodarstwa prowadzono pakiety *Rolnictwa ekologicznego*, *Utrzymanie łąk ekstensywnych* i *Ochrona zagrożonych gatunków ptaków i siedlisk przyrodniczych na obszarach Natura 2000*.

Nie jest to sytuacja zadowalająca, gdyż w latach 2004–2006 rolnicy mogli prowadzić w gospodarstwie nawet do 3 pakietów. W obecnym okresie programowania 2007–2013 liczba ta jest praktycznie nieograniczona przy uwzględnieniu możliwości ich łączenia. I tak pakiet: rolnictwo zrównoważone nie może być realizowany z *Rolnictwem ekologicznym*, ale rolnicy mogą powiązać go z: *Zachowaniem zagrożonych zasobów genetycznych roślin w rolnictwie*, *Zachowaniem zagrożonych zasobów genetycznych zwierząt w rolnictwie*, a zwłaszcza z bardzo popularną wśród rolników *Ochroną gleb i wód*. *Rolnictwo ekologiczne* może łączyć się aż z sześcioma pakietami: *Ekstensywnymi trwałymi użytkami zielonymi*, *Ochroną zagrożonych gatunków ptaków i siedlisk przyrodniczych poza obszarami Natura 2000*, *Ochroną zagrożonych gatunków ptaków i siedlisk przyrodniczych na obszarach Natura 2000*, *Zachowaniem zagrożonych zasobów genetycznych roślin w rolnictwie* i *Zachowaniem zagrożonych zasobów genetycznych zwierząt w rolnictwie oraz ze strefami buforowymi*. Bardzo popularny wśród rolników pakiet: *Ochrona gleb i wód* najczęściej realizowany w badanych gospodarstwach, jako jedyny może być prowadzony w połączeniu z *Rolnictwem zrównoważonym*, *Zachowaniem zagrożonych zasobów genetycznych roślin w rolnictwie*, *Zachowaniem zagrożonych zasobów genetycznych zwierząt w rolnictwie oraz ze strefami buforowymi*.

Wprowadzenie większej liczby pakietów rolnośrodowiskowych do gospodarstwa to zadanie doradców na przyszłość. Nie zawsze umożliwiają to warunki przyrodniczo-ekonomiczne gospodarstw, w większości przypadków jest to jednak możliwe. Ocena poziomu wielkości wskaźnika pakietów rolnośrodowiskowych w przeliczeniu na jedno gospodarstwo może również być jednym z elementów oceny efektywności pracy doradcy rolnośrodowiskowego⁷¹.

Dopłaty do pakietów rolnośrodowiskowych mają charakter płatności powierzchniowych, dlatego pakiety rolnośrodowiskowe z możliwością ich wariantowania w 50% ankietowanych gospodarstw zajmują ponad 80% ich powierzchni użytków rolnych (tab. 49). Dotyczy to gospodarstw regionu III i V, gospodarstw prowadzonych przez młodych rolników i o wysokich kwalifikacjach zawodowych.

W innych grupach gospodarstw dominuje 20–50% udział programów rolnośrodowiskowych w powierzchni gruntów rolnych gospodarstwa. Są to znaczne areale, zwłaszcza w przypadku gospodarstw obszarowo większych.

Prowadzenie pakietów rolnośrodowiskowych często wymaga nabycia przez rolników nowej wiedzy. Służą temu szkolenia organizowane przez ośrodki doradztwa rolniczego. Jak wskazują rezultaty badań, w szkoleniach tych uczestniczyła jedynie połowa respondentów.

Liczba odbytych przez nich szkoleń była zróżnicowana, od 1 do 18 kursów szkoleniowych. Przeciętny rolnik uczestniczył w 2–4 szkoleniach trwających 11–20 godzin (tab. 50).

W szkoleniach uczestniczyli w większości (59% ogółu respondentów) rolnicy z regionu III i V z grupy obszarowej powyżej 50 ha UR, ale także właściciele gospodarstw małych, do 10 ha UR. Zauważyć można nieduży (28%) udział w szkoleniu rolników o przeciętnych kwalifikacjach.

⁷¹ Jest to bardzo interesująca propozycja recenzenta monografii prof. dr. hab. Józefa Kani – wybitnego specjalisty z zakresu doradztwa rolniczego.

Tabela 48

Table 48

Lokalizacja gospodarstw na obszarach o wysokich walorach przyrodniczych [% gospodarstw]
Location of farms in regions with high natural values [% farms]

Lp. No.	Wyszczególnienie Specification	Gospodarstwa ogółem Farms total			
1.	Natura 2000	40			
2.	Parki Krajobrazowe – Landscape parks	63			
3.	Obszary o dużym znaczeniu dla turystyki Areas important for tourism	37			
Gospodarstwa wg regionów funkcjonalnych obszarów wiejskich Dolnego Śląska [%] Farms according to functional regions of rural areas in Lower Silesia					
	Wyszczególnienie Specification	Region I	Region II	Region III	Region V
1.	Natura 2000	20	62	56	0
2.	Parki Krajobrazowe – Landscape parks	15	70	58	0
3.	Obszary o dużym znaczeniu dla turystyki Areas important for tourism	27	68	90	50
Gospodarstwa wg wieku rolników [%] – Farms according to farmers' age					
	Wyszczególnienie Specification	Wiek do 40 lat Up to 40		Wiek powyżej 40 lat Over 40	
1.	Natura 2000	50		36	
2.	Parki Krajobrazowe – Landscape parks	0		63	
3.	Obszary o dużym znaczeniu dla turystyki Areas important for tourism	50		24	
Gospodarstwa wg grup obszarowych [%] – Farms according to size groups					
	Wyszczególnienie Specification	do 10 ha up to 10 ha	10–20 ha	20–50 ha	powyżej 50 ha over 50 ha
1.	Natura 2000	42	38	47	33
2.	Parki Krajobrazowe – Landscape parks	58	69	62	70
3.	Obszary o dużym znaczeniu dla turystyki Areas important for tourism	40	35	44	33
Podział gospodarstw w zależności od kwalifikacji zawodowych rolników (podział próby wg kwartyli: dla $Q_1 = 1,75$ jedn. kw., $Q_2 = 2,08$ jedn. kw., $Q_3 = 2,10$ jedn. kw.) Division of farms according to professional qualifications of the farmers (division according to quartiles: $Q_1 = 1.75$ u.q., $Q_2 = 2.08$ u.q., $Q_3 = 2.10$ u.q.)					
	Wyszczególnienie Specification	Kwalifikacje niskie Low qualifications	Kwalifikacje przeciętne Average qualifications	Kwalifikacje ponad-przeciętne Over average qualifications	Kwalifikacje wysokie High qualifications
1.	Natura 2000	32	43	49	37
2.	Parki Krajobrazowe – Landscape parks	52	58	66	66
3.	Obszary o dużym znaczeniu dla turystyki Areas important for tourism	28	39	41	40

Źródło: badania własne

Source: own study

Tabela 49
Table 49

Udział programów rolnośrodowiskowych w powierzchni użytków rolnych [%]
Agri-environmental programmes in the total area of agricultural land

Lp. No.	Wyszczególnienie Specification	Gospodarstwa ogółem – Farms total			
1.	Do 20% Up to 20%	18			
2.	20–50%	32			
3.	50–80%	7			
4.	>80%	43			
Gospodarstwa wg regionów funkcjonalnych obszarów wiejskich Dolnego Śląska [%] Farms according to functional regions of rural areas in Lower Silesia					
	Wyszczególnienie Specification	Region I	Region II	Region III	Region V
1.	Do 20% Up to 20%	10	10	4	50
2.	20–50%	65	40	30	0
3.	50–80%	14	10	4	0
4.	>80%	11	40	62	50
Gospodarstwa wg wieku rolników [%] – Farms according to farmers' age					
	Wyszczególnienie Specification	Wiek do 40 lat Up to 40		Wiek powyżej 40 lat Over 40	
1.	Do 20% Up to 20%	17		16	
2.	20–50%	25		41	
3.	50–80%	7		6	
4.	>80%	51		37	
Gospodarstwa wg grup obszarowych [%] – Farms according to size groups					
	Wyszczególnienie Specification	Do 10 ha Up to 10 ha	10–20 ha	20–50 ha	Powyżej 50 ha Over 50 ha
1.	Do 20% Up to 20%	17	0	25	20
2.	20–50%	25	44	30	50
3.	50–80%	0	18	10	0
4.	>80%	50	38	35	30
Podział gospodarstw w zależności od kwalifikacji zawodowych rolników (podział próby wg kwartyli: dla $Q_1 = 1,75$ jedn. kw., $Q_2 = 2,08$ jedn. kw., $Q_3 = 2,10$ jedn. kw.) Division of farms according to professional qualifications of the farmers (division according to quartiles: $Q_1 = 1.75$ u.q., $Q_2 = 2.08$ u.q., $Q_3 = 2.10$ u.q.)					
	Wyszczególnienie Specification	Kwalifikacje niskie Low qualifications	Kwalifikacje przeciętne Average qualifications	Kwalifikacje ponad-przeciętne Over average qualifications	Kwalifikacje wysokie High qualifications
1.	Do 20% Up to 20%	18	17	22	7
2.	20–50%	41	40	39	29
3.	50–80%	0	16	11	7
4.	>80%	41	37	28	57

Źródło: badania własne
Source: own study

Podjęcie się działań rolnośrodowiskowych jest zajęciem czasochłonnym. Wymagają one przede wszystkim sporządzenia planu działalności rolnośrodowiskowej w gospodarstwie, zatwierdzonego, a i najczęściej sporządzonego przez certyfikowanego doradcę. Do bieżących obowiązków rolnika należy prowadzenie dokumentacji związanej z realizacją poszczególnych pakietów (rejestr działalności rolnośrodowiskowych), a także dokształcenie się w trakcie szkoleń oraz konsultacje z doradcą rolnośrodowiskowym. Na pytanie jaki procent czasu pracy rolnika w przeciągu roku zajmują te obowiązki, tylko około 60% ankietowanych potrafiło to szczegółowo określić.

Odpowiedzi są bardzo zróżnicowane (tab. 51). Osoby o przeciętnych i wyższych kwalifikacjach poświęcają temu zajęciu nieco mniej czasu niż te słabiej przygotowane zawodowo. Dotyczy to również użytkowników dużych gospodarstw o powierzchni powyżej 50 ha.

Najczęściej rolnicy uważają, że prace związane z prowadzeniem działalności rolnośrodowiskowych zajmują do 20% godzin w ciągu roku. Około 5,5% czasu pracy w roku zajmuje prowadzenie koniecznej dokumentacji, 3,7% uczestnictwo w szkoleniach i 4,6% kontakty z doradcą rolnośrodowiskowym (tab. 52).

Tabela 50
Table 50

Uczestnictwo rolników w szkoleniach rolnośrodowiskowych [% gospodarstw]
Farmers' participation in agri-environmental trainings [% farms]

Gospodarstwa wg regionów funkcjonalnych obszarów wiejskich Dolnego Śląska [%]					
Farms according to functional regions of rural areas in Lower Silesia					
Lp. No.	Wyszczególnienie Specification	Region I	Region II	Region III	Region V
1.	Uczestnictwo Participation	40%	48%	59%	100%
2.	Liczba szkoleń Number of trainings	1-3	2-4	1-16	2
3.	Średnia liczba szkoleń Avg. number of trainings	2	3	3	2
4.	Orientacyjna liczba godzin Approximate number of hours	3-30	3-20	3-80	10-16
5.	Średnia liczba godzin Average number of hours	12	14	18	13
Gospodarstwa wg wieku rolników [%] – Farms according to farmers' age					
Lp. No.	Wyszczególnienie Specification	Wiek do 40 lat Up to 40		Wiek powyżej 40 lat Over 40	
1.	Uczestnictwo Participation	44%		52%	
2.	Liczba szkoleń Number of trainings	1-18		1-16	
3.	Średnia liczba szkoleń Avg. number of trainings	3		3	
4.	Orientacyjna liczba godzin Approximate number of hours	5-30		3-20	
5.	Średnia liczba godzin Avg. number of hours	16		16	

Tabela 50 cd.
Table 50 cont.

Gospodarstwa wg grup obszarowych [%] Farms according to size groups					
Lp. No.	Wyszczególnienie Specification	Do 10 ha Up to 10ha	10–20 ha	20–50 ha	Powyżej 50 ha Over 50ha
1.	Uczestnictwo Participation	55%	44%	49%	67%
2.	Liczba szkoleń Number of trainings	1–16	1–3	1–10	2–5
3.	Średnia liczba szkoleń Avg. number of trainings	4	2	3	3
4.	Orientacyjna liczba godzin Approximate number of hours	4–80	3–30	3–80	4–29
5.	Średnia liczba godzin Avg. number of hours	19	11	20	11
<p>Podział gospodarstw w zależności od kwalifikacji zawodowych rolników (podział próby wg kwartyli: dla $Q_1 = 1,75$ jedn. kw., $Q_2 = 2,08$ jedn. kw., $Q_3 = 2,10$ jedn. kw.) Division of farms according to professional qualifications of the farmers (division according to quartiles: $Q_1 = 1.75$ u.q., $Q_2 = 2.08$ u.q., $Q_3 = 2.10$ u.q.)</p>					
Lp. No.	Wyszczególnienie Specification	Kwalifikacje niskie Low qualifi- cations	Kwalifikacje przeciętne Average qualifications	Kwalifikacje ponad- przeciętne Over average qualifications	Kwalifikacje wysokie High qualifi- cations
1.	Uczestnictwo Participation	52%	28%	72%	52%
2.	Liczba szkoleń Number of trainings	1–10	1–3	1–16	1–10
3.	Średnia liczba szkoleń Avg. number of trainings	3	2	3	3
4.	Orientacyjna liczba godzin Approximate number of hours	4–50	5–15	3–80	3–80
5.	Średnia liczba godzin Avg. number of hours	15	10	16	17

Źródło: badania własne
Source: own study

Podstawą prawidłowego funkcjonowania gospodarstw rolnośrodowiskowych są kontakty bezpośrednie rolnika z wyspecjalizowanym doradcą. Większość ankietowanych rolników (82%) spotyka się z nimi nie rzadziej niż raz na kwartał, a 40% w każdym miesiącu (rys. 31).

Częściej niż przeciętnie spotykają się z doradcą rolnośrodowiskowym respondenci, których gospodarstwa zlokalizowane są w regionie III, są to na ogół rolnicy młodszy i posiadający większe obszarowo gospodarstwa (tab. 53).

Tabela 51

Table 51

Procent godzin w skali roku stanowiący prace bezpośrednie związane z prowadzeniem programów rolnośrodowiskowych [% godzin/rok]
Percentage of hours devoted to activities directly related to running agri-environmental programmes in a year [% hours/year]

Gospodarstwa wg regionów funkcjonalnych obszarów wiejskich Dolnego Śląska [%] Farms according to functional regions of rural areas in Lower Silesia					
Lp. No.	Wyszczególnienie Specification	Region I	Region II	Region III	Region V
1.	Do 10% – Up to 10%	13	20	35	50
2.	10–20%	47	20	13	50
3.	20–30%	40	30	22	0
4.	30–50%	0	30	35	0
5.	>50%	0	0	5	0
Gospodarstwa wg wieku rolników [%] –Farms according to farmers' age					
Lp. No.	Wyszczególnienie Specification	Wiek do 40 lat Up to 40		Wiek powyżej 40 lat Over 40	
1.	Do 10% – Up to 10%	18		42	
2.	10–20%	9		12	
3.	20–30%	9		17	
4.	30–50%	18		20	
5.	>50%	46		9	
Gospodarstwa wg grup obszarowych [%] – Farms according to size groups					
Lp. No.	Wyszczególnienie Specification	Do 10 ha Up to 10 ha	10–20 ha	20–50 ha	Powyżej 50 ha Over 50 ha
1.	Do 10% – Up to 10%	23	32	32	43
2.	10–20%	0	13	11	43
3.	20–30%	0	32	11	14
4.	30–50%	34	13	0	0
5.	>50%	43	10	46	0
Podział gospodarstw w zależności od kwalifikacji zawodowych rolników (podział próby wg kwartyli: dla $Q_1 = 1,75$ jedn. kw., $Q_2 = 2,08$ jedn. kw., $Q_3 = 2,10$ jedn. kw.) Division of farms according to professional qualifications of the farmers (division according to quartiles: $Q_1 = 1.75$ u.q., $Q_2 = 2.08$ u.q., $Q_3 = 2.10$ u.q.)					
Lp. No.	Wyszczególnienie Specification	Kwalifikacje niskie Low qualifications	Kwalifikacje przeciętne Average qualifications	Kwalifikacje ponadprzeciętne Over average qualifications	Kwalifikacje wysokie High qualifications
1.	Do 10% – Up to 10%	38	58	37	50
2.	10–20%	8	0	21	25
3.	20–30%	8	14	11	8
4.	30–50%	23	14	11	0
5.	>50%	23	14	20	8

Źródło: badania własne
Source: own study

Tabela 52

Table 52

Procent godzin w skali jednego roku określający pracę związaną z wybranymi rodzajami aktywności w ramach programów rolnośrodowiskowych [%godzin/rok]
Percentage of hours devoted to work on selected types of activity within agri-environmental programmes [% hours/year]

Lp. No.	Wyszczególnienie Specification	Od – do [%] From – to	Średnio [%] Avg.
1.	Prowadzenie dokumentacji – Keeping documentation	1–10	5,5
2.	Uczestnictwo w szkoleniach dotyczących programów rolnośrodowiskowych Participation in trainings on agri-environmental programmes	1–10	3,7
3.	Kontakty z doradcą związane realizacją rolnośrodowiskowych of agri-environmental programmes	0,5–10	4,6

Źródło: badania własne

Source: own study

Tabela 53

Table 53

Bezpośrednie kontakty z doradcą rolnośrodowiskowych [% gospodarstw]
Direct contacts with an advisor on agri-environmental programmes [% farms]

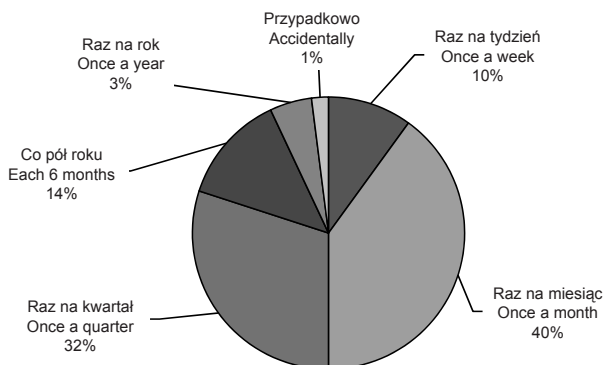
Lp. No.	Wyszczególnienie Specification	Gospodarstwa ogółem Farms total			
1.	Raz na tydzień – Once a week	10			
2.	Raz na miesiąc – Once a month	40			
3.	Co kwartał – Every quarter of a year	32			
4.	Co pół roku – Every half a year	14			
5.	Raz na rok – Once a year	3			
6.	Przypadkowo – Sporadically	1			
Gospodarstwa wg regionów funkcjonalnych obszarów wiejskich Dolnego Śląska [%] Farms according to functional regions of rural areas in Lower Silesia					
Lp. No.	Wyszczególnienie Specification	Region I	Region II	Region III	Region V
1.	Raz na tydzień – Once a week	6	9	14	0
2.	Raz na miesiąc – Once a month	18	34	56	0
3.	Co kwartał – Every quarter of a year	32	33	27	50
4.	Co pół roku – Every half a year	21	25	0	50
5.	Raz na rok – Once a year	17	0	3	0
6.	Przypadkowo – Sporadically	6	0	0	0
Gospodarstwa wg wieku rolników [%] – Farms according to farmers' age					
Lp. No.	Wyszczególnienie Specification	Wiek do 40 lat Up to 40	Wiek powyżej 40 lat Over 40		
1.	Raz na tydzień – Once a week	12	8		
2.	Raz na miesiąc – Once a month	40	37		
3.	Co kwartał – Every quarter of a year	27	33		
4.	Co pół roku – Every half a year	10	17		
5.	Raz na rok – Once a year	10	0		
6.	Przypadkowo – Sporadically	1	1		

Tabela 53 cd.
Table 53 cont.

Gospodarstwa wg grup obszarowych [%] – Farms according to size groups					
Lp. No.	Wyszczególnienie Specification	Do 10 ha Up to 10 ha	10–20 ha	20–50 ha	Powyżej 50 ha Over 50 ha
1.	Raz na tydzień – Once a week	9	0	14	17
2.	Raz na miesiąc – Once a month	50	38	28	55
3.	Co kwartał – Every quarter of a year	34	32	32	28
4.	Co pół roku – Every half a year	7	25	14	0
5.	Raz na rok – Once a year	0	5	10	0
6.	Przypadkowo – Sporadically	0	0	3	0

Podział gospodarstw w zależności od kwalifikacji zawodowych rolników (podział próby wg kwartyli: dla $Q_1 = 1,75$ jedn. kw., $Q_2 = 2,08$ jedn. kw., $Q_3 = 2,10$ jedn. kw.) Division of farms according to professional qualifications of the farmers (division according to quartiles: $Q_1 = 1.75$ u.q., $Q_2 = 2.08$ u.q., $Q_3 = 2.10$ u.q.)					
Lp. No.	Wyszczególnienie Specification	Kwalifikacje niskie Low qualifications	Kwalifikacje przeciętne Average qualifications	Kwalifikacje ponad-przeciętne Over average qualifications	Kwalifikacje wysokie High qualifications
1.	Raz na tydzień – Once a week	13	0	17	5
2.	Raz na miesiąc – Once a month	33	32	33	60
3.	Co kwartał – Every quarter of a year	24	26	42	32
4.	Co pół roku – Every half a year	13	37	6	3
5.	Raz na rok – Once a year	5	5	1	0
6.	Przypadkowo – Sporadically	2	0	1	0

Źródło: badania własne
Source: own study

Źródło: badania własne
Source: own study

Rys. 31. Częstość bezpośrednich kontaktów rolnika z doradcą rolnośrodowiskowym [%]
Fig. 31. The frequency of farmers' direct contacts with an agri-environmental advisor

Względy finansowe były podstawowym motywem podjęcia się programów rolnośrodowiskowych w opinii większości rolników. Corocznie zryczałtowana płatność trafia do gospodarstw, przyczyniając do powiększenia dochodu z działalności rolniczej. Większość rolników szacuje ten przyrost na poziomie do 20% (55% respondentów), 33% badanych uznaje, że płatności rolnośrodowiskowe zwiększają dochód rolniczy o 10–20%, a jedna piąta, że o 30–50%. Dotyczy to zwłaszcza ankietowanych rolników z regionu I i II, z grup obszarowych od 10 do 50 ha, zarówno z niskimi, jak i wysokimi kwalifikacjami (tab. 54).

Tabela 54

Table 54

Zwiększenie dochodu rolniczego z tytułu dopłat rolnośrodowiskowych w ocenie rolników
[% dochodu rolniczego]

Increase of agricultural income from agri-environmental subsidies from the farmers' point of view
[% agricultural income]

Lp. No.	Wyszczególnienie Specification	Gospodarstwa ogółem Farms total		
1.	Do 10% Up to 10%	22		
2.	10–20%	33		
3.	20–30%	17		
4.	30–50%	20		
5.	50–80%	2		
6.	80–100%	4		
7.	>100%	2		
Gospodarstwa wg regionów funkcjonalnych obszarów wiejskich Dolnego Śląska [%] Farms according to functional regions of rural areas in Lower Silesia				
Lp. No.	Wyszczególnienie Specification	Region I	Region II	Region III
1.	Do 10% Up to 10%	53	20	0
2.	10–20%	30	43	26
3.	20–30%	17	15	20
4.	30–50%	0	20	40
5.	50–80%	1	2	2
6.	80–100%	0	0	8
7.	>100%	0	0	4
Gospodarstwa wg wieku rolników [%] – Farms according to farmers' age				
Lp. No.	Wyszczególnienie Specification	Wiek do 40 lat Up to 40	Wiek powyżej 40 lat Over 40	
1.	Do 10% Up to 10%	19	25	
2.	10–20%	35	30	
3.	20–30%	20	16	
4.	30–50%	21	17	
5.	50–80%	0	3	
6.	80–100%	5	3	
7.	>100%	0	3	

Tabela 54 cd.
Table 54 cont.

Gospodarstwa wg grup obszarowych [%] – Farms according to size groups					
Lp. No.	Wyszczególnienie Specification	Do 10 ha Up to 10 ha	10–20 ha	20–50 ha	Powyżej 50 ha Over 50 ha
1.	Do 10% Up to 10%	25	25	33	0
2.	10–20%	31	44	33	18
3.	20–30%	22	13	9	40
4.	30–50%	22	18	12	30
5.	50–80%	0	0	0	6
6.	80–100%	0	0	9	0
7.	>100%	0	0	4	4
<p>Podział gospodarstw w zależności od kwalifikacji zawodowych rolników (podział próby wg kwartyli: dla $Q_1 = 1,75$ jedn. kw., $Q_2 = 2,08$ jedn. kw., $Q_3 = 2,10$ jedn. kw.) Division of farms according to professional qualifications of the farmers (division according to quartiles: $Q_1 = 1.75$ u.q., $Q_2 = 2.08$ u.q., $Q_3 = 2.10$ u.q.)</p>					
Lp. No.	Wyszczególnienie Specification	Kwalifikacje niskie Low qualifications	Kwalifikacje przeciętne Average qualifications	Kwalifikacje ponadprzeciętne Over average qualifications	Kwalifikacje wysokie High qualifications
1.	Do 10% Up to 10%	23	21	17	28
2.	10–20%	33	18	33	48
3.	20–30%	21	11	17	20
4.	30–50%	12	43	19	4
5.	50–80%	6	2	0	0
6.	80–100%	3	3	9	0
7.	>100%	0	2	5	0

Źródło: badania własne
Source: own study

40% rolników z terenów regionu III, gdzie jest największa liczba gospodarstw rolnośrodowiskowych, uznało, że dopłaty zwiększały dochód o 30–50%, a 4% twierdziło, że nawet więcej niż o 100%.

Ankietowani rolnicy są również beneficjentami innych instrumentów wsparcia w ramach WPR: dopłat bezpośrednich i innych działań PROW-u. Płatności uzyskiwane z tytułu prowadzenia pakietów rolnośrodowiskowych są zatem pewną częścią sumy rocznego wsparcia, które rolnicy otrzymują po przystąpieniu Polski do UE. Udział dopłat rolnośrodowiskowych w dopłatach ogółem w ocenie rolników jest bardzo zróżnicowany: od 1 do 100%. Przeciętnie jednak stanowią one około 30–40% sumy rocznych płatności otrzymywanych w ramach instrumentów wsparcia polityki rolnej (tab. 55).

Sytuację dochodową gospodarstw rolnośrodowiskowych w znaczący sposób poprawiło by wprowadzenie większej liczby pakietów programów rolnośrodowiskowych do gospodarstw w ramach możliwości ich wariantowania i łączenia. I tak na przykład: gospodarstwo o powierzchni 45 ha UR, które na 20% powierzchni prowadzi pakiet: *Ekstensywne trwałe użytki zielone* i uzyskuje z tego tytułu 20–30% wzrost dochodu po wprowadzeniu dodatkowego pakietu: *Rolnictwa ekologicznego*, uzyskuje wzrost dochodu rolniczego w granicach 30–50%.

Gospodarstwo o powierzchni 35 ha UR prowadzące na 25% arealu jeden pakiet *Ochrona gleb i wód* zwiększyło dochód z gospodarstwa o 10–20%. Wiążąc ten pakiet z *Ekstensywnymi trwałymi użytkami zielonymi* i zwiększając powierzchnię objętą programem rolnośrodowiskowym do 40% UR, rolnik ma możliwość powiększenia dochodu nawet do 50%. Połączenie pakietu *Rolnictwa ekologicznego w gospodarstwie 28-hektarowym* z pakietami: *Ekstensywne trwałe użytki zielone*, *Ochrona zagrożonych gatunków ptaków i siedlisk przyrodniczych poza obszarami Natura 2000*, *Ochrona zagrożonych gatunków ptaków i siedlisk przyrodniczych na obszarach Natura 2000* pozwala na zwiększenie dochodu z 20 do nawet 50%.

Tabela 55

Table 55

Udział dopłat rolnośrodowiskowych w dopłatach ogółem w ocenie rolników [% dopłat rocznie]
Participation of agri-environmental subsidies in the total of subsidies from farmers' point of view
[% subsidies annually]

Gospodarstwa wg regionów funkcjonalnych obszarów wiejskich Dolnego Śląska [%] Farms according to functional regions of rural areas in Lower Silesia					
Lp. No.	Wyszczególnienie Specification	Region I	Region II	Region III	Region IV
1.	Wskazanie od – do From – To	7–60	8–60	5–100	20 –40
2.	Średnio – Average	26	38	27	30
Gospodarstwa wg wieku rolników [%] – Farms according to farmers' age					
Lp. No.	Wyszczególnienie Specification	Wiek do 40 lat Up to 40		Wiek powyżej 40 lat Over 40	
1.	Wskazanie od – do From – To	10–60		5–100	
2.	Średnio – Average	33		32	
Gospodarstwa wg grup obszarowych [%] – Farms according to size groups					
Lp. No.	Wyszczególnienie Specification	Do 10 ha Up to 10 ha	10–20 ha	20–50 ha	Powyżej 50 ha Over 50 ha
1.	Wskazanie od – do From – To	20–60	7–60	1–60	5–40
2.	Średnio – Average	43	35	28	26
Podział gospodarstw w zależności od kwalifikacji zawodowych rolników (podział próby wg kwartyli: dla $Q_1 = 1,75$ jedn. kw., $Q_2 = 2,08$ jedn. kw., $Q_3 = 2,10$ jedn. kw.) Division of farms according to professional qualifications of the farmers (division according to quartiles: $Q_1 = 1.75$ u.q., $Q_2 = 2.08$ u.q., $Q_3 = 2.10$ u.q.)					
Lp. No.	Wyszczególnienie Specification	Kwalifikacje niskie Low qualifications	Kwalifikacje przeciętne Average qualifications	Kwalifikacje ponadprzeciętne Over average qualifications	Kwalifikacje wysokie High qualifications
1.	Wskazanie od – do From – To	5–60	10–55	8–100	1–50
2.	Średnio – Average	32	38	33	27

Źródło: badania własne

Source: own study

Rolnicy doświadczeni w realizacji działań rolnośrodowiskowych, uczestnicy licznych szkoleń wskazali główne cele tych programów i ich rolę w przyszłości. W opinii ankietowanych najważniejszym zadaniem powinna być przede wszystkim ochrona środowiska, ale także możliwość wspierania pozarynkowego dochodów rolniczych oraz produkcja zdrowej żywności (tab. 56). Odpowiedzi te są bardzo zróżnicowane w zależności od kryteriów podziału gospodarstw: w regionie III w opinii 65% respondentów istotnym celem uruchamiania tych programów jest ekstensyfikacja produkcji rolniczej. Podobnie twierdzi 76% rolników o przeciętnych kwalifikacjach zawodowych i 56% o wysokich kwalifikacjach zawodowych.

Wskazania te w istotny sposób różnią się od motywów podejmowania się prowadzenia pakietów rolnośrodowiskowych, gdy decydowano się głównie kierując się możliwościami uzyskania dopłat.

Tabela 56

Table 56

Najistotniejszy cel programów rolnośrodowiskowych w opinii rolników [% gospodarstw]
What is the most important objective of agri-environmental programmes in farmers' opinion [% farms]

Gospodarstwa wg regionów funkcjonalnych obszarów wiejskich Dolnego Śląska [%] Farms according to functional regions of rural areas in Lower Silesia					
Lp. No.	Wyszczególnienie Specification	Region I	Region II	Region III	Region IV
1.	Ochrona środowiska Environmental protection	91	92	27	75
2.	Produkcja zdrowej żywności Production of healthy food	38	42	29	28
3.	Wsparcia finansowe – Financial support	59	59	79	70
4.	Ekstensyfikacja produkcji rolnej Extensification of agricultural production	12	14	65	21
Gospodarstwa wg wieku rolników [%] – Farms according to farmers' age					
Lp. No.	Wyszczególnienie Specification	Wiek do 40 lat Up to 40		Wiek powyżej 40 lat Over 40	
1.	Ochrona środowiska Environmental protection	82		76	
2.	Produkcja zdrowej żywności Production of healthy food	32		26	
3.	Wsparcia finansowe – Financial support	58		76	
4.	Ekstensyfikacja produkcji rolnej Extensification of agricultural production	14		18	
Gospodarstwa wg grup obszarowych [%] – Farms according to size groups					
Lp. No.	Wyszczególnienie Specification	Do 10 ha Up to 10 ha	10–20 ha	20–50 ha	Powyżej 50 ha Over 50 ha
1.	Ochrona środowiska Environmental protection	78	84	88	60
2.	Produkcja zdrowej żywności Production of healthy food	36	36	22	24
3.	Wsparcia finansowe – Financial support	70	48	88	74
4.	Ekstensyfikacja produkcji rolnej Extensification of agricultural production	26	32	22	22

Tabela 56 cd.
Table 56 cont.

Podział gospodarstw w zależności od kwalifikacji zawodowych rolników (podział próby wg kwartyli: dla $Q_1 = 1,75$ jedn. kw., $Q_2 = 2,08$ jedn. kw., $Q_3 = 2,10$ jedn. kw.) Division of farms according to professional qualifications of the farmers (division according to quartiles: $Q_1 = 1.75$ u.q., $Q_2 = 2.08$ u.q., $Q_3 = 2.10$ u.q.)					
Lp. No.	Wyszczególnienie Specification	Kwalifikacje niskie Low qualifi- cations	Kwalifikacje przeciętne Average qualifica- tions	Kwalifikacje ponadprze- ciętne Over avera- ge qualifica- tions	Kwalifika- cje wysokie High quali- fications
1.	Ochrona środowiska Environmental protection	50	62	64	54
2.	Produkcja zdrowej żywności Production of healthy food	22	0	30	36
3.	Wsparcia finansowe – Financial support	78	62	60	54
4.	Ekstensyfikacja produkcji rolnej Extensification of agricultural production	50	76	46	56

Źródło: badania własne
Source: own study

Ośrodki doradztwa rolniczego włączyły się aktywnie w proces wdrażania instrumentów unijnych wspierających dochody rolnicze, modernizujących gospodarstwa rolnicze oraz inicjujących przemiany na polskiej wsi. Pracownicy ODR-ów aktywną pracę rozpoczęli już na etapie przedakcesyjnym, przy wdrażaniu programów SAPARD i Phare. Te służby doradcze były także inicjatorami wprowadzania do gospodarstw programów rolnośrodowiskowych. Do zadań tych wybrano najlepszych specjalistów o wszechstronnym przygotowaniu rolniczo-przyrodniczo-ekonomicznym. Byli oni zobowiązani do odbycia szeregu specjalistycznych szkoleń organizowanych przez Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie i do uzyskania certyfikatu doradcy rolnośrodowiskowego poprzez zdanie egzaminu eksperckiego.

Na mocy Rozporządzenia Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 7 maja 2008 roku w sprawie szkoleń dla podmiotów, których dotyczą działania objęte Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007–2013 oraz doradzania odnośnie do sporządzenia dokumentacji niezbędnej do uzyskania pomocy finansowej (Dz.U. nr 89, poz. 545) i Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 22 grudnia 2009 r. wprowadzającego zmiany i uzupełnienia do poprzedniego rozporządzenia, określony został szczegółowy program szkoleń zawierający zakres tematyczny, sposób realizacji oraz termin i miejsce szkoleń, metody realizacji poszczególnych tematów, w tym opis zajęć w terenie, wykaz pomocy dydaktycznych i materiałów szkoleniowych. Rozporządzenie to nakazuje również wskazanie listy osób prowadzących zajęcia dydaktyczne z zakresu poszczególnych tematów. Zajęcia te prowadzone są w formie wykładów i ćwiczeń.

W ramach specjalistycznego szkolenia kandydat na doradcę rolnośrodowiskowego musi sporządzić plan działalności rolnośrodowiskowej lub dokumentację przyrodniczą. Na listę doradców rolnośrodowiskowych wpisuje się osoby, które:

- posiadają wykształcenie wyższe na kierunkach: architektura krajobrazu, biologia, ochrona środowiska, ogrodnictwo, rolnictwo, technika rolnicza i leśna, weterynaria, zootechnika lub na kierunkach pokrewnych;
- odbyły szkolenia dla działania „Program Rolnośrodowiskowy”;

- zdały egzaminy pisemny i praktyczny obejmujące przygotowanie programu działalności rolnośrodowiskowej.

Listy doradców rolnośrodowiskowych, a także rolnych i przyrodniczych prowadzone są przez Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie. Są one jawne (Dz.U. nr 89, poz. 545, 2008). Oprócz przygotowania zespołu specjalistycznych doradców ośrodki doradztwa rolniczego od lat prowadzą kursy, szkolenia i działalność wydawniczą związaną z wdrażaniem pakietów rolnośrodowiskowych.

W Dolnośląskim Ośrodku Doradztwa Rolniczego (DODR) we Wrocławiu już w roku 2005 prowadzono liczne działania związane z przygotowaniem zarówno doradców, jak i rolników do nowych zadań (tab. 57).

Działania prowadzone w roku 2005 dotyczyły wdrażania do gospodarstw dolnośląskich działania „Wspieranie przedsięwzięć rolnośrodowiskowych i dobrostanu zwierząt” prowadzonego w ramach PROW 2004–2006, w szczególności promocji rolnictwa ekologicznego. Odbiorcami byli zarówno przygotowujący się do nowych zadań doradcy, rolnicy, jak i inni mieszkańcy terenów wiejskich z województwa dolnośląskiego. Formy pracy były bardzo zróżnicowane, przede wszystkim: szkolenia, kursy, prezentacje, pokazy, warsztaty, doradztwo indywidualne.

Tabela 57

Table 57

Działania na rzecz programów rolnośrodowiskowych prowadzone przez DODR we Wrocławiu w roku 2005

Activities of LSCAE in Wrocław to promote agri-environmental programmes in the year 2005

Lp. No.	Wyszczególnienie Specification	Forma Form	Liczba zajęć Number of activities	Odbiorcy Recipients	Liczba poszczególnych grup odbiorców Number of recipients' groups
1.	Doskonalenie zawodowe doradców rolnośrodowiskowych – zagrożone i rzadkie gatunki roślin występujących na łąkach Dolnego Śląska – rozpoznawanie typowych łąk i pastwisk oraz siedlisk przyrodniczo-leśnych Professional training for agri-environmental advisors – endangered and rare plant species – on Lower Silesian grasslands, – identification of typical grasslands, – pastures and natural-forest habitats	szkolenie terenowe field training	2	doradcy rolnośrodowiskowi agri-environmental advisors	29
2.	Działanie 4: wspieranie przedsięwzięć rolnośrodowiskowych i dobrostanu zwierząt Activity 4: support for agri-environmental activities and animal welfare	szkolenie training	3	doradcy rolnośrodowiskowi agri-environmental advisors	69

Tabela 57 cd.
Table 57 cont.

3.	Rolnictwo ekologiczne: Ecological agriculture				
	– kurs podstawowy – basic course	kurs course	2	rolnicy farmers	30
				doradcy advisors	34
	– rozwój rolnictwa ekologicznego – development of ecological agriculture				
	– kryteria funkcjonowania gospodarstw ekologicznych – criteria of functioning of ecological farms	szkolenia trainings	10	rolnicy, mieszkańcy wsi, farmers, rural population	82
			doradcy advisors	34	
	– promocja rolnictwa ekologicznego – promotion of ecological agriculture	kiermasz prezentacja fair, presentation	5 5	rolnicy, mieszkańcy wsi, turyści farmers, rural population, tourists	ok. 3000 ca. 3000
4.	Programy rolnośrodowiskowe Agri-environmental programmes				
	– prowadzenie planów rolnośrodowiskowych oraz pomoc przy sporządzaniu wniosków – introduction of agri-environmental plans and help in preparation of applications	sporządzenie planów preparation of plans	393	beneficjenci programu KPR beneficiaries of the programme	393
	– działanie 4: Wspieranie przedsięwzięć rolnośrodowiskowych i dobrostanu zwierząt activity 4: Support for agri-environmental activities and animal welfare	szkolenie training	6	doradcy advisors	100
	– „Rolnik konserwatorem przyrody” „Farmers preserve nature” – Programy rolnośrodowiskowe Agri-environmental programmes	szkolenie training	30	rolnicy farmers	280
	upowszechnienie wiedzy z zakresu PROW Działania 4: Wspieranie przedsięwzięć rolnośrodowiskowych i dobrostanu zwierząt dissemination of knowledge about Activity 4: Support for agri-environmental activities and animal welfare	prezentacje presentations	5	mieszkańcy regionu inhabitants from the region	
	– zasady Zwykłej Dobrej Praktyki Rolniczej – the rules of Good Agricultural Practice	szkolenie training pokazy presentations	22 4	rolnicy farmers doradcy advisors	133 134
5.	Edukacja ekologiczna – dzieci i młodzieży Ecological education of children and youth	warsztaty workshops pogadanki chats	5 5	dzieci i młodzieży szkolna oraz z klubów 4H children, school-children, 4H club members	33

Tabela 57 cd.
Table 57 cont.

6.	Opracowanie bazy gospodarstw ekologicznych Compilation of a database of ecological farms	opracowanie compilation	1	województwo dolnośląskie Lower Silesian voivodship	1
7.	Wdrażanie dyrektywy azotanowej na obszarach wiejskich Implementation of the Nitrate Directive in rural areas	porady infor- macyjne information	20	doradcy i rol- nicy obszaru szczególnie narażonego advisors and farmers from endangered area	20
8.	Porady indywidualne i grupowe – doradztwo bezpośrednie w zakresie: ekologii i ochrony środowiska Individual and group advice – direct advice on ecology and environmental protection	porady, konsultacje indywidualne i grupowe advice, group and individu- al consulta- tions	2841	rolnicy, mieszk- kańcy regionu farmers, po- pulation of the region	2841
	Organizacja konferencji dla doradców rolno- środowiskowych w ramach Działania 4 PROW: „Wspieranie przedsięwzięć rolnośrodowiskowych i poprawy dobrostanu zwierząt Organisation of a conference for agri-enviro- nmental advisors within Activity 4: Support for agri- environmental activities and animal welfare	konferencja conference	1	doradcy advisors	100
9.	Organizacja rocznego stażu dla kandydatów na doradców rolnośrodowiskowych Organisation of a 12-month internship for candi- dates to the position of agri-environmental advisor	informacje, konsultacje information, consultations	1	doradcy kandydaci na wsi advisors, can- didates	23
10.	Opracowanie artykułów do gazety Twój Doradca i innych Preparation of articles for „Twój Doradca” and other	artykuł article	31	rolnicy doradcy farmers, advi- sors	4500
11.	Opracowanie ankiety gospodarstw ekologicznych pokazowych Preparation of a survey for model ecological farms	ankieta survey	7	rolnicy farmers	7
12.	Ankietyzacja gospodarstw do tworzenia ogólnopolskiej bazy firm z przetwórstwa produktów ekologicznych Surveying farms for the needs of a national database of firms processing ecological products	ankieta survey	2	rolnicy farmers	2
13.	Analiza ekonomiczna gospodarstw ekologicznych Economic analysis of ecological farms	analiza analysis	3	rolnicy farmers	3

Źródło: Sprawozdanie z realizacji Programu Działalności Doradczej DODR we Wrocławiu za 2009 r.
Source: Report on realisation of the Programme of Advisory Activity of LSACAE in Wrocław in the year 2009

Przykłady działalności DODR we Wrocławiu w zakresie wdrażania programów rolnośrodowiskowych w 2009 roku

Examples of the activity of LSACAE in Wrocław in implementing agri-environmental programmes in the year 2009

Lp. No.	Wyszczególnienie Specification	Forma pracy doradczej Form of activity	Liczba Number	Odbiorcy Recipients
1.	Opracowanie planów rolnośrodowiskowych Preparation of agri-environmental plans	doradca – plan advisor – plan	306	rolnicy farmers
2.	Promowanie Programów Rolnośrodowiskowych 2007–2013 Promotion of Agri-Environmental Programmes 2007–2013	szkolenia trainings	121	rolnicy, doradcy farmers, advisors
3.	Pomoc w przygotowaniu wniosków rolnośrodowiskowych Help in preparing agri-environmental applications	doradztwo indywidualne –wniosek individual extension services - application	534	rolnicy farmers
4.	Opieka nad gospodarstwem realizującym program rolnośrodowiskowy Support for farms realising agri-environmental programmes	doradztwo indywidualne individual consultancy	1179	rolnicy farmers
5.	Organizacja wyjazdów szkoleniowych krajowych i zagranicznych do gospodarstw rolnośrodowiskowych Organistaion of trainings in agri-environmental farms in Poland and abroad	wyjazdy, szkolenia trips, trainings	69	rolnicy, doradcy farmers, advisors
6.	Prowadzenie informacji na temat realizowanych programów rolnośrodowiskowych Gathering information on the realised agri-environmental programmes	rejestr register	1	doradcy advisors
7.	Przygotowanie i opracowanie wykładów na temat programów rolnośrodowiskowych Preparation and development of lectures about agri-environmental programmes	wykład lecture	8	doradcy advisors
8.	Opracowywanie broszur Preparation of brochures	ulotki leaflets	6000	doradcy advisors
9.	Prowadzenie poradnictwa z zakresu działań PROW 2007-2013 osi-2. Providing extension services on Axis-2 activities of PDRA 2007-2013	doradztwo indywidualne individual consultancy	3077	doradcy advisors

Źródło: Sprawozdanie z realizacji Programu Działalności Doradczej DODR we Wrocławiu za 2009 r.

Source: Report on realisation of the Programme of Advisory Activity of LSACAE in Wrocław in the year 2009

Obecnie, w nowym okresie programowania ośrodki doradztwa rolniczego w dalszym ciągu pełnią kluczową rolę we wdrażaniu programów rolnośrodowiskowych. Formy aktywności tych służb są również zróżnicowane jak w poprzednich latach. Na przykładzie działalności DODR we Wrocławiu w roku 2009 można ocenić, że do podstawowych obowiązków pracowników tej instytucji należy: opracowanie planów rolnośrodowiskowych oraz pomoc

w wypełnianiu wniosków o płatności, doradztwo indywidualne, szkolenia, seminaria i wyjazdy szkoleniowe, działalność wydawnicza oraz promowanie tej formy działalności w gospodarstwach (tab. 58). Głównymi adresatami pomocy są przede wszystkim rolnicy i mieszkańcy wsi dolnośląskich, ale również pracownicy powiatowych i rejonowych ośrodków doradztwa rolniczego, którzy nie uzyskali jeszcze certyfikatu doradcy rolnośrodowiskowego.

Znaczącą rolę we wdrażaniu programów rolnośrodowiskowych pełnią certyfikowani doradcy rolnośrodowiskowi. W Dolnośląskim Ośrodku Doradztwa Rolniczego pracuje ich obecnie 92⁷². W roku 2007 było ich więcej – 105, jednak każda nowelizacja zasad prowadzenia tych programów wymaga dodatkowych szkoleń i aktualizacji ważności certyfikatu, co nie jest sprawą łatwą. W województwie dolnośląskim na jednego doradcę przypada 80–100 gospodarstw rolnośrodowiskowych. Ich liczba zależy od tego, ilu certyfikowanych doradców pracuje w Powiatowym Zespole Doradców oraz od liczby gospodarstw rolnośrodowiskowych w powiecie. Jeżeli doradca ma w zakresie swoich obowiązków również inne zadania, to opiekuje się kilkunastoma gospodarstwami rolnośrodowiskowymi. Do jego podstawowych zadań należy sporządzenie planu rolnośrodowiskowego. Tworzony jest on przy udziale rolnika. Opracowanie planu nie jest zadaniem łatwym, wymaga bowiem szerokiej wiedzy merytorycznej: rolniczej, przyrodniczej, ekonomicznej. W opinii eksperta – doświadczonego doradcy rolnośrodowiskowego plan ten jest zbyt szczegółowy, co stwarza problemy przy corocznym składaniu wniosku o płatności, gdy należy każdorazowo uwzględniać korekty powierzchni w planie, tak aby były one zgodne z powierzchniami wnioskowanymi o płatności.

Drugi podstawowy dokument prowadzony w gospodarstwach to rejestr rolnośrodowiskowy. Zasadniczo prowadzi go sam rolnik, konsultując się z doradcą. Zasady prowadzenia rejestru są proste w przypadku niektórych pakietów rolnośrodowiskowych, gdy zapisów nie jest zbyt wiele. Takim przykładem może być pakiet *Ochrona gleb i wód*. Inna sytuacja jest w przypadku pakietu *Rolnictwo ekologiczne*, gdzie zapisy są bardzo szczegółowe, skomplikowane i czasochłonne, wymagające częstszych konsultacji rolnika z doradcą. W opinii doradcy programy rolnośrodowiskowe powinny być wprowadzane w gospodarstwach na szerszą skalę, tak aby w przyszłości objęły one przynajmniej 10% gospodarstw dolnośląskich. Jednak podstawowymi barierami rozwoju takich gospodarstw jest niewystarczająca wiedza rolników, a zwłaszcza ich nastawienie do procesów ekologizacji działalności rolniczej. Zniechęcające dla rolników, którzy zdecydowali się na wdrażanie pakietów rolnośrodowiskowych, są liczne kontrole dokonywane zarówno przez urzędników ARiMR, jak i innych instytucji do tego uprawnionych. Opinie te wyrażają przede wszystkim użytkownicy małych gospodarstw. Programy rolnośrodowiskowe prowadzone są także w dużych gospodarstwach i tam dopłaty kierowane są do ekstensywnych trwałych użytków zielonych, niejednokrotnie dotyczy to znacznych arealów. Płatności otrzymują rolnicy bez konieczności utrzymywania na uprawnionych działkach zwierząt gospodarskich, co w opinii doradcy nie jest korzystne. W dużych gospodarstwach dolnośląskich, które realizują bardzo uproszczone struktury organizacji produkcji roślinnej, co w praktyce oznacza występowanie 2 roślin w strukturze zasiewów, problemem są wymogi dotyczące prawidłowego doboru i następstwa roślin w płodozmianie (minimum 3 grupy roślin).

⁷² Na podstawie przeprowadzonej rozmowy w dniu 28 czerwca 2011 r. z Panią mgr Urszulą Kozaczk, kierowniczką Działu Systemów Produkcji Rolniczej, Standardów Jakościowych i Doświadczalnictwa DODR we Wrocławiu, która w badaniu wystąpiła jako ekspert, za co składam podziękowania.

Zdaniem doradcy programy rolnośrodowiskowe są przeznaczone głównie dla gospodarstw położonych na terenach o wysokich walorach turystyczno-krajoznawczych, ale mogą i powinny być wdrażane na terenie całego województwa dolnośląskiego, także w regionie I – intensywnego rolnictwa. W gospodarstwach tam zlokalizowanych szczególnie przydatne są pakiety: *Ochrona gleb i wód* oraz *Rolnictwo zrównoważone*. Jednak wymogi w niektórych przypadkach powodują konieczność ograniczania areałów lepiej plonujących zbóż ozimych na rzecz zbóż jarych oraz zmniejszania poziomu nawożenia (przede wszystkim azotowego). Ogranicza to możliwości plonowania i przekłada się na niższą opłacalność, nie zawsze rekompensowaną poziomem dopłat do pakietów rolnośrodowiskowych.

Podsumowanie

Instytucja doradztwa rolniczego w Polsce ma podstawowe znaczenie we wdrażaniu programów rolnośrodowiskowych w gospodarstwach. Do tego celu tworzona jest kadra wysoko wykwalifikowanych doradców rolnośrodowiskowych. Badania ankietowe dotyczące roli ośrodków doradztwa rolniczego zrealizowane w 100 gospodarstwach rolnośrodowiskowych woj. dolnośląskiego prowadzą do następujących wniosków:

- 1) Podstawowym źródłem informacji dla większości rolników o programach rolnośrodowiskowych są ośrodki doradztwa rolniczego. Tylko co piąty z nich dowiadywał się o tym z telewizji, radia, prasy lub od znajomych. Informacje te uzyskane zostały przede wszystkim dzięki kontaktom indywidualnym rolnika z doradcą.
- 2) Uzyskane od doradców informacje były podstawą do podjęcia przez rolników decyzji o wprowadzeniu pakietów rolnośrodowiskowych. Zdecydowały o tym jednak głównie względy finansowe, czyli możliwość uzyskania dotacji pieniężnych, ale także aspekt ochrony środowiska i chęć wytwarzania zdrowej żywności.
- 3) Podstawową formą pracy doradczej są szkolenia organizowane przez ODR-y. W szkoleniach dotyczących programów rolnośrodowiskowych uczestniczyło jedynie około połowy respondentów. Przeciętny rolnik brał udział w 2–3 szkoleniach trwających 11–20 godzin.
- 4) Duże znaczenie w prawidłowym wdrażaniu pakietów rolnośrodowiskowych mają kontakty bezpośrednie rolnika z wyspecjalizowanym doradcą. To oni opracowują plany rolnośrodowiskowe dla gospodarstw, pomagają w wypełnianiu wniosków o płatności, kontrolują prawidłowość prowadzonej wymaganej dokumentacji, a także udzielają porad. Większość ankietowanych rolników spotyka się z nimi nie rzadziej niż raz na kwartał, w tym prawie połowa w każdym miesiącu.
- 5) Kontakty z doradcami, według opinii ankietowanych, absorbowwały 6–10% ogólnej liczby godzin pracy rolnika w gospodarstwie w ciągu roku.

Piśmiennictwo

- ARiMR – dwa lata po akcesji, 2006. Warszawa, 98–109.
- Bereźnicka J., 2004. Program rolnośrodowiskowy – doświadczenia polskie. *Roczniki Naukowe, SERiA*, t. VI, z. 3, 7–12.
- Czubak W., Sadowski A., 2010. Rola doradztwa rolniczego we wdrażaniu mechanizmów Wspólnej Polityki Rolnej w Polsce. *Roczniki Nauk Rolnych. Seria G*, t. 97, z. 4, 36–44.
- Czudec A., Zając D., 2010. Znaczenie programów rolnośrodowiskowych we wdrażaniu form wielofunkcyjnego rolnictwa. *Roczniki Nauk Rolnych. Seria G*, z. 3, 51–60.
- Gułaga M., 2007. Ośrodki Doradztwa Rolniczego jako ogniwo rozwoju obszarów wiejskich. *Roczniki Naukowe SERiA*, t. IX, z. 2.
- Kania J., 2008. Wybrane efekty doradztwa rolniczego we wdrażaniu instrumentów Wspólnej Polityki Rolnej. *Roczniki Naukowe SERiA*, t. X, z. 1.
- Klisowska A., 2001. Miejsce programów rolnośrodowiskowych w polityce rolnej po integracji Polski z Unią Europejską. *Więś i Rolnictwo*, Wyd. IRWiR, Warszawa, nr 3 (112), 71–86.
- Krajowy Program Rolnośrodowiskowy 2004, (red.) Poczta W. Wyd. Ekspert SITR sp. z o.o, Koszalin, 9–23.
- Kutkowska B., 2007. Możliwości rozwoju obszarów wiejskich zlokalizowanych na terenach o dużych walorach przyrodniczych. *Więś i Rolnictwo*, nr 3 (136), Wyd. IRWiR PAN, Warszawa, 109–130.
- Kutkowska B., 2008. Realizacja programów rolnośrodowiskowych na terenie Dolnego Śląska w latach 2004–2006 ze szczególnym uwzględnieniem obszarów o wysokich walorach przyrodniczych. *Ochrona Środowiska i Zasobów Natury*, Warszawa, nr 35/36, 44–47.
- Kutkowska B., 2011. Rola doradztwa rolniczego we wdrażaniu programów rolnośrodowiskowych. *Roczniki naukowe SERiA*, T. XIII, z. 4, 96–100.
- Liro A., 2000. *Ochrona środowiska w rolnictwie*. Wyd. FAPA, Warszawa, 1–59.
- Liro A., 2003. Program rolnośrodowiskowy jako instrument rozwoju wsi i ekologizacji polskiego rolnictwa. *Więś i Rolnictwo*, nr 2 (119), Wyd. IRWiR PAN, Warszawa, 96–117.
- Niewęgłowska G., 2002. Przygotowanie polskich rolników do uczestnictwa w programie rolnośrodowiskowym. *Roczniki Naukowe SERiA*, t. IV, z. 6, 127–131.
- Niewęgłowska G., 2005. Zdolność rodzinnych gospodarstw rolnych do realizacji programu rolnośrodowiskowego. *Studia i Monografie*, Wyd. IERiGŻ PIB, Warszawa, nr 130, 7–203.
- Plan Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2004–2006. Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa, 119–129.
- Popławski L., 2004. Pilotażowy program rolnośrodowiskowy – pierwsze doświadczenia. *Roczniki Naukowe, SERiA*, t. VI, z. 4, 169–173.
- Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007–2013. Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa, 142–144.
- Program rolnośrodowiskowy 2007–2013, 2007. Wyd. DODR we Wrocławiu, Wrocław.
- Wiklin J. (red), 2010. Wielofunkcyjności rolnictwa. Kierunki badań, podstawy metodologiczne i indywidualne. Wyd. IRWiR PAN, Warszawa.
- Zegar J., 2011. Szanse rolnictwa zrównoważonego na terenach Natura 2000, [w:] *Uwarunkowania zrównoważonego rozwoju gmin objętych siecią Natura 2000*, (red.) Bołtmiuk A. Wyd. IRWiR PAN, Warszawa, 293–320.

ROZDZIAŁ 5

DORADZTWO ROLNICZE W WOJEWÓDZTWIE DOLNOŚLĄSKIM I JEGO ZNACZENIE W FUNKCJONOWANIU GOSPODARSTW

5.1. Organizacja państwowego doradztwa rolniczego w województwie dolnośląskim

Zmiany w rozwoju rolnictwa i polityce rolnej wywołują nowe problemy, jak również wyzwania dla służb doradczych. Rozwój technologii, napięta sytuacja finansowa, globalizacja, udział w rynkach międzynarodowych, wzrost konkurencji, skomplikowane decyzje inwestycyjne, fluktuacja i niepewność sytuacji rynkowej, nowe przepisy, bezrobocie w rolnictwie oraz zmieniające się relacje wartości wpływają na system doradztwa w rolnictwie.

Rozwój gospodarczy wymaga od doradztwa rolniczego działań wybiegających poza tradycyjne zaangażowanie związane ze wzrostem produkcji rolniczej.

Przeobrażenia warunków społeczno-ekonomicznych powodują konieczność nowego podejścia, a przede wszystkim:

- doskonalenia wiedzy i umiejętności ludzi,
- zwiększania wydajności i konkurencyjności produktów rolnych,
- marketingu i organizacji biznesu,
- usług dla nowych grup klientów,
- doradztwa w zakresie produkcji zdrowej żywności,
- prowadzenia przetwórstwa rolno-spożywczego,
- umożliwiania tworzenia nowych miejsc pracy na wsi,
- rozwijania przedsiębiorczości wśród ludności wiejskiej,
- kontroli zanieczyszczeń i ochrony środowiska,
- zakresu bezpieczeństwa i higieny życia,
- doradztwa kulturowego.

Gospodarstwo rolne stanowi system gospodarczy, w którym wyróżniają się podsystem ekonomiczny i społeczny. Pierwszy z nich daje zasoby fizyczne: ziemię, budynki, kapitał, inwentarz, maszyny. Drugi dysponuje kapitałem ludzkim, czyli ma możliwość wykorzystania siły roboczej członków rodziny, ich wiedzy i umiejętności. Wielkość zasobów ludzkich zależy od etapu cyklu życia rodziny. W podsystemie społecznym członkowie rodziny reprezentują indywidualne wartości (aspiracje, wydajność, umiejętności, zainteresowania, motywacje), cele, czas oraz energię. Zdolność rolników i ich rodzin do zarządzania, a w tym do zbierania informacji, formułowania odpowiedzialnych oczekiwań na podstawie dostępnych informacji oraz podej-

mowania prawidłowych decyzji o wykorzystaniu zasobów finansowych, pracy i umiejętności staje się dla nich kwestią najważniejszą.

Otoczenie, w którym działa gospodarstwo, ciągle się zmienia. Składniki środowiskowe są powiązane z polityką państwa, możliwościami i trendami na rynku, instytucjami finansowymi, ośrodkami szkoleniowymi i badawczymi, przemysłem, rozwojem technologii, możliwościami zatrudnienia, prawodawstwem, organizacjami rolniczymi, warunkami klimatycznymi, usługami, środkami przekazu itd.

Zmiany zachodzące w rolnictwie i polityce rolnej powodują to, że rolnicy poszukują partnerów, którzy będą mogli objaśnić im zachodzące zmiany, a także wskazać możliwości rozwoju. Partnerami rolników stają się służby doradcze. Doradztwo rolnicze, jak wskazują literatura i praktyka, to system współdziałania z gospodarstwami rolnymi i ludnością wiejską, zmierzający do stwarzania sytuacji, w których odbiorcy porad będą w stanie samodzielnie rozpoznać i rozwiązać sytuacje problemowe.

Dokonujące się przeobrażenia w życiu społeczno-gospodarczym po 1989 roku i towarzysząca temu zmiana sytuacji rynkowej, jak również ograniczenie funkcji opiekuńczej państwa zmieniły stosunek rolników do warunków ich życia. W rolnictwie pożądana jest działalność o charakterze przedsiębiorczym. Rodzi to nowe problemy związane z utrzymaniem jakości życia oraz rozwoju gospodarstw i wsi. W tej sytuacji doradztwo rolnicze musi wspierać działalność oświatową, innowacyjną i informacyjną. Doradztwo rolnicze chcąc uczestniczyć w modernizacji terenów wiejskich, musiało dostosować się do wymagań stawianych przez mechanizmy gospodarki rynkowej. W Polsce prace nad „Ustawą o doradztwie rolniczym” poszerzyły krąg osób wypowiadających się o jego istocie. Z dyskusji wyłania się obraz doradztwa rolniczego jako oddziaływania partnerskiego, w trakcie którego doradca udziela wsparcia w sytuacji problemowej umożliwiającej samodzielne rozpoznanie i rozwiązanie problemu przez rolnika, przy czym doradca musi uszanować jego wybór⁷³.

Do roku 2004 funkcjonowało ono, opierając się na aktach prawnych niższego rzędu. Dopiero uchwalenie przez Sejm RP ustawy z dnia 22 października 2004 roku o jednostkach doradztwa rolniczego uporządkowało działalność Ośrodków Doradztwa Rolniczego. Ustawa określiła instytucje doradcze, ich podległość, a także zadania, jakie mają wykonywać na rzecz ludności wiejskiej. Przewidywała ona, że jednostki doradztwa terenowego mają charakter instytucji państwowej i podlegają wojewodzie. Nowelizacja dokonana w roku 2008 zmieniła charakter doradztwa rolniczego w Polsce – od dnia 1 sierpnia 2009 roku ODRy stały się samorządowymi wojewódzkimi osobami prawnymi podlegającymi właściwemu sejmikowi województwa.

Ustawa o jednostkach doradztwa rolniczego w sposób precyzyjny określiła zakres zadań doradztwa rolniczego świadczonych przez Ośrodki Doradztwa Rolniczego w formie działań nieodpłatnych:

1. prowadzenie szkoleń dla rolników i innych mieszkańców obszarów wiejskich,
2. prowadzenie działalności informacyjnej wspierającej rozwój produkcji rolniczej;
3. prowadzenie działalności w zakresie podnoszenia kwalifikacji zawodowych rolników i innych mieszkańców obszarów wiejskich;
4. udzielanie pomocy rolnikom i innym mieszkańcom obszarów wiejskich w zakresie sporządzania dokumentacji niezbędnej do uzyskania pomocy finansowanej lub współfinansowanej

⁷³ Informationsmaterial und Beratungsunterlagen zur ÜMV – Erfahrungsaustausch und Bedarfsermittlung. Bericht über die AID – Tagung – 24–25 Oktober 1990 in Bonn-Röttgen.

sowanej ze środków pochodzących z funduszy Unii Europejskiej lub innych instytucji krajowych lub zagranicznych;

5. prowadzenie analizy rynków artykułów rolno-spożywczych i środków produkcji oraz gromadzenie i upowszechnianie informacji rynkowych w tym zakresie;
6. możliwość prowadzenia doświadczalnictwa odmianowego w ramach porejestrowego doświadczalnictwa odmianowego;
7. upowszechnianie metod produkcji rolniczej i stylu życia przyjaznych dla środowiska;
8. podejmowanie działań na rzecz zachowania dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego wsi, ekologicznego i funkcjonalnego zarządzania gospodarstwem rolnym;
9. upowszechnianie rozwoju agroturystyki i turystyki wiejskiej oraz prowadzenie promocji wsi jako atrakcyjnego miejsca wypoczynku;
10. współdziałanie w realizacji zadań wynikających z programów rolnośrodowiskowych i programów działań mających na celu ograniczenie odpływu azotu ze źródeł rolniczych;
11. prowadzenie analizy przemian w zakresie poziomu i jakości produkcji rolniczej i funkcjonowania gospodarstw rolnych oraz upowszechnianie wyników tych analiz w pracy doradczej.

Ustawa o jednostkach doradztwa rolniczego precyzuje działania ODR, które mogą być świadczone odpłatnie:

1. prowadzenie: ksiąg rachunkowych i dokumentacji niezbędnej w rachunkowości w gospodarstwach rolnych, działalności promocyjnej gospodarstw rolnych, w szczególności agroturystycznych lub ekologicznych, kursów przygotowujących do uzyskania tytułów kwalifikacyjnych w zawodach przydatnych do prowadzenia działalności rolniczej, działalności: wydawniczej, poligraficznej, laboratoryjnej, hotelarskiej i gastronomicznej, szkoleniowej niezwiązanej z realizacją zadań typowo doradczych (świadczonych nieodpłatnie), gospodarki pasiecznej;
2. udostępnianie pomieszczeń i innych składników majątkowych;
3. organizację targów, wystaw, pokazów, konferencji i innych przedsięwzięć upowszechniających wiedzę rolniczą, nowe technologie produkcji i promujących produkty i wyroby przetwórstwa rolno-spożywczego;
4. sporządzanie: opracowań oceny możliwości inwestycyjnych gospodarstw rolnych, analiz i opracowań ekonomicznych, finansowych i technologicznych, oceny użyteczności maszyn rolniczych, planów nawozowych lub planów przechowalnictwa nawozów naturalnych, planów rolno-środowiskowych, planów przestawienia gospodarstwa rolnego na produkcję metodami ekologicznymi lub planów produkcji w gospodarstwach ekologicznych;
5. wypełnianie wniosków lub innych dokumentów niezbędnych do ubiegania się o przyznanie pomocy finansowanej albo współfinansowanej ze środków pochodzących z funduszy Unii Europejskiej lub innych instytucji krajowych i zagranicznych.

Zgodnie z zapisami nowelizacji ustawy o jednostkach doradztwa rolniczego organem prowadzącym Ośrodka Doradztwa Rolniczego stał się Samorząd Województwa, który w drodze uchwały nadaje statut jednostce doradczej. W statucie zawarta jest struktura organizacyjna Ośrodka, zakres zadań do realizacji z zakresu doradztwa rolniczego a także regulamin organizacyjny jednostki doradczej. Regulamin organizacyjny zawiera między innymi: organizację wewnętrzną, zasady sprawowania funkcji kierowniczych i organizacji zarządzania, zakresy działania komórek organizacyjnych.

Dolnośląski Ośrodek Doradztwa Rolniczego we Wrocławiu działa, opierając się na:

1. ustawie z dnia 22 października 2004 r. o jednostkach doradztwa rolniczego (Dz.U. nr 251, poz. 2507 z późn. zm.);
2. Statucie Dolnośląskiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego we Wrocławiu nadanego Uchwałą nr LVII/985/10 Sejmiku Województwa Dolnośląskiego z dnia 26 maja 2010;
3. Regulaminie Organizacyjnym Dolnośląskiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego we Wrocławiu.

Zgodnie z wymienionymi aktami prawnymi DODR⁷⁴ realizuje zadania i wykonuje usługi z zakresu doradztwa rolniczego wynikające z ustawy z dnia 22 października 2004 r. o jednostkach doradztwa rolniczego (Dz.U. nr 251, poz. 2507 z późn. zm.), w tym między innymi doradztwo rolnicze obejmujące działania w zakresie rolnictwa, rozwoju wsi, rynków rolnych oraz wiejskiego gospodarstwa domowego, mające na celu poprawę poziomu dochodów rolniczych oraz podnoszenie konkurencyjności rynkowej gospodarstw rolnych, wspieranie zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich, a także podnoszenie poziomu kwalifikacji zawodowych rolników i innych mieszkańców obszarów wiejskich w formach pozaszkolnych. Tworzą go następujące jednostki organizacyjne⁷⁵:

1. Dział Systemów Produkcji Rolnej, Standardów Jakościowych i Doświadczalnictwa;
2. Dział Przedsiębiorczości, Wiejskiego Gospodarstwa Domowego i Agroturystyki;
3. Dział Ekonomiki;
4. Dział Zastosowań Teleinformatyki;
5. Dział Metodyki Doradztwa Szkoleń i Wydawnictw;
6. Dział Administracyjno-Gospodarczy;
7. Dział Księgowości;
8. Dział Kadr i Organizacji Pracy;
9. Stanowisko do Spraw Obsługi Prawnej;
10. Stanowisko do Spraw Bezpieczeństwa i Higieny Pracy;
11. Stanowisko do Spraw Zarządzania Jakością;
12. Audytor Wewnętrzny;
13. Ośrodek Szkoleniowo-Wypoczynkowy w Paszkwowie;
14. „Noclegi Zwycięska” we Wrocławiu;
15. Powiatowe Zespoły Doradców (PZD): Bolesławiec, Chojnów, Dzierżoniów, Głogów, Góra, Jawor, Jelenia Góra, Kamienna Góra, Kłodzko, Lubań, Lubin, Lwówek Śląski, Milicz, Oleśnica, Oława, Polkowice, Strzelin, Środa Śląska, Świdnica, Trzebnica, Wałbrzych, Wołów, Wrocław, Ząbkowice Śląskie, Zgorzelec, Złotoryja.

Zadania statutowe związane ze świadczeniem usług doradczych DODR realizuje w ramach Powiatowych Zespołów Doradców wspieranych przez specjalistów zatrudnionych w działach: Systemów Produkcji Rolnej, Standardów Jakościowych i Doświadczalnictwa; Przedsiębiorczości, Wiejskiego Gospodarstwa Domowego i Agroturystyki; Ekonomiki; Zastosowań Teleinformatyki; Metodyki Doradztwa Szkoleń i Wydawnictw oraz z innymi instytucjami wspierającymi rozwój terenów wiejskich. Ustawodawca nałożył obowiązek współpracy przy realizacji zadań z zakresu doradztwa rolniczego z następującymi jednostkami⁷⁶:

⁷⁴ Regulamin Organizacyjny Dolnośląskiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego we Wrocławiu, §4.

⁷⁵ Op. cit., §5.

⁷⁶ Ustawa z dnia 22 października 2004 r. o jednostkach doradztwa rolniczego (Dz.U. nr 251, poz. 2507 z późn. zm.) art. 5, ust. 2.

1. Agencją Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa;
2. Agencją Rynku Rolnego;
3. Agencją Nieruchomości Rolnych;
4. Kasą Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego oraz Zakładem Ubezpieczeń Społecznych;
5. bankami, w szczególności bankami spółdzielczymi, bankami zrzeszającymi banki spółdzielcze oraz izbą gospodarczą zrzeszającą banki spółdzielcze;
6. izbami rolniczymi oraz Krajową Radą Izb Rolniczych;
7. regionalnymi zarządami gospodarki wodnej;
8. placówkami oświatowymi w zakresie prowadzenia szkoleń zawodowych wynikających z potrzeb lokalnego rynku pracy;
9. lokalnymi i regionalnymi organizacjami wspierania przedsiębiorczości;
10. szkołami, szkołami wyższymi, jednostkami badawczo-rozwojowymi i placówkami naukowymi Polskiej Akademii Nauk;
11. organami administracji rządowej i jednostkami samorządu terytorialnego;
12. związkami zawodowymi i społeczno-zawodowymi organizacjami rolników;
13. zagranicznymi instytucjami doradztwa rolniczego i zagranicznymi instytucjami wspomagającymi rozwój gospodarstw rolnych i obszarów wiejskich;
14. środkami masowego przekazu.

Zadania te wynikają z aktów prawnych stanowiących podstawę funkcjonowania Dolnośląskiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego we Wrocławiu⁷⁷ i obejmują szereg działań prowadzonych w ramach podstawowego ogniwa doradczego (POD):

1. realizacja zadań wynikających z Programu Rocznej Działalności Doradczej Ośrodka Doradztwa;
2. prowadzenie działalności doradczej w zakresie dostosowania rolnictwa do standardów Unii Europejskiej;
3. realizacja zadań doradczych wspomagających możliwość pozyskiwania funduszy unijnych przez rolników i mieszkańców obszarów wiejskich;
4. prowadzenie bezpośredniego doradztwa technologiczno-ekonomicznego dla producentów rolnych;
5. popularyzacja tematyki przedsiębiorczości oraz alternatywnych źródeł dochodu na terenach wiejskich;
6. promowanie działań na rzecz ochrony środowiska naturalnego;
7. wspieranie tworzenia grup producentów rolnych;
8. wspieranie promocji produktów lokalnych i regionalnych;
9. monitorowanie rynku, opracowywanie informacji i sprawozdań na temat aktualnej sytuacji w rolnictwie;
10. współpraca z mieszkańcami wsi w celu aktywizacji społeczności wiejskiej oraz kreowania liderów lokalnych;
11. współpraca z jednostkami samorządu terytorialnego i branży rolniczej działającymi na rzecz rolnictwa;
12. prowadzenie szkoleń dla rolników i mieszkańców obszarów wiejskich z zakresu zadań Ośrodka Doradztwa;
13. współudział w organizacji konkursów, wystaw promujących pozytywne przykłady gospodarowania na obszarach wiejskich, organizowanych przez władze lokalne;

⁷⁷ Op. cit. § 30.

14. udział doradców w szkoleniach wewnętrznych i zewnętrznych według potrzeb merytorycznych i zmieniających się zadań organizacyjnych wynikających z zakresu obowiązku i zadań doradcy oraz praca samokształceniowa realizowana na bieżąco w różnych formach;
15. opracowywanie materiałów informacyjnych i szkoleniowych oraz artykułów i publikacji;
16. podejmowanie działań na rzecz pozyskiwania funduszy dla Ośrodka Doradztwa;
17. wykonywanie innych zadań, zleconych na podstawie porozumień i umów zawartych przez Ośrodek Doradztwa;
18. promowanie Ośrodka Doradztwa na terenie działania Powiatowych Zespołów Doradców;
19. świadczenie odpłatnych usług w zakresie działalności Ośrodka Doradztwa zgodnie z cennikiem;
20. prowadzenie wymaganej dokumentacji i właściwego jej obiegu.

Ustawa o jednostkach doradztwa rolniczego nakłada na Ośrodki Doradztwa Rolniczego odpowiedzialność za koordynację wszelkich zadań na ich obszarze działania (województwa). Odpowiedzialność ta ma swój praktyczny wyraz w przygotowywanym corocznie Programie Rocznej Działalności Doradczej Ośrodka Doradztwa, natomiast jej efekty znajdują się w Sprawozdaniu z realizacji Programu Działalności Doradczej za kolejny rok. Działalność ta podlega opiniowaniu przez Radę Społeczną Doradztwa Rolniczego istniejącą przy każdym ODR. W skład Rady Społecznej Doradztwa Rolniczego wchodzi: dwóch przedstawicieli sejmiku województwa, dwóch przedstawicieli właściwej miejscowo izby rolniczej, czterech przedstawicieli zgłoszonych przez związki zawodowe rolników, jeden przedstawiciel zgłoszony przez szkoły wyższe i jednostki badawczo-rozwojowe, dwóch przedstawicieli szkół ponadgimnazjalnych kształcących na potrzeby rolnictwa. Zadania Rady Społecznej to opiniowanie rocznego programu działalności jednostki doradztwa rolniczego i projektu rocznego planu finansowego oraz sprawozdania z realizacji rocznego programu działalności jednostki doradztwa rolniczego i rocznego planu finansowego, a także zgłaszanie wniosków w sprawach dotyczących funkcjonowania jednostki doradztwa rolniczego.

Zadania z zakresu doradztwa rolniczego na terenie województwa dolnośląskiego wykonuje doświadczona i kompetentna kadra zatrudniona w Dolnośląskim Ośrodku Doradztwa Rolniczego z siedzibą we Wrocławiu. Zmiany w zatrudnieniu w latach 2005–2010 przedstawiono w tabeli 59. W analizowanym okresie zaobserwowano zmniejszenie zatrudnienia o 1/4 w stosunku do roku 2005, przy czym największe zmiany (ponad 40%) dotyczyły działów organizacyjnych i stanowisk samodzielnych. W działach wspierających pracę PZD w roku 2010 pracowało 3/4 kadry w stosunku do roku 2005. Najmniejszy odpływ kadr doradczych zaobserwowano wśród pracowników zatrudnionych w Powiatowych Zespołach Doradców – w przeciągu sześciu lat z pracy odeszło około 20% zatrudnionych. Pomimo zmniejszenia zatrudnienia struktura wewnętrzna nie uległa zaburzeniu, w każdym roku pracownicy związani ze świadczeniem usług doradczych stanowili ponad połowę zatrudnionych, a w latach 2009–2010 było to prawie 60%. Również zatrudnienie w działach merytorycznych, które służą pomocą pracownikom Powiatowych Zespołów Doradców, utrzymywało się na zbliżonym poziomie. Mimo zmian organizacyjnych zachodzących w DODR na przełomie analizowanego okresu pracownicy działów merytorycznych stanowili około 1/4 zatrudnionych. Redukcja zatrudnienia nie wpłynęła na zmniejszenie liczby działań doradczych, jakie stawia przed służbą doradczą ustawa o jednostkach doradztwa rolniczego.

Tabela 59
Table 59

Struktura zatrudnienia w Dolnośląskim Ośrodku Doradztwa Rolniczego we Wrocławiu w latach 2005–2010
Structure of employment at the Lower Silesian Centre for Agricultural Extension in Wrocław in the years 2005–2010

Lp. No.	Dolnośląski Ośrodek Doradztwa Rolniczego we Wrocławiu Lower Silesian Centre for Agricultural Extension in Wrocław	Zatrudnienie Employment											
		2005 ⁷⁸		2006 ⁷⁹		2007 ⁸⁰		2008 ⁸¹		2009 ⁸²		2010 ⁸³	
		stan number	[%]	stan number	[%]	stan number	[%]	stan number	[%]	stan number	[%]	stan number	[%]
1.	Działy merytoryczne Specialised departments (2005 = 100%)	100	23,5	88	22,0	99	24,8	88	24,5	74	23,2	73	23,0
		100,0%		88,0%		99,0%		88,0%		74,0%		73,0%	
2.	Pozostałe działy Other departments (2005 = 100%)	100	23,5	105	26,2	88	22,1	80	22,3	57	17,9	59	18,6
		100,0%		105,0%		88,0%		80,0%		57,0%		59,0%	
3.	Powiatowe Zespoły Doradców Powiat Teams of Advisors (2005 = 100%)	225	53,0	208	51,8	212	53,1	191	53,2	188	58,9	185	58,4
		100,0%		92,4%		94,2%		84,9%		83,6%		82,2%	
4.	Razem – Total (2005 = 100%)	425	100,0	401	100,0	399	100,0	359	100,0	319	100,0	317	100,0
		100,0%		94,4%		93,9%		84,5%		75,1%		74,6%	

Źródło: obliczenia własne

Source: own calculation

⁷⁸ Sprawozdanie z realizacji Programu Działalności Doradczej DODR we Wrocławiu za 2005 rok.

⁷⁹ Sprawozdanie z realizacji Programu Działalności Doradczej DODR we Wrocławiu za 2006 rok.

⁸⁰ Sprawozdanie z realizacji Programu Działalności Doradczej DODR we Wrocławiu za 2007 rok.

⁸¹ Sprawozdanie z realizacji Programu Działalności Doradczej DODR we Wrocławiu za 2008 rok.

⁸² Sprawozdanie z realizacji Programu Działalności Doradczej DODR we Wrocławiu za 2009 rok.

⁸³ Sprawozdanie z realizacji Programu Działalności Doradczej DODR we Wrocławiu za 2010 rok.

Tabela 60
Table 60

Struktura zatrudnienia w Powiatowych Zespołach Doradców DODR we Wrocławiu
w latach 2005–2010 (rok 2005 = 100%)

Structure of employment at the Poviats Teams of Advisors of LSCAE in Wrocław
in the years 2005–2010 (2005 = 100%)

Lp. No.	Powiatowe Zespoły Doradców Poviat Teams of Advisors	Liczba obsługiwanych Number of serviced		2005 ⁸⁴	2006 ⁸⁵	2007 ⁸⁶	2008 ⁸⁷	2009 ⁸⁸	2010 ⁸⁹
		gmin communes	sołectw villages						
1.	Bolesławiec	6	71	100,0	100,0	111,1	111,1	88,9	88,9
2.	Legnica/Chojnów	9	104	100,0	92,9	85,7	64,3	64,3	64,3
3.	Dzierżoniów	7	39	100,0	88,9	100,0	100,0	88,9	88,9
4.	Głogów	6	64	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
5.	Góra Śląska	4	111	100,0	116,7	116,7	100,0	100,0	83,3
6.	Jawor	6	72	100,0	88,9	88,9	66,7	55,6	66,7
7.	Jelenia Góra	10	44	100,0	100,0	90,0	80,0	90,0	90,0
8.	Kamienna Góra	4	43	100,0	87,5	112,5	100,0	87,5	75,0
9.	Kłodzko	14	148	100,0	100,0	100,0	80,0	90,0	70,0
10.	Lubań Śląski	7	48	100,0	88,9	100,0	100,0	100,0	100,0
11.	Lubin	4	79	100,0	63,6	45,5	63,6	54,5	54,5
12.	Lwówek Śląski	5	77	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
13.	Milicz	3	94	100,0	100,0	125,0	100,0	100,0	100,0
14.	Oleśnica	8	112	100,0	75,0	83,3	83,3	66,7	66,7
15.	Oława	4	69	100,0	100,0	120,0	100,0	100,0	100,0
16.	Polkowice	6	81	100,0	100,0	87,5	50,0	87,5	87,5
17.	Strzelin	5	123	100,0	100,0	120,0	100,0	80,0	120,0
18.	Środa Śląska	5	111	100,0	60,0	80,0	100,0	80,0	100,0
19.	Świdnica	8	116	100,0	108,3	100,0	100,0	91,7	91,7
20.	Trzebnica	6	155	100,0	85,7	100,0	100,0	100,0	100,0
21.	Wałbrzych	9	35	100,0	88,9	88,9	77,8	88,9	77,8
22.	Wołów	3	93	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
23.	Wrocław	10	266	100,0	100,0	90,9	81,8	100,0	90,9
24.	Ząbkowice Śląskie	7	103	100,0	100,0	80,0	60,0	70,0	70,0
25.	Zgorzelec	7	65	100,0	77,8	100,0	77,8	77,8	66,7
26.	Złotoryja	6	54	100,0	90,9	90,9	72,7	63,6	63,6
	Razem – Total	169	2377	100,0	92,4	94,2	84,9	83,6	82,2

Źródło: obliczenia własne
Source: own calculations

Pracownicy Dolnośląskiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego we Wrocławiu świadczą usługi doradcze w 169 gminach województwa. W tabeli 60 zaprezentowano zmiany w zatrudnieniu na poziomie Powiatowych Zespołów Doradców na przełomie lat 2005–2010.

⁸⁴ Sprawozdanie z realizacji Programu Działalności Doradczej DODR we Wrocławiu za 2005 rok.

⁸⁵ Sprawozdanie z realizacji Programu Działalności Doradczej DODR we Wrocławiu za 2006 rok.

⁸⁶ Sprawozdanie z realizacji Programu Działalności Doradczej DODR we Wrocławiu za 2007 rok.

⁸⁷ Sprawozdanie z realizacji Programu Działalności Doradczej DODR we Wrocławiu za 2008 rok.

⁸⁸ Sprawozdanie z realizacji Programu Działalności Doradczej DODR we Wrocławiu za 2009 rok.

⁸⁹ Sprawozdanie z realizacji Programu Działalności Doradczej DODR we Wrocławiu za 2010 rok.

Z przeprowadzonej analizy wynika, że w większości PZD doszło do redukcji zatrudnienia. Największy spadek zanotowano w PZD Lubin, w ośmiu powiatowych zespołach doradczych – mimo wahań w analizowanym okresie – utrzymano stan zatrudnienia z roku 2005, a w przypadku PZD w Strzelinie zwiększono zatrudnienie osób związanych z pracą w podstawowym ogniwie doradczym.

Od momentu wejścia w życie ustawy o jednostkach doradztwa rolniczego obserwuje się stopniowe zwiększanie liczby sołectw przypadających na jednego doradcę zatrudnionego w PZD – w roku 2005 było ich 11, natomiast w 2010 na jednego doradcę przypadało średnio 13 sołectw.

Doradztwo rolnicze obejmuje wszystkich rolników bez względu na rodzaj współpracy. Oddziaływanie doradcze może przyjąć formę współpracy bezpośredniej lub pośredniej. Uzależnione to jest od stosowanych form i metod pracy doradczej. Potencjalny zasięg oddziaływania doradczego wiąże się z prezentowaniem treści doradczych z wykorzystaniem środków masowego przekazu – przy stosowaniu tego sposobu przekazywania informacji należy pamiętać, że odbiorcy komunikatu to osoby przypadkowe. Potencjalni odbiorcy są zróżnicowani pod względem poziomu rozwoju intelektualnego, zainteresowań, wieku, charakteru, a także rozmiaru prowadzonej działalności produkcyjnej. Nadawca nie ma kontaktu z odbiorcą, co znacząco utrudnia weryfikację stopnia przyswojenia treści przez odbiorcę, jest on dla nadawcy komunikatu anonimowy. Pod względem intensywności przyswajania treści doradczych przekazywanych z wykorzystaniem środków masowego przekazu oddziaływanie to ma charakter ekstensywny. Z reguły staje się pierwszą informacją o nowych rozwiązaniach i wymaga dalszych działań w ramach podstawowego ogniw doradczego. Inną formą działań doradczych mających charakter informacyjny są metody środowiskowe. Tu również dochodzi do przekazywania informacji o charakterze ogólnym, jednak są one przygotowane z uwzględnieniem specyfiki danego regionu. Kolejną grupą form oddziaływania doradczego są metody grupowe. W zależności od treści, jakie służba doradcza ma do przekazania, mogą one przybrać różną formę organizacyjną: szkolenia, pokazu, demonstracji, wycieczki, lustracji itp. Cechą charakterystyczną dla tej grupy metod jest bezpośredni kontakt nadawcy komunikatu z grupą odbiorców, którzy są zainteresowani prezentowanymi treściami. Prowadzący ma możliwość na bieżąco dostosowywać treść oraz tempo przekazu w zależności od weryfikowanego stopnia przyswajania podawanych informacji przez słuchaczy. Praca doradczycy z wykorzystaniem oddziaływania grupowego dla odbiorców ma charakter intensywny. Porady indywidualne są najbardziej efektywne z punktu widzenia rolnika. Jednak wymagają one zaangażowania, czasu oraz środków na udzielenie porady tylko jednemu odbiorcy.

Ze służbą doradczą w województwie dolnośląskim współpracowało w 2010 roku według danych DODR⁹⁰ 49,37% gospodarstw. Jak wynika z analizy danych zawartych w tabeli 61, współpraca miała charakter porad indywidualnych, w strukturze form oddziaływania doradczego w każdym roku – poza rokiem 2006, było to ponad 95%. Z informacji zawartych w sprawozdaniach z realizacji programu działalności doradczej za okres 2005–2010 wynika, że związane to było przede wszystkim z wypełnianiem dokumentacji wymaganej w związku z korzystaniem przez rolników z różnych instrumentów wsparcia finansowego prowadzonej działalności gospodarczej. Jedynie w 2006 roku DODR zanotował spadek udzielanych porad indywidualnych w strukturze form oddziaływania doradczego. W roku 2006 służby doradcze Dolnośląskiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego we Wrocławiu w sposób znaczący przemo-

⁹⁰ Sprawozdanie z realizacji Programu Działalności Doradczej DODR we Wrocławiu za 2010 rok, s. 4.

delowały strukturę form pracy doradczej – większy nacisk położono na ekstensywne metody oddziaływania doradczego. Metody środowiskowe oraz wykorzystywanie środków masowego przekazu stanowiło ponad 1/3 wszystkich działań doradczych. Związane to było z prowadzoną akcją przekazywania informacji o instrumentach polityki rolnej, jakie funkcjonują w Unii Europejskiej jak najszerszemu gronu odbiorców – producentów rolnych. W kolejnych latach metody oddziaływania ekstensywnego zamieniono na oddziaływanie intensywne (porady indywidualne, metody grupowe).

Tabela 61

Table 61

Metody pracy doradczej w Dolnośląskim Ośrodku Doradztwa Rolniczego we Wrocławiu w latach 2005–2010

Forms of advisory activities at LSCAE in Wrocław in the years 2005–2010

Lp. No.	Formy oddziaływania doradczego Forms of advisory activities	Udział metod doradczych Participation of advisory methods					
		2005 ⁹¹	2006 ⁹²	2007 ⁹³	2008 ⁹⁴	2009 ⁹⁵	2010 ⁹⁶
		[%]					
1.	Porady indywidualne Individual advice	97,9	67,6	96,7	93,8	96,6	98,3
2.	Metody grupowe Group methods	2,1	0,9	1,2	1,3	1,2	1,5
3.	Metody środowiskowe Environmental methods	0,0	13,5	1,8	4,7	2,2	0,2
4.	Środki masowego przekazu Mass media	0,0	18,0	0,3	0,2	0,0	0,0
	Razem Total	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Źródło: obliczenia własne

Source: own calculations

Wśród metod grupowych pracownicy DODR wiele uwagi poświęcali podnoszeniu poziomu wiedzy rolników. Przejawiało się to zarówno w liczbie przeprowadzonych zajęć teoretycznych, jak i praktycznych. Szczegółowe zestawienie zaprezentowano w tabeli 62. Zdecydowanie najwięcej zajęć z rolnikami miało charakter teoretyczny i były one realizowane w formie szkoleń oraz kursów. W trakcie tego typu zajęć uczestnicy zdobywają nowe wiadomości lub też prowadzący porządkuje informacje, które uczestnik już posiada, ewentualnie zdobywa nowe kwalifikacje (kursy). Analiza sprawozdań z realizacji programu działalności doradczej DODR we Wrocławiu za lata 2005–2010 pozwala stwierdzić, że treści prezentowane w czasie szkoleń dotyczyły różnych aspektów funkcjonowania instrumentów wspólnej

⁹¹ Sprawozdanie z realizacji Programu Działalności Doradczej DODR we Wrocławiu za 2005 rok.

⁹² Sprawozdanie z realizacji Programu Działalności Doradczej DODR we Wrocławiu za 2006 rok.

⁹³ Sprawozdanie z realizacji Programu Działalności Doradczej DODR we Wrocławiu za 2007 rok.

⁹⁴ Sprawozdanie z realizacji Programu Działalności Doradczej DODR we Wrocławiu za 2008 rok.

⁹⁵ Sprawozdanie z realizacji Programu Działalności Doradczej DODR we Wrocławiu za 2009 rok.

⁹⁶ Sprawozdanie z realizacji Programu Działalności Doradczej DODR we Wrocławiu za 2010 rok.

polityki rolnej Unii Europejskiej oraz obrotu i konfekcjonowania środków ochrony roślin, a także stosowania środków ochrony roślin przy użyciu opryskiwaczy. Przeprowadzane kursy związane były z nabyciem przez uczestników kwalifikacji do prowadzenia gospodarstwa rolnego. Inne działania prowadzone w ramach metod grupowych pozwalały poznać w sposób praktyczny funkcjonowanie nowych rozwiązań. Na szczególną uwagę zasługują pokazy, których zadaniem jest przedstawienie w krótkim czasie elementów procesu produkcyjnego lub wyników określonej działalności gospodarczej. Należy jednak pamiętać, że w procesie przyswajania innowacji duże znaczenie ma zapewnienie autentyczności pokazu. Pokaz powinien być zlokalizowany w gospodarstwie, w którym już od pewnego czasu stosuje się daną nowość i możliwe jest udzielenie wyjaśnień osobom uczestniczącym przez użytkownika. Inną formą pobudzenia postaw innowacyjnych wśród rolników są konkursy, których głównym zadaniem nie jest wprowadzanie nowości, a jedynie upowszechnienie treści już znanych. Wystawy jako metoda pracy grupowej nie wymaga od uczestników specjalnego zaangażowania. W trakcie wystaw prezentowane są nowe rozwiązania technologiczne, techniczne lub też stają się miejscem prezentacji osiągnięć.

Tabela 62

Table 62

Struktura przeprowadzonych metod grupowych w Dolnośląskim Ośrodku Doradztwa Rolniczego we Wrocławiu w latach 2005–2010

Structure of group methods used by LSCAE in Wrocław in the years 2005–2010

Lp. No.	Metody grupowe Group methods	Lata Years					
		2005 ⁹⁷	2006 ⁹⁸	2007 ⁹⁹	2008 ¹⁰⁰	2009 ¹⁰¹	2010 ¹⁰²
		[%]					
1.	Szkolenia Trainings	80,6	67,5	64,9	67,2	63,9	76,9
2.	Pokazy Presentations	15,6	16,5	13,5	15,9	17,9	10,2
3.	Konkursy Contests	1,7	0,0	0,0	0,0	0,0	4,9
4.	Kursy Courses	0,3	0,1	0,1	0,2	0,0	0,1
5.	Wystawy Exhibitions	1,9	15,9	21,5	16,7	18,3	8,0
	Razem Total	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Źródło: obliczenia własne

Source: own calculations

⁹⁷ Sprawozdanie z realizacji Programu Działalności Doradczej DODR we Wrocławiu za 2005 rok.

⁹⁸ Sprawozdanie z realizacji Programu Działalności Doradczej DODR we Wrocławiu za 2006 rok.

⁹⁹ Sprawozdanie z realizacji Programu Działalności Doradczej DODR we Wrocławiu za 2007 rok.

¹⁰⁰ Sprawozdanie z realizacji Programu Działalności Doradczej DODR we Wrocławiu za 2008 rok.

¹⁰¹ Sprawozdanie z realizacji Programu Działalności Doradczej DODR we Wrocławiu za 2009 rok.

¹⁰² Sprawozdanie z realizacji Programu Działalności Doradczej DODR we Wrocławiu za 2010 rok.

Jednym z mierników oceny skuteczności stosowanych metod w pracy doradczej jest poznanie rzeczywistego zainteresowania odbiorców proponowanymi formami oddziaływania doradczego. W tabeli 63 przedstawiono uczestnictwo rolników w różnych formach i metodach oddziaływania doradczego na terenie województwa dolnośląskiego. Do konstrukcji tabeli wykorzystano sprawozdania z realizacji programu działalności doradczej DODR we Wrocławiu za lata 2005–2010. Ze względów zrozumiałych, w zestawieniu znajdują się tylko udokumentowane dane odnoszące się do kontaktów indywidualnych służby doradczej z rolnikami oraz metod grupowych, gdzie prowadzono listę obecności. Działania prowadzone z wykorzystaniem środków masowego przekazu czy też metod środowiskowych są trudne do weryfikacji.

Analiza danych zawartych w tabeli 63 pozwala na uściślenie i wnikliwszą interpretację danych zawartych w tabeli 61. Wynika z niej, że mimo dominującej roli poradnictwa indywidualnego korzystało z niej ponad 70% kontaktujących się ze służbami DODR, w roku 2009 było ich nawet więcej (ponad 80%). Tendencją wzrostu liczby korzystających z usług doradców zahamował rok 2010, w którym z pomocy pracowników PZD skorzystało niewiele ponad 50% ogólnej liczby rolników współpracujących. Można by przypuszczać, że więcej rolników zaczęło korzystać z metod grupowych, na co mogłyby wskazywać dane zawarte w tabeli 63. Jednak, gdy porówna się tę liczbę z ilością zrealizowanych zadań w ramach oddziaływań grupowych (szkolenia, pokazy, konkursy, kursy, wystawy), a także z danymi zawartymi w tabeli 64, w której przedstawiono dynamikę zmian przeprowadzonych działań doradczych w latach 2005–2010 przez DODR we Wrocławiu – teza ta nie znajduje uzasadnienia. Prawdopodobnym wytłumaczeniem zaistniałej sytuacji staje się rozwój prywatnych instytucji doradztwa rolniczego. Wskazuje również na to analiza przeprowadzonych form i metod doradczych, które DODR zrealizował w roku 2010 w zestawieniu z rokiem 2005. Z analizy danych zawartych w tabeli 6 wynika, że doradztwo bezpośrednie oraz metody doradztwa grupowego osiągnęły maksymalne wartości w roku 2007. Od tego momentu obserwuje się stałe ograniczanie działań doradczych. W roku 2010 tylko działania związane z poradnictwem indywidualnym miały wartość wyższą niż w roku 2005, natomiast metody doradztwa grupowego w roku 2010 znajdowały się poniżej wartości z roku 2005.

Na uwagę zasługuje znaczna grupa rolników uczestniczących w różnych formach uzupełniania swojej wiedzy z wykorzystaniem metod grupowych. Mimo że w strukturze działań doradczych metody grupowe stanowiły około 1,5%, to wzięła w nich udział ponad 1/4 producentów rolnych z terenu województwa dolnośląskiego. W analizowanym okresie zarysowała się tendencja spadkowa. O ile w latach 2005–2008 miała ona łagodny charakter, to w roku 2009 osiągnęła poziom minimalny – prawie dwukrotnie niższy niż w roku 2005 (tab. 63). Natomiast dane z roku 2010 wskazują na wyjątkowe zainteresowanie odbiorców metodami grupowymi (szkolenia, pokazy, wystawy, itd.).

Dane zawarte w tabeli 65 pozwalają stwierdzić, że wśród adresatów oferty Dolnośląskiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego we Wrocławiu dominowali uczestnicy korzystający z możliwości poszerzenia swojej wiedzy w sposób teoretyczny. Niemal w każdym roku ponad 2/3 klientów doradztwa korzystało ze szkoleń, w dwu ostatnich latach liczba korzystających z tej formy podnoszenia kwalifikacji wzrosła do poziomu 3/4. Natomiast w formach ekstensywnego doskonalenia zawodowego (pokazy, konkursy, itd.) wzięła udział około 1/3 wszystkich osób korzystających z oferty DODR.

Tabela 63

Table 63

Uczestnictwo rolników w formach pracy doradczej w Dolnośląskim Ośrodku Doradztwa Rolniczego we Wrocławiu w latach 2005–2010

Farmers' participation in forms of advisory activities of LSCAE in Wrocław in the years 2005–2010

Lp. No.	Formy oddziaływania doradczego Forms of advisory activities	Uczestnictwo odbiorców porad [%] Participation of beneficiaries					
		2005 ¹⁰³	2006 ¹⁰⁴	2007 ¹⁰⁵	2008 ¹⁰⁶	2009 ¹⁰⁷	2010 ¹⁰⁸
1.	Porady indywidualne – Individual advice	71,0	71,2	73,9	76,1	83,1	54,1
2.	Metody grupowe – Group methods	29,0	28,8	26,1	23,9	16,9	43,3
3.	Metody środowiskowe Environmental methods	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	2,6
4.	Środki masowego przekazu – Mass media	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
	Razem – Total	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Źródło: obliczenia własne

Source: own calculations

Tabela 64

Table 64

Wybrane formy oddziaływania doradczego świadczone przez DODR we Wrocławiu w latach 2005–2010

Selected forms of advisory activities provided by LSCAE in Wrocław in the years 2005–2010

Lp. No.	Formy oddziaływania doradczego Forms of advisory activity	Wybrane formy poradnictwa rolniczego (2005 = 100,0%) Selected forms of agricultural advisory activities (2005 = 100%)					
		2005 ¹⁰⁹	2006 ¹¹⁰	2007 ¹¹¹	2008 ¹¹²	2009 ¹¹³	2010 ¹¹⁴
		[%]					
1.	Porady indywidualne – Individual advice	100,0	238,5	255,3	226,1	205,0	140,5
2.	Metody grupowe – Group methods:	100,0	128,8	150,8	134,5	117,0	97,5
3.	Szkolenia – Trainings	100,0	107,9	121,4	112,2	92,7	93,1
4.	Pokazy – Presentations	100,0	136,5	130,2	137,2	133,9	63,5
5.	Konkursy – Contests	100,0	0,0	0,0	0,0	0,0	278,8
6.	Kursy – Courses	100,0	60,0	80,0	80,0	0,0	20,0
7.	Wystawy – Exhibitions	100,0	1094,4	1738,9	1205,6	1144,4	419,4

Źródło: obliczenia własne

Source: own calculations

¹⁰³ Sprawozdanie z realizacji Programu Działalności Doradczej DODR we Wrocławiu za 2005 rok.

¹⁰⁴ Sprawozdanie z realizacji Programu Działalności Doradczej DODR we Wrocławiu za 2006 rok.

¹⁰⁵ Sprawozdanie z realizacji Programu Działalności Doradczej DODR we Wrocławiu za 2007 rok.

¹⁰⁶ Sprawozdanie z realizacji Programu Działalności Doradczej DODR we Wrocławiu za 2008 rok.

¹⁰⁷ Sprawozdanie z realizacji Programu Działalności Doradczej DODR we Wrocławiu za 2009 rok.

¹⁰⁸ Sprawozdanie z realizacji Programu Działalności Doradczej DODR we Wrocławiu za 2010 rok.

¹⁰⁹ Sprawozdanie z realizacji Programu Działalności Doradczej DODR we Wrocławiu za 2005 rok.

¹¹⁰ Sprawozdanie z realizacji Programu Działalności Doradczej DODR we Wrocławiu za 2006 rok.

¹¹¹ Sprawozdanie z realizacji Programu Działalności Doradczej DODR we Wrocławiu za 2007 rok.

¹¹² Sprawozdanie z realizacji Programu Działalności Doradczej DODR we Wrocławiu za 2008 rok.

¹¹³ Sprawozdanie z realizacji Programu Działalności Doradczej DODR we Wrocławiu za 2009 rok.

¹¹⁴ Sprawozdanie z realizacji Programu Działalności Doradczej DODR we Wrocławiu za 2010 rok.

Uczestnictwo rolników w grupowych metodach doradczych świadczonych przez DODR
we Wrocławiu w latach 2005–2010

Farmers' participation in group advisory activities provided by LSCAE in Wrocław
in the years 2005–2010

Lp. No.	Metody grupowe Group methods	Uczestnictwo odbiorców porad [%] Participation of beneficiaries					
		2005 ¹¹⁵	2006 ¹¹⁶	2007 ¹¹⁷	2008 ¹¹⁸	2009 ¹¹⁹	2010 ¹²⁰
1.	Szkolenia – Trainings	72,9	65,8	67,9	64,9	76,9	76,5
2.	Pokazy – Presentations	15,1	34,1	32,1	35,1	23,1	10,5
3.	Konkursy – Contests	4,2	0,0	0,0	0,0	0,0	12,9
4.	Kursy – Courses	0,2	0,1	0,0	0,0	0,0	0,1
5.	Wystawy – Exhibitions	7,6	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
	Razem – Total	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Źródło: obliczenia własne

Source: own calculations

5.2. Znaczenie doradztwa rolniczego w rozwiązywaniu problemów rolników w opinii doradców terenowych Dolnośląskiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego we Wrocławiu

Przeobrażenia, jakim podlegają tereny wiejskie, wymagają od doradztwa rolniczego działań wybiegających poza tradycyjne zaangażowanie związane ze wzrostem produkcji. Istotą działalności doradczej jest oferowanie ludziom zatrudnionym w rolnictwie pomocy w podejmowaniu decyzji, aby na podstawie samodzielnie umotywowanych działań rozwiązywali sytuacje problemowe. Działalność doradcza prowadzona jest w ramach podstawowego ogniwa doradczego¹²¹. Tworzą je wspólnie służby doradcze (nadawcy) i rolnicy (odbiorcy komunikatów)¹²². Przekaz informacji ma charakter dwustronny. W procesie komunikacji interpersonalnej często dochodzi do nieporozumień i konfliktów. Pomimo że nadawca komunikatu stara się jasno i precyzyjnie wyrażać, jego rozmówca może zupełnie inaczej rozumieć treść przekazu. Zanim nadawca wyśle przekaz, „koduje” go za pomocą odpowiednich słów, intonacji głosu, mimiki, gestykulacji, ale także przez swój punkt widzenia, nawyki, emocje, sposób bycia. Odbiorca z kolei interpretuje przekaz, który otrzymuje przez własne filtry. Słyszy to, co chce usłyszeć, i rozumie przekaz na swój sposób. Trudności w komunikacji mogą więc powstać zarówno

¹¹⁵ Sprawozdanie z realizacji Programu Działalności Doradczej DODR we Wrocławiu za 2005 rok.

¹¹⁶ Sprawozdanie z realizacji Programu Działalności Doradczej DODR we Wrocławiu za 2006 rok.

¹¹⁷ Sprawozdanie z realizacji Programu Działalności Doradczej DODR we Wrocławiu za 2007 rok.

¹¹⁸ Sprawozdanie z realizacji Programu Działalności Doradczej DODR we Wrocławiu za 2008 rok.

¹¹⁹ Sprawozdanie z realizacji Programu Działalności Doradczej DODR we Wrocławiu za 2009 rok.

¹²⁰ Sprawozdanie z realizacji Programu Działalności Doradczej DODR we Wrocławiu za 2010 rok.

¹²¹ Ryznar J., 1997. Metody w szkoleniach doradztwa rolniczego. AR Wrocław.

¹²² Van den Ban A.W., Hawkins H.S., 1997. Doradztwo rolnicze (przekład z j. ang. Kania J., Michalik A.), Wyd. MSDR zs. w AR, Kraków.

po stronie nadawcy, jeśli używa komunikacji niezrozumiałej dla odbiorcy, jak i po stronie odbiorcy, jeśli ten nie stara się zrozumieć nadawcy i interpretuje jego komunikaty w wygodny dla siebie sposób¹²³. Praca doradcy rolniczego poza doskonałą wiedzą fachową wymaga także znajomości zagadnień z zakresu psychologii, pedagogiki (andragogiki) i socjologii¹²⁴.

W klasyfikacji zawodów i specjalności prowadzonej przez Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej doradcę rolniczego¹²⁵ określono jako osobę, która „świadczy usługi doradcze rolnikom oraz współpracuje z instytucjami i organizacjami sfery rolnictwa w zakresie rozwiązywania problemów zawodowych, społecznych i socjalno-bytowych rolników; udziela pomocy w rozwiązywaniu problemów dotyczących produkcji rolniczej, inspirowanie i wspiera rozwój gospodarstw rolnych w warunkach gospodarki rynkowej”. Zadania, jakie nakłada na służbę doradcą ustawa o jednostkach doradztwa rolniczego¹²⁶ oraz regulamin organizacyjny Dolnośląskiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego we Wrocławiu¹²⁷, pozwalają wyodrębnić funkcje zawodowe, które wyznaczają profil zawodowy doradcy rolniczego. Do najważniejszych z nich zaliczają się funkcje doradcza i oświatowa¹²⁸. W ramach funkcji doradczej pracownicy ODR udzielają pomocy mieszkańcom terenów wiejskich w rozwiązywaniu zaistniałych sytuacji problemowych. Realizując funkcję oświatową, doradcy dbają o uzupełnianie i podnoszenie kwalifikacji zawodowych mieszkańców terenów wiejskich oraz wdrażają i upowszechniają wyniki badań naukowych.

W województwie dolnośląskim praca doradcza z rolnikami prowadzona jest w ramach 26 Powiatowych Zespołów Doradców. W analizowanym okresie (2005–2010) zaobserwowano duże zmiany w strukturze zatrudnienia w Dolnośląskim Ośrodku Doradztwa Rolniczego we Wrocławiu (tab. 59, 60) związane z przystosowywaniem DODR do wykonywania zadań nałożonych przez ustawę o jednostkach doradztwa rolniczego. Najmniejsze zmiany były związane ze służbą terenową, która pracuje bezpośrednio z rolnikami.

W celu wyspecyfikowania problemów doradczych, jakie wiążą się z realizacją WPR oraz określenia ich głównych uwarunkowań, a także poznania specyfiki pracy doradczej w POD – przeprowadzono badania wśród doradców terenowych DODR we Wrocławiu w roku 2009. Podstawowym źródłem danych był kwestionariusz wywiadu opracowany na potrzeby projektu, skierowany do doradców terenowych zatrudnionych w Powiatowych Zespołach Doradców DODR. Narzędzie to umożliwiło pozyskanie danych dotyczących m.in. wieku, stażu pracy, płci, wykształcenia. Dodatkowe dane do analizy pozyskano ze sprawozdań rocznych z realizacji Programu Działalności Doradczej DODR we Wrocławiu. W celu realizacji zamierzeń badawczych przeprowadzono wywiady z 31 doradcami terenowymi.

Do opracowania materiału wykorzystano analizę poziomą, metodę opisową i porównawczą^{129, 130}. Uzyskane wyniki przedstawiono w technice tabelarycznej.

¹²³ Bolland H, 1995. Podstawy komunikowania w doradztwie. Wydawn. CDiEwR, Poznań 1996.

¹²⁴ Van den Ban A.W., Wehland W.H., 1984. Einführung in die Beratung. P. Parey, Hamburg – Berlin.

¹²⁵ http://www.praca.gov.pl/pages/klasyfikacja_zawodow2.php?klasyfikacja_zawodow_id=1189

¹²⁶ Ustawa z dnia 22 października 2004 r. o jednostkach doradztwa rolniczego (Dz.U. nr 251, poz. 2507 z późn. zm.) art. 4, ust. 2.

¹²⁷ Regulamin organizacyjny Dolnośląskiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego we Wrocławiu, § 4.

¹²⁸ Ryznar J., 1997. Metody w szkoleniach doradztwa rolniczego. AR Wrocław.

¹²⁹ Kopeć B., 1983. Metodyka badań ekonomicznych w gospodarstwach rolnych (wybrane zagadnienia). AR we Wrocławiu.

¹³⁰ Stachak St., Woźniak Z., 1981. Elementy metodologii nauk agroekonomicznych. AR w Szczecinie, 20–85.

Służby doradcze zatrudnione w Powiatowych Zespołach Doradców potraktowano jako ekspertów. Skierowanie do nich kwestionariusza wywiadu dotyczącego potrzeb doradczych rolników indywidualnych miało na celu weryfikację problemów wskazywanych przez właścicieli gospodarstw.

Z przeprowadzonych badań wynika (tab. 66), że doradca terenowy to osoba w wieku średnio-dojrzałym. Z punktu widzenia psychologicznego osoby w tym wieku charakteryzują się stabilnością w życiu społecznym, zawodowym i gospodarczym, a także tym, że decyzje i zadania długofalowe opierają na wiedzy i doświadczeniu¹³¹. Badania wskazują, że wśród kadry doradczej dominują kobiety (70%).

Relację, w jaką wchodzi doradca i radzący się, określa się jako współdziałanie, a więc relację wywołującą wzajemne zmiany. Doradcę traktuje się jako jeden z członów podmiotu poradnictwa i pod jego adresem kierowany jest zespół społecznych oczekiwań i wymagań, dotyczących zarówno jego umiejętności, wiedzy, kompetencji, jak i cech osobowości¹³².

Tabela 66

Table 66

Charakterystyka doradców terenowych zatrudnionych w Powiatowych Zespołach Doradców DODR we Wrocławiu

Characteristics of field advisors employed at the Poviat Teams of Advisors of LSCAE in Wrocław

Lp. No.	Wyszczególnienie Specification	Doradcy terenowi Field advisors		
		Kobiety Females	Mężczyźni Males	Razem Total
1.	Liczba badanych – Number of surveyed	22	9	31
2.	Średni wiek w latach – Average age in years	38,8	45,2	40,7
3.	Struktura wykształcenia (% badanych): Structure of education (% surveyed)			
	wykształcenie średnie – secondary education	18,2	33,3	22,6
	w tym rolnicze – incl. agricultural	100,0	66,7	85,7
	wykształcenie wyższe – higher education	81,8	66,7	77,4
4.	w tym rolnicze – incl. agricultural	88,9	100,0	91,7
	Wykształcenie podyplomowe (% badanych) Post-degree education (% surveyed)	13,6	0,0	9,7
5.	Staż pracy w latach: – Years of employment	14,6	21,0	16,5
	w tym w doradztwie – incl. in advisory services	11,3	15,6	12,5
6.	Dodatkowe źródło zarobkowania (% badanych): Additional source of income (% surveyed)			
	tak – yes	9,1	11,1	9,7
	nie – no	90,9	88,9	90,3
7.	Kwalifikacje zawodowe w jedn. kwalif. (pkt.) Professional qualifications in qualification units (points)	2,40	2,46	2,42

Źródło: obliczenia własne

Source: own calculations

¹³¹ Kargulowa A., 1986. Poradnictwo jako wiedza i system działań. Acta Universitatis Wratislaviensis, Wrocław.

¹³² Kargulowa A., 2006. O teorii i praktyce poradnictwa. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.

Realizacja zadań związanych z rozwojem rolnictwa zależy w dużej mierze od właściwie przygotowanej kadry doradczej. Postawione przed tymi służbami zadania z zakresu doradztwa wymagają wysokich kwalifikacji zawodowych. Stopień i jakość realizacji tych zadań zależne są przede wszystkim od poziomu przygotowania zawodowego. Kwalifikacje zawodowe obliczono metodą punktową w jednostkach kwalifikacyjnych zaproponowaną przez Jerzaka¹³³ i Ryznara¹³⁴, zakładając, że na kwalifikacje zawodowe składają się wiadomości zdobyte w trakcie edukacji oraz umiejętności zdobywane podczas wykonywania zawodu. Analizując dane charakteryzujące poziom wykształcenia szkolnego oraz czas praktycznego doskonalenia warsztatu pracy, należy stwierdzić, że doradcy terenowi mieli bardzo wysokie kwalifikacje zawodowe. Znakomita większość z nich posiada wykształcenie wyższe rolnicze (ponad 3/4 badanych), w kilku przypadkach wsparte doskonaleniem w formie studiów podyplomowych. Kobiety miały lepsze przygotowanie teoretyczne (ponad 80% wykształcenie wyższe), natomiast większe umiejętności praktyczne mieli mężczyźni: ponad 20 lat pracy zawodowej, z czego w doradztwie prawie 16 lat. Tak wysokie kwalifikacje pozwalają mieć nadzieję, że doradcy terenowi zatrudnieni w Powiatowych Zespołach Doradców są cenionymi partnerami mieszkańców terenów wiejskich w ramach podstawowego ognia doradczego.

Podczas wypełniania kwestionariusza wywiadu poproszono doradców terenowych o dokonanie charakterystyki ich partnerów z podstawowego ognia doradczego. Syntezę udzielonych wypowiedzi przedstawiono w tabeli 67.

Analiza udzielonych odpowiedzi pozwala na uzupełnienie charakterystyki podstawowego ognia doradczego. Co trzeci odbiorca porad udzielanych przez doradcę terenowego pracującego w Powiatowym Zespole Doradców był właścicielem gospodarstwa rolnego o powierzchni powyżej 20 ha UR. Prawie 1/3 stanowili posiadacze gospodarstw w przedziale od 10 do 20 ha UR. Około 20% współpracujących rolników prowadziło gospodarstwa rolne o areale ziem użytkowanej rolniczo w przedziale 5–10 ha UR. W rejonie badań doradcy nie współpracowali z właścicielami gospodarstw powyżej 100 ha UR. Niemal wszyscy (ponad 90%) partnerzy doradców mieli wykształcenie kierunkowe, wśród nich dominowali rolnicy z wykształceniem średnim, równie duża grupa posiadała wykształcenie zawodowe, tylko co 12 właściciel gospodarstwa współpracującego w ramach POD miał wykształcenie wyższe. Doradca terenowy współpracuje średnio z 94 rolnikami. Częstotliwość współdziałania jest różna, dominuje kontakt raz w tygodniu (ponad 50%) lub raz na miesiąc. Na pytanie dotyczące chęci doskonalenia zawodowego wśród współpracujących rolników ponad 90% doradców odpowiedziało, że rolnicy chcą się rozwijać w wykonywanym zawodzie, a tylko co 10 rolnik nie jest zainteresowany uzupełnianiem wiedzy fachowej. Doradcy wysoko cenią sobie współpracę w ramach podstawowego ognia doradczego. Poproszeni o ocenienie swoich partnerów w skali od 1 do 5 (1 – źle, 5 – bardzo dobrze) wystawili średnią notę na poziomie 4,29. Podsumowując, można stwierdzić, że współpraca w podstawowym ogniu doradczym przebiega w sposób właściwy. Doradcy współpracują z właścicielami gospodarstw rolnych z niemal wszystkich grup obszarowych, w większości odbiorcy porad mają odpowiednie kwalifikacje zawodowe.

¹³³ Jerzak M., 1984. Jak mierzyć społeczny poziom kwalifikacji w rolnictwie. Służba Rolna nr 10.

¹³⁴ Ryznar J., 1990. Ocena wykształcenia zawodowego rolników indywidualnych o zróżnicowanym stażu pracy. Zeszyty Naukowe AR we Wrocławiu. Rolnictwo LII, 195–202.

Charakterystyka rolników współpracujących z doradcami terenowymi zatrudnionych
w PZD DODR we Wrocławiu (% wypowiedzi doradców)
Characteristics of farmers cooperating with field advisors employed at the PTA of LSCAE
in Wrocław (% replies of the advisors)

Lp. No.	Wyszczególnienie Specification	Odpowiedzi doradców Replies of the advisors
1.	Z usług doradczych najczęściej korzystają właściciele gospodarstw: Farmers from such farms use advisory services most often: do 5 ha UR – up to 5 ha AL 5–10 ha UR 10–20 ha UR 20–50 ha UR 50–100 ha UR 100–500 ha UR powyżej 500 ha UR – over 500 ha AL	9,7% 22,6% 27,3% 32,3% 8,1% 0,0% 0,0%
	Razem – Total	100,0%
2.	Poziom wykształcenia zawodowego współpracujących rolników: Level of professional education of the farmers who cooperate with advisors: podstawowe – primary zawodowe – vocational średnie – secondary wyższe – higher	9,8% 39,2% 43,2% 7,8%
	Razem – Total	100,0%
3.	Ocena ¹³⁵ współpracy z rolnikami Assessment of cooperation with farmers	4,29
4.	Z iloma rolnikami Pan/i współpracuje? (średnio) How many farmers do you cooperate with? (on average)	94
5.	Częstotliwość kontaktowania się z rolnikami Frequency of contacts with farmers raz na tydzień – once a week raz na miesiąc – once a month raz na kwartał – once a quarter of a year co pół roku – every half a year raz na rok – once a year przypadkowo – sporadically	54,8% 38,7% 6,5% 0,0% 0,0% 0,0%
	Razem – Total	100,0%
6.	Chęć uzupełnienia wiedzy fachowej przez rolników: Farmers' need to broaden professional knowledge zdecydowanie tak – definitely yes tak – yes raczej nie – rather no nie – no zdecydowanie nie – definitely no	29,0% 61,3% 9,7% 0,0% 0,0%
	Razem – Total	100,0%

Źródło: obliczenia własne

Source: own calculations

¹³⁵Skala: 1–5; 1 – źle, 5 – bdb

W skierowanym do doradców terenowych kwestionariuszu wywiadu poproszono ich o wskazanie, w jakich dziedzinach działalności rolniczej zauważają sytuacje problemowe w swoim rejonie pracy, a także z jakimi problemami zwracają się do nich rolnicy. Wyniki zamieszczono w tabeli 68.

Tabela 68

Table 68

Sytuacje problemowe w opinii doradców terenowych zatrudnionych w PZD DODR we Wrocławiu
(% wypowiedzi)

Problem situations as viewed by field advisors employed at PTA LSCAE in Wrocław (% replies)

Lp. No.	Wyszczególnienie Specification	Sytuacje problemowe w opinii doradców terenowych [%]: Problem situations as viewed by field advisors		
		Doradcy terenowi Field advisors	Rolnicy Farmers	Razem Total
1	2	3	4	5
I.	Podniesienie jakości plonów w produkcji roślinnej: Improvement of the quality of yield in plant production:	30,3	31,6	30,9
1.	nawożenie organiczne – organic fertilisation	6,6	4,3	5,6
2.	melioracje rolnicze – agricultural land reclamation	9,0	5,4	7,4
3.	zbiór plonów – harvest	3,3	1,1	2,3
4.	nawożenie dolistne – intraleaf fertilisation	8,2	10,8	9,3
5.	kompleksowa technologia uprawy – full-scale production technology	10,7	8,6	9,8
6.	nawożenie mineralne – mineral fertilisation	7,4	8,6	7,9
7.	zabiegi agrotechniczne – agrotechnical treatments	4,9	4,3	4,7
8.	chemiczna ochrona roślin – chemical plant protection	13,9	18,3	15,8
9.	układanie płodozmiaru – planning crop rotation	10,7	11,8	11,2
10.	mechanizacja prac polowych – mechanisation of field works	8,2	7,5	7,9
11.	dobór odmian i gatunków – selection of varieties and species	13,1	15,1	14,0
12.	dosuszanie płodów – drying of crops	4,1	4,3	4,2
II.	Poprawa jakości produktów pochodzenia zwierzęcego: Improvement of the quality of products of animal origin:	8,2	9,5	8,8
1.	konserwacja pasz – feed preservation	15,2	14,3	14,8
2.	poprawa żywienia – bydło – improvement of feeding – cattle	18,2	14,3	16,4
3.	instalacja schładzarki – installation of a cooler	3,0	3,6	3,3
4.	poprawa żywienia – trzoda chlewna – improvement of feeding – pigs	15,2	10,7	13,1
5.	inseminacja – trzoda chlewna – insemination – pigs	6,1	10,7	8,2
6.	hodowla zwierząt – animal husbandry	15,2	21,4	18,0
7.	wprowadzanie sztuk hodowlanych – introduction of breeding animals	18,2	17,9	18,0
8.	inseminacja – bydło – insemination – cattle	6,1	7,1	6,6
9.	instalacja dojarci – installation of a milking machine	3,0	0,0	1,6
III.	Podniesienie poziomu dochodu rolniczego: Increasing the level of agricultural income:	22,9	24,5	23,6
1.	zwiększenie pogłowia – bydło increasing the number of animals – cattle	6,5	5,6	6,1
2.	prowadzenie zapisów rachunkowych – running accountancy	15,2	16,7	15,9
3.	zwiększenie pogłowia – trzoda chlewna increasing the number of animals – pigs	3,3	5,6	4,3

Tabela 68 cd.
Table 68 cont.

1	2	3	4	5
3.	zwiększenie поголівья – trzoda chlewna increasing the number of animals – pigs	3,3	5,6	4,3
4.	racjonalne korzystanie z linii kredytowych – rational use of loans	21,7	27,8	24,4
5.	obniżenie kosztów produkcji roślinnej lowering the costs of plant production	16,3	20,8	18,3
6.	obniżenie kosztów produkcji zwierzęcej lowering the costs of animal production	16,3	12,5	14,6
7.	zmiany w organizacji produkcji – changes in organisation of production	13,0	5,6	9,8
8.	fundusze unijne – EU funds	2,2	2,8	2,4
9.	wnioski, plany rolnośrodowiskowe applications, agri-environmental plans	5,4	2,8	4,3
IV.	Usprawnienie funkcjonowania gospodarstwa rolnego: Improvement of functioning of the farm	1,2	1,7	1,4
1.	doprowadzenie gazu do gospodarstwa – supplying the farm with gas	40,0	20,0	30,0
2.	optymalizacyjne programy komputerowe optimising computer software	20,0	20,0	20,0
3.	poprawa zaopatrzenia w wodę – improvement of water supply	40,0	60,0	50,0
V.	Budownictwo rolnicze: – Farm buildings:	7,7	7,8	7,8
1.	modernizacja pomieszczeń - trzoda chlewna modernisation of space for pigs	35,5	30,4	33,3
2.	modernizacja pomieszczeń - bydło – modernisation of space for cattle	32,3	39,1	35,2
3.	rozbudowa budynków gospodarczych – development of farm buildings	32,3	30,4	31,5
VI.	Przygotowanie produktów na potrzeby rynku: Preparation of products for the needs of the market	13,4	11,2	12,5
1.	przetwarzanie produktów – processing of the products	5,6	6,1	5,7
2.	informacja o rynku – information about the market	22,2	18,2	20,7
3.	przechowywanie – storing	16,7	24,2	19,5
4.	trudności ze zbytem – produkcja roślinna problems with selling – plant production	27,8	27,3	27,6
5.	trudności ze zbytem – produkcja zwierzęca problems with selling – animal production	27,8	24,2	26,4
VII.	Doradztwo specjalistyczne: – Specialist advisory services:	5,7	4,1	5,0
1.	doradztwo specjalistyczne – specialist advice	39,1	50,0	42,9
2.	analizy gleb – soil analysis	60,9	50,0	57,1
VIII.	Wiejskie gospodarstwo domowe: – Rural household	4,0	5,1	4,5
1.	urządzenie pomieszczeń domowych – arranging living space	18,8	20,0	19,4
2.	urządzenie obejścia gospodarskiego – arranging the farmyard	25,0	20,0	22,6
3.	ogródek przydomowy – garden	25,0	26,7	25,8
4.	urządzenie kuchni – arranging of the kitchen	6,3	6,7	6,5
5.	żywienie rodziny – feeding the family	18,8	20,0	19,4
6.	uprawy biodynamiczne – biodynamic cultivations	6,3	6,7	6,5
IX.	BHP w rolnictwie: – work safety and hygiene in agriculture	3,5	2,4	3,0
1.	higiena pracy – work hygiene	35,7	42,9	38,1
2.	braki środków ochronnych – lack of means of protection	64,3	57,1	61,9
X.	Ochrona środowiska naturalnego: – Protection of natural environment:	3,0	2,0	2,6
1.	biologiczne metody ochrony roślin biological methods of plant protection	58,3	83,3	66,7
2.	niekonwencjonalne źródła energii – unconventional sources of energy	41,7	16,7	33,3
Razem – Total		100,0	100,0	100,0

Źródło: obliczenia własne
Source: own calculations

Potrzeby doradcze, czyli stan psychofizyczny rolnika wymagający zaspokojenia^{136,137}, ujęte we wskaźnikach procentowych pozwoliły wyodrębnić 10 grup problemowych. Wśród nich dominowały treści związane z podniesieniem jakości plonów w produkcji roślinnej. Stanowiły one ponad 30% ogólnej liczby odnotowanych potrzeb doradczych. W dalszej kolejności wskazywano treści związane z podniesieniem poziomu dochodu rolniczego (prawie 1/4 wskazań). Pozostałe grupy problemowe w mniejszym stopniu były wskazywane przez doradców terenowych, a także rzadziej zwracali się do nich o pomoc. Problemy związane z przygotowaniem produktów na potrzeby rynku były tematem co 8. porady. Natomiast zagadnienia dotyczące poprawy jakości produktów pochodzenia zwierzęcego oraz budownictwa rolniczego charakteryzowały się zbliżonym udziałem (odpowiednio 8,8; 7,8%) w ogólnej liczbie potrzeb doradczych. Pozostałe grupy problemowe: usprawnienie funkcjonowania gospodarstwa rolnego, doradztwo specjalistyczne, wiejskie gospodarstwo domowe, bezpieczeństwo i higiena pracy w rolnictwie oraz ochrona środowiska naturalnego miały łącznie 16,5% wskazań.

Wśród kwestii związanych z podniesieniem jakości plonów w produkcji roślinnej, w opinii doradców terenowych, dominowały zagadnienia związane z chemiczną ochroną roślin, doborem odmian i gatunków oraz układaniem płodozmianu, zarówno w odczuciu doradców, jak i faktycznym zainteresowaniu ze strony odbiorców porad. Zagadnieniem, które praktycznie nie stanowiło sytuacji problemowej był zbiór plonów. Był to temat najrzadziej wskazywany jako przedmiot pracy w podstawowym ogniwie doradczym. Tematy będące przedmiotem współpracy doradców terenowych z rolnikami, związane z podniesieniem poziomu dochodu rolniczego, koncentrowały się wokół racjonalnego korzystania z linii kredytowych oraz obniżania kosztów w produkcji roślinnej i zwierzęcej. Także zagadnienia związane z wprowadzaniem do rolnictwa zasad rachunkowości były częstym tematem porad doradczych. W rankingu udzielanych porad dziwić może niska pozycja zagadnień związanych z pozyskiwaniem środków finansowych w ramach Wspólnej Polityki Rolnej, ale wytłumaczeniem może być funkcjonowanie na rynku usług dla rolnictwa wielu firm prywatnych wyspecjalizowanych w tej dziedzinie. W opinii doradców terenowych istotna była grupa zagadnień związana z przygotowaniem produktów na potrzeby rynku. Zarówno rolnicy, jak i doradcy dostrzegali trudności ze zbytem produkcji wytworzonej w gospodarstwie rolnym. Dla rolników równie ważną kwestią stają się problemy związane z przechowalnictwem, natomiast służby doradcze zwracają większą uwagę na informację rynkową. Poprawa jakości produktów pochodzenia zwierzęcego to przede wszystkim problemy z żywieniem zwierząt, konserwacją pasz oraz wprowadzaniem do gospodarstw sztuk hodowlanych. W ramach POD niewielkim zainteresowaniem cieszyły się zagadnienia związane z poprawą sposobu pozyskiwania i przechowywania mleka. W budownictwie rolniczym współpraca doradców z rolnikami koncentrowała się na modernizacji oraz rozbudowie infrastruktury technicznej. Najważniejszym zagadnieniem związanym ze świadczeniem doradztwa specjalistycznego była analiza składu chemicznego gleby. Problemy dotyczące urządzenia obejścia gospodarskiego, urządzenia ogródka przydomowego oraz prawidłowe żywienie rodziny to główne obszary współpracy w ramach wiejskiego gospodarstwa domowego. Jeśli chodzi o bezpieczeństwo i higienę pracy

¹³⁶ Kargulowa A., 1986. Poradnictwo jako wiedza i system działań. Acta Universitatis Wratislaviensis, Wrocław.

¹³⁷ Wawrzyniak B.M., 1992. Zakres i klasyfikacja potrzeb doradczych producentów rolnych, [w:] Doradztwo rolnicze w zmieniających się warunkach społeczno-gospodarczych wsi. Materiały konferencyjne, Grabanów 1992.

w rolnictwie, współpraca koncentrowała się wokół braków środków ochronnych w trakcie prowadzenia prac w gospodarstwie rolnym. Porady z zakresu biologicznych metod ochrony roślin to był główny temat związany z ochroną środowiska naturalnego, przy czym służby doradcze wskazały również na zagadnienia dotyczące niekonwencjonalnych źródeł energii. Zagadnieniami, które dominują w bloku tematycznym związanym z usprawnieniem funkcjonowania gospodarstw rolnych, były poprawa infrastruktury oraz wprowadzenie technik komputerowych do zarządzania gospodarstwem.

Zarysowane sytuacje problemowe, z jakimi stykają się doradcy terenowi, wymagają stosowania różnych form i metod pracy doradczej w podstawowych ogniwach doradczych. Strukturę form i metod oddziaływania doradczego przedstawiono w tabeli 69. Służby doradcze realizując ustawowy¹³⁸ obowiązek pracy na rzecz poprawy poziomu dochodów rolniczych oraz podnoszenia konkurencyjności rynkowej gospodarstw rolnych, wspierania zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich, a także podnoszenia poziomu kwalifikacji zawodowych rolników i innych mieszkańców obszarów wiejskich, muszą stosować różne formy i metody doradcze. Z analizy danych zawartych w tabeli 69 wynika, że służby doradcze zatrudnione w Powiatowych Zespołach Doradców do rozwiązywania sytuacji problemowych przedstawionych w tabeli 68 wykorzystywały różne formy i metody oddziaływania doradczego. Wśród nich dominowały metody grupowe.

Cechą charakterystyczną oddziaływania grupowego jest bezpośredni kontakt nadawcy z grupą odbiorców zainteresowanych prezentowanym tematem spotkania. Mogą one przybrać różną formę organizacyjną, np.: pokaz, szkolenie, demonstracja, konkurs, wystawa, wykład popularyzacji wiedzy, seminaria wyjazdowe, warsztaty szkoleniowe, wyjazdy szkoleniowe, itp. Prowadzący ma możliwość dostosowywania na bieżąco treści przekazu w zależności od zainteresowania słuchaczy. W pracy doradczej najczęściej wykorzystywano, spośród metod grupowych, zajęcia oparte na przekazywaniu wiedzy teoretycznej: szkolenia i wykłady popularyzacji wiedzy. Poza metodami intensywnego przekazu wiedzy stosowano także metody ekstensywne, takie jak: pokaz, wystawa, demonstracja. Wachlarz proponowanych sposobów rozwiązywania sytuacji problemowych, poza metodami grupowymi, był wzbogacony o komunikaty prezentowane w środkach masowego przekazu dla rolników. Istotą oddziaływania doradczego z wykorzystaniem środków masowego przekazu jest to, że jest to metoda ekstensywna, w której trudno w sposób jednoznaczny określić odbiorcę porady, a co za tym idzie, zweryfikować poprawność „odkodowania” komunikatu pochodzącego od nadawcy. Wykorzystywanie środków masowego przekazu z reguły ma służyć do przekazania komunikatu o nowych rozwiązaniach. W ten sposób doradcy terenowi pomogli rozwiązać 1/3 sytuacji problemowych w swoim rejonie działania. Głównie były to ulotki informacyjne oraz literatura rolnicza. Kolejną grupą metod proponowanych przez doradców terenowych są porady indywidualne. Osobisty kontakt doradcy z odbiorcą porady jest najbardziej efektywnym sposobem udzielenia pomocy. W ten sposób, co 10 osobie, doradcy pomogli w znalezieniu rozwiązania sytuacji problemowej. Inną formą działań doradczych mających charakter informacyjny są metody środowiskowe. Dochodzi tu do przekazywania informacji o charakterze ogólnym, z uwzględnieniem specyfiki danego regionu, a przekaz informacji odbywa się głównie podczas zebrań.

¹³⁸ Ustawa z dnia 22 października 2004 r. o jednostkach doradztwa rolniczego (Dz.U. nr 251, poz. 2507 z późn. zm.) art. 2, ust. 2b.

Struktura form oddziaływania doradczego stosowanych w podstawowym ogniwie doradczym
(% wypowiedzi doradców terenowych)

Structure of the basic forms of advisory activity (% replies of field advisors)

Lp. No.	Formy i metody oddziaływania doradczego Forms and methods of advisory activity		Udział metod doradczych [%] Participation of advisory methods
1.	Porady indywidualne – Individual advice		10,8
2.	Metody grupowe Group methods	pokaz – presentation	16,3
		szkolenie – training	33,6
		demonstracja – demonstration	7,6
		konkurs – contest	5,4
		wystawa – exhibition	12,0
		wykład popularyzacji wiedzy – lecture	16,3
		seminaria wyjazdowe – away seminars	3,3
		warsztaty szkoleniowe – training workshops	3,3
		wyjazdy szkoleniowe – training trips	2,2
3.	Metody środowiskowe Environmental methods	zebrania – meetings	81,2
		imprezy – w tym dożynki – events – incl. harvest festivals	6,3
		zebranie sołtysów – meeting of village leaders	12,5
4.	Środki masowego przekazu Mass media	audycje radiowo-telewizyjne – radio and tv broadcasts	23,1
		literatura rolnicza – agricultural literature	32,3
		ulotki – leaflets	33,8
		internet – Internet	6,2
		Twój Doradca Rolniczy Rynek	3,1
		broszury – brochures	1,5
Razem – Total			100,0

Źródło: obliczenia własne

Source: own calculations

Przy realizacji zadań doradczych służby Ośrodków Doradztwa Rolniczego są zobowiązane do podjęcia współpracy z instytucjami pracującymi na rzecz rozwoju terenów wiejskich. Ustawa o jednostkach doradztwa rolniczego w art. 5, ust. 2 wymienia te jednostki. Doradcy terenowi zatrudnieni w Powiatowych Zespołach Doradców, realizując zadania doradcze w podstawowych ogniwach doradczych, współpracują również z przedstawicielami różnych instytucji, a także ze specjalistami zakładowymi DODR przy rozwiązywaniu licznych sytuacji problemowych swoich klientów. W przeprowadzonym kwestionariuszu wywiadu poproszono ich o wskazanie instytucji, z którymi współpracują, częstotliwość kontaktów, a także o ocenę¹³⁹ tej współpracy. Zestawione wyniki zaprezentowano w tabeli 70. Analiza zamieszczonych danych pozwala stwierdzić, że wachlarz instytucji współpracujących na rzecz rozwoju rolnictwa jest bardzo szeroki. Na szczególną uwagę zasługuje współdziałanie ze specjalistami zakładowymi Dolnośląskiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego, gdyż stanowią oni naturalne zaplecze

¹³⁹ Skala ocen: 1 – b. źle, 5 – bdb.

doradców terenowych w pozyskiwaniu najnowszej wiedzy naukowej¹⁴⁰. Specjaliści zakładowi wyszukują, porządkują, przygotowują, przechowują i udostępniają informacje potrzebne do realizacji zadań zawodowych w podstawowych ogniwach doradczych. Często wspomagają doradców terenowych w przygotowaniu i przeprowadzeniu różnych zajęć w formie pozaszkolnej (szkolenia, wykłady popularyzacji wiedzy, pogadanki itp.). Dlatego też nie dziwi natężenie kontaktów doradców terenowych z centralą we Wrocławiu. Ponad połowa (ponad 50%) z nich kontaktuje się regularnie – raz na tydzień, co trzeci kontaktuje się raz na miesiąc. Tylko nieliczni kontaktują się rzadziej niż raz na kwartał. Częste kontakty są merytorycznie uzasadnione, świadczy o tym ocena, jaka została wystawiona specjalistom zakładowym. Współdziałanie obu grup: specjalistów zakładowych i doradców terenowych pozwala uniknąć groźnego zjawiska z punktu widzenia pracodawcy, mianowicie rutyny w działaniu¹⁴¹. Równie często doradcy terenowi współpracują ze służbami Urzędu Gminy, związane to jest z pełnieniem dyżurów w siedzibach UG w wyznaczonych terminach, co ułatwia nawiązywanie i podtrzymywanie kontaktów rolnikom z doradcą i sprzyja podejmowaniu nowych wyzwań. Urząd Gminy to także częste miejsce organizowania szkoleń rolniczych. Współpraca z Państwową Inspekcją Ochrony Roślin i Nasiennictwa koncentrowała się wokół zagadnień związanych: ze zwalczaniem i profilaktyką różnego rodzaju chorób w produkcji roślinnej, nowościami w zakresie ochrony roślin, a także aktualizacją wiedzy związanej ze stanem prawnym oraz wspólnym prowadzeniem kursów i szkoleń dla producentów rolnych. Doradcy terenowi kontaktowali się z pracownikami PIORiN najczęściej w cyklach miesięcznych. Kontakty z Centralą Nasienną mają charakter sezonowy związany z cyklem produkcyjnym w rolnictwie. Dotyczyły one głównie wprowadzanych do obrotu nowych odmian roślin uprawnych, ich agrotechniki, cen materiału siewnego. Doradcy terenowi poświęcali dużo czasu na współpracę z instytucjami bankowymi. W ten sposób kompletowali oferty kredytowe dla rolników. Współpraca z bankami miała charakter kwartalny lub roczny.

Współdziałanie doradców terenowych ze służbami weterynaryjnymi odbywało się głównie w cyklu rocznym i przyjmowało charakter informacyjny – profilaktyka chorób zwierzęcych, dobrostan zwierząt, szczepienia okresowe. Służba doradcza interesowała się także aktualnym cennikiem usług weterynaryjnych. Współpraca służby doradczej ze związkami hodowców czy związkami branżowymi miała charakter incydentalny. Kontakty z Agencją Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa dotyczyły głównie zagadnień związanych z prawidłowym aplikowaniem i wykorzystywaniem pomocy finansowej dostępnej dla rolników w ramach Wspólnej Polityki Rolnej. W Agencji Rynku Rolnego doradcy poszukiwali informacji dotyczących funkcjonowania poszczególnych segmentów rynku oraz mechanizmów związanych ze skupem interwencyjnym.

Wszystkie instytucje współpracujące na rzecz rozwoju terenów wiejskich – wspólnie ze służbami doradczymi Dolnośląskiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego we Wrocławiu – zostały bardzo wysoko ocenione przez doradców terenowych. Osiem instytucji otrzymało ocenę 4 i wyższą, co jest wyrazem uznania kompetencji i rzetelności współpracy. Najniższą ocenę uzyskali przedstawiciele przemysłu przetwórczego. Również instytucje związane z finansowaniem działalności produkcyjnej uzyskały oceny poniżej 4 – Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa – 3,8, natomiast instytucje bankowe zostały ocenione na poziomie 3,9.

¹⁴⁰ Dyszewski A., 1997. Specjaliści zakładowi w działalności Ośrodków Doradztwa Rolniczego. Zeszyty Naukowe Akademii Rolniczej we Wrocławiu. Rolnictwo LXXI Nr 317, 27–41.

¹⁴¹ Mager F., Riedmann B., 1991. Effizientere Beratung. Schule und Beratung, Heft 12.

Współpraca służb terenowych DODR we Wrocławiu z instytucjami wspierającymi rozwój terenów wiejskich (% wypowiedzi doradców terenowych)

Cooperation of field services of LSCAE in Wrocław with institution supporting rural development (% replies of field advisors)

Lp. No.	Wyszczególnienie Specification		Odpowiedzi doradców Replies of the advisors		
1	2		3		
1.	Dolnośląski Ośrodek Doradztwa Rolniczego – specjaliści zakładowi Lower Silesian Centre for Agricultural Extension – specialists	Ocena współpracy – Assessment of cooperation	4,2		
		Częstotliwość kontaktów Frequency of contacts	raz na tydzień – once a week	54,2%	18,0%
			raz na miesiąc – once a month	33,3%	
			raz na kwartał – once a quarter of a year	8,3%	
			co pół roku – every half a year	4,2%	
			raz na rok – once a year	0,0%	
razem – total	100,0%				
2.	Państwowa Inspekcja Ochrony Roślin i Nasiennictwa Main Inspectorate of Plant Health and Seed Inspection	Ocena współpracy – Assessment of cooperation	4,5		
		Częstotliwość kontaktów Frequency of contacts	raz na tydzień – once a week	28,6%	15,8%
			raz na miesiąc – once a month	42,9%	
			raz na kwartał – once a quarter of a year	14,2%	
			co pół roku – every half a year	9,5%	
			raz na rok – once a year	4,8%	
razem – total	100,0%				
3.	Centrala Nasienna National Seed Company	Ocena współpracy – Assessment of cooperation	4,4		
		Częstotliwość kontaktów Frequency of contacts	raz na tydzień – once a week	18,2%	8,3%
			raz na miesiąc – once a month	27,3%	
			raz na kwartał – once a quarter of a year	18,2%	
			co pół roku – every half a year	27,3%	
			raz na rok – once a year	9,0%	
razem – total	100,0%				
4.	Instytucje bankowe Banking institutions	Ocena współpracy – Assessment of cooperation	3,9		
		Częstotliwość kontaktów Frequency of contacts	raz na tydzień – once a week	7,1%	10,5%
			raz na miesiąc – once a month	21,4%	
			raz na kwartał – once a quarter of a year	42,9%	
			co pół roku – every half a year	0,0%	
			raz na rok – once a year	28,6%	
razem – total	100,0%				
5.	Służby weterynaryjne Veterinary services	Ocena współpracy – Assessment of cooperation	4,4		
		Częstotliwość kontaktów Frequency of contacts	raz na tydzień – once a week	9,1%	8,3%
			raz na miesiąc – once a month	18,2%	
			raz na kwartał – once a quarter of a year	18,2%	
			co pół roku – every half a year	9,1%	
			raz na rok – once a year	45,4%	
razem – total	100,0%				

Tabela 70
Table 70

1	2		3		
6.	Związki hodowców Unions of breeders	Ocena współpracy – Assessment of cooperation	4,5		
		Częstotliwość kontaktów Frequency of contacts	raz na tydzień – once a week	0,0%	
			raz na miesiąc – once a month	16,7%	
			raz na kwartał – once a quarter of a year	50,0%	
			co pół roku – every half a year	33,3%	
			raz na rok – once a year	0,0%	
razem – total	100,0%	4,5%			
7.	Urząd Gminy Commune Office	Ocena współpracy – Assessment of cooperation	4,3		
		Częstotliwość kontaktów Frequency of contacts	raz na tydzień – once a week	56,6%	
			raz na miesiąc – once a month	36,7%	
			raz na kwartał – once a quarter of a year	6,7%	
			co pół roku – every half a year	0,0%	
			raz na rok – once a year	0,0%	
razem – total	100,0%	22,5%			
8.	Przemysł przetwórczy Processing industry	Ocena współpracy – Assessment of cooperation	3,7		
		Częstotliwość kontaktów Frequency of contacts	raz na tydzień – once a week	0,0%	
			raz na miesiąc – once a month	0,0%	
			raz na kwartał – once a quarter of a year	0,0%	
			co pół roku – every half a year	66,7%	
			raz na rok – once a year	33,3%	
razem – total	100,0%	4,5%			
9.	Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa Agency for Restructuring and Modernisation of Agriculture	Ocena współpracy – Assessment of cooperation	3,8		
		Częstotliwość kontaktów Frequency of contacts	raz na tydzień – once a week	33,3%	
			raz na miesiąc – once a month	50,0%	
			raz na kwartał – once a quarter of a year	0,0%	
			co pół roku – every half a year	16,7%	
			raz na rok – once a year	0,0%	
razem – total	100,0%	4,5%			
10.	Agencja Rynku Rolnego Agricultural Market Agency	Ocena współpracy – Assessment of cooperation	4,0		
		Częstotliwość kontaktów Frequency of contacts	raz na tydzień – once a week	0,0%	
			raz na miesiąc – once a month	66,7%	
			raz na kwartał – once a quarter of a year	33,3%	
			co pół roku – every half a year	0,0%	
			raz na rok – once a year	0,0%	
razem – total	100,0%	2,3%			
11.	Związki branżowe Trade associations	Ocena współpracy – Assessment of cooperation	5,0		
		Częstotliwość kontaktów Frequency of contacts	raz na tydzień – once a week	0,0%	
			raz na miesiąc – once a month	0,0%	
			raz na kwartał – once a quarter of a year	100,0%	
			co pół roku – every half a year	0,0%	
			raz na rok – once a year	0,0%	
razem – total	100,0%	0,8%			
		Łącznie – Total	100,0%		

Źródło: obliczenia własne
Source: own calculations

Służba doradcza¹⁴² zatrudniona w Powiatowych Zespołach Doradców, prowadząc współpracę z rolnikami, stara się przekazać im wiedzę – w jaki sposób mogą rozwiązać sytuacje problemowe, które pojawiają się w trakcie prowadzenia gospodarstwa rolnego i domowego. Wynikiem tych działań są wprowadzone usprawnienia lub modernizacje przez właścicieli gospodarstw rolnych. W tabeli 71 przedstawiono zestawienie wprowadzonych ulepszeń w gospodarstwach współpracujących ze służbą doradczą Dolnośląskiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego we Wrocławiu. Usprawnienia uszeregowano w bloki tematyczne.

Tabela 71

Table 71

Usprawnienia w gospodarstwach rolnych wprowadzone przy pomocy doradców terenowych DODR we Wrocławiu [% wypowiedzi doradców terenowych]

Farm improvements introduced with help of field advisors of LSCAE in Wrocław [% replies of field advisors]

Lp. No.	Wyszczególnienie Specification	Odpowiedzi doradców [%] Replies of the advisors	
1	2	3	
I.	Podniesienie jakości plonów w produkcji roślinnej: Improvement of the quality of yield in plant production:	100,0	33,2
1.	nawożenie organiczne – organic fertilisation	5,8	
2.	melioracje rolnicze – agricultural land reclamation	2,5	
3.	zbiór plonów – harvest	2,5	
4.	nawożenie dolistne – intraleaf fertilisation	9,9	
5.	kompleksowa technologia uprawy – full-scale production technology	10,7	
6.	nawożenie mineralne – mineral fertilisation	7,4	
7.	zabiegi agrotechniczne – agrotechnical treatments	8,3	
8.	chemiczna ochrona roślin – chemical plant protection	12,4	
9.	układanie płodozmianu – planning crop rotation	14,9	
10.	mechanizacja prac polowych – mechanisation of field works	7,4	
11.	dobór odmian i gatunków roślin uprawnych selection of varieties and species of plants	14,9	
12.	dosuszanie płodów – drying of crops	3,3	
II.	Poprawa jakości produktów pochodzenia zwierzęcego: Improvement of the quality of products of animal origin:	100,0	12,9
1.	konserwacja pasz – feed preservation	12,8	
2.	poprawa żywienia bydła – improvement of cattle feeding	17,0	
3.	instalacja schładzarka – installation of a milk cooler	2,1	
4.	poprawa żywienia trzody chlewnej – improvement of pig feeding	21,3	
5.	inseminacja trzody chlewnej – insemination of pigs	6,4	
6.	hodowla zwierząt – animal husbandry	23,4	
7.	wprowadzenie sztuk hodowlanych – introduction of breeding animals	10,6	
8.	inseminacja bydła – insemination of cattle	4,3	
9.	instalacja dojarki – installation of a milking machine	2,1	

¹⁴² Dyszewski A., 2003. Specjaliści terenowi Ośrodków Doradztwa Rolniczego w przededniu wstąpienia Polski do Unii Europejskiej. Wyzwania stojące przed rolnictwem i wsią u progu XXI wieku. Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu, Nr 980, 89–94.

Tabela 71
Table 71

1	2	3	
III.	Podniesienie poziomu dochodu rolniczego: Increasing the level of agricultural income:	100,0	21,3
1.	zwiększenie pogłowia bydła – increasing the number of cattle	2,6	
2.	prowadzenie zapisów rachunkowych – running accountancy	16,8	
3.	zwiększenie pogłowia trzody chlewnej – increasing the number of pigs	3,9	
4.	gromadzenie informacji o dostępności linii kredytowych collecting information about loan lines	22,1	
5.	obniżenie kosztów produkcji roślinnej lowering the costs of plant production	22,1	
6.	obniżenie kosztów produkcji zwierzęcej lowering the costs of animal production	15,6	
7.	poprawa organizacji produkcji – improvement of organisation of production	15,6	
8.	wsparcie UE – support from EU	1,3	
IV.	Usprawnienie funkcjonowania gospodarstwa rolnego: Improvement of functioning of the farm	100,0	1,1
1.	doprowadzenie gazu do gospodarstwa – supplying the farm with gas	25,0	
2.	optymalizacyjne programy komputerowe – optimising computer software	50,0	
3.	poprawa zaopatrzenia w wodę – improvement of water supply	25,0	
V.	Budownictwo rolnicze: – Farm buildings:	100,0	9,9
1.	modernizacja pomieszczeń trzody chlewnej – modernisation of places for pigs	33,3	
2.	modernizacja pomieszczeń dla bydła – modernisation of places for cattle	30,6	
3.	rozbudowa budynków gospodarczych – development of farm buildings	36,1	
VI.	Przygotowanie produktów dla potrzeb rynku: Preparation of products for the needs of the market	100,0	4,1
1.	przetwarzanie produktów – processing of the products	33,3	
2.	zbieranie informacji nt. wymogów rynkowych collecting of information on market requirements	40,0	
3.	przechowywanie – storing	26,7	
VII.	Doradztwo specjalistyczne: – Specialist advisory services:	100,0	8,2
1.	porady specjalistyczne – specialist advice	43,3	
2.	analiza gleb – analysis of soils	56,7	
VIII.	Wiejskie gospodarstwo domowe: – Rural household	100,0	4,9
1.	urządzenie pomieszczeń domowych – arranging living space	5,6	
2.	urządzenie obejścia gospodarskiego – arranging the farmyard	22,2	
3.	ogródek przydomowy – garden	33,3	
4.	urządzenie kuchni – arranging of the kitchen	5,6	
5.	żywienie rodziny – feeding the family	22,2	
6.	uprawy biodynamiczne – biodynamic cultivations	11,1	
IX.	BHP w rolnictwie: – work safety and hygiene in agriculture	100,0	3,3
1.	higiena pracy – work hygiene	41,7	
2.	wprowadzono środki ochronne – introduction of means of protection	58,3	
X.	Ochrona środowiska naturalnego: – Protection of natural environment:	100,0	1,1
1.	biologiczne metody ochrony roślin – biological methods of plant protection	100,0	
	Razem – Total	100,0	

Źródło: obliczenia własne
Source: own calculations

Analiza danych zindeksowanych w tabeli 71 pozwala stwierdzić, że głównym obszarem działań innowacyjnych były zagadnienia związane z produkcją roślinną (co trzecia wprowadzona innowacja) i zwierzęcą (co ósma), a także z podniesieniem poziomu dochodów (co piąta) w gospodarstwie rodzinnym. Wśród zagadnień dotyczących podniesienia jakości plonów w produkcji roślinnej najczęściej usprawnień odnosiło się do: układania płodozmiannu, doboru odmian i gatunków roślin uprawnych oraz chemicznej ochrony roślin. W bloku tematów związanych z poprawą jakości produktów pochodzenia zwierzęcego główny wysiłek innowacyjny został skierowany na zagadnienia hodowlane oraz poprawę żywienia zwierząt gospodarskich. Gromadzenie informacji o dostępności linii kredytowych, obniżenie kosztów produkcji roślinnej oraz zwierzęcej, a także poprawa organizacji produkcji i prowadzenie zapisów rachunkowych to główne działania innowacyjne w zakresie podniesienia poziomu dochodu rolniczego. Wprowadzane ulepszenia i modernizacje związane z budownictwem rolniczym oraz doradztwem specjalistycznym – to działania na poziomie 10%. Pozostałe działania innowacyjne będące wynikiem działań doradców terenowych z Powiatowych Zespołów Doradców nie przekraczały 5%, co nie znaczy, że były mało znaczące. W dobie modernizacji terenów wiejskich i poprawy dochodowości gospodarstw rolnych główny nacisk w pracy doradczej jest położony na czynniki ekonomiczne związane z instrumentami Wspólnej Polityki Rolnej.

5.3. Oddziaływania doradcze Dolnośląskiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego we Wrocławiu i ich znaczenie w funkcjonowaniu gospodarstw w opinii rolników

Na przestrzeń otaczającą tereny wiejskie składają się różnego rodzaju elementy:

- ekonomiczne (inflacja, bezrobocie, dostępność kredytów, koniunktura itp.),
- techniczne (park maszynowy, urządzenia, infrastruktura, zasoby siły roboczej itp.),
- socjokulturowe (systemy wartości, normy etyczne, obyczaje, wzorce postępowania, struktura społeczeństwa itp.),
- prawno-polityczne (panujący porządek prawny, stabilność systemu politycznego, sposób sprawowania władzy itp.)¹⁴³.

Czynniki te decydują o sposobach funkcjonowania podmiotów na rynku, o ich rozwoju, strategii działania, misji. Praca doradcza, jak zaznaczono wcześniej, odbywa się w podstawowym ogniwie doradczym, którego istotą jest współdziałanie doradcy oraz radzącego się. Doradca, podejmując rolę zawodową, wypełnia zadania przypisane danemu stanowisku pracy, polegające najczęściej na udzielaniu porad, rad, informacji itp. Radzący się ma trudności z relacjami ze światem zewnętrznym lub samym sobą. To osoba, która nie potrafi samodzielnie wyjść z określonej sytuacji życiowej (trudnej, nowej lub niepewnej), ale przyjmuje postawę aktywną wobec niej i związanych z tym problemów. Jako podmiot działania poradniczego musi charakteryzować się cechami i umiejętnościami, które umożliwiają współdziałanie¹⁴⁴. Różnorodność zachowań w trakcie świadczenia usług w podstawowym ogniwie doradczym wymaga od obu partnerów wzajemnego zaufania oraz umiejętności podtrzymywania relacji zarówno przez doradcę, jak i radzącego się.

¹⁴³ Brózda J., 2001. Internetowa przestrzeń rynkowa, <http://www.mi.com.pl>

¹⁴⁴ Kargulowa A., 2006. O teorii i praktyce poradnictwa. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.

W klasyfikacji zawodów i specjalności prowadzonej przez Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej rolnika¹⁴⁵ określono jako osobę, która „planuje i wykonuje niezbędne prace przy uprawie i zbieraniu płodów rolnych oraz chowie i hodowli zwierząt, a także uprawia i zbiera produkty ogrodnicze, w celu sprzedaży na targowisku albo regularnych dostaw do hurtu czy organizacji handlowych. Prowadzi jedną uprawę lub kilka, uzupełniających się płodozmiannem, terminarzem prac bądź umożliwiającymi pełniejsze wykorzystanie obiektów gospodarskich lub maszyn; prowadzi chów i hodowlę jednego bądź kilku gatunków zwierząt czy drobiu; specjalizuje się w uzyskiwaniu wysokich plonów, dobrych gatunkowo, lub zwierząt w najwyższej klasie, dla osiągnięcia najlepszych cen zbytu”.

Aby zobrazować sytuację, jaka ma miejsce w trakcie świadczenia usług doradczych przez pracowników Dolnośląskiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego we Wrocławiu po przystąpieniu Polski do struktur Unii Europejskiej, przeprowadzono na terenie województwa dolnośląskiego badania mające na celu określenie problemów doradczych związanych z przystosowaniem się gospodarstw rolnych do uwarunkowań oraz instrumentów Wspólnej Polityki Rolnej. Badania zostały przeprowadzone w roku 2009. Objęto nimi 200 gospodarstw rolnych, rozmieszczonych w pięciu regionach funkcjonalnych Dolnego Śląska (zgodnie ze Strategią rozwoju obszarów wiejskich województwa dolnośląskiego¹⁴⁶), których kierownicy korzystali z usług doradczych DODR we Wrocławiu i wyrazili zgodę na udział w badaniu. Jako narzędzie pozyskania danych od kierowników gospodarstw rolnych użyto kwestionariusza wywiadu. Informacje zawarte we wstępnej części kwestionariuszy pozwoliły zgromadzić dane na temat rodzin rolniczych, funkcjonowania gospodarstw rolnych, osiąganych efektów ekonomicznych. Wyniki analizy tych danych zostały szczegółowo przedstawione w rozdziale 2 – „Charakterystyka badanych rolników i ich gospodarstw”. W dalszej części kwestionariuszy pozyskano dane dotyczące zakresu współpracy rolników ze służbami doradczymi, sytuacji problemowych występujących w gospodarstwach, przyjmowanych innowacji, form i metod oddziaływań doradczych.

Zgromadzone informacje opracowano z uwzględnieniem podziału gospodarstw na cztery podgrupy badawcze w zależności od:

1. położenia obiektu badawczego w określonym regionie funkcjonalnym (region I – intensywnego rolnictwa – 74 gospodarstw, region II – rolniczo-rekreacyjny – 21 gospodarstw, region III – przemysłowo-rekreacyjno-turystyczny – 45 gospodarstw, region IV – rolniczo-przemysłowy – 20 gospodarstw, region V – rolniczo-przemysłowo-turystyczny – 40 gospodarstw);
2. wieku kierowników gospodarstw (do 40 lat – 57 gospodarstw, ponad 40 lat – 143 gospodarstw);
3. obszaru użytków rolnych (do 10 ha – 39 gospodarstw, od 10,01 ha do 20 ha – 51 gospodarstw, od 20,01 ha do 50 ha – 62 gospodarstw, powyżej 50 ha – 48 gospodarstw);
4. kwalifikacji zawodowych posiadanych przez osoby kierujące gospodarstwami (wydzielono cztery podgrupy – wg rachunku kwartyli – po 50 obiektów każda: 1 – z niskimi kwalifikacjami kierowników gospodarstw, 2 – z przeciętnymi kwalifikacjami kierowników gospodarstw, 3 – z ponadprzeciętnymi kwalifikacjami kierowników gospodarstw, 4 – z wysokimi kwalifikacjami kierowników gospodarstw).

¹⁴⁵ http://www.praca.gov.pl/pages/klasyfikacja_zawodow2.php?klasyfikacja_zawodow_id=345

¹⁴⁶ Uchwała Nr XXXV/583/2001 Sejmiku Województwa Dolnośląskiego z dnia 25 maja 2001 roku w sprawie Strategii Rozwoju Obszarów Wiejskich Województwa Dolnośląskiego.

Uzyskany materiał opracowano z użyciem analizy poziomej, wykorzystując metodę opisową i porównawczą, zestawiając wyniki w technice tabelarycznej.

Gospodarstwo chłopskie zawsze wykazywało cechy wyjątkowej trwałości. Zmieniały się pokolenia, a gospodarstwo chłopskie istniało wraz z ich dorobkiem. Trwałość form funkcjonowania gospodarstwa chłopskiego przyjmowana była przez kolejne pokolenia rodzin chłopskich jako zjawisko niezmienne. Potrzeby życiowe rodziny wiejskiej mogły być zaspokojone tylko przez zabezpieczenie interesów i potrzeb gospodarstwa¹⁴⁷. Podstawowym czynnikiem wytwórczym w rolnictwie jest człowiek. Zwłaszcza istotne są jego zdolności do wykonywania konkretnych prac i organizowania innych elementów sił wytwórczych w celu efektywnego ich wykorzystania. O przydatności poszczególnych ludzi w procesach wytwórczych decydują, poza wydolnością fizyczną, przygotowanie fachowe, zdolności organizatorskie oraz umiejętność ekonomicznego myślenia¹⁴⁸.

Zawód rolnika jest jednym z tych zawodów, które wymagają ciągłego doskonalenia. Wprowadzanie nowych rozwiązań technologicznych, trudna sytuacja finansowa w rolnictwie, niepewność inwestycyjna, zmiany zachodzące w otoczeniu gospodarstw, nowe przepisy prawne stwarzają dla rolnika coraz to inne sytuacje problemowe, z którymi producenci rolni muszą sobie radzić. Aby podjąć trafną decyzję, rolnicy uzupełniają swoją wiedzę, korzystając głównie z oferty pozaszkolnej oświaty rolniczej. Zestawienie odpowiedzi udzielonych na pytanie zadane w trakcie badań (tab. 72) – „W jaki sposób Pan/i uzupełnia swoją wiedzę fachową?” pozwoliło stwierdzić, że nie ma producenta rolnego, który nie uzupełniałby swojej wiedzy. W trakcie badań okazało się, że ponad 8% respondentów zamierza uzupełnić swoje wykształcenie. Z oferowanych sposobów dokształcania rolnicy najchętniej korzystali z treści prezentowanych z wykorzystaniem środków masowego przekazu. Treści przekazywane z wykorzystaniem środków masowego przekazu pod względem intensywności przyswajania informacji przez odbiorcę mają charakter ekstensywny. Z reguły stają się pierwszą informacją o nowych rozwiązaniach i wymagają dalszych działań w podstawowym ogniwie doradczym. Znakomita większość badanych wskazała, że w dużym stopniu korzysta również z metod grupowych w celu pogłębienia interesującej ich tematyki. Cechą charakterystyczną tej grupy metod jest bezpośredni kontakt doradcy z grupą odbiorców, którzy są zainteresowani prezentowanymi treściami. Uczestnictwo rolników w formach organizacyjnych związanych z wykorzystywaniem oddziaływania grupowego ma charakter intensywnego zdobywania wiedzy. Odbiorcy porad w zależności od treści, jakie służba doradcza ma do przekazania, mogą przybrać różną formę organizacyjną. Rolnicy najchętniej uczestniczyli w szkoleniach, wystawach, kursach, wycieczkach oraz pokazach. Zgromadzone informacje odnoszące się do podnoszenia kwalifikacji zawodowych przez rolników pozwoliły na stwierdzenie, że w utworzonych grupach badawczych bez względu na kryterium podziału (położenie obiektu badawczego w określonym regionie funkcjonalnym woj. dolnośląskiego, wiek kierownika gospodarstwa, obszar użytków rolnych, kwalifikacje zawodowe kierujących gospodarstwami) dominującą formą było korzystanie z informacji przekazywanych z wykorzystaniem środków masowego przekazu. Wśród metod oddziaływania grupowego dominującą formą przekazu wiedzy były szkolenia, w których uczestniczyło niemalże 2/3 respondentów. Wystawy jako forma wzbogacenia wiedzy fachowej wybierane były najczęściej przez rolników z regionów: I, IV i V,

¹⁴⁷ Dębowski S., 1977. Podstawy doradztwa rolniczego. Skrypt AR we Wrocławiu nr 173, wyd. II.

¹⁴⁸ Pilarski S., 1988. Wpływ kwalifikacji zawodowych na organizację i ekonomikę gospodarstw indywidualnych. *Więś i Rolnictwo* nr 4, 170–184.

natomiast producenci rolni z regionu II prawie nie korzystali z tej formy podnoszenia kwalifikacji. Bardzo dużym zainteresowaniem wystawy cieszyły się wśród rolników prowadzących gospodarstwa o powierzchni przekraczającej 50 ha UR (ponad 50%). Kursy jako forma zdobywania potrzebnych wiadomości z zakresu szeroko rozumianego rolnictwa szczególnie były preferowane przez rolników w wieku do 40 lat legitymujących się ponadprzeciętnymi kwalifikacjami zawodowymi, prowadzących gospodarstwa obszarowo większe, położone w regionie intensywnego rolnictwa.

Uczestnictwo rolników w różnych metodach i formach oddziaływania doradczego potwierdza, że współpraca w ramach podstawowego ogniwa doradczego przybiera różny charakter. Może ona przyjąć formę współpracy bezpośredniej lub też pośredniej. Potencjalny zasięg oddziaływania doradczego wiąże się z prezentowaniem treści doradczych z wykorzystaniem środków masowego przekazu, staje się pierwszą informacją o nowych rozwiązaniach i wymaga dalszych działań z zastosowaniem metod grupowych. W zależności od treści, jakie mają być przekazane, mogą one przybrać różną formę organizacyjną, w których dochodzi do bezpośredniego kontaktu doradcy z rolnikami, którzy są zainteresowani prezentowanymi treściami.

Tabela 72
Table 72

Sposoby podnoszenia kwalifikacji zawodowych [% wypowiedzi rolników]
Methods of increasing professional qualifications [% of farmers' replies]

Lp. No.	Wyszczególnienie Specification	Gospodarstwa ogółem [%] Farms total
1.	Motywy podejmowanych decyzji produkcyjnych: Reasons for decisions on production:	
	- ceny – prices	72,0
	- możliwości zbytu – sales opportunity	78,5
	- płodozmian – crop rotation	25,5
	- sugestie doradcy – suggestion of an advisor	10,0
	- inne – other	0,0
2.	Sposoby uzupełniania wiedzy fachowej: Methods for improving professional knowledge:	
	- seminaria – seminars	16,0
	- szkoła rolnicza – agricultural school	8,5
	- kurs – course	26,5
	- pokaz – presentation	20,5
	- książki i czasopisma rolnicze agriculture-related books and periodicals	77,5
	- audycje radiowo–telewizyjne radio and tv broadcasts	49,5
	- szkolenia – trainings	66,0
	- demonstracje – demonstrations	11,5
	- wykład popularyzacji wiedzy – lecture	8,5
	- internet – Internet	37,5
	- wycieczki – trips	21,0
	- wystawy – exhibitions	37,5
	- inne – other	0,0

Tabela 72 cd.
Table 72 cont.

Gospodarstwa wg regionów funkcjonalnych obszarów wiejskich Dolnego Śląska [%] Farms according to functional regions of rural areas in Lower Silesia						
	Wyszczególnienie Specification	Region I	Region II	Region III	Region IV	Region V
1.	Motywy podejmowanych decyzji produkcyjnych: Reasons for decisions on production:					
	– ceny – prices	76,3	71,4	25,0	95,0	42,1
	– możliwości zbytu – sales opportunity	77,2	90,5	84,1	80,0	69,7
	– płodozmian – crop rotation	35,6	23,8	5,7	25,0	34,2
	– sugestia doradcy – suggestion of an advisor	4,5	52,4	12,5	5,0	26,3
	– inne – other	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
2.	Sposoby uzupełniania wiedzy fachowej: Methods for improving professional knowledge:					
	– seminaria – seminars	5,5	9,5	14,8	15,0	13,2
	– szkoła rolnicza – agricultural school	7,0	14,3	3,4	10,0	5,3
	– kurs – course	44,0	23,8	11,4	25,0	2,6
	– pokaz – presentation	23,4	14,3	10,2	20,0	34,2
	– książki i czasopisma rolnicze agriculture-related books and periodicals	78,4	71,4	37,5	80,0	90,8
	– audycje radiowo–telewizyjne radio and tv broadcasts	52,0	47,6	69,3	65,0	25,0
	– szkolenia – trainings	61,4	52,4	84,1	65,0	64,5
	– demonstracje – demonstrations	14,9	9,5	5,7	15,0	2,6
	– wykład popularyzacji wiedzy – lecture	5,5	0,0	11,4	10,0	1,3
	– internet – Internet	42,8	28,6	19,3	40,0	40,8
	– wycieczki – trips	10,0	19,0	17,0	15,0	17,1
	– wystawy – exhibitions	40,8	4,8	19,3	50,0	44,7
	– inne – other	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Gospodarstwa wg wieku rolników [%] – Farms according to farmers' age						
	Wyszczególnienie Specification	Wiek do 40 lat Up to 40		Wiek powyżej 40 lat Over 40		
1.	Motywy podejmowanych decyzji produkcyjnych: Reasons for decisions on production:					
	– ceny – prices	70,6		71,7		
	– możliwości zbytu – sales opportunity	68,6		80,8		
	– płodozmian – crop rotation	28,3		24,2		
	– sugestia doradcy – suggestion of an advisor	10,0		10,1		
	– inne – other	0,0		0,0		
2.	Sposoby uzupełniania wiedzy fachowej: Methods for improving professional knowledge:					
	– seminaria – seminars	19,4		14,0		
	– szkoła rolnicza – agricultural school	11,1		7,7		
	– kurs – course	28,9		24,7		
	– pokaz – presentation	24,3		19,0		
	– książki i czasopisma rolnicze agriculture-related books and periodicals	77,8		76,2		
	– audycje radiowo–telewizyjne radio and tv broadcasts	40,1		52,7		
	– szkolenia – trainings	62,4		66,8		
	– demonstracje – demonstrations	11,1		11,3		
	– wykład popularyzacji wiedzy – lecture	9,1		7,5		
	– internet – Internet	58,6		28,5		
	– wycieczki – trips	22,1		19,3		
	– wystawy – exhibitions	41,0		35,4		
	– inne – other	0,0		0,0		

Tabela 72 cd.
Table 72 cont.

Gospodarstwa wg grup obszarowych [%] – Farms according to size groups					
	Wyszczególnienie Specification	Do 10 ha UR Up to 10 ha AL	10,01– 20,00 ha UR 10.01– 20.00 ha AL	20,01– 50,00 ha UR 20.01– 50.00 ha AL	Powyżej 50 ha UR Over 50 ha AL
1.	Motywy podejmowanych decyzji produkcyjnych: – Reasons for decisions on production: – ceny – prices – możliwości zbytu – sales opportunity – płodozmian – crop rotation – sugestie doradcy – suggestion of an advisor – inne – other	72,1 79,6 12,8 15,1 0,0	71,0 75,8 36,9 10,6 0,0	63,1 77,4 29,6 11,0 0,0	82,1 79,4 23,6 0,0 0,0
2.	Sposoby uzupełniania wiedzy fachowej: Methods for improving professional knowledge: – seminaria – seminars – szkoła rolnicza – agricultural school – kurs – course – pokaz – presentation – książki i czasopisma rolnicze agriculture-related books and periodicals – audycje radiowo-telewizyjne radio and tv broadcasts – szkolenia – trainings – demonstracje – demonstrations – wykład popularyzacji wiedzy – lecture – internet – Internet – wycieczki – trips – wystawy – exhibitions – inne – other	12,8 7,6 10,3 15,3 71,8 46,4 58,8 7,6 7,6 28,0 17,9 30,9 0,0	5,8 11,6 17,9 14,4 66,9 56,6 53,5 7,3 4,5 30,8 10,4 32,8 0,0	22,5 9,7 41,4 19,4 92,0 50,4 71,1 11,3 9,6 44,8 25,7 32,2 0,0	22,4 3,0 27,3 38,8 69,4 39,1 73,9 19,1 13,0 34,2 30,6 53,3 0,0
Podział gospodarstw w zależności od kwalifikacji zawodowych rolników (podział próby wg kwartyli: dla $Q_1 = 1,75$ jedn. kw., $Q_2 = 2,08$ jedn. kw., $Q_3 = 2,10$ jedn. kw.) [%] Division of farms according to professional qualifications of the farmers (division according to quartiles: $Q_1 = 1.75$ u.q., $Q_2 = 2.08$ u.q., $Q_3 = 2.10$ u.q.)					
	Wyszczególnienie Specification	Kwali- fikacje niskie Low qualifica- tions	Kwalifika- cje prze- ciętne Average qualifica- tions	Kwalifikacje ponad- przeciętne Over-aver- age qualifi- cations	Kwali- fikacje wysokie High qualifi- cations
1	2	3	4	5	6
1.	Motywy podejmowanych decyzji produkcyjnych: Reasons for decisions on production: – ceny – prices – możliwości zbytu – sales opportunity – płodozmian – crop rotation – sugestie doradcy – suggestion of an advisor – inne – other	64,0 78,0 28,0 10,0 0,0	78,0 80,0 20,0 12,0 0,0	74,0 80,0 22,0 10,0 0,0	72,0 76,0 32,0 8,0 0,0

Tabela 72 cd.
Table 72 cont.

1	2	3	4	5	6
2.	Sposoby uzupełniania wiedzy fachowej: Methods for improving professional knowledge:				
	- seminaria – seminars	10,0	20,0	20,0	14,0
	- szkoła rolnicza – agricultural school	10,0	8,0	6,0	10,0
	- kurs – course	20,0	26,0	40,0	20,0
	- pokaz – presentation	14,0	18,0	28,0	22,0
	- książki i czasopisma rolnicze agriculture-related books and periodicals	80,0	74,0	72,0	84,0
	- audycje radiowo–telewizyjne radio and tv broadcasts	56,0	48,0	48,0	46,0
	- szkolenia – trainings	58,0	72,0	70,0	64,0
	- demonstracje – demonstrations	10,0	8,0	10,0	18,0
	- wykład popularyzacji wiedzy – lecture	2,0	8,0	12,0	12,0
	- internet – Internet	46,0	34,0	24,0	46,0
	- wycieczki – trips	10,0	30,0	22,0	22,0
	- wystawy – exhibitions	40,0	30,0	36,0	44,0
	- inne – other	0,0	0,0	0,0	0,0

Źródło: obliczenia własne
Source: own calculations

Każda działalność wiąże się z realizacją zamierzonych celów. W odniesieniu do gospodarstwa rolnego sprowadzają się one do zaspokojenia potrzeb rodziny poprzez maksymalizację dochodów. Realizując powyższe założenie, wykorzystują one oprócz zasobów tkwiących w gospodarstwach również usługi pochodzące z zewnątrz. Do zapewnienia optymalnego wykorzystania czynników produkcji niezbędna jest praca ludzka. W obrębie gospodarstwa ma ona charakter uniwersalny i wielozawodowy. Przebieg pracy człowieka, czas jej trwania i sposób wykonywania zależą przede wszystkim od niego samego, tzn. od jego możliwości biologicznych, nabytych umiejętności (wykształcenie) oraz chęci ich wykorzystania (motywacje). Gospodarstwo rolne jest przedsiębiorstwem, w którym praca kierownicza (podejmowanie decyzji o rozmiarach prowadzonej działalności) wiąże się ściśle z pracą wykonawczą. Drücker¹⁴⁹ wskazuje, że na wyniki gospodarowania ma również wpływ przedsiębiorczość rolnika. Twierdzi, że przedsiębiorczość jest sposobem zachowania polegającym na poszukiwaniu zmiany, reagowaniu na nią i wykorzystywaniu jako okazji do społecznej lub gospodarczej innowacji. W trakcie badań zwrócono się do respondentów o wskazanie motywów, którymi kierują się przy podejmowaniu decyzji o charakterze prowadzonej produkcji w swoim gospodarstwie rolnym. Odpowiadający w zdecydowanej większości wskazali na dwa zagadnienia, które w ich opinii były najważniejsze przy podejmowaniu decyzji produkcyjnych. Prawie 80% pytanych wskazało, że najważniejszym czynnikiem, którym kierują się przy planowaniu wielkości produkcji, była możliwość zbytu wytworzonych produktów. Równie ważną przesłanką dotyczącą planowania produkcji była cena, jaką otrzymają za wyprodukowane produkty. Rolnicy rozumiejąc organiczne powiązania występujące w gospodarstwach rolnych, starali się brać pod uwagę przy podejmowaniu decyzji produkcyjnych także następstwo roślin – czynił tak co czwarty respondent. Niewielki wpływ na podejmowane decyzje produkcyjne w rejonie badań miała służba doradcza Dolnośląskiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego we Wrocławiu.

¹⁴⁹Drücker P. F., 1992. Innowacja i przedsiębiorczość – praktyka i zasady. PWE, Warszawa.

Z jej porad korzystało przy planowaniu produkcji 10% pytaných. We wszystkich grupach badawczych bez względu na kryterium podziału głównym motywem podejmowanych decyzji produkcyjnych była możliwość zbytu wyprodukowanych towarów. Cena zbytu produktów w regionie przemysłowo-rekreacyjno-turystycznym tylko u co czwartego producenta była motywem podjęcia decyzji produkcyjnej. W regionie tym znikomy wpływ na podejmowane decyzje miała dbałość o właściwe następstwo roślin. Natomiast w regionie II rolniczo-rekreacyjnym sugestie doradcy przy podejmowaniu decyzji produkcyjnych brało pod uwagę ponad 50% pytaných. W regionie rolniczo-przemysłowo-turystycznym co czwarty rolnik korzystał z porad doradcy przy podejmowaniu decyzji produkcyjnych. Na kwestie związane z prawidłowym następstwem roślin szczególną uwagę zwracali właściciele gospodarstw o powierzchni użytków rolnych między 10 a 20 ha. Prawie 40% z nich oprócz kwestii związanych z gospodarką rynkową zwracało także uwagę na następstwo roślin po sobie.

Realizacja zamierzonych celów, jak i dróg ich osiągnięcia, w każdych warunkach gospodarowania obarczona jest wpływem niepewności i ryzyka. Najczęściej wyodrębnia się dwie grupy przyczyn: wewnętrzne i zewnętrzne. W rolnictwie przyczyny wewnętrzne wynikają z niedostatecznego poziomu wiedzy i umiejętności kierowników gospodarstw rolnych. Zewnętrzne przyczyny niepewności w rolnictwie płyną z oddziaływania na gospodarstwo tych czynników, na które nie ma wpływu prowadzący gospodarstwo rolne.

W psychologii często grupuje się potrzeby człowieka według koncepcji potrzeb Masłowa¹⁵⁰. Są one ustawione w sposób hierarchiczny, od najniższych, czyli tak zwanych czynników satysfakcji (potrzeby fizjologiczne, bezpieczeństwa i przynależności) do najwyższych czynników motywacji (potrzeby uznania i samorealizacji). Kargulowa¹⁵¹ uważa, że potrzeba jest to specyficzny składnik osobowości człowieka, który powstał na tle różnych stanów jego organizmu, a więc potrzeb biologicznych, fizjologicznych, psychospołecznych. Zatem jest to stan napięcia nerwowego w sferze biopsychicznej człowieka, co objawia się w postaci określonego problemu wymagającego rozwiązania. W znaczeniu ekonomicznym potrzebę należy rozumieć jako uświadomienie przez producenta braku pewnej wartości użytkowej, stanowiącej atrybut dalszego rozwoju gospodarczego i kulturowego¹⁵². Wawrzyniak¹⁵³ definiuje potrzeby doradcze jako „stan braku dyfuzji innowacji rolniczych, które prowadzą do uświadomionej dążności ku zaspokojeniu oczekiwań na szeroko rozumiany postęp rolniczy i które wyzwalają silną motywację do zaspokojenia tych oczekiwań”. Pełnią one rolę kreatywną w systemie doradztwa wsi i rolnictwa¹⁵⁴.

Potrzeby doradcze, czyli stan psychofizyczny rolnika wymagający zaspokojenia, przedstawiono z uwzględnieniem punktu widzenia rolników i służby doradczej. W tym celu zestawiono ich pozytywne odpowiedzi. W celu określenia hierarchii ważności potrzeb doradczych¹⁵⁵ posłużono się następującą formułą bilansującą te odpowiedzi:

¹⁵⁰ Masłowa A., 1964. Teoria hierarchii potrzeb, [w:] Problemy osobowości i motywacji w psychologii amerykańskiej. PWN Warszawa.

¹⁵¹ Kargulowa A., 1986. Doradztwo jako wiedza i system działań. Acta Universitatis Wratislaviensis, Wrocław.

¹⁵² Wieruszewska M., 1988. Potrzeby jako kategoria badawcza. Wiś i Rolnictwo, nr 2, 55–62.

¹⁵³ Wawrzyniak B. M., 1992. Zakres i klasyfikacja potrzeb doradczych producentów rolnych, [w:] Doradztwo rolnicze w zmieniających się warunkach społeczno-gospodarczych wsi. Materiały konferencyjne, Grabanów.

¹⁵⁴ Ryznar J., 1995. Doradztwo rolnicze w zarysie. Skrypt AR we Wrocławiu nr 410.

¹⁵⁵ Dyszewski A., 1996. Ważność potrzeb doradczych w rejonie. Biuletyn Regionalny Zakładu Doradztwa Rolniczego Akademii Rolniczej w Krakowie. Nr 313, 175–179.

$$W_p = \sum_{t=1}^n w_t z_t$$

gdzie:

$$z_t = |x - y|$$

$$x = \frac{(r_1 + r_2 + r_3 + \dots + r_n) \cdot 100}{R}$$

$$y = \frac{(d_1 + d_2 + d_3 + \dots + d_n) \cdot 100}{D}$$

W_p – wskaźnik ważności potrzeb doradczych,

w_t – częstość, z jaką dany wynik się powtarza,

z_t – wynik bezwzględny t obserwacji ($t = 1, \dots, n$),

x – wskaźnik potrzeb doradczych w opinii rolników,

y – wskaźnik potrzeb doradczych w opinii służb doradczych,

$r_1, r_2, r_3, \dots, r_n$ – odpowiedzi pozytywnie rolnika na potrzeby doradcze,

$d_1, d_2, d_3, \dots, d_n$ – odpowiedzi pozytywne doradców na potrzeby doradcze,

R – liczba rolników w grupie,

D – liczba badanych doradców.

Dane syntetyczne zamieszczono w tabeli 73. Potrzeby doradcze ujęte we wskaźnikach ważności pozwoliły wyodrębnić dziesięć grup problemowych. Wśród nich dominowały treści związane z podniesieniem jakości plonów w produkcji roślinnej. Stanowiły one ponad 40% ogólnej liczby wskazanych potrzeb. W dalszej kolejności wskazywano treści związane z podniesieniem poziomu dochodu rolniczego (ponad 20%) oraz przygotowaniem produktów na potrzeby rynku (ponad 15%). Pozostałe grupy problemowe charakteryzowały się zbliżonym udziałem (od 5,8 do 2,6%) w ogólnej liczbie potrzeb doradczych. Mieściły się one w następujących zagadnieniach:

- modernizacja pomieszczeń gospodarczych – 5,8%,
- doradztwo specjalistyczne – 5,3%,
- poprawa jakości produktów pochodzenia zwierzęcego – 5,2%,
- usprawnienie funkcjonowania gospodarstwa – 3,3%,
- wiejskie gospodarstwo domowe – 2,6%.

Najmniejszy udział w całości potrzeb doradczych stanowiły treści związane z ochroną środowiska oraz bezpieczeństwem i higieną pracy w rolnictwie. W każdej grupie potrzeby doradcze uszeregowano ze względu na wartość wskaźnika ważności potrzeb.

Charakterystyka gospodarstw dokonana w rozdziale 2 pozwala stwierdzić, że produkcja rolnicza w gospodarstwach indywidualnych w województwie dolnośląskim prowadzona jest w sposób uproszczony. Większość właścicieli gospodarstw zajmuje się produkcją roślinną, specjalizując się w uprawie roślin zbożowych. Ten typ specjalizacji prowadzi do ograniczania areалу upraw stanowiących powierzchnię paszową zwierząt – kukurydza, okopowe, pastewne polowe. Zastępuje się je roślinami dającymi się łatwo wprowadzić na rynek. Struktura produkcji roślinnej determinuje ograniczenia w produkcji zwierzęcej. W rejonie badań dominującą grupą roślin były zboża. Zajmowały one ponad 70% powierzchni GO. Zboża były uprawiane na podobnym poziomie we wszystkich regionach funkcjonalnych obszarów wiejskich woj. dolnośląskiego. Wśród sytuacji problemowych, na które wskazywali rolnicy, przeważały

zagadnienia związane z następstwem roślin oraz nowoczesnymi sposobami dokarmiania i pielęgnacji upraw. Wskaźnik ważności potrzeb w tej grupie zagadnień był znacznie wyższy od wartości średniej. Największy udział miały tematy odnoszące się do poprawy gospodarki wodnej na terenach wiejskich.

Tabela 73

Table 73

Potrzeby doradcze w rejonie badań
Needs for extension services in the studied region

Lp. No.	Wyszczególnienie Specification	Wskaźnik ważności potrzeb doradczych (W_p) Coefficient of the importance of advisory needs (W_p)	Struktura potrzeb [%] Structure of the needs
1	2	3	4
I.	Podniesienie jakości plonów w produkcji roślinnej: Improvement of the quality of yield in plant production:	40,7%	
1.	układanie płodozmianu – planning crop rotation	32,4	4,2%
2.	nawożenie dolistne – intraleaf fertilisation	27,8	2,0%
3.	chemiczna ochrona roślin – chemical plant protection	24,8	13,2%
4.	kompleksowa technologia uprawy full-scale production technology	23,4	8,1%
5.	dobór odmian i gatunków – selection of varieties and species	19,6	14,1%
6.	nawożenie mineralne – mineral fertilisation	18,0	4,8%
7.	nawożenie organiczne – organic fertilisation	15,3	4,6%
8.	mechanizacja prac polowych – mechanisation of field works	13,8	8,1%
9.	melioracje rolnicze – agricultural land reclamation	12,5	21,1%
10.	zabiegi agrotechniczne – agrotechnical treatments	11,4	3,5%
11.	dosuszanie płodów – drying of crops	5,4	9,5%
12.	zbiór plonów – harvest	2,6	6,8%
13.	wartość średnia – average value	17,3	
II.	Poprawa jakości produktów pochodzenia zwierzęcego: Improvement of the quality of products of animal origin:	5,2%	
1.	wprowadzanie sztuk hodowlanych – introduction of breeding animals	15,4	13,8%
2.	hodowla zwierząt – animal husbandry	14,6	5,2%
3.	poprawa żywienia – bydło – improvement of feeding – cattle	14,4	17,2%
4.	poprawa żywienia – trzoda chlewna – improvement of feeding – pigs	12,6	12,1%
5.	konserwacja pasz – feed preservation	10,1	20,7%
6.	instalacja dojkarki – installation of a milking machine	3,2	0,0%
7.	inseminacja – trzoda chlewna – insemination – pigs	3,0	12,1%
8.	instalacja schładzarki – installation of a cooler	2,7	1,7%
9.	inseminacja – bydło – insemination – cattle	1,5	17,2%
10.	wartość średnia – average value	8,6	

Tabela 73 cd.
Table 73 cont.

1	2	3	4
III.	Podniesienie poziomu dochodu rolniczego: Increasing the level of agricultural income:	20,1%	
1.	racjonalne korzystanie z linii kredytowych – rational use of loans	63,0	1,3%
2.	prowadzenie zapisów rachunkowych – running accountancy	32,2	11,6%
3.	obniżenie kosztów produkcji roślinnej lowering the costs of plant production	28,4	17,9%
4.	zmiany w organizacji produkcji changes in organisation of production	24,7	12,5%
5.	zwiększenie pogłowia – bydło increasing the number of animals – cattle	17,4	1,8%
6.	wnioski, plany rolnośrodowiskowe applications, agri-environmental plans	14,1	1,8%
7.	obniżenie kosztów produkcji zwierzęcej lowering the costs of animal production	13,9	30,8%
8.	zwiększenie pogłowia – trzoda chlewna increasing the number of animals – pigs	12,3	19,6%
9.	fundusze unijne – EU funds	3,5	2,7%
10.	wartość średnia – average value	23,3	
IV.	Usprawnienie funkcjonowania gospodarstwa rolnego: Improvement of functioning of the farm	3,3%	
1.	doprowadzenie gazu do gospodarstwa supplying the farm with gas	6,0	67,6%
2.	poprawa zaopatrzenia w wodę – improvement of water supply	2,5	21,6%
3.	optymalizacyjne programy komputerowe optimising computer software	1,2	10,8%
4.	wartość średnia – average value	3,2	
V.	Budownictwo rolnicze: Farm buildings:	5,8%	
1.	modernizacja pomieszczeń – trzoda chlewna modernisation of space for pigs	25,5	30,8%
2.	modernizacja pomieszczeń – bydło modernisation of space for cattle	24,3	24,6%
3.	rozbudowa budynków gospodarczych development of farm buildings	17,8	44,6%
4.	wartość średnia – average value	22,5	
VI.	Przygotowanie produktów na potrzeby rynku: Preparation of products for the needs of the market	15,4%	
1.	trudności ze zbytem – produkcja zwierzęca problems with selling – animal production	31,9	19,2%
2.	przechowalnictwo storing	18,0	12,8%
3.	informacja o rynku – information about the market	17,7	24,4%
4.	trudności ze zbytem – produkcja roślinna problems with selling – plant production	14,4	39,5%
5.	przetwarzanie produktów – processing of the products	6,2	4,1%
6.	wartość średnia – average value	17,6	

Tabela 73 cd.
Table 73 cont.

1	2	3	4
VII.	Doradztwo specjalistyczne: – Specialist advisory services:	5,3%	
1.	analizy gleb – soil analysis	32,2	44,1%
2.	doradztwo specjalistyczne – specialist advice	12,5	55,9%
3.	wartość średnia – average value	22,3	
VIII.	Wiejskie gospodarstwo domowe: – Rural household	2,6%	
1.	ogródek przydomowy – garden	11,4	10,3%
2.	urządzenie obejścia gospodarskiego – arranging the farmyard	7,4	37,9%
3.	urządzenie pomieszczeń domowych – arranging living space	6,7	20,7%
4.	żywienie rodziny – feeding the family	6,7	20,7%
5.	uprawy biodynamiczne – biodynamic cultivations	2,7	3,4%
6.	urządzenie kuchni – arranging of the kitchen	2,2	6,9%
7.	wartość średnia – average value	6,2	
IX.	BHP w rolnictwie: – work safety and hygiene in agriculture	0,7%	
1.	braki środków ochronnych – lack of means of protection	26,0	75,0%
2.	higiena pracy – work hygiene	15,1	25,0%
3.	wartość średnia – average value	20,6	
X.	Ochrona środowiska naturalnego: Protection of natural environment:	0,9%	
1.	biologiczne metody ochrony roślin biological methods of plant protection	18,6	80,0%
2.	niekonwencjonalne źródła energii unconventional sources of energy	15,1	20,0%
3.	wartość średnia – average value	16,9	
Wartość średnia – Average value		15,8	
Razem – Total		100,0%	

Źródło: obliczenia własne
Source: own calculations

Analiza danych zamieszczonych w tabeli 73, a także charakterystyki gospodarstw rolnych dokonane w rozdziale 2 pozwalają stwierdzić, że produkcja rolnicza w gospodarstwach indywidualnych w województwie dolnośląskim prowadzona jest w sposób uproszczony. Większość właścicieli gospodarstw zajmuje się produkcją roślinną, specjalizując się w uprawie roślin zbożowych. Ten typ specjalizacji prowadzi do ograniczania areалу upraw stanowiących powierzchnię paszową dla zwierząt. Konsekwencją ograniczania rozmiarów produkcji zwierzęcej staje się potrzeba wzmożenia działań mogących wpłynąć na poprawę jakości produktów pochodzenia zwierzęcego. W grupie tej najwyższe wartości wskaźnika *Wp* osiągały zagadnienia związane z wprowadzaniem sztuk hodowlanych, poprawy standardów prowadzonej hodowli oraz zagadnień odnoszących się do poprawy żywienia zwierząt.

Decydującą rolę w gospodarstwie odgrywa kierownik gospodarstwa. Organizuje gospodarstwo, dokonuje wyboru – co, ile i jak produkować, aby w rezultacie uzyskać jak najlepsze wyniki. Trafność podjętych decyzji zależy od jego umiejętności poznania, oceny, zmiany i wykorzystania istniejących warunków otoczenia. Umiejętności te uwarunkowane są

posiadaniem odpowiednich kwalifikacji¹⁵⁶. W opinii odpowiadających podniesienie poziomu dochodu rolniczego można uzyskać poprzez: racjonalne korzystanie z linii kredytowych, prowadzenie zapisów rachunkowych, obniżenie kosztów produkcji roślinnej oraz zmiany w organizacji produkcji. Z analizy przeprowadzonej wśród respondentów wynika, że zagadnienia związane z funkcjonowaniem w rolnictwie mechanizmów Wspólnej Polityki Rolnej nie stanowią sytuacji problemowych, mimo że w sposób bezpośredni wiążą się z podniesieniem dochodu z gospodarstwa. Od czasu akcesji Polski do struktur Unii Europejskiej polscy rolnicy stali się beneficjentami instrumentów wsparcia w ramach Wspólnej Polityki Rolnej, która na unijnym rynku ma rekompensować rolnikom obniżkę cen minimalnych i interwencyjnych na produkty rolne. Obecnie Wspólna Polityka Rolna to całość działań podejmowanych przez Wspólnotę w sektorze rolnictwa, aby osiągnąć określone cele, takie jak: zwiększenie wydajności produkcji rolnej, zapewnienie odpowiedniego poziomu życia ludności wiejskiej, stabilizacja rynków oraz zagwarantowanie właściwych cen dla konsumentów, wreszcie – bezpieczeństwo żywności¹⁵⁷.

Potencjał pracy jest sumą pracy żywej i uprzedmiotowionej tkwiącej w technicznych środkach pracy, spełniających substytucyjną rolę wobec pracy człowieka. Człowiek (siła robocza), będąc organizatorem procesu produkcji również w nim uczestniczy jako źródło energii, używając maszyn i narzędzi, które wzmagają jego zdolności wytwórcze. Praca uprzedmiotowiona w postaci maszyn i narzędzi substytuuje w procesach technologicznych pracę żywą¹⁵⁸. W grupie zagadnień związanych z usprawnieniem funkcjonowania gospodarstwa rolnego, poza doprowadzeniem gazu, dużego znaczenia nabiera poprawa zaopatrzenia w wodę. Respondenci stwierdzili, że stosowanie technik komputerowych (optymalizacyjne programy komputerowe) w niewielkim stopniu przyczyniają się do poprawy funkcjonowania gospodarstw rolnych. Problemy związane z budownictwem rolniczym w znaczącej części dotyczyły modernizacji pomieszczeń już istniejących. Wiejskie gospodarstwo domowe jest nierozzerwalnie związane z gospodarstwem rolnym. Tworzy naturalne zaplecze socjalne dla całej rodziny. Dlatego też zagadnienia związane z zaspokojeniem potrzeb bytowych (urządzenie: pomieszczeń domowych, obejścia gospodarskiego, ogródka przydomowego oraz żywienie rodziny) były wskazywane jako te, które mają większe znaczenie w funkcjonowaniu rodziny niż problemy związane z poprawą warunków pracy gospodyń wiejskich (urządzenie kuchni).

Odzwierciedleniem podejmowanych decyzji produkcyjnych w rolnictwie są skala i rozmiar prowadzonej produkcji roślinnej oraz zwierzęcej. Informacji o organizacji produkcji dostarczają wskaźniki pozwalające opisać organizację: gospodarstwa (struktura użytków rolnych), produkcji roślinnej (struktura zasiewów), produkcji zwierzęcej (obsada zwierząt w sztukach dużych na 100 ha UR). W opinii pytanym rolników oraz ich partnerów – służby terenowej DODR – szczególnego znaczenia nabierają treści dotyczące przygotowania produktów na potrzeby rynku. Obecnie nie jest ważna ilość wyprodukowanego towaru, ale jej rozmieszczenie. Wśród najważniejszych zagadnień respondenci wymieniali trudności ze zbytem wytworzonych produktów, przechowywanie oraz zdobywanie, przetwarzanie i udostępnianie informacji płynących z rynku.

¹⁵⁶ Pilarski S., 1988. Wpływ kwalifikacji zawodowych na organizację i ekonomikę gospodarstw indywidualnych. *Więś i Rolnictwo*, nr 4, 170–184.

¹⁵⁷ <http://www.arimr.govpl/doplady-bezposrednie.html>

¹⁵⁸ Kierul Z., Figiel S., 1987. Wpływ zasobów pracy na organizację i produktywność gospodarstw indywidualnych. *Zagadnienia Ekonomiki Rolnej*, nr 4, 27–39.

Doradztwo specjalistyczne kojarzyło się badanym przede wszystkim z wykonywaniem analiz glebowych. Zagadnienia związane z bezpieczeństwem i higieną pracy w rolnictwie dotyczyły głównie tematów odnoszących się do higieny pracy oraz braku środków ochronnych. Natomiast ochrona środowiska naturalnego postrzegana była zwłaszcza przez pryzmat stosowania biologicznych metod ochrony roślin.

Analizę potrzeb doradczych ujętych we wskaźnikach ważności przedstawiono z uwzględnieniem podziału materiału badawczego na cztery podgrupy badawcze w zależności od: położenia obiektu badawczego w określonym regionie funkcjonalnym woj. dolnośląskiego, wieku kierowników gospodarstw, obszaru użytków rolnych oraz kwalifikacji zawodowych posiadanych przez osoby kierujące gospodarstwami. Dane szczegółowe zaprezentowano w tabeli 74.

Tabela 74

Table 74

Potrzeby doradcze rodzin rolniczych
Needs for extension services in agricultural families

Gospodarstwa wg regionów funkcjonalnych obszarów wiejskich Dolnego Śląska Farms according to functional regions of rural areas in Lower Silesia										
Wyszczególnienie Specification	Region I		Region II		Region III		Region IV		Region V	
	W _p	[%]	W _p	[%]	W _p	[%]	W _p	[%]	W _p	[%]
Podniesienie jakości plonów w produkcji roślinnej Improvement of the quality of crops in plant production	17,9	41,1	19,7	40,0	18,9	36,6	13,5	38,3	18,2	40,8
Poprawa jakości produktów pochodzenia zwierzęcego Improvement of the quality of products of animal origin	9,4	3,4	8,3	8,4	8,9	7,4	10,2	2,1	8,4	6,9
Podniesienie poziomu dochodu rolniczego Increasing the level of agricultural income	20,9	21,1	24,0	17,9	21,6	21,3	20,3	24,8	23,9	23,4
Usprawnienie funkcjonowania gospodarstwa rolnego Improvement of the functioning of the farm	6,5	3,8	2,7	3,2	2,7	3,7	5,6	2,8	4,1	1,4
Budownictwo rolnicze Agricultural building	18,5	7,0	25,4	5,3	26,7	4,2	21,7	5,0	24,2	5,0
Przygotowanie produktów na potrzeby rynku Preparation of products for the market needs	18,1	13,1	18,6	17,9	18,8	16,7	18,5	16,3	18,3	15,1
Doradztwo specjalistyczne Specialist advisory services	18,2	5,9	32,3	2,1	23,8	5,6	14,6	6,4	27,1	3,7
Wiejskie gospodarstwo domowe Rural household	4,5	3,8	7,8	1,1	7,5	1,4	6,9	1,4	6,5	2,3
BHP w rolnictwie Work safety and hygiene in agriculture	21,9	0,2	17,8	2,1	21,5	0,5	17,6	1,4	20,1	0,9
Ochrona środowiska naturalnego Protection of natural environment	17,3	0,6	14,6	2,1	12,7	2,8	14,4	1,4	18,1	0,5

Tabela 74 cd.
Table 74 cont.

Gospodarstwa wg wieku rolników – Farms according to farmers' age								
Wyszczególnienie Specification	Wiek do 40 lat Up to 40				Wiek powyżej 40 lat Over 40			
	W _p		[%]		W _p		[%]	
Podniesienie jakości plonów w produkcji roślinnej Improvement of the quality of crops in plant production	19,2		39,3		16,9		39,9	
Poprawa jakości produktów pochodzenia zwierzęcego Improvement of the quality of products of animal origin	9,0		5,1		8,5		5,1	
Podniesienie poziomu dochodu rolniczego Increasing the level of agricultural income	23,0		22,4		21,4		21,6	
Usprawnienie funkcjonowania gospodarstwa rolnego Improvement of the functioning of the farm	5,9		4,1		3,4		2,8	
Budownictwo rolnicze Agricultural building	24,0		5,4		21,9		5,8	
Przygotowanie produktów na potrzeby rynku Preparation of products for the market needs	21,5		12,9		16,2		15,7	
Doradztwo specjalistyczne Specialist advisory services	21,3		6,1		22,8		4,8	
Wiejskie gospodarstwo domowe Rural household	7,1		1,7		5,8		2,8	
BHP w rolnictwie Work safety and hygiene in agriculture	19,9		1,0		20,8		0,6	
Ochrona środowiska naturalnego Protection of natural environment	14,1		2,0		16,9		0,8	
Gospodarstwa wg grup obszarowych – Farms according to size groups								
Wyszczególnienie Specification	Do 10 ha UR Up to 10 ha AL		10,01–20,00 ha UR 10.01–20.00 ha AL		20,01–50,00 ha UR 20.01–50.00 ha AL		powyżej 50 ha UR over 50 ha AL	
	W _p		W _p		W _p		W _p	
Podniesienie jakości plonów w produkcji roślinnej Improvement of the quality of crops in plant production	19,1	46,0	19,8	40,1	16,3	37,7	15,5	39,4
Poprawa jakości produktów pochodzenia zwierzęcego Improvement of the quality of products of animal origin	9,5	5,8	8,0	6,8	8,6	4,4%	8,8	4,1
Podniesienie poziomu dochodu rolniczego Increasing the level of agricultural income	26,1	17,3	22,3	19,0	19,9	23,4	20,5	24,1
Usprawnienie funkcjonowania gospodarstwa rolnego Improvement of the functioning of the farm	2,8	2,2	3,0	1,8	4,3	4,4	5,2	3,1
Budownictwo rolnicze Agricultural building	29,1	3,6	21,6	6,5	18,8	6,7	22,9	4,7
Przygotowanie produktów na potrzeby rynku Preparation of products for the market needs	22,5	17,3	13,7	19,4	19,7	11,6	15,7	14,4
Doradztwo specjalistyczne Specialist advisory services	30,7	3,6	28,3	3,2	18,5	5,7	16,4	6,9
Wiejskie gospodarstwo domowe Rural household	7,3	2,2	7,3	1,4	4,6	3,7	6,2	2,2
BHP w rolnictwie Work safety and hygiene in agriculture	22,6	0,0	20,5	0,7	19,5	0,7	19,5	0,9
Ochrona środowiska naturalnego Protection of natural environment	15,5	2,2	16,4	1,1	13,7	1,7	18,3	0,3

Tabela 74 cd.
Table 74 cont.

Podział gospodarstw w zależności od kwalifikacji zawodowych rolników (podział próby wg kwartyli: dla $Q_1 = 1,75$ jedn. kw., $Q_2 = 2,08$ jedn. kw., $Q_3 = 2,10$ jedn. kw.) Division of farms according to professional qualifications of the farmers (division according to quartiles: $Q_1 = 1.75$ u.q., $Q_2 = 2.08$ u.q., $Q_3 = 2.10$ u.q.)								
Wyszczególnienie Specification	Kwalifikacje niskie Low qualifications		Kwalifikacje przeciętne Average qualifications		Kwalifikacje ponadprzeciętne Over-average qualifications		Kwalifikacje wysokie High qualifications	
	W_p	[%]	W_p	[%]	W_p	[%]	W_p	[%]
Podniesienie jakości plonów w produkcji roślinnej Improvement of the quality of crops in plant production	17,2	42,8	19,9	35,9	16,9	39,5	15,2	40,9
Poprawa jakości produktów pochodzenia zwierzęcego Improvement of the quality of products of animal origin	9,6	3,6	7,5	7,5	7,7	6,5	10,3	2,5
Podniesienie poziomu dochodu rolniczego Increasing the level of agricultural income	21,9	20,9	23,3	22,8	20,8	23,2	21,8	20,1
Usprawnienie funkcjonowania gospodarstwa rolnego Improvement of the functioning of the farm	5,1	3,6	5,6	3,6	3,7	2,0	3,4	3,6
Budownictwo rolnicze Agricultural building	24,7	4,7	19,3	7,5	22,0	5,6	24,0	5,0
Przygotowanie produktów na potrzeby rynku Preparation of products for the market needs	19,2	14,0	19,2	13,9	14,8	16,3	17,6	15,4
Doradztwo specjalistyczne Specialist advisory services	20,1	6,1	28,1	3,2	26,1	3,6	15,1	7,9
Wiejskie gospodarstwo domowe Rural household	7,3	1,4	4,6	4,3	6,5	2,3	6,6	2,2
BHP w rolnictwie Work safety and hygiene in agriculture	18,6	1,4	20,6	0,7	21,6	0,3	21,6	0,4
Ochrona środowiska naturalnego Protection of natural environment	15,4	1,4	17,4	0,7	17,4	0,7	13,4	2,2

Źródło: obliczenia własne
Source: own calculations

Analiza treści zawartych w tabeli 74 potwierdza zaobserwowane tendencje. Najwięcej sytuacji problemowych rolnicy oraz służby doradcze wskazywały w obszarach związanych z podnoszeniem jakości plonów w produkcji roślinnej, poziomu dochodu rolniczego oraz przygotowaniem produktów na potrzeby rynku. Jednak najważniejsze dla respondentów, w zależności od przyjętego kryterium podziału materiału badawczego, okazały się zagadnienia dotyczące budownictwa rolniczego – takiego wskazania dokonali rolnicy młodzi (do 40 lat) prowadzący duże gospodarstwa rolne (powyżej 50 ha UR), zlokalizowane w regionach: II (rolniczo-rekreacyjny), III (przemysłowo-rekreacyjno-turystyczny) oraz IV (rolniczo-przemysłowy), legitymujący się kwalifikacjami zawodowymi na poziomie niskim lub wysokim. Równie ważną dla respondentów grupą sytuacji problemowych było doradztwo specjalistyczne. Na zagadnienia wiążące się z tymi zagadnieniami wskazali rolnicy starsi (ponad 40 lat), posiadający kwalifikacje zawodowe na poziomie przeciętnym i ponadprzeciętnym, prowadzący gospodarstwa rolne o powierzchni użytków rolnych do 20 ha w regionie V (rolniczo-

-przemysłowo-turystyczny). Rolnicy prowadzący swoje gospodarstwa w regionie intensywnego rolnictwa (I) uważali za najważniejsze w swoich warsztatach pracy zagadnienia związane z bezpieczeństwem i higieną pracy w rolnictwie, natomiast właściciele gospodarstw 20–50 ha UR za główny zespół problemów, wymagających pomocy ze strony służb doradczych, uważali tematy związane z podniesieniem poziomu dochodu rolniczego.

Opinię rolników i służb doradczych zatrudnionych w Powiatowych Zespołach Doradców Dolnośląskiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego we Wrocławiu na temat potrzeb doradczych przedstawiono w tabelach 75 i 76. Wynik ze znakiem dodatnim oznacza przewagę odpowiedzi udzielonych przez rolników nad odpowiedziami doradców. Natomiast znak „-” oznacza, że dany problem w większym stopniu był dostrzegany przez służbę terenową. Udział respondentów w wyznaczaniu problemów doradczych zestawiono w tabeli 76. Zagadnienia związane z podnoszeniem jakości plonów oraz możliwościami wzrostu dochodu rolniczego były obszarami, w których respondenci wskazali najwięcej sytuacji problemowych. Rolnicy większą uwagę zwracali na przygotowanie produktów zgodnie z oczekiwaniami odbiorców, natomiast służby doradcze DODR dostrzegały sytuacje problemowe w obrębie doradztwa specjalistycznego – zwłaszcza analizy chemicznej gleb.

Tabela 75

Table 75

Potrzeby doradcze w ocenie odpowiadających
Advisory needs as seen by the surveyed persons

Lp. No.	Wyszczególnienie Specification	Wskaźnik ważności potrzeb doradczych (W_p) Coefficient of the importan- ce of advisory needs (W_p)	Wynik względny obserwacji (z) Relative result of observa- tion (z)
1	2	3	4
1.	Racjonalne korzystanie z linii kredytowych – Rational use of loans	63,0	-63,0
2.	Układanie płodozmianu – Planning crop rotation	32,4	-32,4
3.	Prowadzenie zapisów rachunkowych – Running accountancy	32,2	-32,2
4.	Analiza gleb – Analysis of soils	32,2	-32,2
5.	Trudności ze zbytem produkcji zwierzęcej – Difficulties in selling animal products	31,9	-31,9
6.	Obniżenie kosztów produkcji roślinnej – Lowering the costs of plant production	28,4	-28,4
7.	Nawożenie dolistne – Intraleaf fertilisation	27,8	-27,8
8.	Braki środków ochronnych – Lack of means of protection (BHP)	26,0	-26,0
9.	Modernizacja pomieszczeń trzody chlewnej – Modernisation of spaces for pigs	25,5	-25,5
10.	Chemiczna ochrona roślin – Chemical plant protection	24,8	-24,8
11.	Zmiany w organizacji produkcji – Changes in organisation of production	24,7	-24,7
12.	Modernizacja pomieszczeń dla bydła – Modernisation of spaces for cattle	24,3	-24,3

Tabela 75 cd.
Table 75 cont.

1	2	3	4
13.	Kompleksowa technologia uprawy – Full-scale production technology	23,4	-23,4
14.	Dobór odmian i gatunków – Selection of varieties and species	19,6	-19,6
15.	Biologiczne metody ochrony roślin – Biological methods of plant protection	18,6	-18,6
16.	Nawożenie mineralne – Mineral fertilisation	18,0	-18,0
17.	Przechowalnictwo – Storing	18,0	-18,0
18.	Rozbudowa budynków gospodarczych – Development of farm buildings	17,8	-17,8
19.	Informacja o rynku – Information about the market	17,7	-17,7
20.	Zwiększenie pogłowia bydła – Increasing the number of cattle	17,4	-17,4
21.	Wprowadzenie sztuk hodowlanych – Introduction of breeding animals	15,4	-15,4
22.	Nawożenie organiczne – Organic fertilisation	15,3	-15,3
23.	Higiena pracy – Work hygiene	15,1	-15,1
24.	Hodowla zwierząt – Animal husbandry	14,6	-14,6
25.	Poprawa żywienia bydła – Improvement of cattle feeding	14,4	-14,4
26.	Trudności ze zbytem produkcji roślinnej – Difficulties in selling plant products	14,4	-14,4
27.	Obniżenie kosztów produkcji zwierzęcej – Lowering the costs of animal production	13,9	-13,9
28.	Mechanizacja prac polowych – Mechanisation of field works	13,8	-13,8
29.	Niekonwencjonalne źródła energii – Unconventional sources of energy	13,1	-13,1
30.	Poprawa żywienia (trzody chlewnej) – Improvement of feeding of pigs	12,6	-12,6
31.	Doradztwo specjalistyczne – Specialist advisory services – Specialist advice	12,5	-12,5
32.	Zabiegi agrotechniczne – Agrotechnical treatments	11,4	-11,4
33.	Ogródek przydomowy – Garden	11,4	-11,4
34.	Konserwacja pasz – Feed preservation	10,1	-10,1
35.	Urządzenie obejścia gospodarskiego – Arranging the farmyard	7,4	-7,4
36.	Przetwarzanie produktów – Processing of the products	6,7	-6,7
37.	Urządzenie pomieszczeń domowych – Arranging living space	6,7	-6,7
38.	Żywienie rodziny – Feeding the family	6,7	-6,7
39.	Wnioski, plany rolnośrodowiskowe – Applications, agri-environmental plans	3,6	-3,6
40.	Instalacja dojarki – Installation of a milking machine	3,2	-3,2
41.	Inseminacja trzody chlewnej – Insemination of pigs	3,0	-3,0
42.	Poprawa zaopatrzenia w wodę – Improvement of water supply	3,0	-3,0
43.	Instalacja schładzarki – Installation of a cooler do mleka	2,7	-2,7
44.	Uprawy biodynamiczne – Biodynamic cultivations	2,7	-2,7
45.	Urządzenie kuchni – Arranging of the kitchen	2,2	-2,2
46.	Inseminacja bydła – Insemination of cattle	1,5	-1,5
47.	Fundusze unijne – EU funds	1,5	-1,5
48.	Optymalizacyjne prognozy komputerowe – Optimising computer prognoses	1,2	-1,2
49.	Zbiór plonów – Harvest	2,6	2,6
50.	Dosuszanie płodów – Drying of crops	5,4	5,4
51.	Doprowadzenie gazu do gospodarstwa – Supplying the farm with gas	6,0	6,0
52.	Zwiększenie pogłowia trzody chlewnej – Increasing the number of pigs	12,3	12,3
53.	Melioracje rolnicze – Agricultural land reclamation	12,5	12,5

źródło: obliczenia własne
source: own calculations

Zagadnienia związane z poprawą jakości produktów pochodzenia zwierzęcego, usprawnieniem funkcjonowania gospodarstwa rolnego, budownictwem rolniczym, wiejskim gospodarstwem domowym, a także bezpieczeństwem i higieną pracy w rolnictwie oraz ochroną środowiska naturalnego nie cieszyły się zbyt dużym zainteresowaniem wśród rolników. Służby terenowe DODR wskazywały w różnym natężeniu na wszystkie obszary współpracy z rolnikami w przypadku podstawowego ogniwa doradczego. Jako najważniejszą rzecz stwierdziły racjonalne korzystanie z linii kredytowych. Zagadnieniami, które w równie wysokim stopniu dostrzegali doradcy, to dbałość o odpowiedni dobór roślin, ich następstwo, a także jakość plonów. Jedną z ważniejszych spraw, na które zwracali uwagę doradcy, to prowadzenie zapisów rachunkowych. Stają się one pomocne zwłaszcza przy sporządzaniu i realizacji zadań modernizacyjnych prowadzonych z wykorzystaniem instrumentów Wspólnej Polityki Rolnej.

Tabela 76

Table 76

Problemy doradcze wyznaczone przez rolników i służby doradcze [% wypowiedzi]
Advisory problems indicated by farmers and advisory services [% replies]

Lp. No.	Wyszczególnienie Specification	Problemy doradcze dostrzegane przez: [%] Advisory problems observed by:	
		rolników farmers	służby doradcze advisory services
1.	Podniesienie jakości plonów w produkcji roślinnej Improvement of the quality of crops in plant production	39,8	30,3
2.	Poprawa jakości produktów pochodzenia zwierzęcego Improvement of the quality of products of animal origin	5,1	8,2
3.	Podniesienie poziomu dochodu rolniczego Increasing the level of agricultural income	21,8	22,9
4.	Usprawnienie funkcjonowania gospodarstwa rolnego Improvement of the functioning of the farm	3,1	1,2
5.	Budownictwo rolnicze Agricultural building	5,7	7,7
6.	Przygotowanie produktów na potrzeby rynku Preparation of products for the market needs	14,9	5,7
7.	Doradztwo specjalistyczne Specialist advisory services	5,2	13,4
8.	Wiejskie gospodarstwo domowe Rural household	2,5	4,0
9.	BHP w rolnictwie Work safety and hygiene in agriculture	0,7	3,5
10.	Ochrona środowiska naturalnego Protection of natural environment	1,2	3,0

Źródło: obliczenia własne

Source: own calculations

Podsumowując, można stwierdzić, że rolnik, który przez dłuższy czas pracuje w tych samych warunkach i w tym samym środowisku, przyjmuje istniejące w jego warsztacie pracy stosunki za stałe, niezienne i dane raz na zawsze. Z tego też względu, przystępując do planowania pracy doradczej w danym rejonie, warto poznać zdanie zarówno odbiorców porad, jak i nadawców określonych treści, które mają przyczynić się do podniesienia poziomu zaspokojenia potrzeb doradczych.

Przytoczone dane pozwalają stwierdzić, że określenie potrzeb doradczych w danym rejonie wymaga zasięgnięcia opinii producentów rolnych oraz służb doradczych. Te same problemy postrzegane są z różnym nasileniem. Można wychwycić te, których nie dostrzega jedna ze stron.

Przeprowadzona analiza potrzeb doradczych pozwala stwierdzić, iż potrzeby można zagręgować w problemy do rozwiązania. Spośród wydzielonych zagadnień dominującą pozycję zajmują treści związane z technologią produkcji rolniczej (podniesienie jakości plonów, poprawa jakości produktów pochodzenia zwierzęcego, doradztwo specjalistyczne), co wiąże się z wprowadzaniem do rolnictwa standardów wynikających z mechanizmów Wspólnej Polityki Rolnej.

Udział służb doradczych w rozwiązywaniu problemów doradczych

Doradztwo rolnicze stanowi ważny element w procesie przepływu nowych technologii do produkcji rolniczej, stając się także współwykonawcą polityki rolnej państwa wobec rolnictwa. Realizując zadania wynikające z ustawy o jednostkach doradztwa rolniczego¹⁵⁹, a także Regulaminu Organizacyjnego Dolnośląskiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego we Wrocławiu – służby doradcze zatrudnione w Powiatowych Zespołach Doradców, współpracując w podstawowych ogniwach doradczych z rolnikami, są zobowiązane do niesienia pomocy swoim klientom, którzy znajdują się w sytuacji problemowej. Według Kargulowej¹⁶⁰ przedmiotem działania w poradnictwie jest problem, który jest udziałem radzącego się i który prowadzi do zaburzenia jego stosunku do siebie lub/i otoczenia. Rozwiązanie problemu w poradnictwie jest przeważnie wspólnym dziełem doradcy i radzącego się¹⁶¹.

Osiąganie zamierzonych celów związane jest z niepewnością i ryzykiem. Łączy się to z przyczynami natury wewnętrznej i zewnętrznej. Przyczyny wewnętrzne w rolnictwie wiążą się z nieodpowiednim poziomem wiedzy i umiejętności osób prowadzących gospodarstwa rolne. Czynniki, na które nie ma wpływu kierownik gospodarstwa rolnego, tworzą grupę przyczyn zewnętrznych oddziałujących na gospodarstwo. W takich sytuacjach niezbędne staje się korzystanie z pomocy pochodzącej z zewnątrz.

Przez rozwiązane problemy doradcze rozumie się te sytuacje w gospodarstwie rolnym, których realizacja została zainspirowana przez pracę służb doradczych. Opinie rolników dotyczące udziału służb w rozwiązanych problemach przedstawiono w tabeli 77. Wynika z niej, że przy pomocy służb doradczych urzeczywistnia się w skali całego gospodarstwa około 1/3 problemów, z jakimi mieli do czynienia rolnicy. Aktywność służb terenowych DODR w rozwiązywaniu sytuacji problemowych, z jakimi się spotykają właściciele gospodarstw rolnych.

¹⁵⁹ Ustawa o jednostkach doradztwa rolniczego (Dz.U. z 2004 r. nr 251, poz. 2507 z późn. zm.).

¹⁶⁰ Kargulowa A., 2006. O teorii i praktyce poradnictwa. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.

¹⁶¹ Kargulowa A., 2006. O teorii i praktyce poradnictwa. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.

nie jest równomierna. Doradcy zatrudnieni w Powiatowych Zespołach Doradców koncentrowali swoją pracę najczęściej na problemach związanych z podniesieniem poziomu dochodu rolniczego, przygotowaniem produktów na potrzeby rynku oraz poprawą jakości produktów pochodzenia zwierzęcego. Respondenci twierdzą, że w rozwiązywaniu sytuacji problemowych, z jakimi mają do czynienia prowadząc gospodarstwo rolne, uzyskują także pomoc ze strony innych służb. Głównie byli to przedstawiciele prywatnych firm świadczących usługi doradcze dla wybranych grup producentów. Udział doradztwa prywatnego w rynku świadczeń usług doradczych w województwie dolnośląskim w trakcie badań wyniósł 10%. Szczegółowa analiza danych opisujących to zagadnienie prowadzi do wniosku, że rolnicy samodzielnie próbują rozwiązywać sytuacje, z którymi mają do czynienia w codziennej pracy. Niemal połowę zaistniałych sytuacji, które wymagały rozwiązania, rolnicy rozwiązywali samodzielnie lub przy pomocy osób bliskich.

Tabela 77

Table 77

Udział służb doradczych w rozwiązanych problemach doradczych w opinii rolników [%]
Participation of advisory services in the problems solved – farmers' opinion

Lp. No.	Wyszczególnienie Specification		Odpowiedzi rolników Farmers' replies	
1	2	3	4	
1.	Podniesienie jakości plonów w produkcji roślinnej Improvement of the quality of crops in plant production	Liczba wprowadzonych usprawnień Number of improvements	346	
		wprowadzone usprawnienia w gospodarstwie w ostatnim roku improvements in the farm in the last year	sam – himself	49,4%
			DODR – LSCAE	33,2%
			inne służby doradcze other advisory services	9,8%
			osoby bliskie – close persons	4,6%
			inne osoby – other persons	2,9%
			razem – total	53,3%
2.	Poprawa jakości produktów pochodzenia zwierzęcego Improvement of the quality of products of animal origin	Liczba wprowadzonych usprawnień Number of improvements	36	
		wprowadzone usprawnienia w gospodarstwie w ostatnim roku improvements in the farm in the last year	sam – himself	25,0%
			DODR – LSCAE	44,4%
			inne służby doradcze other advisory services	11,1%
			osoby bliskie – close persons	11,1%
			inne osoby – other persons	8,3%
			razem – total	5,5%
3.	Podniesienie poziomu dochodu rolniczego Increasing the level of agricultural income	Liczba wprowadzonych usprawnień Number of improvements	91	
		wprowadzone usprawnienia w gospodarstwie w ostatnim roku improvements in the farm in the last year	sam – himself	19,8%
			DODR – LSCAE	49,5%
			inne służby doradcze other advisory services	22,0%
			osoby bliskie – close persons	3,3%
			inne osoby – other persons	5,5%
			razem – total	14,0%

Tabela 77 cd.
Table 77 cont.

1	2	3	4	
4.	Usprawnienie funkcjonowania gospodarstwa rolnego Improvement of the functioning of the farm	Liczba wprowadzonych usprawnień Number of improvements	9	
		wprowadzone usprawnienia w gospodarstwie w ostatnim roku improvements in the farm in the last year	sam – himself	44,4%
			DODR – LSCAE	11,1%
			inne służby doradcze other advisory services	0,0%
			osoby bliskie – close persons	11,1%
			inne osoby – other persons	33,3%
			razem – total	1,4%
5.	Budownictwo rolnicze Agricultural building	Liczba wprowadzonych usprawnień Number of improvements	33	
		wprowadzone usprawnienia w gospodarstwie w ostatnim roku improvements in the farm in the last year	sam – himself	54,5%
			DODR – LSCAE	33,3%
			inne służby doradcze other advisory services	3,0%
			osoby bliskie – close persons	9,1%
			inne osoby – other persons	0,0%
			razem – total	5,1%
6.	Przygotowanie produktów na potrzeby rynku Preparation of products for the market needs	Liczba wprowadzonych usprawnień Number of improvements	56	
		wprowadzone usprawnienia w gospodarstwie w ostatnim roku improvements in the farm in the last year	sam – himself	50,0%
			DODR – LSCAE	41,1%
			inne służby doradcze other advisory services	1,8%
			osoby bliskie – close persons	5,4%
			inne osoby – other persons	1,8%
			razem – total	8,6%
7.	Doradztwo specjalistyczne Specialist advisory services	Liczba wprowadzonych usprawnień Number of improvements	32	
		wprowadzone usprawnienia w gospodarstwie w ostatnim roku improvements in the farm in the last year	sam – himself	31,3%
			DODR – LSCAE	50,0%
			inne służby doradcze other advisory services	12,5%
			osoby bliskie – close persons	0,0%
			inne osoby – other persons	6,3%
			razem – total	4,9%
8.	Wiejskie gospodarstwo domowe Rural household	Liczba wprowadzonych usprawnień Number of improvements	39	
		wprowadzone usprawnienia w gospodarstwie w ostatnim roku improvements in the farm in the last year	sam – himself	71,8%
			DODR – LSCAE	17,9%
			inne służby doradcze – other advisory services	0,0%
			osoby bliskie – close persons	7,7%
			inne osoby – other persons	2,6%
			razem – total	6,0%

Tabela 77cd.
Table 77 cont.

1	2	3		4
9.	BHP w rolnictwie Work safety and hygiene in agriculture	Liczba wprowadzonych usprawnień Number of improvements		3
		wprowadzone usprawnienia w gospodarstwie w ostatnim roku improvements in the farm in the last year	sam – himself	33,3%
			DODR – LSCAE	66,7%
			inne służby doradcze other advisory services	0,0%
			osoby bliskie – close persons	0,0%
			inne osoby – other persons	0,0%
razem – total		0,5%		
10.	Ochrona środowiska naturalnego Protection of natural environment	Liczba wprowadzonych usprawnień Number of improvements		4
		wprowadzone usprawnienia w gospodarstwie w ostatnim roku improvements in the farm in the last year	sam – himself	25,0%
			DODR – LSCAE	25,0%
			inne służby doradcze other advisory services	0,0%
			osoby bliskie – close persons	25,0%
			inne osoby – other persons	25,0%
razem – total		0,6%		
Razem (wprowadzone usprawnienia) – Total improvements		649		

Źródło: obliczenia własne

Source: own calculations

Mimo wahań aktywności służb doradczych w rozwiązywaniu problemów w gospodarstwach rolnych można wyróżnić trzy grupy, w których udział doradców był wyższy od wartości średniej dla ogółu potrzeb doradczych. Były to:

- podnoszenie jakości plonów,
- poprawa jakości produktów pochodzenia zwierzęcego,
- usprawnienia w funkcjonowaniu gospodarstwa rolnego.

Zarysowana sytuacja skłania do stwierdzenia, że mimo zmian organizacyjnych w pracy służb doradczych ich oddziaływanie w terenie nie uległo zmniejszeniu. Praca doradcza w środowisku wiejskim postrzegana jest głównie przez pryzmat działań związanych z zagadnieniami technologicznymi. Na uwagę zasługuje również fakt angażowania się służb rolnych w działania wspierające społeczność wiejską w przystosowaniu się do warunków gospodarki rynkowej oraz ochrony środowiska naturalnego. Niepokojącym zdaje się być fakt malejącej aktywności doradców terenowych w obrębie problemów związanych z:

- budownictwem rolniczym,
- wiejskim gospodarstwem domowym,
- bezpieczeństwem i higieną pracy w rolnictwie.

Przedstawiona analiza problemów doradczych świadczy o ich zmiennym nasileniu, w zależności od czynników oddziałujących na gospodarstwo. Niektóre z nich nabierają większego znaczenia, inne się dewalują. Inaczej widziane są przez rolników, a inaczej przez służbę doradczą. Wynika to ze świadomości przemian. Czynnikiem utrudniającym rolnikom pełne rozumienie ich istoty są:

- brak szerszego spojrzenia na otoczenie zewnętrzne,
- brak wiary we własne siły,
- brak organizacji środowiskowych.

Literatura zagraniczna^{162,163} podaje, że poziom rozwiązanych problemów doradczych w krajach Unii Europejskiej przy pomocy służb doradczych wynosi około 20%. Wiąże się to z wypracowaniem przez nie modeli pracy doradczej, adekwatnych do różnych typów gospodarstw. Korzystanie z ich doświadczeń może być przydatne w rozwoju systemu doradztwa rolniczego w Polsce.

Intensywność pracy doradczej

Doradztwo rolnicze obejmuje wszystkich rolników – w formie współpracy bezpośredniej lub pośredniej. Intensywność pracy doradczej oznacza nakład pracy doradczej na gospodarstwo rolnicze. Wszystkie obiekty badawcze miały do czynienia z doradztwem rolniczym w formie bezpośredniej albo pośredniej. Oddziaływanie doradców na gospodarstwa przedstawiono w tabeli 78. Tabelę sporządzono, wykorzystując sposób określania intensywności pracy doradczej zaproponowany przez Jerzaka¹⁶⁴.

$$W = x_1 d_1 a_1 + x_2 d_2 a_2 + \dots + x_n d_n a_n$$

gdzie:

x – liczba działalności,

d – rodzaj działalności,

a – współczynnik działalności,

W – wskaźnik pracy doradczej.

Mając na uwadze różny stopień trudności przy realizacji poszczególnych działań, wyrażono je w punktach¹⁶⁵, przyporządkowując np. za:

- zorganizowanie wystawy – 1 pkt.,
- przeprowadzenie demonstracji – 2 pkt.

Z analizy danych zawartych w tabeli 78 widać, że intensywność pracy doradczej w przeliczeniu na jedno gospodarstwo przyjmuje różną wielkość. Mimo różnic w sposób jednoznaczny można zauważyć, że w pracy doradczej dominowały metody poradnictwa indywidualnego. Prowadzi to do wniosku, że tego typu działania, które w swej istocie mają doprowadzić do wspólnego rozwiązywania problemu, stają się najbardziej akceptowalną formą poradnictwa, zarówno z punktu widzenia doradcy, jak i radzącego się. Wymagają one zaangażowania, czasu i środków na udzielenie porady tylko jednemu odbiorcy. Z punktu widzenia rolnika – porada indywidualna jest najbardziej efektywna. Metody oddziaływania doradczego prowadzone w formie szkolenia, pokazów, demonstracji, wycieczki, lustracji itp. charakteryzują się bezpośrednim kontaktem nadawcy komunikatu z grupą odbiorców, którzy są zainteresowani prezentowanymi treściami. Doradca, pracując z wykorzystaniem tej grupy metod, może na

¹⁶²Steffens W., 1989. *Organisation der landwirtschaftlichen Beratung in Niedersachsen und Möglichkeiten zur Verbesserung ihrer Effektivität*. Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades des Fachbereichs Agrarwissenschaften der Georg – August Universität zu Göttingen.

¹⁶³Van den Ban A.W., Wehland W.H., 1984. *Einführung in die Beratung*. Hamburg und Berlin, Verlag Paul Parey.

¹⁶⁴Jerzak M., 1977. *Stanowisko i specyfika pracy instruktora gminnego*. Referat na konferencję NOT, Bydgoszcz.

¹⁶⁵Ryznar J., 1985. *Próba określenia wpływu pracy instruktorskiej na proces upowszechniania postępu w rolnictwie*. Zeszyty Naukowe AR we Wrocławiu. Rolnictwo XLII, 91–104.

bieżąco reagować w treść przekazywanego komunikatu, w zależności od stopnia przyswajania podawanych informacji przez słuchaczy.

Tabela 78
Table 78

Intensywność pracy doradczej [pkt./gospodarstwo]
Intensity of advisory activities [points/farm]

Lp. No.	Formy oddziaływania doradczego Forms of advisory activities	Nakład pracy doradczej Advisory services workload		
		DODR we Wrocławiu LSCAE in Wrocław ¹⁶⁶	Rolnicy Farmers	Służba tere- nowa Field services
1.	Porady indywidualne – Individual advice	24,7	19,5	16,6
2.	Metody grupowe – Group methods	3,3	2,5	2,1
3.	Metody środowiskowe – Environmental methods	0,3	1,1	0,2
4.	Środki masowego przekazu – Mass media	0,0	2,1	0,7
	Razem – Total	28,2	25,2	19,6

Źródło: obliczenia własne
Source: own calculations

Kolejne grupy metod oddziaływania doradczego (środowiskowe i środki masowego przekazu) służą raczej do przekazania ogólnej informacji. Treści przekazane tą drogą stają się pierwszą informacją o nowych rozwiązaniach i wymagają dalszych działań w podstawowych ogniwach doradczych.

Powyższe rozważania skłaniają do stwierdzenia, że mimo wymuszonej redukcji kadry doradczej (tab. 59) będącej pochodną zmian zachodzących na terenach wiejskich oddziaływanie służb doradczych nie zanikło. Dzięki reorganizacji i stosowaniu nowych metod pracy w dalszym ciągu jest ważnym partnerem dla producentów rolnych, wspomagając ich w procesach modernizacyjnych przebiegających na terenach wiejskich.

Zarysowujące się zmiany w zakresie form i metod pracy służb doradczych w Polsce znajdują odzwierciedlenie w rolnictwie krajów członkowskich Unii Europejskiej, wdrażających mechanizmy Wspólnej Polityki Rolnej. Za najbardziej efektywne w rozwiązywaniu sytuacji problemowych uważane są metody oddziaływania indywidualnego i grupowego. Największy zasięg mają zaś działania o charakterze masowym i środowiskowym. Najlepsze źródła informacji, które są niemalże w zasięgu ręki, to czasopisma i broszury. Szybkość przekazywania nowych zagadnień jest domeną radia, telewizji i czasopism.

Współpraca służb doradczych z rolnikami

Współpraca służb doradczych z rolnikami odbywa się w podstawowym ogniwie doradczym. Działalność w strukturze POD oznacza, że nie tylko doradca jest odpowiedzialny za rozwój

¹⁶⁶Sprawozdanie z realizacji Programu Działalności Doradczej DODR we Wrocławiu za 2009 rok.

terenów wiejskich, ale także rolnik, będąc integralną częścią tego ogniwa. Z pojęciem podstawowego ogniwa doradczego nierozzerwalnie łączy się zasięg doradzania. Możemy mówić o zasięgu potencjalnym, rzeczywistym i formalnym¹⁶⁷. Współpracę rolników ze służbami doradczymi obrazują tabele 79–83. Grupa rolników, która uczestniczyła w badaniach, współpracowała ze służbami doradczymi. Co czwarty respondent współpracował ze służbą terenową DODR we Wrocławiu. Usługi świadczone przez pracowników zatrudnionych w Powiatowych Zespołach Doradców są w przeważającej części bezpłatne¹⁶⁸ dla świadczeniobiorców. Oferta działań służb doradczych skierowana do rolników została szerzej omówiona w podrozdziale 5.1. Częstotliwość kontaktów rolników z pracownikami DODR ma charakter niemal pracy ciągłej – co ósmy kontaktuje się z nią raz w tygodniu, natomiast prawie połowa co najmniej raz na miesiąc. Porady udzielane w trakcie spotkań indywidualnych lub grupowych były wysoko oceniane przez osoby radzące się (nota 4,3).

Tabela 79
Table 79

Współpraca rolników ze służbami instytucji wspierających rozwój terenów wiejskich
[% wypowiedzi rolników]
Cooperation of farmers with services from institutions supporting development of rural areas
[% replies of farmers]

Lp. No.	Wyszczególnienie Specification	Odpowiedzi rolników Farmers' replies			
1	2	3	4		
1.	Dolnośląski Ośrodek Doradztwa Rolniczego – specjaliści terenowi Lower Silesian Centre for Agricultural Extension – field specialists	ocena współpracy ¹⁶⁹ assessment of cooperation	4,3		
		Częstotliwość kontaktów – raz na: [%] Frequency of contacts - once a:	tydzień – week	11,9	
			miesiąc – month	42,3	
			kwartał – quarter of a year	22,0	
			pół roku – half a year	11,3	
			rok – year	12,5	
razem – total	100,0	22,6			
2.	Państwowa Inspekcja Ochrony Roślin i Nasiennictwa Main Inspectorate of Plant Health and Seed Inspection	ocena współpracy assessment of cooperation	3,9		
		Częstotliwość kontaktów – raz na: [%] Frequency of contacts - once a:	tydzień – week	0,0	
			miesiąc – month	14,8	
			kwartał – quarter of a year	22,2	
			pół roku – half a year	18,5	
			rok – year	44,5	
razem – total	100,0	7,3			

¹⁶⁷ Wawrzyniak B.M., 1987. Doradztwo rolnicze w zarysie. Skrypt ATR w Bydgoszczy, wyd. II poprawione i rozszerzone.

¹⁶⁸ Ustawa o jednostkach doradztwa rolniczego (Dz.U. z 2004 r. nr 251, poz. 2507 z późn. zm.).

¹⁶⁹ Skala ocen: 1 – źle, 5 – bdb.

Tabela 79 cd.
Table 79 cont.

1	2	3	4		
3.	Centrala Nasienna National Seed Company	ocena współpracy assessment of cooperation	3,8		
		Częstotliwość kon- taktów – raz na: [%] Frequency of con- tacts – once a:	tydzień – week	1,6	
			miesiąc – month	4,7	
			kwartał – quarter of a year	10,8	
			pół rok – half a year	51,6	
			rok – year	31,3	
razem – total	100,0	8,6			
4.	Instytucje bankowe Banking institutions	ocena współpracy assessment of cooperation	4,0		
		Częstotliwość kon- taktów – raz na: [%] Frequency of con- tacts – once a:	tydzień – week	18,0	
			miesiąc – month	50,0	
			kwartał – quarter of a year	15,6	
			pół roku – half a year	9,4	
			rok – year	7,0	
razem – total	100,0	17,3			
5.	Służby weterynaryjne Veterinary services	ocena współpracy assessment of cooperation	4,0		
		Częstotliwość kon- taktów – raz na: [%] Frequency of con- tacts – once a:	tydzień – week	9,1	
			miesiąc – month	28,5	
			kwartał – quarter of a year	39,0	
			pół roku – half a year	16,9	
			rok – year	6,5	
razem – total	100,0	10,4			
6.	Związki hodowców Unions of breeders	ocena współpracy assessment of cooperation	3,9		
		Częstotliwość kon- taktów – raz na: [%] Frequency of con- tacts – once a:	tydzień – week	0,0	
			miesiąc – month	31,3	
			kwartał – quarter of a year	12,4	
			pół roku – half a year	25,0	
			rok – year	31,3	
razem – total	100,0	2,2			
7.	Urząd Gminy Commune Office	ocena współpracy assessment of cooperation	3,7		
		Częstotliwość kon- taktów – raz na: [%] Frequency of con- tacts – once a:	tydzień – week	5,1	
			miesiąc – month	29,4	
			kwartał – quarter of a year	50,0	
			pół roku – half a year	9,6	
			rok – year	5,9	
razem – total	100,0	18,3			

Tabela 79 cd.
Table 79 cont.

1	2	3	4		
8.	Przemysł przetwórczy Processing industry	ocena współpracy – assessment of cooperation	4,0		
		Częstotliwość kon- taktów – raz na: [%] Frequency of con- tacts – once a:	tydzień – week	0,0	
			miesiąc – month	30,0	
			kwartał – quarter of a year	30,0	
			pół roku – half a year	40,0	
			rok – year	0,0	
razem – total	100,0	1,3			
9.	Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa Agency for Restructuring and Modernisation of Agriculture	ocena współpracy – assessment of cooperation	3,3		
		Częstotliwość kon- taktów – raz na: [%] Frequency of con- tacts – once a:	tydzień – week	0,0	
			miesiąc – month	18,8	
			kwartał – quarter of a year	18,8	
			pół roku – half a year	6,2	
			rok – year	56,2	
razem – total	100,0	2,2			
10.	Agencja Rynku Rolnego Agricultural Market Agency	ocena współpracy – assessment of cooperation	3,5		
		Częstotliwość kon- taktów – raz na: [%] Frequency of con- tacts – once a:	tydzień – week	0,0	
			miesiąc – month	12,5	
			kwartał – quarter of a year	0,0	
			pół roku – half a year	62,5	
			rok – year	25,0	
razem – total	100,0	1,1			
11.	Związki branżowe Trade associations	ocena współpracy – assessment of cooperation	4,5		
		Częstotliwość kon- taktów – raz na: [%] Frequency of con- tacts – once a:	tydzień – week	0,0	
			miesiąc – month	50,0	
			kwartał – quarter of a year	0,0	
			pół roku – half a year	25,0	
			rok – year	25,0	
razem – total	100,0	0,5			
12.	Firmy prywatne Private firms	ocena współpracy – assessment of cooperation	3,9		
		Częstotliwość kon- taktów – raz na: [%] Frequency of con- tacts – once a:	tydzień – week	11,9	
			miesiąc – month	39,0	
			kwartał – quarter of a year	18,6	
			pół roku – half a year	22,0	
			rok – year	8,5	
razem – total	100,0	8,0			

Tabela 79 cd.
Table 79 cont.

1	2	3	4	
13.	Firma certyfikacyjna Certifying firm	ocena współpracy – assessment of cooperation	4,5	
		Częstotliwość kon- taktów – raz na: [%] Frequency of con- tacts – once a:	tydzień – week	0,0
			miesiąc – month	0,0
			kwartał – quarter of a year	50,0
			pół roku – half a year	0,0
			rok – year	50,0
			razem – total	100,0
Razem [%] – Total		100,0		

Źródło: obliczenia własne
Source: own calculations

Ze służbami surowcowymi zatrudnionymi w przemyśle rolno-spożywczym współpracowało niewielu rolników, byli to głównie plantatorzy buraków cukrowych. Specyfiką służb surowcowych jest dbałość o jakość i ilość surowca wykorzystywanego w przetwórstwie. Pracownicy tych służb reprezentują interesy zakładu przetwórczego. Wśród współpracujących z nimi rolnikami przeważały spotkania raz na pół roku. Kontakty te rolnicy ocenili na poziomie dobrym. Kolejną grupą służb, z którymi rolnicy podejmowali współpracę w prowadzonej przez siebie działalności produkcyjnej, były służby zrzeszeń i związków branżowych. Cechą charakterystyczną służb pracujących na rzecz zrzeszeń i związków branżowych jest to, że reprezentują oni interesy wąskiej grupy producentów będących członkami tychże zrzeszeń i związków branżowych. W rejonie badań współpraca doradcza z przedstawicielami tego rodzaju służb miała charakter śladowy i dochodziło jedynie do sporadycznych kontaktów. Mimo to ocena fachowości świadczonych przez nich usług była bardzo wysoka (4,5). Dużą grupą służb, z którymi współpracowali rolnicy, byli przedstawiciele wielu jednostek wspomagających rozwój rolnictwa. Wśród służb specjalistycznych, których zadaniem jest wspieranie rolników i pozostałych służb doradczych – zwłaszcza służb ośrodków doradztwa rolniczego, były służby Państwowej Inspekcji Ochrony Roślin i Nasiennictwa, Centrali Nasiennej, a także weterynaryjne. Służby PIORiN zajmują się obserwacją i sygnalizacją pojawiających się chorób i szkodników roślin uprawnych oraz przekazują informacje profilaktyki i zwalczania szkodników. Pracownicy CN prowadzą wymianę materiału siewnego i sadzeniakowego, a także związane z tym akcje informacyjne. Służby weterynaryjne prowadzą działania mające na celu profilaktykę i leczenie zwierząt gospodarskich. Intensywność kontaktów z pracownikami tych instytucji miała bardzo różną częstotliwość. Nie były to kontakty częste. Przeważająca część rolników kontaktowała się ze służbami PIORiN-u w odstępach rocznych, z Centralą Nasienną większość respondentów spotykała się co pół roku, natomiast ze służbami weterynaryjnymi rolnicy spotykali się dość często – przeważały konsultacje kwartalne. Ocena fachowości udzielonej porady przez służby specjalistyczne, przy dość rzadkim kontakcie, oscylowała wokół noty 3,9. Dostyc duża i często kontaktującą się z rolnikami była grupa służb zatrudniona w instytucjach zajmujących się czynnościami administracyjnymi. Wśród tej grupy rolnicy najczęściej kontaktowali się z pracownikami Urzędu Gminy w sprawach związanych z regulowaniem opłat administracyjnych (podatki, czynsze dzierżawne), pełnieniem funkcji w samorządzie lokalnym czy też przekształceniami własnościowymi. Współpraca odbywała

się najczęściej w okresach kwartalnych lub miesięcznych. Respondenci ocenili kompetencje urzędników gminnych na poziomie 3,7. Inne instytucje, z którymi współpracowali rolnicy, to: Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa oraz Agencja Rynku Rolnego. Kontakty producentów rolnych z Agencją Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa dotyczyły głównie zagadnień związanych z prawidłowym aplikowaniem i wykorzystywaniem pomocy finansowej Wspólnej Polityki Rolnej. W Agencji Rynku Rolnego rolnicy poszukiwali informacji dotyczących mechanizmów związanych ze skupem interwencyjnym. Kontakty z obiema agencjami miały charakter „sezonowy” związany z terminami aplikacji o środki wynikające z realizacji mechanizmów Wspólnej Polityki Rolnej. Oceny, jakie wystawili pracownikom tych agencji, były jednymi z najniższych w całym badaniu: ARiMR – 3,3, ARR – 3,5. Rolnicy prowadzący działalność produkcyjną wymagającą certyfikacji nie stanowili dużej grupy (6 gospodarstw). Fachowość pracowników firmy, z którą współpracowali, ocenili na 4,5. Ustawa o jednostkach doradztwa rolniczego pozwala na prowadzenie działalności doradczej w formie działalności komercyjnej. Wśród grupy rolników, z którymi zostały przeprowadzone badania – 16 podjęło współpracę z doradcami prywatnymi. Współpraca ta obejmowała bardzo szeroki wachlarz zagadnień: zaopatrzenie w środki potrzebne do produkcji oraz sprzedaż wytworzonych produktów, zagadnienia związane z funduszami dostępnymi w ramach WPR, kontraktacja, rejestr zwierząt, porady specjalistyczne, poradnictwo technologiczne. Współpraca z firmami prywatnymi odbywała się dość często – dominowały kontakty comiesięczne. Fachowość udzielanych porad została oceniona na poziomie 3,9.

W kolejnych tabelach przedstawiono analizę podejmowanej współpracy służb doradczych z rolnikami – z uwzględnieniem podziału gospodarstw na podgrupy badawcze w zależności od położenia obiektu badawczego w regionie funkcjonalnym woj. dolnośląskiego (tab. 80), wieku kierowników gospodarstw (tab. 81), obszaru użytków rolnych (tab. 82), kwalifikacji zawodowych posiadanych przez osoby kierujące gospodarstwami (tab. 83).

Ze służbami doradczymi zatrudnionymi w Powiatowych Zespołach Doradców Dolnośląskiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego we Wrocławiu najczęściej współpracowali w podstawowych ogniwach doradczych właściciele gospodarstw położonych w regionie II rolniczo-rekreacyjnym oraz III przemysłowo-rekreacyjno-turystycznym o powierzchni użytków rolnych do 20 ha, posiadający przeciętne kwalifikacje zawodowe. Ze służbami Państwowej Inspekcji Ochrony Roślin i Nasiennictwa najczęściej współpracowali rolnicy starsi legitymujący się kwalifikacjami na poziomie wysokim, będący właścicielami gospodarstw o areale ziemi użytkowanej rolniczo między 20 a 50 ha UR, położonych w regionie przemysłowo-rekreacyjno-turystycznym. Najczęściej współpracę z Centralą Nasienną podejmowali rolnicy posiadający przeciętne kwalifikacje zawodowe, władający gospodarstwami o powierzchni powyżej 50 ha UR położonymi w regionie rolniczo-rekreacyjnym lub rolniczo-przemysłowym. Z instytucjami bankowymi najczęściej współpracowali właściciele gospodarstw dużych (20–50 ha UR) położonych w regionie I (intensywnego rolnictwa) oraz regionie IV (rolniczo-przemysłowym), legitymujący się ponadprzeciętnymi kwalifikacjami zawodowymi.

Służby reprezentujące związki hodowców współpracowały z właścicielami gospodarstw, którzy byli ich członkami. Byli to rolnicy młodzi (do 40 lat), posiadający niski poziom kwalifikacji zawodowych, prowadzący działalność produkcyjną w małych gospodarstwach (do 10 ha UR), które były położone w regionie rolniczo-rekreacyjnym. Z Urzędem Gminy współpracowali wszyscy rolnicy, jednak najczęściej byli to właściciele gospodarstw o powierzchni do 20 ha ziemi użytkowanej rolniczo, położonych w regionach: IV, III oraz I, legitymujący się kwalifikacjami zawodowymi na poziomie ponadprzeciętnym.

Tabela 80
Table 80

Współpraca rolników ze służbami instytucji wspierających rozwój terenów wiejskich
[% wypowiedzi rolników]
Cooperation of farmers with services from institutions supporting development of rural areas
[% replies of farmers]

Gospodarstwa wg regionów funkcjonalnych obszarów wiejskich Dolnego Śląska Farms according to functional regions of rural areas in Lower Silesia												
Lp. No.	Wyszczególnienie Specification			Region I	Region II	Region III	Region IV	Region V				
1	2	3		4	5	6	7	8				
1.	Dolnośląski Ośrodek Doradztwa Rolniczego – specjaliści terenowi Lower Silesian Centre for Agricultural Extension – field specialist	ocena współpracy assessment of cooperation		3,9	4,6	4,8	4,0	4,5				
		Częstotliwość kontaktów – raz na: [%] Frequency of contacts – once a:	tydzień – week	11,9	6,3	14,0	0,0	15,8				
			miesiąc – month	30,5	31,3	51,2	41,7	55,3				
			kwartał – quarter of a year	25,4	18,8	25,6	8,3	18,4				
			pół roku – half a year	13,6	18,8	4,7	25,0	7,9				
			rok – year	18,6	25,0	4,7	25,0	2,6				
			razem – total	100,0	21,4	100,0	25,8	100,0	25,6	100,0	15,2	100,0
		2.	Państwowa Inspekcja Ochrony Roślin i Nasiennictwa Main Inspectorate of Plant Health and Seed Inspection	ocena współpracy assessment of cooperation		3,6	4,3	4,2	3,4	4,4		
Częstotliwość kontaktów – raz na: [%] Frequency of contacts – once a:	tydzień – week			0,0	0,0	0,0	0,0	0,0				
	miesiąc – month			16,7	0,0	8,3	0,0	25,0				
	kwartał – quarter of a year			22,2	66,7	16,7	20,0	18,8				
	pół roku – half a year			11,1	0,0	33,3	20,0	18,8				
	rok – year			50,0	33,3	41,7	60,0	37,5				
	razem – total			100,0	6,5	100,0	4,8	100,0	7,1	100,0	6,3	100,0
3.	Centrala Nasienna National Seed Company			ocena współpracy assessment of cooperation		3,7	4,4	4,1	4,1	2,1		
		Częstotliwość kontaktów – raz na: [%] Frequency of contacts – once a:	tydzień – week	4,2	0,0	0,0	0,0	0,0				
			miesiąc – month	8,3	0,0	0,0	12,5	0,0				
			kwartał – quarter of a year	20,8	12,5	0,0	0,0	10,0				
			pół roku – half a year	25,0	75,0	64,3	75,0	60,0				
			rok – year	41,7	12,5	35,7	12,5	30,0				
			razem – total	100,0	8,7	100,0	12,9	100,0	8,3	100,0	10,1	100,0
		4.	Instytucje bankowe Banking institutions	ocena współpracy assessment of cooperation		3,8	3,6	4,0	4,3	4,1		
Częstotliwość kontaktów – raz na: [%] Frequency of contacts – once a:	tydzień – week			21,6	33,3	10,7	7,1	19,2				
	miesiąc – month			52,9	33,3	42,9	71,4	46,2				
	kwartał – quarter of a year			15,7	22,2	7,1	21,4	19,2				
	pół roku – half a year			3,9	11,1	17,9	0,0	15,4				
	rok – year			5,9	0,0	21,4	0,0	0,0				
	razem – total			100,0	18,5	100,0	14,5	100,0	16,7	100,0	17,7	100,0
5.	Służby weterynaryjne Veterinary services			ocena współpracy assessment of cooperation		3,8	3,9	4,1	3,8	4,1		
		Częstotliwość kontaktów – raz na: [%] Frequency of contacts – once a:	tydzień – week	10,7	0,0	4,3	0,0	21,4				
			miesiąc – month	32,1	28,6	26,1	40,0	21,4				
			kwartał – quarter of a year	42,9	28,6	43,5	40,0	28,6				
			pół roku – half a year	10,7	28,6	13,0	20,0	28,6				
			rok – year	3,6	14,3	13,0	0,0	0,0				
			razem – total	100,0	10,1	100,0	11,3	100,0	13,7	100,0	6,3	100,0

Tabela 80 cd.
Table 80 cont.

1	2	3	4	5	6	7	8			
6.	Związki hodowców Unions of breeders	ocena współpracy assessment of cooperation	4,5	3,8	3,8		3,7			
		Częstotliwość kontaktów – raz na: [%] Frequency of contacts – once a:	tydzień – week	0,0	0,0	0,0		0,0		
			miesiąc – month	50,0	33,3	33,3		0,0		
			kwartał – quarter of a year	0,0	0,0	33,3		0,0		
			pół roku – half a year	50,0	0,0	16,7		33,3		
			rok – year	0,0	66,7	16,7		66,7		
			razem – total	100,0	1,4	100,0	4,8	100,0	3,6	0,0
7.	Urząd Gminy Commune Office	ocena współpracy assessment of cooperation	3,5	3,8	3,6	3,9	3,9			
		Częstotliwość kontaktów – raz na: [%] Frequency of contacts – once a:	tydzień – week	7,5	0,0	8,0	0,0	3,1		
			miesiąc – month	28,3	11,1	32,0	23,5	37,5		
			kwartał – quarter of a year	52,8	55,6	40,0	58,8	46,9		
			pół roku – half a year	7,5	22,2	16,0	5,9	6,3		
			rok – year	3,8	11,1	4,0	11,8	6,3		
			razem – total	100,0	19,2	100,0	14,5	100,0	14,9	100,0
8.	Przemysł przetwórczy Processing industry	ocena współpracy assessment of cooperation	3,5			4,5	5,0			
		Częstotliwość kontaktów – raz na: [%] Frequency of contacts – once a:	tydzień – week	0,0			0,0	0,0		
			miesiąc – month	0,0			0,0	100,0		
			kwartał – quarter of a year	40,0			50,0	0,0		
			pół roku – half a year	60,0			50,0	0,0		
			rok – year	0,0			0,0	0,0		
			razem – total	100,0	1,8	0,0	0,0	100,0	2,5	100,0
9.	Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa Agency for Restructuring and Modernisation of Agriculture	ocena współpracy assessment of cooperation	3,0	4,5	3,0	3,3	2,8			
		Częstotliwość kontaktów – raz na: [%] Frequency of contacts – once a:	tydzień – week	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0		
			miesiąc – month	50,0	0,0	0,0	25,0	0,0		
			kwartał – quarter of a year	25,0	50,0	50,0	0,0	0,0		
			pół roku – half a year	25,0	0,0	0,0	0,0	0,0		
			rok – year	0,0	50,0	50,0	75,0	100,0		
			razem – total	100,0	1,4	100,0	3,2	100,0	1,2	100,0
10.	Agencja Rynku Rolnego Agricultural Market Agency	ocena współpracy assessment of cooperation	4,0		3,3	3,3				
		Częstotliwość kontaktów – raz na: [%] Frequency of contacts – once a:	tydzień – week	0,0		0,0	0,0			
			miesiąc – month	50,0		0,0	0,0			
			kwartał – quarter of a year	0,0		0,0	0,0			
			pół roku – half a year	50,0		66,7	66,7			
			rok – year	0,0		33,3	33,3			
			razem – total	100,0	0,7	0,0	100,0	1,8	100,0	3,8
11.	Związki branżowe Trade associations	ocena współpracy – assessment of cooperation	4,0	5,0						
		Częstotliwość kontaktów – raz na: [%] Frequency of contacts – once a:	tydzień – week	0,0	0,0					
			miesiąc – month	33,3	100,0					
			kwartał – quarter of a year	0,0	0,0					
			pół roku – half a year	33,3	0,0					
			rok – year	33,3	0,0					
			razem – total	100,0	1,1	100,0	1,6	0,0	0,0	

Tabela 80 cd.
Table 80 cont.

1	2	3	4	5	6	7	8			
12.	Firmy prywatne Private firms	ocena współpracy assessment of cooperation	4,0	4,3	3,6	3,8	4,6			
		Częstotliwość kontaktów – raz na: [%] Frequency of contacts – once a:	tydzień – week	8,0	0,0	0,0	22,2	27,3		
			miesiąc – month	44,0	33,3	27,3	33,3	45,5		
			kwartał – quarter of a year	28,0	33,3	9,1	11,1	9,1		
			pół roku – half a year	16,0	0,0	45,5	33,3	9,1		
			rok – year	4,0	33,3	18,2	0,0	9,1		
			razem – total	100,0	9,1	100,0	4,8	100,0	6,5	100,0
ocena współpracy – assessment of cooperation		5,0	4,0							
13.	Firma certyfikacyjna Certifying firm	Częstotliwość kontaktów – raz na: [%] Frequency of contacts – once a:	Tydzień – week		0,0	0,0				
			miesiąc – month		0,0	0,0				
			kwartał – quarter of a year		0,0	100,0				
			pół roku – half a year		0,0	0,0				
			rok – year		100,0	0,0				
			razem – total		0,0	100,0	1,6	100,0	0,6	0,0
		Razem [%] Total		100,0		100,0		100,0		100,0

Źródło: obliczenia własne
Source: own calculations

Tabela 81
Table 81

Współpraca rolników ze służbami instytucji wspierających rozwój terenów wiejskich
[% wypowiedzi rolników]
Cooperation of farmers with services from institutions supporting development of rural areas
[% replies of farmers]

Gospodarstwa wg wieku rolników – Farms according to farmers' age							
Lp. No.	Wyszczególnienie Specification			Wiek do 40 lat Up to 40	Wiek powyżej 40 lat Over 40		
1	2	3	4	5			
1.	Dolnośląski Ośrodek Doradztwa Rolniczego – specjaliści terenowi Lower Silesian Centre for Agricultural Extension – field specialists	ocena współpracy assessment of cooperation		4,4	4,3		
		Częstotliwość kontaktów – raz na: [%] Frequency of contacts – once a:	tydzień – week		10,6	12,4	
			miesiąc – month		55,3	37,2	
			kwartał – quarter of a year		17,0	24,0	
			pół roku – half a year		4,3	14,0	
			rok – year		12,8	12,4	
			razem – total		100,0	22,5	100,0
2.	Państwowa Inspekcja Ochrony Roślin i Nasiennictwa Main Inspectorate of Plant Health and Seed Inspection	ocena współpracy assessment of cooperation		3,8	3,9		
		Częstotliwość kontaktów – raz na: [%] Frequency of contacts – once a:	tydzień – week		0,0	0,0	
			miesiąc – month		30,0	11,4	
			kwartał – quarter of a year		20,0	27,3	
			pół roku – half a year		10,0	20,5	
			rok – year		40,0	40,9	
			razem – total		100,0	4,8	100,0

Tabela 81 cd.
Table 81 cont.

1	2	3	4		5		
3.	Centrala Nasienna National Seed Company	ocena współpracy assessment of cooperation	3,9		3,8		
		Częstotliwość kon- taktów – raz na: [%] Frequency of con- tacts – once a:	tydzień – week	0,0	8,1	2,1	8,8
			miesiąc – month	11,8		4,3	
			kwartał – quarter of a year	0,0		12,8	
			pół roku – half a year	58,8		48,9	
			rok – year	29,4		31,9	
			razem – total	100,0		100,0	
4.	Instytucje bankowe Banking institutions	ocena współpracy assessment of cooperation	4,2		3,9		
		Częstotliwość kon- taktów – raz na: [%] Frequency of con- tacts – once a:	tydzień – week	23,7	18,2	15,6	16,9
			miesiąc – month	47,4		51,1	
			kwartał – quarter of a year	10,5		17,8	
			pół roku – half a year	13,2		7,8	
			rok – year	5,3		7,8	
			razem – total	100,0		100,0	
5.	Służby weterynaryjne Veterinary services	ocena współpracy assessment of cooperation	4,0		4,0		
		Częstotliwość kon- taktów – raz na: [%] Frequency of con- tacts – once a:	tydzień – week	15,8	9,1	6,9	10,9
			miesiąc – month	15,8		32,8	
			kwartał – quarter of a year	31,6		41,4	
			pół roku – half a year	31,6		12,1	
			rok – year	5,3		6,9	
			razem – total	100,0		100,0	
6.	Związki hodowców Unions of breeders	ocena współpracy assessment of cooperation	4,3		3,6		
		Częstotliwość kontak- tów – raz na: [%] Frequency of contacts – once a:	tydzień – week	0,0	3,3	0,0	1,7
			miesiąc – month	28,6		33,3	
			kwartał – quarter of a year	14,3		22,2	
			pół roku – half a year	28,6		11,1	
			rok – year	28,6		33,3	
			razem – total	100,0		100,0	
7.	Urząd Gminy Commune Office	ocena współpracy assessment of cooperation	3,5		3,7		
		Częstotliwość kontak- tów – raz na: [%] Frequency of contacts – once a:	tydzień – week	5,6	17,2	5,0	18,8
			miesiąc – month	33,3		28,0	
			kwartał – quarter of a year	47,2		51,0	
			pół roku – half a year	8,3		10,0	
			rok – year	5,6		6,0	
			razem – total	100,0		100,0	

Tabela 81 cd.
Table 81 cont.

1	2	3		4		5		
8.	Przemysł przetwórczy Processing industry	ocena współpracy assessment of cooperation		4,0		4,3		
		Częstotliwość kontaktów – raz na: [%] Frequency of contacts – once a:	tydzień – week	0,0	1,9	0,0	100,0	1,1
			miesiąc – month	0,0		50,0		
			kwartał – quarter of a year	50,0		16,7		
			pół roku – half a year	50,0		33,3		
			rok – year	0,0		0,0		
			razem – total	100,0		100,0		
9.	Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa Agency for Restructuring and Modernisation of Agriculture	ocena współpracy assessment of cooperation		3,0		3,3		
		Częstotliwość kontaktów – raz na: [%] Frequency of contacts – once a:	tydzień – week	0,0	100,0	0,0	100,0	
			miesiąc – month	14,3		22,2		
			kwartał – quarter of a year	0,0		33,3		
			pół roku – half a year	0,0		11,1		
			rok – year	85,7		33,3		
			razem – total	100,0		100,0		
10.	Agencja Rynku Rolnego Agricultural Market Agency	ocena współpracy assessment of cooperation		3,3		3,6		
		Częstotliwość kontaktów – raz na: [%] Frequency of contacts – once a:	tydzień – week	0,0	100,0	0,0	100,0	
			miesiąc – month	0,0		20,0		
			kwartał – quarter of a year	0,0		0,0		
			pół roku – half a year	66,7		60,0		
			rok – year	33,3		20,0		
			razem – total	100,0		100,0		
11.	Związki branżowe Trade associations	ocena współpracy assessment of cooperation		4,0		4,5		
		Częstotliwość kontaktów – raz na: [%] Frequency of contacts – once a:	tydzień – week	0,0	100,0	0,0	100,0	
			miesiąc – month	0,0		100,0		
			kwartał – quarter of a year	50,0		0,0		
			pół roku – half a year	0,0		0,0		
			rok – year	50,0		0,0		
			razem – total	100,0		100,0		
12.	Firmy prywatne Private firms	ocena współpracy assessment of cooperation		4,1		3,8		
		Częstotliwość kontaktów – raz na: [%] Frequency of contacts – once a:	tydzień – week	16,7	8,6	9,8	100,0	7,7
			miesiąc – month	33,3		41,5		
			kwartał – quarter of a year	11,1		22,0		
			pół roku – half a year	38,9		14,6		
			rok – year	0,0		12,2		
			razem – total	100,0		100,0		

Tabela 81 cd.
Table 81 cont.

1	2	3		4		5	
13.	Firma certyfikacyjna Certifying firm	ocena współpracy assessment of cooperation		4,0		5,0	
		Częstotliwość kon- taktów – raz na: [%] Frequency of con- tacts – once a:	tydzień – week	0,0		0,0	
			miesiąc – month	0,0		0,0	
			kwartał – quarter of a year	100,0		0,0	
			pół roku – half a year	0,0		0,0	
			rok – year	0,0		100,0	
razem – total	100,0	0,5	100,0	0,2			
Razem [%] – Total		100,0		100,0			

Źródło: obliczenia własne
Source: own calculations

Tabela 82
Table 82

Współpraca rolników ze służbami instytucji wspierających rozwój terenów wiejskich
[% wypowiedzi rolników]
Cooperation of farmers with services from institutions supporting development of rural areas
[% replies of farmers]

Gospodarstwa wg grup obszarowych – Farms according to size groups											
Lp. No.	Wyszczególnienie Specification		Do 10 ha UR Up to 10 ha AL	10,01–20,00 ha UR 10.01–20.00 ha AL	20,01–50,00 ha UR 20.01–50.00 ha AL	powyżej 50 ha UR over 50 ha AL					
1	2	3	4	5	6	7					
1.	Dolnośląski Ośrodek Do- radztwa Rolni- czego – specja- liści terenowi Lower Silesian Center for Agricultural Extension – field specialists	ocena współpracy assessment of cooperation		4,6		4,3		4,2		4,4	
		Częstotliwość kontak- tów – raz na: [%] Frequency of contacts – once a:	tydzień – week	7,4		9,1		11,5		17,8	
			miesiąc – month	48,1		36,4		46,2		40,0	
			kwartał – quarter of a year	25,9		25,0		17,3		22,2	
			pół roku – half a year	14,8		13,6		11,5		6,7	
			rok – year	3,7		15,9		13,5		13,3	
razem – total	100,0	27,0	100,0	26,7	100,0	21,1	100,0	19,6			
2.	Państwowa Inspekcja Ochrony Ro- ślin i Nasienn- ictwa Main Inspec- torate of Plant Health and Seed Inspec- tion	ocena współpracy assessment of cooperation		4,0		4,4		3,7		3,8	
		Częstotliwość kontak- tów – raz na: [%] Frequency of contacts – once a:	tydzień – week	0,0		0,0		0,0		0,0	
			miesiąc – month	0,0		14,3		16,7		17,6	
			kwartał – quarter of a year	33,3		28,6		25,0		23,5	
			pół roku – half a year	0,0		14,3		12,5		35,3	
			rok – year	66,7		42,9		45,8		23,5	
razem – total	100,0	6,0	100,0	4,2	100,0	9,7	100,0	7,4			

Tabela 82 cd.
Table 82 cont.

1	2	3	4	5	6	7		
3.	Centrala Nasienna National Seed Company	ocena współpracy assessment of cooperation	4,4	3,6	3,8	3,8		
		Częstotliwość kon- taktów – raz na: [%] Frequency of contacts once a:	tydzień – week	0,0	0,0	0,0	4,5	
			miesiąc – month	11,1	8,3	0,0	4,5	
			kwartał – quarter of a year	0,0	8,3	19,0	9,1	
			pół roku – half a year	55,6	33,3	57,1	59,1	
			rok – year	33,3	50,0	23,8	22,7	
			razem – total	100,0	9,0	100,0	7,3	100,0
4.	Instytucje bankowe Banking insti- tutions	ocena współpracy assessment of cooperation	4,6	3,9	4,0	3,8		
		Częstotliwość kon- taktów – raz na: [%] Frequency of contacts once a:	tydzień – week	8,3	21,4	17,4	19,0	
			miesiąc – month	58,3	35,7	56,5	50,0	
			kwartał – quarter of a year	8,3	28,6	13,0	11,9	
			pół roku – half a year	8,3	3,6	4,3	19,0	
			rok – year	16,7	10,7	8,7	0,0	
			razem – total	100,0	12,0	100,0	17,0	100,0
5.	Służby weterynaryjne Veterinary services	ocena współpracy assessment of cooperation	4,1	3,9	4,0	4,0		
		Częstotliwość kon- taktów – raz na: [%] Frequency of contacts once a:	tydzień – week	0,0	4,2	16,0	11,8	
			miesiąc – month	18,2	29,2	24,0	41,2	
			kwartał – quarter of a year	27,3	50,0	32,0	41,2	
			pół roku – half a year	45,5	16,7	12,0	5,9	
			rok – year	9,1	0,0	16,0	0,0	
			razem – total	100,0	11,0	100,0	14,5	100,0
6.	Związki hodowców Unions of breeders	ocena współpracy assessment of cooperation	4,0	3,3	3,8	4,4		
		Częstotliwość kon- taktów – raz na: [%] Frequency of contacts once a:	tydzień – week	0,0	0,0	0,0	0,0	
			miesiąc – month	33,3	50,0	0,0	40,0	
			kwartał – quarter of a year	16,7	0,0	33,3	20,0	
			pół roku – half a year	0,0	50,0	33,3	20,0	
			rok – year	50,0	0,0	33,3	20,0	
			razem – total	100,0	6,0	100,0	1,2	100,0
7.	Urząd Gminy Commune Office	ocena współpracy assessment of cooperation	3,7	3,6	3,7	3,7		
		Częstotliwość kon- taktów – raz na: [%] Frequency of contacts once a:	tydzień – week	5,0	9,1	2,5	4,7	
			miesiąc – month	25,0	12,1	42,5	32,6	
			kwartał – quarter of a year	25,0	69,7	45,0	51,2	
			pół roku – half a year	25,0	6,1	10,0	4,7	
			rok – year	20,0	3,0	0,0	7,0	
			razem – total	100,0	20,0	100,0	20,0	100,0

Tabela 82 cd.
Table 82 cont.

1	2	3	4	5	6	7					
8.	Przemysł przetwórczy Processing industry	ocena współpracy assessment of cooperation		4,5	4,0	3,0	5,0				
		Częstotliwość kon- taktów – raz na: [%] Frequency of con- tacts – once a:	tydzień – week	0,0	0,0	0,0	0,0				
			miesiąc – month	0,0	0,0	0,0	100,0				
			kwartał – quarter of a year	50,0	100,0	25,0	0,0				
			pół roku – half a year	50,0	0,0	75,0	0,0				
			rok – year	0,0	0,0	0,0	0,0				
			razem – total	100,0	2,0	100,0	0,6	100,0	1,6	100,0	1,3
			ocena współpracy assessment of cooperation			4,3	3,0	2,9			
9.	Agencja Re- strukturyzacji i Moderniza- cji Rolnictwa Agency for Restructuring and Moder- nisation of Agriculture	ocena współpracy assessment of cooperation			4,3	3,0	2,9				
		Częstotliwość kon- taktów – raz na: [%] Frequency of con- tacts – once a:	tydzień – week		0,0	0,0	0,0				
			miesiąc – month		33,3	0,0	22,2				
			kwartał – quarter of a year		33,3	25,0	11,1				
			pół roku – half a year		0,0	0,0	11,1				
			rok – year		33,3	75,0	55,6				
			razem – total	0,0	100,0	1,8	100,0	1,6	100,0	3,9	
			ocena współpracy assessment of cooperation		4,0		3,2	3,7			
10.	Agencja Rynku Rolnego Agricultural Market Agency	ocena współpracy assessment of cooperation		4,0		3,2	3,7				
		Częstotliwość kon- taktów – raz na: [%] Frequency of con- tacts – once a:	tydzień – week	0,0		0,0	0,0				
			miesiąc – month	0,0		0,0	33,3				
			kwartał – quarter of a year	0,0		0,0	0,0				
			pół roku – half a year	0,0		75,0	33,3				
			rok – year	100,0		25,0	33,3				
			razem – total	100,0	1,0	0,0	100,0	1,6	100,0	1,3	
			ocena współpracy assessment of cooperation			5,0	4,0	4,0			
11.	Związki branżowe Trade associa- tions	ocena współpracy assessment of cooperation			5,0	4,0	4,0				
		Częstotliwość kon- taktów – raz na: [%] Frequency of con- tacts – once a:	tydzień – week		0,0	0,0	0,0				
			miesiąc – month		100,0	50,0	0,0				
			kwartał – quarter of a year		0,0	50,0	0,0				
			pół roku – half a year		0,0	0,0	0,0				
			rok – year		0,0	0,0	100,0				
			razem – total	0,0	100,0	0,6	100,0	0,8	100,0	0,4	
			ocena współpracy assessment of cooperation		3,3	3,8	4,0	4,0			
12.	Firmy prywatne Private firms	ocena współpracy assessment of cooperation		3,3	3,8	4,0	4,0				
		Częstotliwość kon- taktów – raz na: [%] Frequency of con- tacts – once a:	tydzień – week	0,0	11,1	9,1	17,4				
			miesiąc – month	20,0	11,1	45,5	47,8				
			kwartał – quarter of a year	20,0	22,2	18,2	17,4				
			pół roku – half a year	20,0	44,4	22,7	13,0				
			rok – year	40,0	11,1	4,5	4,3				
			razem – total	100,0	5,0	100,0	5,5	100,0	8,9	100,0	10,0

Tabela 82 cd.
Table 82 cont.

1	2	3	4	5	6	7				
13	Firma certyfikacyjna Certifying firm	ocena współpracy assessment of cooperation		5,0		4,0				
		Częstotliwość kon-taktów – raz na: [%] Frequency of con-tacts – once a:	tydzień – week	0,0		0,0				
			miesiąc – month	0,0		0,0				
			kwartał – quarter of a year	0,0		100,0				
			pół roku – half a year	0,0		0,0				
			rok – year	100,0		0,0				
			razem – total	100,0	1,0	100,0	0,6		0,0	
Razem [%] – Total			100,0		100,0		100,0		100,0	

Źródło: obliczenia własne
Source: own calculations

Tabela 83
Table 83

Współpraca rolników ze służbami instytucji wspierających rozwój terenów wiejskich
[% wypowiedzi rolników]
Cooperation of farmers with services from institutions supporting development of rural areas
[% replies of farmers]

Podział gospodarstw w zależności od kwalifikacji zawodowych rolników (podział próby wg kwartyli: dla $Q_1 = 1,75$ jedn. kw., $Q_2 = 2,08$ jedn. kw., $Q_3 = 2,10$ jedn. kw.) Division of farms according to professional qualifications of the farmers (division according to quartiles: $Q_1 = 1.75$ u.q., $Q_2 = 2.08$ u.q., $Q_3 = 2.10$ u.q.)											
Lp. No.	Wyszczególnienie Specification			Kwalifikacje niskie Low qualifications	Kwalifikacje przeciętne Average qualifications	Kwalifikacje ponadprzeciętne Over-average qualifications	Kwalifikacje wysokie High qualifications				
1	2	3	4	5	6	7					
1.	Dolnośląski Ośrodek Doradztwa Rolniczego – specjaliści terenowi Lower Silesian Centre for Agricultural Extension – field specialists	ocena współpracy assessment of cooperation		4,3		4,3		4,4		4,4	
		Częstotliwość kon-taktów – raz na: [%] Frequency of con-tacts – once a:	tydzień – week	7,7		16,7		16,3		6,8	
			miesiąc – month	53,8		45,2		41,9		29,5	
			kwartał – quarter of a year	20,5		7,1		18,6		40,9	
			pół roku – half a year	7,7		21,4		7,0		9,1	
			rok – year	10,3		9,5		16,3		13,6	
			razem – total	100,0	22,8	100,0	24,1	100,0	21,5	100,0	22,3
2.	Państwowa Inspekcja Ochrony Roślin i Nasiennictwa Main Inspectorate of Plant Health and Seed Inspection	ocena współpracy assessment of cooperation		4,1		4,0		4,3		3,6	
		Częstotliwość kon-taktów – raz na: [%] Frequency of con-tacts – once a:	tydzień – week	0,0		0,0		0,0		0,0	
			miesiąc – month	14,3		13,3		15,4		15,8	
			kwartał – quarter of a year	0,0		26,7		15,4		42,1	
			pół roku – half a year	14,3		26,7		15,4		15,8	
			rok – year	71,4		33,3		53,8		26,3	
			razem – total	100,0	4,1	100,0	8,6	100,0	6,5	100,0	9,6

Tabela 83 cd.
Table 83 cont.

1	2	3	4	5	6	7					
3.	Centrala Nasienna National Seed Company	ocena współpracy assessment of cooperation	3,9		4,1		3,8		3,7		
		Częstotliwość kontak- tów – raz na: [%] Frequency of contacts – once a:	tydzień – week	0,0		0,0		6,7		0,0	
			miesiąc – month	6,7		0,0		0,0		11,1	
			kwartał – quarter of a year	6,7		6,3		6,7		22,2	
			pół roku – half a year	60,0		68,8		33,3		44,4	
			rok – year	26,7		25,0		53,3		22,2	
			razem – total	100,0	8,8	100,0	9,2	100,0	7,5	100,0	9,1
4.	Instytucje bankowe Banking institutions	ocena współpracy assessment of cooperation	4,2		3,9		3,9		3,9		
		Częstotliwość kon- taktów – raz na: [%] Frequency of con- tacts – once a:	tydzień – week	33,3		10,7		17,5		12,1	
			miesiąc – month	44,4		60,7		45,0		51,5	
			kwartał – quarter of a year	11,1		17,9		20,0		12,1	
			pół roku – half a year	3,7		10,7		5,0		18,2	
			rok – year	7,4		0,0		12,5		6,1	
			razem/total	100,0	15,8	100,0	16,1	100,0	20,0	100,0	16,8
5.	Służby weterynaryjne Veterinary services	ocena współpracy assessment of cooperation	4,1		4,2		4,0		3,5		
		Częstotliwość kon- taktów – raz na: [%] Frequency of con- tacts – once a:	tydzień – week	5,3		17,4		4,8		7,1	
			miesiąc – month	31,6		30,4		28,6		21,4	
			kwartał – quarter of a year	21,1		47,8		42,9		42,9	
			pół roku – half a year	36,8		4,3		14,3		14,3	
			rok – year	5,3		0,0		9,5		14,3	
			razem – total	100,0	11,1	100,0	13,2	100,0	10,5	100,0	7,1
6.	Związki hodowców Unions of breeders	ocena współpracy assessment of cooperation	3,7		4,7		3,0		4,5		
		Częstotliwość kon- taktów – raz na: [%] Frequency of con- tacts – once a:	tydzień – week	0,0		0,0		0,0		0,0	
			miesiąc – month	40,0		33,3		25,0		25,0	
			kwartał – quarter of a year	20,0		0,0		0,0		50,0	
			pół roku – half a year	0,0		33,3		25,0		25,0	
			rok – year	40,0		33,3		50,0		0,0	
			razem – total	100,0	2,9	100,0	1,7	100,0	2,0	100,0	2,0
7.	Urząd Gminy Commune Office	ocena współpracy assessment of cooperation	3,9		3,5		3,5		3,7		
		Częstotliwość kon- taktów – raz na: [%] Frequency of con- tacts – once a:	tydzień – week	9,7		3,6		4,9		2,8	
			miesiąc – month	29,0		28,6		24,4		36,1	
			kwartał – quarter of a year	41,9		46,4		61,0		47,2	
			pół roku – half a year	9,7		17,9		7,3		5,6	
			rok – year	9,7		3,6		2,4		8,3	
			razem – total	100,0	18,1	100,0	16,1	100,0	20,5	100,0	18,3

Tabela 83 cd.
Table 83 cont.

1	2	3	4	5	6	7					
8.	Przemysł przetwórczy Processing industry	ocena współpracy assessment of cooperation	3,8	5,0	3,5	4,5					
		Częstotliwość kon- taktów – raz na: [%] Frequency of con- tacts – once a:	tydzień – week	0,0	0,0	0,0	0,0				
			miesiąc – month	0,0	0,0	33,3	50,0				
			kwartał – quarter of a year	66,7	0,0	0,0	50,0				
			pół roku – half a year	33,3	100,0	66,7	0,0				
			rok – year	0,0	0,0	0,0	0,0				
			razem – total	100,0	1,8	100,0	0,6	100,0	1,5	100,0	1,0
			ocena współpracy assessment of cooperation	3,3	3,9	4,0	2,6				
9.	Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa Agency for Re- structuring and Modernisation of Agriculture	ocena współpracy assessment of cooperation	3,3	3,9	4,0	2,6					
		Częstotliwość kon- taktów – raz na: [%] Frequency of con- tacts – once a:	tydzień – week	0,0	0,0	0,0	0,0				
			miesiąc – month	0,0	40,0	0,0	16,7				
			kwartał – quarter of a year	25,0	0,0	0,0	33,3				
			pół roku – half a year	0,0	0,0	0,0	16,7				
			rok – year	75,0	60,0	100,0	33,3				
			razem – total	100,0	2,3	100,0	2,9	100,0	0,5	100,0	3,1
			ocena współpracy assessment of cooperation	3,3	3,5	4,0	3,5				
10.	Agencja Rynku Rolnego Agricultural Market Agency	ocena współpracy assessment of cooperation	3,3	3,5	4,0	3,5					
		Częstotliwość kon- taktów – raz na: [%] Frequency of con- tacts – once a:	tydzień – week	0,0	0,0	0,0	0,0				
			miesiąc – month	0,0	50,0	0,0	0,0				
			kwartał – quarter of a year	0,0	0,0	0,0	0,0				
			pół roku – half a year	66,7	50,0	0,0	100,0				
			rok – year	33,3	0,0	100,0	0,0				
			razem – total	100,0	1,8	100,0	1,1	100,0	0,5	100,0	1,0
			ocena współpracy assessment of cooperation	4,0	4,5	4,5	4,0				
11.	Związki branżowe Trade associa- tions	ocena współpracy assessment of cooperation	4,0	4,5	4,5	4,0					
		Częstotliwość kon- taktów – raz na: [%] Frequency of con- tacts – once a:	tydzień – week	0,0	0,0	0,0	0,0				
			miesiąc – month	0,0	0,0	100,0	0,0				
			kwartał – quarter of a year	0,0	0,0	0,0	0,0				
			pół roku – half a year	50,0	0,0	0,0	0,0				
			rok – year	50,0	0,0	0,0	0,0				
			razem – total	100,0	1,2	100,0	0,0	100,0	1,0	100,0	0,0
			ocena współpracy assessment of cooperation	4,1	4,3	3,4	4,1				
12.	Firmy prywatne Private firms	ocena współpracy assessment of cooperation	4,1	4,3	3,4	4,1					
		Częstotliwość kon- taktów – raz na: [%] Frequency of con- tacts – once a:	tydzień – week	0,0	18,2	13,3	16,7				
			miesiąc – month	26,7	45,5	33,3	50,0				
			kwartał – quarter of a year	20,0	27,3	20,0	11,1				
			pół roku – half a year	53,3	9,1	20,0	5,6				
			rok – year	0,0	0,0	13,3	16,7				
			razem – total	100,0	8,8	100,0	6,3	100,0	7,5	100,0	9,2

Tabela 83 cd.
Table 83 cont.

1	2	3		4	5	6		7	
		ocena współpracy assessment of cooperation		4,0		5,0			
13.	Firma certyfikacyjna Certifying firm	Częstotliwość kon- taktów – raz na: [%] Frequency of con- tacts – once a:	tydzień – week	0,0			0,0		
			miesiąc – month	0,0			0,0		
			kwartał – quarter of a year	100,0			0,0		
			pół roku – half a year	0,0			0,0		
			rok – year	0,0			100,0		
			razem – total	100,0	0,6	0,0	100,0	0,5	0,0
			Razem [%] – Total			100,0		100,0	

Źródło: obliczenia własne
Source: own calculations

Z przemysłem przetwórczym współpracowali właściciele gospodarstw małych (do 10 ha UR), położonych w regionie rolniczo-przemysłowym. Byli to ludzie młodzi (do 40 lat) posiadający niski poziom kwalifikacji zawodowych. Z usług Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa korzystali głównie ludzie młodzi, o przeciętnych kwalifikacjach zawodowych, zarządzający gospodarstwami rolnymi o powierzchni ponad 50 ha UR, które położone były w regionie rolniczo-przemysłowym. Natomiast najczęściej klientami Agencji Rynku Rolnego byli właściciele gospodarstw o powierzchni mieszczącej się między 20 a 50 ha ziemi użytkowanej rolniczo, położonych w regionie IV. Byli to ludzie młodzi o niskich kwalifikacjach zawodowych.

Służby związków branżowych, czyli tych, którzy dbają o jakość i ilość surowca dla zakładu przetwórczego, współpracowały głównie z właścicielami gospodarstw o powierzchni 20–50 ha UR, położonych w regionie II. Rolnicy współpracujący z nimi byli młodzi (do 40 lat) i posiadali niskie kwalifikacje zawodowe. Z firmami świadczącymi płatne usługi doradcze najchętniej współpracowali właściciele gospodarstw największych, położonych w regionie intensywnego rolnictwa oraz rolniczo-przemysłowym. Byli to ludzie młodzi o wysokich kwalifikacjach zawodowych. Firma certyfikacyjna współpracowała z młodymi rolnikami, prowadzącymi małe gospodarstwa, znajdujące się w regionie rolniczo-rekreacyjnym.

Podsumowanie

Zarysowana sytuacja doradztwa rolniczego w województwie dolnośląskim wskazuje na potrzebę ciągłego rozwijania oferty doradczej skierowanej do sektora rolnego. Permanentny rozwój obszarów wiejskich, zmiany zachodzące w otoczeniu rolnictwa i polityce rolnej stwarzają nowe sytuacje problemowe dla osób kierujących gospodarstwami. Zmiany dotyczą zarówno warunków ekonomicznych wewnętrznych, jak i zewnętrznych. Powodują one poszukiwanie przez rolników partnerów mogących objaśnić im nową sytuację i wskazać możliwości rozwoju. Naturalnymi partnerami rolników są służby doradcze, które pomagają rolnikom w podejmowaniu racjonalnych decyzji dotyczących gospodarstwa rolnego, domowego oraz szerszej sfery związanej z lokalnym środowiskiem.

Działalność doradcza prowadzona jest w ramach podstawowego ogniwa doradczego, gdzie dochodzi do przekazu informacji o charakterze dwustronnym. Praca doradcy rolniczego poza

doskonałą znajomością zagadnień fachowych wymaga także znajomości zagadnień z zakresu nauk psychologiczno-społecznych. Analiza wypowiedzi doradców terenowych na temat współpracy z producentami rolnymi oraz określenie problemów doradczych związanych z przystosowaniem się gospodarstw rolnych do uwarunkowań i instrumentów Wspólnej Polityki Rolnej dowodzą, że system doradztwa rolniczego w Polsce po roku 2004 przechodzi głębokie zmiany. Nastąpił odpływ kadry doradczej przy niezmnieszonej liczbie zadań do wykonania. Doradcy terenowi zatrudnieni w Powiatowych Zespołach Doradców muszą w codziennej pracy wykazywać się umiejętnościami z zakresu komunikacji interpersonalnej, które pozwolą im na swobodne nawiązywanie kontaktów, a także przekazywanie własnej wiedzy odbiorcom. W opinii doradców budowaniu pozytywnych relacji w podstawowym ogniwie doradczym pomogłoby zwiększenie finansowania Powiatowych Zespołów Doradców oraz uzupełnienie wyposażenia stanowisk pracy w nowoczesny sprzęt komputerowy i oprogramowanie, co przyczyniłoby się do zwiększenia dostępności do informacji przydatnych producentom rolnym.

Wśród obszarów interesujących rolników i specjalistów instytucji doradczych dominują zagadnienia związane z technologią produkcji roślinnej i zwierzęcej. W dalszej kolejności współpraca dotyczy problemów ekonomiczno-organizacyjnych, marketingu, wiejskiego gospodarstwa domowego i budownictwa rolniczego. Problemy technologiczne nie odnoszą się do zagadnienia: „jak produkować?”, a raczej skłaniają się w stronę dbałości o poprawę jakości produktów, czego wymaga od rolników uczestnictwo w gospodarce rynkowej. Pojedynczy rolnicy nie mają żadnego wpływu na mechanizmy rządzące rynkiem, w związku z tym muszą wypełniać wymagania stawiane przez stronę popytową.

Służby doradcze duży nacisk kładą na rozwój i zacieśnienie współpracy z instytucjami samorządowymi oraz państwowymi w celu podniesienia poziomu świadczonych usług. Pracownicy PZD udzielając pomocy rolnikom przy rozwiązywaniu różnych sytuacji problemowych, wykorzystują wiele form i metod doradczych. Najczęściej korzystają z metod doradztwa grupowego, tylko co dziesiąta porada udzielana jest w formie doradztwa indywidualnego. Doradcy deklarują chęć częstszych kontaktów z rolnikami, jednak zmniejszenie zatrudnienia oraz obciążanie doradców terenowych nowymi zadaniami nie służą rozwojowi tej formy pracy doradczej. Dlatego też położenie większego nacisku na informatyzację PZD mogłoby sprzyjać intensyfikacji kontaktów z rolnikami poprzez wykorzystanie nowoczesnych technik teleinformatycznych.

Przeprowadzona analiza potrzeb doradczych pozwala stwierdzić, iż potrzeby można zregulować w problemy do rozwiązania. Spośród wydzielonych zagadnień dominującą pozycję zajmują treści związane z technologią produkcji rolniczej (podniesienie jakości plonów, poprawa jakości produktów pochodzenia zwierzęcego, doradztwo specjalistyczne), co wiąże się z wprowadzaniem do rolnictwa standardów wynikających z mechanizmów Wspólnej Polityki Rolnej.

Mimo wahań aktywności służb doradczych w rozwiązywaniu problemów w gospodarstwach rolnych można wyróżnić trzy grupy, w których udział doradców był wyższy od wartości średniej ogółu potrzeb doradczych. Były to:

- podnoszenie jakości plonów,
- poprawa jakości produktów pochodzenia zwierzęcego,
- usprawnienia w funkcjonowaniu gospodarstwa rolnego.

Praca doradcza w środowisku wiejskim postrzegana jest głównie przez pryzmat działań związanych z zagadnieniami technologicznymi. Na uwagę zasługuje również fakt zaangażowania się służb rolnych w działania wspierające społeczność wiejską w przystosowaniu się do

warunków gospodarki rynkowej oraz ochrony środowiska naturalnego. Mniejszą aktywności wykazywali doradcy terenowi w odniesieniu do problemów związanych z:

- budownictwem rolniczym,
- wiejskim gospodarstwem domowym,
- bezpieczeństwem i higieną pracy w rolnictwie.

Przedstawiona analiza problemów doradczych świadczy o ich zmiennym nasileniu, w zależności od czynników oddziałujących na gospodarstwo. Niektóre z nich nabierają większego znaczenia, inne się dewaluują. Inaczej widziane są przez rolników, a inaczej przez służbę doradczą. Wynika to ze świadomości przemian. Czynnikiem utrudniającym rolnikom pełne rozumienie ich istoty są:

- brak szerszego spojrzenia na otoczenie zewnętrzne,
- brak wiary we własne siły,
- brak organizacji środowiskowych.

Poziom rozwiązanych problemów doradczych w krajach Unii Europejskiej^{170,171,172} przy pomocy służb doradczych wynosi około 20%. Wiąże się to z wypracowaniem przez nie modeli pracy doradczej adekwatnych do różnych typów gospodarstw. Korzystanie z ich doświadczeń może być przydatne w rozwoju systemu doradztwa rolniczego w Polsce.

Przytoczone dane pozwalają stwierdzić, że określenie potrzeb doradczych w danym rejonie wymaga zasięgnięcia opinii zarówno producentów rolnych, jak i służb doradczych. Te same problemy postrzegane są z różnym nasileniem. Można wychwycić te, których nie dostrzega jedna ze stron.

Mimo redukcji kadry doradczej, będącej pochodną zmian zachodzących na terenach wiejskich, oddziaływanie służb doradczych nie zanikło, charakteryzując się wysokim poziomem intensywności pracy doradczej (przekraczającym 20 punktów na 1 gospodarstwo). Dzięki reorganizacji i stosowaniu nowych metod pracy doradcy rolniczy pozostają nadal ważnym partnerem dla producentów rolnych, wysoko ceniących sobie współpracę z nimi (nota 4,3) i wspomagając ich w procesach modernizacyjnych przebiegających na terenach wiejskich.

Piśmiennictwo

- Bolland H., 1996. Podstawy komunikowania w doradztwie. Wydaw. CDiEwR, Poznań.
- Brózda J., 2001. Internetowa przestrzeń rynkowa. <http://www.mIcom.pl>.
- Dębowski S., 1977. Podstawy doradztwa rolniczego. Skrypt AR we Wrocławiu nr 173, wyd. II.
- Drücker P. F., 1992. Innowacja i przedsiębiorczość – praktyka i zasady. PWE, Warszawa.
- Dyszewski A., 1996. Ważność potrzeb doradczych w rejonie. Biuletyn Regionalny Zakładu Doradztwa Rolniczego Akademii Rolniczej w Krakowie. Nr 313, 175–179.
- Dyszewski A., 1997. Specjaliści zakładowi w działalności Ośrodków Doradztwa Rolniczego. Zeszyty Naukowe Akademii Rolniczej we Wrocławiu. Rolnictwo LXXI Nr 317, 27–41.

¹⁷⁰ Mager F., Riedmann B., 1991. Effizientere Beratung. Schule und Beratung, Heft 12.

¹⁷¹ Steffens W., 1989. Organisation der landwirtschaftlichen Beratung in Niedersachsen und Möglichkeiten zur Verbesserung ihrer Effektivität. Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades des Fachbereichs Agrarwissenschaften der Georg – August Universität zu Göttingen.

¹⁷² Rheinwald H., 1981. Die Funktion der Beratung bei der Förderung der Landwirtschaft. Niederschriften von Arbeitstagungen des Landesausschusses III, Düsseldorf.

- Dyszewski A., 2003. Specjaliści terenowi Ośrodków Doradztwa Rolniczego w przededniu wstąpienia Polski do Unii Europejskiej. *Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu. Wyzwania stojące przed rolnictwem i wsią u progu XXI wieku*. Nr 980, 89–94.
<http://www.arimr.gov.pl/doplaty-bezposrednie.html>.
http://www.praca.gov.pl/pages/klasyfikacja_zawodow2.php?klasyfikacja_zawodow_id=345.
http://www.praca.gov.pl/pages/klasyfikacja_zawodow2.php?klasyfikacja_zawodow_id=1189.
Informationsmaterial und Beratungsunterlagen zur ÜMV – Erfahrungsaustausch und Bedarfsermittlung. Bericht über die AID – Tagung – 24–25 Oktober 1990 in Bonn–Röttgen.
- Jerzak M., 1977. Stanowisko i specyfika pracy instruktora gminnego. Referat na konferencję NOT, Bydgoszcz.
- Jerzak M., 1984. Jak mierzyć społeczny poziom kwalifikacji w rolnictwie. *Służba Rolna*, Nr 10, 13.
- Kargulowa A., 1986. Poradnictwo jako wiedza i system działań. *Acta Universitatis Wratislaviensis*, Wrocław.
- Kargulowa A., 2006. O teorii i praktyce poradnictwa. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Kierul Z., Figiel S., 1987. Wpływ zasobów pracy na organizację i produktywność gospodarstw indywidualnych. *Zagadnienia Ekonomiki Rolnej*, Nr 4, 27–39.
- Kopec B., 1972. *Ekonomika i organizacja gospodarstw rolniczych w zarysie*. PWRiL, Warszawa.
- Kopec B., 1983. *Metodyka badań ekonomicznych w gospodarstwach rolnych (wybrane zagadnienia)*. AR we Wrocławiu.
- Mager F., Riedmann B., 1991. *Effizientere Beratung. Schule und Beratung*, Heft 12.
- Pilarski S., 1988. Wpływ kwalifikacji zawodowych na organizację i ekonomikę gospodarstw indywidualnych. *Wieś i Rolnictwo*, Nr 4, 170–184.
- Regulamin Organizacyjny Dolnośląskiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego we Wrocławiu.
- Rheinwald H., 1981. *Die Funktion der Beratung bei der Förderung der Landwirtschaft*. *Niederschriften von Arbeitstagungen des Landesausschusses III*, Düsseldorf.
- Ryznar J., 1985. Próba określenia wpływu pracy instruktorskiej na proces upowszechniania postępu w rolnictwie. *Zeszyty Naukowe AR we Wrocławiu, Rolnictwo XLII*, 91–104.
- Ryznar J., 1990. Ocena wykształcenia zawodowego rolników indywidualnych o zróżnicowanym stażu pracy. *Zeszyty Naukowe AR we Wrocławiu, Rolnictwo LII*, 195–202.
- Ryznar J., 1997. *Metody w szkoleniach doradztwa rolniczego*. AR Wrocław.
- Sprawozdanie z realizacji Programu Działalności Doradczej DODR we Wrocławiu za 2005 rok.
- Sprawozdanie z realizacji Programu Działalności Doradczej DODR we Wrocławiu za 2006 rok.
- Sprawozdanie z realizacji Programu Działalności Doradczej DODR we Wrocławiu za 2007 rok.
- Sprawozdanie z realizacji Programu Działalności Doradczej DODR we Wrocławiu za 2008 rok.
- Sprawozdanie z realizacji Programu Działalności Doradczej DODR we Wrocławiu za 2009 rok.
- Sprawozdanie z realizacji Programu Działalności Doradczej DODR we Wrocławiu za 2010 rok.
- Stachak St., Woźniak Z. 1981. *Elementy metodologii nauk agroekonomicznych*. AR w Szczecinie, 20–85.
- Steffens W., 1989. *Organisation der landwirtschaftlichen Beratung in Niedersachsen und Möglichkeiten zur Verbesserung ihrer Effektivität*. Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades des Fachbereichs Agrarwissenschaften der Georg – August Universität zu Göttingen.

- Uchwała Nr XXXV/583/2001 Sejmiku Województwa Dolnośląskiego z dnia 25 maja 2001 roku w sprawie Strategii Rozwoju Obszarów Wiejskich Województwa Dolnośląskiego.
- Ustawa o jednostkach doradztwa rolniczego (Dz.U. z 2004 r. nr 251, poz. 2507 z późn. zm.).
- Ustawa o kształtowaniu ustroju rolnego (Dz.U. z 2003 r. nr 64, poz. 592, z późn. zm.).
- Van den Ban A.W., Wehland W.H., 1984. Einführung in die Beratung. P. Parey, Hamburg – Berlin.
- Van den Ban A.W., Hawkins H.S., 1997. Doradztwo rolnicze (przekład z j. ang. Kania J., Michalik A.), Wyd. MSDR zs. w AR, Kraków.
- Wawrzyniak B. M., 1987. Doradztwo rolnicze w zarysie. Skrypt ATR w Bydgoszczy, wyd. II poprawione i rozszerzone.
- Wawrzyniak B. M., 1992. Zakres i klasyfikacja potrzeb doradczych producentów rolnych, [w:] Doradztwo rolnicze w zmieniających się warunkach społeczno-gospodarczych wsi. Materiały konferencyjne, Grabanów.

ROZDZIAŁ 6

ZNACZENIE DORADZTWA ROLNICZEGO WE WPROWADZANIU TECHNOLOGII INFORMATYCZNEJ NA OBSZARACH WIEJSKICH

Ośrodki doradztwa rolniczego stanowią ważny element Systemu Wiedzy i Informacji Rolniczej, przyczyniając się do zaspokajania potrzeb doradczych¹⁷³ rolników związanych z prowadzeniem działalności gospodarczej oraz dotyczących gospodarstwa domowego. Przy czym przekaz czy raczej wymiana informacji, a także wiedzy w systemie, ma charakter dwukierunkowy. Rolnik jest jednocześnie odbiorcą i nadawcą informacji. Z jednej strony ma do czynienia ze stałą podażą pojawiających się okresowo różnorodnych informacji, których źródłem jest system, i z których może, lecz nie musi skorzystać. Z drugiej zaś, do rozwiązania konkretnych problemów powstających w gospodarstwie i wynikających z nich potrzeb doradczych sam aktywnie generuje informacje, poszukując rozwiązań i odpowiedzi, zwracając się z pytaniami, wątpliwościami oraz przekazując informacje zwrotne na zewnątrz. Istotną kwestią jest przy tym sprawność przesyłania, zbierania, przetwarzania i udostępniania informacji wpływająca na ich jakość¹⁷⁴. Na przewyższenie ograniczeń w tym zakresie charakterystycznych dla tradycyjnych źródeł informacji i sposobów jej przetwarzania oraz tradycyjnych kanałów informacyjnych pozwala technologia informatyczna. Pojęcie technologii informatycznej (TI) według B. Stefanowicza [1998] oznacza: „naukowo uzasadniony sposób posługiwania się

¹⁷³ Można wydzielić następujące grupy potrzeb doradczych rolników: 1) potrzeby poznawcze (wynikające z chęci poznania nowości, wprowadzania innowacji, doskonalenia zawodowego rolników, przyswajania przez nich wiedzy, nabycia nowych umiejętności); 2) potrzeby zmian i rozwoju (związane z dążeniem do zmian w zasobach czynników wytwórczych, technologii produkcji i metodach wytwarzania, organizacji pracy i zarządzania, struktury produkcji rolniczej, wprowadzenia i zmian specjalizacji, skali produkcji itp.); 3) potrzeby informacyjne (dotyczące informacji rynkowych, naukowo-technicznych, ekonomicznych, o możliwościach finansowania zewnętrznego prowadzonej działalności) [Kania 2007, za Wawrzyniakiem i Wojtasikiem 2001, Zawiszą 1997, 1998]. W praktyce doradczej potrzeby poznawcze określane są mianem edukacyjnych (szkoleniowych), a potrzeby zmian i rozwoju uznaje się za oznakę przedsiębiorczości rolników [Kania 2002].

¹⁷⁴ W literaturze przedmiotu wyróżnia się kilkadziesiąt różnych cech informacji decydujących o ich jakości, przy czym definicje te są często niecisłe (nieprecyzyjne). Do podstawowych cech informacji ekonomicznych, uściślając te cechy na podstawie infologicznej interpretacji informacji (zobacz przypis 176), zalicza się: prawdziwość (wiarygodność, rzetelność, prawidłowość), użyteczność, selektywność, kompletność, aktualność, terminowość, komunikatywność, dyspozycyjność, poufność, tajność informacji [Egeman 1999].

środkami informatycznymi do zbierania, przechowywania, przetwarzania, przesyłania i udostępniania informacji”. Autor wyróżnia trzy warstwy TI:

- sprzęt informatyczny, obejmujący sprzęt komputerowy oraz urządzenia telekomunikacyjne w aspekcie ich wykorzystania w procesach informacyjnych¹⁷⁵,
- warstwa danych – przystosowanie danych¹⁷⁶ do ich zapisu, przechowywania, przesyłania i przetwarzania z użyciem sprzętu informatycznego,
- warstwa proceduralna, która precyzuje warunki posługiwania się sprzętem informatycznym oraz organizację i wykonanie przetwarzania¹⁷⁷ danych.

Biorąc pod uwagę używany sprzęt informatyczny badacz wydziela 4 rodzaje TI:

- technologie baz danych (urządzenia pamięci masowej),
- przetwarzanie danych (sprzęt komputerowy),
- technologie sieci komputerowych (urządzenia sieciowe i media łączące),
- technologie multimedialne (środki multimedialne) [Stefanowicz 1998].

Pojęciem zbliżonym do technologii informatycznej jest określenie technologia teleinformatyczna. Jest to medium umożliwiające prowadzenie działalności gospodarczej nieskrępowanej odległością czasową, terytorialną i organizacyjną [Jurga 2009 za: Gristock 1997, Trzcieliński 2003]. Technologia ta obejmuje wiele jej komponentów, takich jak: komputery, oprogramowanie, sieci strukturalne, Internet, a także telefonię czy faks. Celem nadrzędnym jej stosowania jest ułatwienie wymiany i zarządzanie informacją, która z uwagi na rosnącą rolę wiedzy jest szczególnie istotna w funkcjonowaniu przedsiębiorstw XXI wieku [Jurga 2009].

Jednym z ważnych aspektów poziomu rozwoju technologii informatycznej, jak wynika z raportów IMD – World Competitiveness Yearbook i WEF – Global Competitiveness Report, jest jej wpływ na konkurencyjność gospodarek [Bossak 2008]. Wysoka jakość rynków i kadr TI są czynnikiem powiększania konkurencyjności, natomiast zapóźnienia w rozwoju i rozpowszechnianiu się technologii informatycznej obniżają ją. Uwagi te odnieść można także do samego rolnictwa, jak i w szerszym aspekcie do obszarów wiejskich. Wyraźnym symptomem obecności i upowszechniania się technologii informatycznej na obszarach wiejskich (a konkretnie w działalności rolniczej) jest posiadanie przez rolników komputerów i możliwości dostępu do Internetu. Obraz zmian w tym zakresie w Polsce od roku 2000 do 2009 przedstawia tabela 84.

¹⁷⁵ Procesami informacyjnymi są m.in. generowanie, pozyskiwanie, gromadzenie, przechowywanie, przetwarzanie, emisja i dystrybucja informacji [Egeman 1999].

¹⁷⁶ Pojęcie danych wyjaśnić można poprzez przedstawienie w ujęciu infologicznym powiązań pomiędzy: informacją – komunikatem – danymi. Każda informacja (I) przekazywana jest w postaci komunikatu (K), gdzie $K = \langle O, X, x, t, q \rangle$; O oznacza identyfikator danego obiektu (może to być wycinek rzeczywistości, pojęcie abstrakcyjne, zdarzenie, proces, zjawisko); X jest atrybutem obiektu O; x oznacza wartość atrybutu O; t oznacza czas, w którym atrybut X obiektu O przyjmuje wartość x; q jest wektorem dodatkowych charakterystyk obiektu O, atrybutu X i/lub czasu t. Elementy O, X, x, t oraz q komunikatu K zapisane odpowiednimi znakami wg zasad stosowanych przy korzystaniu ze sprzętu informatycznego określa się mianem danych [Stefanowicz 1998, Sundgren 1973, Langeforse 1980].

¹⁷⁷ Przetwarzanie danych polega na przekształcaniu treści i postaci danych metodą wykonywania systematycznych operacji w celu uzyskania wyników w postaci z góry zaplanowanej [Polska Norma 1971].

Wyposażenie gospodarstw domowych polskich rolników w komputer osobisty
oraz dostęp do Internetu [%]

Presence of personal computers and access to the Internet in households of Polish farmers

Lp. No.	Rok year	Gospodarstwa domowe wyposażone w komputer osobisty Households with personal computers			w tym: z dostępem do Internetu incl.: with access to the Internet		
		Ogółem gospodarstwa wszystkich grup spo- łeczno-za- wodowych [% ogółu gospodarstw domowych] Total house- holds of all socio-profes- sional groups [% total households]	w tym: gospodarstwa pracowników [% ogółu gospodarstw domowych pracowni- ków] incl.: households of employees [% total households of employees]	w tym: rolni- ków [% ogółu gospodarstw domowych rolników] incl.: farmers [% total households of farmers]	Ogółem gospodarstwa wszystkich grup spo- łeczno-za- wodowych [% ogółu gospodarstw domowych] Total house- holds of all socio-profes- sional groups (% total households)	w tym: gospodarstwa pracowników [% ogółu gospodarstw domowych pracowni- ków] incl.: households of employees (% total households of employees)	w tym: rolników [% ogółu gospodarstw domowych rolników] incl.: farmers (% total households of farmers)
1.	2000	14,3	29,5	5,5	5,1	8,3	0,8
2.	2003	29,0	44,7	17,1	13,8	22,0	4,8
3.	2005	38,6	57,0	35,6	22,5	33,7	11,4
4.	2007	50,1	69,4	52,8	36,6	51,2	25,9
5.	2008	56,4	76,0	62,6	45,7	62,5	38,9
6.	2009	60,8	81,1	68,6	53,4	72,0	50,5

Źródło: [Rocz. Statyst. Rzecz. ... 2004, 2006, 2008, 2009, 2010]
Source: [Statistical Yearbook 2004, 2006, 2008, 2009, 2010]

Jak wynika z danych zawartych w tabeli, tempo powiększania się udziału gospodarstw domowych rolników, które wyposażone są w komputer, jest bardzo szybkie. Od roku 2007 przekroczyło wskaźnik dla ogółu gospodarstw domowych w kraju. Jego wielkość przybliżyła się coraz bardziej do poziomu gospodarstw domowych pracowników pozostałych sektorów gospodarki. Natomiast większe zróżnicowanie w stosunku do innych krajowych gospodarstw domowych występuje w przypadku dostępu rolników do Internetu. Jednak w znaczący sposób z roku na rok wzrasta liczba gospodarstw domowych rolników posiadających łącze internetowe. W dodatku dynamika tego wzrostu wśród rolników jest zauważalnie większa niż w pozostałych grupach gospodarstw domowych. Jest to oznaka rosnącej świadomości osób prowadzących działalność rolniczą (oraz członków ich rodzin i pozostałych mieszkańców obszarów wiejskich) co do znaczenia nowoczesnej technologii informatycznej we współczesnym świecie. Oferuje ona informatyczne wsparcie w każdej działalności gospodarczej, również rolniczej, począwszy od sfery procesów realnych aż po sferę regulacji. Pozwala na zaspokojenie

zapotrzebowania na wiedzę zwiększającego się w dobie globalizacji i rosnącej konkurencji. Informacje wpływając pozytywnie na zwiększanie się zasobów kapitału ludzkiego, ułatwiają i przyspieszają nawiązywanie kontaktów i komunikację między kontrahentami, prowadzenie handlu czy operacji finansowych. Przyczyniają się do poprawy efektywności ekonomicznej podmiotów gospodarczych (w tym gospodarstw rolnych), również poprzez obniżanie poziomu kosztów transakcyjnych. Technologia informatyczna zdobyła sobie stałe miejsce także w gospodarstwach domowych, oddziałując na różne aspekty życia prywatnego ludzi.

Wykorzystanie technologii informatycznej w realizacji usług doradczych Dolnośląskiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego we Wrocławiu

Pojawienie się elementów technologii informatycznej na obszarach wiejskich przyczynia się do usprawnienia przepływu informacji pomiędzy doradcami rolniczymi a kierownikami gospodarstw. Dostępne w Ośrodkach Doradztwa Rolniczego rozwiązania informatyczne ułatwiają pracę zatrudnionych tam doradców. Wpływają na realizację zadań doradczych w aspekcie jakościowym świadczonych usług (m.in. szybkości i terminowości ich wykonania, czy aktualności przekazywanych treści) oraz ilościowym, np. liczba możliwych do udzielania porad.

Niniejszy podrozdział prezentuje wyniki badań poświęconych wykorzystaniu technologii informatycznej w oddziaływaniach doradczych specjalistów zakładowych i doradców terenowych Dolnośląskiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego we Wrocławiu.

Rejon badań objął obszar województwa dolnośląskiego, znajdujący się w zasięgu oddziaływań DODR we Wrocławiu. Badania zostały przeprowadzone w roku 2009.

Podstawowym źródłem danych były kwestionariusze wywiadu opracowane na potrzeby projektu skierowane do specjalistów zakładowych DODR we Wrocławiu i doradców terenowych zatrudnionych w Powiatowych Zespołach Doradców DODR. Narzędzie to umożliwiło pozyskanie danych odnośnie specjalistów zakładowych i doradców terenowych, dotyczących m.in. wieku, stażu pracy, płci, wykształcenia, umiejętności w posługiwaniu się techniką komputerową, zakresu i sposobów wykorzystywania elementów technologii informatycznej (sprzętu komputerowego, sieci i oprogramowania) w realizacji zadań zawodowych, barier i ograniczeń w stosowaniu rozwiązań informatycznych w pracy doradczej. Dodatkowe dane do analizy pozyskano ze sprawozdań rocznych z realizacji Programu Działalności Doradczej DODR we Wrocławiu.

Do realizacji zamierzeń badawczych przeprowadzono wywiady z 30 specjalistami zakładowymi zatrudnionymi w Centrali DODR we Wrocławiu (5 z Działu Przedsiębiorczości, Wiejskiego Gospodarstwa Domowego i Agroturystyki, 3 z Działu Ekonomiki, 6 z Działu Systemów Produkcji Rolnej, Standardów Jakościowych i Doświadczalnictwa, 12 z Działu Metodyki Doradztwa, Szkoleń i Wydawnictw, 4 z Działu Zastosowań Teleinformatyki) oraz z 31 doradcami terenowymi.

Do opracowania materiału wykorzystano analizę poziomą, metodę opisową i porównawczą [Kopeć 1983, Stachak, Woźniak 1981]. Uzyskane wyniki przedstawiono w technice tabelarycznej (tab. 85).

Jak wynika z przeprowadzonych wywiadów, analizowana kadra doradcza DODR we Wrocławiu liczyła od 32 do 50 lat. Znajdowała się w fazie wieku dojrzałego¹⁷⁸, cechującej się stabilnością, ambicją, aktywnością zawodową i społeczną [Ryznar 1995].

Tabela 85
Table 85

Charakterystyka specjalistów zakładowych Centrali DODR we Wrocławiu
i doradców terenowych PZD
Characteristics of company specialists of the Headquarters of LSCAE in Wrocław
and of field advisors of PTA

Lp. No.	Wyszczególnienie Specification	Specjaliści zakładowi Company specialists			Doradcy terenowi Field advisors		
		Kobiety Females	Męż- czyźni Males	Razem Total	Kobiety Females	Męż- czyźni Males	Razem Total
1.	Liczba badanych Number of surveyed	21	9	30	22	9	31
2.	Średni wiek w latach Average age in years	40,1	50,3	43,2	38,8	45,2	40,7
3.	Struktura wykształcenia [% badanych] Structure of education [% surveyed]						
	– szkoła średnia – secondary school	9,5	11,1	10,0	18,2	33,3	22,6
	– w tym rolnicza – incl. agricultural	4,8	–	3,3	18,2	22,2	19,4
	– szkoła wyższa – university	90,5	88,9	90,0	81,8	66,7	77,4
	– w tym rolnicza – incl. agricultural	85,7	77,8	83,3	72,7	66,7	71,0
4.	Wykształcenie podyplomowe [% badanych] Post-degree education [% surveyed]	–	12,5	3,3	9,7	–	9,7
5.	Staż pracy w latach Years in service	15,0	25,7	18,2	14,6	21,0	16,5
	– w tym w doradztwie incl. in extension services	11,9	16,4	13,3	11,3	15,6	12,5

Źródło: badania własne
Source: own study

Zarówno specjaliści zakładowi, jak i doradcy terenowi w większości posiadali wykształcenie wyższe, na ogół rolnicze, co dowodzi profesjonalnego przygotowania do wypełniania zadań zawodowych. Szczególnie istotne jest to w przypadku specjalistów zakładowych, posiadających wyższe kompetencje zawodowe niż doradcy terenowi i realizujących szerszy zakres zadań niż ci ostatni, a których prace również nadzorują. Wśród badanych przeważały kobiety.

¹⁷⁸Jak zauważa W. Szewczuk [1975], faza życiowa od 35 do 60 lat jest to wiek tzw. progresywnej ekspansji czy też realizacji planu życiowego. Cechuje go konsekwencja w działaniu, realizacja rozważnych, realistycznych zamierzeń podbudowanych zdobytym doświadczeniem życiowym, z nastawieniem przyszłościowym, skierowanych na określony, założony cel.

Były one młodsze o 6–10 lat od zatrudnionych tam mężczyzn i miały od nich lepszy poziom wykształcenia, z większym udziałem osób po studiach wyższych, w tym rolniczych. Jednak kwalifikacje specjalistów i doradców – mężczyzn wzmacnia większe doświadczenie zawodowe, wynikające z dłuższego stażu pracy, w tym również w samym doradztwie rolniczym.

Na podstawie danych z tabeli 86 można stwierdzić, że zdecydowana większość specjalistów i doradców nabyła w sposób samodzielny umiejętności w zakresie wykorzystywania technologii informatycznej.

Tabela 86

Table 86

Sposób pozyskania przez doradców rolniczych umiejętności dotyczących wykorzystywanych w DODR we Wrocławiu technologii informatycznej [% wypowiedzi]

Methods used by agricultural advisors to gain skills IT skills used at LSCAE in Wrocław [% replies]

L.p. No.	Wyszczególnienie Specification	Szkoła School	Kurs course	Samo- dzielnie Self- educa- tion	Liczba wypo- wiedzi Number of re- plies	
1.	Podstawy obsługi komputera Basics of computer literacy	Specjaliści zakładowi Company specialists	26,3	39,5	34,2	38
		Doradcy terenowi Field advisors	19,0	26,2	54,8	42
2.	Aplikacje biurowe Office applicatins	Specjaliści zakładowi Company specialists	23,5	20,6	55,9	34
		Doradcy terenowi Field advisors	15,2	15,2	69,7	30
3.	Poczta mailowa e-mail	Specjaliści zakładowi Company specialists	–	6,7	93,3	30
		Doradcy terenowi Field advisors	3,2	6,5	90,3	31
4.	Komunikatory Communicators	Specjaliści zakładowi Company specialists	–	8,0	92,0	23
		Doradcy terenowi Field advisors	3,8	3,8	92,3	26
5.	Internet	Specjaliści zakładowi Company specialists	10,3	13,8	75,9	29
		Doradcy terenowi Field advisors	6,9	10,3	82,8	29
6.	Sieć komputerowa DODR Computer network of LSCAE	Specjaliści zakładowi Company specialists	3,7	3,7	92,6	27
		Doradcy terenowi Field advisors	–	11,1	88,9	27

Źródło: badania własne

Source: own study

Jedynie wiedza dotycząca zagadnień wstępnych, to jest podstaw obsługi komputera oraz używania aplikacji biurowych uzyskana została przez nich w większym wymiarze w szkole i na specjalistycznych kursach. Dotyczy to zwłaszcza specjalistów zakładowych.

Przedstawione w tabeli umiejętności z zakresu obsługi sprzętu i oprogramowania komputerowego zostały uznane przez większość badanych za w pełni zadowalające. Opinię taką wyraziło 70% specjalistów zakładowych i blisko 79% doradców terenowych. Dali oni temu wyraz, odpowiadając na pytanie dotyczące zagadnienia. Jeszcze większy odsetek badanych (83,4% specjalistów i 82,1% doradców) na pytanie o ocenę swojej wiedzy informatycznej na zajmowanym stanowisku pracy uznał ją za wystarczającą. Jednak pozostaje pewna grupa badanych, która udzieliła odpowiedzi negatywnych na oba pytania, co oznacza konieczność podniesienia ich kwalifikacji i wyrównania braków w tym zakresie. Specjaliści zakładowi wskazywali na chęć uzupełnienia umiejętności obsługi arkusza kalkulacyjnego Excel, programów graficznych i do tworzenia stron WWW, natomiast doradcy terenowi wskazywali na braki w obsłudze aplikacji biurowych, a szczególnie arkusza kalkulacyjnego Excel.

Zdecydowana większość kadry doradczej DODR we Wrocławiu miała własne stanowisko komputerowe (96,7% specjalistów zakładowych i 80,6% doradców terenowych). Jednak nawet w przypadku jego braku respondenci mają dostęp do komputerów i możliwość wspomagania w ten sposób realizowanych zadań zawodowych (tab. 87).

Duża część doradców terenowych (65%) i nieco mniejsza specjalistów zakładowych (40%) wyposażona była w komputery przenośne, co ułatwiało świadczenie usług doradczych bezpośrednio w gospodarstwach. Ponad połowa badanych (53,3% specjalistów i 56% doradców terenowych) deklaruowała, że podczas wykonywania zadań służbowych korzystają z komputera dłużej niż 4 godziny dziennie. Kolejne 40% stwierdziło, że używają komputera od 2 do 4 godzin w ciągu dnia pracy.

Na pytanie o dane dotyczące używanego systemu operacyjnego odpowiedziała jedynie połowa specjalistów zakładowych i 1/3 doradców terenowych. Wskazali oni, że w użyciu jest przede wszystkim Windows XP¹⁷⁹, będący wciąż najbardziej popularnym w Polsce systemem operacyjnym. Mieli jeszcze mniejszą orientację, jeśli chodzi o parametry techniczne sprzętu i sieci komputerowych. Wypowiedziała się na ten temat jedynie 1/3 specjalistów zakładowych i 1/5 doradców terenowych¹⁸⁰.

Spora część kadry doradczej korzysta w swojej pracy z wewnętrznych baz danych DODR, dotyczy to zwłaszcza doradców terenowych (ponad 3/4 badanych). Jednak 1/3 specjalistów

¹⁷⁹ Windows XP pojawił się na rynku przeszło 10 lat temu. Zgodnie z polityką Microsoftu, standardowo jego oprogramowanie jest objęte 5-letnim okresem bezpłatnego wsparcia technicznego. W przypadku najpopularniejszego obecnie systemu operacyjnego okres ten został wydłużony o 2 lata i skończył się 14 kwietnia 2009 roku. Oznacza to, iż po tym terminie Microsoft będzie udostępniał jedynie biuletyny bezpieczeństwa do czasu całkowitego zakończenia wsparcia dla Windows XP, który przypada na 8 kwietnia 2014 roku [[http://dIcom.pl/news ...](http://dIcom.pl/news...)]. Według zestawienia serwisu Ranking.pl z połowy 2009 roku udział Windows XP w polskim rynku wynosi wciąż ponad 80%, kolejny jest Windows Vista – 16,1%, udział każdego z poszczególnych innych systemów operacyjnych jest mały i nie przekracza 1% [[http://technologie.gazeta.pl/technologie ...](http://technologie.gazeta.pl/technologie...)].

¹⁸⁰ Średnia częstotliwość taktowania procesora w komputerach używanych przez specjalistów zakładowych wynosiła 1,3 GHz i 1,8 GHz u doradców terenowych, pojemność dysku twardego – odpowiednio – 67 GB i 92 GB, pojemność pamięci RAM – odpowiednio – 443 MB i 784 MB, przepustowość łącza internetowego – odpowiednio – 4 Mb/s i 2,6 Mb/s.

stwierdziła, że nie korzysta z baz danych DODR, ponieważ są niepełne lub ich po prostu nie ma. Podobną opinię wyraziło 10% doradców terenowych.

Tabela 87

Table 87

Sprzęt komputerowy i oprogramowanie używane przez doradców rolniczych DODR we Wrocławiu
Computer hardware and software used by agricultural advisors of LSCAE in Wrocław

Lp. No.	Wyszczególnienie Specification	Specjaliści zakładowi Company specialists	Doradcy terenowi Field advi- sors	
		[% badanych] [% surveyed]		
1.	Sprzęt komputerowy: – Computer hardware			
	– komputer stacjonarny – personal computer	100,0	90,3	
	– laptop – notebook	40,0	64,5	
	– drukarka – printer	93,3	87,0	
	– skaner – scanner	50,0	38,7	
	– CD-ROM – DVD – ROM	66,7	51,6	
2.	– nagrywarka płyt CD – DVD – CD – DVD recorder	53,3	38,7	
	System operacyjny: – Operation system:			
	– Windows 98	–	3,2	
	– Windows XP	43,3	22,6	
4.	– Windows Vista	6,7	9,7	
	– brak odpowiedzi – no reply	50,0	64,5	
4.	Bazy danych DODR we Wrocławiu – Databases of LSCAE in Wrocław	53,3	77,4	
5.	Odpowiedzi na pytanie kwestionariusza wywiadu – czy w DODR we Wrocławiu działa sieć komputerowa (zintegrowany system informacyjny) łączący Centralę we Wrocławiu i Powiatowe Zespoły Doradcze? Replies to the question if there is a computer network connecting the Headquarters in Wrocław with Powiat Teams of Advisors	Tak Yes	76,7	83,9
		Nie No	16,7	3,2
		Nie wiem Don't know	6,6	12,9
6.	Odpowiedzi na pytanie kwestionariusza wywiadu – czy sieć komputerowa (zintegrowany system informacyjny) DODR we Wrocławiu ułatwia prowadzenie działalności doradczej? Replies to the question if the integrated information system of LSCAE in Wrocław simplifies providing advisory services	Tak Yes	80,0	77,4
		Nie No	20,0	22,6

Źródło: badania własne

Source: own study

Większość badanych na pytanie o to, czy w DODR we Wrocławiu działa sieć komputerowa (zintegrowany system informacyjny) łączący Centralę we Wrocławiu i Powiatowe Zespoły Doradców¹⁸¹, odpowiedziała twierdząco, wskazując zarazem (około 80% badanych) na ułatwienia w prowadzeniu pracy doradczej. Jednak blisko 1/5 kadry doradczej była w tym zakresie niezorientowana, co świadczy o konieczności doszkalania pracowników DODR i uzupełniania ich wiedzy w tym zakresie.

W realizacji zadań doradczych zarówno specjaliści Centrali DODR, jak i doradcy w terenie powszechnie wykorzystywali zintegrowany pakiet programów biurowych Microsoft Office. Jego użycie w różnych formach oddziaływań doradczych prezentuje tabela 88.

Tabela 88

Table 88

Programy komputerowe wykorzystywane w pracy doradców rolniczych [% badanych]
Computer software used by agricultural advisors [% surveyed]

Lp. No.	Wyszczególnienie Specification	Arkusze kalkulacyjne MS Excel MS Excel spreadsheet		Edytor tekstu MS Word MS Word text editor		Program do zarządzania bazami danych MS Access MS Access database management system		Program do prezentacji multimedialnych MS PowerPoint MS PowerPoint presentation program		Inne programy Other programs	
		Specjaliści zakładowi Company specialists	Doradcy terenowi Field advisors	Specjaliści zakładowi Company specialists	Doradcy terenowi Field advisors	Specjaliści zakładowi Company specialists	Doradcy terenowi Field advisors	Specjaliści zakładowi Company specialists	Doradcy terenowi Field advisors	Specjaliści zakładowi Company specialists	Doradcy terenowi Field advisors
1.	Formy doradztwa Forms of advisory services	Porady indywidualne – Individual advice									
		80,0	100,0	90,0	96,8	–	3,2	30,0	35,5	–	–
		Doradztwo grupowe/zespołowe – Group/team advisory services									
		20,0	51,6	40,0	54,8	16,7	6,5	66,7	83,9	–	–
		Doradztwo masowe – Mass advisory services									
3.		30,0	22,6	43,3	25,8	6,7	–	33,3	48,4	–	–
4.		Łącznie wszystkie formy doradztwa – Total all forms of services									
		83,3	100,0	100,0	100,0	16,7	16,1	80,0	90,3	–	–

Źródło: badania własne

Source: own study

¹⁸¹ Według „Sprawozdania z realizacji Programu Działalności Doradczej DODR we Wrocławiu za 2009 rok” wszystkie dane liczbowe sprawozdania oraz jego układ są wynikiem stosowania w DODR we Wrocławiu wprowadzonego od 5 lat nowoczesnego „Systemu sprawozdawczości pracy doradczej” opartej na aktywnym wykorzystaniu możliwości strony internetowej przez wszystkich pracowników.

Przy realizacji porad indywidualnych należących do najskuteczniejszej, ale zarazem najbardziej praco- i czasochłonnej formy poradnictwa kadra doradcza najczęściej używa edytora tekstu MS Word i arkusza kalkulacyjnego Excel. Z kolei na potrzeby grupowych form poradnictwa częściej niż wyżej wymienionych aplikacji używano programu PowerPoint służącego do tworzenia prezentacji multimedialnych wykorzystywanych np. w trakcie szkoleń z rolnikami. Natomiast rzadko stosowany jest program do tworzenia i zarządzania bazami danych MS Access.

W jednym z pytań kwestionariusza zwrócono się do specjalistów i doradców o wskazanie kolejności zadań, w zależności od tego jak często przy ich wykonywaniu stosuje się wsparcie informatyczne (tab. 89).

Tabela 89

Table 89

Hierarchia zadań, do realizacji których doradcy rolniczy wykorzystują technologię informatyczną (kolejność zadań od 1 do 17, gdzie 1 – najczęstsze i – 17 – najrzadsze zastosowanie IT)

Hierarchy of activities in which agricultural advisors use IT (sequence of activities from 1 to 17, where 1 – the most frequent and 17 – the least frequent of use of IT)

Lp. No.	Wyszczególnienie Specification	Specjaliści zakładowi Company specialists		Doradcy terenowi Field advisors	
		Kolejność Sequence	Liczba wypowie- dzi Number of replies	Kolejność Sequence	Liczba wypowie- dzi Number of replies
1	2	3	4	5	6
1.	Prace biurowo-administracyjne Office-administration activities	1,5	26	2,7	25
2.	Przetwarzanie informacji Processing of information	4,2	19	8,1	9
3.	Kontakt mailowy ze specjalistami zakładowymi DODR e-mail contact with company specialists of LSCAE	4,4	24	5,0	21
4.	Kontakt mailowy z urzędami, instytucjami, organizacjami itp. e-mail contacts with offices, organisations &c.	4,5	14	6,8	13
5.	Kontakt mailowy z doradcami terenowymi e-mail contacts with field advisors	4,9	23	4,5	15
6.	Zapisywanie (gromadzenie) informacji Gathering information	5,4	23	6,4	16
7.	Poszukiwanie informacji rynkowych Searching for market information	5,9	19	3,7	23
8.	Poszukiwanie informacji ekonomicznych Searching for economic information	6,3	18	3,7	24
9.	Poszukiwanie informacji technologicznych Searching for technological information	6,5	16	5,1	22
10.	Kontakt mailowy z rolnikami e-mail contact with farmers	6,9	10	7,2	14

Tabela 89 cd.
Table 89 cont.

1	2	3	4	5	6
11.	Czynności edukacyjne na rzecz rolników Educational activities for the benefit of farmers	8,0	17	7,5	20
12.	Własne samokształcenie Self-education	8,2	20	7,8	20
13.	Kontakt poprzez komunikator (skype, GG itp.) z rolnikami Using communicators (Skype, GG, &c.) in contacts with farmers	8,5	2	15,0	1
14.	Kontakt poprzez komunikator (skype, GG itp.) ze specjalistami zakładowymi DODR Using communicators (Skype, GG, &c.) in contacts with company advisors	8,6	5	8,3	4
15.	Kontakt poprzez komunikator (skype, GG itp.) z doradcami terenowymi Using communicators (Skype, GG, &c.) in contacts with field advisors	9,0	4	8,0	3
16.	Kontakt poprzez komunikatora (skype, GG itp.) z urzędami, instytucjami, organizacjami itp. Using communicators (Skype, GG, &c.) in contacts with offices, institutions, organisations &c.	9,0	4	9,0	1
17.	Poszukiwanie różnych informacji Searching for various types of information	11,0	3	4,6	5

Źródło: badania własne
Source: own study

Jak się okazało, większość badanych wymieniła w pierwszej kolejności prace biurowo-administracyjne. Szczególnie mocno zaakcentowali to specjaliści zakładowi. Wynika to z charakteru ich pracy różniącego się od działalności doradców terenowych, gdzie przeważa funkcja doradcza¹⁸². Świadczy to zarazem o znacznym obciążeniu ich czynnościami biurowo-administracyjnymi, organizacyjnymi i zbiurokratyzowaniem pracy, gdzie wsparcie informatyczne przynosi istotne usprawnienie wykonywanych obowiązków [Kalinowski 2009]. Następnie wskazano przetwarzanie informacji (specjaliści zakładowi) i poszukiwanie informacji (doradcy terenowi). W obu grupach badanych ważne okazało się również użycie poczty e-mailowej w kontaktach z różnymi urzędami, instytucjami, organizacjami oraz pomiędzy specjalistami i doradcami, ułatwiającej wymianę korespondencji i obieg informacji. Przy czym wszyscy badani specjaliści zakładowi i większość (83,7%) doradców terenowych mieli założone służbowe konto poczty e-mail i deklarowali, że z niego korzystają. Niestety, stosunkowo rzadko wskazywano na wykorzystywanie poczty elektronicznej do utrzymywania kontaktów z rolnikami. Stwierdzono również bardzo sporadyczne stosowanie narzędzi do prowadzenia

¹⁸² Oprócz funkcji doradczej autorzy zajmujący się doradztwem rolniczym rozróżniają również inne funkcje, powiązane i sprzężone ze sobą w praktycznym działaniu. Na przykład Cz. Maziarz [1975] wyróżnił cztery grupy funkcji: organizacyjno-administracyjne, doradczo-instruktorskie, oświatowo-szkoleniowe, społeczno-polityczne. Inni badacze dzielą je w podobny sposób, wymieniając m.in. takie funkcje jak: organizatorska, oświatowa, doradcza, społeczno-wychowawcza, administracyjno-biurowa, udział w zebraniach i naradach [Kalinowski 2009].

rozmów w czasie rzeczywistym do komunikowania się z klientami oraz do transmisji obrazu (skype, GG, mikrofony, kamery internetowe).

Na zakończenie wywiadów z pracownikami DODR we Wrocławiu poproszono ich o wskazania najważniejszych ich zdaniem ograniczeń i barier utrudniających korzystanie z rozwiązań informatycznych w pracy doradczej. Odpowiedzi zestawiono w tabeli 90.

Tabela 90

Table 90

Najważniejsze ograniczenia i bariery wykorzystania rozwiązań informatycznych w pracy doradczej
The most important limitations and obstacles in using IT solutions in advisory activities

Lp. No.	Wyszczególnienie Specification	Specjaliści zakładowi Company specialists	Doradcy terenowi Field advisors
		[% wypowiedzi] [% replies]	
1	2	3	4
1.	Sprzęt komputerowy: – Computer hardware	53,4	52,3
	– przestarzały, wyeksploatowany, awaryjny outdated, used-up, unreliable	23,3	21,4
	– brak środków finansowych na modernizację/zakup sprzętu lack of finances for modernisation/purchase sprzętu	11,6	–
	– brak laptopów dla każdego pracownika not enough laptops for all employees	9,3	7,1
	– brak komputerów dla każdego doradcy not enough PCs for all advisors	–	19,0
	– za mało pamięci RAM i dyskowej insufficient RAM and disc memory	4,6	–
	– wolny procesor – slow processor	2,3	–
	– brak nagrywarki – lack of recorder	2,3	–
	– brak pamięci przenośnych (pendrive) lack of pendrives	–	2,4
	– mało rolników ma komputery w gospodarstwie few farmers have computers	–	2,4
2.	Oprogramowanie: – Software:	16,3	21,5
	– braki – niekompatybilność oprogramowania (np. Open Office zamiast MS Office) lacks – incompatibility of software (eg. Open Office instead of MS Office)	7,0	12,0
	– brak specjalistycznych programów lack of specialist software	7,0	9,5
	– przestarzałe oprogramowanie outdated software	2,3	–

Tabela 90 cd.
Table 90 cont.

1	2	3	4
3.	Sieci i komunikacja internetowa Internet networks and communication	25,5	21,4
	– brak połączeń z doradcami poprzez Internet jeśli są w terenie no Internet contact with advisors if out of office	9,3	–
	– zakłócenia w funkcjonowaniu serwera, zawieszanie się, awarie, wolne działanie disruptions in functioning of the server, hanging up, faults, slowdowns	7,0	4,8
	– utrudniony kontakt z rolnikami poprzez Internet difficult Internet contact with farmers	4,6	–
	– brak lub utrudnienia w dostępie do Internetu bezpośrednio u rolnika no or difficult access to the Internet at the farm	2,3	7,1
	– zakłócenia w funkcjonowaniu Internetu, awarie, wolne łącze Internet disruptions – faults – slow connection	2,3	9,5
4.	Inne: – Other:	4,6	4,8
	– różny poziom umiejętności obsługi komputera przez doradców terenowych different levels of field advisors' computer literacy	2,3	–
	– trudności z transportem sprzętu np. na szkolenia (stary, ciężki) difficulties in transporting equipment to trainings (old, heavy)	2,3	4,8
Razem – Total		100	100

Źródło: badania własne
Source: own study

Jak wynika z powyższych danych, najwięcej ograniczeń utrudniających wykorzystanie technologii informatycznej w pracy doradczej związanych jest ze sprzętem komputerowym (ponad połowa uwag). Zarówno specjaliści zakładowi, jak i doradcy terenowi akcentowali przede wszystkim fakt, że komputery na ich stanowiskach w pracy są przestarzałe, wyeksploatowane i często ulegają awarii. Ponadto 1/4 wypowiedzi doradców terenowych dotyczyła niedostatecznego wyposażenia ich w komputery stacjonarne, ale również w laptopy, chociaż tych ostatnich używają prawie 2/3 tych pracowników PZD (tab. 4).

Następną w kolejności grupą zagadnień (1/4 wypowiedzi specjalistów zakładowych i 1/5 wypowiedzi doradców terenowych) są problemy z funkcjonowaniem urządzeń i usług sieciowych. Specjaliści zakładowi wskazywali przede wszystkim na brak możliwości łączenia się z doradcami terenowymi, jeśli ci ostatni byli poza biurem PZD oraz na zakłócenia w działaniu serwera DODR. Z kolei doradcy terenowi wymienili uwagi na temat zakłóceń w funkcjonowaniu Internetu w terenie oraz brak lub utrudnienia w dostępie do Internetu w czasie udzielania porad bezpośrednio u rolnika. Rozwiązaniem problemów z utrudnionym dostępem doradców terenowych do Internetu podczas pracy poza siedzibą PZD może być wyposażenie ich w telefony komórkowe i adaptory Bluetooth, co wymaga jednak poniesienia pewnych nakładów finansowych.

Wskazywano również na mankamenty związane ze stosowanym oprogramowaniem. Szczególnie podkreślali to doradcy terenowi narzekający na braki w zakresie oprogramowania do wspomagania pracy biurowej, ale także specjalistycznego, np. Plony, programów technologicznych czy do edukacji. Powyższe uwagi świadczą o konieczności przeznaczenia większej ilości środków finansowych w budżecie DODR we Wrocławiu na wymianę sprzętu i zakup niezbędnego oprogramowania.

Podsumowanie

Wykorzystanie technologii informatycznej w funkcjonowaniu Dolnośląskiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego we Wrocławiu stanowi istotny element ułatwiający realizację zadań spełnianych przez specjalistów zakładowych oraz doradców terenowych. Usprawniając przetwarzanie informacji, przyczyniają się do szybszego zaspokajania potrzeb doradczych rolników.

Najważniejszym czynnikiem efektywnego wykorzystania rozwiązań informatycznych w działalności każdej organizacji są zatrudnieni w nich ludzie. Analizowani specjaliści zakładowi i doradcy terenowi DODR we Wrocławiu – użytkownicy różnych rodzajów stosowanej tam technologii informatycznej – posiadają wysokie kwalifikacje zawodowe, związane z wykształceniem wyższym, w większości rolniczym, wzmocnionym długoletnim doświadczeniem w pracy doradczej. Większość kadry doradczej (ponad 80%) ocenia swoją wiedzę informatyczną na zajmowanym stanowisku pracy jako w pełni wystarczającą. Jednak pozostała część doradców wskazywała na potrzeby uzupełnienia niektórych umiejętności, zwłaszcza jeśli chodzi o obsługę arkusza kalkulacyjnego Excel, programów graficznych i do tworzenia stron WWW.

Zdecydowana większość badanych ma własne stanowiska komputerowe (96,7% specjalistów zakładowych i 80,6% doradców terenowych, korzystając dodatkowo z laptopów – 40% specjalistów i 65% doradców), a czas pracy z komputerem dla ponad połowy kadry doradczej przekracza 4 godziny dziennie. Podstawowym oprogramowaniem używanym we wszystkich formach poradnictwa jest zintegrowany pakiet programów biurowych MS Office. Również większość specjalistów zakładowych i doradców terenowych korzysta z takich rodzajów TI, jak bazy danych i sieci komputerowe, w tym usługi internetowe, akcentując, że stanowią one ułatwienie w prowadzeniu działalności doradczej.

Jednak w hierarchii zadań, do realizacji których specjaliści zakładowi i doradcy terenowi najczęściej wykorzystują technologię informatyczną, na pierwszej pozycji znalazły się prace biurowo-administracyjne, a dopiero dalej wskazano na zadania doradcze dotyczące kontaktów z rolnikami czy też zaspokajania ich potrzeb edukacyjnych. Sytuacja ta związana jest ze znacznym obciążeniem pracowników DODR czynnościami biurowymi, organizacyjnymi oraz sformalizowaniem i zbiurokratyzowaniem ich pracy. Następne w kolejności było przetwarzanie informacji (specjaliści zakładowi) oraz poszukiwanie informacji (doradcy terenowi) i komunikowanie się z użyciem poczty e-mailowej. Zastosowanie przez kadrę DODR technologii informatycznej do usprawnienia swojej pracy należy ocenić pozytywnie, jednak wykorzystywanie możliwości TI w realizacji zadań doradczych (np. utrzymywania kontaktów z rolnikami czy edukacji) jest słabe i świadczy o konieczności unowocześnienia form i metod oddziaływań.

Większość zbadanej kadry doradczej (70% specjalistów zakładowych i 77% doradców terenowych) wskazała na pewne ograniczenia i trudności w korzystaniu z TI stosowanych

w DODR we Wrocławiu. Ich uwagi najczęściej dotyczyły sprzętu komputerowego (przestały, wyeksploatowany, ulegający awariom, brak komputerów stacjonarnych i laptopów dla wszystkich doradców terenowych), następnie wymieniono problemy z funkcjonowaniem urządzeń i usług sieciowych (brak łączności lub zakłócenia w funkcjonowaniu połączeń internetowych z rolnikami i doradcami terenowymi). Część uwag dotyczyła także braków w oprogramowaniu.

Znaczenie technologii informatycznej w funkcjonowaniu gospodarstw rolnych

Celem badań była ocena wykorzystania oraz stanu i uwarunkowań stosowania technologii informatycznej w gospodarstwach rolnych. Badania zostały zrealizowane w roku 2009 na terenie województwa dolnośląskiego.

Jako narzędzie pozyskania danych od kierowników gospodarstw rolnych użyto kwestionariusza wywiadu. Przeprowadzone wywiady umożliwiły określenie sposobów faktycznego wykorzystania oraz potrzeb i możliwości stosowania technologii informatycznej w gospodarstwach, stanu wyposażenia ich w sprzęt komputerowy, oprogramowanie i dostęp do Internetu oraz uwarunkowań z tym związanych. Badania objęły 200 indywidualnych gospodarstw rolnych, rozmieszczonych w pięciu regionach funkcjonalnych województwa dolnośląskiego (zgodnie ze Strategią rozwoju obszarów wiejskich województwa dolnośląskiego¹⁸³), których kierownicy korzystali z usług doradczych DODR we Wrocławiu i wyrazili zgodę na udział w badaniu.

Analizując dane zebrane w gospodarstwach, utworzono cztery grupy badawcze:

- 1) w zależności od położenia obiektu badawczego w określonym regionie funkcjonalnym (Region I – 74 gospodarstwa, II – 21 gosp., III – 45 gosp., IV – 20 gosp., V – 40 gosp.);
- 2) według wieku kierowników gospodarstw (wiek do 40 lat – 57 gospodarstw, wiek ponad 40 lat – 143 gosp.);
- 3) według obszaru użytków rolnych (do 10 ha – 39 gospodarstw, od 10,01 ha do 20 ha – 51 gosp., od 20,01 ha do 50 ha – 62 gosp., powyżej 50 ha – 48 gosp.);
- 4) według jednostek kwalifikacji zawodowych posiadanych przez osoby kierujące gospodarstwami (wydzielono cztery podgrupy (wg kwartyli) po 50 obiektów każda: 1 – z niskimi kwalifikacjami kierowników gospodarstw, 2 – przeciętnymi, 3 – ponadprzeciętnymi, 4 – wysokimi);

Uzyskane materiały opracowano z użyciem analizy poziomej, wykorzystując metodę opisową i porównawczą, zestawiając wyniki w technice tabelarycznej.

Jednym z ważniejszych aspektów branych pod uwagę w momencie wprowadzania rozwiązań informatycznych do działalności gospodarczej czy w gospodarstwie domowym jest możliwość połączenia się z Internetem. Zapewniają to przede wszystkim dostawcy usług telekomunikacyjnych, stąd już we wstępnej części kwestionariusza wywiadu zapytano rolników o posiadanie telefonów stacjonarnych i komórkowych. Przedstawia to tabela 91, prezentująca również stan wyposażenia badanych gospodarstw w komputery.

¹⁸³ Uchwała Nr XXXV/583/2001 Sejmiku Województwa Dolnośląskiego z dnia 25 maja 2001 roku w sprawie Strategii Rozwoju Obszarów Wiejskich Województwa Dolnośląskiego.

Tabela 91
Table 91

Wyposażenie gospodarstw w telefony i komputery [% gospodarstw]
Telephones and computers in the farms [% farms]

Wyszczególnienie – Specification		Gospodarstwa ogółem – Farms total				
Telefon Telephone	Stacjonarny – Fixed-line	92,5				
	Liczba lat użytkowania Number of years in use	16				
	Komórkowy – Mobile	93,0				
	Liczba lat użytkowania Number of years in use	8				
Komputer Computer	Stacjonarny – Fixed-line	73,5				
	Liczba lat użytkowania Number of years in use	7				
	Przenośny – Portable	13,5				
	Liczba lat użytkowania Number of years in use	7				
Gospodarstwa wg regionów funkcjonalnych obszarów wiejskich Dolnego Śląska Farms according to functional regions of rural areas in Lower Silesia						
Wyszczególnienie – Specification		Region I	Region II	Region III	Region IV	Region V
Telefon Telephone	Stacjonarny – Fixed-line	95,9	71,4	91,1	100,0	92,5
	Liczba lat użytkowania Number of years in use	17	14	16	17	16
	Komórkowy – Mobile	90,5	90,5	95,6	90,0	95,0
	Liczba lat użytkowania Number of years in use	8	8	8	8	8
Komputer Computer	Stacjonarny – Fixed-line	82,4	71,4	82,2	70,0	50,0
	Liczba lat użytkowania Number of years in use	8	7	7	7	8
	Przenośny – Portable	10,8	4,8	15,6	20,0	17,5
	Liczba lat użytkowania Number of years in use	9	2	9	8	6
Gospodarstwa wg wieku rolników – Farms according to farmers' age						
Wyszczególnienie – Specification		Wiek do 40 lat – Up to 40		Wiek powyżej 40 lat – Over 40		
Telefon Telephone	Stacjonarny – Fixed-line	87,7		94,4		
	Liczba lat użytkowania Number of years in use	12		18		
	Komórkowy – Mobile	98,2		90,9		
	Liczba lat użytkowania Number of years in use	8		8		
Komputer Computer	Stacjonarny – Fixed-line	80,7		70,6		
	Liczba lat użytkowania Number of years in use	7		8		
	Przenośny – Portable	17,5		11,9		
	Liczba lat użytkowania Number of years in use	7		8		

Tabela 91 cd.
Table 91 cont.

Gospodarstwa wg grup obszarowych Farms according to size groups					
Wyszczególnienie – Specification		Do 10 ha UR Up to 10 ha AL	10,01–20,00 ha UR 10.01–20.00 ha AL	20,01–50,00 ha UR 20.01–50.00 ha AL	Powyżej 50 ha UR Over 50 ha AL
Telefon Telephone	Stacjonarny – Fixed-line	79,5	95,8	92,3	100,0
	Liczba lat użytkowania Number of years in use	16	16	15	19
	Komórkowy – Mobile	94,9	91,7	87,7	100,0
	Liczba lat użytkowania Number of years in use	8	7	9	9
Komputer Computer	Stacjonarny – Fixed-line	64,1	70,8	76,9	79,2
	Liczba lat użytkowania Number of years in use	7	7	8	7
	Przenośny – Portable	15,4	12,5	12,3	14,6
	Liczba lat użytkowania Number of years in use	9	6	7	9
<p>Podział gospodarstw w zależności od kwalifikacji zawodowych rolników (podział próby wg kwartyli: dla $Q_1 = 1,75$ jedn. kw., $Q_2 = 2,08$ jedn. kw., $Q_3 = 2,10$ jedn. kw.) Division of farms according to professional qualifications of the farmers (division according to quartiles: $Q_1 = 1.75$ u.q., $Q_2 = 2.08$ u.q., $Q_3 = 2.10$ u.q.)</p>					
Wyszczególnienie – Specification		Kwalifikacje niskie Low qualifi- cations	Kwalifikacje przeciętne Average qu- alifications	Kwalifikacje ponadprze- ciętne Over-average qualifications	Kwalifikacje wysokie High qualifica- tions
Telefon Telephone	Stacjonarny – Fixed-line	88,0	90,0	94,0	98,0
	Liczba lat użytkowania Number of years in use	12	17	18	18
	Komórkowy – Mobile	96,0	90,0	90,0	96,0
	Liczba lat użytkowania Number of years in use	8	8	9	8
Komputer Computer	Stacjonarny – Fixed-line	76,0	68,0	74,0	76,0
	Liczba lat użytkowania Number of years in use	6	7	8	8
	Przenośny – Portable	18,0	10,0	10,0	16,0
	Liczba lat użytkowania Number of years in use	7	6	5	12

Źródło: badania własne
Source: own study

Prawie wszystkie badane gospodarstwa (93%) wyposażone były zarówno w telefon stacjonarny, średnio już od 16 lat jak i komórkowy, znajdujący się w użyciu przeciętnie od 8 lat. Rolnicy starsi – w wieku powyżej 40 lat chętniej korzystali z telefonów stacjonarnych, natomiast młodszy, bardziej otwarci na nowości, z komórkowych, wykorzystując ich dodatkowe możliwości i funkcje, jakich nie zapewnia telefon przewodowy. Jak można zauważyć, wraz ze wzrostem areалу użytków rolnych i poziomu kwalifikacji zawodowych rolników zwiększa się udział gospodarstw wyposażonych w telefony stacjonarne i komórkowe.

Również większość badanych rolników (73,5%) posiadała komputery stacjonarne (przeciętnie od 7 lat), a także niektórzy dodatkowo komputery przenośne (13,5%). Więcej komputerów stacjonarnych mieli rolnicy młodszy – mający poniżej 40 lat oraz ci z gospodarstw większych. Również młodszy kierownicy gospodarstw mieli nieco więcej laptopów niż osoby po 40. roku życia. Natomiast nie zauważono specjalnych prawidłowości co do wyposażenia gospodarstw w komputery w poszczególnych regionach funkcjonalnych oraz w podgrupach rolników o różnych kwalifikacjach zawodowych, gdzie było ono zróżnicowane.

W tabeli 92 przedstawiono stan podłączenia badanych gospodarstw wyposażonych w komputer do sieci Internet.

Rolnicy będący właścicielami komputerów posiadali w większości (90,3%) w swoich gospodarstwach łącza internetowe. Wskaźnik ten w zależności od przyjętego kryterium podziału gospodarstw utrzymywał się na wysokim poziomie, wahając się w przedziale od 81,3 do 96,2%, co świadczy o dużym znaczeniu Internetu dla rolników i ich rodzin. Jednak uruchomienie dostępu do Internetu miało miejsce przeciętnie przed 5 laty, a więc dopiero po upływie 2 lat od nabycia komputerów. Średnia przepustowość łącza internetowego była wysoka i wyniosła 11,6 Mb/s, oscylując od 1 Mb/s do 21 Mb/s zależnie od analizowanej grupy gospodarstw. Zaobserwowane zróżnicowanie szybkości transmisji danych przez Internet uzależnione było od lokalnych możliwości i dostawców usług internetowych. Dla większość (65%) rolników – internautów dostawcą Internetu była TP SA (Neostrada). Pozostali korzystali przede wszystkim z usług innych operatorów telekomunikacyjnych (Dialog, Netia, PLUS GSM), ale także z Internetu bezprzewodowego dostarczanego przez lokalnych prywatnych dostawców.

Badana zbiorowość rolników prezentuje się znacznie lepiej pod względem wyposażenia w komputery i posiadania łącza internetowego niż wskaźniki dla ogółu gospodarstw domowych polskich rolników, ale także ogółu gospodarstw domowych w kraju (tab. 84). Wiąże się to z tym, iż są to osoby pozostające w stałym kontakcie z doradcami rolniczymi, chętnie korzystające z ich porad i usług doradczych, ściślej współpracujące z DODR we Wrocławiu niż ogół rolników. Cechuje ich otwartość na nowości i zmiany, dążenie do rozwoju gospodarstw, aktywne nastawienie na rozwiązywanie problemów związanych z prowadzoną działalnością rolniczą. Skala potrzeb doradczych (informacyjnych, edukacyjnych oraz zmian i rozwoju) tych rolników jest duża. Zaspokajają je przez współdziałanie z przedstawicielami doradztwa rolniczego oraz korzystając z możliwości, jakie daje nowoczesna technologia teleinformatyczna.

W jednym z pytań kwestionariusza wywiadu poproszono rolników o wskazanie, przy rozwiązywaniu jakich problemów wykorzystują posiadane komputery (tab. 93).

Tabela 92
Table 92

Dostęp do Internetu w gospodarstwach [% gospodarstw z komputerem]
Access to the Internet in the farms [% farms with a computer]

Wyszczególnienie – Specification		Gospodarstwa ogółem – Farms total				
Posiadanie łącza internetowego – Internet connection		90,3				
Liczba lat użytkowania – Number of years in use		5				
Średnia przepustowość łącza internetowego (Mb/s) Average bandwidth (Mb/s)		11,6				
Gospodarstwa wg regionów funkcjonalnych obszarów wiejskich Dolnego Śląska Farms according to functional regions of rural areas in Lower Silesia						
Wyszczególnienie – Specification		Region I	Region II	Region III	Region IV	Region V
Posiadanie łącza internetowego – Internet connection		93,5	81,3	84,2	93,3	95,8
Liczba lat użytkowania – Number of years in use		5	4	5	5	5
Średnia przepustowość łącza internetowego (Mb/s) Average bandwidth (Mb/s)		15,9	1,0	1,2	1,0	18,9
Gospodarstwa wg wieku rolników – Farms according to farmers' age						
Wyszczególnienie – Specification		Wiek do 40 lat Up to 40		Wiek powyżej 40 lat Over 40		
Posiadanie łącza internetowego – Internet connection		89,8		90,6		
Liczba lat użytkowania – Number of years in use		5		5		
Średnia przepustowość łącza internetowego (Mb/s) Average bandwidth (Mb/s)		20,5		1,0		
Gospodarstwa wg grup obszarowych – Farms according to size groups						
Wyszczególnienie – Specification		Do 10 ha UR Up to 10 ha AL	10,01–20,00 ha UR 10.01–20.00 ha AL	20,01–50,00 ha UR 20.01–50.00 ha AL	Powyżej 50 ha UR Over 50 ha AL	
Posiadanie łącza internetowego – Internet connection		81,5	94,4	96,2	84,6	
Liczba lat użytkowania – Number of years in use		5	5	5	6	
Średnia przepustowość łącza internetowego (Mb/s) Average bandwidth (Mb/s)		21,0	6,5	20,8	1,0	
Podział gospodarstw w zależności od kwalifikacji zawodowych rolników (podział próby wg kwartyli: dla $Q_1 = 1,75$ jedn. kw., $Q_2 = 2,08$ jedn. kw., $Q_3 = 2,10$ jedn. kw.) Division of farms according to professional qualifications of the farmers (division according to quartiles: $Q_1 = 1.75$ u.q., $Q_2 = 2.08$ u.q., $Q_3 = 2.10$ u.q.)						
Wyszczególnienie – Specification		Kwalifikacje niskie Low qualifications	Kwalifikacje przeciętne Average qualifications	Kwalifikacje ponadprzeciętne Over-average qualifications	Kwalifikacje wysokie High qualifications	
Posiadanie łącza internetowego – Internet connection		90,2	91,9	89,5	89,7	
Liczba lat użytkowania – Number of years in use		4	5	6	6	
Średnia przepustowość łącza internetowego (Mb/s) Average bandwidth (Mb/s)		13,5	17,3	1,5	10,8	

Źródło: badania własne
source: own study

Zastosowanie komputera w gospodarstwach [% gospodarstw]
Use of computers in farms [% farms]

Wyszczególnienie Specification	Gospodarstwa ogółem Farms total
Prowadzenie rachunkowości – Running accountancy	8,4
Liczba lat użytkowania – Number of years in use	6
Układanie dawek pokarmowych – Setting feed doses	2,6
Liczba lat użytkowania – Number of years in use	7
Planowanie produkcji – Planning of production	11,6
Liczba lat użytkowania – Number of years in use	6
Sterowanie produkcją – Production management	7,1
Liczba lat użytkowania – Number of years in use	8
Układanie płodozmianów – Planning crop rotation	12,9
Liczba lat użytkowania – Number of years in use	6
Planowanie budżetu domowego – Planning family budget	12,9
Liczba lat użytkowania – Number of years in use	6
Korzystanie z Internetu – Using the Internet	82,6
Liczba lat użytkowania – Number of years in use	5
Tworzenie pism do urzędów – Writing official letters	82,6
Liczba lat użytkowania – Number of years in use	6
Gry i rozrywka – Games and entertainment	63,2
Liczba lat użytkowania – Number of years in use	7

Źródło: badania własne
Source: own study

Okazało się, że badani rolnicy najczęściej używają komputerów do łączenia się z Internetem, tworzenia pism do urzędów oraz do gier komputerowych i celów rozrywkowych (słuchanie muzyki, oglądanie zdjęć i filmów). Wymienione najczęstsze zakresy zastosowań komputerów w gospodarstwach nie ulegają zmianie od 2001 roku, kiedy to pracownicy ówczesnej Katedry Ekonomiki i Organizacji Rolnictwa AR we Wrocławiu przeprowadzili badania ankietowe w 81 gospodarstwach rolnych zlokalizowanych w powiecie wrocławskim w województwie dolnośląskim [Krzemiński 2002]. Zwiększyła się natomiast znacznie liczba wypowiedzi dotyczących korzystania z Internetu z 51,5% [Krzemiński 2002] do blisko 83%, co świadczy o wzroście jego znaczenia dla rolników jako medium informacyjnego i komunikacyjnego. Inne zakresy wykorzystania komputerów miały mały udział w wypowiedziach kierowników gospodarstw. Podobny rozkład wypowiedzi uzyskano we wszystkich przyjętych do analizy grupach – tzn. wg rozmieszczenia gospodarstw w regionach funkcjonalnych, wg wieku i kwalifikacji rolników oraz wg struktury obszarowej gospodarstw. Charakterystyczne okazało się to, że rolnicy młodszy (w wieku do 40 lat) oraz ci z gospodarstw większych i o wyższych kwalifikacjach wykorzystywali posiadane komputery częściej niż pozostali.

Z kolei inna kwestia dotyczyła zagadnienia, kto jest głównym użytkownikiem komputerów w gospodarstwie. W większości rodzin komputery wykorzystywane były przede wszystkim przez dzieci (77% gospodarstw) z racji potrzeb związanych z uczęszczaniem do szkoły, następnie przez rolników (59,4%) i ich żony (50,3%). Zbieżne wyniki otrzymano także w podziale badanej zbiorowości na grupy wg regionów funkcjonalnych, wieku, obszaru UR i kwalifikacji rolników. Wyjątkiem był znaczny udział (77,6%) kierowników gospodarstw jako głównych użytkowników komputerów w grupie rolników młodszych – do 40 roku życia, gdzie współużytkownikami były równocześnie ich małżonki (51% gospodarstw) i stosunkowo rzadko (38%) dzieci, którym dostęp do komputera zapewniała również szkoła.

Kolejne zestawienie, w tabeli 94, przedstawia wykorzystanie przez rolników, posiadających w gospodarstwie łącze internetowe, zasobów i usług internetowych.

Tabela 94

Table 94

Wykorzystywanie przez rolników zasobów Internetu [% gospodarstw z Internetem]

Use of Internet resources by the farmers [% farms with the Internet]

Wyszczególnienie Specification		Gospodarstwa ogółem Farms total	
1		2	
Bankowość elektroniczna – Electronic banking		47,9	
Liczba lat użytkowania – Number of years in use		4	
Rozrywka i relaks – Relax and entertainment		65,0	
Liczba lat – Number of years		6	
Prowadzenie korespondencji – Correspondence		73,6	
Liczba lat – Number of years		6	
Cele edukacyjne – Educational purposes		45,0	
Liczba lat – Number of years		5	
Pozyskiwanie informacji: Searching for information	Technologiczne – Technological	72,1	
	Liczba lat – Number of years	5	
	Rynkowe – Market	72,9	
	Liczba lat – Number of years	5	
	Ekonomiczne – Economic	60,0	
	Liczba lat – Number of years	5	
	Meteorologiczne – Meteorological	67,9	
	Liczba lat – Number of years	5	
	Ekologiczne – Ecological	37,9	
	Liczba lat – Number of years	6	
	Różne informacje – Various information	8,6	
	Liczba lat – Number of years	b.d.	
Kontakt z doradcami rolniczymi DODR Contact with LSCAE advisors	Doradcy terenowi – Field advisors	25,7	
	Liczba lat – Number of years	5	
	Specjaliści zakładowi – Company specialists	7,1	
	Liczba lat – Number of years	6	
	Sposób kontaktu Type of contact	Poczta emailowa – Electronic mail	23,6
		Komunikator np. skype, Gadugadu Communicator, eg. Skype, GG	7,1
Kamera internetowa Internet camera		2,9	

Tabela 94 cd.
Table 94 cont.

		1	2
Kontakt z innymi służbami dorad- czymi Contact with other advisory services	Inne służby doradcze – other advisory services		14,3
	Liczba lat – Number of years		5
	Sposób kontaktu Type of contact	Poczta emailowa – Electronic mail	12,9
		Komunikator np. skype, Gadugadu Communicator, eg. Skype, GG	2,1
		Kamera internetowa Internet camera	0,7
Tak – Yes		52,1	
Oglądanie stron WWW DODR we Wrocławiu Browsing the website of LSCAE in Wrocław	Liczba lat – Number of years		5
	Czy treści i informacje na stronach DODR we Wrocławiu są dostateczne? Is the information presented on the website of LSCAE in Wrocław sufficient?	Tak – Yes	32,1
		Nie – No	26,4
		Nie mam zdania – No opinion	41,5

Źródło: badania własne

Source: own study

Podobnie wygląda wykorzystanie Internetu biorąc pod uwagę gospodarstwa znajdujące w poszczególnych regionach funkcjonalnych obszarów wiejskich województwa dolnośląskiego oraz w podgrupach o różnych kwalifikacjach zawodowych. Porównywalne wyniki otrzymano również w przypadku podziału badanej zbiorowości rolników na grupy wiekowe do 40 lat i powyżej tego wieku. Jednakże udział młodszych kierowników gospodarstw w korzystaniu z wymienionych wcześniej zasobów i usług internetowych w porównaniu do całej badanej zbiorowości rolników jest od kilkunastu do 20% wyższy, np. aż 90,9% osób w wieku do 40 lat chętniej niż pozostali sięga do intersieci po informacje rynkowe, a korespondencję elektroniczną prowadzi 86,1% z nich. Z kolei u rolników po 40 roku życia wskaźniki te są od 20 do 30% niższe. Potwierdza to poprzednie uwagi o większej otwartości na nowości rolników młodszych, cechujących się lepszą strukturą wykształcenia szkolnego (większy odsetek osób z wykształceniem średnim i wyższym) niż grupa rolników po 40 roku życia i wdrożonych tym samym już w okresie pobytu w szkole do używania technologii informatycznej. Z kolei analizując gospodarstwa w zależności od posiadanego areалу użytków rolnych zakres wykorzystania Internetu przez ich kierowników również nie odbiega zbytnio od przeciętnych wskaźników opisanych na wstępie. Jednak charakterystyczne jest to, że wraz ze wzrostem obszaru UR równocześnie znacząco powiększa się odsetek rolników poszukujących informacji fachowych. I tak jeśli w grupie gospodarstw o areale do 10 ha UR informacje technologiczne pozyskuje z zasobów globalnej sieci ok. 64% rolników – internautów, informacje rynkowe – również 64%, ekonomiczne blisko 55%, meteorologiczne – ok. 46%, to w grupie obszarowej powyżej 50 ha UR wskaźniki te wynoszą odpowiednio: 79%, 88%, 76% i 82%. Świadczy to o tym, że w miarę zwiększania przez rolników skali produkcji i powiększaniu się ryzyka gospodarowania wzrasta zakres potrzeb informacyjnych, w zaspokojeniu których ważną rolę odgrywa Internet.

Stosunkowo nieduży odsetek rolników mających dostęp do intersieci wykorzystywał możliwości, jakie daje Internet w komunikowaniu się i utrzymywaniu kontaktu ze służbą doradczą. Najczęściej kierownicy gospodarstw kontaktowali się poprzez Internet z dorad-

cami terenowymi Powiatowych Zespołów Doradców DODR we Wrocławiu (1/4 badanych rolników). Wykorzystywano w tym celu przede wszystkim pocztę elektroniczną, sporadycznie tylko używając komunikatorów typu Skype, czy GaduGadu do prowadzenia rozmów (7% rolników) i kamer internetowych (3% rolników). Kontakt ze specjalistami zakładowymi Centrali DODR podejmowano przez Internet rzadko (7% rolników) i nieco częściej (14% rolników) z innymi niż DODR rodzajami służb doradczych. Porównywalne wskaźniki dostarczyła analiza gospodarstw wg ich lokalizacji w regionach funkcjonalnych, w grupach wiekowych rolników, w zależności od areału UR i kwalifikacji zawodowych. W odniesieniu do grup wiekowych rolników stwierdzono, że rolnicy młodszy znacznie chętniej wykorzystywali Internet do komunikowania się z wszystkimi służbami doradczymi niż ci w wieku powyżej 40 lat. Jeśli chodzi o kwalifikacje zawodowe, w miarę ich wzrostu rolnicy również częściej sięgali po Internet jako narzędzie komunikacji z doradcami terenowymi.

Na pytanie o odwiedzanie strony domowej DODR we Wrocławiu, ponad połowa rolników – posiadaczy łącza internetowego odpowiedziała twierdząco, lecz zaledwie 1/3 z nich usatysfakcjonowana była treściami i informacjami dostępnymi na stronie. Natomiast 1/4 rolników mających dostęp w gospodarstwie do Internetu negatywnie oceniła stronę WWW DODR we Wrocławiu, a blisko 42% z nich nie miało zdania na ten temat. Stosunkowo nieduży odsetek rolników, którym odpowiada zawartość strony domowej DODR we Wrocławiu może być wskazówką dla administratorów i twórców strony świadcząca o niepełnym rozeznaniu potrzeb klientów doradztwa w tym zakresie. Poprawę takiego stanu rzeczy mogłoby dać prowadzenie okresowych konsultacji/ankietyzacji wśród rolników odnośnie ich oczekiwań co do zawartości strony DODR. Rolnicy młodszy i z większych obszarowo gospodarstw oraz z wyższymi kwalifikacjami zawodowymi częściej wchodził na stronę DODR we Wrocławiu, a poziom akceptacji treści i informacji na tej stronie był większy, jednak nie przekraczał 40%.

W procesie podejmowania decyzji przez każdego rolnika dotyczących gospodarstwa rolnego, czy też domowego niezbędne jest posiadanie szerokiego zasobu informacji. Dostępnych jest wiele rozmaitych źródeł informacji użytecznych dla rolników. Szybki rozwój informatyki, szczególnie technologii sieciowych sprawia, że największym źródłem informacji, a także potężnym narzędziem do realizacji różnego rodzaju operacji handlowych, bankowych i innych stał się Internet [Kania 2007]. Jego znaczenie w tym aspekcie dla badanej zbiorowości rolników przedstawia tabela 95.

Tabela 95
Table 95

Hierarchia źródeł informacji rolniczych wykorzystywanych przez rolników,
w skali od 1 – najważniejsze do 6 – najmniej ważne [% gospodarstw z komputerem]
Hierarchy of the sources of information used by farmers, 1 – the most important,
6 – the least important [% farms with a computer]

Wyszczególnienie – Specification	Gospodarstwa ogółem – Farms total
Prasa – Press	2,7
Radio – Radio	4,0
Telewizja – Television	2,9
Internet – Internet	3,3
DODR we Wrocławiu – LSCAE in Wrocław	2,8
Dolnośląska Izba Rolnicza – Lower Silesian Chamber of Agriculture	4,6

Tabela 95 cd.
Table 95 cont.

Gospodarstwa wg regionów funkcjonalnych obszarów wiejskich Dolnego Śląska Farms according to functional regions of rural areas in Lower Silesia					
Wyszczególnienie – Specification	Region I	Region II	Region III	Region IV	Region V
Prasa – Press	2,7	3,1	3,0	1,9	2,8
Radio – Radio	3,9	3,8	4,2	3,7	4,1
Telewizja – Television	2,7	2,8	3,5	2,8	2,9
Internet – Internet	3,6	3,1	3,1	3,1	3,1
DODR we Wrocławiu – LSCAE in Wrocław	3,0	3,1	2,0	3,8	2,7
Dolnośląska Izba Rolnicza Lower Silesian Chamber of Agriculture	4,8	3,6	4,3	4,9	5,1
Gospodarstwa wg wieku rolników – Farms according to farmers' age					
Wyszczególnienie – Specification	Wiek do 40 lat – Up to 40		Wiek powyżej 40 lat Over 40		
Prasa – Press	2,6		2,8		
Radio – Radio	4,3		3,8		
Telewizja – Television	3,0		2,9		
Internet – Internet	2,6		3,6		
DODR we Wrocławiu – LSCAE in Wrocław	2,6		2,8		
Dolnośląska Izba Rolnicza Lower Silesian Chamber of Agriculture	4,8		4,5		
Gospodarstwa wg grup obszarowych – Farms according to size groups					
Wyszczególnienie – Specification	Do 10 ha UR Up to 10 ha AL	10,01–20,00 ha UR 10.01–20.00 ha AL	20,01–50,00 ha UR 20.01–50.00 ha AL	Powyżej 50 ha UR Over 50 ha AL	
Prasa – Press	3,0	2,6	2,8	2,7	
Radio – Radio	4,0	4,0	3,8	4,2	
Telewizja – Television	3,2	2,3	2,9	3,4	
Internet – Internet	2,8	3,3	3,3	3,5	
DODR we Wrocławiu – LSCAE in Wrocław	2,6	2,7	2,9	2,8	
Dolnośląska Izba Rolnicza Lower Silesian Chamber of Agriculture	5,2	4,9	4,3	4,2	
Podział gospodarstw w zależności od kwalifikacji zawodowych rolników (podział próby wg kwartyli: dla $Q_1 = 1,75$ jedn. kw., $Q_2 = 2,08$ jedn. kw., $Q_3 = 2,10$ jedn. kw.) Division of farms according to professional qualifications of the farmers (division according to quartiles: $Q_1 = 1.75$ u.q., $Q_2 = 2.08$ u.q., $Q_3 = 2.10$ u.q.)					
Wyszczególnienie – Specification	Kwalifikacje niskie Low qualifi- cations	Kwalifikacje przeciętne Average qualifications	Kwalifikacje ponad- przeciętne Over-average qualifications	Kwalifikacje wysokie High qualifi- cations	
Prasa – Press	2,7	2,7	3,0	2,6	
Radio – Radio	4,0	4,0	4,0	4,0	
Telewizja – Television	3,0	3,1	2,7	2,9	
Internet – Internet	3,1	3,2	3,5	3,4	
DODR we Wrocławiu – LSCAE in Wrocław	2,7	3,2	2,4	2,8	
Dolnośląska Izba Rolnicza Lower Silesian Chamber of Agriculture	4,7	4,6	4,3	4,5	

Źródło: badania własne
Source: own study

Najważniejszym źródłem informacji rolniczych dla kierowników gospodarstw była prasa, tradycyjna metoda przekazu aktualnych wiadomości w postaci utrwalonego na papierze tekstu z możliwością wielokrotnego ich przeglądania. Drugą pozycję zajęli doradcy rolniczy DODR we Wrocławiu docenieni za profesjonalizm i dysponujący szeroką wiedzą z różnych dziedzin. Trzecia lokata należała do telewizji, której programy i audycje dotyczące rolnictwa cechuje duży stopień pogładowości wynikający z połączenia przekazu obrazu i słowa mówionego, aktualność, rzetelność informacji przekazywanych przez ekspertów zapraszanych do studia. Następnym w kolejności źródłem informacji był Internet, stanowiący nowoczesną platformę informacyjną różnorodnych, aktualnych, podawanych w sposób interaktywny wiadomości, tzn. z możliwością wyboru przez użytkownika środka przekazu znajdujących treści – w postaci tekstu pisanego, filmu, obrazu, dźwięku lub ich kombinacji¹⁸⁴. Na dalszych pozycjach znalazły się audycje radiowe i Dolnośląska Izba Rolnicza. Rozpatrując gospodarstwa według ich rozmieszczenia, w poszczególnych regionach funkcjonalnych ważność źródeł informacji dla rolników była zbliżona, chociaż w regionach III i V największą rangę miał DODR we Wrocławiu, a Internet w regionach od I do IV znalazł się na pozycji trzeciej. W przypadku rolników młodszych znaczenie zasobów informacyjnych Internetu było równorzędne z prasą i przedstawicielami doradztwa rolniczego. Jeśli chodzi o podział gospodarstw w zależności od obszaru UR i posiadanych przez rolników kwalifikacji zawodowych hierarchia źródeł informacji była podobna do średniej dla ogółu badanej zbiorowości gospodarstw.

Poziom orientacji rolników co do charakterystyki technicznej wykorzystywanego sprzętu i oprogramowania był słaby, podobnie jak w przypadku doradców rolniczych, z tym że większą wiedzę na ten temat mieli rolnicy młodszy i ci z gospodarstw większych oraz posiadający wyższe kwalifikacje zawodowe. Średnio jedynie co czwarty z badanych wypowiedział się na temat sprzętu, a tylko 13% rolników określiło, z jakiego systemu operacyjnego korzysta i zaledwie 7% wiedziało, jaką ma wersję pakietu oprogramowania biurowego MS Office¹⁸⁵. Wprawdzie brak wiedzy o technicznej stronie wykorzystywanych urządzeń i programów komputerowych nie jest przeszkodą w ich użytkowaniu, jednak posiadanie chociaż podstawowej orientacji w tym zakresie pozwala na pełniejsze korzystanie z oferowanych przez nie możliwości i funkcji. Aktualizowanie, poszerzanie wiedzy i umiejętności rolników oraz innych mieszkańców obszarów wiejskich przez organizowanie szkoleń i kursów dotyczących obsługi komputerów i użytecznych programów może być ważnym krokiem w budowaniu społeczeństwa informacyjnego. Jednakże

¹⁸⁴ Internet łączy w sobie cechy różnych form, metod i środków oddziaływań doradczych. Zaliczyć go można do formy poradnictwa masowego, chociaż umożliwia również kontakt indywidualny z doradcą rolniczym lub z innymi rolnikami, można go także wykorzystać w doradztwie grupowym. Uzupełnia i wzbogaca możliwości kontaktu bezpośredniego w ramach podstawowego ogniw doradczego przez wykorzystanie poczty elektronicznej oraz komunikatorów internetowych. Charakteryzuje go łatwość dostępu do aktualnych informacji zestawionych jako strony WWW, nieograniczona czasowo ani terytorialnie. Ponadto daje możliwość ich natychmiastowej weryfikacji i porównania na innych internetowych stronach różnych instytucji i w tradycyjnych źródłach. Atrakcyjność przekazu łączącego tekst, obraz, dźwięk i interaktywną rolę użytkownika w wyborze dowolnej postaci przekazu informacji silnie wzmacnia pogładowość Internetu w dostarczaniu szerokiego spektrum wiadomości z różnych dziedzin [Kalinowski 2009].

¹⁸⁵ Średnia wydajność procesora w komputerach rolników wynosiła 2,3 GHz, pojemność dysku twardego 139,6 GB, pojemność pamięci RAM 1 GB, przepustowość łącza internetowego – 11,6 Mb/s. Większość (76,9 %) rolników, która wykazała się znajomością posiadanego SO, użytkowała programy: Windows XP, około 15% z nich Windows Viście, pozostali Windows 2000 i 98. Jeśli chodzi o aplikacje biurowe, połowa rolników korzystała z pakietu MS Office 2000, 1/3 z nich z wersji 2003, a pozostali z wersji 2007.

jak wynika z odpowiedzi na pytanie co do uczestnictwa rolników – właścicieli komputerów w szkoleniach z zakresu obsługi komputera (tab. 96) – udział ten był bardzo mały.

Tabela 96
Table 96

Udział rolników w szkoleniach z zakresu obsługi komputera [% gospodarstw z komputerem]
Farmers' participation in trainings on computer use [% farms with a computer]

Wyszczególnienie Specification	Gospodarstwa ogółem Farms total				
Tak – Yes	11,0				
Okres czasu w latach jaki upłynął od odbycia szkolenia Number of years since the training	8				
Gospodarstwa wg regionów funkcjonalnych obszarów wiejskich Dolnego Śląska Farms according to functional regions of rural areas in Lower Silesia					
Wyszczególnienie Specification	Region I	Region II	Region III	Region IV	Region V
Tak – Yes	12,9	0	15,8	0	12,5
Okres czasu w latach jaki upłynął od odbycia szkolenia Number of years since the training	8	0	9	0	7
Gospodarstwa wg wieku rolników Farms according to farmers' age					
Wyszczególnienie Specification	Wiek do 40 lat Up to 40		Wiek powyżej 40 lat Over 40		
Tak – Yes	12,2		10,4		
Okres czasu w latach jaki upłynął od odbycia szkolenia Number of years since the training	9		9		
Gospodarstwa wg grup obszarowych – Farms according to size groups					
Wyszczególnienie Specification	Do 10 ha UR Up to 10 ha AL	10,01–20,00 ha UR 10.01–20.00 ha AL	20,01–50,00 ha UR 20.01–50.00 ha AL	Powyżej 50 ha UR Over 50 ha AL	
Tak – Yes	25,9	5,6	9,4	7,7	
Okres czasu w latach jaki upłynął od odbycia szkolenia Number of years since the training	7	14	11	9	
Podział gospodarstw w zależności od kwalifikacji zawodowych rolników (podział próby wg kwartyli: dla $Q_1 = 1,75$ jedn. kw., $Q_2 = 2,08$ jedn. kw., $Q_3 = 2,10$ jedn. kw.) Division of farms according to professional qualifications of the farmers (division according to quartiles: $Q_1 = 1.75$ u.q., $Q_2 = 2.08$ u.q., $Q_3 = 2.10$ u.q.)					
Wyszczególnienie Specification	Kwalifikacje niskie Low qualifications	Kwalifikacje przeciętne Average qualifications	Kwalifikacje ponad-przeciętne Over-average qualifications	Kwalifikacje wysokie High qualifications	
Tak – Yes	4,9	13,5	13,2	12,8	
Okres czasu w latach jaki upłynął od odbycia szkolenia Number of years since the training	3	9	8	11	

Źródło: badania własne
Source: own study

Szkolenia komputerowe odbył zaledwie co dziesiąty rolnik i to średnio przed 8 laty. Niezależnie od przyjętego kryterium podziału gospodarstw stan tego zagadnienia wygląda podobnie. Ponieważ rozwój technologii informatycznej jest bardzo dynamiczny, celowe byłoby poszerzenie oferty usług doradczych DODR we Wrocławiu również o tę problematykę.

Około 1/4 badanych rolników nie miała w swoich gospodarstwach komputerów. Nie oznacza to jednak, że byli oni całkowicie pozbawieni możliwości dostępu do nich (tab. 97).

Tabela 97

Table 97

Możliwości dostępu rolnika do komputerów w miejscu zamieszkania [% gospodarstw bez komputera]
Access to computers at the place of residence [% farms without a computer]

Wyszczególnienie Specification	Gospodarstwa ogółem Farms total
W PZD DODR we Wrocławiu At the PAG of LSCAE in Wrocław	11,1
W Izbie Rolniczej – At the Chamber of Agriculture	0
W szkole – At school	37,8
U znajomych – At acquaintances	48,9
U rodziny – At family	44,4
Inne możliwości – Other possibilities	4,4

Źródło: badania własne

Source: own study

Blisko połowa osób badanych nieposiadających komputera mogła skorzystać z tych urządzeń u znajomych bądź u rodziny. Nieco ponad 1/3 badanych miała dostęp do sprzętu komputerowego w szkole. Natomiast nieliczni badani mieszkający w pobliżu siedzib Powiatowych Zespołów Doradców mogli skorzystać ze znajdujących się w nich urządzeń.

Jednak czym innym jest korzystanie z komputera poza gospodarstwem, a czym innym posiadanie go na własność. W związku z tym zadano pytanie rolnikom na temat planów związanych z nabyciem komputera. Odpowiedzi zestawiono w tabeli 98.

Jak można zauważyć, prawie połowa osób nieposiadających komputerów była zainteresowana ich nabyciem w ciągu roku, a jedynie 1/3 z nich zdecydowanie nie planowała zakupu w najbliższym czasie. Odsetek badanych, którzy zamierzali niebawem zakupić sprzęt komputerowy, był wyraźnie większy w grupie rolników poniżej 40 lat aniżeli starszych i u tych, którzy posiadali gospodarstwa największe oraz wzrastał w miarę podwyższania się kwalifikacji zawodowych.

Tabela 98
Table 98

Planowany zakup komputera [% gospodarstw bez komputera]
Plans for purchase of a computer [% farms without a computer]

Wyszczególnienie – Specification		Gospodarstwa ogółem – Farms total				
Tak – Yes		46,7				
Za ile lat? – In how many years?		1 rok – 1 year				
Nie – No		33,3				
Nie wiem – Don't know		20,0				
Gospodarstwa wg regionów funkcjonalnych obszarów wiejskich Dolnego Śląska Farms according to functional regions of rural areas in Lower Silesia						
Wyszczególnienie – Specification		Region I	Region II	Region III	Region IV	Region V
Tak – Yes		33,3	40,0	28,6	40,0	62,5
Za ile lat? – In how many years?		1 rok 1 year	1 rok 1 year	1 rok 1 year	1 rok 1 year	w bieżącym roku this year
Nie – No		33,3	20,0	42,9	60,0	25,0
Nie wiem – Don't know		33,4	40,0	28,5	0	22,5
Gospodarstwa wg wieku rolników – Farms according to farmers' age						
Wyszczególnienie – Specification		Wiek do 40 lat – Up to 40			Wiek powyżej 40 lat – Over 40	
Tak – Yes		75,0			40,5	
Za ile lat? – In how many years?		1 rok – 1 year			w bieżącym roku – this year	
Nie – No		12,5			37,8	
Nie wiem – Don't know		12,5			21,7	
Gospodarstwa wg grup obszarowych – Farms according to size groups						
Wyszczególnienie – Specification		Do 10 ha UR Up to 10 ha AL	10,01–20,00 ha UR 10.01–20.00 ha AL	20,01–50,00 ha UR 20.01–50.00 ha AL	Powyżej 50 ha UR Over 50 ha AL	
Tak – Yes		50,0	25,0	50,0	66,7	
Za ile lat? – In how many years?		w bieżącym roku this year	1 rok 1 year	1 rok 1 year	w bieżącym roku this year	
Nie – No		25,0	50,0	33,3	22,2	
Nie wiem – Don't know		25,0	25,0	16,7	11,1	
Podział gospodarstw w zależności od kwalifikacji zawodowych rolników (podział próby wg kwartyli: dla $Q_1 = 1,75$ jedn. kw., $Q_2 = 2,08$ jedn. kw., $Q_3 = 2,10$ jedn. kw.) Division of farms according to professional qualifications of the farmers (division according to quartiles: $Q_1 = 1.75$ u.q., $Q_2 = 2.08$ u.q., $Q_3 = 2.10$ u.q.)						
Wyszczególnienie – Specification		Kwalifikacje niskie Low qualifica- tions	Kwalifikacje przeciętne Average quali- fications	Kwalifikacje po- nadprzeciętne Over-average qualifications	Kwalifikacje wysokie High qualifica- tions	
Tak – Yes		33,3	46,2	50,0	54,5	
Za ile lat? – In how many years?		2 lata 2 years	1 rok 1 year	w bieżącym roku this year	w bieżącym roku this year	
Nie – No		44,4	30,8	25,0	36,4	
Nie wiem – Don't know		22,3	23,0	25,0	9,1	

Źródło: badania własne
Source: own study

Kolejne pytanie kwestionariusza wywiadu miało na celu określenie zapatrywań rolników, którzy nie mieli komputerów co do możliwości i potencjalnych potrzeb zastosowania rozwiązań informatycznych w działalności rolniczej i w gospodarstwie domowym (tab. 99).

Najczęstsze potrzeby przyszłych użytkowników komputerów dotyczyły przede wszystkim możliwości korzystania z zasobów i usług internetowych (57,8% rolników) oraz wykorzystania edytorów tekstu do tworzenia pism do urzędów (40%). Jest to zbieżne z faktycznym zastosowaniem komputerów przez rolników w tych gospodarstwach, które były w nie wyposażone (tab. 93). Spora grupa badanych (blisko 1/4) chciałaby używać zakupionego sprzętu komputerowego do prowadzenia rachunkowości rolniczej, w odróżnieniu od rolników – właścicieli komputerów, z których jedynie 8,4% stosowało go do tych celów. Natomiast niewielkie było zainteresowanie wykorzystaniem komputerów w czasie wolnym – na potrzeby relaksu, rozrywki i gier, co z kolei cieszyło się znacznym uznaniem ponad 60% posiadaczy tego sprzętu.

Stosunkowo mała liczba rolników potrafiła zdefiniować swoje potencjalne potrzeby odnośnie wykorzystania zasobów Internetu po nabyciu komputerów, co zestawiono w tabeli 100.

Największy odsetek ogółu rolników niebędących właścicielami komputerów (20%) wskazał na potrzeby zastosowania Internetu do pozyskiwania informacji rynkowych. Około 18% było zainteresowanych korzystaniem z bankowości elektronicznej, a blisko 16% widziało zastosowanie Internetu do zdobywania informacji technologicznych oraz w celu rozrywki i relaksu.

Najbardziej świadomi co do możliwości i korzyści jakie stwarza Internet, byli rolnicy młodszy – w wieku do 40 lat. Aż połowa z nich deklarowała po zakupie komputerów chęć uruchomienia bankowości elektronicznej, użycie Internetu do pozyskiwania informacji technologicznych i rynkowych, a 38% z nich również informacji ekonomicznych i meteorologicznych. Również spory odsetek (33,3–44,4%) kierowników gospodarstw największych – powyżej 50 ha UR wskazał na podobne ukierunkowanie swoich potrzeb co do Internetu. Natomiast uwzględniając podział gospodarstw według regionów funkcjonalnych oraz kwalifikacji zawodowych poziom tego rodzaju potrzeb rolników był bardziej zróżnicowany.

Tabela 99

Table 99

Potencjalne potrzeby zastosowania komputera w gospodarstwach [% gospodarstw bez komputera]
Potential needs for the use of computers in farms [% farms without a computer]

Wyszczególnienie – Specification	Gospodarstwa ogółem – Farms total
Prowadzenie rachunkowości – Running accountancy	24,4
Układanie dawek pokarmowych – Setting feed doses	8,9
Planowanie produkcji – Planning of production	6,7
Sterowanie produkcją – Production management	13,3
Układanie płodozmianów – Planning crop rotation	8,9
Planowanie budżetu domowego – Planning family budget	13,3
Korzystanie z Internetu – Using the Internet	57,8
Tworzenie pism do urzędów – Writing official letters	40,0
Gry i rozrywka – Games and entertainment	15,6

Źródło: badania własne
Source: own study

Tabela 100
Table 100

Potencjalne potrzeby dotyczące wykorzystania przez rolników zasobów Internetu
[% gospodarstw bez komputera]
Potential needs for the use of Internet resources by farmers [% farms without a computer]

Wyszczególnienie – Specification		Gospodarstwa ogółem – Farms total				
Bankowość elektroniczna – Electronic banking		17,8				
Rozrywka i relaks – Relax and entertainment		15,6				
Prowadzenie korespondencji – Correspondence		4,4				
Cele edukacyjne – Educational purposes		4,4				
Pozyskiwanie informacji: Searching for information	Technologiczne – Technological	15,6				
	Rynkowe – Market	20,0				
	Ekonomiczne – Economic	8,9				
	Meteorologiczne – Meteorological	11,1				
	Ekologiczne – Ecological	4,4				
	Różne informacje – Various information	2,2				
Kontakt z doradcami rolniczymi Contact with agricultural advisors		0				
Oglądanie stron WWW DODR we Wrocławiu Browsing the website of LSCAE in Wrocław		0				
Gospodarstwa wg regionów funkcjonalnych obszarów wiejskich Dolnego Śląska Farms according to functional regions of rural areas in Lower Silesia						
Wyszczególnienie – Specification		Region I	Region II	Region III	Region IV	Region V
Bankowość elektroniczna – Electronic banking		0	60,0	0	0	31,3
Rozrywka i relaks – Relax and entertainment		25,0	20,0	14,3	0	12,5
Prowadzenie korespondencji – Correspondence		0	20,0	0	0	6,3
Cele edukacyjne – Educational purposes		16,7	0	0	0	6,3
Pozyskiwanie informacji: Searching for information	Technologiczne – Technological	0	60,0	0	0	25,0
	Rynkowe – Market	16,7	20,0	14,3	0	31,3
	Ekonomiczne – Economic	0	0	14,3	0	18,8
	Meteorologiczne – Meteorological	25,0	0	0	0	12,5
	Ekologiczne – Ecological	0	20,0	14,3	0	0
	Różne informacje Various information	8,3	0	0	0	0
Gospodarstwa wg wieku rolników – Farms according to farmers' age						
Wyszczególnienie – Specification		Wiek do 40 lat Up to 40		Wiek powyżej 40 lat Over 40		
Bankowość elektroniczna – Electronic banking		50,0		10,8		
Rozrywka i relaks – Relax and entertainment		25,0		13,5		
Prowadzenie korespondencji – Correspondence		12,5		2,7		
Cele edukacyjne – Educational purposes		0		8,1		
Pozyskiwanie informacji: Searching for information	Technologiczne – Technological	50,0		8,1		
	Rynkowe – Market	50,0		13,5		
	Ekonomiczne – Economic	37,5		2,7		
	Meteorologiczne – Meteorological	37,5		5,4		
	Ekologiczne – Ecological	0		5,4		
	Różne informacje – Various information	0		2,7		

Tabela 100 cd.
Table 100 cont.

Grupy obszarowe gospodarstw – Farms according to size groups					
Wyszczególnienie – Specification		Do 10 ha UR Up to 10 ha AL	10,01– 20,00 ha UR 10.01– 20.00 ha AL	20,01– 50,00 ha UR 20.01– 50.00 ha AL	Powyżej 50 ha UR Over 50 ha AL
Bankowość elektroniczna – Electronic banking		25,0	16,7	0	33,3
Rozrywka i relaks – Relax and entertainment		16,7	8,3	8,3	33,3
Prowadzenie korespondencji – Correspondence		0	0	0	22,2
Cele edukacyjne – Educational purposes		8,3	0	8,3	11,1
Pozyskiwanie infor- macji: Searching for infor- mation	Technologiczne – Technological	25,0	0	0	44,4
	Rynkowe – Market	33,3	8,3	8,3	33,3
	Ekonomiczne – Economic	8,3	8,3	0	22,2
	Meteorologiczne – Meteorological	25,0	0	8,3	11,1
	Ekologiczne – Ecological	8,3	8,3	0	0
	Różne informacje Various information	0	0	8,3	0
Podział gospodarstw w zależności od kwalifikacji zawodowych rolników (podział próby wg kwartyli: dla $Q_1 = 1,75$ jedn. kw., $Q_2 = 2,08$ jedn. kw., $Q_3 = 2,10$ jedn. kw.) Division of farms according to professional qualifications of the farmers (division according to quartiles: $Q_1 = 1.75$ u.q., $Q_2 = 2.08$ u.q., $Q_3 = 2.10$ u.q.)					
Wyszczególnienie – Specification		Kwalifika- cje niskie Low quali- fications	Kwalifika- cje prze- ciętne Average qualifica- tions	Kwalifika- cje ponad- przeciętne Over- average qualifica- tions	Kwalifika- cje wysokie High quali- fications
Bankowość elektroniczna – Electronic banking		22,2	23,1	16,7	9,1
Rozrywka i relaks – Relax and entertainment		11,1	30,8	8,3	9,1
Prowadzenie korespondencji – Correspondence		0	7,7	0	9,1
Cele edukacyjne – Educational purposes		11,1	7,7	8,3	0
Pozyskiwanie infor- macji: Searching for infor- mation	Technologiczne – Technological	22,2	15,4	16,7	9,1
	Rynkowe – Market	33,3	15,4	16,7	18,2
	Ekonomiczne – Economic	11,1	0	8,3	18,2
	Meteorologiczne – Meteorological	22,2	23,1	0	0
	Ekologiczne – Ecological	11,1	0	0	9,1
	Różne informacje Various information	0	7,7	0	0

Źródło: badania własne
Source: own study

Podobnie jak i w przypadku rolników posiadających komputery zwrócono się do kierowników gospodarstw, które nie były w nie wyposażone, o określenie hierarchii źródeł informacji, jakie wykorzystywali, prowadząc działalność rolniczą. Wyniki przedstawiono w tabeli 101.

Hierarchia źródeł informacji rolniczych wykorzystywanych przez rolników nieposiadających komputera, w skali od 1 – najważniejsze do 6 – najmniej ważne (% gospodarstw bez komputera)

Hierarchy of the sources of agricultural information used by farmers not owning a computer, 1 – the most important, 6 – the least important

Wyszczególnienie – Specification		Gospodarstwa ogółem – Farms total				
Prasa – Press		2,8				
Radio – Radio		3,5				
Telewizja – Television		2,4				
Internet – Internet		5,1				
DODR we Wrocławiu – LSCAE in Wrocław		2,1				
Dolnośląska Izba Rolnicza Lower Silesian Chamber of Agriculture		4,5				
Gospodarstwa wg regionów funkcjonalnych obszarów wiejskich Dolnego Śląska Farms according to functional regions of rural areas in Lower Silesia						
Wyszczególnienie – Specification		Region I	Region II	Region III	Region IV	Region V
Prasa – Press		1,4	3,0	2,2	3,3	3,2
Radio – Radio		2,8	3,3	4,0	3,0	3,7
Telewizja – Television		2,0	2,8	2,5	1,5	2,7
Internet – Internet		6,0	3,5	6,0	6	4,5
DODR we Wrocławiu – LSCAE in Wrocław		4,0	2,8	1,8	1,0	1,7
Dolnośląska Izba Rolnicza Lower Silesian Chamber of Agriculture		5,3	2,7	4,3	5,0	4,6
Gospodarstwa wg wieku rolników – Farms according to farmers' age						
Wyszczególnienie – Specification		Wiek do 40 lat Up to 40		Wiek powyżej 40 lat Over 40		
Prasa – Press		4,3		2,4		
Radio – Radio		4,2		3,3		
Telewizja – Television		2,9		2,2		
Internet – Internet		4,0		5,5		
DODR we Wrocławiu – LSCAE in Wrocław		1,3		2,4		
Dolnośląska Izba Rolnicza Lower Silesian Chamber of Agriculture		5,0		4,4		
Gospodarstwa wg grup obszarowych – Farms according to size groups						
Wyszczególnienie – Specification		Do 10 ha UR Up to 10 ha AL	10,01–20,00 ha UR 10.01–20.00 ha AL	20,01–50,00 ha UR 20.01–50.00 ha AL	Powyżej 50 ha UR Over 50 ha AL	
Prasa – Press		2,9	2,1	3,1	3,3	
Radio – Radio		3,4	3,6	3,5	3,4	
Telewizja – Television		2,5	2,2	2,3	2,6	
Internet – Internet		4,7	6,0	6,0	3,7	
DODR we Wrocławiu – LSCAE in Wrocław		1,9	2,4	2,0	2,1	
Dolnośląska Izba Rolnicza Lower Silesian Chamber of Agriculture		4,9	4,0	5,3	2,7	

Tabela 101 cd.
Table 101 cont.

Podział gospodarstw w zależności od kwalifikacji zawodowych rolników (podział próby wg kwartyli: dla $Q_1 = 1,75$ jedn. kw., $Q_2 = 2,08$ jedn. kw., $Q_3 = 2,10$ jedn. kw.) Division of farms according to professional qualifications of the farmers (division according to quartiles: $Q_1 = 1.75$ u.q., $Q_2 = 2.08$ u.q., $Q_3 = 2.10$ u.q.)				
Wyszczególnienie Specification	Kwalifikacje niskie Low qualifi- cations	Kwalifikacje przeciętne Average qualifi- cations	Kwalifikacje ponad- przeciętne Over-aver- age qualifi- cations	Kwalifikacje wysokie High qualifi- cations
Prasa – Press	3,7	2,5	2,9	2,5
Radio – Radio	3,3	3,5	3,1	3,9
Telewizja – Television	2,7	2,2	2,3	2,4
Internet – Internet	4,5	5,4	4,0	5,4
DODR we Wrocławiu – LSCAE in Wrocław	2,2	2,6	1,7	1,9
Dolnośląska Izba Rolnicza Lower Silesian Chamber of Agriculture	5,2	4,3	5,0	4,0

Źródło: badania własne
Source: own study

Jak można zauważyć, największą rangę spośród wymienionych w tabeli źródeł informacji rolniczych ma w odniesieniu do całej zbiorowości badanych gospodarstw DODR we Wrocławiu. Kolejne pozycje zajęły programy telewizyjne, następnie prasa i radio. Dopiero na miejscu piątym wskazano Internet, który w przypadku rolników – właścicieli komputerów korzystających z intersieci – zajął wcześniejszą lokatę (czwartą). Układ ten nie ulega specjalnym zmianom, jeśli wziąć pod uwagę przyjęte kryteria grupowania gospodarstw. Jedyne w grupie rolników młodszych – do 40. roku życia wyraźnie wzrasta znaczenie Internetu jako źródła informacji i przesuwa się on na pozycję trzecią.

Podsumowanie

Coraz większa liczba polskich rolników wprowadza do swoich gospodarstw i wykorzystuje nowoczesną technologię informatyczną. Przykładem jest przeanalizowana zbiorowość 200 dolnośląskich gospodarstw rolnych, z których aż 3/4 wyposażonych było w komputery stacjonarne, a także 13,5% z nich dodatkowo w komputery przenośne. Znajdujące się w 93% tych gospodarstwach telefony stacjonarne i równocześnie komórkowe stworzyły korzystne warunki do podłączenia posiadanych komputerów do Internetu. Większość z kierowników gospodarstw – właścicieli komputerów (90,3%) wykorzystwała to, zapewniając sobie dostęp do globalnej sieci. Podkreślając fakt bardzo dobrego wyposażenia w komputery i dostęp do Internetu badanych gospodarstw w stosunku do wskaźników ogólnokrajowych, należy zaznaczyć, że ich kierownicy byli w stałym kontakcie z doradcami rolniczymi. Chętnie korzystali z porad i usług doradczych, ściślej współpracując z DODR we Wrocławiu niż ogół rolników. Świadczy to o ich otwartości na wiedzę, informacje i nowości, czego przejawem jest wprowadzenie elementów technologii informatycznej do gospodarstw rolnych.

Najczęstszym zastosowaniem komputerów przez rolników było łączenie się z Internetem, tworzenie pism do urzędów oraz używanie go do gier i celów rozrywkowych (słuchania muzyki, oglądania zdjęć i filmów).

Wykorzystanie zasobów i usług Internetu sprowadzało się dla większości rolników posiadających w gospodarstwach łącze internetowe do trzech następujących zakresów: 1) komunikowanie się za pomocą poczty e-mailowej (73,6% badanych); 2) pozyskiwanie informacji rolniczych (rynkowych – 73%, technologicznych – 72%, meteorologicznych – 68%, ekonomicznych – 60%); 3) cele rozrywkowe i relaks (słuchanie muzyki, oglądanie zdjęć i filmów, korzystanie z elektronicznych wersji gazet i czasopism, granie w gry, udział w serwisach społecznościowych) – 65% badanych. Blisko połowa (47,9%) kierowników gospodarstw, u których komputery podłączone są do Internetu, posiada internetowe konta bankowe i korzysta z możliwości, jakie oferuje bankowość elektroniczna, pozwalająca na oszczędność czasu i kosztów związanych z wizytami w banku, poprzez wirtualną formę realizacji transakcji finansowych. Spora grupa badanych osób (45%) wykorzystuje Internet do celów edukacyjnych poszerzając i aktualizując posiadaną wiedzę. Również niemała grupa rolników (37,9%) zainteresowana jest zdobywaniem informacji ekologicznych, dotyczących szeroko rozumianych spraw ochrony środowiska, zarówno w prowadzeniu działalności rolniczej, jak i w gospodarstwie domowym.

Rolnicy posiadający łącze internetowe uszeregowali Internet na czwartej pozycji, jeśli chodzi o jego rangę jako źródła informacji użytecznych w procesie podejmowania decyzji dotyczących działalności rolniczej oraz potrzeb gospodarstwa domowego. Przywiązani do tradycyjnych metod i środków przekazu wiadomości faworyzowali słowo pisane (prasę fachową), kontakty osobiste (porady doradców rolniczych) oraz fachowe audycje telewizyjne cechujące się dużym stopniem pogładowości wynikającym z łączenia obrazu i słowa mówionego, aktualności i rzetelności informacji przekazywanych przez ekspertów zapraszanych do studia. Znaczenie Internetu, stanowiącego nowoczesną platformę informacyjną różnorodnych, aktualnych, podawanych w sposób interaktywny (z możliwością wyboru przez użytkownika środka przekazu treści – w postaci tekstu, filmu, obrazu, dźwięku lub ich kombinacji), docenili szczególnie rolnicy młodszy – przed 40. rokiem życia.

Poziom orientacji rolników w zakresie parametrów technicznych wykorzystywanego sprzętu komputerowego i rozeznania co do używanych programów był niewielki. Posiadanie wiedzy w tym zakresie pozwala na pełniejsze korzystanie z możliwości i funkcji, jakimi dysponują różne rodzaje technologii informatycznej. Dlatego aktualizowanie umiejętności rolników dotyczących obsługi komputerów i użytecznych programów poprzez poszerzenie oferty doradczej DODR o odpowiednie szkolenia i kursy może być ważnym krokiem w budowaniu społeczeństwa informacyjnego na obszarach wiejskich województwa dolnośląskiego.

Przeprowadzone badania wykazały, że grupa rolników młodszych – w wieku do 40 lat, skłonnych do przyjmowania nowości, mających korzystniejszą niż rolnicy starsi strukturę wykształcenia szkolnego (większy odsetek osób z wykształceniem średnim i wyższym) oraz wdrożonych w szkole do używania technologii informatycznej, była lepiej wyposażona w sprzęt komputerowy niż pozostali rolnicy. Co ważne, był on również szerzej i częściej (podobnie jak Internet) wykorzystywany w rozwiązywaniu problemów w ich gospodarstwach. Porównywalne wyniki uzyskano w przypadku gospodarstw większych obszarowo i tych, gdzie rolnicy mieli wyższe kwalifikacje. Wraz ze wzrostem areału UR i skali produkcji powiększał się udział gospodarstw wyposażonych w komputery, wykorzystywanych do wsparcia informatycznego działalności rolniczej oraz w gospodarstwie domowym.

Piśmiennictwo

- Bossak J.W., 2008. Instytucje, rynki i konkurencja we współczesnym świecie. SGH w Warszawie.
- Egeman H., 1998. Zarządzanie informacją, [w:] Wstęp do informatyki, (red.) Stefanowicz B., PLJ, Warszawa, 53–75.
- http://dIcom.pl/news/26328,0,Koniec_wsparcia_dla_Windows_XP_akt.html
- <http://pl.wikipedia.org/wiki/Bluetooth>
- http://technologie.gazeta.pl/technologie/1,96802,6708970,windows_xp___wciaz_absolutna_dominacja_w_polsce.html
- Gristock J., 1997. Communications and Organisational Virtuality. Newsletter Vol. 1, No. 5 December 1, Institute of Information Systems Department of Information Management University of Berne, 6.
- Jurga A., 2009. Rola technologii teleinformatycznej w organizacji wirtualnej, <http://agile.edu.pl/rola-technologiei-teleinformatycznej-w-organizacji-wirtualnej/>.
- Kalinowski J., 2009. Oddziaływania doradcze w indywidualnych gospodarstwach rolnych korzystających z kredytów inwestycyjnych. Zesz. Nauk. UP we Wrocławiu, Nr 570, Rozprawy CCLV.
- Kania J., 2002. Potrzeby doradcze rolników wyzwaniem dla doradztwa rolniczego, [w:] Przyszłość doradztwa w kontekście potrzeb prorozwojowych rolnictwa, akcesji do Unii Europejskiej oraz dotychczasowych doświadczeń. Mat. konf. RCDRRiOW, Stare Pole, 51–58.
- Kania J., 2007. Doradztwo rolnicze w Polsce w świetle potrzeb i doświadczeń zagranicznych. Zesz. Nauk. AR im Hugona Kołłątaja w Krakowie, Kraków, Nr 440. Rozprawy, Zeszyt 318.
- Kopec B., 1983. Metodyka badań ekonomicznych w gospodarstwach rolnych (wybrane zagadnienia). AR we Wrocławiu.
- Langeforse B., 1980. Infological models and information users view. Information systems, vol. 5.
- Maziarz Cz., 1975. Podstawy ogólne metodyki doradztwa rolniczego. RRZD, Kraków.
- Polska Norma, 1971. Przetwarzanie danych i komputery – Podstawowe nazwy i określenia. PN 71/T-01016, Warszawa.
- Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej, 2004. Rok LXIV. GUS, Warszawa.
- Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej, 2006. Rok LXVI. GUS, Warszawa.
- Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej, 2008. Rok LXVIII. GUS, Warszawa.
- Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej, 2009. Rok LXIX. GUS, Warszawa.
- Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej, 2010. Rok LXX. GUS, Warszawa.
- Ryznar J., 1995. Doradztwo rolnicze w zarysie. AR, Wrocław.
- Stachak St., Woźniak Z., 1981. Elementy metodologii nauk agroekonomicznych. AR w Szczecinie, 20–85.
- Stefanowicz B. (red.), 1998. Wstęp do informatyki. PLJ, Warszawa.
- Sundgren B., 1973. An infological approach to data bases. Skriftserie Statistiska Centralbyran, Stockholm.
- Szewczuk W., 1975. Psychologia. WSiP, Warszawa.

- Trzcieliński S., 2003. Przedsiębiorstwo wirtualne – aspekt zewnętrzny i wewnętrzny, [w:] Koncepcja zarządzania przedsiębiorstwem, (red.) Pacholski L., Trzcieliński S. Politechnika Poznańska, IIZ.
- Wawrzyniak B. M., Wojtasik B., 2001. Identyfikacja potrzeb doradczych i informacyjnych, [w:] Kierunki rozwoju doradztwa rolniczego w Polsce na tle tendencji światowych, (red.) Drygasa M., Kania J., Wiatrak A.P. PAN – Inst. Rozwoju Wsi i Rol. Warszawa, 81–101.
- Zawisza S., 1997. Analiza wybranych potrzeb gospodarczych, społecznych i doradczych rolników indywidualnych w warunkach przekształceń rynkowych. Rozprawy nr 81. Akademia Techniczno-Rolnicza im. Jana i Jędrzeja Śniadeckich w Bydgoszczy.
- Zawisza S., 1998. Potrzeby rolników – koncepcja modelowa, [w:] Doradztwo rolnicze w stymulowaniu i wspieraniu przemian zachodzących w polskim rolnictwie. Mat. konf., 7–8 września 1998, MRiGŻ, CDiEwR, Poznań, 241–253.

ROZDZIAŁ 7

ROLA DORADZTWA WE WPROWADZANIU RACHUNKOWOŚCI W GOSPODARSTWACH ROLNYCH NA PRZYKŁADZIE WOJEWÓDZTWA DOLNOŚLĄSKIEGO

Wprowadzenie

Gospodarstwa rolne rzadko prowadzą rachunkowość. Duży potencjał produkcyjny, jakim dysponują gospodarstwa rolne oraz fakt wykonywania działalności produkcyjnej na dużą skalę, wymagają od rolnika umiejętności zarządzania gospodarstwem, tak jakby to było przedsiębiorstwo produkcyjne, handlowe czy też usługowe. Każda jednostka gospodarcza działająca na dużą skalę powinna prowadzić rachunkowość. Dokonywanie zapisów rachunkowych służy przede wszystkim rolnikowi. Doświadczenia Instytutu Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej wskazują, że gospodarstwa prowadzące rachunkowość pod nadzorem tego instytutu osiągały po kilku latach znacznie lepsze efekty. Prowadzona na bieżąco ewidencja księgową znacznie ułatwia kontrolę nad działalnością gospodarczą każdej jednostki. Niektóre elementy rachunkowości zarządczej również mogą znaleźć zastosowanie w rolnictwie.

Począwszy od 1996 roku Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa z pomocą Ośrodków Doradztwa Rolniczego wdraża program rachunkowości w indywidualnych gospodarstwach rolnych, których właściciele zaciągnęli kredyty inwestycyjne z linii „na utworzenie lub urządzenie gospodarstw rolnych przez osoby mające nie więcej niż czterdzieści lat”. Zostali oni zobowiązani do prowadzenia rachunkowości od następnego roku po uzyskaniu kredytu do końca trwania umowy kredytowej. W ramach wdrażania programu Agencja wprowadziła Zunifikowany System Rachunkowości Gospodarstw Rolniczych (ZSRGR), który w latach 1996–1997 obsługiwany był w programie komputerowym „Książka”, a w 1998 i 1999 roku w programie „PORR”.

W Polsce rodzaje podmiotów prowadzących rachunkowość rolniczą można podzielić na:

- gospodarstwa objęte systemem FADN,
- duże gospodarstwa rolne funkcjonujące jako spółki prawa handlowego.

Zamiar wprowadzenia w najbliższych latach w kraju podatku dochodowego w rolnictwie, będzie wymagać od rolników prowadzenia odpowiedniej sprawozdawczości finansowej. Rolnik będzie zobowiązany obliczyć:

- wartość produkcji,
- wysokość kosztów bezpośrednich i pośrednich,
- wynik na sprzedaży produktów rolniczych,

- wynik na działalności operacyjnej,
- wynik finansowy brutto,
- podatek dochodowy,
- wynik finansowy netto.

Cel badań

Celem badań było określenie zapotrzebowania na rachunkowość w indywidualnych gospodarstwach rolnych oraz zbadanie wiedzy rolników na temat prowadzenia rachunkowości w rolnictwie i wpływie szkoleń prowadzonych przez Ośrodki Doradztwa Rolniczego na decyzje podejmowane przez rolników na terenie województwa dolnośląskiego.

Metodyka badań

Badania przeprowadzono w 2009 roku w gospodarstwach rolnych na terenie woj. dolnośląskiego. Dobór obiektów badawczych był celowy. Próba badawcza obejmuje 200 respondentów, korzystających z usług doradztwa rolniczego. Zostali oni pogrupowani według następujących kryteriów:

- 1) struktury użytków rolnych (dalej – UR) w 4 grupach obszarowych: – do 10,00 ha UR; 10,01–20,00 ha UR; 20,01–50,00 ha UR; powyżej 50 ha UR;
- 2) 5 regionów funkcjonalnych woj. dolnośląskiego;
- 3) wieku kierowników gospodarstw z podziałem na rolników młodszych (do 40 lat) i starszych, czyli mających ponad 40 lat;
- 4) kwalifikacji zawodowych kierowników gospodarstw (podział wg kwartyli).

Wyniki badań

Prowadzenie ksiąg rachunkowych w badanych gospodarstwach rolnych woj. dolnośląskiego

Pierwszym problemem podjętym w badaniach dotyczących zagadnień rachunkowości w analizowanych gospodarstwach było określenie, jaki udział w próbie stanowią rolnicy, którzy kiedykolwiek prowadzili księgi rachunkowe. Jest to o tyle istotne, że prowadzenie rachunkowości rolniczej w Polsce należy w dalszym ciągu do rzadkości.

Z badań wynika, że 79% ankietowanych rolników nigdy nie prowadziło rachunkowości (tab. 102). Niektórzy rolnicy (21%), korzystający z kredytów i ze środków Unii Europejskiej, mieli pewne doświadczenia w gromadzeniu i przechowywaniu wymaganej dokumentacji. Trudno to jednak nazwać prawdziwą rachunkowością. Większość badanych kierowników gospodarstw rolnych nie widzi potrzeby prowadzenia rachunkowości. Ponad połowa respondentów uważa ją za uciążliwą i niepotrzebną. Rolnicy korzystający z kredytów mają pewne doświadczenia związane z prowadzeniem dokumentacji na potrzeby kredytodawców. Obowiązek prowadzenia rachunkowości może wystąpić wtedy, gdy w Polsce zostanie wprowadzony podatek dochodowy w rolnictwie. Wówczas rolnik będzie musiał posiadać wiary-

godną dokumentację dotyczącą kosztów, przychodów i stanu majątku. Najwięcej rolników uważa, że nie prowadzi rachunkowości, bo nie ma takiej potrzeby ani obowiązku. Rolnicy we wszystkich regionach funkcjonalnych odpowiadali podobnie. Pozytywnie odpowiadało 19% rolników w wieku do 40 lat i 14% powyżej 40 lat. Rolnicy działający w grupach obszarowych powyżej 50 ha mieli częściej propozycje tego typu niż rolnicy z grup obszarowych poniżej 20 ha UR. Biorąc pod uwagę kwalifikacje rolnicze, rolnicy o niskich kwalifikacjach mieli mniej propozycji prowadzenia rachunkowości niż rolnicy o przeciętnych i ponadprzeciętnych kwalifikacjach. Najczęściej proponowano to rolnikom o wysokich kwalifikacjach.

Tabela 102

Table 102

Zestawienie odpowiedzi rolników na pytanie, czy prowadzili kiedykolwiek rachunkowość w swoich gospodarstwach

Summary of farmers' replies to the question if they had ever run accountancy in their farms

Wyszczególnienie Specification	Struktura odpowiedzi ogółem [% gospodarstw] Structure of total replies [% farms]				
Tak – Yes	21				
Nie – No	79				
Struktura odpowiedzi wg regionów funkcjonalnych obszarów wiejskich Dolnego Śląska [% gospodarstw] Structure of replies according to functional regions of rural areas in Lower Silesia [% farms]					
Wyszczególnie – Specification	Region I	Region II	Region III	Region IV	Region V
Tak – Yes	14	33	12	16	15
Nie – No	86	67	88	84	85
Struktura odpowiedzi wg wieku rolników [% gospodarstw] Structure of replies according to farmers' age [% farms]					
Wyszczególnienie – Specification	Wiek do 40 lat – Up to 40		Wiek powyżej 40 lat – Over 40		
Tak – Yes	19		23		
Nie – No	81		77		
Struktura odpowiedzi w grupach obszarowych gospodarstw [% gospodarstw] Structure of replies according to size groups of farms [% farms]					
Wyszczególnienie Specification	Do 10 ha UR Up to 10 ha AL	10,01–20,00 ha UR 10.01–20.00 ha AL	20,01–50,00 ha UR 20.01–50.00 ha AL	Powyżej 50 ha UR Over 50 ha AL	
Tak – Yes	27	19	21	14	
Nie – No	73	81	79	86	
Struktura odpowiedzi w zależności od posiadanych przez rolników kwalifikacji zawodowych [% gospodarstw] Structure of replies according to farmers' professional qualifications [% farms]					
Wyszczególnienie Specification	Niskie Low	Przeciętne Average	Ponadprze- ciętne Over Average	Wysokie High	
Tak – Yes	18	21	32	36	
Nie – No	82	79	68	64	

Źródło: opracowanie własne
Source: own study

Korzyści z prowadzenia rachunkowości w opinii badanych rolników

Należy podkreślić, że Polska Rzeczpospolita Ludowa dążyła do likwidacji, a nie preferowania gospodarstw indywidualnych. Mimo takiej polityki gospodarstwa rodzinne prowadzące rachunkowość (w uproszczeniu nazywane gospodarstwami rachunkowiczów) uzyskiwały lepsze wyniki produkcyjne i ekonomiczne w relacji do ogółu gospodarstw indywidualnych w Polsce. Na podstawie przeprowadzonych badań można wnioskować, że w porównaniu z ogółem gospodarstw rolniczych¹⁸⁶ gospodarstwa rachunkowiczów uzyskiwały w latach 1958–1959 i 1978–1979 wyższe roczne wyniki produkcyjne i finansowe, średnio o 33,3% w całym badanym okresie. Maksymalna średnia wartość wyższych dochodów produkcyjnych i finansowych w badanym dwudziestolecu wynosi nawet 41%, a minimalna 22%. Niektóre wystąpienia i referaty wygłoszone na konferencji z okazji 70-lecia rachunkowości omawiały przydatność i potrzebę jej prowadzenia w gospodarstwach indywidualnych [Goraj 1997]. Goraj stwierdził, że: głównym celem rachunkowości systemu IERiGŻ było permanentne informowanie ośrodków decyzyjnych o stanie i wynikach ekonomicznych indywidualnych gospodarstw rolniczych w Polsce. Dane te były także udostępnione środowiskom naukowych. Podkreśla dalej, że „produktem niejako ubocznym był również raport o wynikach rachunkowości przekazywanych rolnikom. Raporty te były przekazywane rolnikowi wraz z dokumentacją pierwotną”. Należy podkreślić, że korzyści z prowadzenia rachunkowości polegały głównie na bezpośrednich kontaktach rolnika z inspektorem IERiGŻ. W czasie tych rozmów rolnik zdobywał zasadniczą wiedzę, dyskutował i zadawał pytania. Jednak materiały uzyskiwał z dużym opóźnieniem, często już po zasiewach i podjęciu decyzji dotyczących następnego roku produkcyjnego. Tabela 103 wskazuje, czy rolnicy dostrzegają korzyści z prowadzenia ewidencji rachunkowej.

Ponad połowa rolników nie dostrzega korzyści z prowadzenia rachunkowości, w tym dość duża grupa respondentów (29%) nie wie, czy może je ona przynieść. Co więcej, większość uważa prowadzenie ksiąg rachunkowych za uciążliwe i niepotrzebne. Może to wynikać ze zbyt mało rozpowszechnionej informacji o możliwościach stosowania rachunkowości rolniczej oraz braku rozwiniętych usług edukacyjnych. W tym zakresie szczególną rolę powinny odegrać Ośrodki Doradztwa Rolniczego poprzez szkolenia prowadzone dla rolników indywidualnych.

Również środki masowego przekazu powinny w większym stopniu poruszać ten temat i reklamować zarówno sam system FADN, jak i przedstawiać korzyści, które może przynieść prowadzenie ewidencji księgowej. Rolnicy z różnych regionów funkcjonalnych podobnie podchodzą do problemu korzyści z prowadzenia rachunkowości. Odpowiedzi we wszystkich regionach były podobne i wynosiły nieco powyżej 40%. Rolnicy w wieku do 40 lat rzadziej wskazywali na korzyści z prowadzenia księgowości niż rolnicy w wieku powyżej 40 lat. Gospodarze działający w grupach obszarowych powyżej 50 ha UR częściej widzieli taką potrzebę niż ci, którzy posiadali poniżej 20 ha UR.

¹⁸⁶ Bernacki, 1982. Rachunkowość rolnicza w Polsce. Historia i rzeczywistość, 43.

Tabela 103
Table 103

Zestawienie odpowiedzi rolników na pytanie: czy prowadzenie rachunkowości
w gospodarstwie rolnym może być korzystne
Summary of farmers' replies to the question if running farm accountancy may be beneficial

Wyszczególnienie Specification	Struktura odpowiedzi ogółem [% gospodarstw] Structure of total replies [% farms]				
Tak – Yes	45				
Nie – No	26				
Nie – No wiem – Don't know	29				
Struktura wypowiedzi wg regionów funkcjonalnych obszarów wiejskich Dolnego Śląska [% gospodarstw] Structure of replies according to functional regions of rural areas in Lower Silesia [% farms]					
Wyszczególnienie Specification	Region I	Region II	Region III	Region IV	Region V
Tak – Yes	45	41	45	41	48
Nie – No	37	39	25	22	13
Nie wiem – Don't know	18	20	30	37	39
Struktura wypowiedzi wg wieku rolników [%gospodarstw] Structure of replies according to farmers' age [% farms]					
Wyszczególnienie Specification	Wiek do 40 lat Up to 40		Wiek powyżej 40 lat Over 40		
Tak – Yes	35		56		
Nie – No	24		32		
Nie wiem – Don't know	41		12		
Struktura wypowiedzi w grupach obszarowych gospodarstw [% gospodarstw] Structure of replies according to size groups of farms [% farms]					
Wyszczególnienie Specification	Do 10 ha UR Up to 10 ha AL	10,01–20,00 ha UR	20,01–50,00 ha UR	Powyżej 50 ha UR Over 50 ha AL	
Tak – Yes	25	31	75	40	
Nie – No	15	10	15	57	
Nie wiem – Don't know	60	59	10	3	
Struktura odpowiedzi w zależności od posiadanych przez rolników kwalifikacji zawodowych [% gospodarstw] Structure of replies according to farmers' professional qualifications [% farms]					
Wyszczególnienie Specification	Niskie Low	Przeciętne Average	Ponadprze- ciętne Over Average	Wysokie High	
Tak – Yes	43	31	29	57	
Nie – No	46	38	11	14	
Nie wiem – Don't know	11	31	60	39	

Źródło: opracowanie własne
Source: own study

Ocena efektywności produkcji w badanych gospodarstwach rolnych

Rolnicy, którzy nigdy nie prowadzili rachunkowości, znają jednak pewne terminy ekonomiczne i niektórzy z nich potrafią ocenić efektywność ekonomiczną działalności. Kolejne pytanie dotyczyło wiedzy rolników na temat naukowych sposobów określania efektywności produkcji (tab. 104).

Tabela 104

Table 104

Pytanie: Czy Pana zdaniem rolnik potrafi ocenić efektywność produkcji?

Question: "Do you think a farmer can assess efficiency of production?"

Wyszczególnienie Specification	Struktura odpowiedzi ogółem [% gospodarstw] Structure of total replies [% farms]				
Tak – Yes	73				
Nie – No	10				
Nie wiem – Don't know	17				
Struktura wypowiedzi wg regionów funkcjonalnych obszarów wiejskich Dolnego Śląska [% gospodarstw] Structure of replies according to functional regions of rural areas in Lower Silesia [% farms]					
Wyszczególnienie Specification	Region I	Region II	Region III	Region IV	Region V
Tak – Yes	66	81	71	68	58
Nie – No	23	17	18	10	1
Nie wiem – Don't know	11	2	11	22	21
Struktura wypowiedzi wg wieku rolników [% gospodarstw] Structure of replies according to farmers' age [% farms]					
Wyszczególnienie – Specification	Wiek do 40 lat – Up to 40		Wiek powyżej 40 lat – Over 40		
Tak – Yes	87		45		
Nie – No	2		31		
Nie wiem – Don't know	11		24		
Struktura wypowiedzi w grupach obszarowych gospodarstw [% gospodarstw] Structure of replies in size groups of farms [% farms]					
Wyszczególnienie Specification	Do 10 ha UR Up to 10 ha AL	10,01–20,00 ha UR	20,01–50,00 ha UR	Powyżej 50 ha UR over 50 ha AL	
Tak – Yes	85	84	61	44	
Nie – No	15	16	21	6	
Nie wiem – Don't know	0	0	18	50	
Struktura odpowiedzi w zależności od posiadanych przez rolników kwalifikacji zawodowych [% gospodarstw] Structure of replies according to farmers' professional qualifications [% farms]					
Wyszczególnienie – Specification	Niskie Low	Przeciętne Average	Ponadprze- ciętne Over average	Wysokie High	
Tak – Yes	73	71	89	82	
Nie – No	10	25	0	8	
Nie wiem – Don't know	17	4	11	10	

Źródło: opracowanie własne

Source: own study

Zdecydowana większość kierowników gospodarstw (73%) uważa, że rolnik potrafi samodzielnie określić efektywność ekonomiczną gospodarstwa, 1/10 badanych nie umie lub nie wie (17%), jak to zrobić. Ponad połowa rolników w ogóle nie szacuje dochodu rolniczego, ani nie stosuje żadnej innej miary efektywności produkcji. Niektórzy znają tradycyjne metody obliczania nadwyżki bezpośredniej oraz wartości: produkcji globalnej, produkcji towarowej, dodanej czy też dochodu z gospodarstwa. Rolnicy uczestniczący w systemie FADN traktują końcowy raport FADN za wiarygodne źródło informacji odnośnie efektywności gospodarstwa. Jest to jedna z korzyści prowadzenia rachunkowości rolniczej. Należy podkreślić, że rolnik, który prowadzi ewidencję i potrafi wykazać swoje dochody, wzbudza większe zaufanie u kredytodawców oraz starając się o dopłaty ze środków Unii Europejskiej.

Rolnicy w regionach funkcjonalnych II i III częściej twierdzili, że potrafią ocenić efektywność niż rolnicy z pozostałych regionów. Rolnicy w wieku do 40 lat chętniej wskazywali, że potrafią ocenić efektywność niż rolnicy w wieku powyżej 40 lat. Interesujące jest to, że rolnicy działający w grupach obszarowych powyżej 50 ha UR najrzadziej odpowiadali twierdząc na pytanie o ocenę efektywności produkcji.

Biorąc pod uwagę kwalifikacje rolnicze, rolnicy zaliczeni do wszystkich grup odpowiadali podobnie. Wyjątek stanowili rolnicy o przeciętnych kwalifikacjach (4%).

Umiejętności badanych rolników dotyczące obliczania dochodu rolniczego

Kolejnym problemem badawczym było zasięgnięcie informacji, czy rolnicy obliczają samodzielnie dochód rolniczy (tab. 105).

Połowa ankietowanych rolników (53%) w ogóle nie oblicza dochodu. Rolnicy, którzy obliczają dochody, wskazali, że czynią to, odejmując koszty od przychodów. Inni stosują metodologię Unii Europejskiej polegającą na stosowaniu miary ESU, jeszcze inni uczestniczą w systemie FADN. Okazało się, że niektórzy rolnicy posiadają specjalistyczne programy komputerowe, służące do obliczania dochodu z gospodarstwa. Część respondentów wskazała, że potrafi obliczać dochód z gospodarstwa dzięki Zunifikowanemu Systemowi Rachunkowości Rolniczej, w którym uczestniczyła w latach 1996–1998. Rolnicy zaliczeni do regionów funkcjonalnych od I do V podobnie odpowiadali na pytania (powyżej 40%). Rolnicy w wieku do 40 lat nieco częściej szacują dochód niż rolnicy starsi.

Biorąc pod uwagę kwalifikacje rolnicze, rolnicy o najniższych kwalifikacjach najczęściej obliczają dochód rolniczy (42%), natomiast rzadziej ci o przeciętnych i ponadprzeciętnych kwalifikacjach (32%).

Tabela 105

Table 105

Zestawienie odpowiedzi rolników na pytanie, czy obliczają samodzielnie dochód rolniczy
[% wypowiedzi]

Summary to farmers' replies to the question if their calculate their agricultural income on their own
[% replies]

Wyszczególnienie Specification	Struktura odpowiedzi ogółem [% gospodarstw] Structure of total replies [% farms]
Tak – Yes	47
Nie – No	53

Tabela 105 cd.
Table 105 cont.

Struktura odpowiedzi wg regionów funkcjonalnych obszarów wiejskich Dolnego Śląska [% gospodarstw]					
Structure of replies according to functional regions of rural areas in Lower Silesia [% farms]					
Wyszczególnienie – Specification	Region I	Region II	Region III	Region IV	Region V
Tak – Yes	46	44	63	42	45
Nie	54	56	37	58	55
Struktura odpowiedzi wg wieku rolników [% gospodarstw]					
Structure of replies according to farmers' age [% farms]					
Wyszczególnienie Specification	Wiek do 40 lat Up to 40		Wiek powyżej 40 lat Over 40		
Tak – Yes	51		42		
Nie – No	49		58		
Struktura odpowiedzi w grupach obszarowych gospodarstw [% gospodarstw]					
Structure of replies according to size groups of farms [% farms]					
Wyszczególnienie Specification	Do 10 ha UR Up to 10 ha AL	10,01–20,00 ha UR 10.01–20.00 ha AL	20,01–50,00 ha UR 20.01–50.00 ha AL	Powyżej 50 ha UR Over 50 ha AL	
Tak – Yes	44	23	33	61	
Nie – No	56	77	67	39	
Struktura odpowiedzi w zależności od posiadanych przez rolników kwalifikacji zawodowych [% gospodarstw]					
Structure of replies according to farmers' professional qualifications [% farms]					
Wyszczególnienie Specification	Niskie Low	Przeciętne Average	Ponadprze- ciętne Over average	Wysokie High	
Tak – Yes	42	34	52	36	
Nie – No	58	66	48	64	

Źródło: opracowanie własne
Source: own study

Charakterystyka systemu FADN

a. Gospodarstwa rolne uczestniczące w systemie FADN w Polsce i w Europie

Gospodarstwa rolne funkcjonujące w Polsce sklasyfikowano według typologii obowiązującej w UE (Rozporządzenie Komisji (WE) nr 1242/2008 z dnia 8 grudnia 2008 ustanawiającego wspólnotową typologię gospodarstw rolnych ze zm.). Klasyfikacja gospodarstw rolnych funkcjonujących w Polsce została wykonana na podstawie:

- czterech zestawów parametrów Standardowej Produkcji (SO-Standard Output),
- czterech regionów SO,
- Danych Badania Struktury Gospodarstw Rolnych 2007.

Procedura ta objęła 2 005 688 gospodarstw rolnych. Ta populacja wytworzyła ok. 68 mld zł wartości SO. Na podstawie struktury tworzenia wartości SO w Polsce, wyznaczono minimalny próg wielkości ekonomicznej gospodarstwa rolnego w polu obserwacji Polskiego FADN.

Wielkość tę ustalono na poziomie 4000 euro. Pole obserwacji Polskiego FADN obejmuje 757,3 tys. gospodarstw rolnych, generujących 89,5% wartości SO wytwarzanej przez wszystkie sklasyfikowane gospodarstwa rolne w Polsce. Posługując się odpowiednimi narzędziami statystycznymi, wyznaczono reprezentatywną próbę gospodarstw rolnych w polu obserwacji Polskiego FADN. Ustalona liczebność próby Polskiego FADN, zaakceptowana przez Komisję Europejską, liczy 12 100 gospodarstw, co oznacza, że jedno gospodarstwo rolne uczestniczące w Polskim FADN reprezentuje średnio ponad 61 gospodarstw znajdujących się w centrum zainteresowania Polskiego FADN.

Niektórzy rolnicy uczestniczą w systemie FADN ze względu na to, że dane uzyskane w systemie nie mogą być wykorzystywane do celów podatkowych. Powinno zachęcić to rolników do uczestnictwa. Czy tak jest w rzeczywistości, wynika z badań przeprowadzonych w województwie dolnośląskim.

Wdrożony w Polsce system rachunkowości rolnej (FADN) obowiązuje w całej Unii Europejskiej. Jednolitość metodyki pozwala dokonać porównań polskich gospodarstw rolnych z gospodarstwami innych krajów członkowskich Unii Europejskiej.

Wyniki stanowiące podstawę empiryczną opracowania dotyczą 2006 r. i pochodzą ze wszystkich krajów UE, z tym że dane z Niemiec są danymi wstępnymi.

Dane dotyczące pola obserwacji FADN wskazują, że 757,3 tys. polskich gospodarstw rolnych stanowiło najliczniejszy ich zbiór w krajach UE. Ich udział wynosi 18,2% w ogólnej liczbie 4168,2 tys. badanych gospodarstw UE. To sprawia, że stan polskich gospodarstw rzutuje w sposób istotny na obraz średniego gospodarstwa rolnego funkcjonującego w Unii Europejskiej. Drugim krajem pod względem liczebności gospodarstw jest Hiszpania (739,6 tys.), a najmniejszą ich liczbę ma Malta (1,4 tys.).

b. Zasoby gospodarstw rolnych¹⁸⁷ uczestniczących w systemie FADN

Dane o zasobach użytków rolnych w roku 2007 dowodzą, że polskie gospodarstwa rolne należą do najmniejszych w Unii Europejskiej. Średni obszar użytków rolnych gospodarstwa, wynoszący 17,32 ha, był prawie 2 razy mniejszy od średniej europejskiej. Według tego kryterium polskie gospodarstwa znalazły się na 6. miejscu od końca.

Użytki rolne znajdujące się w polskich gospodarstwach były w najwyższym stopniu w Europie (po Irlandii) zasobem własnym rodzin rolniczych (72,1%). W przypadku posiadania w zasobach ziemi obcej (dzierzawionej) pojawia się w strukturze kosztów czynsz powodujący odpowiednie obniżenie poziomu dochodu z rodzinnego gospodarstwa rolnego. Udział ziemi własnej w średnim gospodarstwie w polu obserwacji polskiego FADN wyniósł 48%. Polskie gospodarstwa ulokowały się także w grupie gospodarstw najmniejszych w UE, po zastosowaniu bardziej odpowiedniego, ale jeszcze mniej znanego parametru niż zasoby ziemi, a mianowicie wielkości ekonomicznej wyrażanej w europejskich jednostkach wielkości (ESU). Średnia wielkość ekonomiczna gospodarstwa w Polsce wynosząca 10,2 ESU była prawie 3,3-krotnie mniejsza od średniej w UE. Według tego parametru polskie gospodarstwa lokują się na 3. miejscu od końca. To wskazuje, że polskie gospodarstwa mają znacznie mniejszą zdolność tworzenia nadwyżki ekonomicznej, niżby można było wnioskować na podstawie zasobów ziemi.

Innym parametrem zastosowanym do pomiaru wielkości gospodarstwa rolnego są aktywa znajdujące się w jego wyposażeniu. Wartość aktywów w średnim gospodarstwie w Polsce

¹⁸⁷ Dane za rok 2007.

wyniosła 77,2 tys. euro, co ulokowało je na ostatnim miejscu wśród 25 krajów członkowskich UE. Wartość aktywów gospodarstwa w Polsce była ponad 4-krotnie mniejsza od średniej w UE wynoszącej 309,2 tys. euro.

Bardzo pomocnym parametrem do oceny potrzeb kapitałowych w programowaniu zmian struktury agrarnej jest wartość aktywów gospodarstwa rolnego, przypadająca na 1 ESU. Parametr ten ukazuje potrzeby kapitałowe konieczne do uzyskania potencjalnej zdolności tworzenia nadwyżki ekonomicznej o wartości 1200 euro.

Do uzyskania 1 ESU polskie gospodarstwa potrzebowały 7,6 tys. euro aktywów wobec 9,3 tys. euro aktywów w średnim gospodarstwie FADN. Z tą względnie niewielką różnicą od średniej europejskiej polskie gospodarstwa ulokowały się na 6. miejscu wśród krajów członkowskich UE.

Do dokładniejszej analizy różnic w potencjale wytwórczym gospodarstw rolnych zasoby pracy wyrażone liczbą osób pełnozatrudnionych (AWU) i kapitału odniesiono do posiadanych zasobów ziemi rolniczej. Po obliczeniu koncentracji zasobów pracy, wyrażonych liczbą AWU przypadających na 100 ha użytków rolnych, okazało się, że nakłady pracy w polskich gospodarstwach rolnych odpowiadały 10,28 AWU i były 2,2 razy większe od średnich europejskich (4,66 AWU). Ten poziom ułożył polskie gospodarstwa w grupie państw o wysokich nakładach pracy – na 5. miejscu wśród 25 krajów członkowskich UE. Poza zasobami pracy zauważalne jest także duże zróżnicowanie wartości aktywów w przeliczeniu na 100 ha użytków rolnych. W polskich gospodarstwach ich wartość wyniosła 445,5 tys. euro, podczas gdy w średnim gospodarstwie europejskim wyniosła 889,9 tys. euro. Dane te wskazują, że wyposażenie polskich gospodarstw w aktywa jest prawie dwukrotnie mniejsze od średniego w UE. Ta wartość ułożyła gospodarstwa polskie na 6. miejscu od końca w UE.

Wśród aktywów gospodarstwa rolnego jest grupa aktywów – maszyny i urządzenia techniczne mająca bezpośredni wpływ na wydajność techniczną pracy. Z tego powodu obliczany jest wskaźnik uzbrojenia technicznego pracy, wyrażony wartością maszyn i urządzeń przypadającą na osobę pełnozatrudnioną (AWU). Według tego kryterium polskie gospodarstwa z wartością 10,0 tys. euro na AWU znalazły się w środkowej grupie gospodarstw, na 7. miejscu od końca. W stosunku do średniej UE wynoszącej 18,0 tys. euro uzbrojenie techniczne pracy w polskich gospodarstwach było 1,9 razy niższe.

c. Wydajność ziemi i pracy w gospodarstwach uczestniczących w systemie FADN

Przeprowadzona analiza wartości produkcji przypadającej na 1 ha użytków rolnych dowiodła, że wydajność ziemi lokuje gospodarstwa polskie w strefie środkowej. Wartość tego parametru wyniosła 1343 euro, co stanowiło 73,5% średniej europejskiej. Uzyskana wydajność ziemi ułożyła gospodarstwa polskie na 15. miejscu w Unii Europejskiej. Na taki poziom wydajności ziemi istotny wpływ miała niska wydajność techniczna produkcji roślinnej i zwierzęcej. Na przykład plon pszenicy wynoszący 42,2 dt z ha był niższy o 18 dt od średniej europejskiej, a wydajność mleczna wynosząca 4491 kg była najniższa w UE. Te parametry ułożyły Polskę odpowiednio na 11. miejscu od końca i na ostatnim 25. miejscu w UE. Według parametru wydajności pracy, określonego wartością zrealizowanej produkcji przypadającej na osobę pełnozatrudnioną wynoszącej 13,1 tys. euro, polskie gospodarstwa znalazły się na 3. miejscu od końca. Wartość tego parametru była trzykrotnie niższa od średniej europejskiej. O poziomie wydajności pracy zdecydowały duże zasoby pracy w relacji do zasobów ziemi w gospodarstwie i ich niski poziom uzbrojenia technicznego.

Znajomość systemu FADN i uczestnictwo w nim wśród badanych rolników

W tabeli 106 przedstawiono odpowiedzi rolników na pytanie, czy znany jest im system FADN.

Tabela 106

Table 106

Zestawienie odpowiedzi rolników na pytanie, czy znają system rachunkowości FADN
Summary of farmers' replies to the question if they know the FADN system

Wyszczególnienie Specification	Struktura odpowiedzi ogółem [% gospodarstw] Structure of total replies [% farms]				
Tak – Yes	76				
Nie – No	24				
Struktura odpowiedzi wg regionów funkcjonalnych obszarów wiejskich Dolnego Śląska [% gospodarstw] Structure of replies according to functional regions of rural areas in Lower Silesia [% farms]					
Wyszczególnienie Specification	Region I	Region II	Region III	Region IV	Region V
Tak – Yes	65	94	71	60	56
Nie – No	35	6	29	40	44
Struktura odpowiedzi wg wieku rolników [% gospodarstw] Structure of replies according to farmers' age [% farms]					
Wyszczególnienie Specification	Wiek do 40 lat Up to 40		Wiek powyżej 40 lat Over 40		
Tak – Yes	75		77		
Nie – No	25		23		
Struktura odpowiedzi w grupach obszarowych gospodarstw [% gospodarstw] Structure of replies according to size groups of farms [% farms]					
Wyszczególnienie Specification	Do 10 ha UR Up to 10 ha AL	10,01–20,00 ha UR 10.01–20.00 ha AL	20,01–50,00 ha UR 20.01–50.00 ha AL	Powyżej 50 ha UR Over 50 ha AL	
Tak – Yes	34	72	85	76	
Nie – No	66	28	15	24	
Struktura odpowiedzi w zależności od posiadanych przez rolników kwalifikacji zawodowych [% gospodarstw] Structure of replies according to farmers' professional qualifications [% farms]					
Wyszczególnienie Specification	Niskie Low	Przeciętne Average	Ponadprze- ciętne Over average	Wysokie High	
Tak – Yes	56	97	64	56	
Nie – No	44	3	36	44	

Źródło: opracowanie własne
Source: own study

Większość respondentów (76%) twierdzi, że słyszała o systemie FADN, ale uważają go za zbyt skomplikowany i czasochłonny. Znaczna część ankietowanych rolników nie zna zasad FADN. W tym systemie podstawową zasadą jest to, że dane nie są tajne i nie mogą być wykorzystane do celów podatkowych. Rolnik nie ryzykuje zatem, że informacje o jego stanie

majątkowym lub o wielkości dochodu zostaną upublicznione. Nie każdy jednak rolnik ma tę świadomość. Uczestnictwo w systemie FADN służy rolnikowi, dzięki czemu może dojść do poprawy wyników ekonomicznych gospodarstwa rolnego. Zdobywanie wiedzy z zakresu rachunkowości z pewnością pomoże rolnikowi w prowadzeniu gospodarstwa. W dużych grupach obszarowych zdecydowanie więcej rolników stwierdziło, że zna zasady systemu FADN. Wiek rolników nie miał istotnego znaczenia, gdyż odpowiedzi były podobne w obydwu grupach wiekowych.

Kolejnym problemem było ustalenie, czy ankietowani rolnicy otrzymali propozycję uczestnictwa w systemie FADN (tab. 107).

Tabela 107

Table 107

Zestawienie odpowiedzi rolników na pytanie, czy otrzymali kiedykolwiek propozycję uczestniczenia w systemie FADN

Summary of farmers' replies to the question if they had ever been invited to participate in FADN

Wyszczególnienie Specification	Struktura odpowiedzi ogółem [% gospodarstw] Structure of total replies [% farms]				
Tak – Yes	22				
Nie – No	78				
Struktura odpowiedzi wg regionów funkcjonalnych obszarów wiejskich Dolnego Śląska [% gospodarstw] Structure of replies according to functional regions of rural areas in Lower Silesia [% farms]					
Wyszczególnienie Specification	Region I	Region II	Region III	Region IV	Region V
Tak – Yes	17	22	27	16	17
Nie – No	83	78	73	84	83
Struktura odpowiedzi wg wieku rolników [% gospodarstw] Structure of replies according to farmers' age [% farms]					
Wyszczególnienie Specification	Wiek do 40 lat Up to 40		Wiek powyżej 40 lat Over 40		
Tak – Yes	21		23		
Nie – No	79		77		
Struktura odpowiedzi w grupach obszarowych gospodarstw [% gospodarstw] Structure of replies according to size groups of farms [% farms]					
Wyszczególnienie Specification	Do 10 ha UR Up to 10 ha AL	10,01–20,00 ha UR 10.01–20.00 ha AL	20,01–50,00 ha UR 20.01–50.00 ha AL	Powyżej 50 ha UR Over 50 ha AL	
Tak – Yes	12	13	13	34	
Nie – No	88	87	67	66	
Struktura odpowiedzi w zależności od posiadanych przez rolników kwalifikacji zawodowych [% gospodarstw] Structure of replies according to farmers' professional qualifications [% farms]					
Wyszczególnienie Specification	Niskie Low	Przeciętne Average	Ponadprze- ciętne Over average	Wysokie high	
Tak – Yes	14	17	39	23	
Nie – No	86	83	61	77	

Źródło: opracowanie własne
Source: own study

Większość rolników (78%) nie otrzymała bezpośrednio propozycji uczestnictwa w systemie FADN, ale prawie każdy z nich słyszał, że taki system istnieje. Ośrodki doradztwa rolniczego powinny w większym stopniu propagować FADN i skuteczniej informować o tym, że uczestnictwo w nim może być korzystne. Główne korzyści wynikające z uczestnictwa w systemie FADN to:

- poprawa wyników działalności,
- usprawnienie procesu podejmowania bieżących i długookresowych decyzji gospodarczych,
- możliwość porównania uzyskiwanych wyników z planowanymi,
- możliwość porównania wyników w poszczególnych latach,
- możliwość porównania własnych wyników z wynikami innych gospodarstw.

Rolnicy w pięciu regionach funkcjonalnych odpowiadali podobnie (od 17 do 27% wskazań).

Rolnicy w wieku do 40 lat rzadziej otrzymywali propozycje uczestniczenia w FADN (21%), natomiast rolnicy w wieku powyżej 40 lat nieco częściej (23%).

Rolnicy działający w grupach obszarowych powyżej 50 ha UR zdecydowanie częściej otrzymywali propozycje niż rolnicy w mniejszych grupach obszarowych.

Biorąc pod uwagę kwalifikacje zawodowe, propozycje uczestniczenia w FADN otrzymali rolnicy zaliczeni do grup o ponadprzeciętnych i wysokich kwalifikacjach.

Źródła informacji na temat rachunkowości rolniczej w badanych gospodarstwach

Następną kwestią było uzyskanie informacji na temat sposobów uzyskiwania przez rolników wiedzy w zakresie rachunkowości (tab. 108).

Okolo 13% rolników uważało, że źródłem informacji są doradcy terenowi. Dość duża grupa stwierdziła, że informacje uzyskuje w inny sposób, np. przez Internet (19%), od sąsiadów (17%). Ciekawe było to, że niektórzy rolnicy systematycznie oglądają programy telewizyjne dotyczące problemów rolnictwa (np. agrobiznes na TVP1). Niektórzy respondenci regularnie czytają prasę specjalistyczną. Dla dużej grupy badanych rolników źródłem danych są informacje pochodzące z Izby Rolniczej (16%). W grupie rolników o niskich kwalifikacjach zawodowych duża część (32%) za źródło informacji uznaje rodzinę.

Podobnie, jeśli chodzi o Internet, stwierdzali rolnicy z wszystkich regionów funkcjonalnych (od 11 do 23%).

Rolnicy w wieku do 40 lat częściej wskazywali sąsiada jako źródło informacji, natomiast rolnicy w wieku powyżej 40 lat – Internet.

Jeśli chodzi o strukturę obszarową gospodarstw, okazało się, że rolnicy z grup obszarowych powyżej 50 ha UR najczęściej wskazywali na DODR. Biorąc pod uwagę kwalifikacje rolnicze, rolnicy zaliczeni do poszczególnych grup odpowiadali podobnie.

Odpowiedzi rolników na temat pozyskiwania informacji dotyczących rachunkowości.
Farmers' replies concerning obtaining information about accountancy

Wyszczególnienie Specification	Struktura odpowiedzi ogółem [% gospodarstw] Structure of total replies [% farms]				
Ośrodek doradztwa rolniczego Centre for agricultural extension	13				
Izba Rolnicza – Agricultural Chamber	16				
Internet – Internet	19				
Telewizja – Television	4				
Prasa ogólna – Press (regular)	4				
Prasa specjalistyczna – Specialist press	2				
Rodzina – Family	5				
Sąsiad – Neighbour	17				
Inne – Other	6				
Struktura odpowiedzi wg regionów funkcjonalnych obszarów wiejskich Dolnego Śląska [% gospodarstw] Structure of replies according to functional regions of rural areas in Lower Silesia [% farms]					
Wyszczególnienie Specification	Region I	Region II	Region III	Region IV	Region V
Ośrodek doradztwa rolniczego Centre for agricultural extension	11	16	11	11	15
Izba Rolnicza – Agricultural Chamber	27	13	14	9	2
Internet – Internet	11	17	15	20	23
Telewizja – Television	5	1	2	4	7
Prasa ogólna – Press (regular)	1	0	5	1	4
Prasa specjalistyczna – Specialist press	5	5	1	2	3
Rodzina – Family	7	21	11	23	3
Sąsiad – Neighbour	14	23	15	12	22
Inne – Other	6	3	11	4	2
Struktura odpowiedzi wg wieku rolników [% gospodarstw] Structure of replies according to farmers' age [% farms]					
Wyszczególnienie Specification	Wiek do 40 lat Up to 40		Wiek powyżej 40 lat Over 40		
Ośrodek doradztwa rolniczego Centre for agricultural extension	12		14		
Izba Rolnicza – Agricultural Chamber	15		17		
Internet – Internet	13		24		
Telewizja – Television	3		5		
Prasa ogólna – Press (regular)	1		7		
Prasa specjalistyczna – Specialist press	2		2		
Rodzina – Family	6		4		
Sąsiad – Neighbour	19		15		
Inne – Other	3		9		

Tabela 108 cd.
Table 108 cont.

Struktura odpowiedzi w grupach obszarowych gospodarstw [% gospodarstw] Structure of replies according to size groups of farms [% farms]				
Wyszczególnienie Specification	Do 10 ha UR Up to 10 ha AL	10,01–20,00 ha UR 10.01–20.00 ha AL	20,01–50,00 ha UR 20.01–50.00 ha AL	Powyżej 50 ha UR Over 50 ha AL
Ośrodek doradztwa rolniczego Centre for agricultural extension	7	6	22	24
Izba Rolnicza – Agricultural Chamber	5	12	21	18
Internet – Internet	10	56	11	21
Telewizja – Television	4	5	3	4
Prasa ogólna – Press (regular)	5	4	2	6
Prasa specjalistyczna – Specialist press	2	3	3	2
Rodzina – Family	5	3	5	7
Sąsiad – Neighbour	32	25	4	1
Inne – Other	12	5	1	5
Struktura odpowiedzi w zależności od posiadanych przez rolników kwalifikacji zawodowych [% gospodarstw] Structure of replies according to farmers' professional qualifications [% farms]				
Wyszczególnienie Specification	Niskie Low	Przeciętne Average	Ponadprze- ciętne Over average	Wysokie High
Ośrodek doradztwa rolniczego Centre for agricultural extension	21	21	7	12
Izba Rolnicza – Agricultural Chamber	40	0	24	0
Internet – Internet	24	14	14	24
Telewizja – Television	1	9	1	6
Prasa ogólna – Press (regular)	0	2	0	14
Prasa specjalistyczna – Specialist press	2	2	2	3
Rodzina – Family	32	2	2	0
Sąsiad – Neighbour	2	11	32	38
Inne – Other	2	12	0	0

Źródło: opracowanie własne.
Source: own study

Szkolenia dotyczące rachunkowości rolniczej prowadzone przez DODR we Wrocławiu

Dolnośląski Ośrodek Doradztwa Rolniczego we Wrocławiu prowadzi szkolenia z wielu dziedzin związanych z tematyką produkcji rolniczej. Warto podkreślić, że szkolenia z zakresu rachunkowości rolniczej realizowane są od dawna. Tematyka zmieniała się w zależności od bieżących potrzeb ewidencyjnych. W latach 1991–1995 prowadzono szkolenia dla

tych, którzy chcieli zaciągnąć tzw. kredyty dla młodych rolników, gdyż musieli oni prowadzić rachunkowość przez cały czas korzystania z kredytu. Od roku 2002 zaczęto przygotowywać rolników do przystąpienia Polski do Unii Europejskiej i szkolenia dotyczyły wypełniania wniosków o dopłaty bezpośrednie. Kiedy wprowadzono w rolnictwie podatek VAT, szkolenia obejmowały zasady rozliczeń rolników z fiskusem w zakresie tego podatku. Liczba szkoleń oraz godzin przeznaczonych na rachunkowość są niewielkie w stosunku do zapotrzebowania na wiedzę z tego zakresu. W roku 2003 Regionalne Centrum Doradztwa Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich we Wrocławiu prowadziło szkolenia na następujące zagadnienia:

- zbliżający się termin integracji z UE,
- trwające negocjacje z Unią Europejską,
- przeprowadzenie ogólnonarodowego referendum w sprawie przystąpienia Polski do Unii Europejskiej,
- znaczne bezrobocie na wsi,
- malejące dochody ludności rolniczej,
- bardzo słaby proces przedsiębiorczości na wsi,
- brak dostatecznych impulsów do szybkiego rozwoju obszarów wiejskich,
- konieczność w krótkim czasie dostosowania standardów produktów żywnościowych do obowiązujących w UE,
- przygotowanie wsi do możliwości skorzystania z pomocy Unii Europejskiej.

Jednym z programów, do którego rolnicy powinni być wtedy przygotowani, był program FADN. Szkolenia w zakresie rachunkowości dotyczyły wówczas tego obszaru wiedzy.

Podstawowe trudności RCDRRiOW dotyczące tamtego okresu to:

- nieadekwatne do potrzeb środki finansowe, co powodowało odpływ wysoko wykwalifikowanej kadry do instytucji oferujących wyższe wynagrodzenia,
- brak w tamtym czasie ustawy o doradztwie rolniczym, która likwidowałaby istniejący dualizm, a także określiła cele i zadania Krajowego Centrum Doradztwa oraz Ośrodków Doradztwa Rolniczego.

W 2005 roku po raz pierwszy DODR zrealizował we Wrocławiu Program Rocznej Działalności Doradczej na podstawie ustawy o jednostkach doradztwa rolniczego z 22 października 2004 roku (tab. 109).

Jednym z głównych zadań Ośrodka było informowanie o dostępnych dla producentów rolnych funduszy unijnych i bezpośrednia pomoc w ich pozyskiwaniu. Terminy składania wniosków na wsparcie w ramach poszczególnych funduszy strukturalnych zdominowały ukierunkowanie pracy kadry doradczej Ośrodka oraz zainteresowanie tym problemem. Najbardziej wyťažonej pracy wymagały:

- pomoc w przygotowaniu wniosków w ramach PROW Działanie 6. Dostosowanie gospodarstw rolnych do standardów Unii Europejskiej,
- pomoc w przygotowaniu wniosków w ramach PROW Działanie 2. Wspieranie gospodarstw niskotowarowych,
- pomoc w przygotowaniu wniosków o dopłaty obszarowe i wniosków w ramach PROW Działanie 3. Wspieranie działalności rolniczej na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania (ONW),
- działanie SPO – Działanie 1.1 Inwestycje w gospodarstwach rolnych,
- wiosenna i zimowa pomoc w przygotowywaniu wniosków w ramach PROW Działanie 4. Wspieranie przedsięwzięć rolnośrodowiskowych i poprawy dobrostanu zwierząt.

Tabela 109
Table 109

Zestawienie tematyki, liczby form oraz uczestników szkoleń w roku 2005
Summary of subjects, forms and number of participants of trainings in the year 2005

Lp. No.	Tematyka Subject	Liczba form Number of forms	Liczba uczestników Number of participants
Porady – Advice			
1.	Porady indywidualne – Individual advice and consulting	89 148	89 148
Szkolenia – Trainings			
1.	Produkcja roślinna – Plant production	139	3346
2.	Produkcja zwierzęca – Animal production	118	2104
3.	Rachunkowość rolna – Agricultural accountancy	34	643
4.	Ekonomika, kredyty – Economics, loans	31	435
5.	Marketing rolniczy – Agricultural marketing	17	338
6.	Sektorowy Program Operacyjny – Restrukturyzacja i Modernizacja Sektora Żywnościowego i Rozwoju Obszarów Wiejskich Sectoral Operational Programme – Restructuring and Modernisation of Food Sector and Development of Rural Areas	241	5678
7.	Plan Rozwoju Obszarów Wiejskich dla Polski 2004–2006 Plan of the Development of Rural Areas in Poland 2004–2006	230	3276
8.	Unia Europejska – pozostałe – European Union – other	230	3357
9.	Grupy producenckie – Producer groups	12	245
10.	Niekonwencjonalne źródła energii – Unconventional sources of energy	5	137
11.	Mechanizacja rolnictwa, BHP – Mechanisation of agriculture, work safety and hygiene	15	476
12.	Rozwój młodzieży – Youth development	12	214
13.	Ogrodnictwo – Horticulture	31	608
14.	Ekologia i ochrona środowiska – Ecology and environmental protection	73	1269
15.	Estetyka wsi i zagrody – Aesthetics of of the village and farm	39	852
16.	Żywienie rodziny – Feeding the family	29	356
17.	Mała przedsiębiorczość na wsi – Small-scale entrepreneurship in rural areas	32	683
18.	Rozwój agroturystyki – Development of agritourism	36	779
19.	Inne – other	230	1706
Razem – Total		1554	26 502
Pokazy – Presentations			
1.	Z zakresu rolnictwa – On agriculture	63	1021
2.	Z zakresu żywienia rodziny – On feeding the family	96	1377
3.	Wytwarzanie rękodzieła – On handicrafts	84	1244
4.	Tradycji ludowych – On folk traditions	51	1144
5.	Agroturystyka – On agritourism	7	694
Razem – Total		301	5480
1.	Konkursy – Contests	33	1524
2.	Kursy – Courses	5	90
3.	Wystawy – Exhibitions	36	2759
Razem wszystkie formy szkoleniowe – Total training forms		1929	36 305

Źródło: DODR we Wrocławiu
Source: LSCAE in Wrocław

Struktura organizacyjna Ośrodka pozwalała skutecznie realizować stawiane przed nim zadania, a zapotrzebowania na poszczególne działania nie przeszkodziły w pełnym zrealizowaniu pozostałych zadań wynikających ze Statutu Ośrodka polegających na:

1. działalności szkoleniowej dla rolników i innych mieszkańców obszarów wiejskich w pełnym zakresie tematycznym,
2. prowadzeniu działalności informacyjnej wspierającej rozwój produkcji rolniczej,
3. prowadzeniu działalności w zakresie podnoszenia kwalifikacji zawodowych rolników i innych mieszkańców obszarów wiejskich,
4. prowadzeniu analizy rynku artykułów rolno-spożywczych i środków do produkcji rolnej,
5. upowszechnianiu metod produkcji rolniczej i stylu życia przyjaznych środowisku,
6. podejmowaniu działań na rzecz zachowania dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego wsi oraz ekologii,
7. upowszechnianiu rozwoju agroturystyki i turystyki wiejskiej oraz promocji wsi jako atrakcyjnego miejsca wypoczynku,
8. prowadzeniu analizy przemian w zakresie poziomu i jakości produkcji rolniczej i funkcjonowania gospodarstw rolnych.
9. szacowaniu strat powstałych w wyniku klęsk żywiołowych w 1534 gospodarstwach rolnych.

Realizacja działalności doradczej w 2005 roku wsparta została działalnością wydawniczą Ośrodka, a wydano 12 numerów miesięcznika „Rolniczy Rynek Twój Doradca” o łącznym nakładzie 54 tysięcy egzemplarzy oraz 120 pozycji różnych broszur i ulotek o łącznym nakładzie 30 560 egzemplarzy.

Prawdziwym wyzwaniem dla kadry doradczej Ośrodka było w owym czasie wdrażanie systemu Polski FADN oraz realizacja dwóch projektów finansowanych przez FAPA.

Aktualnie DODR we Wrocławiu prowadzi szkolenia z tematyką związaną z produkcją rolniczą. Niewielka ich część dotyczy rachunkowości. Sytuacja zmieniła się w roku 2009, kiedy wprowadzono więcej szkoleń w tym zakresie. Tabela 110 przedstawia szkolenia realizowane przez DODR we Wrocławiu związane z prowadzeniem rachunkowości w rolnictwie.

Z tabeli wynika, że większość szkoleń dotyczy rachunkowości według systemu FADN oraz problemów podatku VAT w rolnictwie.

Ankietowani rolnicy zostali zapytani, czy wykorzystywali w praktyce wiedzę zdobytą na szkoleniach prowadzonych przez ODR-y. Tabela 111 pokazuje wyniki badań w tym zakresie.

Prawie 1/3 rolników (32%) stwierdziła, że wykorzystwała w praktyce informacje zdobyte na szkoleniach prowadzonych przez DODR-y. Świadczy to o tym, że większość rolników nie traktuje wiedzy książkowej za użyteczną w prowadzeniu działalności rolniczej. Może to wynikać z faktu, że niektóre problemy praktyczne nie docierają do świata nauki. Z kolei naukowcy często mają trudności ze zdobywaniem danych źródłowych, gdyż rolnicy nie zawsze chętnie uczestniczą w badaniu opinii publicznej. Również informacje podawane do Powszechnych Spisów Rolnych nie są do końca wiarygodne i jednoznaczne. Wytwarza się zatem wyraźna granica pomiędzy nauką a praktyką w rolnictwie. Okazało się, że w szkoleniach uczestniczą głównie rolnicy posiadający duże gospodarstwa (powyżej 20 ha UR). Są to najczęściej rolnicy, którzy zdają sobie sprawę z tego, że prowadzą działalność na dużą skalę i wiedzą, że dużym gospodarstwem należy zarządzać tak jak dużą firmą. Dlatego też biorą udział w szkoleniach i aktualizują swoją wiedzę, zwłaszcza jeśli chodzi o nowe technologie produkcji rolniczej. Duże gospodarstwa są bardziej skłonne do prowadzenia księgowości. Daje się zauważyć tendencję, że im większe gospodarstwo oraz im lepiej wykształceni rolnicy – tym większa chęć do uczestnictwa w szkoleniach i większy zakres zastosowania proponowanych na szkoleniach rozwiązań.

Szkolenia prowadzone w roku 2009 przez Dolnośląski Ośrodek Doradztwa Rolniczego
dotyczące rachunkowości
Trainings on accountancy conducted by the Lower Silesian Centre for Agricultural Extension
in the year 2009

Lp. No.	Temat Subject	Metoda Method	Ilość szkoleń Number of trainings	Liczba od- biorców Number of beneficiaries	Grupa od- biorców Group of beneficiaries
1	2	3	4	5	6
1.	Doskonalenie wiedzy specjalistów ds. ekonomiki w zakresie: rachunkowości, organizacji i zarządzania Improvement of specialists' knowledge on accountancy, organisation and management	seminarium seminar	5	115	rolnicy farmers
2.	Zasady prowadzenia rachunkowości rolnej w bazie Polski FADN Running agricultural accountancy – Polish FADN	szkolenie training	1	38	rolnicy, doradcy farmers, advisors
3.	Popularyzacja zasad rachunku ekonomicznego i rachunkowości rolnej Popularisation of the principles of economic account and agricultural accountancy	doradztwo indywidualne individual consultancy	329	329	doradcy advisors
4.	Rachunkowość w gospodarstwach rolnych Farm accountancy	doradztwo indywidualne individual consultancy	60	60	rolnicy farmers
5.	Podatek VAT w rolnictwie VAT in agriculture	szkolenie training	1	14	rolnicy farmers
6.	Popularyzacja form i zasad rachunku ekonomicznego z potrzebą prowadzenia rachunkowości rolnej w gospodarstwie Popularisation of the principles of economic account and the need for agricultural accountancy in farms	szkolenie training	1	20	rolnicy farmers
7.	Doradztwo z zakresu ekonomiki i marketingu: Consultancy on economics and marketing – Doradztwo w zakresie kredytów dla rolnictwa, kredyty inwestycyjne na przedsięwzięcia w gospodarstwie Consultancy on loans for agriculture and farm investments – wyliczanie opłacalności produkcji rolniczej, systemy podatkowe w rolnictwie, rachunkowość FADN Calculating the efficiency of agricultural production, tax systems in agriculture, FADN accountancy	doradztwo indywidualne individual consultancy	195	195	rolnicy farmers

Tabela 110 cd.
Table 110 cont.

1	2	3	4	5	6
8.	Doradztwo z zakresu ekonomiki i marketingu: – wyliczanie opłacalności produkcji rolniczej, systemy podatkowe w rolnictwie, rachunkowość FADN Consultancy on economics and marketing – calculating the efficiency of agricultural production, tax systems in agriculture, FADN accountancy	doradztwo indywidualne individual consultancy	222	660	rolnicy farmers
9.	Rachunkowość według systemu FADN Accountancy according to FADN	szkolenie training	1	20	rolnicy farmers
10.	Rachunkowość według Polskiego FADN Accountancy according to Polish FADN	szkolenie training	3	56	rolnicy farmers
11.	Wdrażanie rachunkowości rolnej i zasad rachunku ekonomicznego, w tym VAT w gospodarstwach rolnych Introduction of agricultural accountancy and economic account, incl. VAT in farms	doradztwo indywidualne individual consultancy	655	655	rolnicy farmers
12.	Doradztwo na temat VAT w rolnictwie Consultancy on VAT in agriculture	doradztwo indywidualne individual consultancy	23	23	rolnicy farmers
13.	Popularyzacja form i zasad rachunku ekonomicznego z uwzględnieniem prowadzenia rachunkowości rolnej Popularisation of forms and principles of economic account incl. agricultural accounting	szkolenie training	1	21	rolnicy farmers

Źródło: DODR we Wrocławiu 2009
Source: LSCAE in Wrocław 2009

Tabela 111
Table 111

Zestawienie odpowiedzi rolników na pytanie, czy wykorzystywali w praktyce wiedzę zdobytą na szkoleniach prowadzonych przez ODR-y
Summary of farmers' replies to the question if they used the knowledge gained at trainings organised by CAEs in practice

Wyszczególnienie Specification	Struktura odpowiedzi ogółem [% gospodarstw] Structure of total replies [% farms]				
Tak – Yes	32				
Nie – No	68				
Struktura odpowiedzi wg regionów funkcjonalnych obszarów wiejskich Dolnego Śląska [% gospodarstw] Structure of replies according to functional regions of rural areas in Lower Silesia [% farms]					
Wyszczególnienie Specification	Region I	Region II	Region III	Region IV	Region V
Tak – Yes	36	21	17	24	67
Nie – No	64	79	83	76	33

Tabela 111 cd.
Table 111 cont.

Struktura odpowiedzi wg wieku rolników [% gospodarstw] Structure of replies according to farmers' age [% farms]				
Wyszczególnienie Specification	Wiek do 40 lat Up to 40	Wiek powyżej 40 lat Over 40		
Tak – Yes	36	28		
Nie – No	64	72		
Struktura odpowiedzi w grupach obszarowych gospodarstw [% gospodarstw] Structure of replies according to size groups of farms [% farms]				
Wyszczególnienie Specification	Do 10 ha UR Up to 10 ha AL	10,01–20,00 ha UR 10.01–20.00 ha AL	20,01–50,00 ha UR 20.01–50.00 ha AL	Powyżej 50 ha UR Over 50 ha AL
Tak – Yes	51	18	24	32
Nie – No	49	82	76	64
Struktura odpowiedzi w zależności od posiadanych przez rolników kwalifikacji zawodowych [% gospodarstw] Structure of replies according to farmers' professional qualifications [% farms]				
Wyszczególnienie Specification	Niskie Low	Przeciętne Average	Ponadprze- ciętne Over average	Wysokie High
Tak – Yes	22	33	43	45
Nie – No	78	67	57	55

Źródło: opracowanie własne
Source: own study

Rolnicy w regionach funkcjonalnych od I do IV rzadziej korzystali ze szkoleń niż w regionie V. Rolnicy w wieku do 40 lat częściej korzystali ze szkoleń niż rolnicy młodszy.

Rolnicy działający w grupach obszarowych powyżej 50 ha UR w jednej czwartej (26%) brali udział w szkoleniach, natomiast rolnicy z grup obszarowych poniżej 20 ha UR – rzadziej. Biorąc pod uwagę kwalifikacje rolnicze, rolnicy o wyższych kwalifikacjach najczęściej wskazywali na praktyczną wiedzę przekazywaną na szkoleniach, natomiast rolnicy o najniższych kwalifikacjach uważali, że poruszanych jest zbyt dużo zagadnień teoretycznych, a nie praktycznych rozwiązań.

Ocena żywotności ekonomicznej badanych gospodarstw

W momencie wprowadzenia w naszym kraju podatku dochodowego od dochodów uzyskiwanych w działalności rolniczej rolnik będzie musiał potrafić np. oszacować przewidywany okres użytkowania środków trwałych wykorzystywanych w gospodarstwie rolnym (aby prawidłowo naliczyć amortyzację). Kluczowym terminem stosowanym w ekonomice rolnictwa jest tzw. żywotność ekonomiczna. Kolejnym problemem badawczym było ustalenie, czy rolnicy potrafią samodzielnie oszacować żywotność ekonomiczną gospodarstwa.

Zestawienie odpowiedzi rolników na pytanie, czy potrafią ocenić żywotność ekonomiczną swojego gospodarstwa [% wypowiedzi]
Summary of farmers' replies to the question if they can assess the economic durability of their farms [% replies]

Wyszczególnienie Specification	Struktura odpowiedzi ogółem [% gospodarstw] Total structure of replies [% farms]				
Tak – Yes	39				
Nie – No	61				
Struktura odpowiedzi wg regionów funkcjonalnych obszarów wiejskich Dolnego Śląska [% gospodarstw] Structure of replies according to functional regions of rural areas in Lower Silesia [% farms]					
Wyszczególnienie Specification	Region I	Region II	Region III	Region IV	Region V
Tak – Yes	34	36	45	51	56
Nie – No	66	64	55	49	44
Struktura odpowiedzi wg wieku rolników [% gospodarstw] Structure of replies according to farmers' age [% farms]					
Wyszczególnienie Specification	Wiek do 40 lat Up to 40		Wiek powyżej 40 lat Over 40		
Tak – Yes	34,5		67		
Nie – No	65,5		33		
Struktura odpowiedzi w grupach obszarowych gospodarstw [% gospodarstw] Structure of replies according to size groups of farms [% farms]					
Wyszczególnienie Specification	Do 10 ha UR Up to 10 ha AL	10,01–20,00 ha UR 10.01–20.00 ha AL	20,01–50,00 ha UR 20.01–50.00 ha AL	Powyżej 50 ha UR Over 50ha AL	
Tak – Yes	38	43	37	39	
Nie – No	62	67	63	61	
Struktura odpowiedzi w zależności od posiadanych przez rolników kwalifikacji zawodowych [% gospodarstw] Structure of replies according to farmers' professional qualifications [% farms]					
Wyszczególnienie Specification	Niskie Low	Przeciętne Average	Ponadprzeciętne Over average	Wysokie High	
Tak – Yes	43	29	34	35	
Nie – No	57	71	66	65	

Źródło: opracowanie własne

Source: own study

Większość badanych rolników (61%) stwierdziła, że ustalenie żywotności ekonomicznej jest w praktyce bardzo trudne, gdyż każde gospodarstwo ma swoją specyfikę (tab. 112). Często też warunki pogodowe mogą zmienić żywotność ekonomiczną gospodarstwa. Mimo to wielu rolników twierdzi, że termin ten jest im znany i potrafią oszacować żywotność ekonomiczną. Rolnicy w regionach funkcjonalnych IV i V częściej wskazywali, że potrafią obliczyć żywotność ekonomiczną gospodarstwa niż w pozostałych regionach.

Rolnicy w wieku do 40 lat rzadziej wskazywali, że potrafią ocenić żywotność ekonomiczną niż rolnicy w wieku powyżej 40 lat. Rolnicy działający w grupach obszarowych powyżej 50 ha UR wskazywali podobnie jak rolnicy w grupach obszarowych poniżej 20 ha UR.

Biorąc pod uwagę kwalifikacje rolników zaliczanych do czterech grup, odpowiedzi były podobne (od 23 do 35%).

Obliczanie nadwyżki bezpośredniej w badanych gospodarstwach

W systemach rachunkowości rolniczej stosowanych w krajach wysoko rozwiniętych podstawową kategorią ekonomiczną służącą do obliczania dochodu z gospodarstwa rolnego jest tzw. nadwyżka bezpośrednia. Jest to odpowiednik marży brutto (zwanej też marżą pokrycia kosztów stałych bądź też marżą wkładu). Jest to różnica pomiędzy wartością produkcji a kosztami bezpośrednimi. Zapytano rolników, czy potrafią obliczyć samodzielnie nadwyżkę bezpośrednią.

Rolnicy we wszystkich regionach funkcjonalnych odpowiadali podobnie (tab. 113).

Osoby w wieku do 40 lat częściej wskazywały, że potrafią liczyć nadwyżkę bezpośrednią niż rolnicy starsi. Gospodarze działający w grupach obszarowych powyżej 50 ha UR zdecydowanie częściej wskazywali, że potrafią obliczyć nadwyżkę bezpośrednią niż rolnicy z grup obszarowych poniżej 20 ha UR. Biorąc pod uwagę kwalifikacje, rolnicy zaliczeni do wszystkich kwartyli odpowiadali w sposób zróżnicowany: osoby z wysokimi kwalifikacjami (51%), osoby o ponadprzeciętnych kwalifikacjach (37%), niskich kwalifikacjach (54%).

Tabela 113

Table 113

Zestawienie odpowiedzi rolników na pytanie, czy potrafią obliczyć nadwyżkę bezpośrednią
[% wypowiedzi]

Summary of farmers' replies to the question if they can calculate the gross margin [% replies]

Wyszczególnienie Specification	Struktura odpowiedzi ogółem [% gospodarstw] Structure of total replies [% farms]				
Tak – Yes	48				
Nie – No	52				
Struktura odpowiedzi wg regionów funkcjonalnych obszarów wiejskich Dolnego Śląska [% gospodarstw] Structure of replies according to functional regions of rural areas in Lower Silesia [% farms]					
Wyszczególnienie Specification	Region I	Region II	Region III	Region IV	Region V
Tak – Yes	57	41	39	42	50,5
Nie – No	43	59	61	58	49,5
Struktura odpowiedzi wg wieku rolników [% gospodarstw] Structure of replies according to farmers' age [% farms]					
Wyszczególnienie Specification	Wiek do 40 lat Up to 40		Wiek powyżej 40 lat Over 40		
Tak – Yes	52		37		
Nie – No	48		63		

Tabela 113 cd.
Table 113 cont.

Struktura odpowiedzi w grupach obszarowych gospodarstw [% gospodarstw] Structure of replies according to size groups of farms [% farms]				
Wyszczególnienie Specification	Do 10 ha UR Up to 10 ha AL	10,01–20,00 ha UR 10.01–20.00 ha AL	20,01–50,00 ha UR 20.01–50.00 ha AL	Powyżej 50 ha UR Over 50 ha AL
Tak – Yes	38	29	48	71
Nie – No	62	71	52	29
Struktura odpowiedzi w zależności od posiadanych przez rolników kwalifikacji zawodowych [% gospodarstw] Structure of replies according to farmers' professional qualifications [% farms]				
Wyszczególnienie Specification	Niskie Low	Przeciętne Average	Ponadprzeciętne Over average	Wysokie High
Tak – Yes	46	42	37	51
Nie – No	54	58	63	49

Źródło: opracowanie własne
Source: own study

Źródła finansowania działalności rolniczej w badanych gospodarstwach

Następnym problemem badawczym było określenie struktury kapitałowej badanych gospodarstw rolnych. Pytanie do rolników miało na celu ustalenie, czy rolnicy finansują swoją działalność ze środków własnych, czy też z obcych. Chodziło też o określenie, czy dochody z gospodarstwa rolnego pozwalają na inwestycje w gospodarstwie (tab. 114).

Na pytanie „co jest źródłem finansowania działalności?”, wskazano najczęściej występujące warianty:

- środki własne,
- kredyty bankowe,
- dochody z gospodarstwa rolnego,
- dochody z działalności gospodarczej,
- dochody z pracy najemnej,
- inne dochody.

W tym przypadku suma odpowiedzi nie daje 100 procent, gdyż rolnicy mogli wskazać kilka możliwych odpowiedzi.

Około 40% rolników finansuje działalność ze środków własnych. Z kredytów na działalność rolniczą korzysta 31% rolników. Dla 47% rolników źródłem finansowania działalności są dochody z gospodarstwa, dla 21% dochody z działalności gospodarczej, a dla 16% badanych dochody z pracy najemnej. Natomiast inne dochody stanowią źródło finansowania działalności gospodarstw jedynie dla 9% rolników. Biorąc pod uwagę rozkład gospodarstw w regionach, okazało się, że odsetek ankietowanych korzystających z kredytów bankowych jest zbliżony i stanowi od 27 do 35%. Oznacza to, że struktura kapitałowa gospodarstw rolnych jest podobna w skali badanych gospodarstw.

Rolnicy w regionach funkcjonalnych od I do IV rzadko korzystają z dochodów z pracy najemnej. Najczęściej źródłem finansowania są środki własne i kredyty bankowe.

Zestawienie odpowiedzi rolników na pytanie o źródła finansowania działalności rolniczej
[% wypowiedzi]

Summary of farmers' replies to the question about sources of financing agricultural activity [% replies]

Wyszczególnienie Specification	Struktura odpowiedzi ogółem [% gospodarstw] Total structure of replies [% farms]				
Środki własne – Own resources	39				
Kredyty bankowe – Bank loans	31				
Dochody z gospodarstwa rolnego Incomes from farm	47				
Dochody z działalności gospodarczej Incomes from economic activity	21				
Dochody z pracy najemnej Incomes from dependent labour	16				
Inne dochody – Other incomes	9				
Struktura odpowiedzi wg regionów funkcjonalnych obszarów wiejskich Dolnego Śląska [% gospodarstw] Structure of replies according to functional regions of rural areas in Lower Silesia [% farms]					
Wyszczególnienie Specification	Region I	Region II	Region III	Region IV	Region V
Środki własne – Own resources	34	46	51	26	38
Kredyty bankowe – Bank loans	35	27	32	31	28
Dochody z gospodarstwa rolnego Incomes from farm	13	17	9	23	24
Dochody z działalności gospodarczej Incomes from economic activity	27	16	19	21	21
Dochody z pracy najemnej Incomes from dependent labour	12	0	16	12	28
Inne dochody – Other incomes	15	11	2	14	9
Struktura odpowiedzi wg wieku rolników [% gospodarstw] Structure of replies according to farmers' age [% farms]					
Wyszczególnienie Specification	Wiek do 40 lat Up to 40	Wiek powyżej 40 lat Over 40			
Środki własne – Own resources	42	37			
Kredyty bankowe – Bank loans	39	24			
Dochody z gospodarstwa rolnego Incomes from farm	21	16			
Dochody z działalności gospodarczej Incomes from economic activity	23	19			
Dochody z pracy najemnej Incomes from dependent labour	14	17			
Inne dochody – Other incomes	1	18			

Tabela 114
Table 114

Struktura odpowiedzi w grupach obszarowych gospodarstw [% gospodarstw] Structure of replies according to size groups of farms [% farms]				
Wyszczególnienie Specification	Do 10 ha UR Up to 10 ha AL	10,01–20,00 ha UR 10.01–20.00 ha AL	20,01–50,00 ha UR 20.01–50.00 ha AL	Powyżej 50 ha UR Over 50 ha AL
Środki własne Own resources	41	41	37	54
Kredyty bankowe Bank loans	36	24	41	31
Dochody z gospodarstwa rolnego Incomes from farm	41	50	32	61
Dochody z działalności gospodarczej Incomes from economic activity	14	11	29	33
Dochody z pracy najemnej Incomes from dependent labour	0	6	23	41
Inne dochody Other incomes	3	8	11	8
Struktura odpowiedzi w zależności od posiadanych przez rolników kwalifikacji zawodowych [% gospodarstw] Structure of replies according to farmers' professional qualifications [% farms]				
Wyszczególnienie Specification	Niskie Low	Przeciętne Average	Ponadprze- ciętne Over average	Wysokie High
Środki własne Own resources	36	45	37	41
Kredyty bankowe Bank loans	31	38	34	29
Dochody z gospodarstwa rolnego Incomes from farm	41	49	43	31
Dochody z działalności gospodarczej Incomes from economic activity	5	11	18	37
Dochody z pracy najemnej Incomes from dependent labour	0	7	13	30
Inne dochody Other incomes	6	0	11	17

Źródło: opracowanie własne
Source: own study

Rolnicy w wieku do 40 lat najczęściej wymieniają środki własne oraz kredyty bankowe, podobnie jak rolnicy starsi.

Rolnicy zaliczeni do grup obszarowych powyżej 50 ha UR częściej korzystają z pracy najemnej. Biorąc pod uwagę kwalifikacje rolnicze, udział rolników korzystających z pracy najemnej wzrasta.

Leasing jako źródło finansowania działalności badanych gospodarstw rolnych

Jedną z popularnych w ostatnich latach metod zwiększenia zdolności produkcyjnych jest pozyskiwanie środków trwałych na podstawie umowy leasingu. Kolejnym problemem podjętym w badaniach było ustalenie, czy rolnicy korzystają z tej formy finansowania działalności.

Tabela 115

Table 115

Zestawienie odpowiedzi rolników na pytanie, czy korzystali kiedykolwiek z leasingu w działalności rolniczej [% gospodarstw]

Summary of farmers' replies to the question if they had ever used leasing in their agricultural activity [% farms]

Wyszczególnienie Specification	Struktura odpowiedzi ogółem [% gospodarstw] Total structure of replies [% farms]				
Tak – Yes	16				
Nie – No	84				
Struktura odpowiedzi wg regionów funkcjonalnych obszarów wiejskich Dolnego Śląska [% gospodarstw] Structure of replies according to functional regions of rural areas in Lower Silesia [% farms]					
Wyszczególnienie Specification	Region I	Region II	Region III	Region IV	Region V
Tak – Yes	37	33	6	12	21
Nie – No	63	67	94	88	79
Struktura odpowiedzi wg wieku rolników [% wypowiedzi] Structure of replies according to farmers' age [% farms]					
Wyszczególnienie Specification	Wiek do 40 lat Up to 40		Wiek powyżej 40 lat Over 40		
Tak – Yes	15		18		
Nie – No	85		82		
Struktura odpowiedzi w grupach obszarowych gospodarstw [% gospodarstw] Structure of replies according to size groups of farms [% farms]					
Wyszczególnienie Specification	Do 10 ha UR Up to 10 ha AL	10,01–20,00 ha UR 10.01–20.00 ha AL	20,01–50,00 ha UR 20.01–50.00 ha AL	Powyżej 50 ha UR Over 50 ha AL	
Tak – Yes	0	0	45	19	
Nie – No	100	100	55	81	
Struktura odpowiedzi w zależności od posiadanych przez rolników kwalifikacji zawodowych [% gospodarstw] Structure of replies according to farmers' professional qualifications [% farms]					
Wyszczególnienie Specification	Niskie Low	Przeciętne Average	Ponadprzeciętne Over average	Wysokie High	
Tak – Yes	0	23	32	16	
Nie – No	100	77	68	84	

Źródło: opracowanie własne

Source: own study

Około 16% ankietowanych korzysta z leasingu w prowadzeniu działalności rolniczej (tab. 115). Mała popularność tego sposobu pozyskiwania środków trwałych może wynikać z faktu, że rolnicy mają dostęp do innych sposobów finansowania. W dzisiejszych czasach są to też dopłaty bezpośrednie. Większe zainteresowanie leasingiem wyrażali rolnicy z dużych grup obszarowych. Rolnicy we wszystkich regionach funkcjonalnych rzadko korzystają z leasingu. Wyjątek stanowi region I (37%) oraz region II (33%).

Niewielu rolników w wieku do 40 lat (15%) używało środków trwałych w leasingu, natomiast rolnicy w wieku powyżej 40 lat wskazywali podobnie (18%).

Rolnicy działający w grupach obszarowych powyżej 20 ha UR częściej korzystali z leasingu.

Biorąc pod uwagę kwalifikacje rolnicze, rolnicy zaliczeni do poszczególnych grup według kwalifikacji odpowiadają zróżnicowanie. Najczęściej korzysta z tej możliwości finansowania grupa gospodarstw prowadzonych przez rolników o ponadprzeciętnych kwalifikacjach, podczas gdy nie robi tego żaden rolnik z grupy o niskich kwalifikacjach.

Możliwości wprowadzenia rachunkowości w badanych gospodarstwach rolnych

Poza dotychczasowymi próbami wprowadzania rachunkowości w rolnictwie w najbliższym czasie może okazać się, że prowadzenie sprawozdawczości finansowej stanie się koniecznością z powodu planowanego wprowadzenia podatku dochodowego w rolnictwie. Pracownicy DODR we Wrocławiu będą mieli wiele zadań do wykonania w związku z tym, że rolnicy najczęściej nie prowadzą rachunkowości samodzielnie. W tabeli 116 przedstawiono najważniejsze czynniki sprzyjające wprowadzeniu rachunkowości i czynniki hamujące ten proces w indywidualnych gospodarstwach rolnych. Pominięto tutaj przedsiębiorstwa rolnicze, które jako spółki prawa handlowego są zobligowane do prowadzenia rachunkowości w rozumieniu ustawy o rachunkowości (Dz.U. nr 121, poz., 591 z 29 września 1994).

Z tabeli 116 wynika, że największą szansą na rozwój rachunkowości w Polsce jest obowiązek prowadzenia ewidencji na potrzeby podatku dochodowego, który powinien być wprowadzony w rolnictwie w najbliższych latach. Trudno spodziewać się od rolników, że sami będą chcieli prowadzić rachunkowość. Dużą rolę mogą odegrać Ośrodki Doradztwa Rolniczego.

Największą przeszkodą jest niechęć rolników do ujawniania dochodów oraz informacji o stanie majątku. Inną przeszkodą jest brak czasu. Również brak fachowej wiedzy i luka edukacyjna w tym zakresie powodują, że niełatwo jest przekonać rolnika do prowadzenia rachunkowości.

Szanse i zagrożenia związane z wprowadzaniem rachunkowości w rolnictwie
Chances and threats related to introduction of accountancy to agriculture

Szanse: Chances:	Zagrożenia: Threats:
<ul style="list-style-type: none"> – planowane w przyszłości wprowadzenie przez rząd podatku dochodowego w rolnictwie government's plans to introduce income tax to agriculture – zachęcanie rolników do udziału w systemie FADN encouraging farmers to participate in FADN – zrzeszanie się rolników w grupy producenckie, które działają w formie spółdzielni lub spółek handlowych zobligowanych do prowadzenia pełnej księgowości farmers form producer groups which act as cooperatives or trading companies obliged to run full accountancy – wskazanie rolnikom korzyści z prowadzenia rachunkowości (poprawa efektywności, lepsza kontrola produkcji rolniczej, łatwiejsze ustalenie zdolności kredytowej rolnika itp.) showing the benefits of running accountancy to farmers (improved efficiency, better control of agricultural production, easier examining the financial credibility of farmers &c.) – edukacja w zakresie rachunkowości rolniczej prowadzona przez Ośrodki Doradztwa Rolniczego education on agricultural accountancy offered by Centres for Agricultural Extension – członkostwo Polski w Unii Europejskiej i wynikające z tego obowiązki sprawozdawcze Poland's membership in EU and reporting obligations related to it. 	<ul style="list-style-type: none"> – niechęć rolników do prowadzenia dokumentacji farmers' reluctance to run documentation – brak fachowej wiedzy i kompetencji do prowadzenia rachunkowości lack of specialist knowledge and competencies to run accountancy – brak czasu shortage of time – niechęć do ujawniania informacji o stanie majątku reluctance to disclose information about property – niechęć do ujawniania dochodów reluctance to disclose information about incomes – brak zaufania do systemu rachunkowości distrust in the accountancy system

Źródło: opracowanie własne
Source: own study

Podsumowanie

Rachunkowości kojarzona jest najczęściej z dużymi firmami produkcyjnymi. Indywidualne gospodarstwa rolne nie mają doświadczenia w prowadzeniu ksiąg. Jedynie niewielka grupa rolników zna systemy obliczania efektywności działalności rolniczej. Korzystanie przez rolników z kredytów bankowych krajowych oraz ze środków Unii Europejskiej wymaga od nich prowadzenie dokumentacji, z której pozyskiwane będą informacje o efektywności działania. Do tej pory jedynie w celach statystycznych rolnicy musieli podawać informację o sytuacji ekonomicznej gospodarstw rolnych. Największym problemem jest to, że ponad połowa rolników nie dostrzega korzyści wynikającej z rachunkowości. Uważają, że prowadzenie ksiąg jest uciążliwe i czasochłonne, a nawet niepotrzebne. To negatywne spojrzenie dotyczy głównie

małych gospodarstw rolnych, w których rolnicy często nie są w stanie prowadzić dodatkowej dokumentacji.

Z przeprowadzonych badań wynika, że bardziej zainteresowani prowadzeniem księgowości w gospodarstwie są rolnicy posiadający duże gospodarstwa rolne (powyżej 50 ha UR). Rolnicy zaliczeni do grupy powyżej 40 lat częściej niż młodszy dostrzegają korzyści z prowadzenia rachunkowości.

Małe gospodarstwa nie widzą potrzeby prowadzenia rachunkowości i uważają ją za pracochłonną i niepotrzebną. Ten problem powinny rozwiązać Ośrodki Doradztwa Rolniczego. Spotkania z rolnikami raz w miesiącu mogą wystarczyć, aby zebrać dane od rolnika i określić najważniejsze kategorie ekonomiczne, potrzebne do obliczenia dochodu.

Piśmiennictwo

- Bernacki L., 1982. Rachunkowość rolnicza w Polsce. Historia i rzeczywistość.
- Dziemianowicz R.I., 2007. Efektywność systemu opodatkowania rolnictwa, Białystok.
- Dziemianowicz R.I., Przygodzka R., 2006. Zasady opodatkowania gospodarstw rolnych w Unii Europejskiej i możliwości ich adaptacji w Polsce. *Więś i Rolnictwo*, nr 2, 77.
- Goraj L., Mańko S., Sass R., Wyszowska Z., 2004. Rachunkowość rolnicza. Difin. Warszawa.
- Kondraszuk T., 1995. Controlling w rolnictwie. Szkoła agrobiznesu. ODR Bonin.
- Kondraszuk T., 1996. Zunifikowany System Rachunkowości Gospodarstw Rolniczych w warunkach integracji z krajami Unii Europejskiej. ART Olsztyn, wrzesień 1996.
- Kondraszuk T., 2003. Problemy integracji rachunku ekonomicznego w przedsiębiorstwie rolniczym. *Roczniki Naukowe SERiA*. Tom V, Zeszyt 5, Warszawa – Poznań – Koszalin.
- Kondraszuk T., 2008. Rachunkowość zarządcza w rolnictwie w dobie globalizacji. Rachunkowość a controlling. *Prace naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu* nr 14.
- Podstawka M., 2005. Podatek rolny od gruntów – jego ocena i potrzeba zmian. *Roczniki naukowe SERiA*, Tom VII, Zeszyt 4, Warszawa – Poznań.
- Przygodzka R., 2006. Fiskalne instrumenty wspierania rozwoju rolnictwa – przyczyny stosowania, mechanizmy i skutki. Białystok.
- Wasilewski M., Gruzziel K., 2007. Koncepcja i skutki finansowe wprowadzenia podatku dochodowego w gospodarstwach rolniczych. *Zeszyty Naukowe SSGW „Ekonomika i organizacja gospodarki żywnościowej”*, nr 62.
- Wyszowska Z., 2006. Rachunkowość przedsiębiorstw rolniczych. Difin, Warszawa.
- Wyszowska Z., 2005. Rachunek kosztów w przedsiębiorstwach gospodarki żywnościowej. *Prace naukowe Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu*, nr 1085.

THE ROLE OF AGRICULTURAL EXTENSION SERVICES IN THE TRANSFORMATIONS OF FARMS IN LOWER SILESIA

S u m m a r y

The study presents the results of a research project conducted in Lower Silesia in the years 2008–2010 titled "The role of advisory services in the transformations of farms after the year 2004".

The aim of the project was to analyse the role of agricultural extension services in the transformations of individual farms after Poland's accession into European Union. Special interest was paid to the analysis of the role of advisory activities related to the adaptation of farms to the conditions and instruments of Common Agricultural Policy, implementation of agri-environmental programmes as well as to the farmers' demand for advice on agricultural accountancy. Moreover, the use of information technology in providing extension services and in the farms was also analysed.

State-owned agricultural extension services are the most popular among various advisory services in Poland. This results from the common and objective character of the consulting and advisory services which are provided mostly free of charge. Since 1st January 2005, the functioning of agricultural extension services in Poland is regulated by the Act on agricultural extension units passed by the Parliament of the Republic of Poland on 22nd October 2004. It is defined in Art. 2, point 2 that agricultural extension units are state-owned organisational units with legal personality, which provide agricultural extension services related to agriculture, rural development, agricultural markets as well as rural households, aiming at the improvement of the level of agricultural income, increasing the market competitiveness of farms, promoting sustainable development of rural areas as well as improving the professional qualifications of farmers and other persons living in rural areas. The Act defines the organization, tasks and operation procedures of agricultural extension units, esp. Voivodship Centres for Agricultural Extension. The amendment of the year 2008 changed the character of agricultural extension in Poland, since 1st August 2009, the Centres for Agricultural Extension are self-governmental, voivodship legal entities of the voivodship councils. The Act precisely defines the extension services provided by the Centres for Agricultural Extension provided free of charge as well as these which may be provided for a payment.

The research was conducted in Lower Silesia voivodship which is a highly urbanized area. Rural areas constitute over 90% of the total area of the voivodship, they are inhabited by 29% of the population, out of which 7% are employed in agriculture. The conditions for agricultural production, although various in different places, are favourable. The total area of Lower Silesia voivodship was divided into 5 functional regions depending on their resources and functions. Regions I and, partly, IV are characterized by very good conditions for conducting agricultural activity where the agricultural function prevails. On the other hand, regions II, III and V are important due to their natural, landscape, touristic and recreation qualities. Extension activities aiming at the introduction of agri-environmental packages to farms located mainly in regions II, III and V are important in order to ensure high quality and protection of valuable natural and landscape resources and to reduce the negative pressure of agriculture on environment as well. The participation of Lower Silesia in national resources of agricultural land is 6%. The voivodship is characterized by the typically Polish structure

of agricultural land with domination of arable land (78%), ca. 20% of permanent grassland and a small percentage of orchards and perennial plantations. Agricultural activity is concentrated on plant production, esp. cereals and rape. The livestock density (15.3 large animals/100 ha AL) is one of the lowest in Poland. The average area of agricultural land in the farms of Lower Silesia is 30% larger (10.2 ha) than the national average, but their area structure is fragmented (80% of the farms do not exceed 10 ha AL). Areas with high natural values present in Lower Silesia are beneficial for the development of ecological agriculture and agritourism.

200 farms, selected using purposive sampling taking into account their distribution in all five functional regions of the rural areas of Lower Silesia, active cooperation of farmers with extension services as well as the use of the instruments of Common Agricultural Policy, were used in the study. Most of them (3/4) were run by persons over 40 years of age. The average level of professional qualifications of the farm managers was 1.96 qualification unit (it was higher in farmers from region I and V, over 40 years of age, running the largest farms); the qualifications were well-grounded – over 50% of the farmers had agricultural education. In the size structure of the farms used in the study, larger farms (ca. 1/3) sized from 20 to 50 ha AL prevailed. The number of farms up to 10 ha AL was the smallest (1/5). The average area of AL in the analysed farms was over 48 ha and, as for the Polish conditions, was relatively high, and was higher than the same indicator for Lower Silesian voivodship. The largest farms were in region V (avg. area of AL was ca. 97 ha), whereas the smallest ones were in region II (ca. 27 ha). Larger farms belonged to older farmers with better professional qualifications. Arable land prevailed in the structure of agricultural land of the farms and constituted almost 87% of AL, in case of regions I, IV and V, the percentage was over 90%. The participation of arable land was higher in larger farms, more closely related to the market, operated by younger farmers with better professional qualifications. The sowing structure of the analysed farms was similar to average for Lower Silesia. Cereals dominated (70%) and winter rape had large participation (18%). The yield obtained was higher than the average for the voivodship. 60% of the farmers dealt with animal production.

Agricultural activity was the main source of income for the managers whose farms were used in the analysis. Its participation in the structure of personal income was over 64%. Agricultural income in farms located in regions IV and V, in the group of older farmers and those with high professional qualifications was the most important. The participation of agricultural income in the structure of personal income was growing together with the growth of the size of farms. However, for some farmers used in the study, the income from agricultural activity was insufficient as over 1/3 of the farmers obtained income from work outside the farm. The biggest number of such persons was observed in region III, among younger farmers from the smallest farms and with the highest qualifications. Looking for the possibility of earning outside the farm corresponds to the pessimistic assessment of own income situation expressed by the majority – almost 80% – of the farmers who defined their personal income as lower than national average. At the same time, the farmers indicated the positive influence of the instruments of Common Agricultural Policy on the farm income – 1/3 of them indicated a 10% growth of the income, 1/3 indicated a growth between 10 and 20%, 1/4 of the farmers indicated a growth between 20 and 50%. Due to the area-character of European Union subsidies, the highest increase of income was observed in large farms (a growth of over 50% in 26.3% of farmers owning the largest-sized farms in region V).

As a result of Poland's integration with the structures of European Union, Polish agriculture and rural areas were taken into account by the regulations of Common Agricultural Policy.

With its Regulation No 1782/2003, the European Council included agricultural extension services to activities of that type and obliged Member States to set up a farm advisory system whose aim is to support realisation of projects within Common Agricultural Policy.

Direct subsidies are the basic instrument of support provided to the farms used in the analysis. Almost all farmers benefited from such subsidies. Almost 60% of farmers managing agri-environmental farms received extra payments as a result of their location in the areas with conditions unfavourable for agricultural production (ONW). The combined amounts for direct subsidies and compensations are important financial support, especially for larger farms, as the payments depend on the area. Farmers from both groups of farms devoted the obtained financial support for the purchase of the means of production and modernization of their farm equipment. Other instruments of Common Agricultural Policy were not commonly used. In the group of agri-environmental farms, the most common activity supporting modernization processes were investments in the farms, almost 30% of the farmers used in the study benefited from them (18% in conventional farms). The other activities did not attract a lot of farmers' attention.

Most of the interviewed from agri-environmental farms described their income as insufficient. 20% of the owners of farms of over 50ha stated that the level of their income is higher than national average. A significant number of agri-environmental farmers indicate that EU subsidies increase their personal income even up to 50%. Farmers from conventional farms had similar observations concerning the level of their personal income and the influence of subsidies on such income. These farmers, to an extent larger than the farmers from agri-environmental farms, are of the opinion that agricultural protection plays the most important role in the structure of their personal income. A vast majority of the surveyed farmers are planning to take advantage of EU programmes in the future as well. Almost 80% of the farmers managing agri-environmental farms want to continue the agri-environmental programmes. One third of the farmers from conventional farms want to join such programmes. As far as other instruments of CAP are concerned, the farmers wish to continue the process of modernisation of their farms. Support from agricultural extension services is also within their interest.

Agricultural extension services, provided by highly qualified advisors, play a very important role in implementing agri-environmental programmes in Polish farms. Surveys on the role of the centres for agricultural extension in this process, conducted at 100 agri-environmental farms of Lower Silesia lead to the following conclusions:

- 1) For majority of farmers, centres for agricultural extension are the basic source of information about agri-environmental programmes. Only every 5th farmer learned about the programmes from television, radio, press or acquaintances. The information was obtained mainly thanks to individual contacts of the farmer with an advisor.
- 2) The information obtained from advisors was the basis for the farmers' decision to introduce agri-environmental packages. However, the financial aspects, i.e. the possibility of obtaining subsidies and also the desire to protect environment and to produce healthy food were the main factors leading to such a decision.
- 3) Trainings organised by the centres for agricultural extension are the basic form of advisory activities. However, only about 50% of the surveyed farmers participated in trainings of agri-environmental programmes. An average farmer participated in 2-3 trainings which lasted 11-20 hours.

- 4) Direct contacts of the farmers with highly qualified advisors are important for proper implementation of agri-environmental programmes. Such advisors prepare agri-environmental plans for the farms, help in filling in applications for payments and give advice on current problems. Most of the surveyed farmers meet advisors not less frequently than once a quarter; almost half of the farmers meet advisors every month.
- 5) According to the surveyed farmers, their contacts with advisors constituted 6–10% of the total time of farm-work during a year.

The Lower Silesian Centre for Agricultural Extension in Wrocław, which provides advisory services in the region of Lower Silesia, operates based on the statute adopted by the Act No LVII/985/10 of the Lower Silesian Council dated 26 May 2010 and on the Organisation Regulations. Extension services are provided by specialists employed at the departments of the Centre in Wrocław (Department of Agricultural Production Systems, Department of Quality Standards and Experiments, Department of Entrepreneurship, Department of Rural Households and Agritourism, Department of Economics, Department of Tele-informatics, Department of Methodics of Advisory Services, Trainings and Publishing) as well as by field advisors working at 26 Poviats Teams of Advisors with offices located all over the area of Lower Silesia. The rate of employment of advisors at the Lower Silesian Centre for Agricultural Extension dropped by 1/4 in the years 2005–2010. At the same time, the potential range of advisory services, expressed by the number of villages per 1 advisor, increased from 11 to 13. These changes, however, have not led to limiting the range of tasks defined in the Act on advisory services which are realised by the Lower Silesian Centre for Agricultural Extension in Wrocław.

According to the data of the Lower Silesian Centre for Agricultural Extension in Wrocław, almost half of the Lower Silesian farms (49.4%) cooperated with agricultural advisors in the year 2010. Numerous individual advice dominated in the structure of extension services (over 95%, with the exception of the year 2006 – 68%), which was mainly related to help provided by the advisors while preparing documents necessary to take advantage of various instruments of financial support. Within the group methods (1.5%), theoretical methods prevailed – trainings (mostly on the instruments of Common Agricultural Policy, turnover, packaging and the use of plant protection means) and courses (related to obtaining qualifications necessary to manage agricultural farms). Taking into account the number of participants of all forms and methods of advisory activities, in the period from 2005 to 2010, individual advice was provided most frequently. Such advice was provided for 70% of the clients of the Lower Silesian Centre for Agricultural Extension in the year 2005, up to 54% in the year 2010. It also included group methods (mainly trainings) in which, despite their low number as compared to individual advice, respectively 29 and 43% of the farmers participated.

As results from the study, field advisors are middle-aged persons (ca. 41 years of age). They had very high professional qualifications; 3/4 of them had higher education (incl. 92% agricultural education) and over 12 years of work experience in the field of advisory activities. On average, one field advisor cooperated with 94 farmers, out of whom majority (1/3) manages farms sized from 20 to 50 ha of agricultural land, 1/4 of them have farms sized from 10 to 20 ha and 1/5 from 5 to 10 ha of agricultural land. The field advisors highly evaluated their cooperation with farmers (4.29 points on the scale 1 – bad, 5 – very good). This fact is also confirmed by the frequency of the contacts with farmers. 55% of the advisors met the farmers once a week.

The field advisors listed the following needs of the farmers as the most frequent: 1) the problems related to increasing the quality of plant production (almost 1/3 of the answers) – mainly concerning chemical plant protection, selection of the species and deciding about crop rotation, 2) the possibilities of increasing agricultural income (ca. 1/4 of the answers) – mainly concerning the rational use of loans, reducing the costs of plant and animal production and the problems of agricultural accountancy, 3) preparation of products meeting the market demands (ca. 13% of the answers) – the biggest problems being the sales of plant and animal products, storing as well as gaining market information. Analysis of advisory needs expressed by the farmers showed that quality aspects of agricultural production, related to the introduction of standards resulting from Common Agricultural Policy, have become very important for the managers of the surveyed farms. The activity of field advisors helped solve ca. 1/3 of problem situations in the surveyed farms.

Group methods dominated in the number of forms and methods of the activity of field advisors and amounted at ca. 47% of all activities. These were mainly trainings and lectures. Mass media were also used to support group methods (leaflets, specialist literature, radio and television broadcasts). Individual advice constituted ca. 11% and environmental methods (mainly group meetings with farmers) constituted 8% of all forms and methods of activity.

While performing their duties, according to the regulations of the act on agricultural extension units, field advisors cooperated with numerous subjects working for the development of rural areas.

Farmers' cooperation with advisors in solving problem situations in their farms helps create pro-innovation attitudes and farmers are more open to innovations. Among the innovations most frequently introduced at the farms with help of field advisors were the following: 1) innovations in plant production (1/3 of the total number of innovations) – mostly new plant varieties and species, changes in crop rotation, novelties in chemical plant protection, 2) innovation in economics, financing and management of farms aiming at increasing agricultural income (1/5) – loans for farm production, rationalization of the costs of production, changes in farm organization, introduction of accounting, 3) innovations in animal production (13%) – mainly in animal husbandry and nutrition.

The study made it possible to assess the use of information technology in advisory activities and in functioning of farms taking into account the possibilities and limitations concerning hardware, network, software and IT users as well.

The persons using information technology at the Lower Silesian Centre for Agricultural Extension in Wrocław are both specialists from the Main Office of LSCAE and also field advisors working at Poviats' Advisors' Teams. The average age of members of both analysed groups of agricultural advisors was below 43. Their professionalism and high qualifications are confirmed by the fact that almost all office specialists (90%) and 3/4 of the field advisors have higher agricultural education diploma and advisory work experience of over 10 years. Vast majority of the specialists and advisors are independent users of information technology. 70% of the office specialists and 79% of the field advisors described their hardware and software skills as fully sufficient. Over 82% of the surveyed persons described their IT knowledge necessary at their work position as fully sufficient.

Most of the advisors had their own desk with computer (almost 97% of the office specialists and 81% of the field advisors, 40% of the specialists and 65% of the advisors used laptops as well) and used the computer longer than 4 hours a day. In all forms of advisory activities, the surveyed persons used MS Office packet, most frequently Excel and Word (for individual

consultations) as well as PowerPoint (for group/team advisory activities). Apart from office applications, most office specialists and field advisors used such types of IT as databases and computer networks, including Internet services and indicated their important role in supporting extension activities.

Office and administration works were listed on top of the ranking of tasks during realisation of which office specialists and field advisors used information technology. Contacts with the farmers and providing advice with help of the Internet and satisfying educational needs were on lower positions. This shows that the staff of LSCAE (esp. office specialists) are overburdened with administration and office works and that their activities require a lot of bureaucracy. Processing of information (office specialists), looking for information (field advisors) as well as e-mail communication with offices, institutions, organisations and other specialists and advisors were lower on the list.

The most important limitations and difficulties related to the use of IT at the Lower Silesian Centre for Agricultural Extension in Wrocław concerned computer equipment (old, used-up, frequently breaking down, insufficient number of PC's and laptops for all field advisors), as well as to problems with functioning of the network hardware and services (lack or unstable Internet connection with farmers and field advisors). Most of the surveyed persons, 70% of office specialists and 77% of field advisors, indicated that difficulties in using IT have a negative influence on realization of their activities.

Most (3/4) of the 200 surveyed farmers equipped their households with PCs and, additionally, almost 14% had portable computers. Younger farmers, who accept novelties more readily, whose education is better than that of the older farmers, had more computer equipment and used it (and the Internet as well) for solving problems in their farms more frequently. Similar observations were made in case of larger farms, where the percentage of farms at which IT was used to support agricultural activity and managing the households was growing together with the growth of area and scale of production. The same trend was observed in relation to farmers with higher professional qualifications.

Fixed-line and mobile phones owned by 93% of the farmers made it possible to connect their computers to the Internet. This possibility was exploited by almost all farms with computers (90.3%).

The farmers used their computers mainly to use the Internet resources (83% of the surveyed farmers), to play games, for entertainment, listening to music, looking at pictures and watching films (63%). Young farmers, from larger farms and with higher qualifications used computers more frequently than other farmers.

In case of most of the farmers, the most popular methods of using Internet resources and services in farms with Internet access were: 1) the use of electronic mail (73.6% of the surveyed farmers), 2) access to agricultural information (market – 73%, technological – 72%, meteorological – 68%, economic – 60%), 3) entertainment (listening to music, looking at pictures, watching films, reading electronic editions of newspapers and magazines, playing games, the use of social networking services) – 65% of the surveyed persons. Almost half (47.9%) of the managers of farms with Internet access used electronic banking, virtually realised financial transactions, which let them save time and money. Also almost half of the surveyed persons (45%) used the Internet for educational purposes and updated their knowledge. A lower percent – ca. 40% of the farmers browsed the Internet looking for information on ecological issues. The managers of farms who participated in the survey were characterised by low level of IT knowledge and skills. This is proved by the fact that they did not know the

parameters of computer equipment (only $\frac{1}{4}$ of the managers provided answers to questions on IT) and operational system they were using (replies received from 13% of the surveyed persons).

Accounting is relatively rare in agricultural farms. However, large production potential requires farmers to manage their farms as if they were production, trade or service companies.

The studies conducted by the Institute of Agricultural and Food Economics show that farms which use accounting under its supervision achieve results better than other farms. In the year 1996, when the obligation to run accounting by farmers who obtained bank loans "for creation or modernisation of agricultural farms by persons below 40 years of age", the Agency for Restructuring and Modernisation of Agriculture, independently from IAFE, started implementation of accounting programme in individual farms. At present, among the Polish farms which run agricultural accounting, there are farms included in Farm Accountancy Data Network (FADN), launched on 1 January 2004, and large farms, operating as trade companies.

As results from the survey, most of the farmers ($\frac{3}{4}$) have heard about FADN, but they do not know its rules and, in their opinion, it is complicated and time-consuming. Majority of the farm managers who were surveyed (almost 80%) did not have any experience in keeping accountancy books. Over half of the farmers did not consider it necessary to run accountancy, including a large group of them (29%) who did not know if accountancy could bring any profits and who thought it was difficult and unnecessary. Older farmers from larger farms as well as those with high qualifications had a more positive attitude to accountancy.

Since the years 1991–1995, Lower Silesian Centre for Agricultural Extension in Wrocław has been organising trainings on accountancy. In the early years, the trainings were addressed to farmers who wanted to apply for the so called loans for young farmers and who were obliged to run accountancy during all the period they were using the loans. Since the year 2002, in order to prepare the farmers to the accession into European Union, importance was paid to trainings concerning preparation of applications for direct subsidies. When VAT was being introduced, the trainings concentrated on the farmers' obligations towards the fiscal authorities. In the next year, FADN-related issues were included to the programme of trainings on accountancy. In the following years, the main tasks of LSCAE in Wrocław included informing farmers about the possibilities of applying for EU funds as well as helping farmers in obtaining such funds. From the year 2009, more stress is put on accountancy, esp. FADN and VAT in agriculture. Such constant improvement and widening of the offer is necessary and results from the need for knowledge in the field of accountancy and a relatively low percentage ($\frac{1}{3}$) of farmers who use the information gained during trainings in their everyday practice. The results of the survey show a need for constant intensive advisory activities related to agricultural accountancy.

The results presented in this study show that the activities of national agricultural advisory units are important for the development of agricultural farms, modernisation of rural areas as well as for increasing the capital of human and social resources in such areas. At the same time, it may be an input to the current discussion on the system of extension services in Poland. Although it points out the weaknesses of agricultural advisory services, it also stresses its strong sides. Agricultural advisory services have been present in Polish rural areas for several decades and are among the few which always supported, and still support, agriculture – even in the most difficult times, including the years of political transformation, preparations

to the accession into EU structures, adaptation to European standards. The role of national agricultural extension units is strengthened by the fact that their tasks are defined in Polish legal system, by their constant presence and availability in the poviats and communes, by their qualified and experiences advisors who are highly evaluated by farmers for their knowledge of the needs and problems arising in rural areas, as well as by their cooperation with various local and regional institutions.

The analysis performed by the authors of the present study makes it possible to suggest the following recommendations concerning the functioning of national advisory services:

- 1) Due to the fact that agricultural extension plays the most important role in supporting the farmers who wish to take advantage of the instruments of Common Agricultural Policy, including the implementation of agri-environmental programmes in the farms, there exists a need for constant development of extension activities offer in this field.
- 2) Taking into account the necessity in the national advisory system and reduction in the staff employment and in order to provide effective agricultural advisory services, it is necessary to pay special attention to high qualifications, professional approach and specialist knowledge of the persons who are to be employed as advisors, esp. at the managerial level.
- 3) It is especially important to constantly monitor the needs of farmers and other clients and to improve the offer of extension services.
- 4) 4) In order to improve the provision of extension services, esp. the process of communication of advisors with farmers using information technology, it is necessary to add trainings and courses aiming at updating the knowledge and improving the IT competencies of the farmers to the training offer. It becomes necessary to allocate fund for on-going modernisation and improvement of IT elements which are available at the advisory centres, especially at the poviat level.
- 5) Taking into account the farmers' knowledge of the issues related to agricultural accountancy and their demand for knowledge in this field, there is a necessity to include trainings in this field in the offer of advisory centres in order to popularise and systematize these issues among farmers.

Key words: agricultural extension, Common Agricultural Policy instruments, agri-environmental programmes, advisory needs, information technology in rural areas, agricultural accountancy

ZNACZENIE SŁUŻB DORADCZYCH W PRZEMIANACH GOSPODARSTW ROLNYCH W WOJEWÓDZTWIE DOLNOŚLĄSKIM

Podsumowanie

W opracowaniu przedstawiono wyniki badań uzyskanych w następstwie zrealizowanego w latach 2008–2010 w województwie dolnośląskim projektu badawczego „Znaczenie służb doradczych w przemianach gospodarstw rolnych po roku 2004”.

Cel naukowy badań polegał na określeniu roli doradztwa rolniczego w przemianach indywidualnych gospodarstw rolnych po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej.

Badania ukierunkowane zostały w szczególności na ocenę oddziaływań doradczych dotyczących przystosowania się gospodarstw do uwarunkowań i instrumentów Wspólnej Polityki Rolnej, wdrażania programów rolnośrodowiskowych oraz potrzeb rolników co do prowadzenia rachunkowości rolniczej. Poddano również analizie problematykę wykorzystania technologii informatycznej w pracy doradczej i w gospodarstwach rolnych.

Rolę doradztwa określa z jednej strony teoria doradztwa i modele sugerujące określone rozwiązania, z drugiej zaś w coraz większej mierze wpływają na nią istniejące przesłanki wynikające z funkcjonowania gospodarek, w tym sektora rolno-spożywczego [Duczkowska-Małysz 2009]. Różne definicje doradztwa rolniczego podkreślają znaczenie udzielenia pomocy rolnikom i ich rodzinom oraz pozostałym mieszkańcom obszarów wiejskich poprzez świadczenie usług konsultingowo-doradczych w związku z pojawianiem się różnych sytuacji problemowych w gospodarstwie rolnym, domowym, sferze zawodowej, rodzinnej czy społecznej. Przyczyny sytuacji problemowych są bardzo różne – należą do nich m.in. powiązania działalności rolniczej z przyrodą, środowiskiem naturalnym i żywymi organizmami, zmiany samego rolnictwa i jego otoczenia bliższego i dalszego, zmiany gospodarek, obecność Polski w UE, szeroko rozumiane procesy globalizacji i integracji międzynarodowej¹⁸⁸.

Znaczenie doradztwa w rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich docenia Unia Europejska, gdzie jego status określają dokumenty najwyższej rangi, zobowiązujące kraje członkowskie do przyjęcia konkretnych regulacji prawnych¹⁸⁹. Szczególnie istotną wagę mają przy tym zagadnienia przemian strukturalnych rolnictwa. Owe regulacje prawne ukierunkowane są na

¹⁸⁸ Według M. Adamowicza podstawowym uwarunkowaniem wszelkich procesów gospodarczych, społecznych i politycznych w każdym kraju i miejscu na kuli ziemskiej, mającym powiązania ze światem staje się globalizacja i integracja międzynarodowa. Autor wskazuje na globalne procesy przyrodnicze, zjawiska globalizacji ekonomicznej, kulturowej, globalizm ekonomiczno-polityczny [Kalinowski 2009, za: Adamowicz 2005].

¹⁸⁹ Problematyka doradztwa regulowana jest bezpośrednio (np. Dyrektywa Rady UE 72/161/EWG z dnia 17 kwietnia 1972 r. dotycząca prowadzenia doradztwa socjalno-ekonomicznego oraz zdobywania kwalifikacji zawodowych przez osoby zatrudnione w rolnictwie) bądź pośrednio (Dyrektywa Rady UE 72/159/ EWG z 17 kwietnia 1972 r. dotycząca modernizacji gospodarstw rolnych, Dyrektywa Rady UE 72/160/ EWG z 17 kwietnia 1972 r. dotycząca środków zachęcających do zaniechania prowadzenia gospodarstwa rolnego, zmiany przeznaczenia gruntów rolnych w celu poprawy struktur rolnych. Postanowienie Rady UE Nr 797/85 o poprawie efektywności struktur rolnych z dnia 12 maja 1985 r.) [Duczkowska-Małysz 2009].

rozwiązania systemowe, sprzyjające reformie struktur rolnych uznanych za najważniejszy cel Wspólnej Polityki Rolnej¹⁹⁰ [Duczowska-Małysz 2009].

W Polsce od roku 2004 nastąpiło wzmocnienie i unormowanie sytuacji prawnej doradztwa rolniczego poprzez ustawę o jednostkach doradztwa rolniczego¹⁹¹, wyraźnie określającą zarówno jego organizację, jak i zadania.

Rejonem, w którym przeprowadzono badania, był obszar województwa dolnośląskiego. Jest to region silnie zurbanizowany, przy czym ponad 90% ogólnej powierzchni województwa zajmują obszary wiejskie. Zamieszkuje je 29% ludności województwa, a 7% pracuje w rolnictwie. Występują tu korzystne warunki do produkcji rolniczej, jednak są one przestrzennie zróżnicowane. W zależności od posiadanych zasobów oraz pełnionych funkcji cały obszar województwa podzielono na 5 regionów funkcjonalnych. Regiony I i częściowo IV cechują się bardzo korzystnymi warunkami do prowadzenia działalności rolniczej i przeważa w nich funkcja rolnicza. Z kolei regiony II, III, V ważne są z racji walorów przyrodniczych, krajobrazowych, turystycznych i rekreacyjnych. W zachowaniu odpowiedniej jakości i ochrony cennych zasobów przyrodniczo-krajobrazowych oraz redukcji presji rolnictwa na środowisko ogromne znaczenie mają oddziaływania doradcze służące wprowadzaniu do gospodarstw, zlokalizowanych szczególnie w regionach II, III i V, pakietów rolnośrodowiskowych. Udział woj. dolnośląskiego w krajowych zasobach ziemi rolniczej stanowi 6%. Województwo cechuje typowa w Polsce struktura użytków rolnych z dominacją gruntów ornych (78%), około 20% udziałem TUZ oraz niewielką powierzchnią sadów i plantacji wieloletnich. Działalność rolnicza ukierunkowana jest na produkcję roślinną, a zwłaszcza uprawę zbóż i rzepaku. Obsada inwentarza żywego (15,3 SD/100 ha UR) należy do jednej z najniższych w kraju. Gospodarstwa, dolnośląskie mają o 30% większą przeciętną powierzchnię UR – 10,2 ha w porównaniu ze średnią krajową, jednak ich struktura obszarowa jest rozdrobniona (80% gospodarstw nie przekracza 10 ha UR). Występowanie w woj. dolnośląskim terenów o wysokich walorach przyrodniczych sprzyja rozwojowi rolnictwa ekologicznego i agroturystyki.

Badaniami objęto 200 gospodarstw rolnych dobranych metodą celową, biorąc pod uwagę ich rozmieszczenie we wszystkich pięciu regionach funkcjonalnych obszarów wiejskich woj. dolnośląskiego, aktywną współpracę gospodarzy ze służbami doradczymi oraz wykorzystywanie w gospodarstwach instrumentów WPR. Charakteryzując rolników i ich gospodarstwa, przeanalizowano obiekty badawcze według ich lokalizacji w poszczególnych regionach funkcjonalnych, wieku gospodarzy – do 40 lat i powyżej, podziału gospodarstw na grupy obszarowe użytków rolnych oraz poziomu kwalifikacji zawodowych kierowników gospodarstw. Uzyskany rozkład liczebności próby wziętej do badań w regionach funkcjonalnych (region I – 37% gospodarstw, II – 10,5%, III – 22,5%, IV – 10%, V – 20%) odpowiada rozmieszczeniu całości populacji gospodarstw rolnych na obszarze województwa dolnośląskiego. Większość badanych obiektów (3/4) była prowadzona przez osoby mające powyżej 40 lat, podobnie jak i w całym polskim rolnictwie, gdzie udział rolników młodszych w wieku do 40 lat wynosi około 1/3. Przeciętny poziom kwalifikacji zawodowych kierowników gospodarstw wynosił 1,96 jednostki kwalifikacyjnej (wyższy był u rolników z regionu I i V, mających ponad 40 lat, prowadzących największe gospodarstwa). W strukturze obszarowej analizowanych gospodarstw

¹⁹⁰ Preambuła Dyrektywy Rady UE z dnia 17 kwietnia 1972 r., 72/161/EWG [Duczowska-Małysz 2009].

¹⁹¹ Ustawa z dnia 22 października 2004 roku o jednostkach doradztwa rolniczego. Dz.U. Nr 251 z 2004 roku, poz. 2507.

przeważały obiekty większe (około 1/3) o areale od 20 do 50 ha UR, natomiast najmniej (1/5) było obiektów małych o powierzchni do 10 ha UR. Struktura ta korzystnie odbiega od ogółu obszaru dolnośląskich gospodarstw rolnych. Jest to związane z tym, że badaniom poddano rolników, którzy aktywniej niż pozostali współpracowali ze służbą doradczą DODR we Wrocławiu. W efekcie otrzymywanego wsparcia doradczego ich gospodarstwa dysponowały większym potencjałem wytwórczym i skalą produkcji niż przeciętne gospodarstwo w woj. dolnośląskim.

Badani rolnicy liczyli średnio 45 lat. Ich kwalifikacje zawodowe były dobrze ugruntowane posiadaniem wykształceniem rolniczym, które miała ponad połowa rolników – najwięcej w regionie I intensywnego rolnictwa oraz zwłaszcza w gospodarstwach największych (2/3) i u osób z najwyższymi kwalifikacjami (90%). Gospodarstwa w większości (83%) przekazane zostały im przez rodziców lub dziadków. Wypowiadając się co do swoich planów na przyszłość dotyczących pracy w rolnictwie, większość (2/3) badanych ukierunkowana była na rozwój gospodarstw, dążąc do powiększenia zasobów ziemi, szczególnie przez rolników z regionu IV, młodszych i z gospodarstw większych. Świadczy to o chęci zachowania ciągłości tradycji rodzinnych, przywiązaniu do miejsca i sposobu życia.

Średnia powierzchnia UR analizowanych gospodarstw wynosząca ponad 48 ha była jak na warunki polskie relatywnie duża, przekraczając kilkakrotnie analogiczny wskaźnik w woj. dolnośląskim. Gospodarstwa największe obszarowo znajdowały się w regionie V (średni areal UR około 97 ha), natomiast najmniejsze w regionie II (prawie 27 ha). Większe gospodarstwa należały do rolników starszych i mających wyższy poziom kwalifikacji zawodowych.

Zasoby siły roboczej, jakimi dysponowały badane gospodarstwa, wynosiły średnio 5,2 jednostki pełnozatrudnionej w przeliczeniu na 100 ha UR i były większe w obiektach małych oraz prowadzonych przez rolników o słabszych kwalifikacjach.

W strukturze użytków rolnych gospodarstw przeważały grunty orne, stanowiąc blisko 87% UR i znacznie ponad 90% w przypadku regionów I, IV i V. Większy udział GO wystąpił w gospodarstwach większych, mających mocniejsze związki z rynkiem, u rolników młodszych i o lepszych kwalifikacjach zawodowych. Struktura zasiewów analizowanych gospodarstw zbliżona była do średnich wskaźników dla woj. dolnośląskiego. Dominowały w niej zboża (70%). Spory (18%) udział miał rzepak ozimy. Osiągane plony były wyższe niż przeciętne w województwie.

Produkcją zwierzęcą zajmowało się 60% badanych rolników. Średnia obsada inwentarza żywego w ich gospodarstwach wynosiła 15,8 SD/100 ha UR i nie odbiegała znacząco od średniej w woj. dolnośląskim. Przeważała hodowla bydła (12,1 SD/100 ha UR). Obsada trzody chlewnej była sześciokrotnie mniejsza (2,1 SD/100 ha UR). Liczba zwierząt w zależności od regionu funkcjonalnego była zróżnicowana. Najwięcej inwentarza hodowano w gospodarstwach regionu III – 38,4 SD/100 ha UR i regionu II – 32,6 SD/100 ha UR, gdzie istniały największe areale trwałych użytków zielonych (odpowiednio 21 i 36% w strukturze UR). Większa obsada inwentarza była u rolników starszych i w mniejszych gospodarstwach posiadających większe zasoby siły roboczej.

Zasoby kapitału (budynki i budowle, maszyny i urządzenia, środki transportowe) znajdujące się w badanych gospodarstwach miały średnią wartość około 660 tys. zł w przeliczeniu na jeden obiekt. Połowa z tej wartości przypadła na budynki i budowle. Kapitałem o największej wartości dysponowały gospodarstwa znajdujące się w regionie V. Były one zarazem największe obszarowo i posiadały najmniejsze zasoby pracy, co powodowało konieczność odpowiedniego wyposażenia ich w kapitał. Więcej kapitału było również w gospodarstwach

prowadzonych przez rolników starszych i tych o najwyższych kwalifikacjach. Stopień zużycia majątku trwałego, w jaki wyposażone były gospodarstwa, według oceny rolników wynosił średnio 42%. Połowa analizowanych rolników uznała posiadane zasoby maszyn i ciągników za wystarczające do prowadzonego profilu produkcji. Więcej odpowiedzi pozytywnych udzielili kierownicy gospodarstw położonych w regionach IV i V, rolnicy młodszy, z gospodarstw najmniejszych i z wyższymi kwalifikacjami zawodowymi.

Głównym źródłem dochodów badanych kierowników gospodarstw była działalność rolnicza. Jej udział w strukturze dochodu osobistego wynosił ponad 64%, a pozostała część pochodziła ze źródeł pozarolniczych. Największe znaczenie miały dochody z rolnictwa w gospodarstwach znajdujących się w regionach IV i V, w grupie rolników starszych oraz posiadających wysokie kwalifikacje zawodowe. Udział rolnictwa w strukturze dochodu osobistego powiększał się wraz ze wzrostem powierzchni gospodarstw. Dla części badanych gospodarzy dochody z działalności rolniczej okazały się niewystarczające, gdyż ponad 1/3 rolników uzyskiwała dodatkowy zarobek z pracy poza gospodarstwem. Szczególnie dużo takich osób było w regionie III, wśród rolników młodszych, tych z najmniejszych gospodarstw i o najwyższych kwalifikacjach. Sięganie po możliwości zarobkowania poza gospodarstwem koresponduje z pesymistyczną oceną własnej sytuacji dochodowej, jaką wyraziła większość – prawie 80% badanych rolników, określając swój dochód osobisty na poziomie poniżej średniej krajowej. Przy czym gospodarze podkreślili korzystny wpływ instrumentów WPR na dochód gospodarstwa – 1/3 z nich wskazała na powiększenie się dochodu w granicach do 10%, nieco ponad 1/3 rolników uzyskała wzrost o 10–20%, a 1/4 respondentów określiła go na 20–50%. Ze względu na obszarowy charakter dopłat unijnych największy wzrost dochodów wystąpił w gospodarstwach dużych (ponad 50% wzrost u 26,3% rolników posiadających największe obszarowo gospodarstwa w regionie V).

Integracja Polski ze strukturami Unii Europejskiej spowodowała, że rolnictwo i obszary wiejskie kraju objęte zostały regulami Wspólnej Polityki Rolnej. W działania z tego zakresu Komisja Europejska rozporządzeniem nr 1782 z 2003 roku włączyła doradztwo rolnicze, nakazując państwom członkowskim wprowadzenie z dniem 1 stycznia 2007 roku systemu doradztwa rolniczego, który ma wspomagać realizację projektów w ramach Wspólnej Polityki Rolnej. W systemie tym mogą funkcjonować równocześnie jednostki państwowego doradztwa rolniczego oraz prywatne firmy doradcze [Krzyżanowska, Sałata 2010 za: Skórnicki 2005]. Realizację przedsięwzięć umożliwiających realizację celów tej polityki finansował początkowo (lata 2004–2006) Europejski Fundusz Orientacji i Gwarancji Rolnej. Wspieranie rolnictwa i terenów wiejskich w tym okresie odbywało się według Planu Rozwoju Obszarów Wiejskich (PROW 2004–2006), natomiast działania realizujące przemiany o charakterze strukturalnym wchodziły w skład Sektorowego Programu Operacyjnego „Restrukturyzacja i modernizacja sektora rolno-żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich”. Od 2007 roku wsparcie rozwoju obszarów wiejskich (PROW 2007–2013) finansowane jest w ramach Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich. Również na obszary wiejskie województwa dolnośląskiego wprowadzanie instrumentów WPR finansowanych z funduszy unijnych rozpoczęło się w roku 2004, a poprzedził je program SAPARD wdrażany już w okresie przedakcesyjnym. Po roku 2004 gospodarstwa rolne objęte zostały systemem dopłat bezpośrednich. Podstawową instytucją wdrażającą programy pomocy dla rolnictwa jest Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa z jej oddziałami terenowymi. Część działań SPO – scalenia gruntów rolnych, odnowa wsi, ochrona i zachowanie dziedzictwa kulturowego, gospodarowanie rolniczymi zasobami wodnymi wdrażał Urząd Marszałkowski,

z kolei działanie związane ze szkoleniami, wsparciem doradztwa rolniczego oraz z programem Leader wdrażała FAPA. Do końca września 2010 roku za pośrednictwem Agencji skierowano do sektora rolnego i na wieś dolnośląską prawie 5 mld złotych, z czego 70% tej kwoty dotyczyło bezpośredniego wsparcia poprzez system dopłat bezpośrednich do gospodarstw, 16% to działania PROW 2007–2013, 8% PROW 2004–2006 i inne formy wsparcia finansowego. Prawie połowa tych środków trafiła do rolników z regionu I – intensywnego rolnictwa – największego obszarowo i o największej liczbie gospodarstw rolnych, posiadających najwięcej zasobów gruntów rolnych w województwie. Blisko 15% środków WPR wykorzystał region II – rolniczo-rekreacyjny. Najmniejsze dofinansowanie skierowano do regionu V obejmującego powiaty zachodniej części województwa. Ponieważ największy udział w strumieniu wsparcia finansowego miały dopłaty bezpośrednie, toteż alokacja przestrzenna finansowania rolnictwa z funduszy unijnych wynika z rozmieszczenia użytków rolnych w poszczególnych regionach funkcjonalnych woj. dolnośląskiego.

Również w przypadku analizowanych w projekcie gospodarstw podstawowym instrumentem wsparcia ich działalności w ramach WPR były dopłaty bezpośrednie. Możliwość sięgnięcia po dopłaty wykorzystali niemal wszyscy kierownicy gospodarstw. Przy czym blisko 60% rolników korzystających z pakietów rolnośrodowiskowych otrzymało dodatkowo płatność z tytułu usytuowania swoich gospodarstw na obszarach o niekorzystnych warunkach do produkcji rolniczej (ONW). Natomiast wykorzystanie innych instrumentów Wspólnej Polityki Rolnej, poza dopłatami bezpośrednimi i dopłatami do terenów ONW, było znikome. W związku z obszarowym charakterem dopłat bezpośrednich i rekompensat ONW stanowią one istotne wsparcie finansowe dla gospodarstw, szczególnie tych o większym areale. Badani rolnicy przeznaczali uzyskane fundusze przede wszystkim na zakup środków do produkcji (70% gospodarstw z programami rolnośrodowiskowymi i 80% gospodarstw konwencjonalnych) oraz modernizację parku maszynowego (30–40% gospodarstw obu grup). Szczególnie aktywni byli rolnicy z gospodarstw większych. Korzystając z funduszy UE na wspieranie procesów modernizacji gospodarstw, rolnicy realizujący programy rolnośrodowiskowe najczęściej (prawie 1/3 badanych) uczestniczyli w badanym okresie w programie „Inwestycje w gospodarstwach rolnych”. Kierownicy gospodarstw konwencjonalnych równie chętnie brali udział w tym programie, przeprowadzając inwestycje w swoich gospodarstwach, jednak było ich znacznie mniej, gdyż tylko 18%. W obu grupach częściej realizowali inwestycje rolnicy młodszy, z gospodarstw większych i posiadający wyższe kwalifikacje. Pozostałe programy nie cieszyły się znaczącym zainteresowaniem. Również niewielu rolników brało udział w programie „Korzystanie z usług doradczych” (6% z grupy gospodarstw z pakietami rolnośrodowiskowymi i 4% z gospodarstw konwencjonalnych). Częściej korzystali z niego rolnicy młodszy, z gospodarstw większych i w grupie gospodarstw rolnośrodowiskowych ci z wyższymi kwalifikacjami.

O tym, jak istotna okazuje się aktywność doradców rolnych dotycząca propagowania wśród rolników wiedzy na temat instrumentów WPR i pomocy przy ich wdrażaniu w gospodarstwach, świadczy fakt, że zdecydowana większość badanych kierowników gospodarstw zamierza również w przyszłości przystąpić do programów UE. Użytkownicy gospodarstw rolnośrodowiskowych w prawie 80% mieli zamiar kontynuować korzystanie z programów rolnośrodowiskowych. A co ważne, chce je podjąć również 1/3 rolników z gospodarstw konwencjonalnych. Kolejnym bardzo istotnym instrumentem WPR, który rolnicy chcą kontynuować, są działania dotyczące procesów modernizacji gospodarstw rolnych. Ponadto znacz-

nym zainteresowaniem na przyszłość w porównaniu z pozostałymi programami cieszy się program „Korzystanie z usług doradczych”.

Programy rolnośrodowiskowe zaliczane są do jednych z trudniejszych i bardziej nowatorskich działań wdrażanych w ramach WPR. Ich przygotowanie oprócz uwzględnienia uwarunkowań przyrodniczo-ekonomicznych wiąże się z koniecznością wprowadzenia do gospodarstw gruntownej i szerokiej wiedzy rolniczej, biologicznej, z zakresu ochrony środowiska, genetyki itp. Możliwość tę zapewnia profesjonalizm i odpowiednie kwalifikacje 1900 polskich doradców rolnośrodowiskowych wpisanych na listę krajową. W województwie dolnośląskim jest aktualnie 92 takich doradców zatrudnionych w DODR we Wrocławiu.

W latach 2004–2006 na terenie woj. dolnośląskiego zrealizowano prawie 4,3 tys. pakietów programów rolnośrodowiskowych (wnioski złożone na lata: 2004, 2005, 2006, 2007), o łącznej kwocie wsparcia ponad 69 mln złotych (stanowiło to około 6% wsparcia krajowego). Objęły one ponad 110 tys. ha użytków rolnych (11% ogólnej powierzchni województwa). W strukturze złożonych wniosków dominował pakiet *Ochrona gleb i wód* (45,5% ogólnej liczby wniosków, obejmujących 54% gruntów ornych), następnie *Utrzymanie łąk ekstensywnych* (29% wniosków, 17% wspieranej w ramach tego działania powierzchni), trzecią lokatę miało *Rolnictwo ekologiczne* (15% wniosków i 19% powierzchni woj. dolnośląskiego). Niewielkie zainteresowanie dotyczyło *Rolnictwa zrównoważonego* (3,5% wniosków, 8% powierzchni) i pakietu związanego z tworzeniem stref buforowych. Największe udziały w łącznej wartości dofinansowania wszystkich programów rolnośrodowiskowych miały gospodarstwa realizujące pakiety: *Ochrona gleb i wód* (54%), *Rolnictwo ekologiczne* (19%) oraz *Utrzymanie łąk ekstensywnych* (17%). Według rozmieszczenia terytorialnego pakietów rolnośrodowiskowych największą ich liczbę w województwie (około 1/3 całości) realizowały gospodarstwa w powiatach sudeckich (kłodzki, jeleniogórski, kamiennogórski, wałbrzyski). Jest to korzystne, gdyż znajduje się tam większość obszarów chronionych (2 parki narodowe, 9 parków krajowych oraz liczne obszary sieci Natura 2000). Kolejnym rejonem cennym przyrodniczo jest Park Krajobrazowy Dolina Baryczy – administracyjnie związany przede wszystkim z powiatem milickim (w powiecie tym zrealizowano około 3,5% ogólnej liczby pakietów).

Następny okres programowania działań rolnośrodowiskowych obejmujący lata 2007–2013 rozpoczął się naborem wniosków w roku 2008. W efekcie starań dolnośląskich rolników programy rolnośrodowiskowe realizowało w roku 2010 blisko 2,3 tys. gospodarstw (tj. około 4% gospodarstw rolnośrodowiskowych w skali kraju). Z kolei w roku 2011 w woj. dolnośląskim zostało złożonych 3113 wniosków (około 5% ogólnej liczby gospodarstw w województwie o powierzchni powyżej 1 ha UR) na łączną kwotę 60 mln zł. Do najczęściej wybieranych przez rolników w latach 2008–2011 pakietów należą: ochrona gleb i wód, ekstensywne trwałe użytki zielone oraz pakiety przyrodnicze dotyczące obszarów Natura 2000.

Przeprowadzone badania odnośnie roli doradztwa rolniczego we wdrażaniu programów rolnośrodowiskowych objęły 100 gospodarstw realizujących tego rodzaju pakiety i zlokalizowanych na terenach o wysokich walorach przyrodniczych: w parkach krajobrazowych (63% obiektów), na obszarach Natura 2000 (40%), a także innych o dużym znaczeniu w rozwoju turystyki wiejskiej (37%). Rozmieszczone były one w czterech subregionach woj. dolnośląskiego. Najwięcej z nich (44 obiekty) zlokalizowanych było w rejonie sudeckim (region III przemysłowo-rekreacyjno-turystyczny), w regionie I intensywnego rolnictwa (33 gospodarstwa), a także na terenie Parku Krajobrazowego Doliny Baryczy i Borów Dolnośląskich (21 gospodarstw w regionie II rolniczo-rekreacyjnym oraz 2 w regionie V rolniczo-przemysłowo-rekreacyjnym).

Uzyskane wyniki pozwoliły stwierdzić, że instytucja doradztwa rolniczego w Polsce ma podstawowe znaczenie we wdrażaniu programów rolnośrodowiskowych w gospodarstwach. Zadanie to spełnia utworzona w tym celu kadra wysoko wykwalifikowanych doradców rolnośrodowiskowych. Badania wykazały, że głównym źródłem informacji o programach były dla większości rolników (80%) oddziaływania doradcze, przede wszystkim poprzez bezpośredni kontakt z doradcami (51% gospodarzy). Działalność DODR we Wrocławiu jako źródła informacji okazała się szczególnie ważna dla respondentów o wyższym poziomie kwalifikacji zawodowych. Jedynie co piąty z kierowników gospodarstw dowiedział się o tym z telewizji, radia, prasy lub od znajomych. Środki masowego przekazu miały większe znaczenie dla rolników o niższych kwalifikacjach. Informacje przekazane przez doradców DODR we Wrocławiu stały się bodźcem do podjęcia przez rolników decyzji o wprowadzeniu pakietów rolnośrodowiskowych w gospodarstwach.

Aktywność DODR we Wrocławiu w realizacji zadań dotyczących programów rolnośrodowiskowych przejawia się w różnych formach i metodach oddziaływań doradczych. Do podstawowych form pracy należą szkolenia. W szkoleniach organizowanych przez DODR we Wrocławiu, poruszających tematykę programów rolnośrodowiskowych, wzięła udział około 1/2 badanych rolników. Odbyli oni średnio 2–3 szkolenia trwające 11–20 godzin. Duże znaczenie w prawidłowym wdrażaniu pakietów rolnośrodowiskowych ma wsparcie doradcze, jakie uzyskują rolnicy poprzez kontakty bezpośrednie z wyspecjalizowanym doradcą. W DODR we Wrocławiu na jednego certyfikowanego doradcę przypada od 80 do 100 gospodarstw rolnośrodowiskowych. Jednakże jest to zależne od liczby doradców zatrudnionych w Powiatowym Zespole Doradców oraz liczby gospodarstw rolnośrodowiskowych w danym powiecie. Ponadto przy przydzieleniu doradcy dodatkowych zadań sprawuje on faktycznie opiekę nad kilkunastoma gospodarstwami. Kontakty z certyfikowanym doradcą są podstawą faktycznie prawidłowego funkcjonowania gospodarstw rolnośrodowiskowych. Do podstawowych zadań doradcy rolnośrodowiskowego należą m.in.: przygotowanie planu rolnośrodowiskowego dla gospodarstwa, pomoc w sporządzaniu wniosków o płatności, kontrola prawidłowości prowadzonej wymaganej dokumentacji (np. rejestr rolnośrodowiskowy), a także udzielanie bieżących porad. Większość badanych rolników (82%) spotykała się z doradcami nie rzadziej niż raz na kwartał, 40% co miesiąc, 10% raz w tygodniu. Częstsze kontakty z doradcami rolnośrodowiskowym mieli rolnicy młodszy, posiadający większe obszarowo gospodarstwa, zlokalizowane w regionie III. Kontakty bezpośrednie z doradcami pochłaniały rolnikom od 6 do 10% ogółu liczby godzin przepracowanych przez nich w gospodarstwie w ciągu roku. Uzyskane wyniki potwierdzają założoną hipotezę badawczą, mówiącą o zależności skali i skuteczności podejmowanych przez rolników programów rolnośrodowiskowych od kwalifikacji doradców rolnośrodowiskowych oraz o wykorzystywaniu zdobytej wiedzy w zarządzaniu gospodarstwem.

Doradztwo rolnicze jest z jednej strony dziedziną wiedzy o charakterze interdyscyplinarnym (nauka o doradztwie, teoria doradztwa, wiedza o doradztwie) zorientowaną na decyzje, korzystającą z osiągnięć nauk społecznych (pedagogika, andragogika, psychologia, socjologia, komunikowanie społeczne, ekonomia, zarządzanie, marketing) ukierunkowanych na wnioski, a z drugiej jest zarazem działalnością praktyczną [Kania 2011]. W tym ostatnim ujęciu oznacza proces polegający na udzielaniu pomocy rolnikom, ich rodzinom i mieszkańcom obszarów wiejskich w podejmowaniu decyzji, dzięki którym osiągają oni zamierzone cele [Kania 2011 za: Van den Ban, Hawkins 1997]. Organizacje świadczące usługi doradztwa rolniczego przyczyniają się już od początku swojego powstania do rozwoju rolnictwa

i obszarów wiejskich. Znaczenie doradztwa w tym wymiarze docenia również Unia Europejska, wpisując je w sferę działań związanych z wprowadzaniem i stosowaniem instrumentarium Wspólnej Polityki Rolnej.

Od 1 stycznia 2005 roku funkcjonowanie doradztwa rolniczego w Polsce normuje uchwalona przez Sejm RP ustawa z dnia 22 października 2004 r. o jednostkach doradztwa rolniczego. Precyzuje ona w artykule 2 pkt. 2, że jednostki doradztwa rolniczego są państwowymi jednostkami organizacyjnymi mającymi osobowość prawną, prowadzącymi doradztwo rolnicze obejmujące działania w zakresie rolnictwa, rozwoju wsi, rynków rolnych oraz wiejskiego gospodarstwa domowego, mające na celu poprawę poziomu dochodów rolniczych oraz podnoszenie konkurencyjności rynkowej gospodarstw rolnych, wspieranie zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich, a także podnoszenie poziomu kwalifikacji zawodowych rolników i innych mieszkańców obszarów wiejskich. Określiła ona organizację, zadania i zasady działania jednostek doradztwa rolniczego, a w szczególności Wojewódzkich Ośrodków Doradztwa Rolniczego. Dokonana w roku 2008 nowelizacja zmieniła charakter doradztwa rolniczego w Polsce i od dnia 1 sierpnia 2009 roku ODRy stały się samorządowymi wojewódzkimi osobami prawnymi podlegającymi właściwemu sejmikowi województwa. Ustawa w sposób precyzyjny określiła zadania doradcze świadczone przez Ośrodki Doradztwa Rolniczego w formie działań nieodpłatnych oraz te, które mogą być świadczone odpłatnie.

Na terenie woj. dolnośląskiego działa Dolnośląski Ośrodek Doradztwa Rolniczego we Wrocławiu, którego organizację i funkcjonowanie szczegółowo określa statut nadany Uchwałą nr LVII/985/10 Sejmiku Województwa Dolnośląskiego z dnia 26 maja 2010 oraz Regulamin Organizacyjny. Świadczenie usług doradczych realizują specjaliści zakładowi zatrudnieni w Centrali we Wrocławiu w 5 działach merytorycznych (Dział Systemów Produkcji Rolnej, Standardów Jakościowych i Doświadczalnictwa, Dział Przedsiębiorczości, Wiejskiego Gospodarstwa Domowego i Agroturystyki, Dział Ekonomiki, Dział Zastosowań Teleinformatyki, Dział Metodyki Doradztwa Szkoleń i Wydawnictw) oraz doradcy terenowi pracujący w 26 Powiatowych Zespołach Doradców rozmieszczonych na obszarze całego województwa dolnośląskiego. W latach 2005–2010 nastąpił spadek stanu zatrudnienia kadry o 1/4. W tym okresie powiększył się potencjalny zasięg doradzania wyrażony liczbą sołectw przypadających na 1 doradcę terenowego z 11 do 13. Zmiany te nie wpłynęły jednak na zmniejszenie się spektrum zadań, które realizował DODR we Wrocławiu, jakie stawia przed służbą doradczą ustawa o jednostkach doradztwa rolniczego.

Według danych DODR we Wrocławiu w roku 2010 z doradcami rolniczymi Ośrodka współpracowała prawie połowa (49,4%) dolnośląskich gospodarstw rolnych. W strukturze form oddziaływania doradczego dominowały porady indywidualne (stanowiąc ponad 95% z wyjątkiem roku 2006 – 68%), co związane było przede wszystkim z pomocą przy sporządzaniu dokumentacji dla rolników, którzy chcieli skorzystać z różnych instrumentów wsparcia finansowego. Z kolei w doradztwie grupowym (1,5%) przeważały metody o charakterze teoretycznym – szkolenia (przede wszystkim dotyczące instrumentów WPR, obrotu, konfekcjonowania i stosowania środków ochrony roślin) i kursy (związane z nabyciem przez uczestników kwalifikacji do prowadzenia gospodarstwa rolnego).

Biorąc pod uwagę liczebność uczestników wszystkich form i metod oddziaływań doradczych, co roku w okresie 2005–2010, najczęściej realizowano doradztwo indywidualne, które w tym czasie objęło od 70% w 2005 roku do 54% w 2010 roku klientów DODR oraz doradztwo grupowe – głównie szkolenia, w których mimo małej ich liczby w stosunku do porad indywidualnych wzięło udział odpowiednio – 29 i 43% osób.

Jak wynika z przeprowadzonych badań, doradcy terenowi Powiatowych Zespołów Doradców DODR we Wrocławiu to osoby (70% z nich stanowiły kobiety) będące w fazie wieku średnio dojrzałego (ok. 41 lat). Cechuje się ona stabilnością w życiu społecznym i zawodowym, a podejmowane decyzje i długofalowe zadania opierają się na wiedzy i doświadczeniu. Badani mieli bardzo wysokie kwalifikacje zawodowe (2,42 jednostki kwalifikacyjne) wynikające z ukończenia przez 3/4 z nich studiów wyższych (z czego w 92% rolniczych) oraz ponad 12-letniego stażu pracy w doradztwie. Podając charakterystykę swoich partnerów z podstawowego ogniwa doradczego, wskazali, że średnio jeden doradca terenowy współpracuje z 94 rolnikami, z których większość (1/3) prowadzi gospodarstwa o areale od 20 do 50 ha UR, nieco mniej – 1/4 ma gospodarstwa od 10 do 20 ha UR i 1/5 od 5 do 10 ha UR. Rolnicy ci w większości (ponad 90%) posiadali wykształcenie kierunkowe (43,2% – średnie, 39,2% zasadnicze zawodowe, ok. 8% wyższe). Badani doradcy terenowi wysoko (na 4,29 pkt., w skali od 1 – źle, do 5 – bardzo dobrze) ocenili poziom współpracy z rolnikami w podstawowym ogniwie doradczym. Świadczy o tym również duża częstotliwość kontaktów z gospodarzami, (55% doradców spotykało się z nimi raz w tygodniu), a także (wg 90% doradców) zgłaszane przez większość rolników potrzeby edukacyjne.

W opinii doradców terenowych do najczęściej sygnalizowanych przez rolników potrzeb należą: 1) problematyka podnoszenia jakości plonów w produkcji roślinnej (blisko 1/3 wskazań) – głównie zagadnienia chemicznej ochrony roślin, doboru gatunków i odmian oraz układania płodozmianu; 2) możliwości podniesienia poziomu dochodu rolniczego (około 1/4 wskazań) – przede wszystkim kwestie racjonalnego wykorzystania kredytów, obniżania kosztów produkcji roślinnej i zwierzęcej oraz prowadzenia zapisów rachunkowych; 3) przygotowanie produktów pod potrzeby rynku (ok. 13% wskazań) – gdzie najważniejszymi problemami były trudności ze zbytem produktów roślinnych i zwierzęcych, a w związku z tym magazynowanie i przechowywanie produktów oraz pozyskiwanie informacji rynkowych. Praca doradcza zmierzająca do rozwiązywania problemów występujących w gospodarstwach realizowana była z użyciem różnych form i metod. Dominowały metody doradztwa grupowego, stanowiąc ok. 47% oddziaływań. Były to głównie szkolenia i wykłady popularyzacji wiedzy, ważne ze względu na możliwość bezpośredniego kontaktu nadawcy z odbiorcami. Uzupełnieniem doradztwa grupowego były oddziaływania poprzez środki masowego przekazu (ulotki, literatura rolnicza, audycje telewizyjne i radiowe). Z kolei porady indywidualne miały blisko 11% udział w strukturze zastosowanych form i metod oddziaływań doradczych, a metody środowiskowe (głównie zebrania z rolnikami) stanowiły 8%.

Wiedza, którą otrzymują rolnicy w następstwie współpracy z doradcami terenowymi, służąca rozwiązywaniu sytuacji problemowych w ich gospodarstwach sprzyja kształtowaniu się postaw innowacyjnych. Ich przejawem były przyjmowane przez rolników innowacje. Do najczęściej wprowadzonych przy pomocy doradców innowacji do gospodarstw należały: 1) innowacje w produkcji roślinnej (1/3 ogółu innowacji) – przede wszystkim nowe odmiany i gatunki roślin, zmiany w płodozmianie, nowości z zakresu chemicznej ochrony roślin; 2) innowacje w zakresie ekonomiki, finansowania i organizacji gospodarstw służące podniesieniu dochodu rolniczego (1/5) – dotyczyły kredytowania działalności produkcyjnej, racjonalizacji kosztów produkcji, zmian w organizacji gospodarstw, wprowadzania rachunkowości; 3) innowacje w produkcji zwierzęcej (13%) – głównie w zakresie hodowli i żywienia zwierząt; 4) ulepszenia i modernizacje związane z budownictwem rolniczym (około 10%).

Opracowując zagadnienie potrzeb doradczych, przedstawiono je we wskaźniku ważności potrzeb doradczych, stanowiącym formułę bilansującą pozytywne odpowiedzi rolników

i służby doradczej dotyczące każdej potrzeby. Takie podejście w określeniu potrzeb doradczych w danym rejonie uwzględnia opinie zarówno rolników, jak i doradców oraz bierze pod uwagę różnice w nasileniu i postrzeganiu potrzeb doradczych przez obie strony.

Wśród sytuacji problemowych odczuwanych przez badanych rolników przeważały te z zakresu produkcji roślinnej, która dominowała w organizacji gospodarstw. Problematyka ta odnosząca się do podnoszenia jakości plonów (ok. 41% udział w strukturze ogółu potrzeb) dotyczyła głównie zmiany płodozmienu i technologii upraw, stosowania środków plonochronnych i plonotwórczych, doboru gatunków i odmian. Wskaźnik ważności potrzeb wymienionych zagadnień był znacznie wyższy od wartości średniej w całej grupie. Następną w kolejności grupa potrzeb związana była z możliwościami powiększenia dochodu rolniczego (ponad 20% udział w strukturze potrzeb) – wykorzystanie kredytu rolniczego, prowadzenie rachunkowości, racjonalizacja kosztów i organizacji produkcji. Trzecią lokatę miała grupa problemowa dotycząca przygotowania produktów na potrzeby rynku (ponad 15%) – trudności ze zbytem produktów zwierzęcych, przechowywanie produktów rolnych oraz pozyskiwanie, przetwarzanie i w wykorzystywanie informacji rynkowych.

Analiza potrzeb doradczych rolników wskazała, że niezwykle ważną problematyką stały się dla badanych kierowników gospodarstw treści związane z technologią produkcji rolniczej odnoszące się do aspektów jakościowych otrzymywanych produktów (podniesienie jakości plonów, poprawa jakości produktów pochodzenia zwierzęcego, doradztwo specjalistyczne), co wiąże się z wprowadzaniem do rolnictwa standardów wynikających z mechanizmów Wspólnej Polityki Rolnej. To na nich oraz na problemach dotyczących powiększenia dochodu rolniczego i przygotowania produktów na potrzeby rynku koncentrowała się pomoc służb doradczych. Aktywność doradców terenowych przyczyniła się do rozwiązania około 1/3 sytuacji problemowych w badanych gospodarstwach.

Oddziaływania doradczce DODR we Wrocławiu cechuje wysoka wartość wskaźnika intensywności wynosząca 28,2 pkt. w przeliczeniu na jedno gospodarstwo. W badanych gospodarstwach stanowił on 25,2 pkt. Na jego poziom złożyły się przede wszystkim stosowane metody poradnictwa indywidualnego, najbardziej efektywnego z punktu widzenia rolników – klientów doradztwa oraz duża częstotliwość kontaktów doradców terenowych z rolnikami. Ponad 55% rolników spotykała się z doradcami nie rzadziej niż raz na miesiąc, w tym 12% raz w tygodniu, wysoko oceniając (nota 4,3) współpracę z przedstawicielami DODR we Wrocławiu. Częściej niż ogół badanych współpracowali z doradcami rolnicy z regionów II, III i V posiadający gospodarstwa o powierzchni UR do 20 ha i z przeciętnym poziomem kwalifikacji zawodowych.

Otrzymane wyniki badań charakteryzujące rolników – klientów doradztwa rolniczego i ich gospodarstwa, przedstawiające wykorzystanie instrumentów WPR w woj. dolnośląskim, w tym zwłaszcza programów rolnośrodowiskowych, ukazujące organizację, funkcjonowanie, rodzaj i zakres form oraz metod pracy doradczej realizowanej przez DODR we Wrocławiu potwierdzają przyjętą hipotezę badawczą zakładającą, że stosowanie nowoczesnych metod i form pracy doradczej przyczynia się do skutecznego wykorzystywania instrumentów WPR przez rolników i do rozwoju ich gospodarstw.

Pojawienie się i rozwój na polskiej wsi technologii informatycznej jest oznaką tworzenia się również w obszarach wiejskich społeczeństwa informacyjnego. TI stanowi bowiem jeden z czterech substratów – technologiczny – oprócz ekonomicznego, społecznego i kulturowego, składających się na wielowymiarową rzeczywistość, jaką jest społeczeństwo informacyjne [Murawska 2011, za: Łuszczuk, Pawłowska 2000]. Substrat technologiczny obejmuje

infrastrukturę technologiczną, czyli dostępność do urządzeń służących gromadzeniu, przetwarzaniu, przechowywaniu i udostępnianiu informacji. Na substrat ekonomiczny składa się sektor informacyjny gospodarki, tj. gałęzie produkcji i usług zajmujących się wytwarzaniem i dystrybucją informacji oraz technik informacyjnych. Substrat społeczny oznacza odsetek osób korzystających w pracy, szkole i w domu z technologii informacyjnej. Z kolei substrat kulturowy obejmuje wysoki poziom kultury informacyjnej, rozumianej jako stopień akceptacji informacji jako dobra strategicznego oraz opanowanie umiejętności związanych z obsługą urządzeń informatycznych.

Efektywność wykorzystania rozwiązań informatycznych w działalności każdej organizacji zależy przede wszystkim od zatrudnionych w niej ludzi. Użytkownikami technologii informatycznej w Dolnośląskim Ośrodku Doradztwa Rolniczego we Wrocławiu są zarówno specjaliści zakładowi Centrali DODR, jak i doradcy terenowi pracujący w Powiatowych Zespołach Doradców. Średni wiek obu analizowanych grup doradców rolniczych nie przekraczał 43 lat, przy czym specjaliści byli o dwa lata starsi. Ich profesjonalizm i wysokie kwalifikacje zawodowe podkreśla posiadanie przez prawie wszystkich specjalistów zakładowych (90%) i 3/4 doradców terenowych wykształcenia wyższego (w większości rolniczego) oraz ponad dziesięcioletni staż pracy doradczej. Zdecydowana większość specjalistów i doradców opanowała w sposób samodzielny umiejętności w zakresie wykorzystywania technologii informatycznej. Wyjątek stanowiła wiedza dotycząca zagadnień wstępnych – podstaw obsługi komputera i aplikacji biurowych, uzyskana w większym wymiarze w szkole i na specjalistycznych kursach. Nabyte w ten sposób umiejętności z zakresu obsługi sprzętu i oprogramowania komputerowego uznane zostały przez 70% specjalistów zakładowych i blisko 79% doradców terenowych za w pełni zadowalające. Jeszcze większy odsetek badanych (ponad 82%) ocenił pozytywnie swoją wiedzę informatyczną na zajmowanym stanowisku pracy, uznając ją za w pełni wystarczającą. Jednak pozostałe osoby wskazały na konieczność uzupełnienia swoich umiejętności informatycznych (obsługa arkusza kalkulacyjnego Excel, programy graficzne, tworzenie stron WWW).

Większość kadry doradczej dysponowała samodzielnym stanowiskiem komputerowym (blisko 97% specjalistów zakładowych i 81% doradców terenowych, korzystając dodatkowo z laptopów – 40% specjalistów i 65% doradców), wykorzystując komputer przez ponad 4 godziny dziennie. We wszystkich formach poradnictwa badani używali programy pakietu MS Office, najintensywniej w związku z udzielaniem porad indywidualnych (Excel i Word) oraz w czasie doradztwa grupowego/zespołowego (PowerPoint). Oprócz aplikacji biurowych większość specjalistów zakładowych i doradców terenowych wykorzystywała takie rodzaje TI, jak bazy danych i sieci komputerowe w tym usługi internetowe, podkreślając ich znaczenie w ułatwianiu prowadzenia działalności doradczej.

W rankingu zadań, przy realizacji których specjaliści zakładowi oraz doradcy terenowi wykorzystywali technologię informatyczną, na pierwszej pozycji znalazły się prace biurowo-administracyjne. Kontaktowanie się z rolnikami i świadczenie porad z wykorzystaniem możliwości komunikowania się za pośrednictwem Internetu czy też zaspokajania potrzeb edukacyjnych kierowników gospodarstw zajęły odleglejsze miejsca. Świadczy to o znacznym obciążeniu pracowników DODR (zwłaszcza specjalistów zakładowych) czynnościami administracyjnymi, organizacyjnymi i zbiurokratyzowaniem pracy. Następną w kolejności było przetwarzanie informacji (specjaliści zakładowi) oraz poszukiwanie informacji (doradcy terenowi) i komunikowanie się z użycie poczty e-mailowej z urzędami, instytucjami, organizacjami oraz pomiędzy specjalistami i doradcami.

Najważniejsze ograniczenia i trudności utrudniające wykorzystywanie TI w DODR we Wrocławiu dotyczyły sprzętu komputerowego (przestarzały, wyeksploatowany, ulegający awariom, brak komputerów stacjonarnych i laptopów dla wszystkich doradców terenowych), a także problemów z funkcjonowaniem urządzeń i usług sieciowych (brak lub zakłócenia łączności internetowej z rolnikami i doradcami terenowymi). Na bariery związane z używaniem TI w realizacji zadań doradczych wskazywała większość badanych – 70% specjalistów zakładowych i 77% doradców terenowych. Część uwag (szczególnie doradców terenowych) dotyczyła także braków w oprogramowaniu do wspomagania pracy biurowej i specjalistycznego.

Uzyskane wyniki wskazały na szerokie wykorzystanie technologii informatycznych w DODR we Wrocławiu, ułatwiając w opinii większości specjalistów zakładowych i doradców terenowych realizację usług doradczych. Potwierdza to w znacznej mierze postawioną hipotezę badawczą mówiącą o usprawnieniu prowadzenia działalności doradczej przy zastosowaniu technologii informatycznych.

Analizowana zbiorowość 200 kierowników gospodarstw rolnych pozostając w stałym kontakcie z doradcami rolniczymi, ściślej niż ogół rolników województwa dolnośląskiego współpracowała z DODR we Wrocławiu. Korzystali z porad i usług doradztwa rolniczego, byli otwarci na informacje i nowości, dążyli do powiększania wiedzy, czemu sprzyjało wprowadzenie elementów technologii informatycznej do gospodarstw. Większość z nich (3/4) wyposażała gospodarstwa w komputery stacjonarne, a dodatkowo blisko 14% miało również komputery przenośne. Więcej sprzętu komputerowego mieli rolnicy młodszy, chętniej przyjmujący nowości, z większym udziałem osób mających wykształcenie średnie i wyższe, którzy częściej wykorzystywali go (podobnie jak i Internet) w rozwiązywaniu problemów w swoich gospodarstwach. Podobne spostrzeżenia dotyczą obiektów większych, gdzie wraz ze wzrostem areалу UR i skali produkcji wzrastał udział gospodarstw wyposażonych w komputery, wykorzystywane do wsparcia informatycznego działalności rolniczej oraz w gospodarstwie domowym. Analogiczne uwagi odnoszą się do rolników mających wyższe kwalifikacje zawodowe.

Posiadane przez 93% rolników telefony stacjonarne i równocześnie komórkowe dawały możliwość podłączenia posiadanych komputerów do sieci. Wykorzystały to prawie wszystkie gospodarstwa (90,3%), w których znajdowały się komputery, uruchamiając łącza internetowe. Wskaźniki wyposażenia rodzin badanych rolników w komputery i Internet znacznie przekraczały przeciętny poziom krajowy. W większości rodzin głównymi użytkownikami komputerów były przede wszystkim dzieci (w 77% gospodarstw) z racji potrzeb związanych z uczęszczaniem do szkoły, a następnie gospodarze (59,4%, więcej – 78% było ich wśród rolników młodszych).

Rolnicy przeważnie używali komputerów do korzystania z zasobów Internetu (83% badanych), tworzenia pism do urzędów (83%) oraz do gier i celów rozrywkowych, słuchania muzyki, oglądania zdjęć i filmów (63%). Częściej niż pozostali użytkowali komputery rolnicy młodszy, ci z gospodarstw większych i o wyższych kwalifikacjach.

Podstawowymi sposobami wykorzystywania zasobów i usług Internetu w gospodarstwach wyposażonych w łącze internetowe było w przypadku większości rolników: 1) używanie poczty elektronicznej (73,6% badanych), 2) pozyskiwanie informacji rolniczych (rynkowych – 73%, technologicznych – 72%, meteorologicznych – 68%, ekonomicznych – 60%), 3) cele rozrywkowe i relaks (słuchanie muzyki, oglądanie zdjęć i filmów, korzystanie z elektronicznych wersji gazet i czasopism, granie w gry, udział w serwisach społecznościowych) – 65%

badanych. Intensywniej korzystali z Internetu rolnicy młodszy. Dotyczące ich wskaźniki były od kilkunastu do 20% wyższe, np. aż 90,9% osób w wieku do 40 lat chętniej niż pozostali sięgało do intersieci po informacje rynkowe, a korespondencję elektroniczną prowadziło 86,1%. Świadczy to o dużych potrzebach informacyjnych rolników młodszych oraz znajomości i akceptacji przez nich nowoczesnych technologii. Również rolnicy z gospodarstw większych, przy dużej skali produkcji oraz powiększaniu się ryzyka gospodarowania, mieli podwyższone potrzeby informacyjne i częściej niż inni wykorzystywali Internet w poszukiwaniu informacji fachowych. Stosunkowo rzadko używano Internetu do komunikowania się i utrzymywania kontaktu ze służbą doradczą (26% rolników kontaktowało się z doradcami terenowymi i 7% ze specjalistami zakładowymi), co częściej dotyczyło rolników młodszych i o wyższych kwalifikacjach. Świadczy to o niedostatecznej wiedzy rolników co do możliwości, jakie oferuje Internet i braku stosownych umiejętności w tym zakresie.

Prawie połowa (47,9%) kierowników gospodarstw podłączonych do Internetu korzystała z bankowości elektronicznej, realizując w wirtualny sposób transakcje finansowe, oszczędzając czas i koszty obsługi kont. Również blisko połowa badanych (45%) wykorzystywała Internet w celach edukacyjnych, poszerzając i aktualizując posiadaną wiedzę. Nieco mniej – około 40% rolników poszukiwało w Internecie informacji ekologicznych, odnoszących się do spraw ochrony środowiska, zarówno w prowadzeniu działalności rolniczej, jak i w gospodarstwie domowym.

Badani rolnicy posiadający w swoich gospodarstwach łącza internetowe ulokowali Internet na czwartym miejscu w rankingu źródeł informacji użytecznych w procesie podejmowania decyzji dotyczących działalności rolniczej oraz potrzeb gospodarstwa domowego. Dla kierowników gospodarstw najważniejszym źródłem informacji rolniczych była prasa, tradycyjna metoda przekazu aktualnych wiadomości w postaci utrwalonego na papierze tekstu z możliwością wielokrotnego przeglądania. Drugą pozycję zajęli doradcy rolniczy DODR we Wrocławiu docenieni za profesjonalizm i dysponujący szeroką wiedzą z różnych dziedzin. Trzecia lokata należała do telewizji, której programy i audycje dotyczące rolnictwa cechuje duży stopień poglądowości, wynikający z połączenia przekazu obrazu i słowa mówionego, aktualność, rzetelność informacji przekazywanych przez ekspertów zapraszanych do studia. Znaczenie Internetu, stanowiącego nowoczesną platformę informacyjną różnorodnych, aktualnych, podawanych w sposób interaktywny (z możliwością wyboru przez użytkownika środka przekazu treści – w postaci tekstu, filmu, obrazu, dźwięku lub ich kombinacji), docenili szczególnie rolnicy młodszy – przed 40. rokiem życia.

Kierownicy gospodarstw biorący udział w badaniu mieli słaby poziom wiedzy i umiejętności z zakresu technologii informatycznej. Świadczy o tym niewielka znajomość parametrów używanego sprzętu komputerowego (uzyskano wypowiedzi jedynie 1/4 rolników), systemu operacyjnego (wypowiedzi 13% badanych) czy też wersji pakietu programów biurowych MS Office (7%). Dysponowanie odpowiednim poziomem wiedzy informatycznej pozwala lepiej wykorzystać możliwości oferowane przez różne rodzaje technologii informatycznej. Rozszerzenie oferty doradczej DODR o stosowne szkolenia i kursy służące aktualizowaniu oraz zwiększaniu umiejętności rolników dotyczących obsługi komputerów i użytecznych programów może być ważnym krokiem wspierającym budowanie społeczeństwa informacyjnego na obszarach wiejskich województwa dolnośląskiego.

Prowadzenie rachunkowości w gospodarstwach rolnych jest zjawiskiem stosunkowo rzadkim. Jednak duży potencjał wytwórczy oraz wykonywanie działalności produkcyjnej na

dużą skalę wymagają od rolnika umiejętności zarządzania gospodarstwem, tak jakby było to przedsiębiorstwo produkcyjne, handlowe czy też usługowe.

Wypracowanie racjonalnej organizacji pracy i właściwe zarządzanie gospodarstwem zmierzające do osiągnięcia w nim stanu równowagi wymagają, oprócz rozpoznania zasobów produkcji, optymalizacji ich wykorzystania, także prowadzenia rachunkowości zarządczej i rachunku ekonomicznego [Berbeka 2010 za: Krasowicz 2006].

Doświadczenia Instytutu Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej wykazują, że gospodarstwa prowadzące pod jego nadzorem rachunkowość osiągają lepsze efekty niż pozostałe. Niezależnie od działań IERiGŻ wdrażanie programu rachunkowości w indywidualnych gospodarstwach rolnych zaczęła od 1996 roku ARiMR przy pomocy Ośrodków Doradztwa Rolniczego, kiedy to wprowadzono taki obowiązek wobec rolników, którzy zaciągnęli kredyty inwestycyjne z linii „na utworzenie lub urządzenie gospodarstw rolnych przez osoby mające nie więcej niż czterdzieści lat”. Aktualnie spośród gospodarstw rolnych prowadzących rachunkowość rolniczą w Polsce można wyróżnić te, które objęte systemem rachunkowości FADN (sieć danych rachunkowości gospodarstw rolniczych wdrażana jest w kraju od 1. stycznia 2004) oraz duże gospodarstwa rolne, funkcjonujące jako spółki prawa handlowego.

Jak wynika z przeprowadzonych badań większość analizowanych rolników (3/4) słyszała o systemie FADN, jednak nie zna jego zasad i w ich opinii jest on zbyt skomplikowany i czasochłonny. Przeważająca liczba badanych kierowników gospodarstw (blisko 80%) nie miała żadnych doświadczeń w prowadzeniu ksiąg rachunkowych. Ponad połowa rolników nie dostrzegала konieczności prowadzenia zapisów rachunkowych, w tym dość duża grupa respondentów (29%) nie wiedziała, czy rachunkowość może przynosić korzyści, uważając jej prowadzenie za uciążliwe i niepotrzebne. W większym stopniu pozytywnie nastawieni byli do rachunkowości rolnicy starsi, z gospodarstw większych i o wysokich kwalifikacjach.

Większość rolników (prawie 3/4) deklarowała umiejętność oceny efektywności działalności rolniczej – były to przede wszystkim osoby młodsze (87%) i o wyższych kwalifikacjach (82% – 89%). Jednak część badanych (1/10) nie umiała lub nie wiedziała (17%), jak to zrobić. Ponad połowa przebadanych rolników (53%) w ogóle nie szacuje dochodu rolniczego, ani nie stosuje żadnej innej miary efektywności produkcji. Jego obliczaniem zainteresowani byli rolnicy młodszy, z gospodarstw największych i o ponadprzeciętnych kwalifikacjach. Niektórzy z rolników znali metody obliczania nadwyżki bezpośredniej (48% badanych – głównie rolników młodszych, z największych gospodarstw i o najwyższych kwalifikacjach), wartości produkcji globalnej, wartości produkcji towarowej, wartości dodanej czy też dochodu z gospodarstwa. Ponadto 39% rolników – szczególnie w regionach IV i V oraz starszych – umiało określić żywotność ekonomiczną swoich gospodarstw. Badani rolnicy finansowali prowadzoną działalność przeważnie ze środków własnych (40%), dochodów z gospodarstwa (47%) oraz z dodatkowej działalności gospodarczej (21%). Korzystanie ze źródeł zewnętrznych na finansowanie działalności wymaga prowadzenia ewidencji, z której pozyskiwane mogą być informacje o efektywności gospodarowania. Brak rachunkowości w gospodarstwach może być jedną z przyczyn, że po środki ze źródeł zewnętrznych w postaci kredytów sięgnęło jedynie około 31% badanych.

Uzyskane wyniki wskazują na konieczność prowadzenia intensywnych oddziaływań doradczych związanych z zagadnieniami rachunkowości rolniczej. Począwszy od roku 2009 w ofercie doradczej Ośrodka położono większy nacisk na szkolenia o tematyce związanej z rachunkowością, a zwłaszcza z systemem FADN i podatkiem VAT w rolnictwie. Doskonalenie

i poszerzanie tego zakresu tematycznego jest jak najbardziej uzasadnione, biorąc pod uwagę zapotrzebowanie na wiedzę dotyczącą rachunkowości i stosunkowo niewielki odsetek (1/3) rolników, którzy wykorzystali w praktyce informacje zdobyte na szkoleniach. Ponadto konieczność popularyzowania i systematyzowania wiedzy z zakresu rachunkowości przez profesjonalną kadre doradcą jest o tyle istotna, gdyż okazało się, że kierownicy gospodarstw najczęściej pozyskiwali informacje z tego zakresu z Internetu (19% badanych) i od sąsiadów (17%), aczkolwiek także poprzez Izbę Rolniczą (16%). Doradcy terenowi byli źródłem informacji o rachunkowości jedynie dla 13% rolników. Szersze potrzeby w tym zakresie mieli rolnicy starsi i z większych gospodarstw. Otrzymane wyniki potwierdziły przyjętą hipotezę mówiącą, że w gospodarstwach rolnych występuje zapotrzebowanie na wiedzę dotyczącą prowadzenia rachunkowości rolniczej.

Przedstawione w niniejszej monografii wyniki badań świadczą o tym, że działalność jednostek państwowego doradztwa rolniczego jest ważnym czynnikiem rozwoju gospodarstw rolnych, modernizacji wsi, powiększania zasobów kapitału ludzkiego i społecznego na obszarach wiejskich. Zarazem może stanowić przyczynek do dyskusji na temat systemu doradztwa w kraju. Akcentuje się w niej niewydolność doradztwa rolniczego, które wprawdzie ma swoje słabości, ale nie można zapominać o jego mocnych stronach. Instytucja doradztwa rolniczego od kilkudziesięciu lat wpisuje się w obraz polskiej wsi i należy do nielicznych, które nieprzerwanie wspierały również w okresach najtrudniejszych, m.in. w latach transformacji, przygotowań do akcesji z UE, przystosowywania się do standardów unijnych. Atutami państwowych jednostek doradztwa rolniczego jest ustawowe wzmocnienie ich roli, określające ich organizację i zadania, obecność, dostępność i odpowiednie rozmieszczenie na terenie powiatów i gmin, a w związku z tym rozeznanie potrzeb lokalnych, w tym znajomość problemów gospodarstw i potrzeb doradczych rolników, wykwalifikowana i doświadczona kadra doradców wysoko oceniana przez klientów doradztwa, współpraca z różnymi podmiotami szczebla lokalnego i ponadlokalnego.

Przeprowadzone badania upoważniają do zaproponowania następujących rekomendacji odnoszących się do funkcjonowania państwowej służby doradczej:

- 1) Ze względu na podstawowe znaczenie doradztwa rolniczego we wspieraniu rolników chcących skorzystać z instrumentów Wspólnej Polityki Rolnej, w tym wdrażaniu programów rolnośrodowiskowych w gospodarstwach, istnieje potrzeba ciągłego rozwijania oferty doradczej w tym zakresie.
- 2) Do utrzymania efektywnego i skutecznego doradztwa rolniczego (biorąc pod uwagę konieczność zmian w systemie doradztwa krajowego przy obserwowanej redukcji zatrudnienia pracowników działów merytorycznych) niezbędne jest uwzględnienie wyłącznie wysokiego poziomu kwalifikacji doradczych, profesjonalizmu i wiedzy fachowej w doborze kadry doradczej, a zwłaszcza zarządzającej.
- 3) Niezbędne jest stałe monitorowanie zagadnienia potrzeb doradczych rolników oraz innych klientów doradztwa i aktualizowanie oferty doradczej.
- 4) Do usprawnienia prowadzenia działalności doradczej, a zwłaszcza procesu komunikowania się doradców i rolników z wykorzystaniem wsparcia informatycznego nieodzowne jest poszerzenie oferty szkoleniowej o szkolenia i kursy służące aktualizowaniu oraz zwiększaniu kompetencji informatycznych rolników. Konieczne staje się również przeznaczenie środków finansowych na modernizowanie i uzupełnianie elementów technologii teleinformatycznej będącej na wyposażeniu ośrodków doradztwa, a zwłaszcza ich powiatowych przedstawicielstw.

- 5) Biorąc pod uwagę stan wiedzy rolników dotyczący rachunkowości rolniczej oraz ich zapotrzebowanie na wiedzę z tego zakresu, istnieje konieczność rozszerzenia oferty szkoleniowej ośrodków doradztwa związanej z tą tematyką w celu popularyzowania i usystematyzowania tych zagadnień wśród producentów rolnych.

Słowa kluczowe: doradztwo rolnicze, instrumenty Wspólnej Polityki Rolnej, programy rolnośrodowiskowe, potrzeby doradcze, technologia informatyczna na obszarach wiejskich, rachunkowość rolnicza

Piśmiennictwo

- Adamowicz M., 2005. Zjawiska i procesy globalne a rozwój wsi i rolnictwa w Polsce, [w:] Polska wieś 2025. Wizja rozwoju, (red.) Wilkina J. Fundusz Współpracy, Warszawa, 119–126.
- Berbeka T., 2010. Oddziaływanie instrumentów wspólnej polityki rolnej na realizację celu produkcyjno-ekonomicznego rozwoju zrównoważonego w gospodarstwach konwencjonalnych na Dolnym Śląsku, [w:] Rozwój zrównoważony rolnictwa i obszarów wiejskich na Dolnym Śląsku, (red.) Kutkowska B. IRWiR PAN, Warszawa, 145–171.
- Duczkowska-Małysz K., 2009. Miejsce doradztwa w innowacyjności sektora rolno-spożywczego. Zag. Dor. Rol. nr 4 (59), 19–32.
- Kalinowski J., 2009. Oddziaływania doradcze w indywidualnych gospodarstwach rolnych korzystających z kredytów inwestycyjnych. Zesz. Nauk. UP we Wrocławiu, Nr 570, Rozprawy CCLV.
- Kania J., 2011. Doradztwo rolnicze wobec wielofunkcyjności rolnictwa i obszarów wiejskich. Zag. Dor. Rol., nr 2 (64), 5–23.
- Krzyżanowska K., Sałata R., 2010. Rola doradztwa w rozwoju gospodarstw rolniczych. Roczn. Naukowe Stow. Ekon. Rol. i Agrobiznesu. T. XII Zeszyt 2. Warszawa – Poznań – Szczecin, 154–159.
- Łaszczuk M., Pawłowska A., 2000. Stan zaawansowania społeczeństwa informacyjnego w Polsce. Wyd. Polska Fundacja Spraw Międzynarodowych. Sprawy Międzynarodowe, 2 (LIII), Warszawa, 87–88.
- Murawska A., 2011. Rozwój technologii informacyjnych na obszarach wiejskich w Polsce. Roczn. Naukowe Stow. Ekon. Rol. i Agrobiznesu. T. XIII Zeszyt 2. Warszawa – Poznań – Wrocław, 330–334.
- Skórnicki H., 2005. Doradztwo rolnicze w świetle reformy wspólnej polityki rolnej. Zag. Dor. Rol., nr 4, 8.
- Van den Ban A.W., Hawkins H.S., 1997. Doradztwo rolnicze. Wyd. I pol. MSDR, Kraków.